

2022

Vol: 8 Issue:98

MAY

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

e-ISSN:2587-1587

SOCIAL SCIENCES STUDIES Journal

International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal

Editor

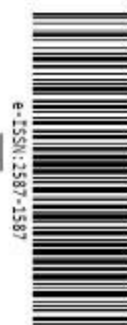
Associate Prof.Dr. Sehrana KASIMI

<http://sssjournal.com>

sssjournal.info@gmail.com

e-ISSN:2587-1587

Publication Date 30 MAY 2022
Volume / Issue 8 / 98

EDİTÖRDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış **uluslararası, hakemli e-dergidir**. Uluslararası birçok indekste taranmakla birlikte, akademik teşvik ve doçentlik kriterlerinde uluslararası endeksli dergiler içerisinde yer almaktadır. Ayrıca akademik yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği bir sosyal bilim platformudur.

Kuruluş aşamasından bu yana SSSJournal ailesi mensubu olarak emek veren dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, ayrıca gerek yurt içinden gerekse yurtdışından bizleri kırmayarak, danışma, yayın ve hakem kurulunda yer alan ve uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, SSSJournal ailesi olarak yüzü aşkın yurt içi ve yurtdışında görev yapan akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmanın gurunu yaşamaktayız. Bu bağlamda bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu ve yazar olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmel ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere daha da güç katacaktır.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç.Dr. Sehrana KASIMİ

Publication Date 30 MAY 2022
Volume / Issue 8 / 98

GENERIC

Disciplines: Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Frequency: Monthly

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) is a INTERNATIONAL and REFEREED e-journal. Journal of Social Sciences is social science journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and / or arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) publishes original scientific articles, symposium, panel and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere.

However, authors are responsible for any obstacles for their works. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) has the intellectual property rights of any published material. Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal.

Any judicial, economic and ethical responsibility of the published materials are under the authors' responsibility. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) will not accept any responsibility.

Associate Prof. Dr. Sehrana KASIMİ

JOURNAL ADMINISTRATION		
Editor		
Associate Professor Dr. Sehrana KASIMİ		
Disciplines Editor		
Professor Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Professor Ekaete EFRETUEI	Business Administration	Keele University
Professor Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Associate Professor Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Professor Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEN	Management and Organization	Balıkesir University
Professor Mieczysław W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Fazlı ARSLAN	Theology and Religious Sci.	Istanbul University
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sports Science	Sakarya University
Professor Haluk ALKAN	Public Administration	Marmara University
Associate Professor Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Professor Nauşabayeva HEKIMOĞLU	International Relations	Bitlis Eren University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Assistant Prof. Dr. Ipek KROM	Marketing	Beykent University
Foreign Language Linguist		
Lecturer Gulsum Vezir Oguz	Istanbul Gelisim University	
Index Supervisor		
Exp. Buket ÇİÇEK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	

ADVISORY BOARD

Professor Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University / EGYPT
Professor Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M.Auezoy South Kazakhstan State University / KAZAKHSTAN
Professor Abdikalık KUNİMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University/KAZAKHSTAN
Professor Abdulhamit SINANOGLU	Kahramanmaras Sutcu Imam Universty / TURKEY
Professor Ali AKSOY	Inonu University / TURKEY
Professor Ali AZAD	United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Professor Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University / UKRAINE
Professor Askar CHOUDHURY	Illinois State University, Illinois / USA
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute / KYRGYZSTAN
Professor Belkis OZKARA	Afyon Kocatepe University / TURKEY
Professor Bunyamin AKDEMİR	Inonu University / TURKEY
Professor C. Gazi UCKUN	Kocaeli University / TURKEY
Professor Chunxing FAN	Tennessee State University / USA
Professor Dharm BHAWUK	Hawaii University / HAWAII
Professor Dragana RADICIC	Lincoln University / UNITED KINGDOM
Professor Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi National University of Kazakh / KAZAKHSTAN
Professor Ekaete EFRETUEI	Keele University / UNITED KINGDOM
Professor Elvira BOLAT	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA
Professor Fatos UKAJ	Prishtina University / KOSOVA
Professor Hasan TUTAR	Sakarya Universty / TURKEY
Professor Himmet KARADAL	Aksaray Universty / TURKEY
Professor Isidora KOURTI	Regent's University / UNITED KINGDOM
Professor Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Professor Junaid M.SHAIKH	Curtin University of Technology / MALAYSIA
Professor Katia Zhivkova MIHAİLOVA	Univ. of National and World Ec. Sofya / BULGARIA
Professor Kayhan TAJEDDINI	Lund University / SWEDEN
Professor Lutfiye OZDEMİR	Inonu Universty / TURKEY
Professor Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh / SAUDI ARABIA
Professor Mahir FISONOGLU	Cukurova University / TURKEY
Professor Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw /POLAND
Professor Mbodja MOUGOUÉ	Wayne State University / USA
Professor Mehdi TEHRANI	Columbus State University / USA
Professor Meltem ONAY	Celal Bayar University / TURKEY
Professor Mieczysław W. SOCHA	Warsaw University / POLAND
Professor Milind SATHYE	University of Canberra / AUSTRALIA
Professor Mohga BASSIM	Buckingham University / UNITED KINGDOM
Professor Murat CANITEZ	Omer Halis Erdemir University/ TURKEY
Professor Mustafa BİLALOV	Dagestan State University / DAGESTAN
Professor Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık University / TURKEY
Professor Nalan AKDOĞAN	Baskent University/ TURKEY
Professor Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEN	Balıkesir University/ TURKEY
Professor Partha SARKAR	The University of Burdwan / INDIA
Professor Pınar SURAL OZER	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Ramil VALEYEV	Kazak State Univer/ KAZAKHSTAN
Professor Rahmi YAMAK	Karadeniz Thecnical University / TURKEY
Professor Recep KOK	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Rövşen MEMMEDOV	Sumgayıt State University / AZERBAIJAN
Professor Sabahat BAYRAK KOK	Pamukkale Üniversity / TURKEY
Professor Semra GUNEY	Hacettepe University / TURKEY
Professor Serap CABUK	Cukurova University / TURKEY
Professor Sharon THACH	Tennessee State University / USA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Steve LETZA	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Ugur YOZGAT	Istanbul Kultur University / TURKEY
Professor Vaidas LUKOSIUS	Tennessee State University / USA
Professor Ymer HAVOLLI	Prishtina University / KOSOVA
Professor Yu-Feng LEE	New Mexico State University / USA
Professor Yusuf KARAKILÇIK	Inonu University / TURKEY

PUBLICATION BOARD

Professor Abdigappar MAVLYANOV	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Adnan CELİK	Selcuk University / TURKEY
Professor Akbar VALADBİGI	Urmia University/ IRAN
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA

Assistant Professor Dr. Ali APALI	Mehmet Akif Ersoy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Ali Cuneyt CETIN	Akdeniz University / TURKEY
Professor Ali OZDEMIR	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Alper TAZAGUL	Kafkas University / TURKEY
Professor Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogical University/ KAZAKHSTAN
Professor Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. Aykut EKİYOR	Gazi University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ayhan KORKULU	Ataturk University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Aykut SARKGUNESI	Bulent Ecevit University / TURKEY
Professor Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University / KAZAKHSTAN
Professor Bakit OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk Univ./ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Banu TANRIOVER	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Betul ALTAY TOPCU	Erciyes University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Bilal SOLAK	Sirnak University / TURKEY
Professor Cholpon TOKTOSUNOVA	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Daniyal KİDİRNIYAZOV	Dagestan Russian Academy of Sciency / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Deniz AKGUL	Ahi Evran University / TURKEY
Professor Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics/ KYRGYZSTAN
Associate Professor Dr. Duygu KIZILDAG	Izmir Democracy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Dundar KOK	Pamukkale University / TURKEY
Associate Professor Dr Durdu Mehmet BICKES	Nevşehir Hacibektaş University / TURKEY
Professor Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Elif SIMSEK OZKAN	Erciyes University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fahri TURK	Trakya University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sakarya University / TURKEY
Professor Furqan AHMAD	Jamia Islam University / INDIA
Professor George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute / CANADA
Professor Gulfira ABDULLİNA	Bashkir State University / RUSSIAN
Associate Professor Dr. Gul KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gul Tugba DAGCI	Yalova University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsen GERSİL	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsum Vezir OGUZ	İstanbul Gelisim University / TURKEY
Professor Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Halil İbrahim AYDIN	Batman University / TURKEY
Associate Professor Dr. Haluk DUMAN	Aksaray University / TURKEY
Associate Professor Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs University/ TURKEY
Associate Professor Dr. Hatice Hicret OZKOC	Mugla Sıtkı Kocaman University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Hayriye SENGUN	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Huseyin TEZER	Bilecik Seyh Edipali University / TURKEY
Professor Dr. H.Secil FETTAHLIOGLU	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Professor Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Associate Prof. Dr. Koray KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Professor Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Associate Professor Dr.Mehmet İNCE	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Melih OZCALIK	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Muhammed SAYGIN	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa AY	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa Fedai CAVUS	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Associate Professor Dr. Morsheda HASSAN	Grambling State University / USA
Associate Professor Dr. Namik Kemal ŞAHBAZ	Mersin University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nazan SAHBAZ KILINC	Kirikkale University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nicolin AGALLIJA	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Noyan AYDIN	Dumlupınar University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuran AKSİT ASIK	Balıkesir University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nurullah KAYA	Bayburt University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuri BALTACI	Gumushane University / TURKEY
Dr. Oğuz Han OZTAY	Van Yuzuncuylil University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ozlem YASAR UGURLU	Gaziantep University / TURKEY
Professor Shara MAZHİTAEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Shigeko KAMİSHİMA	Sapparo City University / JAPAN
Assistant Professor Dr. Sahin CETINKAYA	Usak University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Sara ONUR	Kirikkale University / TURKEY
Professor Sarash KONYRBAEV	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Şara MAJİTAYEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Selcen KÖK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY

Assistant Professor Dr. Sibel SU ERSOZ	Kırıkkale University / TURKEY
Professor Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. S. Mustafa ERSUNGUR	Ataturk University / TURKEY
Professor Dr. Tahir AKGEMCI	Selcuk University / TURKEY
Professor Tseediin BATULGA	Mongolia State Universty / MONGOLIA
Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University / KAZAKHSTAN
Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University / USA
Associate Professor Dr. Zubeyir TURAN	Omer Halisdemir University / TURKEY

REFEREE LIST

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Stüleyman Demirel University
Prof. Dr. Kazım Ozan ÖZER	Kocaeli University
Prof. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ	Sivas Cumhuriyet University
Prof. Dr. Nazım ANKARALIGİL	İzmir Katip Çeleb University
Prof. Dr. Münevver TEKCAN	Kocaeli University
Prof. Dr. Nihan ÖZGÜVEN TAYFUN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Sima NART	Sakarya University
Prof. Dr. Sinan NARDALI	İzmir Katip Çelebi University
Associate Prof. Dr. Atilla DÖL	Niğde Ömer Halisdemir University
Associate Prof. Dr. Fatih KONAK	Hitit University
Associate Prof. Dr. Gülsüm Songül ERCAN	Dokuz Eylül University
Associate Prof. Dr. Hale TORUN	İstanbul Aydın University
Associate Prof. Dr. Hüseyin SÖNMEZ	Mersin University
Associate Prof. Dr. Kübra ÖNDER	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Associate Prof. Dr. Mehmet ÖNCEL	İstanbul Sabahattin Zaim University
Associate Prof. Dr. Tuğba Cevriye ÖZKARAL	Necmettin Erbakan University
Associate Prof. Dr. Ünsal TAZEGÜL	İğdır University
Assist.Prof.Dr. Ahmet TURGUT	Aksaray University
Assist.Prof.Dr. Alaaddin Selçuk KÖYLÜOĞLU	Selçuk University
Assist.Prof.Dr. Füsün ESENKAL ÇÖZELİ	Bandırma Onyedil Eylül University
Assist.Prof.Dr. Gizem ÖZGÜREL	Balıkesir University
Assist.Prof.Dr. Gökçe SÖNMEZ	Yıldız Technical University
Assist.Prof.Dr. Gülnil AYDIN	Bandırma Onyedil Eylül University
Assist.Prof.Dr. Güngör HACIOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assist.Prof.Dr. İlker EROĞLU	Namık Kemal University
Assist.Prof.Dr. Mahmut Nevfel ELGÜN	Necmettin Erbakan University
Assist.Prof.Dr. Selman BENLİOĞLU	Yalova University
Assist.Prof.Dr. Ulaş ÇINAR	Çanakkale Onsekiz Mart University
Instructor Dr. Gökhan KIRBAÇ	İstanbul Kültür University
Instructor Dr.Hüseyin DOĞAN	Bitlis Eren University
Research Assistant Dr. Elif KOÇ	Bandırma Onyedil Eylül University
Research Assistant Dr. Serdar ARSLAN	Alanya Alaaddin Keykubat University

INDEXED / LISTED IN

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
International Index Copernicus
ResearchBible (Academic Resource Index)
Directory of Indexing and Impact Fact (DIIF)
Advanced Science Index
infoBase index
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Scientific World Index (SCIWIN)
Scientific Indexing Services (SIS)
General Impact Factor
Root Society for Indexing and Impact Factor Service
ISSUU Journal Listings
OCLC WorldCat
Active Search Results Engineer (ASR)
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
Science Library Index
Society of Economics and Development
Cosmos Impact Factor
CiteFactor Academic Sientific Journals
SOBİAD Atf Dizini
SPARC Indexing

Publication Date 30 MAY 2022
Volume / Issue 8 / 98

CONTENTS

Burcu GÜLEY; Oğuz EMRE; Mesut ULUTAŞ & Ayşegül ULUTAŞ KESKİNKILIÇ The Relationship Between Parents' Awareness of Domestic Violence And Childhood Trauma Experiences	1571-1577
Raziye PEKŞEN AKÇA Examination Of The Master's Theses On The Role Of Fatherhood In Turkey Türkiye'de Yapılmış Babalık Rolünü Konu Alan Lisans Üstü Tezlerin İncelenmesi	1578-1583
Pelin EMİNOĞLU İkonografik Ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" Adli Eserinin Analizi Analysis Of Osman Hamdi Bey's "Turtle Trainer" By The İkonographic And İkonological Critical Method	1584-1592
Aynur BAHAR & Duygu AYAR Hemodiyaliz Hastalarında Anksiyete ve Umutsuzluk İlişkisi The Relationship Of Anxiety And Hopelessness In Hemodialysis Patients	1593-1600
Bihter EKİZOĞLU Destinasyonların Seçiminde Medikal Turizmin Rolü: Nitel Bir Araştırma The Role Of Medical Tourism In Selecting Destinations: A Qualitative Research	1601-1612
Mustafa HATİPLER & Gülden İrem KAZEL Frankfurt Okulu-Eleştirel Teori'nin Özgürleşme Düşüncesi Çerçevesinde Arap Baharı The Arab Spring In Frankfurt School-Critical Theory Within The Framework Of Liberation Thought	1613-1625
Merve KİREÇÇİOĞLU & Alpaslan ATEŞ Gemi Çalışanları Beslenmesine Dair Genel Bir Bakış; Kardiyovasküler Hastalıklar Ve Metabolik Sendrom Üzerine Etkisi An Overview Of The Nutrition Of Ship Workers; It's Effect On Cardiovascular Diseases And Metabolic Syndrome	1626-1633
Seda KAVALLI Kumuk Türkçesi Çalışmaları Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi A Bibliography Trial On Kumyk Turkish Studies	1634-1642
Cansu EROL & Nihan ÖZGÜVEN TAYFUN Yaşam Doyumu Ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasındaki İlişkinin Analizi Analysis of the Relationship between Life Satisfaction and Sustainable Consumption Behavior	1643-1653
Hakan SUCU & Recep BOZYİĞİT Akıllı Botanik Park Uygulamasının Ortaöğretim Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi Evaluation of Smart Botanical Park Application According to Secondary Education Students' Views	1654-1663
Fulya ÖZDEMİR & Ayten AKATAY Zamansal Motivasyon Teorisi Ve Erteleme Davranışı Temporal Motivation Theory And Procrastination Behavior	1664-1673
Hamide ÇAKIR SARI Çeviri Metinlerde Konu Sürekliliği Thematic Development In Translated Texts	1674-1680
Filiz KUTLUAY TUTAR; Erdinç TUTAR & Özlem ONAT Pandemi Döneminde Eğitim Sektöründeki Dijital Uçurum: Dezavantajlı Gruplar Üzerine Etkisi Türkiye Örneği The Digital Gap In The Education Sector During The Pandemic: Period: Its Effect On Disadvantaged Groups The Example Of Turkey	1681-1690

Asiye ÇELENLİOĞLU Tâhâ Hüseyin'in Edîb Adlı Romanında Mısır Modernleşmesinin İzini Sürmek Tracing Egyptian Modernization In Taha Hussein's Novel "Adeeb"	1691-1697
Kaan Yalçın AKINCI & Dilek GÖZE KAYA Blokzincir Teknolojisinin Kavramı, Çalışma Yapısı, Gelişimi, Avantaj ve Dezavantajlarının Mevcut Sisteme Etkileri The Effects of Blockchain Technology Concept, Working Structure, Development, Advantages and Disadvantages on the Existing System	1698-1710
Burak ÖLÇÜ Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteğinin Demografik Değişkenler İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma A Research On The Relationship Of The Participation In The Sharing Economy And The Demographic Factors	1711-1718
Orhan ÇAM & Ahmet DİNÇ Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Akademik Erteleme Düzeyleri İle Akıllı Telefon Bağımlılığına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi Analysis Of The Views Of School Of Physical Education And Sports Students On Academic Deference Levels And Smart Phone Addiction	1719-1727
Özge YILDIZ & Burak KAYA Dijital Tasarım Yöntemleriyle Geleceği Saklamak: Sanal Müze Örneği Hiding the Future with Digital Design Methods: Virtual Museum Example	1728-1735
Gamze AKÇAY SOYDEMİR Negatif Duygulanımın Etik Dışı Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Kadın Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma The Effect of Negative Affectivity on Unethical Consumer Behaviors: A Study on Female Consumers	1736-1750
Turabi KARADAĞ İş Sağlığı Ve Güvenliği Nedeniyle İdarece İşin Durdurulması Ve İşyerinin Kapatılması Stopping Work And Closing The Workplace Due To Occupational Health And Safety	1751-1754
Aydın ÜNAL; Betül TAŞPINAR & Onur ÇELEN Content Analysis Of Tourism Academic Studies On The Covid-19 Pandemic In Turkey Türkiye'de Covid-19 Pandemisini Konu Alan Turizm Akademik Çalışmalarının İçerik Analizi	1755-1788
Esra CİĞERCİ Hizmet İşletmelerinde Çalışan Yetkinliği Müşteri Memnuniyetini Artırır mı? Does Employee Competence In Service Businesses Increase Customer Satisfaction?	1789-1801
Mustafa ÇAPAR 19. Yüzyıl Batı Resminde Fotoğrafın Etkisi The Effect Of Photography On 19th Century Western Painting	1802-1814
Murat KARTAL & Mehmet Serkan ÇINAROĞLU Şangay Beşlisi Ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğine Gelecekteki Etkisi The Shanghai Five And Its Impact On Turkey's Strategic Security In The Future	1815-1822
Süleyman GÜNDEM; Rıdvan CEYLAN & Mehmet Salih KARTAL Okul Yöneticilerinin Covid-19 Pandemi Sürecinde Okul Yönetimi Hakkında Görüşlerinin Kriz Yönetimi Bağlamında İncelenmesi Examination Of School Managers' Opinions On School Management In The Context Of Crisis Management During The Covid-19 Pandemic Process	1823-1829
Bekir Şahin BALOĞLU "Meşru Beğeni" Politikalarının Mağduru Udi Kadri Şençalar As The Victim Of The "Legitimated Taste" Policies Udi Kadri Sencalar	1830-1839
Tolga ULUSOY & Mohammed SAEED İklim Girişimciliği Nedir?: Yeşil Girişimcilik İle Benzerlikler Ve Farklılıklar Açısından Teorik Bir Değerlendirme What Is Climate Entrepreneurship?: A Theoretical Evaluation In Terms Of Its Similarities And Differences With Green Entrepreneurship	1840-1846

Subject Area
Healthcare Management

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1571-1577

Arrival
03 March 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
61153

Article Serial Number
01

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.61153>

How to Cite This Article
Güley, B.; Emre, O.; Uluş, M. & Uluş Keskinliç, A. (2022). "The Relationship Between Parents' Awareness Of Domestic Violence And Childhood Trauma Experiences" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1571-1577

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

The Relationship Between Parents' Awareness of Domestic Violence And Childhood Trauma Experiences

Burcu GÜLEY¹ Oğuz EMRE² Mesut ULUŞ³ Ayşegül ULUŞ KESKİNKILIÇ⁴

¹ Lecturer, Mus Alparslan University, Department of Health Services, Department of Child Development, Muş, Turkey

² Assoc. Prof. Dr., Inonu University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Malatya, Turkey

³ Scientist, Ministry of Education, Malatya, Turkey

⁴ Assoc. Prof. Dr., Inonu University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Malatya, Turkey

ABSTRACT

This study was conducted to examine the relationship between parents' awareness of domestic violence and their childhood traumatic experiences. The sample of this study in relational screening model consists of 139 parents. Data were collected using the Personal Information Form, the Domestic Violence Awareness Scale, and the Childhood Trauma Scale. The mean of awareness of domestic violence scale was 24.76 ± 4.4 , and the mean of childhood traumatic experiences scale was 51.77 ± 9.68 . As a result, it was observed that there was a statistically significant, positive, very weak correlation between the domestic violence awareness scale and the total scores of the childhood traumatic experiences scale.

Key Words: Domestic violence, awareness of violence, traumatic experience

1. INTRODUCTION

According to the World Health Organization (WHO), child maltreatment constitutes child maltreatment under the age of 18, including emotional, sexual, physical neglect and abuse and commercial exploitation that actually harm the development, health, dignity and life of children. In international studies on this subject, it is stated that 1 out of every 4 adults is exposed to physical abuse during childhood, 1 out of 13 men and 1 out of every 5 women are sexually abused and emotional abuse accompanies these situations (WHO, 2016). Such negative situations in childhood are stated as childhood traumatic experiences and their effects remain in the long term (Kaya, 2014). Since each society's family bond, perception of value towards children and the way of knowledge about the development of children vary, the acceptance of bad behavior towards children as neglect or abuse may also vary. For this reason, it is very difficult to define child neglect and abuse in a universal sense (Türker, 2017).

Childhood traumatic events are often different types of actions that occur at the same time. Experiencing trauma in childhood increases the risk of being abused by others in the rest of life. Studies show that traumatic experiences in childhood cause internal and external behavioral problems in the individual and these problems continue in adulthood (Çelik and Hocoğlu, 2018; Ezen and Açıköz, 2017; Hodges et al., 2013; Kutlu, 2018; Moser et al., 2019; Racine et al., 2018; Sarı et al., 2016; Türkoğlu et al., 2017).

One of the most common traumatic experiences in childhood is violence, which is a type of physical abuse. Violence, which negatively affects the lives of individuals at any age and especially when it occurs within the family, affects the psychology of the individuals in the family and reduces their quality of life, can be physical, psychological and emotional (Aslan and Çelik, 2020; Kaya, 2019). Violent behavior perpetrated by family members against another family member is called domestic violence. There are many reasons for domestic violence such as cultural, socio-economic, psychological and biological. One of these reasons is the legitimization of violence as a solution seeking due to exposure to violence in childhood (Callaghan et al., 2017). Children who have been exposed to domestic violence or become spectators in childhood try to implement it in adulthood, because childhood is a period when the building blocks of personality are formed. Violent behaviors, especially towards children, cause the child to be psychologically and physically harmed, and cause the child to adopt violence and display violent behaviors in adulthood (Ruck et al., 2016). In the study, in which the sample group consisted of

adults, it was concluded that there was a relationship between childhood traumatic experiences, self-harming behavior and violent behaviors (Brown et al., 2018).

Regardless of the reason, domestic violence is a situation that negatively affects the life of every individual in the family, so it is not likely to be accepted in the social dimension. In order to eradicate violence in society, it is necessary to raise generations who are sensitive to violence and have a high awareness of violence. For this, every individual in the society should have a high perception and awareness of violence. This awareness must be present in the family, which is the smallest unit of the society, because the family is the first place where the child receives education. For this reason, this study was conducted to examine the relationship between parents' awareness of domestic violence and their childhood traumatic experiences.

2. METHOD

2.1. Model of the Research

Relational screening model was used in this study.

2.2. Universe and Sample

While the parents living in the province of Muş constitute the universe of the research, 139 people, 117 mothers and 22 fathers, who were chosen by random sampling method from the universe and volunteered to participate in the study, constitute the sample group of the research. The socio-demographic characteristics of the participants are presented in Table 1.

Table 1. Findings regarding the socio-demographic characteristics of the individuals participating in the research (N= 139)

Socio-demographic Characteristics		N	%
Gender	Female	117	84,2
	Male	22	15,8
Working Status	Working	66	47,5
	Not working	73	52,5
Family type	Nuclear family	115	82,7
	Extended family	22	15,8
	Single-parent family	2	1,4
Number of Children	1	45	32,4
	2	49	35,3
	3	16	11,5
	4 and more	29	20,9

It was observed that 84.2% of the individuals participating in the study were female and 15.8% were male. It was observed that 47.5% of the individuals were working and 52.5% were not working. It was observed that 82.7% of the individuals were in the nuclear family, 15.8% in the extended family and 1.4% in the single-parent family type. It was observed that 32.4% of the individuals had 1 child, 35.3% had 2 children, 11.5% had 3 children and 20.9% had 4 children or more.

2.3. Data Collection Tools

Demographic Information Form: In the form prepared by the researchers, there are questions about the participants' gender, age, education level, employment status, how many years they have been married, family type and number of children.

Domestic Violence Awareness Scale: The scale was developed by Özyürek and Kurnaz (2019) to determine individuals' awareness of domestic violence. The scale, which consists of 20 items, has 5 sub-dimensions. These sub-dimensions consist of definition of domestic violence, consequences of domestic violence, acceptance of domestic violence, normalization of domestic violence and awareness of children's rights. As a result of the analyzes made, it was determined that the reliability of the scale varied between 0.71 and 0.92, that is, the scale was reliable and valid.

Childhood Trauma Scale: The scale developed by Bernstein et al. (1994) in order to determine the traumatic experiences before the age of 18 was adapted into Turkish by Aslan and Alparlan (1999). The scale, prepared in a 5-point Likert type, consists of 40 items and three sub-dimensions. These sub-dimensions are physical, sexual, emotional abuse, physical neglect and emotional neglect. The Cronbach Alpha coefficient of the scale was found to be 0.96, and the subscales were found to be between 0.94 and 0.96. The lowest score to be taken from the scale is

40 and the highest score is 200. The higher the score obtained from the scale, the higher the frequency of childhood traumatic experiences.

2.4. Analysis of Data

Research data were collected electronically due to the covid-19 pandemic. The data obtained in the research were analyzed using the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 program. Frequency (n) and percentage (%) were used as descriptive statistics parameters for personal information. While evaluating the data, descriptive statistical methods (number, percentage, min-max values, mean, standard deviation) were used. In order to compare the quantitative variables, it was first investigated whether the parametric test conditions were met. The normal distribution of the data used depends on the skewness and kurtosis values being between ± 3 (Shao, 2002). Correlation analysis was applied to test the relationship of the scales, and Pearson coefficient was examined among the normally distributed quantitative variables, and the Spearman coefficient among the non-normally distributed quantitative variables. The significance level was accepted as 0.05. The reliability analyzes of the collected data were made by calculating the Cronbach's Alpha reliability coefficient in SPSS. In this study, the reliability coefficient was calculated as 0.603 for the Domestic Violence Awareness Scale and 0.761 for the Childhood Trauma Scale.

3. FINDINGS

In this section, the findings of the research conducted to examine the relationship between parents' awareness of domestic violence and their childhood traumatic experiences are presented.

Table 2. Descriptive statistics of the scales and sub-dimensions used

Scales and Sub-dimensions	Min	Max	Median	$\bar{X}$	SS
Domestic violence awareness scale	20,00	40,00	24,00	24,76	4,40
Definition of domestic violence	5,00	15,00	5,00	6,14	2,14
Consequences of domestic violence	5,00	10,00	5,00	5,56	1,14
Acceptance of domestic violence	5,00	14,00	7,00	7,18	2,14
Normalization of domestic violence	5,00	12,00	5,00	5,87	1,44
Childhood traumatic experiences scale	38,00	80,00	49,00	51,77	9,68
Physical abuse	5,00	20,00	5,00	6,58	2,75
Sexual abuse	5,00	21,00	5,00	6,45	3,00
Emotional abuse	5,00	25,00	8,00	8,50	3,85
Physical neglect	5,00	20,00	8,00	8,46	3,26
Emotional neglect	6,00	19,00	11,00	11,31	2,80

As can be seen in Table 2, the average of the scale of awareness of domestic violence was 24.76 ± 4.40 , the mean definition of domestic violence dimension was 6.14 ± 2.14 , the mean of consequences of domestic violence dimension was 5.56 ± 1.14 , the mean of acceptance of domestic violence dimension was 7.18 ± 2.14 , the mean of normalization of domestic violence dimension was 5.87 ± 1.44 .

The mean of childhood traumatic experiences scale was 51.77 ± 9.68 , the mean physical abuse dimension was 6.58 ± 2.75 , the mean sexual abuse dimension was 6.45 ± 3.00 , the mean emotional abuse dimension was 8.50 ± 3.85 , the mean physical neglect dimension was 8.46 ± 3.26 and the mean emotional neglect dimension was 11.31 ± 2.80 .

Table 3. The relationship between the domestic violence awareness scale and the childhood traumatic experiences scale

Correlation	Domestic Violence Awareness Scale	Definition of domestic violence	Consequences of domestic violence	Acceptance of domestic violence	Normalization of domestic violence
Childhood Trauma Scale	r 0,194*	0,130	0,070	0,270*	0,196*
	p 0,022	0,126	0,411	0,001	0,021
Physical Abuse	r 0,153	-0,003	-0,005	0,215*	0,165
	p 0,072	0,971	0,953	0,011	0,052
Sexual Abuse	r 0,112	-0,110	0,113	0,159	0,076
	p 0,189	0,197	0,183	0,062	0,371
Emotional Abuse	r 0,290*	0,132	0,092	0,291*	0,193*
	p 0,001	0,121	0,279	0,001	0,023
Physical Neglect	r 0,308*	0,267*	0,138	0,277*	0,288*
	p 0,000	0,002	0,105	0,001	0,001
Emotional Neglect	r 0,061	0,091	0,007	0,047	0,164
	p 0,478	0,289	0,938	0,580	0,054

Table 3 shows the results of the correlation analysis. According to Pearson Correlation analysis, it is seen that there is a statistically significant, positive (same) relationship at a very weak level between the domestic violence awareness scale and the childhood traumatic experiences scale ($r < 0.2$; $p < 0.05$).

According to the Spearman correlation analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the domestic violence awareness scale and the emotional abuse sub-dimension of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to Pearson's analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the domestic violence awareness scale and the physical neglect sub-dimension of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to the Spearman correlation analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the definition of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale and the physical neglect sub-dimension of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to Pearson's analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the acceptance of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale and the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to Spearman's analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the acceptance of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale and the physical abuse and emotional abuse sub-dimensions of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to Pearson's analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the acceptance of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale and the physical neglect sub-dimension of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

According to Spearman's analysis, it is seen that there is a statistically significant, positive and very weak relationship between the normalization of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale, the childhood traumatic experiences scale and the emotional abuse sub-dimension ($r < 0.2$; $p < 0.05$).

According to Spearman's analysis, there is a statistically significant, positive and weak relationship between the normalization of domestic violence sub-dimension of the domestic violence awareness scale and the physical neglect sub-dimension of the childhood traumatic experiences scale ($0.2 < r < 0.3$; $p < 0.05$).

4. DISCUSSION

In this study, which examined the relationship between parents' awareness of domestic violence and their childhood traumatic experiences, it was revealed that there was a statistically significant, positive, very weak relationship between the total scores of the two scales. The results of the study are discussed with the results of some studies in the literature. In their research, Fuller Thomson, Sawyer & Agbeyaka (2021) stated that a universal screening for childhood physical abuse should be done in case of domestic violence, especially in families with parents with addiction or mental illness. Liu, Xue & Zhao (2021), in their study to determine the consequences of domestic violence on mental health, found a relationship between exposure to domestic violence and mental health of individuals and child abuse. In another study (Nevin et. al., 2010), childhood trauma, self-esteem, and marriage type were examined in relation to domestic violence among women in Turkey. It has been concluded that physical abuse experienced in childhood leads to an increase in domestic violence. Dave (2000) revealed in the research that exposure to childhood trauma is caused by domestic violence. In a similar vein, Dye's study (2018), in which he examined the long-term effects of childhood trauma, stated that exposure to childhood trauma may cause lifelong physical, mental and emotional disabilities.

A significant relationship ($p < 0.05$) was found between awareness of acceptance of domestic violence and physical abuse, emotional abuse and physical neglect. In the study of Butler, Quigg & Bells (2020) in England and Wales, the sample group consisted of adults who were exposed to childhood traumas such as neglect, abuse or violence before the age of 16, it was concluded that the use of violence by adults who experienced traumatic situations such as physical, sexual, emotional neglect/abuse and witnessing violence during childhood increased, causing emotional and behavioral problems. It is seen that the results obtained from the studies are similar to the obtained results. Liel et. al (2020) found a relationship between exposure to parental violence and child abuse in his study.

A significant relationship ($p < 0.05$) was found between awareness of the normalization of domestic violence and physical neglect and emotional abuse. Skinner et. al (2021), using the term toxic triad, in their study to define the risk of child neglect and abuse, which may result from domestic violence, which is one of these triads, determined

that a single factor may cause worse outcomes in children. Fuller-Thomson & Agbeyaka (2020) found that there is a relationship between exposure to parental domestic violence and childhood sexual abuse in their research examining three risk factors for child sexual abuse. Levenson & Socia (2016) found that individuals who were exposed to emotional neglect, sexual abuse and domestic violence during childhood increased their use of violence in adulthood. Craig et al (2019), on the other hand, concluded in their study that individuals who encountered traumatic situations during their childhood were observed to have mental health problems, violent behaviors and substance use in the following years. Craig & Zettler (2020) stated that negative experiences in childhood increase violence and repetitions of violence. The effect of exposure to negative childhood experiences (such as neglect and abuse) on students' academic achievement was investigated in the study conducted with 525 university students studying at a large university in the Southeast and it has been determined that students who are exposed to negative experiences in childhood experience more health problems and depressive symptoms are more common than students who do not have such negative experiences (Hinojosa et. al., ark., 2019).

A significant relationship ($p<0.05$) was found between awareness of the definition of domestic violence and physical neglect. Mantovani & Smith (2021), in their study on individuals receiving psychiatry services, stated that individuals with a history of childhood abuse (sexual and physical abuse, psychological-emotional abuse) have harmful social and behavioral consequences and engage in violence-related behaviors.

5. CONCLUSION

The mean of awareness of domestic violence scale was 24.76 ± 4.4 , and the mean of childhood traumatic experiences scale was 51.77 ± 9.68 . As a result, it was observed that there was a statistically significant, positive, very weak correlation between the domestic violence awareness scale and the total scores of the childhood traumatic experiences scale. A significant relationship ($p<0.05$) was found between awareness of acceptance of domestic violence and physical abuse, emotional abuse and physical neglect.

A significant relationship ($p<0.05$) was found between awareness of the normalization of domestic violence and physical neglect and emotional abuse.

A significant relationship ($p<0.05$) was found between awareness of the definition of domestic violence and physical neglect.

According to the results of the research, it is recommended that children exposed to trauma during childhood should be identified and intervened in the early stages. Country-based projects can be developed to prevent domestic violence.

Ethical Approval

Ethical principles and rules were followed during the planning of the research, data collection, data analysis and reporting.

Conflict Interests

The authors declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article. Informed consent was obtained from all individual participants included in this study.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

REFERENCES

Aslan, S.H. & Alparlan, Z.N. (1999). Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği'nin bir üniversite örnekleminde geçerlik, güvenirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 275-85.

Aslan A.E. & Çelik, İ. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeyinin İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 40-56.

Bernstein, D.P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., ... Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *The American Journal of Psychiatry*, 151(8), 1132-6.

Brown, R.C., Fischer, T., Goldwich, A.D., Keller, F., Young, R. & Plener, P. L. (2018). "# cutting: Non-suicidal self-injury (NSSI) on Instagram." *Psychological medicine* 48(3): 337-346.

Butler, N., Quigg, Z., & Bellis, M. A. (2020). Cycles of violence in England and Wales: the contribution of childhood abuse to risk of violence revictimisation in adulthood. *BMC medicine*, 18(1), 1-13.

Callaghan, J., Maryaria, E., Fellin, L.C., Alexander, J.H., Mavrou, S. & Papatthasiou, M. (2017). Children And Domestic Violence: Emotional Competencies İn Embodied And Relational Contexts. *Psychology of Violence*, 7(3), 333.

Craig, J. M., & Zettler, H. R. (2021). Are the effects of adverse childhood experiences on violent recidivism offense-specific?. *Youth violence and juvenile justice*, 19(1), 27-44.

Craig, J. M., Zettler, H. R., Wolff, K. T., & Baglivio, M. T. (2019). Considering the mediating effects of drug and alcohol use, mental health, and their co-occurrence on the adverse childhood experiences–recidivism relationship. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 17(3), 219–240.

Çelik, F.G.H. & Hocaoğlu, Ç. (2018). Çocukluk çağı travmaları: Bir gözden geçirme. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(4): 695-711.

Dave, F. (2000). Preventing Childhood Trauma Resulting From Exposure to Domestic Violence, Preventing School Failure. *Alternative Education for Children and Youth*, 44:1, 25-27.

Dye, H. (2018). The impact and long-term effects of childhood trauma. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 28(3), 381-392.

Ezen, M. & Açıkgöz, A. (2017). Çocukların örselenmelerine annelerin örselenme yaşantısının etkisi. *Kocaeli Medical J*, 6(3): 13-21.

Fuller Thomson, E., Sawyer, J .L. & Agbeyaka, S. (2021). The Toxic Triad: Childhood Exposure to Parental Domestic Violence, Parental Addictions, and Parental Mental Illness as Factors Associated With Childhood Physical Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*. 36(17-18), NP9015-NP9034.

Fuller Thomson, E. & Agbeyaka, S. (2020). A Trio of Risk Factors for Childhood Sexual Abuse: Investigating Exposure to Parental Domestic Violence, Parental Addiction, and Parental Mental Illness as Correlates of Childhood Sexual Abuse. *Social Work*, 65(3), 266-277.

Hodges, M., Godbout, N., Biriere, J., Lanktree, C., Gilbert, A. & Kletzka, N.T. (2013). Cumulative trauma and symptom complexity in children: A path analysis. *Child Abuse and Neglect*, 37, 891-898.

Hinojosa, R., Nguyen, J., Sellers, K., & Elassar, H. (2019). Barriers to college success among students that experienced adverse childhood events. *Journal of American College Health*, 67(6), 531–540. <https://doi.org/10.1080/07448481.2018.1498851>

Hotun Şahin, N., Timur, S., Ergin, A.B., Taşpınar, A., Balkaya, N.A. & Çubukçu, S. (2010). Childhood trauma, type of marriage and self-esteem as correlates of domestic violence in married women in Turkey. *Journal of Family Violence* 25: 661–668.

Kaya, M.H. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Çocuk İstismar ve İhmaline Yönelik Farkındalıkları. Biruni Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, S. (2014). *Çocukluk dönemi örselenme yaşantıları ölçeği kısa formu'nun Türkçe'ye uyarlanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Kutlu, M.A. (2018). Borderline kişilik bozukluğu: Bir gözden geçirme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 11-20.

Levenson, J. S., & Socia, K. M. (2016). Adverse childhood experiences and arrest patterns in a sample of sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(10), 1883–1911.

Liel, C., Ulrich, S. M., Lorenz, S., Eickhorst, A., Fluke, J. & Walper, S. (2020). Risk factors for child abuse, neglect and exposure to intimate partner violence in early childhood: Findings in a representative cross-sectional sample in Germany. *Child Abuse & Neglect*. 106, 104487.

Liu, M., Xue, J. & Zhao, N. (2021). Using Social Media to Explore the Consequences of Domestic Violence on Mental Health. *Journal of Interpersonal Violence*. 36(3-4).

Mantovani, N. & Smith, J. (2021). A retrospective study examining the adverse effect of childhood abuse among adult psychiatric service users in Britain. *International Journal of Mental Health Nursing*. 30, 1093-1105.

Moser, D.A., Suardi, F., Rossignol, A.S., Vital, M., Manini, A., Serpa, S.R., Schechter, D.S. (2019). Parental reflective functioning correlates to brain activation in response to video-stimuli of mother–child dyads: Links to maternal trauma history and PTSD. *Psychiatry Research: Neuroimaging*; 293: 110985.

- Özyürek, A. & Kurnaz, Ö. Ü. F. B. (2019). Aile İçi Şiddet Farkındalığı Ölçeği: Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 227-250.
- Racine, N., Plamondon, A., Madigan, S., McDonald, S., Tough, S. (2018). Maternal adverse childhood experiences and infant development. *Pediatrics*, 141(2): e20172495.
- Ruck, M.D., Peterson-Badali, M. & Freeman, M. (2016). *Handbook Of Children's Rights: Global And Multidisciplinary Perspectives*. Taylor & Francis.
- Sarı, H.Y., Ardahan, E., & Öztornacı, B.Ö. (2016). Çocuk ihmal ve istismarına ilişkin son 10 yılda yapılan sistematik derlemeler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(6), 501-511.
- Skinner, G.C.M., Bywaters, P.W.B., Bilson, A., Duschinsky, R., Clements, K. & Hutchinson, D. (2021). Children and Youth Services Review 120 (2021) 105678 Available online 14 November 2020 190-7409/© 2020 Elsevier Ltd. All rights reserved. The 'toxic trio' (domestic violence, substance misuse and mental ill-health): How good is the evidence base? *Children and Youth Services Review*, 120, 105678.
- Türker, G. (2017). *Aile hekimleri, hemşire ve ebelerin çocuk istismarı ve ihmali konusunda farkındalık düzeyleri: Burdur örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Türkoğlu, E., Kuğu, N., Akyüz, G., Doğan, O. (2017). Psikiyatri polikliniğine başvuran hastalarda çocukluk çağı kötüye kullanımının araştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22: 144-8.
- World Health Organization. (2016). Child maltreatment. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/>. Erişim tarihi: 17.10.2021.

Subject Area
Child Development

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1578-1583

Arrival
25 March 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62166

Article Serial Number
02

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.j.62166>

How to Cite This Article
Pekşen Akça, R. (2022).
"Examination Of The Master's
Theses On The Role Of
Fatherhood In Turkey"
International Social Sciences
Studies Journal, (e-
ISSN:2587-1587) Vol:8,
Issue:98; pp:1578-1583

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Examination Of The Master's Theses On The Role Of Fatherhood In Turkey

Türkiye'de Yapılmış Babalık Rolünü Konu Alan Lisans Üstü Tezlerin İncelenmesi

Raziye PEKŞEN AKÇA¹

¹ Dr.; Kayseri University, Develi Hüseyin Şahin Vocational College, Department of Child Care and Youth Services, rpeksenakca@kayseri.edu.tr, Kayseri, Turkey

ABSTRACT

The aim of this research is to conduct a scientific examination on master's theses on "The Role of Fatherhood" in Turkey. In this descriptive study, the general survey model was employed. In the study, it was aimed to reach the entire population of the study without sample selection and 13 studies were included in the research. The theses were examined according to year, type, the universities and institutes where the thesis was conducted, the research model, and the field. As a result of the research conducted using the document review technique, it was observed that the first study was conducted in 1999 and the last study was conducted in 2020. It was determined that all of the studies were master's thesis, the number of theses on health and social sciences (f=4) had the highest share in the distribution, and the scientific studies used mostly quantitative model/method (f=9), and role of fatherhood was studied in the child development department (51%) more than the other fields.

Keywords: Role of Fatherhood, Fatherhood, Conduct of Fatherhood

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de yapılmış "Babalık Rolünü" konu alan lisansüstü tezlerin bilimsel incelenmesidir. Betimsel nitelikte olan bu çalışmada, genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmeyerek çalışma evreninin tamamına ulaşılması hedeflenmiş ve araştırmaya 13 çalışma dahil edilmiştir. Lisansüstü tezler yıllarına, tez türüne, tezin yapıldığı üniversite ve enstitülere, araştırma modeli, çalışma alanlarına göre incelenmiştir. Doküman incelemesi tekniği kullanılarak yapılan araştırma sonucunda, ulaşılan ilk çalışmanın 1999, son çalışmanın ise 2020 yılına ait olduğu görülmüştür. Çalışmaların tamamının yüksek lisans alanında yapıldığı, sağlık ve sosyal bilimler alanında yapılan (f=4) tezlerin sayısının dağılım içinde en fazla olduğu, yapılan bilimsel çalışmaların da daha çok nicel model/yöntem kullanıldığı (f=9), çalışma alanı olarak çocuk gelişim bölümünde (%51) diğer alanlara göre daha fazla babalık rolünün ele alındığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Babalık Rolü, Babalık, Babalık Davranışı

1. INTRODUCTION

The role is the set of behaviors expected from each individual according to his/her status. This concept, which has a great importance in the transfer and formation of culture, (Tepe, 2021:12) is affected by cultural coding and social norms. The fact that mother is regarded as the primary person who is responsible for development and education of the child in Turkey has caused studies to focus on role of motherhood; however, it has recently been realized that fathers have direct or indirect positive effects on the development of the child, thus resulting in increasing the number of scientific researches based on father participation day by day and obtaining new data (Balin, 2021:56). Because they have a different but effective impact directly or indirectly on the development and education of children (Tezel Şahin and Özbey, 2007).

Fathers, who were seen as an authority figure in the previous years, were able to look after their infants as much as mothers after their birth along with their participation that started during pregnancy (Bal, 2014:6). The fact that the father is not in the life of a child, assumes a passive role even if he/she exists physically, and acts indifferently to his/her child affects a child not only in terms of his/her personality, but also mentally and physically negatively (Yavuzer, 2003:23). In the role of father, which is an appropriate role model, it is known that the fathers have an important role in the level of self-esteem and motivation of the child (Özgündüz, 2015: 34), they contribute to the development of his/her intelligence (Güngörüş, 2016:250), children receiving interest and love from their fathers establish better social relations (Tezel Şahin, 2003:461; Tezel Şahin and Özbey, 2007:41), and they contribute positively to language development (Gül, 2019:17). Therefore, the matter is to distinguish the difference between the concepts of "being a father" and "acting like a father". The concept of being a father emphasizes having a child for a man based on gender and refers to the role he is attributed to accordingly. Acting like a father means that fathers contribute to their child's development - particularly social-emotionally. Therewithin, they also are responsible for meeting their family's needs. The concept of "Fatherhood", which is formed by the combination of these two concepts, plays an effective role in conveying the norms of the society to the child (Bozok, 2018:24) and tries to meet the expectations regarding the role of fatherhood in accordance with the changes and transformations

in social life. For this reason, the father needs to establish a healthy fatherhood role in order for the child to exhibit a healthy development.

For this reason, postgraduate theses, which require an in-depth and meticulous work and are approved by universities and institutes, can be utilized concerning the subject (Aydoğdu, 2019: 7482). It is thought that the examination of postgraduate theses on the role of fatherhood will contribute to the literature. Accordingly, the aim of this research is to examine the Turkish postgraduate theses on "The Role of Fatherhood".

1.1. Aim of the Research

This study aims to examine the master's theses on the "Role of Fatherhood" in Turkey (1977-2019) according to thesis years, the type of thesis, the universities and institutes where the thesis was conducted, the research model, and fields. For this purpose, all theses on this subject were reached over the National Thesis Center of the Council of Higher Education (Kuzucu, 1999; Poyraz, 2007; Kuruçırak, 2010; Şahin, 2012; Telli, 2014; Gül, 2019; Yıldız, 2019; Aksüt, 2020; Delibalta, 2020; Karayılmaz, 2020; Uğur, 2020; Özdeniz, 2020; Şalcı, 2020).

The answers of the following questions were sought in this research:

- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of years?
- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of types?
- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of the universities where they were conducted?
- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of the institutes?
- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of the research model?
- ✓ What is the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of the fields?

2. METHOD

This section mentions about the research model, population and sample, data collection and analysis sections.

2.1. Model of the Research

In this descriptive research, the general survey model was employed to examine the master's theses on the "Role of Fatherhood" in Turkey. In accordance with the purpose of the research, it was aimed to reach all master's theses on the role of fatherhood in Turkey. In this context, the database of the Higher Education Council National Thesis Center was used to access the data. First, the keyword was determined and postgraduate studies on the role of fatherhood were transferred to the computer environment. As a data collection method, the document analysis method, which includes the processes of finding, examining, taking notes of and evaluating studies, was employed. As a result of the research conducted with the document review technique, comprehensive information about the targeted subject of the research was tried to be obtained. It was tried to reveal how the studies on the role of fatherhood have been handled in 21 years. The findings obtained from the last stage of data analysis were interpreted and explanations were made regarding the results.

2.2. Population and Sample

While the population of the research consisted of postgraduate theses on the role of fatherhood conducted in Turkey, the sample consisted of the master's theses which were conducted between 1999 and 2020 (21 years) and allowed to access. No selection was made in terms of sampling method and it was aimed to reach whole of the population in this regard. All of the theses reached were master's theses and no doctorate studies and specialty theses were found in this field.

2.3. Data Collection

While obtaining the data, the term "Role of Fatherhood", which is thought to serve the purpose of the research, was screened as a keyword in order to obtain comprehensive data on the relevant subject in the databases.

2.4 Data Analysis

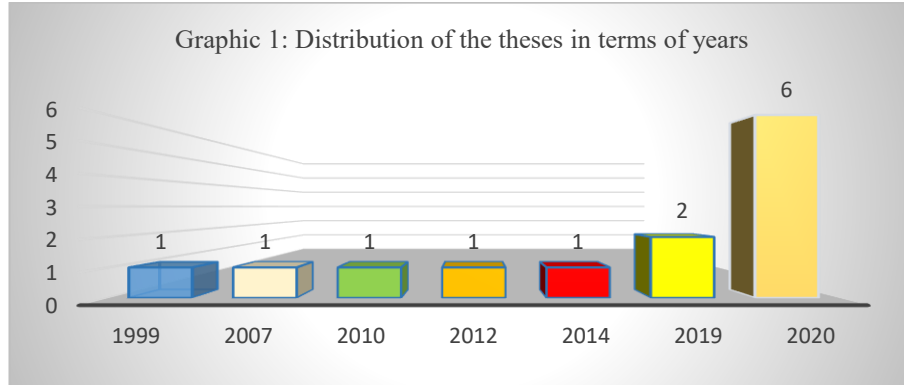
Firstly, keyword was determined and then the theses were examined by the researcher by developing a thesis examination form. Theses recorded in the data analysis form were analyzed by content analysis. In content analysis, similar data are brought together within the framework of certain concepts and themes and interpreted in a way that the reader can understand (Yıldırım and Şimşek, 2013). In this sense, the types of theses that can be accessed within the scope of the analysis were examined based on their numbers and characteristics in terms of various variables such as their year, universities, institutes, research model, method and subject. In addition, the

thesis examination form developed by the researcher was presented to the opinion of two field experts so that the validity of the research was ensured.

3. FINDINGS

The distribution of master's theses conducted in Turkey in terms of their years, types, universities, institutes, research model and subject are presented in the following graphics.

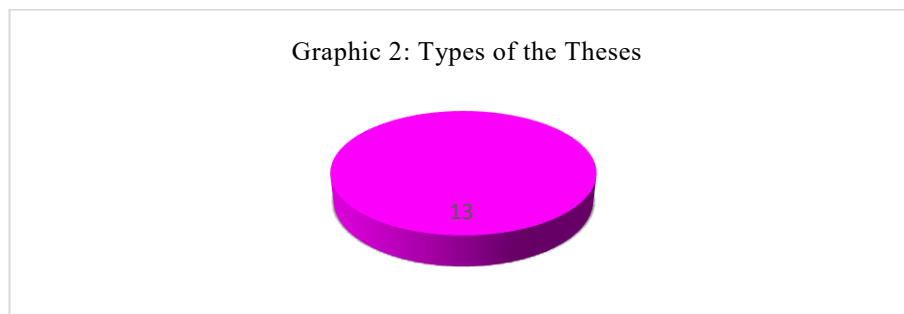
3.1. Findings On The Distribution Of The Theses On The Role Of Fatherhood In Terms Of Years

When the distribution of the theses by years was examined in Graphic 1, it was observed that master's theses were carried out between 1999 and 2020, the number of master's theses on the role of fatherhood (13.2%) started to increase in 2019, and the highest rate in the study was 48.8% and belonged to 2020.

3.2. Findings On The Distribution Of The Theses On The Role Of Fatherhood In Terms Of Types

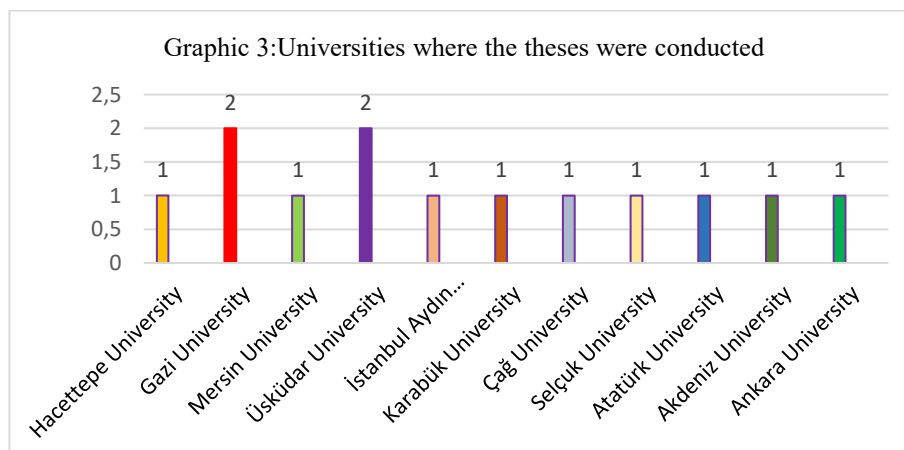
Graphic 2 shows the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of types.

When Graphic 2 was examined, it was found that all postgraduate studies were master's thesis (100%) and no doctoral and specialty thesis studies on the keyword of the role of fatherhood were found.

3.3. The Findings On The Distribution Of The Theses On The Fatherhood Role In Terms Of The Universities Where They Were Conducted

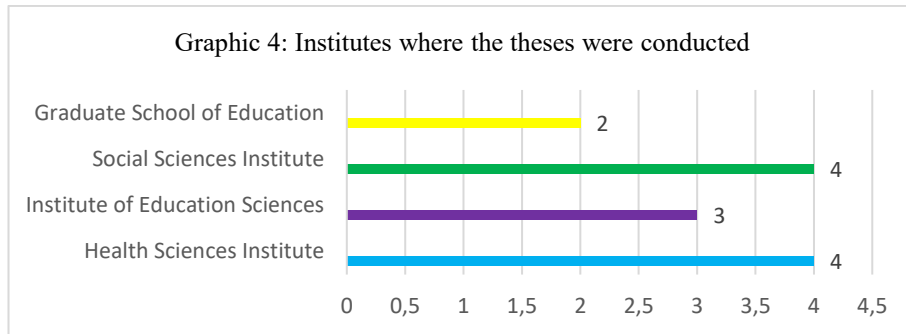
Graphic 3 shows the distribution of the theses on the role of fatherhood in terms of the universities where they were conducted.

When Graphic 3 was examined, it was observed that a total of 11 universities published a master's thesis on the role of fatherhood, Gazi University and Üsküdar University (f=2) included a master's thesis on this keyword more than other universities, and the other nine universities published one thesis study.

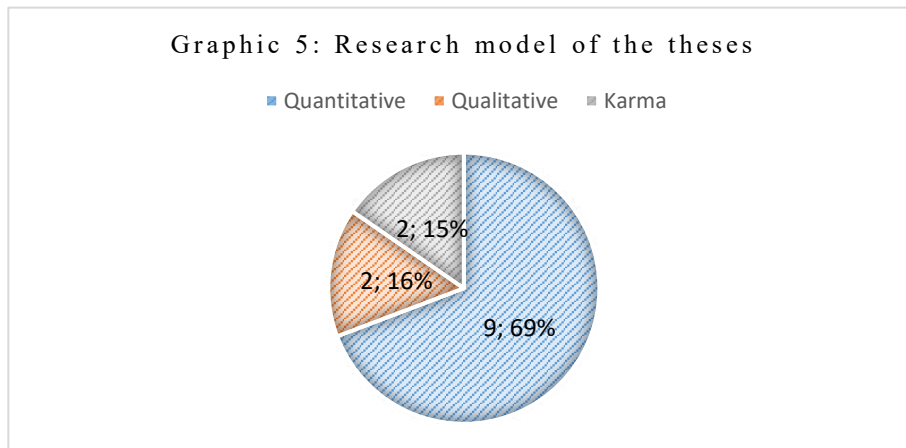
3.4 Findings On The Distribution Of The Theses On The Role Of Fatherhood In Terms Of The Institutes

Graphic 4 shows the distribution of the theses on the role of fatherhood by the institutes.

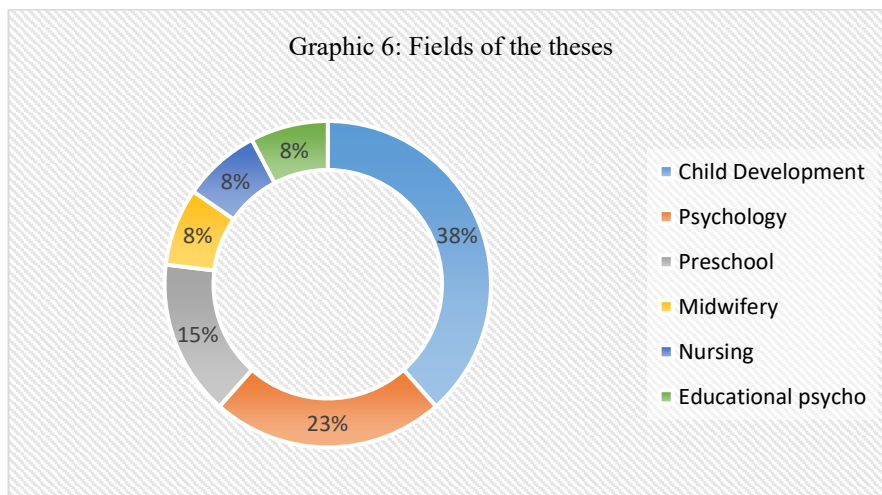
When Graphic 4 was examined, it was observed that the theses were conducted by four different institutes, the Institute of Social Sciences and the Institute of Health Sciences carried out an equal number of studies (four theses).

3.5. Findings On The Distribution Of The Theses On The Role Of Fatherhood In Terms Of Research Model

When the research model of the theses was examined in Graphic 5, it was observed that there was a quantitative model/design (f=9) in the studies, and the rates of those using qualitative and mixed model/ design were equal (16%).

3.6 Findings On The Distribution Of The Theses On The Role Of Fatherhood In Terms Of Fields

When the findings regarding the distribution of master's theses on the studies on the role of fatherhood in terms of the field according to Graphic 6 were examined, it was observed that most of the theses were conducted in the field of Child Development (51%), followed by Psychology (19%) and Preschool Departments (12%).

4. DISCUSSION, CONCLUSION, AND RECOMMENDATIONS

Upon the birth, the family environment prepares the basis for some values, attitudes and behaviors to be shaped for the child. In early childhood, parents provide an opportunity for their children to focus on different topics, conduct various activities for spending qualified time with their children and learning life, and learn life through imitations (Telli and Özkan: 131). Children are a part of the family dynamics they live in and it is extremely important for them to be supported with positive aspects in terms of development. Recently, this supportive power that will contribute to development has ceased to be the responsibility of mothers only and the perspective on the role of fatherhood has started to change today. Upon the change of social and cultural conditions, it has been revealed that fathers are as effective as mothers in child development and education, and the role of fatherhood has not only provided financial support to the child as in the past, but also caused differentiation in sharing the responsibility of the child in home life (Tezel Şahin and Özbey, 2007:46). This is because fathers have the competent skills in child development and education as mothers do (Mitra, 2003:3). For this reason, it is thought to be very important to examine the scientific studies based on the role of fatherhood.

In the study, it was concluded that the "Role of Fatherhood" was studied for the first time in master theses in 1999, and the number of studies on the subject increased since 2020. That the master's theses on the "Role of Fatherhood" have increased have indicated that the role of fathers in the development education of children are understood and, therefore, the participation of fathers in the lives of children should be supported as much as mothers (Güzel and Tüfekçi;2021:469). However, it was thought that studies should be carried out in the fields of specialization and doctoral thesis in science in order to provide a different scientific perspective, as the studies were only master thesis studies.

It was determined that studies on the role of fatherhood were carried out only in 11 universities. However, considering the number of universities in Turkey, it is thought that the number of universities dealing with this issue is low. It is assumed that the subject of the study will be examined in scientific studies by different universities in the following years.

In the research, it was determined that the concept of fatherhood was studied in two institutes, and more master's studies were carried out especially in the institute of health sciences and the institute of social sciences. While the studies conducted using more quantitative study model/design had a higher number, the master's studies using qualitative and mixed models were equal. It was observed that master's studies in the fields of Child Development, Psychology, Preschool, Midwifery, Nursing, and Educational Psychology were mostly studied in the dimension of child development.

In light of all these results, it was observed that number of the postgraduate scientific studies on the role of fatherhood was limited and it is recommended

- ✓ to include scientific studies in various fields, especially doctoral studies, in order to contribute to the field, especially in addition to postgraduate studies,
- ✓ to increase the number of studies that include qualitative and mixed model/design,
- ✓ to implement scientific studies based on the participation of fathers.

REFERENCES

- Aksüt, A.A. (2020). "Çocuk evleri sitesinde kalan ergenler ile ailesinin yanında yaşayan ergenlerin babalık rolüne ilişkin algılarının incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi/ Lisansüstü Enstitüsü, İstanbul.
- Aydoğdu, F. (2019). "Türkiye'de Koruyucu Aile Uygulaması ile İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi", International Social Sciences Studies Journal, 5(53): 7481-7489.
- Balin, H. (2011). "Aile İçi Rollerde Babalığın Önemi", Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 6(11): 55-81.
- Bozok, M. (2018). Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye'de Babalık, AÇEV, İstanbul.
- Delibalta, A. (2020). "Yetişkin erkeklerin babalık rolü algıları", Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Güngörmüş, O. (2006). Baba- Çocuk İlişkisi. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gül, Ş. (2019). “3-6 arası çocuğu olan ebeveynlerin babalık rolüne ilişkin algılarının ve babalık rolünün yeterliliğine dair görüşlerinin incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güzel, H.&Tüfekçi, A. (2011). “Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Babaların Baba Çocuk İlişkileri ve Babalık Rolü Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziantep İli Örneği”, Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 11(2):463-489, doi: 10.23863/kalem.2021.182

Karayılmaz, S. (2020). “Kırsal kesimden babaların babalık rolü ile çocuk bakım uygulamalarına katılımları arasındaki ilişki”, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kuruçırak, Ş. (2010). “4-12 aylık bebeği olan babaların, babalık rolü algısı ile bebek bakımına katılımı arasındaki ilişki”, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Kuzucu, Y. (1999). “Babalarıyla çatışma düzeyi yüksek ve düşük olan ergenlerin ve babalarının babalık rolüne ilişkin algılarının karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdeniz, Ö. (2020). “7-12 yaş grubu çocuğu olan ebeveynlerde annelerin babalık rolüne ilişkin algıları: Nitel bir çalışma”, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özgündüz, Ö. (2015). “Baba katılımı eğitim programının baba katılımına ve okul öncesi çocukların sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Poyraz, M. (2007). “Babaların babalık rolü algılamalarıyla kendi ebeveynlerinin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şahin, H. (2012). “Beş altı yaşında çocuğu olan babaların, babalık rolünü algılamaları ile aile katılım çalışmalarını gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şalıcı, O. (2020). “Baba destek eğitim programının babalık rolü algısına ve okul öncesi eğitim alan çocukların oyun becerilerinin gelişimine etkisinin incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi/ Lisansüstü Enstitüsü, Zonguldak.

Uğur, Ş. (2020). “0-8 yaş çocuğu olan babaların, babalık rolünün incelenmesi: Siirt örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, Ö. (2019). “Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaşında çocuğu olan babaların babalık rolü algıları ile empatik eğilimlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Telli, A.A. (2014). “3-6 yaş grubu çocuğu olan babaların babalık rolü algısı ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Telli, A.A.& Özkan H. (2016). “3-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Babaların Babalık Rolü Algısı ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, 6(2):127-34.

Tepe, E. (2019). “İki-Dokuz yaş çocuk sahibi olan ailelerin babalık algısı üzerine bir inceleme: Sakarya İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Tezel Şahin, F. (2003). Çocuğun Gelişimi ve Eğitiminde Babanın Rolü. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

Tezel Şahin, F.& Özbey, S. (2007). “Baba Eğitim Programlarına Baba Katılımının Önemi”, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 18 (1):39-48.

Yavuzer, H. (2003). Aile İçindeki Çocuk: Ana-Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım, A.&Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Subject Area
Fine ArtsYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1584-1592Arrival
06 January 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
60613Article Serial Number
03Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.j.60613>

How to Cite This Article
Eminoğlu, P. (2022).
“İkonografik Ve İkonolojik
Eleştiri Yöntemine Göre
Osman Hamdi Bey’in
“Kaplumbağa Terbiyecisi”
Adli Eserinin Analizi”
International Social Sciences
Studies Journal. (e-
ISSN:2587-1587) Vol:8,
Issue:98; pp:1584-1592

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

İkonografik Ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre Osman Hamdi Bey’in “Kaplumbağa Terbiyecisi” Adli Eserinin Analizi

Analysis Of Osman Hamdi Bey's “Turtle Trainer” By The İkonographic And
Iconological Critical Method

Pelin EMİNOĞLU¹ ¹ Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümü. İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bu makalede Erwin Panofsky'nin “İkonografik ve İkonolojik Sanat Eleştirisi” yöntemi esas alınarak Osman Hamdi Bey'in 1906 yılında yaptığı “Kaplumbağa Terbiyecisi” adlı tuval üzerine yağlı boya tablosu analiz edilmiştir. Bu tablo, Oryantalizm Akımı'nın ülkemizdeki önemli yapıtlarından biridir. Eserin analizi; doğal anlam (olgusal, ifadesel anlam), uzlaşım anlam (ikincil anlam) ve içsel anlam (içerik) alt başlıklarından oluşmaktadır. Çağdaşlaşmayı reddeden halkı tasvir eden eser, Osman Hamdi Bey'in çağdaşlaşmaya bakış açısını ifade eder. Aynı zamanda sanatçının yaşadığı dönemin sanat özelliklerine göre, toplumun geleneklerine nasıl bağlı kaldığı ve yeniliklere karşı nasıl durduğunun, eserde nasıl yansıtıldığının da gözlemlendiği bir çalışmadır. Araştırmada; eserin biçimi, kompozisyon kurgusu, konusu ve içeriği, sanatçının üslubu, kullanılan semboller, yapıldığı dönemin sanat hareketleri ve toplumun değerleri ele alınarak, özellikle sanat eğitiminde eserlerin incelenmesinde kullanılan bir yöntem olan Panofsky'nin ikonografik ve ikonolojik çözümleme yönteminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eleştirisi, ikonografi, ikonoloji, Osman Hamdi Bey, Kaplumbağa Terbiyecisi.

ABSTRACT

In this article, an oil painting on canvas named "Iconographic and Iconological Art Criticism" method of Erwin Panofsky, "Tortoise Trainer" painted by Osman Hamdi Bey in 1906 was analyzed. This painting is one of the important works of Orientalism Movement in our country. The analysis of the work consists of natural meaning (factual, expressive meaning), contingent meaning (secondary meaning) and inner meaning (content) sub-titles. The work, which depicts the people who refuse to modernize, expresses Osman Hamdi Bey's point of view towards modernization. At the same time, according to the artistic characteristics of the artist's period, it is also a study in which how the people adhere to the traditions of the society and how they stand against innovations and how they are reflected in the work. In the research; The importance of the iconographic and iconological analysis method of Panofsky, which is a method used in the study of works in art education, has been emphasized by considering the form, composition fiction, subject and content, the style of the artist, the symbols used, the art movements of the period and the values of the society.

Keywords: Art Criticism, iconography, iconology, Osman Hamdi Bey, Turtle Trainer

1. GİRİŞ

Mağara devrinden günümüze kadar yaşadığımız süreç içerisinde insan, zarafeti yanında duruşu ile figür olarak resim sanatına aktarılmıştır. Tarih öncesi çağlarda ilk insanın mağara duvarlarına çizdiği bu resimler aslında sembolik bir arayışın ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sembolik arayıştaki ifadelerin çoğu; insanoğlunun doğadan edindiği izlenimlerle birlikte, sanatında temelini oluşturmuştur (Yılmaz, 2009: 1)

Sanat, yeni anlayış ve farklı değerlere sahip oldukça değişen yenilenen ve gelişen yapısıyla eseri anlama ve düşünmenin ardından yorum yapma gerekliliğini doğurmuştur. Böylelikle “sanat eleştirisi” anlayışı ortaya çıkmış ve önem kazanmıştır.

Sanatı eleştirmede kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Bu makalede Erwin Panofsky'nin “İkonografik ve İkonolojik Sanat Eleştirisi” yöntemi ışığında, Osman Hamdi Bey'in “Kaplumbağa Terbiyecisi” adlı eseri; çözümleme, analiz, yorumlama ve yargı başlıkları incelenmeye çalışılmıştır. Sanat eseri üzerine yapılan yorum öznel olduğundan, okuyucunun geniş bir bakış açısına sahip olması hedeflenerek hazırlanmaya çalışılmıştır.

2. ESER ANALİZİNDE KULLANILAN KAVRAMLAR

Resimde Dörtlü Okuma, bir resim yapıtını dört farklı aşamada inceleme yöntemidir. Bu yöntem; tanımlama, analiz, yorumlama ve yargıdan oluşur. Bu araştırma yazısında ikonolojik ve ikonografik eleştiriden yararlanılmıştır. Yöntem günümüzde de sıkça kullanılmakta olan bir yöntemdir.

2.1 İkonografi tanımı

Sanat eserlerinin konusunu ve anlamını inceleyen, sanat tarihinin alt dallarından biridir. İkonografide esas olan sanat yapıtının konusu ve anlamıdır.

2.2 İkonoloji tanımı

Bir sanat yapıtının içeriğindeki sosyal etkilerin, sanatçı tarafından yapıtında işlenip, verilmek istenilen mesajın dışavurumudur. Görsel sanat eserlerini yorumlama metodudur.

2.3 Oryantalizm akımı

Şarkiyatçılık olarak da adlandırılan Oryantalizm Akımı, Batılı araştırmacıların incelediği Doğu toplumlarının dillerini, kültürlerini ve sosyolojik değerlerini kapsayan sanat akımıdır. Bu akım, -edebi eserler ve diğer tüm sanat eserleri de dâhil olmak üzere- Doğu dünyasını yansıtan bir ayna görevi görmektedir.

Yani Batı'nın gözünden Doğu'nun tasviridir de denilebilir. Bu akımı özellikle resim alanında, tablolarla görmek mümkündür.

2.4 Osman Hamdi Bey

Osman Hamdi Bey (30 Aralık 1842, İstanbul-24 Şubat 1910, İstanbul) Osmanlı arkeolog, müzeci, ressam ve Kadıköy'ün ilk belediye başkanı.

Osman Hamdi Bey, yetişme biçimi batı tarzında olmasına rağmen yaşadığı kültürü terk etmeden ve kültürünü harikulade yansıtabilen, bulunduğu dönemin en kıymetli sanatçılarından biridir. Sanatçı kimliğinin yanında çeşitli arkeoloji dalları ve müzecilik ile de ilgilenmiştir. Hatta "İlk Türk Müzesi" ni kurmuştur.

Müzeciliğin yanında, eğitim alanında ise Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinin kurucularındandır. Bu fakülte eski adı ile Sanayi Nefise Mektebidir.

Oryantalizm akımının izlerini Osman Hamdi Bey'in eserlerinde görmek mümkündür. Üslup olarak ne kadar batıyı kullansa da konu daima kendi öz kültürü olmuştur.

2.5. Edward Said

Hristiyan bir ailenin çocuğu olan Edward Said 1 Kasım 1935'te Kudüs'te doğmuştur. Eğitimini Amerika'da tamamladıktan sonra profesör olmuştur. Birçok esere imza atan Said'in Oryantalizm adlı eseri Batı'nın Doğu'yu nasıl gördüğünden ziyade gerçek Doğu'nun yani Doğu'nun kendi dünyasını göstermek anlamında kanıtlayıcı bir niteliktedir.

Edward Said'in Arap kökenli bir ailede yetişip Batı'da bir süre yaşaması durumunu kendince "Dünyalar Arasında" ve "Yersiz Yurtsuz" olarak tanımlamaktadır.

Sanatçı lösemi hastalığına yakalanmasının ardından 23 Eylül 2003'te New York'ta bu dünyaya gözlerini yummuştur.

3. BULGULAR

3.1. Bu Sanat Yapıtının Yaratıldığı Tarihsel Dönemde Yer Alan Bazı Önemli Olaylar

1906 yılında

- ✓ Mormon Kitabı, ilk kez Türkçeye çevrildi.
- ✓ 4 milyon sermaye ile Osmanlı Devleti'nde Osmanlı İtibarı Millî Bankası kuruldu.
- ✓ Osmanlı Devleti'nde özgürlükçü hareketler yeniden hızlandı. Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu.
- ✓ Atina'da düzenlenen ve resmi olarak kabul edilmeyen 1906 Ara Olimpiyatları'nda bir futbol turnuvası organize edilmişti. 4 takımın katıldığı turnuvanın üç takımı Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelmekteydi. Altın madalyayı Danimarka, gümüş ve bronz madalya ise Türkiye ekiplerine gitmişti.
- ✓ 1889'da İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruldu
- ✓ Osmanlının çöküş yılları
- ✓ Haydarpaşa garının, 2. Abdülhamit döneminde 30 Mayıs 1906 tarihinde yapımına başlanmıştır.
- ✓ 1906 da ki halk hareketi, 1908 de 2.meşrutiyet in ilanını tetikleyerek Abdülhamit'in yönetiminin yıkılmasına yol açtı.
- ✓ 1906 yılında vergi ayaklanmaları oldu.

3.2. Yapıttaki Nesnelerin Sıralaması

1-Ney aleti	9-Nakkare
2-Mızrap	10-Bir adam
3- Keşkülüfukara	11-Pencerenin üzerindeki hat yazıları
4-Pencere	12-Adamın başında sarılı sarık

- 5-Kırmızı uzun elbise
6-Mavi çinilerle kaplı bir oda
7-Kaplumbağalar
8-Ayakta terlik
13-Adamın belindeki kemer
14-Yerdeki yapraklar
15-Sıvaları düşmüş duvar

3.3. Yapıttaki Var olan Anlamlı Sanatsal Unsurlar

Çizgi: Çizginin, tekdüzeliğinden sıyrılarak ince, kalın, pes ve tiz duyarlıklara erişmesi, yerinde köşeler, yerinde yuvarlaklar meydana gelmiştir. Esnek çizgiler kullanılmıştır.

Doku: Tuval üzerine yağlı boya.

Biçim: Simetrik-asimetrik, organik-inorganik, doğal-yapay ve dinamik-durağan şeklindedir.

Renk: Sıcak ve soğuk renkler bir arada kullanılmıştır.

Hacim: Değişik renk ve tonların kullanılması hacim sağlamıştır.

Mekân: Bursa Ulu Camii Üst Kat.

3.4. Eser Analizi

Denge: Kırmızı elbiseli adamın öne doğru hafifçe eğilmesi, renklerin biçimsel açıdan bir dengede olmasını sağlamıştır. Eserde simetrik denge hâkimdir.

Karşıtlık: Renk zıtlığı sıcak ve soğuk renklerle sağlanmıştır. Zıt çizgilerin karşıtlığı hâkimdir. Perspektif ve kaplumbağaların azlık çokluk ilişkisi yönünden miktar zıtlığından söz etmek mümkündür. Görsel öğelerin birbirinden ters yönde olması örneğin: kaplumbağaların yönleri gibi, yön karşıtlığı da örnektir. Bu tablo için aralık zıtlığında büyük bir denge vardır.

Kaplumbağa terbiyecisinin üzerinde bulunan elbisenin yumuşak dokusu ve caminin sıvası düşmüş beton duvarının sertliği, doku karşıtlığı açısından önemli detaylardır. Adamın eğik duruşundaki yumuşak çizgi ile zemindeki sert çizgiler bu çalışmadaki çizgisel karşıtlığın varlığını gösteriyor.

Öne Çıkarma: Adamın elindeki ney aletinin form olarak önde durması, kaplumbağaların eğitime unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

Uyum: Renk uyumu açısından sıcak ve soğuk renkler kullanılmıştır. Bu renklerin tonlamaları ise bize nüans uyumunu verir. Tablodaki biçimsel ve formsal zıtlıklar ise zıtlık uyumu hakkında yorum yapmamızı sağlar. Yön, şekil ve doku uyumu için ise temel ilkelerde de değindiğim gibi nizami bir kompozisyondan bahsedilir. Tablonun anlattısından yola çıkarak üslup uyumundan da söz edebiliriz.

Çeşitlilik: Bu tablo için tek eleman çeşitliliği açısından bahsetmek zor, zira farklılıklar vardır. Farklı eleman çeşitliliği ise görsel tasarımın birden çok elemanları kullandığından söz edilebilir.

Birlik: Sıcak-soğuk, sert- yumuşak ve farklı biçimlerden oluşan bir birlik vardır

Derecelendirme: Tüm temel öğelerin miktarı derecelendirmede dengeye ulaşmamızı sağlar.

Hareket: Soyut ve somut hareket mevcuttur. Çizgi, biçim ve renklerin hareketleri monotonluğu engellemiştir.

Ritim: Kaplumbağaların benzerliği ve duvardaki çini deseni birlik, ahenk ve düzen oluşturmuştur.

Oran: Perspektif olarak sağlanmıştır.

Derinlik-Kompozisyon: Kavramsal öğeler olarak nitelendirilen düzlem ve nokta detayı çizgi ile hacmin birleşmesi sonucu yine aynı şekilde görsel öğeler olarak nitelendirilen yüzey ve dokunun dahil olduğu, bunlara renk ve boyutun eklenmesi ile derinlik ve kompozisyonel açıdan bir tam bütünlük sağlanmıştır.

3.5 Eser Yorumlama

Sanat yapıtı ve dönemi hakkında yaptığım araştırmalar sonucunda Osman Hamdi Bey, bu tabloyu 1906 yılında Osmanlı Devleti'nin çöküşüne denk gelen bir dönemde resmetmiştir. Tablodaki Kaplumbağalar, eserdeki reellikten ziyade çağdaşlaşmayı ve eğitilmeyi reddeden bir halkı simgelemektedir. Tablodaki adamın, elindeki ney aletini vücudunun arka kısmında tutması, çağdaşlaşma sürecinde halkın yanında olmaktan pes etmiş bir derviş modelini ifade etmektedir.

Osman Hamdi Bey sadece bir ressam değildir. Arkeolog ve müzecilik de yapmıştır. Bu özelliği onu diğer resim sanatçılarından ayrı tutmuştur. Sanatçı bu eseri toplumun çağdaşlaşmaya ihtiyacı olduğunu düşündüğü için

yaptığımı söyleyebilirim. Bu eser “sanat toplum içindir” anlayışıyla yapılmıştır diyebiliriz. Bu sebeptendir ki çöküş döneminde olan bir imparatorluğu oluşturan toplumun kesinlikle yönlendirilmeye ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bu dönemde halkı yönlendirmeye istekli bir aydının olması da harikulade bir durumdur; ancak eğitilmeyi ve yönlendirilmeyi reddeden halkın oluşturduğu olumsuz durum sonucunda aydının mücadeleden pes etmesi halk için daha büyük bir olumsuzluk kaynağıdır. Kuşkusuz toplumun karmaşaya dönen hayatında, aydın olan dingin bir zihni dinlemek her zaman daha faydalı olacaktır. Ne yazık ki tablodan anladığımız kadarıyla bu fırsat değerlendirilememiş, aydın kişi ve onun rehberliği halk tarafından kabul görmemiştir. Tabloda sanatçı bu isyanını dile getirmektedir.

Tablodaki ifadeye göre; Osman Hamdi Bey toplumu yönlendiren bir aydındır. Kaplumbağalar yavaş işleyen ve ilerlemekte zorlanan toplumsal yapıyı sembolize eder. Adamın arkasındaki ney aleti, toplumu yönlendirmeye çalışan aydının pes ettiğini simgeler. Pencerenin üzerindeki hat sanatı kullanılarak oluşturulan süslemeler dönem hakkında bilgi vermektedir. Sıcak ve soğuk renklerin bir arada kullanılmasıyla dönemde yaşanan zıt durumlar yansıtılmıştır.

3.6 Yargı

Osman Hamdi Bey'in “Kaplumbağa Terbiyecisi” adlı eseri bir mücadeleyi anlattığı için değerli bir yapıttır. Tüm sanatsal ilkelere uygun olduğundan ve toplumsal bir mesaj verdiğinden dönemselsel bir sanat yapıtıdır. Çöküş aşamasındaki bir devleti ve bu çöküşü sosyal olarak engellemeye çalışan bir aydının mücadelesini temsil ettiği için sosyolojik bir yapıttır. Yapıt günümüzde Pera Müzesinde bulunmaktadır.

3.6.1. Önemli Eserleri

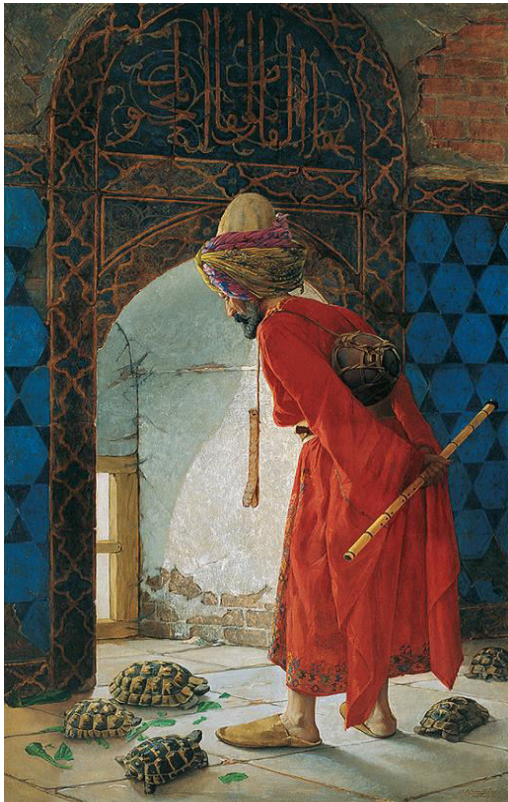
Mimozalı Kadın (1906) – Eşi Fransız Marie, daha sonraki ismiyle Naile Hanım, Okuyan Genç Emir (1878), Kur'an Okuyan Kız (1880), Haremde (1880), Ab-ı Hayat Çeşmesi (1904), Şehzade Türbesinde Derviş (1908), Kahve Ocağı (1879), İstanbul Hanımefendisi (1881), Cami Önü (1882), Mihrap (1901), Vazo Yerleştiren Kız (1883), Kaplumbağa Terbiyecisi (1906), Gezintide Kadınlar (1887), Huzur (1904), Leylak Toplayan Kız (1881)

3.7. Erwin Panofsky Yöntemine Göre İkonografik ve İkonolojik Çözümleme

Eser: Kaplumbağa Terbiyecisi

3.7.1 Doğal Anlam (Olgusal, İfadesel Anlam)

Tablo incelendiğinde; ilk gördüğüm anlam, kırmızı elbiseli bir adam ve yerdeki kaplumbağalardır (Şekil 1).

Şekil 1-Osman Hamdi Bey, “Kaplumbağa Terbiyecisi” 1906, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 222 cm × 122 cm, Pera Müzesi, Türkiye

Sol tarafta ince şerit olarak görünen mavi duvar çinisi, adamın üzerindeki en sıcak renk olarak kabul edilen kırmızı renkli elbise, tabloda dengeyi oluşturmak için ince bir ayrıntı olarak yer almıştır. Sanatçı resmin ön planına yerleştiği bu kırmızı elbiseli adam (Osman Hamdi Bey) ile formu dengelemiştir. Kuşkusuz adamın hafif eğik durması da çizgisel açıdan bir uyumu simgeler. Ön plandaki karakterin arkasında, beş kaplumbağa ve perspektif çizgileri oluşturulan zeminde yeşil yapraklar bulunmaktadır (Şekil 2, Şekil 3).

Şekil 2

Şekil 3

Eserin ortasında resim düzlemini yukarıdan aşağıya bölen pencerenin kavisinin tam ortasına denk gelen adamın sarığı dikkat çeker.(Şekil 4) Osmanlı mimarisine ait olan bir yapının (Bursa Ulu Camii) içinde sergilenen kompozisyonun yukarı üst bölümündeki mavi zemin üzerine gold renk ile hat yazısı bir çerçevenin içine yerleştirilmiştir.(Şekil 5) Zeminin geometrik bir form olarak uygulaması dikkat çekmektedir.(Şekil 7a) Kaplumbağa Terbiyecisi'nin (Osman Hamdi Bey'in) üzerinde kırmızı rengin hâkim olduğu, uzun kollu bir elbise vardır ve etek ucunda turuncu, mavi, kahverengi, yeşil, turkuaz gibi renklerin kullanıldığı çiçek motifleri bulunmaktadır.(Şekil 6)

Şekil 4

Şekil 5

Şekil 6-7a

Figür iki elini de arkasında birleştirerek hafif öne doğru eğilmiştir. Aynı zaman da iki eliyle birlikte bir müzik aleti olan neyi çizgisel olarak eğik bir biçimde tutmaktadır. Başında, zemini birkaç oryantalist renkten oluşan kumaş üzerinde farklı motiflerin bulunduğu sarık vardır. Figürün arkası dönük duran vücudu, zayıf bir şekilde tasvir edilmiştir. Bakışları ve yüzü yan profilden görülse de yüzünde bir mutsuzluk ifadesi mevcuttur. Ayaklar incelendiğinde sol ayağın sağ ayağa göre ön planda olduğu gözlemlenir (Şekil 7b).

Şekil 7b

Resmin alt sol kısmında bulunan üç kaplumbağanın adama doğru dönük olmaları dikkat çekicidir. Alt sağdaki iki kaplumbağa ise adamdan uzaklaşmakta olup figürün yanından dinamik bir hareket ile ayrılma aşamasındadır (Şekil 8).

Şekil 8

Sağ kenar bölümünde bulunan siyah ve mavi gibi soğuk renklerin kullanıldığı duvardaki ritimli desene sahip olan çinileri, sol tarafta bulunan aynı özelliklere sahip duvar çinileri, biçim ve bütünsellik açısından tamamlayarak tabloda denge sağlamaktadır. (Şekil 9a) Yine aynı duvarın sıvasının düşmüş ve tuğlaların görüldüğü gözlenmektedir (Şekil 9b).

Şekil 9a

Şekil 9b

Resmin orta kısmına denk gelen pencere girintisinde bulunan düşmüş sıvalar vardır. Pencere girintisinin ovaliği gözü rahatlatan çizgisel bir dentedir. Pencerenin bir kısmının görünmesi ve ışığın sınırlı bir şekilde girmesi keskinlik ve karşıtlık ilkesi açısından değerlendirildiğinde diğer renk tonlamalarıyla uyum içindedir.(Şekil 10)

Şekil 10

Yine orta kısımda bulunan boyundaki mızrap, kompozisyonu dengelemiştir (Şekil 11a). Kuşkusuz sırtındaki çanak ise çizgisel olarak eğimli duran adamı tamamlamış ve formu düzgünleştirmiştir (Şekil 11b).

Şekil 11a

Şekil 11b

3.7.2 Uzlaşımsal Anlam (imgeler)

Tablodaki figür, canlı ve objelerin/nesnelerin kimliğini belirleyecek olursak, orta bölümde duran kişi kaplumbağa terbiyecisidir. Konum ise Bursa Ulu Camii'nin üst katıdır. Figürün gerek duruşu gerekse ellerini arkasına bağlamış ve ellerine almış olduğu ney aleti, boyundan sarkan mızrabı ile tam bir aydın resmedilmiştir. Figürün yüzünde pes etmişlik hissi bulunmaktadır. Yerdeki yeşil yapraklar ve kaplumbağaların devinimsel hareketi aydından ayrılır niteliktedir.

3.7.3 İçsel Anlam (içerik)

Tabloda çağdaşlaşmayı reddeden halkı ve onları aydınlatmaya çalışan bir aydın resmedilmiştir. Kaplumbağa Terbiyecisi'nin, kaplumbağaları eğitmekte kullanacağı neyi üflemeyip arkasında tutması, Osman Hamdi Bey'in neyi üfleme, yani kaplumbağalar ile temsil edilen tembel halkı eğitime kaygısından artık vazgeçmesi, "Derviş sabrının da bir sonu vardır" düşüncesini yansıtmaktadır.

Kuşkusuz aydınının beden dili ve kaplumbağaların devinimsel olarak aydından uzaklaşması tabloda dikkat çeken bir unsurdur. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün yaşandığı dönemde ele alınan bu tablo verdiği sembolik ve simgesel detaylar ile dönemin sıkıntılı ve değişime, yeniliklere kapalı olduğunun birebir yansımasıdır.

"Kaplumbağa Terbiyecisi" adlı eserde sanatçının, hayvanları fabl tarzında bir göndermede kullandığı açıkça görülmektedir. Alçak bir pencereden gelen ışığın aydınlattığı bir odada elinde neyi, sırtında "keşkül-ü fikarası" ile kaplumbağaları terbiye etmeye çalışan bir adam (Osman Hamdi) ve Kâğıthane'de Sâdâbad'ın kurulmasıyla inşa edilen konaklarda düzenlenen eğlencelerde üzerlerine dikilen mumlarla bahçelerde dolaşırken hatırlanan kaplumbağalar, sanatçının hicvinde önemli simgelerdir (Yenişehirlioğlu,1993), (Gürel, 2008).Toplumsal yaşamı konu alması adına resmedilen tablo, aynı zamanda dönemin siyasi etkisinin renklerle ve çizgilerle oluşturulmasıdır. Osman Hamdi Bey'in, değişime direnen bir toplumu sanat yoluyla çağdaş seviyeye getirmeye çabaladığı vurgulanmıştır.

Osman Hamdi Bey hem Doğu kültürüne hem de Batı kültürüne hâkim olmakla birlikte vatanına, yaptığı eserler ile değer katmayı hedeflemiş ve hiçbir zaman batı meraklısı olmamıştır. İnsanlık değerleri ile hareket eden sanatçı yaşadığı dönemin tüm sıkıntı ve zorluklarına şahitlik etmiştir ve bütün bunlar dikkate alındığında; onun sanattan

yararlanan aydın kimliğini görmek kolay olacaktır. “Sanat toplum içindir” görüşünü bu eserde görmek mümkündür. Osman Hamdi Bey, Osmanlı Devleti’nin gelişmişlik düzeyini, toplumu bir yönden değil her yönden ele almış, dönemin siyasi ve sosyal etkilerini estetik bir biçimde resmetmiştir.

Doğu’nun değerlerini Batı’dan eklemeler yapmadan tüm gerçekliği ile olanları yansıtan ve bunun için çabalayan Osman Hamdi Bey’in gerek tabloda bulunan üzerindeki kıyafeti, gerekse başındaki aksesuarı ve terlikleri dönemin sosyolojik açıdan toplumun belirli bir kısmını yansıttığını görmek mümkündür.

Yaşadığı dönemde Osman Hamdi Bey

Bir aydın olarak Türk sanatına değerli eserler veren ve katkılar sağlayan Osman Hamdi Bey, Türk sanatı için önemli bir sanatçıdır. Yaşadığı dönemde Osmanlı toplumuna dahil olan yaşamdan aldığı hem maddi hemde manevi gücünü sanatsal yönü ve sanat hayatını geliştirmek için adayan bir bireydir. Günümüzdeki Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesini kurması, bu alanda yeni bir çığır açma kapasitesine sahiptir.

İyi bir resim eğitimi almıştır. Aldığı bu eğitimler onun sanata karşı duruşunu ve sanatın toplumu yansıtmadaki başarısını desteklemiştir. Dolayısıyla dönemin sosyolojik ve kültürel yapısını bu eserlerde gözlemlemek mümkündür.

Mustafa Reşit Paşa’nın 1839 yılında Gülhane Parkında okuyarak halka duyurduğu batılılaşma hareketinin belgesi olan Tanzimat Fermanının ilanı ile Osmanlı Devleti artık birçok yönden yönünü batıya çevirmiştir. Dolayısıyla batılılığın ne demek olduğunu öğrenmek için farklı birçok alanda öğrenciyi, o zamanki kültür merkezi Fransa’ya göndermek onların batılı olarak şekillenmesini, batılılığı öğrenmesini sonra da ülkelerinde kültürlerin harmanlanmasını sağlamaları amaçlanmıştır.

Böylece Batının sanat öğeleri Osmanlı Devleti’ne bu sanatçılar vasıtasıyla getirilmiş, bu kültür elçileri imparatorlukta batılı anlamda sanatın gelişmesine öncülük yapmışlar ve halkı bu konuda aydınlatmışlardır.

Osman Hamdi Bey Paris’e gittiği dönemde zamanın önemli ressamı ile tanışmış ve onlardan eğitim alma şansı yakalamıştır. Aldığı bu eğitimlerden sonra ülkesine dönen Osman Hamdi Bey, eğitimlerinin içeriğini yansıtan eserler meydana getirmiş ve birçok yeniliğe imza atmıştır.

Fransa’da aldığı eğitim ile sanatsal anlamda geliştirdiği estetik kavramını oldukça başarılı bir biçimde harmanlamıştır. Doğu ile Batı’nın harmanlandığı eserlerde Oryantalizm akımının hakim olduğu bilinmektedir. Osman Hamdi bilinenin tersine Batı’nın gözünden olan Oryantalizmi değil, Doğu’nun ihtişamını yansıtan bir Oryantalizmi bize yansıtmıştır. Osman Hamdi Bey’in eserleri incelendiğinde gerçekten de yukarıda ileri sürülen fikirlerin doğruluk payının çok fazla olduğu görülmektedir.

Her zaman doğalcılıktan yana olan Osman Hamdi Bey eser biçimlerinde etkilendiği sanatçılar ve hocaları olmuştur. Doğalcılığı savunan Osman Hamdi Bey’in eserlerinde modernizme pek rastlanmaz. Sanatçının Türk resmine değerli katkıları Batı’nın doğalcılığını objektif bir gözle Türk resim sanatına aktarmak olmuştur. Sanatçının çağdaşları olan diğer ressamlardan ayıran, onu resim sanatı alanında diğer sanatçılardan bir adım öteye taşıyan olgu ise kendisinin Paris’te aldığı eğitimler ve bunların dışavurumudur.

Sanatçının Türk resmine katkılarından biri ise figürleri büyük bir şekilde ve boyutta uygulanmasıdır. Öncü olduğu özgün özellikleri onu fark olarak diğer sanatçılardan ayırmaktadır. “Kaplumbağa Terbiyecisi” adlı tablosu da sanatçının bu katkılarından faydalanan bir eserdir. Kullanılan sıcak ve soğuk renklerin ahenkli uyumu dikkati çekmektedir. Kavramsal olarak oryantal renklerin gözlemlendiği görülür. Osman Hamdi Bey’in resimlerinde kullanılan renkler ve resmedilen objeler, durumlar tekdüzelikten uzak, mümkün olduğunca sosyal ve kültürel hayatı yansıtan geniş bir yelpazeye sahiptir.

Gizli anlamlar barındıran “Kaplumbağa Terbiyecisi” adlı eser simgesel öğeler içerir. Bu öğelerden ilki kaplumbağadır. Kaplumbağa: eğitmesi zor olmakla birlikte, yavaşlığı ile de bilinen bir hayvandır. Tabloda ise o dönem içerisinde Osmanlı Devleti hâkim olduğundan devlete ait olan toplumun batılılaşmaya karşı çıkan ve kabul etmeyip reddeden halk yansıtılmaktadır. Bir başka simge, terbiyecisi ise Osman Hamdi Bey’in kendisidir ve kaplumbağaları düzene sokmaya, eğitmeye çalışır. Pencere simgesi ise batılılaşma sonucunda oluşacak yeni dünyanın getirdiği en parlak ve modern bir aydınlanma olarak nitelendirilmektedir. Cami de Osmanlı Devleti’ni yansıtan dini bir simgedir. Ney: müzik için kullanılan bir çalgı aletidir. Aynı zamanda sanatı simgeler. Sanatın batılılaşmadaki değerinin ne kadar önemli olduğu vurgulanır. Çini ise Osmanlı Devleti’nin önemli kültürlerinden sadece bir tanedir. Sanatçı bu simgeleri kullanarak aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun değerini ve kültürünü yüceltir.

Osman Hamdi Bey'in aynı zamanda fotoğrafa da merakı vardı resmedeceği olayın ilk önce fotoğrafını çektirir daha sonra ise atölyesinde o fotoğrafa bakarak tablolarını yapardı. "Kaplumbağa Terbiyecisi" adlı eserini ise Bursa' da bulunan Yeşil Cami'de yapmaya başlamış daha sonra fotoğrafını çekirip eseri atölyede resmetmeye devam etmiştir.

Osman Hamdi içinde yaşadığı toplumun aksayan, hoşuna gitmeyen yönlerini resim sanatını kullanarak, bu sanattaki kendine özgü yöntem ve teknikleri de değerlendirerek tablo özelinde somutlaştırarak duygu ve fikirlerini ifade etmiştir.

4. SONUÇ

Osman Hamdi Bey, batıdaki çağdaş resim sanatındaki gelişmelerin Osmanlıya aktarılması ve ilerlemesini sağlamıştır. Bunda çok yönlü bir kişilik olmasının etkisi büyüktür. Osman Hamdi Bey "Kaplumbağa Terbiyecisi" adlı eserinde ait olduğu oryantalist akıma zıt eserler vermiş denilebilir. Eserlerinde ise toplumu tüm yönleriyle ele almıştır.

Resim okumada farklı bir çok metotlar kullanılır. İncelediğimiz "Kaplumbağa Terbiyecisi" adlı eser "İkonografik ve İkonolojik Sanat Tanımlama Ve Çözümleme" metodu dikkate alınarak yorumlanmış olup analiz edilmiştir. Yöntemin içeriğinde bulunan doğal anlamı, uzlaşım sal anlam ve içeriksel olarak taranmıştır.

Doğal anlam yönteminde eserde ifade edilen biçim ve formlar açıklanarak betimlemelerin değerlendirilmesiyle, anlam çözümlenmiştir. İkinci yöntem ise uzlaşım sal anlamdır. İmgelerin çağrıştırdığı ve temsil ettiği hikayenin tamamına bakılarak neyi ifade ettiği kattığı betimlemeleri hikaye ile konu-kavramların arasındaki ilişkinin kurulup kurulmadığı sembollerin en alt basamağına kadar inilmeye çalışılmıştır. Üçüncü yöntemdeki aşama ise içerik bakımından eserin analiz edilmesidir. Ulaşılan sonuçlar ise eserin işlendiği devirdeki sosyo-ekonomik durum, kültürel nitelikler ve bu eserin yaşanan zamanda içerdiği anlam çözümlenmeye çalışılarak ikonolojik olarak incelenmiştir.

Türk resminin önemli yapı taşlarından biri olan "Kaplumbağa Terbiyecisi" nin özgünlük değerine sahip olmasının en önemli sebebi konu ve işleniş kavramlarının uyum içinde aktarılmasıdır. Resmin her yerinde kendini belli eden figürlerin gerçekliğe ve gerçek yaşama uyumu eseri özel kılmaktadır. Aynı zamanda Türk değerlerine aitliği kanıtlayan teknik ve üslubun uyumu eserin bütününde kendini göstermektedir. Buda eserin değerini arttırmaktadır. Ayrıca döneme ait kostüm ve tasarımlardaki modayı bizlere vermiştir. Osman Hamdi Bey'in çağdaşlaşmayı reddeden halkı resmetmek amacıyla 20.yüzyıl başlangıcı sanatını nasıl kullandığını da ortaya koymuştur. Batı'nın Doğu'ya karşı bakış açısının aksine, oluşturduğu eserlerini ait olduğu ülkenin toplumsal değerlerine eş bir anlayışla ele almış olan Osman Hamdi Bey sanatını içinde bulunduğu toplumdan ayrı düşünmemiştir. Eserlerinde Doğu'nun kültürel zenginliğini açığa çıkartmak amacıyla görsel bir hafıza oluşturmayı hedeflemiştir. Günümüzde ise birçok koleksiyon severin hayallerinde ve hafızasında yer almayı başarmıştır. Sonuç olarak, Erwin Panofsky'nin "İkonografik ve İkonolojik Sanat Tanımlama ve Çözümleme Eleştirisi" yöntemi kullanılarak bir eserin nasıl yorumlanması ve incelenmesi gerekliliği konusunda değerli bir çalışmadır. Bu çalışmanın eğitim alanında yeni ufuklara yer açacağı, bu yüzden çok önemli bir yere sahip olduğu ve sanat derslerinde kullanılması gerektiğini düşünmekteyim.

KAYNAKÇA

Cezar M (1995a): Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi I, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, s.16-397, İstanbul

Cezar, Mustafa. "Çok Yönlü Bir Değer: Osman Hamdi", Sanat Dünyamız, Sayı:73, (1999):227-231.

Gürel HN (2008): [http://www.sanalmuze.org/arastirarak ogrenmek/osmanhamdi.htm](http://www.sanalmuze.org/arastirarak%20ogrenmek/osmanhamdi.htm) Erişim: 21.02.2008

Özsezgin, Kaya. "Yaşama Sanatın Örtüşümlü Estetiği Fikret Mualla", Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Panofsky, E. (2012). *İkonoloji Araştırmaları*. (O. Düz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1967)

Yenişehirlioğlu F (1993): Sanatta Osmanlı İmparatorluğu Fransa Etkileşimi, Osman Hamdi Bey ve Dönemi (Haz. Zeynep Rona), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.57-68, İstanbul.

Yılmaz, N. T. (2009). "Soyut Sanatın Gelişimi İçerisinde Burhan Uygur'un Yeri". T. C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilimdalı Resim-iş Eğitimi Bilim Dalı Resim Bölümü Yüksek Lisans Tezi. Edirne

Subject Area
Healthcare Management

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1593-1600

Arrival
10 April 2022
Published
30 May 2022

Article ID Number
62075

Article Serial Number
04

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/sss.62075>

How to Cite This Article

Bahar, A. & Ayar, D.
(2022). "Hemodiyaliz Hastalarında Anksiyete Ve Umutsuzluk İlişkisi"
International Social Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98;
pp:1593-1600

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Hemodiyaliz Hastalarında Anksiyete ve Umutsuzluk İlişkisi

The Relationship Of Anxiety And Hopelessness In Hemodialysis Patients

Aynur BAHAR¹ Duygu AYAR²

¹ Öğr.Gör.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği ABD., Gaziantep, Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği ABD. Gaziantep, Türkiye

ÖZET

KBY hastalarında hemodiyaliz tedavilerinin uygulanmasıyla hastaların yaşam süreleri uzamış; ancak bu tedavi sürecinde hastaların yaşamış oldukları sıkıntılar da artmıştır. Diyaliz hastalarında fizyolojik sorunların yanı sıra günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememeye nedeniyle depresyon, anksiyete ve umutsuzluk gibi psikolojik problemler de gözlenmektedir. Bu çalışmanın amacı hemodiyaliz hastalarında anksiyete ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Tanımlayıcı ilişkisel tipteki araştırma özel bir diyaliz merkezinde tedavi alan 137 hastayla yapılmıştır. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu, Beck Anksiyete Ölçeği (BAÖ) ve Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, Mann-Whitney-U, Kruskal Wallis, One-Way Anova, korelasyon ve regresyon testleri kullanılmıştır

Katılımcıların % 50.4'ü 51 ve üzeri yaş aralığında, %52.6'sı erkek ve %76.6'sı evlidir. Çalışmamızda sosyodemografik değişkenler ile BAÖ toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (p>0.05). Katılımcıların cinsiyet ve çalışma durumlarına göre BUÖ toplam puan ortalamaları arasında ise anlamlı fark saptanmıştır. BAÖ ile BUÖ (r=-0.049, p=0.572) arasında korelasyon saptanmamış olup, yapılan regresyon analizinde umutsuzluk açısından cinsiyet ve eğitim düzeyinin en önemli bağımsız değişkenler olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizinde ölçekler arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır.

Umutsuzluğu azaltmaya, baş etmeleri güçlendirmeye ve gerçekçi umut belirlemeye yönelik programların uygulanması ve yaygınlaştırılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hemodiyaliz, Anksiyete, Umutsuzluk.

ABSTRACT

With the application of hemodialysis treatments in CRF patients, the life span of the patients was prolonged; however, the problems experienced by the patients during this treatment process also increased. In addition to physiological problems in dialysis patients, psychological problems such as depression, anxiety and hopelessness are also observed due to the inability to perform daily life activities. The aim of this study is to determine the relationship between anxiety and hopelessness in hemodialysis patients.

The descriptive relational type study was conducted with 137 patients treated in a private dialysis center. Personal information form, Beck Anxiety Scale (BAS) and Beck Hopelessness Scale (BHS) were used to collect data. Descriptive statistics, Mann-Whitney-U, Kruskal Wallis, One-Way Anova, correlation and regression tests were used to evaluate the data.

50.4% of the participants are in the 51 and over age range, 52.6% are male and 76.6% are married. In our study, no significant difference was found between sociodemographic variables and BAI total score averages (p>0.05). A significant difference was found between the total mean scores of BLS according to the gender and employment status of the participants. There was no correlation between BAI and BAI (r=-0.049, p=0.572), and in the regression analysis, it was determined that gender and education level were the most important independent variables in terms of hopelessness. No significant correlation was found between the scales in the correlation analysis.

Implementation and dissemination of programs aimed at reducing hopelessness, strengthening coping and determining realistic hope can be recommended.

Keywords: Hemodialysis, Anxiety, Hopelessness.

1. GİRİŞ

Kronik böbrek yetmezliği, süreklilik gösteren, ilerleyici ve ciddi derecedeki kayıplara neden olan kronik hastalıklar arasındadır (Gökdoğan, 2015). Kronik böbrek yetmezliği (KBY)'nde tedavi yöntemlerinin başında renal replasman tedavileri (RRT) olup, en sık kullanılan RRT hemodiyaliz (HD) tedavisidir. KBY hastalarında hemodiyalizin tedavi yöntemi olarak kullanılmasıyla hastaların yaşam süreleri uzamıştır. Ancak bununla beraber hastaların yaşamış oldukları fiziksel ve psikolojik sıkıntılarda artmıştır (Duran ve Güngör, 2015).

HD hastaları, tedavi süreci boyunca diyaliz makinesine, sağlık personellerine ve aile üyelerine bağımlı hale gelmekte, aile içi sorunlar yaşayabilmekte, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Duran ve Güngör, 2015). Bu hastalarda, bağımlılık ve otonomilerinin kısıtlanması, sağlıklarını, fiziksel güçlerini, seksüel yeteneklerini, aile içi rollerini, sosyal hayatlarını kaybetme korkusu gibi durumlar anksiyete yaşamalarına neden olmaktadır. Umutsuzluk, geleceğe yönelik negatif beklentileri ifade etmektedir. Umutsuzluk duygusu, hastaların tedavi uyumu ve tedaviye yanıtı etkileyebilir, hastalıkla mücadele ve başa çıkma gücünü azaltabilir (Töyer Şahin, 2020).

Çalışmalarda HD hastalarında en sık karşılaşılan ruhsal sıkıntılar depresyon, sosyal yaşamın kısıtlanması, bağımsızlığını kaybetme kaygısı, anksiyete ve umutsuzluk olarak bildirilmektedir (Zengin, 2017; Töyer Şahin,

2020). Bir çalışmada son dönem böbrek yetmezliği hastalarında psikiyatrik bozukluk oranı %46.6 olarak bildirilmiştir (Martiny et al., 2012). Farklı çalışmalarda diyaliz hastalarında anksiyete düzeylerinin yüksek olduğuna ilişkin veriler mevcuttur (Stasiak et al., 2014; Ng et al., 2015; Semaan et al., 2018; Mosleh et al., 2020; Al-Shammari et al., 2021). Yine hemodiyalize giren hastaların umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu da bildirilmiştir (Cengiz & Çıtlık Sarıtaş, 2019). Ancak anksiyete ve umutsuzluk ilişkisinin birlikte araştırıldığı çalışmalar sınırlıdır. Bu doğrultuda çalışmamızın amacı hemodiyaliz hastalarında anksiyete ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Bu bağlamda bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- ✓ Hemodiyaliz hastalarının sosyodemografik özellikleri ile anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasında bir fark var mıdır?
- ✓ Hemodiyaliz hastalarının anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri nasıldır?
- ✓ Hemodiyaliz hastalarının anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
- ✓ Hemodiyaliz hastalarının sosyodemografik özellikleri ile anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasında bir bağlanım var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Tanımlayıcı ilişkisel tipteki araştırma özel bir diyaliz merkezinde, 22/02/2022-22/03/2022 tarihleri arasında yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini diyaliz merkezine başvuran hastalar oluşturmaktadır. Geçtiğimiz bir yılda (2021) merkeze başvuru yapan hasta sayısı 217'dir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini %90 güven aralığı ve %5 hata payı ile 121 olarak belirlenmiştir. Araştırma 137 hasta ile tamamlanmıştır. Araştırmaya en az 1 yıldır hemodiyaliz tedavisi alan, 18 yaşın üzerinde, okur-yazar, çalışmayı anlayabilecek ve bilgilendirilmiş onam verebilecek durumda olan katılımcılar dâhil edilmiştir. Anlamlı iletişim kuramayacak düzeyde zeka geriliği olan, iştme ya da konuşma bozukluğu bulunan, ölçekleri değerlendirebilecek düzeyde olmayan bireyler ise araştırma dışında bırakılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların sosyodemografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu, çalışma durumu, çocuk sayısı, kronik hastalıklar, hemodiyaliz alma süresi, bakımına destek olan kişi varlığı, bakıma destek olan kişinin desteklediği alanlar, tanı aldıktan sonra hemodiyalize başlama zamanı, psikiyatrik tedavi alma durumu, psikiyatrik tedavide olan ilaçları kullanma durumu) değerlendirmeye yönelik olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan bu form 14 sorudan oluşmaktadır.

Beck Anksiyete Ölçeği (BAÖ): Anksiyeteyi depresyondan ayırt edebilecek bir ölçeğe duyulan ihtiyaçtan dolayı Beck ve arkadaşları tarafından 1988'de geliştirilmiştir. Bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin şiddetini ölçer. Özel anksiyete ve bedensel belirtileri sorgulayan bir ölçektir. 21 maddeden oluşan, 0-3 arası likert tipi puanlanan; hastanın kendisinin doldurduğu bir ölçektir. Puan Aralığı 0-63 'tür. Ölçekten alınan puanlara göre 0-17 puan düşük derece anksiyete, 18-24 puan orta derece anksiyete, 25 ve üzeri puan yüksek derecede anksiyete olarak değerlendirilir. Ölçekte alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin yaşadığı anksiyetenin şiddetini göstermektedir (Barutçu Ataş et al., 2017). Türkiye için geçerlilik güvenilirlik çalışmaları; Ulusoy, Şahin ve Erkmen (1998) tarafından yapılmış; Cronbach alfa değeri 0,93 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin cronbach alfa değeri; 0.90'dır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ): Beck ve ark. (1974) tarafından geliştirilen umutsuzluk ölçeği, ergen ve yetişkin bireylerin geleceğe dönük beklentilerini ölçmektedir. Ölçek 20 maddeden oluşur ve maddeler 0-1 puanla puanlandırılır. Maddelerin seçenekleri "Evet", "Hayır" şeklindedir. Ölçekten elde edilecek puan aralığı 0-20 arasındadır. Puan değerinin yüksekliği bireyin umutsuzluğunun yüksek olduğunu gösterir. Durak ve Palabıyıkoglu (1994) ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini belirlemeye yönelik çalışmasında alpha güvenilirlik katsayısını 0.85 bulmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin cronbach alfa değeri; 0.72'dir.

2.4. Verilerin Toplanması

Veriler bir anket formu ile toplanmıştır. Anketler diyaliz merkezinde tedavi gören hastalara araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmıştır. Pandemi sürecinde araştırmacılar ve katılımcıların korunması adına gerekli önlemler (maske, mesafe vb.) alınmıştır.

2.5. Verilerin analizi

İstatistiksel analiz için SPSS 25.0 (Statistical packet for Social Sciencesfor Windows) programı kullanılmıştır. Araştırmada uygulanan form ve ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğunu belirlemek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri kullanılmış ve verilerin normal dağılıma uymadığı saptanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiklerin (yüzde, frekans, ortalama, standart sapma) yanı sıra Mann-Whitney-U, Kruskal Wallis, One-Way Anova, korelasyon ve regresyon testleri kullanılmıştır. İç tutarlık Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

2.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yürütülebilmesi için Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Etik Kurul'undan etik onay (Etik Kurul No: 2022/82) ve çalışmanın yürütüldüğü diyaliz merkezinden kurum izni alınmıştır. Veriler toplanmadan önce katılımcılara çalışmanın amacı ve içeriği anlatılarak yazılı onamları alınmıştır. Araştırma Helsinki Deklerasyonu İlkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

3. BULGULAR

Tablo1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine Göre Dağılımları

		n	%
Yaş	18-28 yaş aralığı	12	8.8
	29-39 yaş aralığı	13	9.5
	40-50 yaş aralığı	43	31.3
	51 ve üzeri yaş	69	50.4
Cinsiyet	Erkek	72	52.6
	Kadın	65	47.4
Medeni durum	Evli	105	76.6
	Bekar	32	23.4
Eğitim düzeyi	Okur-yazar	63	46.0
	İlköğretim	40	29.2
	Lise	25	18.2
	Üniversite ve üzeri	9	6.6
Gelir	Kötü	28	20.4
	Orta	94	68.6
	İyi	15	10.0
Çalışma durumu	Çalışıyor	30	21.9
	Çalışmıyor	107	78.1
Çocuk sayısı	Yok	16	11.7
	1-2 çocuk	22	16.1
	3-4 çocuk	54	39.4
	5 çocuk ve üzeri	45	32.8
Kronik hastalık	Var	81	59.1
	Yok	56	40.9
Hemodiyaliz tedavisi alma süresi	1-2 yıl arası	37	27.0
	3-4 yıl arası	54	39.4
	5-6 yıl arası	41	29.9
	7 yıl ve üzeri	5	3.7
Destek kişilerin varlığı	Var	79	57.7
	Yok	58	42.3
Destek kişinin destek olduğu alan	Fiziksel	39	28.5
	Ekonomik	13	13.1
	Ruhsal	18	9.5
	Her alanda	9	6.6
	Destek kişi yok	58	42.3
Hemodiyalize başlama zamanı	İlk 1 ayda	36	26.3
	1. aydan sonra	101	73.7
Psikiyatrik tedavi alma durumu	Alıyor	15	10.9
	Almıyor	122	89.1
Psikiyatrik ilaç kullanma durumu	Kullanıyor	7	5.1
	Kullanmıyor	8	5.8
	Psikiyatrik tedavi almıyor	122	89.1
Toplam		137	100.0

Katılımcıların % 50.4'ünün 51 ve üzeri yaş aralığında, %52.6'sının erkek, %76.6'sının evli, % 46.0'sının okur-yazar, % 68.6'sının orta düzey gelir sahibi olduğu, % 78.1'inin çalışmadığı, %39.4'ünün 3-4 adet çocuk sahibi olduğu, % 59.1'inin KBY dışında kronik bir hastalığının bulunduğu ve % 39.4'ünün 3-4 yıl arası süredir hemodiyaliz tedavisi aldığı saptanmıştır. Katılımcıların %57.7'si kendisine destek olabilecek bir kişinin

bulduğunu, %28.5'i destek kişinin fiziksel alanlarda destek olduğunu, %77.3'ü hemodiyalize hastalığının 1. ayından sonra başladığını, %89.1'i psikiyatrik tedavi almadığını ve %5.8'i psikiyatrik ilaçlarını kullanmadığını belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 2. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine göre BAÖ ve BUÖ Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

		BAÖ	BUÖ
		Ort.±SS	Ort.±SS
Yaş	18-28 yaş aralığı	12.25±6.21	10.83±3.43
	29-39 yaş aralığı	14.92±11.73	13.15±5.44
	40-50 yaş aralığı	18.58±10.58	12.51±4.07
	51 ve üzeri yaş	18.68±12.26	11.88±4.70
	Test ve p değeri	KW=2.114 p=0.549	KW=6.343 p=0.096
Cinsiyet	Erkek	16.27±10.41	11.30±3.92
	Kadın	19.89±11.94	13.00±4.90
	Test ve p değeri	Z=-1.712 p=0.087	Z=-1.890 p=0.049
Medeni durum	Evli	18.95±12.08	11.96±4.59
	Bekar	14.84±7.32	12.59±4.12
	Test ve p değeri	Z=-1.159 p=0.246	Z=-0.266 p=0.790
Eğitim düzeyi	Okur-yazar	20.30±11.12	12.70±4.39
	İlköğretim	16.87±12.22	12.53±4.48
	Lise	14.72±8.56	11.28±4.44
	Üniversite ve üzeri	15.88±12.83	8.77±3.80
	Test ve p değeri	KW=5.025 p=0.170	KW=7.945 p=0.067
Gelir	Kötü	19.96±13.42	12.32±5.43
	Orta	17.50±10.81	12.29±3.98
	İyi	17.40±9.95	10.53±5.44
Test ve p değeri	KW=0.439 p=0.803	KW=4.819 p=0.090	
Çalışma durumu	Çalışıyor	17.633±11.77	10.46±3.46
	Çalışmıyor	18.09±11.17	12.57±4.64
	Test ve p değeri	Z=-0.399 p=0.690	Z=-2.389 p=0.017
Çocuk sayısı	Yok	16.43±9.88	12.37±3.72
	1-2 çocuk	20.13±10.27	13.90±5.03
	3-4 çocuk	16.18±10.58	12.14±4.89
	5 çocuk ve üzeri	19.66±12.73	11.08±3.71
	Test ve p değeri	KW=3.642 p=0.303	KW=3.596 p=0.309
Kronik hastalık	Var	18.38±10.73	11.98±4.03
	Yok	17.42±12.07	12.28±5.09
	Test ve p değeri	Z=-0.601 p=0.311	Z=-0.311 p=0.756
Hemodiyaliz tedavisi alma süresi	1-2 yıl arası	20.78±12.55	12.35±4.12
	3-4 yıl arası	16.88±10.22	11.81±4.69
	5-6 yıl arası	16.36±10.83	12.09±4.68
	7 yıl ve üzeri	22.60±13.95	13.60±3.78
	Test ve p değeri	KW=4.644 p=0.200	KW=0.932 p=0.818
Destek kişilerin varlığı	Var	18.25±11.39	11.40±4.79
	Yok	17.63±11.18	13.06±3.86
	Test ve p değeri	Z=-0.601 p=0.548	Z=-0.311 p=0.756
Destek kişinin destek olduğu alan	Fiziksel	20.41±12.98	11.33±5.24
	Ekonomik	16.92±10.15	12.46±4.53
	Ruhsal	17.33±9.12	10.50±3.88
	Her alanda	16.94±11.30	13.00±3.92
	Destek kişi yok	17.11±8.73	12.44±4.85
Test ve p değeri	KW=2.205 p=0.698	KW=5.002 p=0.287	
Hemodiyalize başlama zamanı	İlk 1 ayda	19.63±13.67	11.41±4.69
	1. aydan sonra	17.40±10.29	12.35±4.40
	Test ve p değeri	Z=-0.291 p=0.771	Z=-1.177 p=0.239

Psikiyatrik tedavi alma durumu	Alıyor Almıyor		19.26±13.39 17.83±11.03	12.60±4.22 12.04±4.52
		Test ve p değeri	Z=-0.445 p=0.656	Z=-0.153 p=0.879
Psikiyatrik ilaçları düzenli kullanma durumu	Kullanıyor Kullanmıyor Psikiyatrik tedavi almıyor		20.85±11.97 24.25±11.58 17.41±11.15	13.57±3.10 9.00±6.84 12.22±4.31
		Test ve p değeri	KW=3.527 p=0.171	KW=3.418 p=0.181

BAÖ: Beck Anksiyete Ölçeği, BUÖ: Beck Umutsuzluk Ölçeği, Z=Mann-Whitney-U Testi, KW=Kruskal-Wallis Testi, p<0.05.

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir, çalışma durumu, çocuk sayısı, kronik hastalık, hemodiyaliz tedavisi alma süresi, destek kişilerin varlığı, destek kişinin destek olduğu alan, hemodiyalize başlama zamanı, psikiyatrik tedavi alma durumu ve psikiyatrik ilaçları düzenli kullanma durumlarına göre BAÖ toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır (p>0.05). Katılımcıların cinsiyet ve çalışma durumlarına göre BUÖ toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunurken (p<0.05); yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir, çocuk sayısı, kronik hastalık, hemodiyaliz tedavisi alma süresi, destek kişilerin varlığı, destek kişinin destek olduğu alan, hemodiyalize başlama zamanı, psikiyatrik tedavi alma durumu ve psikiyatrik ilaçları düzenli kullanma durumlarına göre anlamlı fark bulunamamıştır (p>0.05). (Tablo 2).

Tablo 3. Katılımcıların BAÖ ve BUÖ Yüzdeleri, Toplam Puan Ortalamaları, Min-Max Değerleri ve BAÖ ve BUÖ Korelasyon Dağılımı

	$\bar{X}$	SS	Min-Max Değerler	Ölçekten Alınabilecek Puan Aralığı	Korelasyon
BAÖ	17.99	11.26	1-50	0-63	r =-0.049
BUÖ	12.10	4.48	0-20	0-20	p =0.572

BAÖ:Beck Anksiyete Ölçeği, BUÖ: Beck Umutsuzluk Ölçeği.

Katılımcıların BAÖ toplam puan ortalaması 17.99±11.26; BUÖ toplam puan ortalaması 12.10±4.48 olarak bulunmuştur. Beck Anksiyete Ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği (r=-0.049, p=0.572) arasında korelasyon olmadığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Katılımcıların BAÖ ve BUÖ Toplam Puanlarının Çoklu Regresyon Analizine göre Sosyodemografik Özellikleri Üzerine Etkisi

	BAÖ		BUÖ	
	B	p*	B	p*
Yaş	0.431	0.740	0.093	0.852
Cinsiyet	3.653	0.065	1.511	0.046
Medeni durum	-3.085	0.221	0.415	0.666
Eğitim düzeyi	-1.787	0.120	-1.030	0.020
Gelir	-1.919	0.290	-0.545	0.433
Çalışma durumu	-0.039	0.988	1.624	0.096
Çocuk sayısı	-0.599	0.597	-0.809	0.064
Kronik hastalık	1.045	0.621	0.232	0.775
Hemodiyaliz tedavisi alma süresi	-1.424	0.243	-0.210	0.653
Destek kişilerin varlığı	1.381	0.583	1.738	0.073
Destek kişinin destek olduğu alan	-1.113	0.212	0.056	0.869
Hemodiyalize başlama zamanı	-1.518	0.497	0.940	0.274
Psikiyatrik tedavi alma durumu	-0.718	0.827	-1.538	0.274
Psikiyatrik ilaç kullanma durumu	-3.434	0.105	-0.104	0.898
	R= 0.356, R ² = 0.127 Adjusted R ² = 0.026 F = 1.263, p= 0.240		R= 0.434, R ² = 0.189 Adjusted R ² = 0.096 F = 2.027, p= 0.021	

*Regresyon testi, p<0.05. BAÖ:Beck Anksiyete Ölçeği, BUÖ: Beck Umutsuzluk Ölçeği.

Tablo 4'te katılımcıların BAÖ (F=1.263, p=0.240) ve BUÖ (F=2.027, p=0.021) sosyodemografik özellikler üzerindeki etkisini araştırmak üzere çoklu regresyon analizi uygulanmış, sonuçların BAÖ için anlamsız, BUÖ için ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin sosyo-demografik özellikler üzerindeki etkisinin %9'unu açıklamaktadır. Beta katsayılarına bakıldığında, tüm bağımsız değişkenlerin umutsuzluk düzeyini açıklamadığı görülmektedir. Cinsiyet ve eğitim düzeyinin en önemli bağımsız değişkenler olduğu söylenebilir (Tablo 4).

4. TARTIŞMA

KBY hastaları sadece diyaliz tedavisinin zorluklarına değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik işleyişi ciddi şekilde kısıtlayan çok çeşitli radikal yaşam tarzı değişiklikleri ve izolasyon duygularını içeren karmaşık durumlara maruz kalmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda bu hastalarda en sık karşılaşılan duygusal sorunlar arasında anksiyete ve umutsuzluğun geldiği belirtilmiştir (Biçer ve Bayat, 2012; Duran ve Güngör, 2015). Bu çalışmada hastaların sosyodemografik ve hastalığa ilişkin özellikleri ile anksiyete ve umutsuzluk arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda 76 hastada (%55.5) hafif anksiyete, 33 hastada (%24.1) orta anksiyete, 28 hastada (%20.4) yüksek düzeyde anksiyete saptanmıştır. Diyaliz hastalarında anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu bildiren çalışmaların aksine (Kocaman Yıldırım et al., 2013; Barutçu Ataş et al., 2017; Gerogianni et al., 2019), çalışmamızdaki katılımcıların yarısından fazlası düşük şiddette anksiyeteye sahiptir. Kaynaklar diyalize uyum sürecinde hastaların bir süre sonra diyalize alıştığını bildirmektedir (Yavuz et al., 2012). Çalışmamızdaki düşük anksiyete düzeyleri hastalığa ve diyalize uyum süreci ile açıklanabilir. Ayrıca sosyal destek oranlarının yüksek olması da düşük düzeyde anksiyeteyi açıklayabilir. Hemodiyaliz hastalarında anksiyeteyi etkileyen etkenlere bakıldığında, bu çalışmada değerlendirilen sosyodemografik özelliklerin anksiyete riskini etkilemediği bulunmuştur.

Çalışmamızda diyaliz hastalarının umutsuzluk düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu saptanmıştır (12.10±4.48). Yapılan diğer araştırmalarda BUÖ toplam puanını Mollaoğlu ve arkadaşları 8.7±5.3; Töyer Şahin 10.38±5.92; Başaran ve arkadaşları 12.76 ± 3.04 olarak bildirmiştir (Töyer Şahin, 2020, Mollaoğlu et al., 2016, Başaran et al., 2016). Bu ortalamalar araştırma bulgumuz ile benzerlik göstermektedir. Çalışmamızda BAÖ ile BUÖ arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı belirlenmiştir. Bu durum düşük-orta anksiyete düzeyleri ve etkili sosyal destekler ile açıklanabilir.

Sosyodemografik özellikler umutsuzluk açısından değerlendirildiğinde ise cinsiyet ve çalışma durumu ile anlamlılık mevcuttur. Regresyon analizinde de cinsiyet değişkeninin daha önemli olduğu ve bağımlı değişkeni daha çok etkilediği belirlenmiştir. Araştırmamızda, kadınların umutsuzluk puan ortalamalarının erkeklerle oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır (p<0.05). Kadın hastaların umutsuzluk düzeyinin, erkeklerle göre daha yüksek olmasının kadınların aile içi rollerini yerine getirememeye kaygısından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Literatürdeki bazı çalışmaların bulgumuzla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir (Başaran et al., 2016; Erdem et al., 2004).

Çalışmamızda hastaların çalışma durumunun umutsuzluk puan ortalamalarını önemli düzeyde etkilediği bulunmuştur (p<0.05). Başka çalışmalarda da çalışma durumunun umutsuzluk üzerinde etkili olduğu saptanmıştır (Şahin, 2007; Başaran et al., 2016). Çalışma bulgumuz literatürle uyumludur.

Hastaların eğitim durumu ile BUÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı (p<0.05) bir fark bulunmamıştır. Ancak eğitim seviyesi düştükçe umutsuzluk düzeyi puan ortalamalarının da düştüğü gözlenmektedir. Yapılan regresyon analizinde de eğitim durumunun bağımlı değişkeni daha çok etkilediği sonucuna varılmıştır. Düşük eğitim seviyeleri bireylerin hastalık ve tedavi yöntemleri konusunda bilgilenme durumlarını olumsuz etkileyerek umut duygusundan uzaklaşmalarına neden olabilir. Uzun süren umutsuzluk durumu yaşam kalitesini de olumsuz etkileyebilir.

Sağlık profesyonelleri genellikle hastalığın biyolojik boyutuna veya hemodiyaliz makinesiyle ilgili diğer teknik konulara odaklanma ve mental semptomları hafife alma eğilimindedir. Hastaları duygularını ifade etmeye teşvik etmek ve psikolojik ihtiyaçlarını ele almak, bu hastalıkla yüzleşmek için önemli bir önlem olabilir (Vasilopoulou et al., 2015).

4.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Mevcut çalışmanın en önemli kısıtlılığı tek merkezli ve kesitsel bir çalışma olmasıdır. Çalışmanın küçük bir örnekleme yürütülmesi sonuçların tüm evrene genellenmesini sınırlamaktadır. Bu sonuçların daha büyük klinik örneklemelerde doğrulanması için daha ileri çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonucumuz anksiyete ve umutsuzluk arasında bir ilişki olmadığını; ancak umutsuzluk düzeylerini etkileyen bazı sosyo demografik faktörler (cinsiyet, çalışma durumu) bulunduğunu ortaya koymuştur. Anksiyete ve umutsuzluk kayıplara karşı gösterilen normal tepkilerdir. Ancak bu tepkilerin patolojik boyutlara ulaşmasını önlemek için hastalara destek olmak gerekir. Bu bağlamda çalışmanın yapıldığı merkez başta olmak üzere bir depresyon belirtisi olan umutsuzluğu azaltmaya, baş etmeleri güçlendirmeye ve gerçekçi umut belirlemeye yönelik programların uygulanması ve yaygınlaştırılması önerilebilir. Ayrıca KBY tanısı alan hasta ve ailelerine hastalık ve tedavisine yönelik psiko eğitimlerin yapılması, yeni yaşam şekline uyumda ve psikiyatrik sorunlarla mücadelede etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Al-Shammari, N., Al-Modahka, A., Al-Ansari, E., et al. (2021). "Prevalence of depression, anxiety, and their associations among end-stage renal disease patients on maintenance hemodialysis: a multi-center population-based study", *Psychol Health Med*, 26(9):1134-1142. doi: 10.1080/13548506.2020.1852476

- Barutçu Ataş, D., Arıkan, H., Alışır Ecder, S., Çiftçi, H. (2017). “Hemodiyaliz ve Böbrek Nakli Hastalarında Anksiyete, Depresyon Ve Yaşam Kalitesinin Karşılaştırılması”. *Turk Neph Dial Transpl*, 26(2): 171-176. doi: 10.5262/tndt.2017.1002.07.
- Başaran, D., Şahin Altun, Ö., Kaban, F., Ecder, T. (2016). “Hemodiyaliz hastalarının umutsuzluk düzeylerinin değerlendirilmesi”, *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 11(1): 9-16.
- Beck, A.T., Epstein, N., Brown, G., Steer, R.A. (1988). “An inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties”, *J Consult Clin Psychol*, 56: 893-897.
- Biçer, S. & Bayat, M. (2012). “Diyaliz tedavisi alan bireylerin umut-umutsuzluk ve sosyal destek düzeylerinin belirlenmesi”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 7(12): 1-21.
- Cengiz, D.U. & Çıtlık Sarıtaş, S. (2019). “The effect of illness perception on hopelessness level of patients receiving hemodialysis”, *Turk J Nephrol*, 28(4): 257-62.
- Durak, A. & Palabıyıkoglu, R. (1994). “Beck Umutsuzluk Ölçeği geçerlilik çalışması”, *Kriz Dergisi*, 2(2) , 311-319 . doi: 10.1501/Kriz_0000000071.
- Duran, S., Güngör, E. (2015). “Diyaliz hastalarının duygusal ve sosyal sorunlarının belirlenmesi”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 41(2): 59-63.
- Erdem, N., Karabulutlu, E., Okanlı, A., Tan, M. (2004). “Hemodiyaliz hastalarında umutsuzluk ve yaşam doyumu”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2-14.
- Gerogianni, G., Polikandrioti, M., Babatsikou, F., Zyga, S., Alikari, V., Vasilopoulos, G., Gerogianni, S., & Grapsa, E. (2019). Anxiety-Depression Of Dialysis Patients And Their Caregivers. *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, 55(5): 168. doi: 10.3390/medicina55050168.
- Gökdoğan, F. (2015). “Periton Diyaliz, Diyaliz Teknikerleri İçin Nefroloji Kitabı”, *Akademisyen Tıp Kitabevi Yayın Dağıtım ve Pazarlama A.Ş. Ankara:107-21.*
- Kocaman Yıldırım, N., Okanlı, A., Yılmaz Karabulutlu, E., Karahisar, F., Özkan, S. (2013). “Effects of illness perception on anxiety and depressive symptoms in hemodialysis patients: a multi-center study”, *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14:252-9. doi: 10.5455/apd.40629
- Martiny, C., e Silva, A.C., Neto, J.P., Nardi, A.E. (2012). “Psychiatric disorders in patients with end-stage renal disease” *J Ren Care*, 38:131-7.
- Mollaoglu, M., Candan, F., Mollaoglu, M. (2016). “Illness perception and hopelessness in hemodialysis”, *Arch Clin Nephrol*, 2(1): 44-8.
- Mosleh, H., Alenezi, M., Al Johani, S., et al. (2020). “Prevalence and factors of anxiety and depression in chronic kidney disease patients undergoing hemodialysis: a cross-sectional single-center study in Saudi Arabia”, *Cureus*, 12(1): e6668. doi:10.7759/cureus.6668.
- Ng, H.J., Tan, W.J., Mooppil, N., Newman, S., Griva, K.(2015). “Prevalence and patterns of depression and anxiety in hemodialysis patients: a 12-month prospective study on incident and prevalent populations”, *Br J Health Psychol*, 20:374-95.
- Semaan, V., Nouredine, S., Farhood, L. (2018). “Prevalence of depression and anxiety in end-stage renal disease: A survey of patients undergoing hemodialysis”, *Applied Nursing Research*, 43: 80-85. doi: 10.1016/j.apnr.2018.07.009.
- Stasiak, C.E., Bazan, K.S., Kuss, R.S., Schuinski, A.F., Baroni, G. (2014). “Prevalence of anxiety and depression and its comorbidities in patients with chronic kidney disease on hemodialysis and peritoneal dialysis”, *Brazilian Journal of Nephrology*, 36.
- Şahin, S. (2007). “Diyaliz tedavisi alan bireylerin umut-umutsuzluk ve sosyal destek düzeyleri”, *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(3):1-32.
- Töyer Şahin, N. (2020). “Hemodiyaliz Hastalarında Umutsuzluk ile Günlük Yaşam Aktivitesi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi”, *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Malatya.
- Ulusoy, M., Hisli-Şahin, N., Erkmen, H. (1998). “Turkish Version of the Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties”, *Journal of Cognitive Psychotherapy: An international quarterly*, 12(2), 163-172

Vasilopoulou, C., Bourtsi E., Giaple S., Koutelekos I., Theofilou P., Polikandrioti M. (2015). “The impact of anxiety and depression on the quality of life of hemodialysis patients. Glob. J. Health Sci, 8:45-55. doi: 10.5539/gjhs.v8n1p45.

Yavuz, D., Yavuz, R., Altunoğlu, A. (2012). “Hemodiyaliz hastalarında görülen psikiyatrik hastalıklar”, Türk Tıp Derg, 6(1): 33-37.

Zengin, O., Yıldırım, B. (2017). “Hemodiyaliz hastalarının psikososyal sorunlarına ilişkin algıları”, Türk Nefroloji, Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi, 26(1): 67-73.

Subject Area
Tourism

Year: 2022

Vol: 8 Issue: 98

PP: 1601-1612

Arrival

22 March 2022

Published

30 May 2022

Article ID Number

62127

Article Serial Number

05

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.2922>

8/sssj.62127

How to Cite This Article

Ekizoğlu, B. (2022).

"Destinasyonların

Seçiminde Medikal

Turizmin Rolü: Nitel Bir

Araştırma" International

Social Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:98;

pp:1601-1612

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Destinasyonların Seçiminde Medikal Turizmin Rolü: Nitel Bir Araştırma**The Role Of Medical Tourism In Selecting Destinations: A Qualitative Research**Bihter EKİZOĞLU¹ ¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye**ÖZET**

Turizm alanında rekabet şartlarının ağırlaşması ve benzer destinasyonların çoğalması ile birlikte, turizm yöneticileri farklı turizm türlerine yönelmiştir. Bu turizm çeşitlerinden biri de medikal turizmdir. Son yıllarda destinasyonların tercih edilmesinde önemli bir paya sahip olan medikal turizm, özellikle Türkiye açısından değerli bir turizm çeşidi olma yolunda ilerlemektedir. Yabancı turistlerin destinasyon tercihinde medikal turizm önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Çalışmanın temel amacı, medikal turizmin destinasyonların tercih edilmesinde neden önemli olduğunun ortaya konması ve destinasyon tercihlerindeki medikal turizm belirleyicilerinin sunulmasıdır. Çalışmada, turistlerin destinasyon tercihlerini belirleme konusunda medikal turizm çeşidini neden kullandığının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, çalışmada nitel veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Medikal turizm ile ilgili yapılan son yıllardaki araştırmalar ile güncel veriler toplanmıştır. Destinasyon seçiminde turistlerin sağlık hizmetleri ücretleri, tatil olanakları, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve destinasyonların diğer turizm çekicilikleri ile ilgilendikleri sonucuna varılmıştır. Çalışmanın nitel verileri ile elde edilen bilgilerin gelecekte bu konuda çalışma yapacak akademisyenlere yol göstermesi hedeflenmektedir. Son yıllarda önemi artan medikal turizmin, destinasyonlar için önemi ortaya konarak, turizm yöneticileri ile sağlık sektörü arasındaki işbirliğinin önemine değinilmektedir. Sağlık ve turizm sektörünün işbirliği ile medikal turizminin tüm ülke genelinde turistik talep yaratması muhtemel olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medikal turizm, Turizm, Destinasyon Seçimi, Destinasyon İmajı**ABSTRACT**

With the aggravation of competition conditions in the field of tourism and the proliferation of similar destinations, tourism managers have turned to different types of tourism. One of these types of tourism is medical tourism. Medical tourism, which has an important share in the preference of destinations in recent years, is on the way to become a valuable tourism type especially for Turkey. Medical tourism has started to take an important place in the destination preference of foreign tourists. The main purpose of the study is to reveal why medical tourism is important in choosing destinations and to present the determinants of medical tourism in destination preferences. In the study, it is aimed to reveal why tourists use medical tourism to determine their destination preferences. In this context, qualitative data collection method was used in the study. Up-to-date data have been collected with researches on medical tourism in recent years. It has been concluded that tourists are interested in health care fees, holiday opportunities, quality of health services and other tourism attractions of destinations in destination selection. It is aimed that the information obtained with the qualitative data of the study will guide the academicians who will work on this subject in the future. The importance of medical tourism, which has increased in recent years, for destinations is revealed, and the importance of cooperation between tourism managers and the health sector is mentioned. With the cooperation of the health and tourism sectors, it is seen that medical tourism is likely to create touristic demand throughout the country.

Key words: Medical tourism, Tourism, Destination Selection, Destination Image**1. GİRİŞ**

Turizm sektöründe gelişmelerin ilerlemesinde en önemli etkenler arasında iletişim ve ulaşım imkanlarının artması yatmaktadır. Bu nedenle, turizm faaliyetlerine katılan insanların tercihlerinde birçok faktör ve bununla birlikte turizm çeşidi önem arz etmektedir. Turizmin birçok farklı çeşidinin olması destinasyonların tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, günümüz turizm yöneticilerinin turizmi çeşitlendirme yoluna gittiği ve daha fazla turist çekebilmek amacı ile yeni yöntemler ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu kapsamda, medikal turizm ve dolayısıyla sağlık turizmi, günümüzde geliri yüksek olan turistlerin tatil planları içerisine dahil edilmektedir. Turistlerin, sağlık hizmetleri bakımından kaliteli ve uygun fiyatlı ülkelere seyahatlerinin desteklediği ve daha fazla medikal turistin turizm aktivitesi içinde olduğu bilinen bir gerçektir.

Medikal turizmde destinasyon seçimini birçok faktör etkileyebilse de medikal turistler ve medikal turizm için bazı faktörler vazgeçilmezdir. Bu çalışmanın amacı, potansiyel medikal turistlerin destinasyon seçimini etkileyen önemli faktörleri analiz etmektir. Bu nedenle, medikal turizmin destinasyonların tercihinde hangi faktörlerin etkili olduğunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Medikal turizme katılan turistlerin gelir seviyelerinin yüksek olması, turizmden elde edilen gelirleri de arttıracığı için medikal turizmin önemi daha da gelişim göstermektedir.

Medikal turizmin öneminin daha iyi anlaşılması bakımından elde edilen gelirlere bakmak yeterli olacaktır. 2017 yılında dünya çapında 15,5 milyar dolar olan medikal turizm pazarının 2024 sonunda 28 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir (Çapar ve Aslan, 2020, 80). Medikal turizmin ve seyahatin birincil amacı, kendi ülkesinde kolayca erişilemeyen veya mevcut olmayan tıbbi bakım aramak olsa da, hastaların kararlarının bir parçası olarak boş zaman, eğlence ve rahatlama aktivitelerini dahil ettikleri belirlenmiştir. Medikal turizm endüstrisinin büyüklüğü şu anda 45-100 milyar dolar olarak tahmin edilmekte ve önümüzdeki 10 yıl için yıllık bazda %25'e

varan bir büyüme oranı öngörülmektedir. Her yıl dünya çapında yaklaşık 14 milyon sınır ötesi hasta seyahat etmektedir. Ayrıca, tıbbi olarak ilgili maliyetler, sınır ötesi ve yerel ulaşım, yatarak tedavi ve konaklama için ziyaret başına ortalama 3.800-7.000 dolar harcadığı tahmin edilmektedir (Mohammadali vd., 2018, 775).

Medikal turizm literatürde, uluslararası ticaret ekonomistleri tarafından tıbbi hizmetlerin sınır ötesi transferi olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda, medikal turizmin ev sahibi ülkelerin ekonomik kalkınması üzerinde büyük etkisini bulunmaktadır. Sonuç olarak, birçok ülke, özellikle gelişmekte olan ülkeler, bu genişleyen pazardan yararlanmayı yasal ve pratik olarak planlamaktadır. Türkiye, sağlık hizmetleri açısından önemli kaynaklara sahiptir. Mevcut parasal durum nedeni ile gelişmiş ülke paralarının değerli olması nedeni ile turistler kendi ülkelerinden çok daha uygun fiyatlara sağlık hizmeti alabilmektedir. Avrupa'ya yakın olması ve kaliteli turizm tesisleri ile birlikte turizm çeşitlerinin varlığı Türkiye'yi önemli bir sağlık turizmi destinasyonu yapmaktadır. Medikal turizmin önemi hem turizm tesislerinin doluluk oranlarını arttırmalarını hem de sağlık tesislerinin işlevliğini arttırmaktadır.

Sağlık durumunun insanlar için en önemli etkenlerden biri olması sebebi ile gelir durumu yüksek insanların dünyanın birçok yerine sağlıklarını daha iyi duruma getirmek amacı ile seyahatleri görülmektedir. Türkiye, özellikle diş hekimleri, göz hastalıkları, saç ektirme, fiziksel tedaviler ve bazı spesifik hastalıkların çözümü ve de tedavisi bakımından önemli kaynaklara sahiptir. Fiyatların gelişmiş ülkelere göre daha uygun olması ve sağlık hizmetlerinin kaliteli olarak sunulması nedeni ile medikal turizm açısından değerli bir destinasyon olma yolunda ilerlemektedir. Bu nedenle, medikal turizm konusu son yıllarda önemli artan bir şekilde gelişim göstermiş, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı da artmıştır.

Çalışmada, medikal turizm ile ilgili literatür bilgilerine yer verilerek, destinasyon kavramı ve destinasyon seçiminde medikal turizmin öneme yer veren bilgiler sunulmaktadır. Çalışmanın destinasyon seçiminde medikal turizm açısından daha önce yapılmış olan araştırmalardan elde edilen bulgular neticesinde Türkiye'deki destinasyonların çekiciliğinde etkisi araştırılmıştır. Bununla birlikte, medikal turizmin önemi ve güncel veriler ortaya konarak, medikal turizm ile destinasyonların turistik talep çekme yönünde neler yapabileceği sunulmuştur. Çalışmanın, gelecekte ülkemizde yapılacak olan medikal turizm çalışmalarına yol göstermesi ve destinasyonların medikal turizm açısından değerlendirilmesinde hangi kriterlerin önemli olacağı konusunda araştırmacılara yol göstermesi beklenmektedir.

2. KAVRMSAL ÇERÇEVE

2.1. Destinasyon Kavramı

Turizmde destinasyon kavramının ele alınışı, her turizm alanı için farklı olarak yapılmak zorundadır. Bu kapsamda, destinasyonların turizm açısından değerlendirilmesinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Destinasyonların turizm ürünlerinin kaynakları açısından zengin olması yeterli bir durum olmamakla birlikte, birçok turizm ürününü bir arada sunan rekabetçi bir özelliğe sahip olması gerekmektedir. Özellikleri bakımından fark yaratan destinasyonların rekabet konusunda benzer destinasyonlara karşı avantajları olacağı da kuşkusuzdur.

Destinasyon kavramı en genel tanımı ile turistlerin ziyaret ettikleri, farklı özelliklere sahip alanlar olarak ifade etmek mümkündür (Hosany, Ekinci ve Uysal, 2007, 63). Benzer bir tanımda ise Baloğlu ve McCleary (1999:869), turizm ürünlerinin diğer bölgelerden farklı olarak sunulması ve süreklilik arz etmesi amacı ile turizme kazandırılan alanları destinasyon olarak tanımlamaktadır. Destinasyonun turizm alanında çekim merkezi olması için turist beklenti ve isteklerinin karşılanacağı alt yapı ve de üst yapı imkanlarına sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte, turistlere tanıtımının etkin şekilde yapılması, imajının olumlu olarak yansıtılması ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, turistik talep açısından önem arz etmektedir (Akyurt ve Atay, 2009, 2).

Turizmin değişen turist yapısı ile birlikte teknolojik beklentilerinin de değiştiği bilinmektedir. Teknolojilerin hızlı gelişimi, tüm organizasyonlara ve topluluklara farklılık getirmiştir. Akıllı Turizm Destinasyonları (STD) konsepti, Akıllı Şehirlerin geliştirilmesinden ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin tüm organizasyonlara ve varlıklara yerleştirilmesiyle, destinasyonlar ve turist deneyimlerinin zenginleştirilmesini desteklemek için her yerde bulunan algılama teknolojisi ile sosyal bileşenleri arasındaki sinerjiden yararlanmaktadır. Destinasyonlar, seyahat öncesinde, sırasında ve sonrasında seyahat edenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için akıllılık konseptini uygulayarak rekabet edebilirlik düzeylerini artırabilmektedir. Bu kapsamda, destinasyonların günümüz turistlerinin istek ve arzuları doğrultusunda teknolojik imkanlar ile donatılması gerekmektedir (Buhalis ve Amaranggana, 2013, 556).

Turizmde akıllı destinasyonların oluşması ile birlikte destinasyonlarda iletişim konusunun da ön plana çıktığı görülmektedir. Otel ve diğer turizm işletmelerinin turistler ile iletişimleri konusunda önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Akyurt ve Külekçi, 2022, 189). İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte destinasyonların tanınırlığı ve talebi artmaktadır. Bu durumun sürdürülebilir bir şekilde dizayn edilmemesi halinde hem ülkenin

ekonomik kaynakları heba olmaktadır hem de istihdam konusunda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, destinasyonlarda turizmin sürdürülebilir bir tanıtım ve medya ilişkisine ihtiyacı olduğu gerçeğinin inkar edilmemesi gerekmektedir.

Destinasyonların ele alınmasında hizmet kalitesinin önemi büyüktür. Bir destinasyonda hangi ürün olursa olsun, turistlere sunumunda hizmet kalitesi standartları yok ise turistik talebi aynı oranda sağlamak imkansız hale gelmektedir. Bu durumun destinasyonlarda sağlanması da ancak turizm eğitimlerinin yeterli düzeyde ülke çapında yerleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Turizm alanında etkin bir eğitimin yapılması ve nitelikli öğrencilerin sektöre sunulması ile destinasyonlarda hizmet kalitesinin belirli bir seviyede tutulması mümkün olmaktadır. Destinasyonların her birinin farklı özellikler taşıması ve farklı turizm ürünleri sunması nedeni ile destinasyonlara gelen turistlerin farklılaşması da söz konusu olduğundan, her destinasyonun özelliğine göre öğrencilerin niteliklerinin geliştirilmesi önemli bir husus olarak görülmektedir (Akyurt ve Ültay, 2020, 171).

Turizmde destinasyonların öneminin artması ile birlikte, yatırımların destinasyonların özelliklerine göre yapıldığı görülmektedir. Turizm konusunda yapılan politikaların ve yönetmeliklerin destinasyonları doğrudan etkilediği ve eğer uygun yasalar ile desteklenmediği takdirde, destinasyonların turizmden zarar gördüğü bilinmektedir. Destinasyon yönetiminin sadece bir bölge için turistlerin gelmesi amacı ile yapılan faaliyetlerden çok öte bir durum olduğu ve bir bütün halinde turizm politikaları ile planlamaların yapılması gerektiği aşikar bir durumdur. Bu nedenle, destinasyonların sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için destinasyon politika ve planlamalarının ulusal ve bölgesel olarak tek tek belirlenmesi önemli bir husustur. Bu durum gerçekleştirilmediği takdirde, plansız olarak gelişecek olan destinasyonların turistlerin uzun vade de beklenti ve isteklerine cevap verebilme imkanı yoktur (Mercan, 2021, 72).

Destinasyon kavramını ele alırken, dünya genelinde ortaya çıkan Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü, destinasyonların pandemi öncesi turistik tercihlerdeki bakış açısı ile pandemi sonrası bakış açıları aralarında farklılıklar oluşmuştur. Bu nedenle, destinasyon tercihlerinde pandemi sonrasında özellikle sağlık endişesi ile yapılandırılmalar yapıldığı bilinmektedir. Konaklama ve diğer turizm işletmeleri ile destek hizmeti veren tüm işletmelerin hem çalışanları hem de genel koşulları itibari ile pandemiye uygun olarak dizayn edildiği görülmektedir.

Destinasyon imajları pandemi sırasında, sonrasında ve halen günümüzde özellikle otellerin ve de diğer konaklama tesislerinin bazı sağlık koşullara uyum sağlamasını gerektirmiştir. Pandemi sırasında destinasyondaki otellerin tercihinde pandemiye uygun olan otellerin tercih edildiği, kuralların ve sağlık şartlarının sağlandığı tesislerin daha fazla turistik talep çektiği bilinmektedir. Dolayısıyla, günümüz destinasyonlarında sağlık ile ilgili durumlar hem turizm sektöründe hem de destek sektörlerinde, turist tercihlerinde önemli bir yer edinmektedir (Akyurt, 2022, 191). Bu kapsamda, medikal turizm hem turist tercihinde destinasyon için zorunlu bir etken olmakta hem de önemli bir turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Medikal Turizm

Sağlık turizmi kapsamında ele alınan medikal turizm, sağlık turizmi ile birlikte kullanılmakta, bazı araştırmacılar tarafından her iki tanımlama da aynı olarak nitelendirilmektedir. Ancak, sağlık turizmin birçok farklı alanı olduğu için medikal turizmi farklı bir açıdan ele almak daha uygun olacaktır. Sağlık turizminin birçok alt dalı olmakla birlikte, medikal turizmi sadece hastane ve tedavi amaçlı olarak ele alınan bir turizm çeşidi olarak belirten araştırmacılar bulunmaktadır. Bu kapsamda, medikal turizmin tanımlamalarına yer vermek, konunun anlaşılması açısından uygun olacaktır.

Medikal turizm, hastaların sağlıklarının iyileştirilmesi veya restorasyonu için bir tür tıbbi tedavi alma niyetiyle uluslararası sınırları aşmayı seçtikleri tıbbi bakım kararı anlamına gelmektedir (Hudson ve Li, 2012, 228). Medikal turizm, diğer ülkelerde sağlık hizmeti alan ve bu kararla oluşabilecek tüm olası riskleri almaya istekli hastalar olarak tanımlanmaktadır (Ryan, 2011, 21). Medikal turizm, dünya çapında hızla büyüyen bir pazar payı ile alternatif bir fon kaynağı olarak yeni bir finansal alan yaratmıştır. Gelişmekte olan, gelişmiş ve hatta az gelişmiş ülkeler medikal turizm pazarlarını artırmak için yatırımlar yapmışlardır. Medikal turizm pazarında yatırım yapmak ve payını artırmak isteyen ülkelerin çoğunun sağlık sistemlerinin iyi olmadığı bilinen bir gerçektir. Yine de sağlık sistemleri zayıf olan birçok ülkenin bu alana yatırım yapması medikal turizmin çok önemli bir iş fırsatı olarak görüldüğünün kanıtıdır. Medikal turizm başta ekonomik olmak üzere birçok faydası olan stratejik bir alternatif turizm kaynağı olarak değerlendirilmekte olup, son yıllarda daha da önem kazanmıştır (Mahmoudifar vd., 2016, 26).

Medikal turizmin tarihçesine bakıldığında çok eski dönemlerde bu turizm türünden bahsetmenin mümkün olduğu görülmektedir. Tıbbi tedavi için seyahat eden insanların ilk kaydedilen örneği, Yunan hacılarının Doğu

Akdeniz'den Saronik Körfezi'nde Epidauria adı verilen destinasyona seyahat ettikleri dönemlere dayanmaktadır. Bu destinasyonlar, şifa tanrısı Asklepios'un tapınağı olarak kabul edilmekte olup, dolayısıyla birçok insan tarafından sağlık amaçlı olarak ziyaret edilmiştir. Kaplıca kasabaları ve sanitaria, medikal turizmin ilk biçimleri olarak ifade edilmektedir. 18. yüzyılda Avrupa'da hastalar, guttan karaciğer rahatsızlıklarına ve bronşite kadar hastalıkları tedavi eden, sözde sağlık veren maden sularının bulunduğu yerler olduğu için kaplıcaları ziyaret etmişlerdir (Horowitz, Rosensweig ve Jones, 2007, 34).

Medikal turizm, tıbbi tedavi almak için yurtdışına seyahat eden insanları ifade etmektedir. Geçmişte, medikal seyahatler genellikle az gelişmiş ülkelerden çok gelişmiş ülkelerdeki büyük tıp merkezlerine doğru hareketlere yol açarken, son yıllarda, daha düşük fiyatlı tıbbi tedaviler için gelişmekte olan ülkelere seyahat eden gelişmiş ülke vatandaşları tarafından yapılmaktadır. Motivasyon, kendi ülkesinde mevcut olmayan veya ruhsatsız tıbbi hizmetler için de olabilmektedir. Bir ilacın kendi ülkesinde onaylanıp onaylanmadığına karar veren dünya çapında tıbbi kurumlar (FDA, EMA vb.) arasında farklılıklar vardır. Avrupa'da bile, terapi protokolleri Avrupa Tıp Ajansı (EMA) tarafından onaylanabilse de aynı terapi protokolünün maliyetlerinin etkin olup olmayacağını değerlendirmek için birçok ülkenin kendi inceleme organizasyonları vardır. Böylece, hastalar farklı tedavi yöntemleriyle karşı karşıya kalabilmektedir. Özellikle, sağlık sisteminin mali gücü ile kısmen açıklanabilecek medikal turizm, son yıllarda artan talebi ile önemli bir turizm çeşidi olma yolunda ilerlemektedir (Tompkins, 2010, 43).

Medikal turizm çoğunlukla ameliyatlara (kozmetik veya başka türlü) veya benzer tedaviler için gerçekleştirilmektedir. Ancak, insanlar dış turizmi veya doğurganlık turizmi için de seyahat ettiği görülmektedir. Saç ekimi de son yıllarda gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere medikal turizm kapsamında yapılan tedavi türlerinin başında gelmektedir. Nadir rahatsızlıkları olan kişiler, tedavinin daha iyi anlaşıldığı ülkelere seyahat edebilmektedir. Bununla birlikte, psikiyatri, alternatif tıp, nekahet bakımı ve hatta defin hizmetleri dahil olmak üzere hemen hemen her tür sağlık hizmeti medikal turizm kapsamında değerlendirilmektedir (Abd Mutalib vd., 2017, 825).

Medikal turizm alanında birçok ülkenin önemli bir yer edindiği belirtilmektedir. Genel olarak dünya da medikal turizm konusunda turist çeken ve popüler tıbbi seyahat destinasyonları şunlardır: Kanada, Küba, Kosta Rika, Ekvador, Hindistan, İsrail, Ürdün, Malezya, Meksika, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri. Ayrıca, estetik cerrahi için popüler yerler şunlardır: Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Ekvador, Meksika, Türkiye, Tayland ve Ukrayna. Bu konuda diğer hedef ülkeler arasında ise Belçika, Polonya, Slovakya ve Güney Afrika bulunmaktadır (Zeng, Yi ve Rita, 2021, 1627).

Sağlık turizmi ile medikal turizmi birbirinden ayırmak gerekmektedir. Sağlık turizmi, tıbbi tedavilere ve sağlık hizmetlerinin kullanımına odaklanan seyahatler anlamında kullanılan daha geniş bir terimdir. Önleyici ve sağlığa yönelik tedavilerden, rehabilitasyon ve tedavi edici seyahat biçimlerine kadar geniş bir sağlık odaklı turizm alanını kapsamaktadır. Medikal turizm ise sağlık turizmi ilgili bir alan olup, daha dar kapsamlı olarak ifade edilmektedir. Her iki durumda da araştırmacıların sağlık ve medikal turizmi bir arada kullandığı, literatürde bu kavramların incelenmesinin ortak şekilde yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle gerek sağlık turizmi olsun gerekse de medikal turizm, turistik talep ve turizm gelirleri bakımından önemli bir turizm çeşidi olma yolunda başı çekmektedir.

Ancak, sağlık turizmi algıları her zaman olumlu olarak yansımamaktadır. ABD gibi yüksek kalite standartlarına sahip olan ülkelerde medikal turizm riskli görülmektedir. Dünyanın bazı bölgelerinde, daha geniş siyasi konular, medikal turistlerin sağlık hizmeti aramayı seçeceği yerleri etkileyebilmektedir. Medikal turizm sağlayıcıları, potansiyel tıp turistlerini cerrahlar, sağlayıcı hastaneler ve diğer kuruluşlarla birleştiren araçlar olarak gelişmiştir. Bazı durumlarda, Amerika Birleşik Devletleri'nden cerrahlar, Amerikalı hastaları tedavi etmek için Meksika'ya seyahat etmek için medikal turizm sağlayıcılarıyla anlaşmışlardır. Umud, Amerikalı bir cerrahın ülke dışına çıkma konusundaki endişeleri hafifletebileceği ve kendi kendine sigortalı Amerikalı işverenleri, yüksek kaliteli bakım sağlarken paradan tasarruf etmenin bir yolu olarak çalışanlarına bu uygun maliyetli seçeneği sunmaya ikna etmesidir. Bu durumların sonucu medikal turizm amaçlı olarak seyahatlerde sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Yasal kuralları ve yönetimleri atlatma amacı ile hedef ülkelerde yasal olan ancak kendi ülkesinde yasa dışı olan tıbbi hizmetlere erişmek için yapılan medikal seyahatlerde vardır. Bu durum, kendi ülkesinde henüz onaylanmamış doğurganlık tedavileri için seyahati, kürtaşı ve doktor yardımıyla intiharı içerebilmektedir. Kürtaşı turizmi en yaygın olarak ülkeler arası seyahatin nispeten basit olduğu Avrupa'da bulunabilmektedir. Son derece kısıtlayıcı kürtaşı yasalarına sahip iki Avrupa ülkesi olan İrlanda ve Polonya, en yüksek oranlarına sahiptir. Özellikle Polonya'da, her yıl yaklaşık 7.000 kadının Ulusal Sağlık Hizmeti aracılığıyla kürtaşı hizmetlerinin ücretsiz olduğu Birleşik Krallık'a seyahat ettiği tahmin edilmektedir (Gholami vd., 2020, 4).

Medikal turizm alanında son yıllarda görülen diğer bir alanda diş hekimliği alanıdır. Gelişmekte olan ülkelerde diş tedavisinin daha ucuz olması nedeni ile gelişmiş ülkelere bu ülkelere medikal turizm amaçlı olarak seyahatlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu kapsamda, daha ucuz diş hekimliği veya ağız cerrahisi için yapılan seyahatler medikal turizm içinde kabul edilmektedir. Örneğin, İsveç'te bir laboratuvarında yapılan porselen kaplamanın aynısı Avustralya'da 2500 AUD'ye kadar çıkabilirken, Hindistan'da sadece 1200 AUD olabilmektedir. Buradaki fiyat farkı malzeme maliyeti referans alınarak açıklanması mümkün olmamakla birlikte, ülke paralarının değerinden bahsetmek ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir farklılıkları ile açıklama yoluna gidilmektedir (Han ve Hwang, 2018, 350). Bu kapsamda, Türkiye dış tedavisi amacı ile son yıllarda talep gören ülkeler arasında gösterilmektedir.

Tıbbi amaçlı olarak medikal turizmi yolculuğuna odaklanan şirketler, hastalara seyahat öncesi ve sonrası tıbbi sorunları konusunda yardımcı olmak için hemşire vaka yöneticileri sağlayabilmektedir. Ayrıca, hastanın dönüşünde takip bakımı için kaynak sağlamaya da çalışmaktadır. Bu durum, medikal turizmin sadece hastalar veya tedavi amaçlı olarak seyahat edenler ile birlikte, uzman insanların turizm hareketine katıldığını göstermektedir. Bu nedenle, turist sayısında be gelirlerde artışlar olması muhtemel bir sonuç olarak görülmektedir. Çünkü, gelir seviyesi yüksek insanlar ile birlikte uzman insanlarda sadece hasta bakımı yapmamakta, gittikleri destinasyonun tüm turizm imkanlarından faydalanma yoluna gitmektedirler.

3. YÖNTEM

Çalışmada verilerin toplanması aşamasında, nitel veri toplama yöntemleri kapsamında olan kaynak taraması ile veriler elde edilmiştir. Çalışma konusu ile ilgili yabancı ve yerli makale, kitap ve araştırmalar incelenerek, sunulmuştur. Medikal turizm ve sağlık turizmi ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Verilerin elde edilmesi ile birlikte, araştırma sorusu neticesinde ortaya çıkan bulguların ayrıştırılması yapılmış, medikal turizmin bir destinasyon için neden gerekli olduğuna ilişkin nitel verilerden elde edilen bilgiler ortaya konmuştur.

3.1. Destinasyonda Medikal Turizmin Önemi

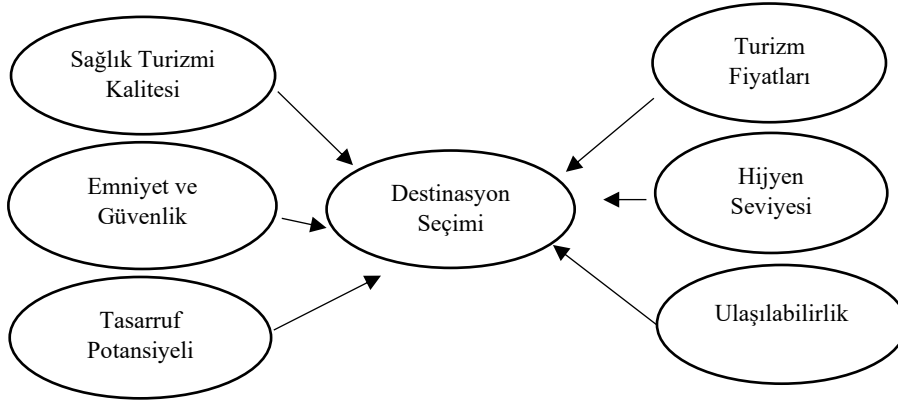
Medikal turizm sektörünün, özellikle gelişmekte olan ülkelerde birçok farklı destinasyonla birlikte büyük bir rekabet alanı haline geldiği ve hızla gelişmesi beklendiği görülmektedir. Potansiyel medikal turistlerin medikal turizme katılma niyetlerini ve seçtikleri destinasyonları birçok faktör etkilemektedir. Destinasyon seçimi 3 aşamalı bir süreçten oluşmaktadır: (1) hareketlilik öncesi araştırma; (2) hareketlilik sırasında memnuniyet ve izlenimler ve (3) medikal turizm faaliyeti sonrasında sağlanan hizmetler (Lee ve Fernando, 2015, 150). Bu büyüklükte bir pazara sahip bir alan, tüm ülkeler için önemli bir iş fırsatıdır. Medikal turizmde destinasyon seçimini etkileyen birçok faktörden bazıları medikal turistler ve medikal turizm için vazgeçilmezdir. Bu pazardan pay almak isteyen girişimci ülkeler, bu pazarı oluşturan medikal turizm destinasyonlarının seçiminde etkili olan önemli faktörleri bilmek istemektedirler. Çevresel faktörler, hijyen seviyesi, güvenlik ve güvenlik sorunu, kolay ulaşım, devlet garantisi ve tedavi sonrası hizmet gibi bazı önemli faktörler tespit edilmiştir. Bu faktörler kültürden kültüre değişmekle birlikte, bazıları tüm dünya vatandaşları için önemlidir. Medikal turizmde hareketliliğe bakıldığında, medikal turizm destinasyonlarının seçimini etkileyen faktörleri şekillendiren gelişmiş ülkelere doğru bir eğilim görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde medikal turistlerin kronik hastalığı olan yaşlıları taşıyamamaları, sağlık hizmetlerinin çok pahalı olması, bazı tıbbi tedavilerin sigorta kapsamında olmaması ya da sağlık sigortasının tüm vatandaşları kapsamaması nedeniyle medikal turistler başka ülkelere yönlendirilmektedir (Gholami vd., 2020, 7).

Destinasyon seçimini etkileyen diğer faktörler arasında düşük maliyetler, kendini kanıtlamış veya tanınmış bir ekip, kültürel yakınlık, çevresel faktörler, iyi konaklama, mahremiyete verilen önem, coğrafi yakınlık, sağlık hizmetlerinin kalitesi, güvenlik, doğal faktörler, eğlence, gelişmiş tıbbi teknoloji, düşünme gibi faktörler belirtilmektedir. Hasta yakınlığı, devlet garantisi, dil hizmetlerinin varlığı, medikal turistlerin yeme-içme kültürünün dikkate alınması, dini hizmetlerin sunulması, helal ortamların sağlanması, tıpta uzmanlaşma, hastalara güven duygusunun verilmesi, tedavi sonrası hizmetlerin sunulması, sigorta şirketlerinin veya acentelerinin tutumu gibi diğer etkenlerde medikal turizm içerisinde yer almaktadır (Jónás-Berki vd., 2015, 605). Medikal turistlerin hareketliliğini etkileyen çift yönlü bir faktör vardır. Bu çift yönlülük, potansiyel bir medikal turistin kararını etkileyebilecek zorunlu ve gönüllü faktörler olarak değerlendirilebilir. Zorunlu faktörler arasında, diğerlerinin yanı sıra, istenen tıbbi tedavinin kendi ülkesinde olmaması, sağlık hizmetlerinin yüksek maliyeti, uzun bekleme listeleri ve kendi ülkesinde düşük kaliteli tıbbi tedavi yer alır. Gönüllü faktörler arasında coğrafi yakınlık; deniz, kum ve güneşin varlığı avantajlar; dil ve kültür benzerlikleri, gece hayatı aktiviteleri; vb. (Henson, Guy ve Dotson, 2015, 7).

Tedaviye karar verdiklerin andan itibaren medikal turistler, olası destinasyonları araştırmakta ve ardından birini seçmektedir. Seyahatleri ya bireysel olarak ya da seyahat acentelerinin yardımı ile yapmaktadırlar. Medikal turizmin temel amacı tıbbi tedavi almak olsa da çevresel faktörler, hijyen, güvenlik sorunu, ulaşım kolaylığı, devlet garantisi, tedavi sonrası hizmet destinasyon seçiminde belirleyici faktörler arasındadır. Medikal turizm kapsamında

destinasyonları etkileyen en önemli unsurlardan biri de imaj faktörüdür. Destinasyonun medikal turizm açısından imajının ne olduğu sorusu önemli bir seçim görevi üstlenmektedir. Bu nedenle, destinasyonun imajının turistler tarafından algılanması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda, Çapar ve Aslan 2020 yılında yabancı medikal turistlerin destinasyon seçimini etkileyen önemli faktörleri ortaya koymaya yönelik olarak çalışma yapmıştır. Medikal turizm destinasyonlarının tercih edilmesindeki unsurları 6 faktör olarak belirlemiştir. Bu durum, Şekil-1 ile ifade edilmektedir.

Şekil 1. Medikal Turistlerin Turizm Destinasyon Seçimi

Kaynak: Çapar, H. ve Aslan, O. (2020). Factors affecting destination choice in medical tourism. s.81.

Destinasyonların tercihinde önemli olan kriterlerin her ülke ve dolayısıyla bölge için farklılık gösterdiği, turizm yöneticilerinin bu farklılıkları ele alarak değerlendirme yapması gerektiği kabul edilmelidir. Ancak, medikal turizm amaçlı olarak destinasyon tercihlerinde sağlık koşulları ile birlikte yasal prosedürlerin etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda ele alınan çalışma sonucunda olduğu gibi medikal turizm amaçlı seyahat eden insanların önceliklerini sağlık durumları ve tedavileri oluşturmaktadır. Günümüz turizm aracı kuruluşlarının özellikle Avrupa ülkelerinden gelişmekte olan ve sağlık sistemi kaliteli olan ülkelere medikal turizm kapsamında turlar düzenlediği görülmektedir. Bu nedenle, seyahat acentelerinin çok daha etkin bir rol aldığı medikal turizm alanından bahsetmek mümkündür. Medikal turizmin her geçen gün artan önemi ile birlikte istihdam ve gelirlerde artma olması da muhtemeldir. Bu kapsamda, medikal amaçlı turizm faaliyetlerine katılan turistlerin hem sağlıklarını düzeltmek hem de eğlence amaçlı olarak gelişmekte olan ülkelere seyahatlerinin artacağı beklenen bir durum olarak görülmektedir.

Medikal turizmin pandemi sürecinden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Ancak, son yıllarda pandemi kısıtlamalarının azalması ile birlikte eski hareketli duruma gelmesi beklenmektedir. Pandemi süreci tüm sektörleri etkilediği gibi medikal turistlerin de hareketlerini kısıtlamıştır. Bu durum özellikle 2021 yılı sonrasında yavaşta olsa eski dönemlere doğru ivme kazanmıştır. Gelişmekte olan ülke yönetimleri, kendi vatandaşlarına güvenli olan ülkeleri her ay sürekli olarak listelemekte ve listeye göre seyahatlerini gerçekleştirmelerini istemektedirler. 2022 yılı sonuna doğru pandemi sürecinin tüm dünyada etkisinin kaybetmesi ve medikal turizm amaçlı seyahatlerin artması, turizm yöneticileri tarafından beklenmektedir.

Fetscherin ve Stephano'ya göre, medikal turizmde potansiyel medikal turistlerin motivasyonunu etkileyen iki tür faktör vardır. Bunlardan ilki, potansiyel medikal turistin yaşadığı ülkedeki sağlık sistemi, sağlık hizmetleri için beklenen bekleme süresi, sigorta kapsamı veya bireyin kendi tercihleri gibi ülkeleri ilgilendiren itici faktörlerdir. İkinci tip, potansiyel tıp turistlerini çeken sağlık kurumlarının sunduğu potansiyel ve kültürel değerleri koruma gibi faktörlerdir. Gereksiz idari prosedürler ve uzun bekleme süreleri nedeniyle kendi ülkelerinde sağlık hizmetlerine olumsuz tutum sergileyen potansiyel medikal turistler, medikal turizme daha fazla motive olmaktadır. En çok güvenlik ve güvenlik konuları, ikamet ettikleri ülkede veya bölgede istenen tıbbi tedavinin mevcudiyeti, tıbbi bakımın kalitesi, hijyen düzeyi, tasarruf potansiyeli ve potansiyel medikal turizm destinasyonunun sağladığı turizm fırsatları ile ilgilenmektedirler. Son yıllarda birçok ülkede yaşanan iç karışıklıklar ve terör göz önüne alındığında, katılımcıların medikal turizm destinasyonlarında güvenlik konularına önem vermesi anlaşılabilir bir durumdur (Wang, 2017, 10).

Terimin kendisinden de anlaşılacağı gibi, medikal turistler sağlık hizmetlerine ek olarak keyifli deneyimler arzu etmektedir. Bu nedenle, tıbbi tedavi arayışını farklı bir yeri gezme maceralarını uygun maliyetli bir şekilde birleştirmek için hedef ülkeyi dikkatlice seçmektedir. Diğer durumlarda, hastalar belirli bir ülkedeki belirli bir sağlık hizmeti sağlayıcısını tanıyabilmekte ve oradaki turistik yerleri ve de etkinlikleri keşfetmeye devam edebilmektedir. Her halükârda, hedef ülkenin arzu edilirliliği genellikle medikal turizm karar verme sürecinde değerlendirilmektedir (Zeng, Yi ve Rita, 2021, 1640).

3.2. Medikal Turizm Destinasyonları

Dünyada birçok ülkede medikal turizm kapsamında turistik hareketlenme görülmektedir. Turizm açısından önemli olduğu kadar sağlık sektörü açısından da önemli bir durumdur. Ayrıca, medikal turizmdeki bu seyahat hareketliliği turizm sektöründe istihdamın artmasına ve destek sektörlerin gelirlerini arttırmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, medikal turizm hem ülke ekonomileri hem insanlar arasındaki sosyal ilişkileri hem de sağlık ve turizm sektörlerini canlı tutan önemli bir turizm çeşidi olarak ön plana çıkmaktadır.

Aşağıda dünya genelinde medikal turizm konusunda önemli olan ülkelerin durumları ve kısa bilgileri sunulmaktadır (Samli, 2010; Ryan, 2011; Mahmoudifar vd., 2016; Wongkit ve McKercher, 2016; Zeng, Yi ve Rita, 2021):

Güney Afrika

Güney Afrika, Afrika'da medikal turizm destinasyonu olarak ortaya çıkan ilk ülkedir.

Tunus

Afrika ölçeğinde Tunus, sağlık turizmi alanında ikinci sırada yer almaktadır. Aynı zamanda, Fransa'nın ardından dünyanın en iyi ikinci talassoterapi destinasyonu seçilmiştir.

Ürdün

Ürdün, Özel Hastaneler Birliği aracılığıyla 2012 yılında 250.000 uluslararası hastayı 500.000'den fazla refakatçi ile çekmiş ve toplam geliri 1 milyar ABD Dolarını aşmıştır. Ürdün, 2014 yılında IMTJ Medical Travel Awards'da Yılın Tıbbi Destinasyonu ödülünü kazanmıştır.

İsrail

İsrail medikal turizm için popüler bir destinasyondur. İsrail'e birçok medikal turist Avrupa'dan, özellikle eski Sovyetler Birliği'nden, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kıbrıs ve Güney Afrika'dan gelmektedir. Medikal turistler, kemik iliği nakli, kalp ameliyatı ve kateterizasyon, onkolojik ve nörolojik tedaviler, ortopedik prosedürler, araba kazası rehabilitasyonu ve tüp bebek tedavisi gibi çeşitli cerrahi prosedürler ve terapiler için İsrail'e gelmektedir. İsrail'in medikal turizm destinasyonu olarak popüleritesi, yüksek kalitede tıbbi bakıma sahip gelişmiş bir ülke statüsünden ve aynı zamanda diğer birçok gelişmiş ülkeden daha düşük tıbbi maliyetlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İsrail'deki medikal turistleri hem kamu hem de özel hastaneleri kullanmakta ve tüm büyük İsrail hastaneleri, benzer şekilde yüksek standartta bakıma sahip başka yerlerdeki tesislere kıyasla tipik olarak karşılaştırılabilir prosedürlerden çok daha düşük maliyetli tıbbi turizm paketleri sunmaktadır. 2014 yılında, İsrail'e yılda yaklaşık 50.000 medikal turist geldiği tahmin edilmektedir. Buna ek olarak, bazı insanlar Ölü Deniz'deki ve Kinneret Gölü'ndeki sağlık tesislerini ziyaret etmek için İsrail'e gitmektedir.

İran

2012'de 30.000 kişi tıbbi tedavi görmek için İran'a geldiği ifade edilmektedir. 2015 yılında İran'a 150.000 ila 200.000 arasında sağlık turistinin geldiği tahmin edilmekte ve bu rakamın yılda 500.000'e çıkması beklenmektedir. İran tıbbi hizmetleri kozmetik ve plastik cerrahi, kısırlık tedavisi ve diş hekimliği hizmetleri alanlarında düşük maliyetlidir

Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri, özellikle Dubai, Abu Dhabi, Ras Al Khaimah medikal turizm için popüler bir destinasyondur. Dubai Sağlık otoritesi, başta Dubai olmak üzere BAE'ye medikal turizme öncülük etmektedir. Ancak, sağlık turizmi sağlayan hastaneler yedi emirliğin tamamına yayılmıştır. BAE, maksimum sayıda JCI akredite hastaneye sahip olma ayrıcalığına sahiptir. Gelen turistler genellikle Nijerya, Kenya, Uganda, Ruanda, vb. gibi Afrika ülkelerindedir.

Brezilya

Brezilya'da, São Paulo'daki Albert Einstein Hastanesi, ABD dışında JCI tarafından akredite edilen ilk tesistir. Bu zamandan beri bir düzineden fazla Brezilya tıbbi tesisi benzer şekilde akredite edilmiştir.

Meksika

Meksika'nın Federal Sağlık Bakanlığı tarafından akredite edilmiş 98 hastanesi ve JCI tarafından akredite edilmiş yedi hastanesi vardır. Meksika, diş hekimliği ve kozmetik cerrahide gelişmiş bakım konusunda en çok tanınan ülkedir. Meksika'daki tıbbi bakım, ABD'deki benzer hizmetlerin maliyetine kıyasla bir hastayı %40 ila %65 arasında tasarruf ettirmektedir. Son yıllarda, Arizona, Yuma yakınlarındaki ABD sınırında bulunan 6.000'den az

kişinin yaşadığı bir yerleşim yeri olan Los Algodones, dişçilik hizmetleri arayan Amerikalılar ve Kanadalılar için önemli bir destinasyon haline gelmiştir.

Kanada

ABD sağlık maliyetleriyle karşılaştırıldığında, hastalar Kanada'daki sağlık maliyetlerinde yüzde 30 ila 60 oranında tasarruf sağlayabilmektedir. Bu nedenle genellikle ABD vatandaşları tarafından tercih edilen bir medikal turizm destinasyonudur.

Kosta Rika

Kosta Rika'da iki adet Joint Commission International tarafından akredite edilmiş (JCI) hastane bulunmaktadır. 2008'deki Deloitte Sağlık Çözümleri Merkezi, ABD fiyatlarının ortalama yüzde 30 ila 70'i arasında bir maliyet tasarrufu bildirmiştir. 2019'da Clinica Biblica'da ABD'de 44.000 dolara mal olacak bir diz ameliyatı 12.200 dolara mal olduğu ifade edilmektedir.

Küba

Küba'da sağlık hizmetleri ve eczacılık alanında turist çeken bir medikal ülkedir.

Amerika Birleşik Devletleri

Gelişmiş tıp teknolojisinin mevcudiyeti ve doktorların karmaşık eğitimi, tıbbi bakım için ABD'ye seyahat eden yabancılarda büyüme için itici motive edici unsurlar olarak belirtilmektedir. Birkaç büyük tıp merkezi ve eğitim hastanesi, ABD'de tıbbi tedavi arayan yabancı ülkelere gelen hastalara hizmet veren uluslararası hasta merkezleri sunmaktadır. Bu kuruluşların çoğu, uluslararası hastalara tıbbi bakım, konaklama, finans ve hava ambulansı hizmetleri de dahil olmak üzere ulaşım düzenlemelerinde yardımcı olmak için hizmet koordinatörleri sunmaktadır.

Hindistan

Medikal turizm Hindistan'da büyüyen bir sektördür. Hindistan, Tayland'dan sonra 2. medikal turizm destinasyonu haline gelmiştir. Chennai, Hindistan'ı ziyaret eden sağlık turistlerinin %45'ini ve yerli sağlık turistlerinin %40'ını çektiği için "Hindistan'ın Sağlık Şehri" olarak kabul edilmektedir. Ağustos 2019'da Hindistan hükümeti, yabancılardan tıbbi vize başvurusunda bulunmadan tıbbi tedavi almalarını kolaylaştırmıştır. ABD'nin başı çektiği gelişmiş dünya balonunda tıbbi tedavi maliyetleri arttıkça, giderek daha fazla Batılı tıbbi bakım için uluslararası seyahat olasılığını giderek daha çekici bulmaktadır. Bunların tahminen 150.000'i her yıl düşük fiyatlı sağlık prosedürleri için Hindistan'a seyahat ettiği düşünülmektedir.

Çin

2016 Çevrimiçi Sağlık Turizmi Raporu platformu aracılığıyla deniz aşırı sağlık turizmine kaydolun gezgin sayısının bir önceki yıla göre beş kat arttığı ifade edilmektedir. Pandemi sırasında ve sonrasında Çin'e seyahat eden medikal turistlerin sayısının oldukça azaldığı ifade edilmektedir.

Tayvan

Tayvan'ın tıbbi gücü ve uygun maliyetli uygulamaları, yabancılardan denizde tıbbi tedavi aramaktan çekinmemelerinin nedenidir. Hastanelerde ve çevrede sürdürülen mükemmel hijyen standartları da ülkeye çok sayıda hastayı çekmektedir.

Hong Kong

Hong Kong'un on iki özel hastanesinin tümü, 2001 yılının başından beri Birleşik Krallık'ın Trent Akreditasyon Programı tarafından incelenmiş ve akredite edilmiştir.

Malezya

Malezya'da tıbbi tedavi arayan yabancı hastaların çoğunluğu Endonezya'dan, daha az sayıda yabancı hasta Hindistan, Singapur, Japonya, Avustralya, Avrupa, ABD ve Orta Doğu'dan gelmektedir. Singapur'daki sağlık sigortası şirketleri, yakın zamanda poliçe sahiplerinin, hizmetlerin Singapur'dan daha ucuz olduğu Malezya'da tedavi görmesine izin vermiştir.

Pakistan

Pakistan'ın Pakistan'da 4 Joint Commission International (JCI) tarafından akredite edilmiş hastanesi bulunmaktadır. Çoğu insan tedavi için Afganistan, İran, Birleşik Krallık, Orta Doğu ve Amerika Birleşik Devletleri'nden Pakistan'a seyahat etmektedir.

Singapur

Singapur'da JCI akreditasyonuna sahip bir düzine hastane ve sağlık merkezi bulunmaktadır.

Tayland

Açık kalp ameliyatından doğurganlık tedavilerine kadar her şey için tedavi arayan yabancılar, Tayland'ı ve akredite hastanelerini medikal turizm için popüler bir destinasyon haline getirmiştir. 64 akredite hastanesi ile Tayland şu anda dünyanın en iyi 10 medikal turizm destinasyonu arasında yer almaktadır.

Azerbaycan

Azerbaycan, İran, Türkiye, Gürcistan ve Rusya'dan gelen sağlık turistlerinin hedefidir. Bakü'deki Bona Dea Uluslararası Hastanesi, uluslararası hastaları çekmek için 2018 yılında inşa edilmiştir ve çeşitli Avrupa ülkelerinden personele sahiptir.

Hırvatistan

Hvar Hijyenik Derneği 1868'de kurulduğundan, Hırvatistan'ın Avrupa'nın en eski sağlık turizmi destinasyonu olduğu belirtilmektedir.

Finlandiya

Finlandiya sağlık sisteminin Avrupa Birliği dışından gelen tüm insanlara açıktır. Hizmet, özel çocuk sağlığı bakımını, doğum kliniklerini ve uzman tıbbi bakım gibi hizmetleri ücretsiz olarak kapsamaktadır.

Fransa

Fransa popüler bir turizm merkezidir, ancak aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü tarafından dünyanın önde gelen sağlık sistemi sıralamasında yer almaktadır.

Almanya

2017 yılında Alman hastanelerine 1,2 milyar avrodan fazla gelir getiren yaklaşık 250.000 yabancı hasta olduğu ifade edilmektedir. Pandemi dolayısıyla bu rakamlar günümüzde oldukça azalmıştır. Çoğunluğu Polonya, Hollanda veya Fransa'dan olmak üzere yüzde 40'tan fazlasının planlı tedavi için geldiği tahmin edilmektedir. Üniversite hastaneleri ve Berlin'deki Üniversite Hastanesi Freiburg veya Vivantes gibi büyük belediye klinikleri en popüler yerlerdir.

Sırbistan

Sırbistan'da kozmetik cerrahi, diş bakımı, doğurganlık tedavisi ve kilo verme prosedürleri alanlarında medikal turistlere hizmet veren çeşitli klinikler bulunmaktadır.

Türkiye

Türkiye'deki tıbbi kaynakların maliyeti Batı Avrupa ülkelerine göre oldukça uygundur. Bu nedenle her yıl binlerce insan tıbbi tedavileri için Türkiye'ye gelmektedir. Türkiye özellikle saç ekimi ameliyatı için bir merkez haline gelmiştir. Göz ve diş hekimliği alanlarında da ucuz maliyetli olması nedeni ile tercih edilen bir destinasyondur.

Birleşik Krallık

Hem kamuya ait Ulusal Sağlık Hizmetleri hem de özel hastaneler medikal turizmi cezbetmektedir. Birleşik Krallık'taki birçok özel hastane ve klinik, medikal turizm destinasyonlarıdır. Londra'ya gelen deniz aşırı hastaların, özellikle Birleşik Krallık'ta bulunan önde gelen eğitim hastanelerinin yansıttığı güçlü klinik uzmanlıkla desteklenen karmaşık kanser, sinirbilim, kardiyovasküler ve pediatri hizmetleri araması muhtemeldir.

3.3. Medikal Turizm Destinasyon Seçim Unsurları

Medikal turizm kapsamında destinasyonların seçimini etkileyen temel unsurlar aşağıda maddeler halinde özetle sunulmaktadır (Mohammadali vd., 2018, 780-781):

✓ Yurtiçi tıbbi masraflar

Medikal turizmde büyük bir artışa neden olan en önemli faktör, gelişmiş ülkelerde sigorta ve tıbbi prosedürler gibi sürekli artan sağlık harcamalarıdır.

✓ Hasta mahremiyeti

Hastaları medikal turizmi düşünmeye teşvik edebilecek bir diğer risk, evde tıbbi niyetleri ve prosedürleri konusunda mahremiyet eksikliğidir. Turistler kendi ülkelerinde mahremiyet eksikliği hissedebilmektedir.

✓ Tıbbi kısıtlamalar

Geçmiş araştırmalar, hastaların birçok nedenden dolayı kendi ülkelerinde uygun olmayan belirli prosedürleri aramak için yurtdışına seyahat ettiğini göstermektedir.

✓ Alternatif İmkanlar

Kendi ülkeleri dışında tıbbi hizmet almayı seçen hastalar genellikle birden fazla varış noktası seçeneğine sahiptir ve her varış noktası, sağlık hizmetinin ötesinde çekici özelliklerin benzersiz bir kombinasyonunu sunmaktadır.

✓ Yurtiçi tıbbi maliyet

Yerli ve yabancı bakım maliyetleri arasındaki fark, hastaları yabancı sağlık hizmetleri aramaya yönlendirmektedir. Medikal turizm destinasyonlarındaki kısmi bakım maliyeti, hastaları sadece kendi ülkelerinde mevcut olan tıbbi hizmetleri beğenmemeye teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda destinasyon seçiminde belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkartmaktadır.

✓ Turistik yerler

Sağlık hizmetlerinin küreselleşmesi devam ederken, birçok ülke, özellikle gelişmekte olan ülkeler, medikal turistlere bir dizi tıbbi ve eğlence hizmetini tanıtarak, sunmakta ve gelir elde etme fırsatı görmektedir.

✓ Hizmet kalite güvencesi

Tıbbi hizmetlerin gerekli veya beklenen kalitesi, destinasyon çekiciliğinin temel belirleyicilerinden biridir.

Yukarıda belirtilen maddelerle birlikte, turistlerin tercihlerine ve beklentilerine göre farklı unsurlardan da bahsetmek mümkündür. Turizmin çok yönlü yapısı nedeni ile medikal turizme katılan turistlere birçok alternatif sunulmakta, bu nedenle farklı etken faktörler ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, medikal turizmin gelişimi için ülke yönetimlerinin mevcut turizm kaynakları ile birlikte sağlık kaynaklarının da aynı anda pazarlamaları gerekmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörünün yapısı gereği rekabet şartları oldukça ağır bir sektördür. Bu nedenle, turizm alanında yeni turistik ürünlerin sunulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, yeni ürünler ile eski turistik ürünlerin bir arada kullanılabilmesi, iletişim ve medya unsurlarının etkili olarak kullanılarak, turistlere duyurulması önem arz etmektedir. Turizmin istihdama ve ülke gelirlerine katkısının her geçen gün artması nedeni ile birçok farklı turizm türünün ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Medikal turizm, bu turizm türleri gibi yeni bir turizm çeşidi olmasa da günümüz turizm pazarında yeni bir turizm çeşidi olarak kendine yer bulmaktadır.

Çalışmada medikal turizmin destinasyonların turistik talebini nasıl etkileyeceği ve neden önemli bir turizm çeşidi olduğunun vurgusu yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, nitel veriler ile dünyadaki medikal turizm destinasyonları ele alınarak, özellikleri kısaca ortaya konulmuştur. Türkiye, medikal turizm alanında önemli bir destinasyon olma yolunda ilerlemekte, ancak bu durumunun olumlu ve olumsuz açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. İstihdam ve ekonomik katkı açısından medikal turizmin, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak, gelişmiş olan ülkelerde yapıldığı şekli ile planlı bir turizm ve sağlık politikasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Medikal turizmin Türkiye için ekonomik ve sosyal katkısının olduğu muhakkaktır. Ancak, ülke parasının değerinin düşük olması, hizmetlerin yabancı turistler tarafından çok ucuza satın alınması anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla, medikal turizm amacı ile istihdam edilen personelin hak ettiği gelir seviyesinin altında kaldığı ortaya çıkan durumdur. Bu durumun düzeltilmesi amacı ile turizm ve sağlık sektöründe çalışan personelin gelir seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, çalışma ile betimsel içerik analizi yapılarak (Ültay, Akyurt ve Ültay., 2021, 190), bu konuda yayınlanan tez ve makalelerin taraması yapılarak, literatüre katkı sağlanabilir. Bunun sonucunda, konu ile ilgili araştırmaların gelecekte çalışma yapacak araştırmacılara yol göstermesi sağlanabilecektir. Konunun turizm açısından öneminin artması nedeni ile medikal turizm alanındaki incelemelerin ve çalışmaların toparlanması uygun olacaktır. Bu kapsamda, veri toplama sorununun ortadan kaldırılması, turizm sektörü açısından olumlu bir adım olacaktır.

Turizmde Türkiye’nin medikal amaçlı seyahat eden turistlerden daha çok faydalanması ve bu turistlerin sürdürülebilir bir şekilde ülkemizde konaklatılması uygun olacaktır. Her geçen gün önemi artan bu sektörün, eğitimler ile desteklenmesi ve halkın medikal turizm konusundaki bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Günümüz

ekonomilerinde medikal turizm, istihdam yaratan etkisi ile en önemli turizm çeşidi olma yolunda ilerlemektedir. Turistlerin hem tatil yapmak hem de sağlık sorunlarını gidermek amacı ile daha fazla seyahatlere katıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, turizmdeki hizmet kalitesi ile birlikte, sağlık alanında uzmanları ve yeterli sayıda konaklama tesisi ile Avrupa'nın medikal turizm başkenti olmaya adaydır. Bu nedenle, medikal turizmin doğru şekilde planlanması ve sistemli bir şekilde yönetilmesi uygun olacaktır. Sağlık ve turizm sektörünün işbirliği içinde çalışması, turizmin ve elde edilecek ekonomik katkının sürdürülebilir olması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abd Mutalib, N. S., Soh, Y. C., Wong, T. W., Yee, S. M., Yang, Q., Murugiah, M. K. & Ming, L. C. (2017). Online narratives about medical tourism in Malaysia and Thailand: A qualitative content analysis. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(6), 821–832.
- Akyurt, H. (2022). Pandemi ile Değişen Turist Tercihleri Sonucu Otellerin Yeniden Yapılanma Yöntemleri: Giresun Ramada By Wyndham Örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(80), 180-193.
- Akyurt, H. & Atay, L. (2009), Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Akyurt, H. & Külekçi, S. (2022). *Turizmde İletişim ve Medya*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Akyurt, H. & Ültay, E. (2021). “Üniversite Düzeyinde Turizm Eğitiminin Mevcut Durumu ve Turizm Sektörü Beklentileri”. Ed: Ayşe Çatalcalı Ceylan, Ferhat Özbay, Zafer Özomay, Mustafa Batuhan Kurt, Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler Cilt-2, İçinde. (ss. 160-187), Ankara: Gece Kitaplığı.
- Baloglu, S. & McCleary, K.W. (1999). A Model of Destination Image Formation. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- Buhalis, D. & Amaranggana, A. (2013). “Smart Tourism Destinations”. In: Xiang, Z., Tussyadiah, I. (eds) *Information and Communication Technologies in Tourism*. İçinde. (ss 553–564). New York: Springer.
- Çapar, H. & Aslan, O. (2020). Factors affecting destination choice in medical tourism. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 8(2), 80-88.
- Gholami, M., Keshtvarz, H., Abadi, A.M. & Miladi, S. (2020). A systematic review of the factors affecting the growth of medical tourism in Iran. *International Journal of Travel Medicine Global Health*, 8(1), 1-12.
- Han, H. & Hwang, J. (2018). Investigating healthcare hotel travelers’ overall image formation: impact of cognition, affect, and conation. *Tourism Hospitality Research*, 18(3), 346-356.
- Henson, J. N., Guy, B. S., & Dotson, M. J. (2015). Should I stay or should I go? Motivators, decision factors, and information sources influencing those predisposed to medical tourism. *International Journal of Healthcare Management*, 8(1), 4–14.
- Hosany, S., Ekinci, Y. & Uysal, M. (2007), Destination image and destination personality. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1(1), 62-81.
- Horowitz, M. D., Rosensweig, J. A. & Jones, C. A. (2007). Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace. *MedGenMed*. 9(4), 33-47.
- Hudson, S., & Li, X. (2012). Domestic medical tourism: A neglected dimension of medical tourism. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 21(3), 227–246.
- Jónás-Berki, M., Csapó, J., Pálfi, A., & Aubert, A. (2015). A market and spatial perspective of health tourism destinations: The Hungarian experience. *International Journal of Tourism Research*, 17(6), 602–612.
- Lee, H.K. & Fernando, Y. (2015). The antecedents and outcomes of the medical tourism supply chain. *Tourism Managamnet*, 46, 148-157.
- Mercan, Ş. O. (2021). “Destinasyon Yönetiminde Turizm Politikalarının Önemi ve Etkisi”, Editör: İlban, M. Oğuzhan, *Her Yönüyle Turizmde Destinasyon Yönetimi*, (ss.67-77), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mahmoudifar, Y, Tabibi, SJ, Nasiripour, A.A. & Riahi, L. (2016). Factors affecting development of medical tourism industry in West Azerbaijan province of Iran. *International Journal of Health Studies*, 2(4), 25-31.
- Mohammadali, Z., Rajasree, K R., Iman, N. & Samaneh, T. (2018). Determinants of medical tourism destination selection process. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 27(7), 775-794,

- Ryan, K. (2011). Medical tourism: Is now the time to offer this benefit?. *Benefits Magazine*, 48(7), 20–25.
- Samli, A. (2010). The medical services paradox in the US market system: The desperate need for improvement. *Journal of Macromarketing*, 30(4), 398–401.
- Tompkins, O. (2010). Medical Tourism. *AAOHN Journal*, 58(1): 40-57.
- Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201.
- Wang, Y.H. (2017). Expectation, service quality, satisfaction, and behavioral intention-evidence from Taiwan's medical tourism industry. *Advances in Management and Applied Economics*, 7(1),1-16.
- Wongkit, M., & McKercher, B. (2016). Desired attributes of medical treatment and medical service providers: A case study of medical tourism in Thailand. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(1), 14–27.
- Zeng, L., Yi, M. L. & Rita, D. (2021). Tourist Satisfaction, Willingness to Revisit and Recommend, and Mountain Kangyang Tourism Spots Sustainability: A Structural Equation Modelling Approach. *Sustainability*. 13(19): 1620-1645.

Subject Area
Social Policy

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1613-1625

Arrival
22 March 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62133

Article Serial Number
06

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/sssj.62133>

How to Cite This Article
Hatipler, M. & Kazel, G.İ. (2022). "Frankfurt Okulu-Eleştirel Teori'nin Özgürleşme Düşüncesi Çerçevesinde Arap Baharı" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1613-1625

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Frankfurt Okulu-Eleştirel Teori'nin Özgürleşme Düşüncesi Çerçevesinde Arap Baharı

The Arab Spring In Frankfurt School-Critical Theory Within The Framework Of Liberation Thought

Mustafa HATIPLER ¹ Gülden İrem KAZEL ²

¹ Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Ve Dış Ticaret Bölümü, Edirne, Türkiye

² Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Türkiye

ÖZET

Eleştirel Teori olarak da adlandırılan Frankfurt Okulu, tüm pozitivist kuramları eleştirerek dönüştürmüş ve literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Okulun literatüre kattığı kavramlardan biri de hem uluslararası ilişkiler hem de sosyoloji açısından değerlendirilebilecek olan özgürleşme kavramıdır.

Özgürleşme kavramı ile hem kapitalizm sonucunda toplumda meydana gelen yoksulluk, eşitsizlik ve demokrasi kavramlarına dikkat çeken hem de eleştirel açıdan bu sorunların nasıl çözüleceğine dair öneriler sunan Okul, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan güvenlik algısında da etkili olmuş ve 1990'lı yıllarda güvenliğin daha çok birey üzerine odaklanması gerekliliğinin düşünülmesine zemin hazırlamıştır. 2011 yılında Arap dünyasında meydana gelen ve binlerce kişinin sokağa dökülmesine sebep olan Arap Baharı, Frankfurt Okulu'nun özgürleşme kavramı ile ne anlatmak istediğinin en çarpıcı örneklerinden biri olma niteliğini taşımaktadır.

Kapitalizmin neo-liberal politikalarının etkisiyle, gelir eşitsizliği dahil olmak üzere pek çok insani haklardan mahrum bırakılan Arap halkları sonuç olarak özgürleşme istekleri sebebiyle tüm Arap dünyası ve sonrasında küresel düzeye yayılan bir hareketin öncüsü olmuşlardır.

Bu çalışmada, Arap Baharı, uluslararası sistemde güvenliğin nasıl dönüşüme uğradığı ve özgürleşmenin güvenlik algısı içerisinde nerede konumlandığı bakışıyla incelenmiştir. Bütün bunlarla beraber Arap Baharı'nın çıkış sebeplerini üzerinde durulmuş ve özellikle bunlar arasında uluslararası sermayenin etkin rolünün ehemmiyeti gözden uzak tutulmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Arap Baharı, Frankfurt Okulu, Eleştirel Teori.

ABSTRACT

Frankfurt School, also called Critical Theory, criticized and transformed all positivist theories and made important contributions to the literature. One of the concepts that the school adds to the literature is the concept of emancipation, which can be evaluated both in terms of international relations and sociology.

With the idea of emancipation, the school, which draws attention to the notions of poverty, inequality and democracy in the society as a result of capitalism, as well as critically offer suggestions how to solve these problems, was also effective in the perception of security that emerged after the Cold War and in the 1990s, it prepared the ground for the necessity of focusing security was more effective on individuals. The Arab Spring, which took place in the Arab world in 2011 and caused thousands of people to fall into the streets, is one of the most striking examples of what the Frankfurt School wants to tell with the concept of emancipation.

Under the influence of capitalism's neo-liberal policies, Arab peoples, deprived of many human rights, including income inequality, have been the forerunners of a movement that spread across the Arab world and subsequently to the global level, because of their desire for emancipation.

In this study, the Arab Spring has been examined from the perspective of how security has transformed in the international system and where emancipation is positioned within the perception of security. However, the reasons for the emergence of the Arab Spring have been emphasized and ,especially among them, the importance of the effective role of international capital has not been neglected.

Key words: Social Policy, Arab Spring, Frankfurt School, Critical Theory.

1. GİRİŞ

Frankfurt Okulu, genellikle sosyoloji tabanlı bir düşünce geleneği olarak düşünülse de gerçekte uluslararası ilişkiler açısından önemli bir yere sahiptir. Okulun geliştirdiği en önemli kavram ve yaklaşımlardan biri özgürleşmedir. Genel bir ifade ile bireyin sıkıntı ve güçlüklerden kurtulması ve mutluluğunun artması şeklinde tanımlanabilecek olan "Özgürleşme" kavramı, tek başına bir kavram olmanın ötesinde, sosyal politika, demokrasi, insan hakları, gelir eşitsizliği, güvenlik ve adalet kavramlarıyla iç içedir.

Başlangıçta "Yasemin Devrimi" olarak da adlandırılmış olan Arap Baharı, Tunus'ta başlamış ve çok kısa sürede bölgeye yayılmıştır. Bunun altında yatan nedenleri tek bir başlık altında ele almak mümkün değildir. Sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerin her biri ayrı bir etkiye sahiptir ve bu nedenler aynı zamanda birbirlerinin tetikleyici nedeni konumundadır. Bu anlamda Arap Baharı'nı, Tunus Sidi Buzid'de yirmi altı yaşında seyyar satıcılık yapan ve güvenlik güçleri tarafından kendisine kötü muamele edilerek tezgâhına el konan, üniversite mezunu ve işsiz Muhammed Buazizi'nin bunu protesto etmek için 17 Aralık 2010'da kendisini yakmasından ibaret görmek doğru değildir. Bunun yanında Arap Baharı'nı uluslararası organizasyonlardan ayrı düşünmek de doğru değildir.

Arap baharı ile ilgili yaklaşımların en önemlisi uluslararası literatürde önemli, bir yeri ve değeri olan Eleştirel Teori'nin güvenlik anlayışı içinde yer alan özgürleşme düşüncesidir. Arap Baharı, esas itibarıyla, baskıcı rejimlerin altında yıllarca yaşayan insanların bir nevi özgürlük çağrısı olan bir ayaklanma olarak görülebilir. Bu anlamda Arap Baharı'nın Eleştirel Teori'nin özgürleşme kavramı doğrultusunda incelenmesi farklı bilimsel sonuçlar ortaya koymaktadır. Her ne kadar Arap Baharı'nın çıkış noktasındaki moral değerlerinin büyük bir kısmının zaman içinde yok olduğu bir gerçek ise de bu konunun Frankfurt Okulu bakışından ele alınmasında faydalar saklıdır.

Bu küçük çalışmada, Önce Frankfurt Okulu ve Okulun Eleştirel Teori anlayışı ele alınmış sonra Arap Baharı'nı hazırlayan nedenler yazılmıştır. Çalışmanın Sonuç kısmında, Arap Baharı'nın Eleştirel Teori'nin özgürleşme düşüncesi içinde bir analizi yapılmıştır.

2. FRANKFURT OKULU; ELEŞTİREL TEORİ VE ÖZGÜRLEŞME

Adını daha çok XX. yüzyılda duyuran ve kamuoyunda Eleştirel Teori olarak da bilinen Frankfurt Okulu'nun kökeni, Aydınlanma öncesi Klasik Yunan'ın özerklik ve demokrasi üzerine olan düşüncesine ve oradan da Kant, Hegel ve Marx'ın Aydınlanma dönemindeki yazılarına dayanmaktadır. Okulun kurucuları olarak ilk önce Marx Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal, Erich Fromm, Friedrich Pollock, Karl August Wittfogel, Franz Borkenau, Henryk Grossmann, Otto Kirchheimer, Franz Neuman ve son dönemde de Jürgen Habermas ve Axel Honneth'i saymak gerekir (Linklater, 2013: 218).

2.1. Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori'nin Tarihsel Gelişimi

XX. yüzyılın önde gelen düşünce geleneklerinden biri olan Frankfurt Okulu, 1923 yılında Frankfurt Üniversitesi'ndeki bir grup Alman entelektüel/akademisyen tarafından kurulmuştur. Bu okulun üyeleri, başta felsefe, sosyoloji, psikanaliz olmak üzere tarih, sanat ve estetik gibi farklı disiplin alanlarında çalışmalar yapmış kişilerdir. Başlangıçta Toplumsal Araştırma Enstitüsü olarak kurulan okul, zamanla Amerika'ya taşınmış, akademik ve bilimsel çalışmalarına orada devam etmiştir. Frankfurt Okulu, Marksist gelenekten gelen bir düşünce ve çalışma grubu olarak, kültür ve tarih felsefesi alanlarında oldukça önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Frankfurt Okulu, önceleri bir düşünce akımı olarak ortaya çıksa da okul sonra da ampirik düzeydeki çalışmalarıyla da bilim dünyasına son derecede önemli katkılar sunmuştur (Duman, 2014:150).

Eleştirel Teori'yi öne çıkartmış bir düşünce hareketi olan Frankfurt Okulu; Alman idealizminden beslenmiş, Marksizmle hayat bulmuş, faşizmin en güçlü olduğu dönemde bir başkaldırı ve direniş söylemi olarak gelişmiştir. Entelektüel düzeyde son derece etkili olmuş bu söylem, hem modernitenin hakikatlerine hem de aydınlanmanın rasyonalitesine karşı meydan okumuş, en başta da pozitivistin netleştirici bilim anlayışına karşı çıkarak yeni bir teori kurma girişiminde bulunmuştur (Bottomore,1994:7-10). Okulun Alman idealizminden beslenmesinin sebebi ise, Okul üyelerinin çoğunluğunun Yahudi kökenli olmasından ileri gelmektedir. Okulun ilk düşünürleri olan ve içinde Horkheimer, Pollock ve Adorno'nun olduğu bu üyeler, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da baskı ve ayrımcılığa uğramışlar ve bunun sonucunda ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne göç etmek durumunda bırakılmışlardır. Okulun bahsi geçen üyelerinin ABD'de yapmış oldukları çalışmalarında ürettikleri düşünceler ise, Frankfurt Okulu'nun entelektüel temelini oluşturmuş ve onun Batı Marksizmi olarak tanınmasına sebep olmuştur (Birdişi, 2012: 231). Okulun üyeleri Marksizm'i: "İnsanı maddi çıkarların egemenliğinden, kendi kurduğu düzenin ve eylemlerinin kısıtlayıcılığından kurtarmak ve özgürlüğüne kavuşturmak" olarak tanımlamış ve Okulun kurulduğu ilk günden itibaren kapitalist sistemin birey üzerindeki baskılayıcı mekanizmalarına karşı çıkmıştır (Fromm, 1987: 17). Okul, toplumsal olaylara yaklaşırken Marksizmin ekonomi politikası kuramına karşı yönelttikleri eleştirel sebebiyle ise, Ortodoks Marksizmden ayrılmaktadır (Kızılcılık, 2008: 82). Okul düşünürlerinin bu eleştirisinin altında yatan sebep ise, düşünürlerin ekonomik ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin geçmişe oranla daha fazla birbirlerini etkilediğini ortaya çıkarmalarıdır.

Eleştirel Teori kavramı ilk kez, 1937 yılında Frankfurt Okulu (Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü)' nun önde gelen temsilcilerinden biri olan Max Horkheimer tarafından onun "Geleneksel ve Eleştirel Teori (Traditional and Critical Theory)" isimli makalesinde kullanılmıştır (Horkheimer, 2012). Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teori ile amacını; başta Aydınlanma olmak üzere sosyal bilimlerde pozitivist yaklaşımları eleştirel bir gözle değerlendirip onlara alternatif fikirler sunarak, sosyal ve politik çerçevede teoriyi yeniden oluşturmak ve kurgulamak olarak ifade etmek mümkündür.

Eleştirel Teori, geleneksel teorilerden olguları sosyal temellerinden ayırmayıp onları tarihi ve sosyal ürünler olarak kabul etmesiyle ayrılmaktadır. Buna göre, Eleştirel Teori için dünya, insan eyleminin bir ürünü ve parçası gibi olduğu için insan tarafından üretilmiş olan olgu ve koşullar da yine insan tarafından değiştirilebilir. Bunların değiştirilemez olduğu fikri Eleştirel Teori açısından kabul edilemez bir düşüncedir. Bu noktada Eleştirel Teori'nin

toplumu betimlemekten ziyade onu anlamayı, evirmeyi ve değiştirmeyi amaçladığı söylenebilir (Açıkmeşe, 2012: 109).

Frankfurt Okulu güvenlik alanında da çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1940'lı yıllarda ivme kazanmış olan bu çalışmalar; genel olarak otorite ve önyargı gibi bireyin güvenliğini öne çıkaran sorunlar üzerinde olurken Okul'un teorisyenleri "saldırgan ulusçuluk" ile inançlar arasındaki bağı çözümlenme hususunda derin çabalar göstermişlerdir (Corradetti, 2013). Frankfurt Okulu, bireyin özgürlüğünü sınırlandıran, eşit olmayan ve toplumda hiyerarşiye sebep olan yapıların tümünü eleştirerek, uluslararası ilişkiler güvenliği alanına eleştirel teorisinin temel düşüncesi olacak "özgürleşme" (emancipation) kavramını kazandırmışlardır (Wyn Jones, 1999: 160).

2.2. Frankfurt Okulu Eleştirel Teori ve Özgürleşme

Günlük dilde özgürleşme, tutsaklıktan kurtulma, azad olma, kölelikten çıkma gibi birinin egemenliğinden kurtulmayı ifade eden bir kavramdır. Kelime, Latince kölelik veya himayeden kurtulmak anlamına gelen "emancipare" kelimesinden türemiştir (Booth, 2005: 216). Özgürleşme kavramı, literatür anlamı dışında, Frankfurt Okulu'nun (özellikle Jürgen Habermas) çalışmalarında ve tartışmalarında kullanılıp geliştirilmişlerdir. Günümüzde özgürleşme, ekonomik-sosyal haklar, siyasi haklar ve eşitlik kavramlarına gönderme yapmaktadır.

Frankfurt Okulu'nun düşünce geleneğinden yola çıkıldığında onun aslında özgürleşmeye yönelik toplumsal bir eleştiri olduğu ortaya çıkmaktadır. Frankfurt Okulu, özgürleşme kavramıyla güvenlik kavramını birlikte irdelemiştir. Bu nedenle özgürleşme kavramının anlaşılabilmesi için öncelikle Eleştirel Teori'nin güvenlik kavramının anlaşılması gerekmektedir.

2.2.1. Eleştirel Teori ve Güvenlik

Eleştirel Teori'nin uluslararası ilişkiler disiplininde ivme kazanması ise, 1980'li yıllarda meydana gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber dünyadaki güvenlik anlayışının da değişimi bu durumda etkili olmuştur. İki kutuplu dünya sisteminin sona ermesi ve ardından devlet dışı faktörlerinde güvenlik ekseninde büyük rol alması sebebiyle artık realizm gibi geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışı yerini bireyi merkeze alan bir güvenlik anlayışına bırakmıştır. Küreselleşme ve teknolojinin gelişimi gibi faktörlerin de bu zaman diliminde ortaya çıkması güvenlik kavramının daha boyutlu ele alınması gerektiği sorusunun sorulmasına neden olmuştur (Dedeoğlu, 2016: 78). Güvenliği bu durumda sadece devlet, anarşi, ulusal çıkar, ve ulusal güvenliği korumak olarak değil aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı da içine alacak şekilde tanımlamanın doğru olacağı görüşü eleştirel güvenlik anlayışının hakim düşüncesini meydana getirmiştir (Birdişi, 2019: 99). Gelinek noktada, Frankfurt Okulu'nun güvenlik anlayışının pozitivism sonrasında birçok düşünceyi ele alıp eleştirmesi sonucunda tarihsel sosyoloji, post-modernizm, feminizm ve yeşil teori gibi uluslararası ilişkiler teorilerinin de güvenlik anlayışlarını kapsadığını ifade etmek mümkündür (Yalvaç, 2014: 223).

Eleştirel Teori'nin güvenlik kavramı açısından karşı çıktığı görüş uluslararası ilişkilerin baskın görüşü olan Realizm'dir. Eleştirel görüş içerisinde yer alan kuramlar güvenliğin sabit, değiştirilemez ve keskin çizgilerle yapılmış tanımlarını reddederler. Onlara göre, realist kuramın aksine güvenlik üretilmiş değil, türetilmiş bir kavramdır. Bir başka deyişle söylemek gerekirse, eleştirel güvenlik teorisinin aradığı cevap; güvenliğin kimin ve ne için yapılacağına sorgulanması üzerinedir (Eroğlu Utku, 2017: 99-100). Çünkü Eleştirel teoriye göre, devletler birbirlerinden jeopolitik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik olarak farklı oldukları ve güvensizliğe çözüm olmaktan çok güvensizliğin aslında temelini oluşturmaları sebebiyle bireyler üzerinde güvenlik sağlamaktan çok onlar için birer tehdit kaynağı da olabilmektedirler (Baylis, 2008: 80-81). Bu noktada klasik ekolde, ulusal güvenliğin, devletin ve ulusal çıkarların bireyin güvenliğinden daha çok önem arz etmesi güvenliğin tek-tipleştirilmesine sebep olmakta ve bireylerin güvenliği için bir tehdit oluşturmaktadır. Oysa eleştirel teorisyenlere göre güvenlik, devletin yaptıklarına, diğer devletlerle ilişkilerine ve beklentilerine bağlı olarak şekillenmeli ve sabit, değişmez kurallar içerisinde olmak yerine değişim ve dönüşüme açık olmalıdır. Devletin prestijinin ve bekasının bireylerin üstünde tutulduğu bir güvenlik anlayışında sadece askeri ve politik konuların öncelikli olması ve bunu sağlamak için baskı ve şiddet kullanma gücünün siyasi iktidarın elinde olması devletin bireyler için güvenlik üreten bir mekanizma olmasını imkânsız hale getirmektedir. Gelinek noktada, devlet güvenlik sağlamak konusunda araçsal bir görev üstlenmeli ve devletin asıl görevi bireylerin güvenliğini sağlamak olmalıdır (Bilgin, 2003: 203).

Linklater (2005:116)'a göre, devletler bireylerin güvenliğini sağlama hususunda yetersiz kalabilmekte ve hatta güvensizliğin oluşumunda en önemli aktör olabilmektedirler. Linklater bu düşüncesini üç alt başlık altında açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, devlet içinde yaşamlarını sürdüren farklı etnik grupların (mülteci, azınlık ve Çingeneler vb.) hukuksal açıdan ekonomik ve siyasi haklardan büyük ölçüde mahrum bırakılması kısacası ötekileştirilmesi üzerindedir. Devlet bu etnik grupları hukukun üstünlüğü ilkesine dayanarak koruyamamakta ve onların güvenliği için bir tehdit unsuru olmaktadır. İkincisi ise, devletlerin uluslararası sistemde geliştirdikleri

politikalar ile ilgilidir. Linklater (2005: 116), ülkelerin kendi çıkarlarını korumak amacıyla devletlerarası yürüttükleri sert ve saldırgan dış politikalar sonucunda savaşların meydana gelmesiyle bireylerin güvenliğini tehdit ettiğini belirtmektedir. Üçüncüsü ise, güvenlik ikilemi üzerinedir. Devletler bir başka devlete karşı kendi güvenliklerini sağlamaya çalışırken diğer bir devletin vatandaşlarının güvenliği üzerinde tehdit oluşturabilmektedirler. Linklater'ın böylelikle realist akımın devletin güvenliği sağlamada yegâne aktör olduğu düşüncesini yapı sökülümüne uğrattığını söylemek de mümkündür (Eroğlu Utku, 2017: 104).

Geleneksel güvenlik kuramlarına bakıldığında, onların devlet odaklı tehditlere karşı nasıl cevap verileceği sorusuna cevap aradıkları görülmektedir. Eleştirel güvenlik anlayışında ise, dünyada var olan tehditler veya riskler yelpazesi göz önüne alındığında, çevresel bozukluklar nükleer silahlar, terörizm, ekonomik istikrarsızlıklar, göç, toplumda gelir eşitsizliği, insan hakları, yoksulluk ve siyasi baskı gibi birey güvenliğinin öne çıktığı bazı tehditler diğerlerine göre öncelik kazanmaya başlar ve güvenlik sorularının odağı olurlar (Fierke, 2010: 6).

Günümüzde küresel sorunların başında gelen bu tehditler eleştirel teoriye göre dünyanın hakim ekonomik sistemi olan kapitalizmin ürünüdürler. Küresel rekabet ve gelişmeler hem ticari mal ve hizmetleri hem de ülke, bölge ve şehirleri etkilemiştir (Dalkıran, 2017: 162-178). Kâr ve kazancın maksimize edilmesi düşüncesine dayanan kapitalizm dünyada siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel tehditlerin temel sebebi olarak görülmektedir. Toplumların üreten bir toplumdaki tüketen bir toplum haline evrilmesi ile özellikle ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların dönüşümü uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında önem arz etmekte ve eleştirel güvenlik kuramının önceliği olan birey güvenliğinin açıklanması konusunda etkili olmaktadır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, yeni uluslararası sistemde meydana gelen değişim, güvenliği tehdit eden unsurların da çeşitlenmesine yol açarken aynı zamanda güvenlik hususunun nasıl tanımlanması gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiş ve güvenlik anlayışının dönüşmesine sebep olmuştur (Kavuncu,2014:714). Uluslararası ilişkiler disiplinde artık geleneksel görüşlerin bu yeni tehdit unsurları ile güvenliği yeterli derecede açıklayamadığına dair argümanlar, disiplinde eleştirel teori gibi farklı teorik bakış açılarının çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

2.2.2. Eleştirel Teori ve Özgürleşme

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte insanlar kendi kaderlerini tayin edebileceklerine ve akıl yolu ile çevrelerini değiştirip, toplumsal ilerlemenin yolunu açmanın mümkün olduğuna inanmışlardır. Fakat Eleştirel Teori, bu düşüncenin özgürleşme değil aslında bir hakimiyet ve kontrol aracına dönüştüğü fikrini savunur. Çünkü, bilimsel bilgi ve teknik uzmanlık insan hayatının gittikçe daha geniş bir alanda bir "araç-amaç" ussallığının hakim olmasına neden olmuştur. Gelişen noktada bilgi, insanlığın özgürleşmesi amacıyla değil, bunun tam aksine insana hakim olmak ve onu kontrol etmek amacıyla kullanılmaktadır (Yalvaç, 2014:224).

Özgür bir toplum için aydınlanmanın bilimsellik kisvesi altında ürettiği gerçeklere şüphe ile yaklaşan okulun teorisyenleri, bireyler için sahte ihtiyaçlar üreten sistem ile iktidarın baskılayıcı ve zorlayıcı tahakkümlerini gün yüzüne çıkartmışlardır (Duman, 2014: 150). Okul teorisyenlerinin bu noktadaki en büyük endişesi ise, sistem (geç kapitalist sistem) içinde özgürlüğü elinden alınmış ve bağımlı halde yaşamak zorunda bırakılan bireyin, hakim sistemin içinden nasıl kurtulacağı üzerine olmuştur. Onlara göre, çağdaş toplumlarda bireyler kendi benliklerine ve aynı zamanda toplumsal gerçekliklerine yabancılaşmışlardır. Bu yüzden, otoriter rejimlerin ve baskıcı yönetimlerin hakimiyetine giren birey, kendi özgürlüğünün dahi farkında olmadığı için özgürlüğünün başkaları tarafından kullanılmasına izin vermektedir. Oysa birey kendi kimliğine, özgürlüğüne ve inançlarına sahip çıkarak hareket etmeli, kendi iradesinin farkında olmalıdır (Duman, 2014: 151).

Frankfurt Okulu'nun özgürleşme düşüncesinin ekseninde kapitalizm ve modernizme karşı bir tepki olduğu görülmektedir. Araçsal Akılcılık¹ anlayışının modern toplumlarda baskın olması sonucunda bu görüşe göre, dünyada teknik ve teknolojik gelişmelere birincil derecede önem atfedilirken; özgürlük, demokrasi vb. kavramların önemi geride bırakılmıştır (Sönmezoğlu, 2000: 136). Marshall (1999: 180), bu durumu modern sanayi toplumunun tipik bir özelliği olduğunu ve tahakkümle doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadır. Burada ifade edilen Araçsal Akıl; kapitalizmin gelişmesi için araçsallaşan akıldır. Bunun karşısında ise, toplumun idealini, amacını hedef alan amaçsal akıl yer alır. Araçsal Akıl, aklın kapitalist gelişmelere araç olması şeklinde tanımlanır.

¹Kelime olarak önceden belirlenmiş olan amaç ve hedeflere en iyi, en çabuk, en doğru ve en emin bir biçimde nasıl ulaşılabileceğini düşünen ve hesaplayan akılcılık olarak tanımlansa da Frankfurt Okulu tarafından Aydınlanmaya ve modernliğe ilişkin eleştiri ve değerlendirmelerinin oluşturduğu bağlamda kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda Frankfurt Okulunun görüş ve düşüncesinde, akıl, insani faaliyetin yüksek amaçlarına değer biçilmesine karşı olan kavramdır (Cevizci, 1999: 70-71).

Frankfurt Okulu'nun özgürleşme düşüncesinden etkilenen bir diğer isim ise, Ken Booth'tur. Booth (1991: 319), güvenliği "tehdidin bulunmaması halı"nden ziyade "özgürleşme" olarak tanımlamaktadır. Booth (1991: 319)'a göre özgürleşme:

İnsanların onları özgürce yapmak istediklerinden kısıtlayan fiziksel ya da insani kısıtlamalardan kurtulmalarıdır. Savaş ya da savaş tehdidi, yoksulluk, eğitim eksikliği, siyasi baskı vb. durumlar bu kısıtlamaların içinde yer almaktadır. Güvenlik ve özgürleşme bir paranın iki yüzü gibidir. Özgürleşme, güç ve düzen demek değildir, gerçek güvenliği üretir. Teorik olarak özgürleşme güvenlidir.

Booth (1991: 319)'un güvenliğe olan bakış açısına bakıldığında da insanı merkeze alan bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. Güvenliğin sağlanması için özgürleşme esastır. Bu yüzden bireyi sosyal, ekonomik, siyasi, fiziki ve dahası kültürel olarak kısıtlamalardan kurtarmak gerekmektedir. Birey için kalıcı olarak özgürleşmenin sağlanması ise, gelir eşitsizliğinden ötekileştirmeye, maddi kaygıların azaltılmasından siyasi baskıların ortadan kaldırılmasına kadar geniş bir yelpaze içerisinde yer alan sorunların çözümlenmesine bağlıdır.

Frankfurt Okulu teorisyenlerinin kapitalizm ve özgürleşme üzerinde odaklandığı diğer bir kavram ise, kültür üzerine olmuştur. Özellikle Adorno ve Horkheimer'in bu düşünceden hareketle ortaya attıkları "Kültür Endüstrisi" kavramı özgürleşme üzerinde düşünülmesi ve analiz edilmesi gereken önemli bir noktadır. Horkheimer ve Adorno, kültür endüstrisi kavramını, bir kültür kuramından ziyade, bir endüstri kuramı olarak ortaya koymuşlardır (Adorno ve Horkheimer, 1995: 78). Yaşadıkları dönemde hem Amerika hem de Avrupa'da ivme kazanan kapitalizm temelli popüler kültür ürünlerinin ve eğlence endüstrisinin insanların metalaşmasına sebep olduğu görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre, mevcut sistem (kapitalizm), filmler, radyo, dergiler ve gazeteler gibi kitle iletişim araçları ile bireyleri yönlendiren bir yaşam biçimi sunarak onlara bir dünya görüşü benimsetecek ve sonucunda dünyada tek tipleşen ve birbiriyle neredeyse aynı özelliklere sahip olan toplumlar zinciri meydana getirecektir.

Adorno (2003: 78), popüler kültürün ya da kapitalizm tarafından üretilen eğlence kültürünün insanları benzer şekilde düşünmeye, benzer şekilde hareket etmeye ve benzer şeyleri dinlemeye ve giymeye sevk ederek benzerliklerle örtülü bir dünya meydana getirdiğini savunmaktadır. Buradaki önemli nokta, kültür endüstrisinin bireylerin üzerinde birbirlerine uyma zihniyeti geliştirdiği ve bireylerin sistem içerisinde tutsak hale getirilerek özgürlüklerinin kısıtlandığı düşüncesidir. Bireyler sisteme farkında olmadan, eleştirel düşünmekten mahrum bırakılarak bağlı kılınmıştır ve artık kültür insanlığa değil kapitalizme hizmet etmektedir (Adorno, 2003: 78).

Kültür endüstrisi kavramının özgürleşme üzerine olan düşüncesinde kitle iletişim araçlarının rolünün büyük olduğu görülmektedir. Medyanın kitleleri etkileme hususundaki rolü günümüzde de devam etmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında da özellikle sosyal medyanın kitleler üzerindeki etkisi tartışılmayacak kadar büyüktür. İran Devrimi ve Yeşil Ayaklanma gibi kitlesel boyuttaki hareketlerde Frankfurt Okulu'nun bu eleştirisinin ne kadar anlamlı olduğunu söylemek de yerinde olacaktır.

3. ARAP BAHARI

2010 yılında başlayan ve Arap Devrimleri, Arap Uyanışları, Arap Kalkışmaları, Arap Baharı, Arap Ayaklanmaları, Arap İsyancıları, Arap Protestoları, Arap Halk Hareketleri, Sosyal Medya Devrimleri gibi isimlerle anılan Arap Baharı; başlangıçta "Yasemin Devrimi" olarak ifade edilmiştir. Hareketi, Arap Baharı ifadesinin yanı sıra "Twitter Devrimi", "Facebook Devrimi" ve "Wikileaks Devrimi" olarak da adlandırılanlar olmuştur (Tekek, 2013). Arap Baharı çıkış noktasındaki değer ve yargılarını çok kısa zamanda kaybetmiştir. Bu konuda Suriye İç Savaşı ve Mısır'da demokratik yapıya karşı vurulan darbe ve Sisi'nin antidemokratik yollardan iktidar olması başat örneklerdir (Dalay, 2015).

3.1. Arap Baharı'nın Ortaya Çıkışı

Arap Baharı (İng.: Arab Spring, Arapça: Al-Thawrāt al-'Arabiyya), 2010 ve 2011 yıllarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde bölgenin yerleşik otoriter rejimlerine meydan okumak amacıyla gerçekleştirilen demokrasi yanlısı protestolar ve ayaklanmalar dalgası olarak tanımlanmaktadır. Neredeyse tüm Arap coğrafyasına yayılan Arap Baharı'nın fitilini ateşleyen olay ise; 18 Aralık 2010 tarihinde üniversite mezunu Muhammed Buazzi isimli seyyar sebze satıcısı gencin, küçük Tunus şehri Sidi Bouzid'de seyyar arabasını zorla ele geçiren ve yiyeceklerini çöpe atan bir polis memuru ile kavga ettikten sonra kendisini belediye binasının önünde ateşe vermesiyle gerçekleşmiştir (Souza and Lipietz 2011: 620). Tunus ile başlayan ayaklanmalar, sonrasında Libya, Mısır, Bahreyn, Yemen, Irak, Ürdün, Fas, Sudan ve Kuveyt'e kadar yayılmıştır.

Arap Baharı anlık bir olaydan ibaret değildir. Bu ayaklanmaların meydana gelmesinin kökeni XIX. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Aslında, 2010 yılında gerçekleşen Arap Baharı, MENA'daki üç demokratikleşme dalgasının son parçasını oluşturmuştur. İlk demokratikleşme dalgası; Orta Doğu'daki Avrupa sömürgeciliğinin zirvesi olan XIX.

yüzyılın sonlarında Suriye, Lübnan ve Mısır'da Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan laik (seküler) aydınların ve politikacıların Arap dünyasının siyasetinde reform yapmaya ve (Müslüman) dini devletten ayırmaya çalışmasıyla meydana gelmiştir. İkinci demokratikleşme dalgası ise, II. Dünya Harbi'nin sona ermesi ve Ortadoğu'da Avrupa sömürgeciliğinin başlamasından sonra, seküler Müslüman Pan-Arabizm ve Arap Sosyalizmi öncülerinin Suriye, Irak, Cezayir, Mısır ve Tunus'taki Arap devleti ve toplumunda tepeden tırnağa kadar bir dönüşüm başlatmasıyla oluşmuştur. Üçüncü demokratikleşme dalgasının meydana gelmesini sağlayan faktörler ise, sosyolojik, ekonomik ve siyasi olmak üzere pek çok alana yayılmaktadır (Plakoudas, 2017: 2).

3.2. Arap Baharı'nın Nedenleri

Arap Baharı'nın meydana gelmesinde çeşitli etkenlerin varlığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu etkenlerin açıklanması, Arap Baharı'nın iyi bir şekilde anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Binlerce insanı Arap coğrafyasında yer alan farklı ülkelerin sokaklarına döken bu ayaklanmaların sebeplerinin çeşitli açılardan aynı sorunlara dayandıkları da yine üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Genel olarak Arap Baharı'nın nedenlerini; demografik patlama ve işsizlik, politik baskı, ekonomik çıkmaz ve sosyal adaletsizlik, çevresel bozulma ve sosyal medya ve kitle iletişim araçları başlıkları altında ele almak mümkündür.

3.2.1. Demografik patlama ve işsizlik

Perthes (2011: 24)'e göre, Arap Baharı, öncelikle Arap dünyasında meydana gelen hızlı demografik gelişmelerden kaynaklanmıştır. 1970 ve 2010 yılı arasında, MENA'nın nüfusu neredeyse üç katına çıkmıştır (128 milyondan 359 milyon kişiye), bu sayının yaklaşık olarak yüzde 30'unu ise, yaşları 20 ile 35 arasında olan kişiler oluşturmuştur (United Nations Development Programme (UNDP), 2009: 22). Bununla birlikte, MENA ülkelerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nin büyüme oranı ve kişi başına düşen GSYİH'si, bu büyük nüfus artışı ile bir bütünlük sağlayamamıştır, çünkü kişi başına düşen gelir oranı yıllar boyunca sürmekte olan ekonomik durgunluktan sürekli olarak etkilenmiştir. Bunun yanı sıra, 2010 yılında farklı malların imalatındaki düşüş Fas, Mısır ve Tunus gibi MENA ülkelerinde ekonomik istikrarsızlığa sebep olarak işsizliği arttırmıştır (Tucker, 2012). MENA ülkelerindeki 2009 yılı işsizlik ve yoksulluk oranlarına bakıldığında, oranların Arap Baharı'nın başlamasından sadece iki yıl öncesinde de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2009 yılı raporuna göre, işsizlik oranı bahsedilen yıl içerisinde yüzde 25'ten yüzde 41'e kadar çıkmış, Arap Baharı arifesinde ise, her dört Mısırlı ve Tunuslu gençten biri işsiz kalmıştır (Mirkin, 2013: 12-17). Dolayısıyla, MENA'da yaşayan genç nesil, yoksulluk ve işsizlik gibi pek çok çıkmaz içerisinde yaşamak zorunda kalmış ve zengin Avrupa Birliği (AB) ülkelerine göç etmek onların temel hedefleri haline gelmiştir.

Orta-doğu'da böylesine gelişmelerin meydana gelmesindeki başlıca sebeplerden birisi de iletişim teknolojileri ve sanayileşmenin ivme kazandığı artık dünyanın tek bir alan olarak görülüp küçülmeye başladığı bilgi ve enformasyon çağı olarak adlandırılan küreselleşmedir. Neo-liberal politikalar, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde orta sınıf yoksullarının daha da fazla büyümesine ve buna bağlı olarak da gelir eşitsizliğinin artmasına sebep olmuştur. Bu sınıf, 2011 yılında gerçekleşen Arap Baharı'nda anahtar rolü oynayan sınıf olarak görülmektedir. Bu paradoksal grup, üniversite diplomasına sahip olan, dünyayı tanıyan, yeni medya araçlarını kullanabilen ve orta sınıf bir hayat tarzı uman kişilerden oluşmaktadır. Bayat (2016:380)'a göre, bahsedilen sınıf, ekonomik yoksunluk ve marjinalleştirme tarafından, kenar mahallelerde ve gecekondu yerleşimlerinde büyük ölçüde istikrarsız ve düşük statülü işlerde (taksi şoförü, manav, sokak satıcı, kurye vb.) çalışarak hayatlarını kazanan bir sınıftan ibaret olmakta ve Arapların yaklaşık olarak yüzde 46'lık bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Düşük statüdeki işlerde çalışmaya itilen bu yoksul orta sınıfın, geleceklerini garanti altına almak ve baskıcı rejimlere karşı çıkmak adına Arap Baharı'nda etkili oldukları düşüncesi, ayaklanmaların hem aktivist profillerini hem de ülkelerin sosyal ve ekonomik durumlarını analiz edebilmek açısından önem arz etmektedir.

Arap Baharı'nın arkasındaki en önemli nedenlerden biri de genç kadınların işsizlik ve kamuda varlıklarını kabul ettirebilme sorunudur. Çünkü Arap ülkeleri dünya çapında kadın iş gücü katkısının ve kadın haklarının en düşük seviyede olduğu ülkelerin başında gelmektedir (Barany, 2011). Kadın iş gücü oranının kadınlar tarafından tatmin edici bir noktada olmaması, kadınların üniversiteye gitme gibi kamuda var olma haklarını elde etme istekleri ayaklanmalardaki kadın aktivist sayısının önemli ölçüde artmasında önemli bir unsur olmuştur (Bayat, 2016: 381).

Bölgede demokrasinin olmayışı ve liderlerin demokratikleşme konusundaki olumsuz tavırları Arap Baharı'nın siyasal nedenlerinden başında sayılabilir. Bu durumda olmanın Arap ülkelerinin Batı ile kurumsal ilişkilerinin olmamasının da büyük etkisi vardır. Bununla birlikte devletlerin kurumsallaşamaması ve mevcutların da kişiye özel yönetimler olması bürokrasideki yozlaşmayı hızlandırmış ve popülizm, nepotizm, torpil, rüşvet, adam kayırmanın kalıcılığına neden olmuştur. Buna yönetim erkini elinde tutanların aşırı lüks yaşamlarını da eklemek gerekir (Tekek, 2012; Başkan, 2011: 1-22).

3.2.2. Politik baskılar ve kısıtlamalar

Arap Baharı'nın sebepleri, gerçekleşen ülkelerde farklılık göstermesine rağmen, protestolar bazı ortak meselelerle içsel olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Bu meseleler, siyasal özgürlük, sosyal adalet ve insanlık onuru (Arapça karama) kavramları üzerinde birleşmiştir. Ocak 2011'de Mısır'ın Tahrir Meydanı'nda Mübarek'in baskıcı rejimini protesto etmek için toplanan kalabalık halkın "ekmek, özgürlük ve onur" sloganını atması bu düşüncüyü desteklemektedir (Ardıç, 2012: 15-18). 1973'de Yunanistan'da meydana gelen protesto gösterisini hatırlatan bu slogan, (ekmek, eğitim, özgürlük), genç nesillerin aslında ataerkil ve ataerkil tipte rejimlerin on yıllarca sürdürdüğü bir bölge olan Orta Doğu'da ülkeler ve halklar arasında yeni bir sosyal sözleşme yapılması gerekliliğini sembolize etmektedir (West, 2011).

Avrupa sömürgeci güçlerinden bağımsız olduklarından beri, MENA'nın büyük bir çoğunluğu diktatörler (ör. Irak'taki Abdul Karim Qassem, 1958-1963 arası veya Suriye'deki Hafız Esad'ı, 1970 ve 2000 arasındaki) ya da dikta otoriteleri (örneğin, 1954 ile 1970 arasında Mısır'da Nasır ve 1987'den 2011'e kadar Tunus'ta Ben Ali) tarafından demir yumrukla yönetilmiştir. Büyük çoğunluğu silahlı kuvvetlerde subay olarak görev yapan bu otoriteler, yönetimlerinin tümüne muhalif olanları şiddetle bastırılmış ve nüfusun siyasi özgürlüklerini (oy hakkı, ifade ve dernek kurma hakkı..vb.) ciddi anlamda kısıtlamışlardır. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Irak'tan Libya'ya kadar MENA ülkelerinde etkili olan bu otoriter rejimler, popüler olmayan ve desteklenmeyen kurallarını daha da güçlendirmek için devasa büyüklükte güvenlik güçleri yetiştirmişlerdir (Bellin, 2004: 139-157). Bu noktadan bakıldığında Arap Baharı'nın gerçekleşmesinde halkın siyasi serbestleşme taleplerinin, özgürlük arayışlarının ve adalet isteklerinin büyük bir payı olduğu görülmektedir. Ancak halkın (özellikle genç nüfusun) talepleri sadece siyasi serbestleşme, özgürlük ve adil seçimlerin gerçekleşmesi ile sınırlı değildi; talepler arasında baskıcı güvenlik aygıtının kaldırılması ve insan hakları ihlallerinin sona ermesi, ordunun sivil işlerden çıkarılması, siyasi özgürlüklere saygı, yolsuzluk ve soygunun ortadan kaldırılması ve son olarak hakların korunması da yer almaktaydı (Affaya, 2013: 50).

MENA ülkelerindeki genç nesillerin artan bu siyasi farkındalığı, kuşkusuz eğitime atfedilmelidir. Arap Dünyasında özellikle üniversite eğitimi potansiyeline bakıldığında, üniversite öğrenci sayısının 1990 ve 2000 yılları arasında beş kat arttığı görülmektedir. Batı tarzı liberal demokrasi politik düşüncelerine dünyaya yayılmış olan geniş Arap diasporası ve yeni teknolojilerin yaygın kullanımı (internet ve dijital medya) yoluyla maruz kalan Ortadoğu gençliğinin dolayısıyla artık dünyayı tanıdığını ve bu yüzden iyi bir hayat yaşama arzusu içinde olduğunu söylemek mümkündür (Ansani ve Daniele, 2012: 10-14). Çeşitli çalışmalar, çok genç ve iyi eğitilmiş nüfuslara sahip ülkelerin isyanlar, devrimler ve (sivil) çatışmalar için bir eğilim gösterdiğini göstermektedir (Acemoğlu, 2005: 44-49). Bu durumda, Arap Baharı'nın meydana gelmesinin temelinde yatan sebebin; genç nesillerin eğitim yoluyla politik olarak radikalleşmesi ve demokratikleşmeyi benimseme ve ilerletme konusunda güçlü bir isteklilik göstermesi, olduğunu belirtmek de yerindedir.

Arap Baharı'nın altında yatan tarihsel nedenlerin başında bölgede var olan devletlerin, Osmanlı hâkimiyetini sona erdirmek düşüncesiyle I. Dünya Harbi sonrasında kurulmuş suni devletçikler olması gelmektedir. Bu durum Arap halkı üzerinde son derece olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Aynı şekilde 1948 yılında İsrail'in kurulması ve etraf devletler üzerinde askeri üstünlük sağlaması ve Arapların karizmatik bir lidere sahip olmamaları da Arap halkının moral değerlerini bozmaktadır. Maalof (2019), bu durumu: "Her Arap içinde düşkün bir kahramanın ruhunu taşır ve kendisini hiçe sayanlara karşı intikam arzusuyla yanıp tutuşur. Birisi ona bunu vaat ederse, hem beklenti hem de güvensizlikle kulak kabartır ona. Ama kısmen ya da simgesel biçimde de olsa, bu fırsat sunulursa ona, coşar" şeklinde özetlemektedir. Bu bağlamda Arap liderlerinin halkın karşı çıkmasına rağmen İsrail'le anlaşma cihetine gitmesi de ayrı bir nedendir. Buna bağlı olarak gelişen ve bir türlü çözül(e)meyen Filistin sorunu da ilave etmek gerekir. Osmanlı döneminden başlayan ve hala devam eden Batı tarafından uygulanan aşağılamaların ve aldatmaların Arap Baharı'nın tarihsel nedenleri arasında ayrı bir önemi vardır. Suni devletçiklerin en büyük marifeti kendi insanına zulmetmek olmuştur. Ne yazık ki bu yönetimler uzun süredir kendi insanlarından temel hak ve özgürlüklerden yararlanmayı, özgürlüğü, adaleti, din ve vicdan hürriyeti ile dini inançlara saygıyı ve sosyal, kültürel hürriyetleri esirgemişlerdir. Ayrıca bölgede demokratik bir yönetimden söz etmek mümkün değildir. İktidar aracı ya darbe ya da göstermelik seçimler olmuştur. Bu yollarla iktidara gelen kişiler ölene kadar mevki ve makamlarını korumuştur. Bu kişilerin Batı'nın has adamları olması da ayrı bir inceleme konusudur. Arap Baharı'nın sosyal nedenlerinden biri olarak hızlı nüfus artışı ve istihdam imkânlarının azlığı da ve buna bağlı gelişen toplumsal buhran da sayılabilir.

3.2.3. Ekonomik sorunlar ve sosyal adaletsizlik

MENA'da 1990'ların başında ivme kazanan ekonomik liberalleşmeye, ilerici siyasi reformlar eşlik etmemiştir. Gerçekte, ekonomik liberalleşme, yalnızca politik-askeri elitin güç ve imtiyazlarını güçlendirmek için kullanılmış

ve dolayısıyla ataerkil olan rejimlerin demokratikleşmesini engellemiştir (Hinnebusch, 2006: 373-395). Ekonomik liberalleşme özellikle Mısır veya Yemen gibi en fakir ülkelerde, sadece yönetim ve hukuk kuralları giderleri için uygulanmıştır. Böylelikle bu uygulamalar sonucunda, eyaletlerde yaygın yolsuzluk ve kayırma olayları baş göstermiştir. Örneğin, Mısır'ın 1990'lı yıllarda öncelikli olarak özelleştirme ve liberalleşmeye odaklanması Mübarek'in ordusunun ve kabilesinin liberal ekonomik reformlardan büyük kar sağlamasına sebep olmuştur. Öyle ki, o dönemde Mübarek'in Ordusu ve kabilesinin mal varlıklarının milli servetin neredeyse yüzde 30'una tekabül ettiği bildirilmiştir (Sika, 2012: 8-14).

MENA ülkelerinde sosyal eşitsizliğin artması, genç nüfusu daha da derinden etkilemiştir. Bu durum, genç nüfusun sosyal hareketlilik potansiyelinin sınırlanmasına ve sosyal hayat içerisinde gençlerin varlık gösterememelerine neden olmuştur. Aslına bakılırsa, MENA'nın (ataerkil, muhafazakâr ve aşiret) sosyal yapısı zenginlik ve güç dağılımındaki eşitsizlik seviyelerini arttırmayı sürdürdüğü için, eğitim de gençlere sosyal sınıf atlama veya ekonomik statü elde etmek için geçiş üstünlüğü sağlayabilecek bir araç olmaktan çıkmıştır. Daha önceki yıllarda, paternalist (ataerkil) rejimler eşitsiz olsa da, ulusal refahı çeşitli toplumsal katmanlara yeniden dağıtma eğiliminde olmuştur. Fakat iktidardaki elitin kabilesi, mezhebi veya kligi için özel muameleler yapılmıştır. Ancak son yıllarda, MENA'nın paternalist merkezleşmiş devletlerinin ulusal refahı tatmin edici bir şekilde halka dağıtamaması ve bunun sonucunda nüfusun sosyo-ekonomik durumunun gittikçe kötüye doğru gitmesi Arap Baharı'nın patlak vermesinde önemli bir rol oynamıştır. Genç nesiller için kısıtlı sosyal hareketlilik ve şiddetli eşitsizlik, artan işsizlik oranları ve gençlerin gelecek kaygısı ile birleştiğinde; ayaklanma kaçınılmaz hale gelmiştir (Soherwordi ve Ikram, 2011: 63).

Arap Baharı'nın ekonomik nedenlerin biri olarak 2008 Küresel Krizi'ni saymak mümkündür. Bu kriz, özellikle bölgede çalışan işçiler üzerinde etkili olmuştur. Krizle beraber gelişen süreçte, gıda enflasyonu ve fakirlik (Tunus'ta üniversite mezunlarının işsizlik oranı yüzde elli beş oranındadır. Suriye'de yirmi beş yaş altıdakilerin yüzde ellisi işsiz, ülke genelinde yüzde yirmi beşi işsizdir), kötü yaşam koşulları, ülke kaynaklarının halkın zenginliğine dönüştürülebilmesi, krize bağlı olarak sübvansiyonların azaltılması (Özellikle Mısır'da bir kişinin günlük geliri iki dolardır. Mısır'da ailelerin yüzde altmışına ekmek sübvansiyonu uygulanmaktadır), ülkelerin gelirlerinin sanayileşme, kalkınma, sağlıklı yatırımlarda kullanılmaması, sağlıklı olmayan ekonomik yapı Arap Baharı'nın ekonomik nedenlerinin alt yapısını oluşturmaktadır (Tekek, 2012). Bölgede demokrasinin olmayışı ve liderlerin demokratikleşme konusundaki olumsuz tavırları Arap Baharı'nın siyasal nedenlerinden başında sayılabilir. Bu durumda olmanın Arap ülkelerinin Batı ile kurumsal ilişkilerinin olmamasının da büyük etkisi vardır. Bununla birlikte devletlerin kurumsallaşamaması ve mevcutların da kişiye özel yönetimler olması bürokrasideki yozlaşmayı hızlandırmış ve popülizm, nepotizm, torpil, rüşvet, adam kayırmanın kalıcılığına neden olmuştur. Buna yönetim erkini elinde tutanların aşırı lüks yaşamlarını da eklemek gerekir (Tekek, 2012; Başkan, 2011: 1-22).

3.2.4. Çevresel bozulmalar

İklim değişikliği, Arap Dünyasındaki siyasi ayaklanmaların art arda meydana gelmesinde, dolaylı da olsa, katkıda bulunmuştur. Çünkü iklim değişiklikleri; kurak ve aşırı nüfuslu bir bölgenin hali hazırda var olan politik, sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlarını daha da şiddetlendirerek "kuvvet çarpanı" olarak önemli bir rol oynamaktadır (Werrell ve Femia, 2013: 51). Örneğin, Suriye'de yetersiz su kaynaklarının aşırı kullanımı ve kuraklık sonucunda, yüz binlerce insan daha büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Artan çölleşme sebebiyle göç etmek zorunda kalan mülteciler ise, göç ettikleri şehirlerde yoksullukla mücadele etmek durumunda kalmıştır. 2011 yılında Suriye'deki ayaklanmalara bakıldığında, Esad'a karşı olan protestoların, ağırlıklı olarak, içi bahsedilen mültecilerle dolu şehirlerin gecekondu bölgelerinde meydana geldiği görülmektedir (Gleick, 2014: 331-340). Benzer bir olay, Kaddafi'nin, Libya'nın Büyük İnsan Yapımı Nehir Projesini üstlenmek için ülkenin petrol gelirlerini kullanmasıyla meydana gelmiştir. Kaddafi'nin bu girişimi sonucunda Libya'nın yetersiz olan su kaynaklarının tükenmesi, Kaddafi için ileride Arap Baharı'nın Libya ayağını oluşturacak olan sayısız çevre mültecisini; kısacası muhalifleri yaratmıştır (Werrell ve Femia, 2013: 28-32).

Arap Baharı'na neden olan unsurların bir diğerini de gıda güvenliği oluşturmaktadır. Gıda güvenliği, sivil ayaklanmaların arifesinde bir başka popüler hoşnutsuzluk kaynağı teşkil etmiştir. Aslında, Arap Dünyası geçmişte gıda kıtlığı ve gıda enflasyonu nedeniyle (yani gıda maliyetlerinin yükselmesi) "ekmek isyanları" yaşamıştır (Sadiki, 2000: 71-95). 2007 ve 2008 yıllarında, ekmeğin artan maliyetine (Orta-doğu diyetinin temel maddesi) yönelik olarak Mısır, Fas, Tunus ve Yemen'de ayaklanmalar meydana gelmiştir. 2011 yılında ise, Çin'de vuku bulan sert kuraklıklar, buğday mahsullerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Çin'in dünyadaki en büyük buğday ithalatçısı olan Mısır'da ekmeğin fiyatları beklenenden üzerine çıkmıştır. Mısır'da meydana gelen gıda krizinin Arap Baharı'nın rüzgârını oluşturduğunu söylemek mümkündür (Werrell, Femia ve Stenberg, 2015: 29-46). Çünkü gıda krizleri ve fahiş fiyatlar, siyasi olarak huzursuzluk getiren önemli faktörler içerisinde yer almaktadır.

Ayaklanmalar açısından değerlendirilecek olursa, gıda krizinden petrol üreten ülkelerden ziyade, fakir olan, daha çok gıda için farklı bir ülkeye bağlı olarak yaşayan, ülkelerin etkilendiği görülmektedir. Özellikle ekonomik gelişimleri değerlendirildiğinde, Kuzey Afrika ülkelerinin gıda güvenliği hususunda ölümcül derecede etkilendiğini belirtmek de yerindedir (Ansani ve Daniele, 2012).

3.2.5. Sosyal Medya Ve Kitle İletişim Araçlarının Gücü

Arap Baharı'nın meydana gelmesinde ve özellikle yayılmasında sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. 1980 ve 1990'larda, Doğu Avrupa, Güney Amerika ve Doğu Asya da dahil olmak üzere, diğer kıtalarda ve dünyanın diğer bölgelerinde diktatörlüklerin yıkılması sonucunda, birçok totaliter devlette değişim, daha demokratik rejimlere geçiş, ekonomik büyüme ve teknolojik ilerlemeler görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde meydana gelen güvenlik sorunsalında yalnızca MENA ülkeleri güvence altına alınmıştır (Guzansky ve Heller 2012: 12). Bunun yanı sıra, küreselleşme ve dünya ekonomisine entegrasyon, Arap dünyasında teknoloji, internet ve uydu istasyonları açısından dramatik bir değişime de neden olmuştur (Khondker, 2011: 675). İnternet ve dolayısıyla bilgi teknolojilerindeki bu değişim sonucu ortaya çıkan sosyal ağlar, MENA ülkelerinde baskı altında yaşayan orta sınıfa; daha fazla özgürlük, demokrasi, insan hakları, kadınlar için ilerleme, istihdam gibi yaşamın başka yolları da olduğu ve zorbalıktan artık kurtulmayı hak ettikleri bilgisini getirmiştir. Özellikle MENA ülkelerindeki genç nüfusu etkileyen bu kitle iletişim araçları gençlerin, daha demokratik ülkelerde yaşayan yaşlılarının hayat tarzlarına, giydiklerine, yiyip içtiklerine, dinlediklerine ve özgürce istediklerini yapabilme imkânlarına özenmelerine sebep olmuştur (Bayat, 2016: 383). Daha iyi bir yaşamın da var olduğunu öğrenen bu gençlik, sonuçta özgürleşme arzusu içinde devlete karşı ayaklanmıştır.

Arap Baharı yayılmacı gücünü de sosyal medyadan ve kitle iletişim araçlarından almıştır. Sosyal medya (Twitter, Facebook ve You Tube), gençlik isyanlarının patlak vermesine ve genişlemesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Tıpkı birkaç yıl önce İran'da gerçekleşen Yeşil Ayaklanmada olduğu gibi, Arap gençleri de, otoriter rejimlerin iletişim veya öz-örgütlenme üzerindeki sıkı kontrolünü alt etmek için internet ve dijital medyanın sağladığı muazzam yeteneklerinden yararlanmışlardır. Arap Baharı, aynı zamanda "Twitter Devrimi" olarak da adlandırılmaktadır, çünkü Twitter, Tunus'ta ve daha sonra Mısır'da siyasi devrimin adeta bir orman yangını gibi yayıldığı birincil ortam olarak tanımlanmıştır (Plakoudas, 2017: 3). Twitter, Facebook ve Youtube gibi sosyal medya oluşumlarının yanı sıra; mobil telefonlar, kişisel bloglar ve hem isyancılar arasında bilgilerin yayılmasından hem de haberlerin dünyaya aktarılmasından sorumlu olan *Al-Jazeera* ve *Al-Arabiya* gibi önemli televizyon kanalları aktivistler arasında iletişim kurmak, tartışmak ve destek toplamak için eşi benzeri görülmemiş bir kamusal alan sunmuştur. Aktivistler, bu sayede yaygın bir biçimde seferber olmayı başarmakla birlikte büyük ölçüde baskıdan da muaf kalabilmişlerdir (Bayat, 2016: 383).

Arap dünyasında ayaklanmalar baş gösterdiğinde tüm Arapların yaklaşık olarak yüzde yirmisinin (neredeyse elli milyon insan) internete bağlı olduğu ve bu sayının yirmi milyon kadarının ise, Facebook kullanıcısı olduğu belirtilmektedir. Tunus'ta toplam on milyonluk nüfusun yüzde yetmişini oluşturan gençlerin (yaklaşık olarak üç milyon genç insan) ise, tamamının internet kullanıcısı yine bilgiler dahilindedir (Baydoun, 2010). Geline nokta Arap Baharı'nın gerek yayılmasında gerekse meydana gelmesinde kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın önemini tartışılmayacak boyutta büyük olduğunu belirtmek yerindedir.

3.2.6. Uluslararası Nedenler

Arap Baharı'nın çok dile getirilmemiş olsa da en büyük nedenlerinden biri, uluslararası sermaye ve bu sermayenin Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından gerçekleştirilmiş organizasyonlarıdır. Örneğin Mısır'da yaşanan Arap Baharında, önceden orada çalışan Slobodan Djinoviç ve Srdja Popoviç isimli aktivistlerin Sırbistan'dan Kahire'ye gelerek halka eğitim verdikleri bilinmektedir. Bu isimler CANVAS isimli (Şiddet İçermeyen Eylem ve Stratejiler Uygulama Merkezi) örgütün iki lideridir. CANVAS, 2000 yılında Sırbistan'da Slobodan Miloseviç'in devrilmesi ile sonuçlanan halk eylemlerini örgütleyen OTPOR isimli STK'nın devamı ve onun kurduğu bir örgüttür. Yukarıda verilen iki isim daha önce OTPOR (Direniş)'de faaliyet göstermiştir. OTPOR'un da CANVAS'ın da finansörünün Soros Vakfı olması tesadüfi değildir (Çölgeçen, 2019). CANVAS, OTPOR tarafından 2003 yılında kurulmuştur ve Stratfor isimli düşünce kuruluşunun yönlendirmeleriyle İran, Venezuela ve Mısır'daki hareketlere eğitim vermiş bir kuruluştur (Susman, 2010). CANVAS'ın uluslararası bağlantı ve organizasyonları oldukça büyüktür. Bu organizasyonları; Gürcistan'da Kmara, Ukrayna'da Pora ve Vidsich, Belarus'ta Zubr, Arnavutluk'ta MJAFI, Rusya'da Oborona, Kırgızistan'da Kel Kel (Ayağa Kalk ve Yürü), Özbekistan'da Bolga, Lübnan'da Nabad el-Hayriyye, şeklinde sıralamak mümkündür (Sharp, 2010). CANVAS, bu hareketleri çok yönlü olarak desteklemiştir. CANVAS bunlarla da sınırlı kalmamış Venezuela'da Chavez karşıtlarını ve Mısır'da Arap Baharı gösterilerini ve özellikle Mısır'da 6 Nisan Hareketi'ni organize etmiş ve maddi destek sağlamıştır (Çölgeçen, 2019).

Arap Baharı'nın uluslararası sermaye tarafından nasıl organize edildiğini Farrell, Ali, Bethan, Geoff ve Engelfried (2019)'in şu sözleri ortaya koymaktadır: “Bununla beraber başkan George Friedman'ın genç bir analiste öğütleri dikkati çekmektedir: “Sakin ol! Öyle heyecanlanma. Arap dünyasında liberalizm ve demokrasi asla kazanmaz ancak başkaları tarafından kullanılır.”

Arap Baharı'nın sermaye hareketleri tarafından organizasyonunda zaman zaman ipin bu organizatörlerin elinden kaçtığı da bir gerçektir (Rowell, 2012). Nitekim bu organizatörlerin önde gelenlerinden olan Srda Popoviç'in: “En büyük hayal kırıklığım Libya'da olanları gördüğümde gerçekleşti. Şiddetli bir ayaklanma, uluslararası müdahale, kabile çatışmaları ve Muammer Kaddafi'nin kameralar önünde katli, şiddetsiz eylemlerin dönüştürücü gücüne inananlar için, en kötü senaryodur” (Deborah, 2012) şeklindeki sözleri bunun derin bir kanıtı niteliğindedir.

Arap Baharı'nı hazırlayan nedenleri hepsinin yanında uluslararası sermaye faktörünü ve bu faktörün organizasyonlarını görmemek büyük eksikliklerdir. Uluslararası sermaye, Arap Baharı'nı organize ederken, halkın gözünde yıpranmış adamlarını itibarsızlaştırmayı ve yeni adamlarını iktidara getirmeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken en iyi maskenin “Halkın iradesi” yalanı olduğu da bilinmektedir. Nitekim sadece Mısır'da yaşananları ele alındığında, Sisi iktidarının yoluna hangi taşların döşendiğini görmek çok zor değildir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Frankfurt Okulu'nun “Özgürleşme” kavramı Arap Baharı'nın nedenlerinin analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir. Habermas ile başlayan ve özünde adalet, demokratikleşme, insan hakları ve eşitlik gibi kavramlara gönderme yapan özgürleşme kavramı Arap Baharı'nın aslında özünü oluşturmaktadır. Yıllardır Arap coğrafyasında baskıcı rejimler ve demir yumruklarla yönetilerek bastırılmış bir toplumun aslında özgürleşme çağrısı olan bu ayaklanma, dünyada demokrasi ve insan haklarının değerini yeniden gözler önüne sermiştir.

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların Arap dünyasında adil bir şekilde uygulanamaması ve kapitalizmin kar amacı güden karanlık yüzü sayesinde Arap coğrafyasında yaşayan orta sınıfların daha da yoksullaşması ve bunun üzerine ülkelerde var olan gelir eşitsizliğinin daha da büyümesi Frankfurt Okulu'nun kapitalizm eleştirisinin adeta bir aynası gibi durmaktadır. Çünkü, hayallerin dahi satın alınma değerinin olduğu bir sistemde özgürlüğü elinden alınmış ve bağımlı halde yaşamak zorunda bırakılan bireyin, hakim sistemin içinden kurtulması imkansızlaştırılmıştır. Geline nokta, Arap dünyasında hakim sistem içinden kurtulmak isteyen birey, kendi kimliğine, özgürlüğüne ve inançlarına sahip çıkarak hareket etmiş ve kendi iradesinin farkında olarak sisteme karşı ayaklanmıştır.

Eleştirel Teori'nin özgürleşme anlayışının temelinde olan birey güvenliği, Arap dünyasında baskın olan güvenlik anlayışından oldukça uzaktır. Özellikle bu ülkelerde mevcut olan yolsuzluk ve kayırmalar sonucunda zaten yoksul olan orta sınıfın, kendine düşük statülerdeki işleri bulmaya itilmesi ve yüksek statülerde çalışanların genellikle devlet adamlarının komitelerine yakın olanlardan yana tercih edilmesi, devletin kendi vatandaşını korumakta yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda devlet, hem bireylerin güvenliğini sağlama hususunda yetersiz kalmış hem de güvensizliğin oluşumunda en önemli aktör haline gelerek bireylerin devlete karşı ayaklanmalarına neden olmuştur.

Bireyin güvenliğinin Arap Baharı'nda sorgulanması gereken önemli noktalardan birisi de gıda güvenliği üzerinedir. Gerek Arap coğrafyasının iklim özellikleri gerekse kapitalizmin neden olduğu gıda fiyatlarındaki artışını, bireyin güvenliğini tehdit ettiğini ve devletin yine bireyin güvenliği hususunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle, bireyin hayatta kalmak için neredeyse temel besini olan ekmek fiyatlarının artması, Arap Baharı'nın belki de hafızalardan silinmeyecek olan “ekmek, özgürlük ve onur” sloganının kaynağı olmuştur.

Frankfurt Okulu'nun özgürleşme kapsamında ortaya attığı diğer bir görüş ise, kapitalizmin ürettiği popüler kültür ürünleri ve dolayısıyla kitle iletişim araçları üzerine olmuştur. Arap Baharı'nın ortaya çıkmasındaki önemli unsurlardan biri olan kitle iletişim araçları ve sosyal medya, Okulun bu konudaki düşüncesi ile bağdaşmaktadır. Kitle iletişim araçlarının Arap Baharı'ndaki rolü ise, genellikle Batı toplumlarına özenme biçiminde gerçekleşmiştir. Daha iyi, demokratik ve özgür bir dünya olduğunun farkına varan özellikle genç nüfus baskıcı rejim altında daha fazla yaşamak istememiş ve ayaklanmaya sebep olmuştur. Çünkü kitle iletişim araçlarının gücü, bu noktada aslında Arap kültürünün de bir nevi Adorno'nun da bahsettiği kitle kültürüne özenme yoluyla dönüşmesi gerektiğinin sinyallerini vermiştir. Arap gençliği; çeşitli televizyon kanalları, videolar ve filmlerden gördükleri hayat tarzlarını devletin tüm kısıtlamalarına ve yasaklarına rağmen benimsemek istemiştir. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi eleştirisinin temeli de budur. Medya yoluyla insanlar, kapitalizmin kısıt altına alınır ve bu kıskaç onları nesne durumuna düşürür. Bu noktadan sonra artık varlıkları sadece onların hedonik dürtülerinden ibarettir.

Sonuç olarak Arap Baharı'nın başta güvenlik olmak üzere tüm beklentileri karşıladığının söylenmesi mümkün değildir. Arap Baharı'nın çıkış noktasında bürokratik oligarşiye ve sahte demokrasiye isyan vardı. Çünkü bu yapı; baskıcı rejimler olarak ortaya çıkarken ekonomik ve sosyal sorunlarla kuşatılmıştı. "Ekmek, adalet ve onur (özgürlük)" sloganının Arap Baharı'nda karşılığını bulması bundandı.

Arap Baharı'nın başlangıçta hızla yayılması halkın olumlu tepkisine yol açmıştır. Ancak zaman içinde yaşanan değişimlerin gerçek olamaması ve yeniden yapılanmanın bir türlü gerçekleşmemesi değişimin hiç de kolay olmadığını ortaya koymuştur. Bunun en çarpıcı göstergesi olarak Libya, Suriye ve Yemen iç savaşını göstermek mümkündür. Arap Baharı'nın dikkat çeken en çarpıcı yanı, yoksulluk karşıtı bir mücadele içinde olan kitlelerin bir anda mevcut olan yoksulluktan daha alt seviyede bir yoksullukla karşı karşıya gelmeleri olmuştur. Aynı durum güvenlik bakımından da geçerli olmuştur. Gelinek nokta hiç de iç açıcı değildir. Arap Baharı ile yaşanan moral ve ümit yerini daha önce hiç yaşanmamış boyutta şiddet, iç savaş ve çöken devlet mekanizmasına bırakmıştır. Bugün bölgede, Arap Baharı'nın darbe, iç savaş ve karmaşayı ortaya çıkardığını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. Ayrıca bölgede sınırların ve geleneksel devlet mefhumunun anlamını kaybettiği de ayrı bir gerçektir.

Arap Baharı'nın etkisinin önümüzdeki yıllarda süreceği çok açıktır. Bu sürecin bölge halkına barış ve huzur getirmesi en büyük temennidir ancak kısa vadede böyle bir şeyin olacağını düşünmek fazla iyimserlik olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. (2005). "From Education To Democracy", *American Economic Review*, Vol. 95, No. 2.
- Açıkmışe, S. (2012). *Strateji Ve Güvenlik*, İçinde: "Strateji Ve Güvenlik Çalışmalarında Değişim", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Adorno T. W. ve Horkheimer, M. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Adorno, T. W. (2003). "Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken" (Çev.: Bülent Doğan), *Cogito Dergisi* (Yaz).
- Affaya, M. N. (2013). "The Arab Spring: Breaking The Chains Of Authoritarianism And Postponed Democracy", In Khair El-Din Haseeb (Ed.): *The Arab Spring: Critical Analyses*, London: Routledge.
- Amos, D. (2011). "For Some Arab Revolutionaries, A Serbian Tutor", For Some Arab Revolutionaries, *A Serbian Tutor*, <https://www.npr.org/2011/12/13/143648877/for-some-arab-revolutionaries-a-serbian-tutor>, Erişim Tarihi: 05.01.2021.
- Ansani, A. ve Daniele, V. (2012). "About A Revolution: The Economic Motivations Of The Arab Spring", *International Journal Of Development And Conflict*, Vol: 3, No: 3.
- Ardıç, N. (2012). "Understanding The 'Arab Spring': Justice, Dignity, Religion And International Politics", *Afro-Eurasian Studies*, Vol: 1, No: 1.
- Barany, Z. (2012). "The Arab Spring" In The Kingdoms", *Arab Centre For Research And Policy Studies*, Doha, Qatar, (September).
- Başkan, B. (2011). "Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21.Yüzyılın Başında Arap İsyanları", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Sayı: 11, ss. 1-22.
- Bayat, A. (2016). *Siyaset Olarak Hayat, Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?* (Çev, Ö. Gökmen), İstanbul: Metis Yayınları.
- Baydoun, S. (2010). "Statistics Of Internet Usage In The Arab World (Mena Region)", <https://samer-baydoun.com/2010/03/24/statistics-of-internet-usage-in-the-arab-world-mena-region/>, Erişim Tarihi: 02.1.2022.
- Baylis, J. (2008). "Uluslar Arası Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:18.
- Bellin, E. (2004). "The Robustness Of Authoritarianism In The Middle East: Exceptionalism In Comparative Perspective," *Comparative Politics*, Vol: 36, No: 2.
- Bilgin, P. (2003). "Individual And Societal Dimensions Of Security", *International Studies Review*, Vol: 5, No: 2.
- Birdişli, F. (2012). "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:10 Sayı: 20.
- Birdişli, F. (2019). *Teori ve Pratikte Uluslar Arası Güvenlik Kavram-Teori- Uygulama*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Booth, K. (1991). "Security And Emancipation", *Review Of International Studies*, Vol: 17, No: 4.
- Booth, K. (Ed.) (2005). *Critical Security Studies And World Politics*, Boulder: Lynne Rienner.

- Bottomore, T. (1994). *Frankfurt Okulu* (Çev. Ahmet Çiğdem), Ankara: Vadi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Corradetti, C. (2013). "The Frankfurt School And Critical Theory", https://www.researchgate.net/publication/256045695_the_frankfurt_school_and_critical_theory, Erişim Tarihi: 10.01.2022.
- Çölgeçen, A. (2019). "Uzman Devrimciler: Otpor!", <https://medium.com/millipolitikalarenstitusu/otpor-179e384642f8>, Erişim Tarihi: 05.01.2022.
- Dalay, G. (2015). "Arap Baharı'nı Yeniden Düşünmek", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arak-baharini-yeniden-dusunmek>, Erişim Tarihi: 10.01.2022.
- Dalkıran, G.B. (2017). "Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi", *Social Sciences Research Journal*, Volume 6, Issue 4, ss. 162-178.
- Dedeoğlu, B. (2016). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yeni yüz yıl Yayınevi.
- Duman, Z. (2014). *Tüketim Toplumuna Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Kadim Yayınevi, Birinci Baskı.
- Eroğlu Utku, D. (2017). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları Ve Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, İçinde: (Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu), "Eleştirel Güvenlik Perspektifinden Göç Ve Güvenlik İlişkisi", London: Transnational Press.
- Farrell, B., Issa, A., Staton, B., Gilbert, G. And Engelfried, N. (2019). "Are Activists Being Used As Spies?", Are Activists Being Used As Spies?-*Waging Nonviolence*, <https://wagingnonviolence.org/2013/11/stratfor-canvas/>, Erişim Tarihi: 05.01.2022.
- Fierke, K. M. (2010). "Critical Theory, Security, And Emancipation", *Oxford Research Encyclopedia, International Studies*, Oxfordre. com/International Studies, Erişim Tarihi: 08.10.2021.
- Fromm, E. (1987). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler* (Çev. Ayşe Sayın), İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Gleick, P. H. (2014). "Water, Drought, Climate Change And Conflict İn Syria", *Weather, Climate And Society*, Vol: 6, No: 3.
- Guzansky, Y. ve Heller, M. (Eds.) (2012) "One Year Of The Arab Spring: Global And Regional Implications", In *Memorandum*, No:113.
- Hinnebusch, R. (2006). "Authoritarian Persistence, Democratization Theory And The Middle East: An Overview And Critique", *Democratization*, Volum: 13, No: 3.
- Horkheimer, M. (2012). *Geleneksel Ve Eleştirel Kuram* (Çev.: Mustafa Tüzel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kavuncu, S. (2014). "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejileri", Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli Cilt: II, (Ed. Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp Kutlu) Uluslararası Güvenlik Kongresi, Nisan 2014, Kocaeli.
- Kızılcılık, S. (2008). *Frankfurt Okulu*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Khonder, H. (2011). "Role Of The New Media İn The Arab Spring", *Globalizations*, Vol: 8, No: 5.
- Linklater, A. (2005). "Political Community And Human Security", In (Ed.) Ken Booth, *Critical Security Studies And World Politics*.
- Linklater, A. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (Burchill, S., Devetak, R., Donnely, J., Nardin, T., Patterson, M., Reus-Smit, C., True, J.) İçinde: "Eleştirel Teori", İstanbul: Küre Yayınları.
- Maalof, A. (2019). *Çivisi Çıkmış Dünya Uygarlıklarımız Tükendiğinde* (Çev.: Orçun Türkay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev.: O. Akinhay, D. Kömürcü), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mirkin, B. (2013). "Arab Spring: Demographics İn A Region Of Transition", *United Nations Development Programme*, New York.
- Perthes, V. (2011). "Europe And The Arab Spring", *Survival: Global Politics And Strategy*, Vol: 56, No: 3.

- Plakoudas, S. (2017). “Causes Of The Arab Spring: A Critical Analysis”, *Center For International Strategic Analyses (Kedisa)*, Research Paper No: 7.
- Rowell, S. (2012). “School For Revolutionaries”, *School For Revolutionaries—Kennedy School Review*, <http://ksr.hkspublications.org/2012/04/01/school-for-revolutionaries>, Erişim Tarihi: 05.01.2022.
- Sadiki, L. (2000). “Popular Uprisings And Arab Democratization”, *International Journal Of Middle East Studies*, Vol: 32, No: 1.
- Sharp, G. (2010), *From Dictatorship To Democracy: A Conceptual Framework For Liberation*, Fourth Edition, Boston: The Albert Einstein Institution.
- Sika, N. (2012). “The Political Economy of Arab Uprisings,” *European Institute of The Mediterranean*, Barcelona, (March).
- Soherwordi, S. H. S. ve İkrım, A. (2011). “*The Arab Spring: Causes, Effects And Implications For Pakistan And Afghanistan*”, *Pakistan Horizon*, Volum: 64, No: 3.
- Souza, M. L. and Lipietz, B. (2011). “The Arab Spring And The City: Hopes, Contradictions And Spatiality”, *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, Vol: 15, No: 6, Doi: 10.1080/13604813.2011.632900.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası Politika Ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Sussman, G. (2010). *Branding Democracy: U.S. Regime Change İn Post-Soviet Eastern Europe*. New York: Peter Lang.
- Tekek, M. (2012). “Arap Baharı Ve Nedenleri”, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>, Erişim Tarihi: 10.01. 2022.
- Tekek, M. (2013). “Sosyal Medya Ve Arap Baharı”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?id=2964>, Erişim Tarihi: 10.01.2022.
- Tucker, V. (2012). “*Divergence And Decline: The Middle East And The World After The Arab Spring*”, <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads-2012/divergence-and-decline-middle-east-and-world-after-arab-spring>, Erişim Tarihi: 10.1.2022.
- United Nations Development Programme (2009). “Development Challenges Outlined In New Arab States”, New York.
- Werrell, C. E. and Femia, F. (2013). “Conclusion”, In Caitlin E. Werrell And Francesco Femia”, (Eds.): *The Arab Spring And Climate Change*, Center For American Progress, Washington, D.C.
- Werrell, C. E., Femia, F. and Stenberg, T. (2015). “Did We See It Coming? State Fragility, Climate Vulnerability And The Uprisings In Syria And Egypt”, *Sais Review Of International Affairs*, Vol: 35, No: 1.
- West, J. (2011). *Karama! Journeys Through The Arab Spring*, London: Heron Books.
- Wyn Jones, R. (1999). “Promise: Toward A Critical Theory Of Security,” *Security, Strategy And Critical Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder Colorado.
- Yalvaç, F. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş* (Ali Balcı ve Şaban Kardaş), İçinde: “Eleştirel Teori”, İstanbul: Küre Yayınları.

Subject Area
Maritime Management

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1626-1633

Arrival
23 March 2022
Published

30 May 2022
Article ID Number
62138

Article Serial Number
07

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62138>

How to Cite This Article

Kireççioglu, M. & Ateş, A. (2022). "Gemi Çalışanları Beslenmesine Dair Genel Bir Bakış; Kardiyovasküler Hastalıklar Ve Metabolik Sendrom Üzerine Etkisi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1626-1633

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Gemi Çalışanları Beslenmesine Dair Genel Bir Bakış; Kardiyovasküler Hastalıklar Ve Metabolik Sendrom Üzerine Etkisi

An Overview Of The Nutrition Of Ship Workers; It's Effect On Cardiovascular Diseases And Metabolic Syndrome

Merve KİREÇÇİOĞLU¹ Alpaslan ATEŞ²

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, YL Öğrencisi, İskenderun, Türkiye

² Doç. Dr.; İskenderun Teknik Üniversitesi, Barbaros Hayrettin Gemi İnşaatı Ve Denizcilik Fakültesi, İskenderun, Türkiye

ÖZET

Beslenmenin sağlığa etkileri incelenirken nitelendirilen besin çeşitliliği, kişinin yaşam şartlarına uygunluğu ve sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Sağlıkta ve beslenmede ele alınan bütüncül ve verimli yaklaşım sayesinde insanların "iyi olma hali" göz önüne alınarak beslenmesine yön verilmelidir. İnsanların çalışma hayatı bir gününün ortalama üçte birini kapsadığı ve çalışma koşullarının zorluk derecesi de göz önüne alındığında insanların beslenme şekline ve çeşitliliğine yön verilmesi hayati önem taşımaktadır. Nitekim gemi çalışanları çalışma şartlarının zorlukları ve kısıtlı imkanları ile beslenmeden en çok etkilenen gruplardan birisidir. Bu durum sağlıkları için de oldukça önem arz eder. Bu çalışmada gemi çalışanlarının beslenmesinin metabolik sendrom ve kardiyovasküler hastalıklar üzerine ile ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma şartlarının yükü ve buna bağlı olarak beslenme şartlarının durumu bahsi geçen rahatsızlıkların oluşmasına zemin hazırlar, bu durum çalışmada sürekliliğin sağlanması, sağlık ve refahın korunması açısından problem teşkil eder. Yapılan sistematik literatür taraması sonucunda, literatürde denizcilik alanında derinlemesine çalışmalar yapılmamıştır. Araştırma sonucunda bu konu hakkında yapılan çalışmalar ve araştırmalar yetersiz bulunmuştur. Çalışmaların detaylandırılması ve araştırmaların artırılması gerekli görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gemi adamları, beslenme, kardiyovasküler hastalıklar, metabolik sendrom

ABSTRACT

While examining the effects of nutrition on health, the variety of nutrients that are described makes significant contributions to the suitability and sustainability of a person's living conditions. Thanks to the holistic and productive approach taken in health and nutrition, people's nutrition should be guided by taking into account their "well-being". Given that people's working life covers an average of one third of a day and the degree of difficulty of working conditions, it is vital to direct people's diet and diversity. As a matter of fact, ship workers are one of the groups most affected by the difficulties of working conditions and limited opportunities. This is also very important for their health. In this study, the relationship between the nutrition of seafarers and metabolic syndrome and cardiovascular diseases was investigated. The load of working conditions and accordingly the nutritional conditions pave the way for the occurrence of the aforementioned disorders, which creates a problem in terms of ensuring continuity in work and protecting health and well-being. As a result of the systematic literature review, in-depth studies in the field of maritime have not been conducted in the literature. As a result of the research, studies and researches on this subject were found insufficient. It was deemed necessary to elaborate the studies and increase the researches.

Keywords: Seafarers, nutrition, cardiovascular diseases, metabolic syndrome

1. GİRİŞ

İnsan, her canlı gibi, fitratı gereği doğar, büyür ve ölür. Doğduğundan itibaren yaşamını sürdürülebilir kılması için bir takım gerekliliklerin bilincinde olmalıdır. Bu gerekliliklerden birisi de sağlıklı olmaktır. Geçmişten günümüze sağlık hakkında pek çok tanımlamalar yapılsa da Dünya sağlık örgütü (DSÖ) bu tanımı kısa ve net bir şekilde ifade etmiştir. DSÖ'ye göre sağlık; insanın tam bir iyilik halinde olmasıdır (Fişek, 1983'den aktaran: Yorulmaz ve Erdem, 2021; WHO, 2021). Bu cümle sağlık terimine bütüncül bir yaklaşımın göstergesidir. Buradaki iyilik kelimesi, insanın fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde bulunması anlamındadır (Yorulmaz ve Erdem, 2021). Tüm dünyanın kabul ettiği bu tanıma göre, bireyin sadece hasta olması sağlıksız olduğunun göstergesi değildir (Baysal, 1999).

Sağlık üzerinde kalıtım (genetik) ve çevre koşullarının etkileri bulunmaktadır. Genetik bireyin kendisine bulunduğu familyadan doğuştan aktarılan ve sağlık düzeyini belirleyen önemli ve bilhassa değişmez etmenlerdir. Çevresel koşullar ise genetiği oluşturan genlerin verimliliğini etkileyebilmektedir. Sağlığı etkileyen çevresel faktörlerin başında beslenme gibi temel ihtiyaçlar, eğitim ve kültürel olanaklar gibi bireyin yaşamını yönlendiren etmenler gelmektedir. Çevresel faktörlerin yetersizliği sağlık durumu üstünde olumsuz etki yaratır. Bu sebeptendir ki beslenme ve sağlık kavramı, geçmişten günümüze, birbirinden ayrı düşünülmemektedir. Beslenme sağlığın en önemli temellerinden birisidir (Baysal, 1999).

Beslenme ve sağlığın tarihsel gelişimi, beslenme biliminin temellerinin atılması, milattan önceki(MÖ) zamanlara dayanmaktadır. Şüphesiz pek çok bilim adamının bu temellere katkısı olsa da, beslenme dengesizliğinden yüksek oranda gemi çalışanları da etkilenmiş ve bu tarihsel gelişime önemli katkıları olmuştur. C vitamini eksikliğinden dolayı görülen diş eti kanaması/iltihaplanması olarak adlandırılan skorbut hastalığını limon suyunun önlediği

1601'de gemi kaptanı James Lancaster tarafından rapor edilmiştir. Kendi üzerinde yaptığı diyet deneyleri sonucu William Stark 1770'de skorbüt nedeniyle ölmüştür. Bahsi geçen Stark, 31 gün yalnızca ekmek, su ve az miktarda şekerle beslendiği bir diyet de dâhil olmak üzere kendi üzerinde 24 farklı diyet denemiştir. Alınan diyetsel önlemlerle 1772-1773 yıllarında kaptan James Cook tarafından yapılan uzun deniz yolculuğunda tayfaların skorbüt hastalığına yakalanmadığı bildirilmiştir. İngiliz deniz kuvvetleri(1796) askerleri skorbütten korunmak için diyetlerine limon suyu eklenmesi zorunluluğunu getirmiştir. Merkezi Cenevre olan 1923'de kurulan DSÖ içinde beslenme komitesi oluşturulmuştur (WHO, 2021).

Sağlığı korumak amacıyla DSÖ küresel sağlığın amacını tanımlamıştır. Bu tanımda; amacın toplumun her bireyine temel sağlık bakımını sağlamak olduğunu, beraberinde sağlık hizmetleri etkinliğinin artırılması ve beslenme eğitiminin önemini de vurgulamıştır (WHO, 2021). Sağlık hizmetleri etkinliğinin artırılması ile hedeflenen; sağlıklı beslenmenin önemi konusunda farkındalık, bireysel diyet ve sağlık uygulamalarında yapılan düzenlemeler ile sistemi iyileştirme, önlenebilir hastalıkların, sakatlıkların ve erken ölümlerin sayısının azaltılmasıdır. Beslenme yetersizliği ve dengesizliği bazı hastalıkların doğrudan oluşumunda bazılarında ise dolaylı oluşumuna nedendir (Baysal, 1999). Yetersiz ve dengesiz beslenme vücudun direncini azaltarak malnutrisyona ve dolaylı yoldan oluşabilecek bir takım hastalıklara sebep olur. Aşırı beslenme ve fiziksel aktivite azlığı ise şişmanlığa yol açabilmektedir. Şişmanlık; multifaktöriyeldir, temelinde enerji alımı/harcama dengesizliğini barındırır(Buenza ve diğerleri, 2010).

Sağlıklı beslenme ve kişiye uygun diyetin belirlenmesinde yaş, cinsiyet, fiziksel aktivite düzeyine fizyolojik durumuna ve beslenme alışkanlıklarına uygun olarak yeterli ve dengeli beslenmesi sağlanmalıdır. Bu faktörlerin önemine dayanarak sağlıklı beslenmenin oluşturulmasında özel durumların oluşturulması da sağlanabilir. Özel durumlarda beslenmenin ayrıca kendine has nitelikleri de bulunabilir. Hamile kadınlar, inşaat işçileri ve gemi çalışanları vb. topluluklar özel grup olarak nitelendirilebilir. Ayrıca kişiye uygun beslenmede Kopenhag diyeti ve Akdeniz diyeti (MD) gibi yeni yaklaşımlar da sağlığın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple sağlık ve beslenme ilişkisi üzerine dünyanın pek çok yerinde araştırmalar yapılmakta ve değişik veriler ortaya konulmaktadır (Baysal, 1999; Jezewska ve diğerleri, 2009).

Gemi çalışanları, çalışma şartlarının zorluğu ve kısıtlı imkânlar sebebiyle beslenme durumundan en çok etkilenen gruplardan biridir. Beslenmenin sağlık üzerindeki etkisini de düşünecek olursak, gemi çalışanları için beslenme yetersizliği veya dengesizliği metabolik sendrom ve kardiyovasküler hastalıklar gibi bazı kronik rahatsızlıklara akabinde bazı ölümcül sonuçlara da sebep olabilir. Bu durum denizcilik sektöründe bütüncül sürdürülebilirliğin azalması, çalışanların genç yaşta yıpranması, seyir sırasında karşılaşılan ciddi sağlık sorunlarında limana yanaşmadan ötürü oluşan aksamalar ve stresin artması gibi olumsuzluklara sebep olabilir. Geçmişten günümüze merak uyandıran gemi çalışanlarının beslenmesi konusu, günümüzde hala nitelikli çalışmalara açık bir konudur. Beslenmenin iyileştirilmesi için çalışanlara bir yetkili eşliğinde (beslenme ve diyet uzmanı ve diyetisyen gibi) çalışma şartlarına uygun bir beslenme planı hazırlanabilir, tedarik yönetimi yetkili eşliğinde planlanabilir, acil durumlarda yetkiliye kolay ulaşım imkanı sağlanabilir, gemide ihtiyaca ve etnik yapıya uygun gıda ve gıda takviyeleri bulundurulabilir, konuyla alakalı gemi çalışanları bilinçlendirilebilir, çalışanlar sağlık ve beslenme durumu hakkında bireysel olarak aralıklarla bilgilendirilebilir ise beslenmeye bağlı yaşanan problemler çözümlenebilir. Böylece gemi çalışanlarında beslenme ve sağlık durumunun iyileştirilmesi sağlanabilir. Böylece bedensel güç/dayanıklılığın artması, sağlıklı kalma durumu ve stresin azalmasına pozitif yönlü etki görülebilir. Bu durum uzun vadede refah ve sağlık dolayısıyla bütüncül olarak sektörün verimliliği üzerinde büyük oranda olumlu etki sağlayabileceğinden endüstrinin sürdürülebilirliğine katkısı olabilecektir.

Bilindiği gibi uluslararası taşımalarda deniz taşımacılığı taşıma modları içerisinde en yüksek paya sahip taşıma türüdür. Dünya ticaretinde bu derece yüksek taşıma payına (yaklaşık % 90) sahip olan deniz taşımacılığının etkin ve verimli gerçekleştirilmesinde en önemli unsurlarından biri hiç şüphesiz gemi adamlarıdır. Gemi adamlarının sağlıkları, sağlanan taşıma hizmetinin güvenli ve etkin gerçekleştirilmesinde son derece yüksek öneme sahip olmakla birlikte gemi adamlarının denizde çalışma sürelerinin artmasında da etkili olabilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gemi Çalışanlarının Beslenmesine Dair Genel Bir Bakış ve Beklentiler

Gemide yiyecekler üstler ve çalışanlara ayrı ayrı servis edilmektedir. Ayrıca yemekhanedeki yiyecekler, Asyalıların daha fazla pirinç tüketmesi gibi, kültürel alışkanlıklara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Özellikle uzak yol ticaret gemilerinde yiyecek kalitesi ve miktarı açısından imkânlar kısıtlı olabilmektedir (Oldenburg et. al, 2013).

Denizcilik çalışma sözleşmesi (MLC) 2006, gıda yaptırımları da dâhil olmak üzere gemide hayat koşulları için temel yasal haklar sağlar. Bahsi geçen bu temel haklarda talepleri dikkate alan yiyecek, içme suyu ve servis

hizmetleri, yemek ödenekleri, mürettebata elemanlarca yiyecek hazırlama ve sorumluluklarından bahsedilmektedir (MLC, 2006). Bu sözleşme esasında ne standartlaştırılmış ne de zorunlu tutulmuştur. “Yapılacaklar” olarak nitelendirildiğinden sözleşmeyi kabul eden devletler yapılacakları kendi standardına uyarlamaktadırlar (Oldenburg et. al, 2013).

Literatürdeki çalışmalarda genel olarak denizcilerin (ticaret filosundaki) ortalama enerji tüketiminin 3000-3500 kkal/gün (Zorn, 1984) olarak belirtilse de bazı çalışmalarda kilo artışı vb. beslenme ve sağlığı olumsuz etkileyecek sonuçlara rastlanmış ve bu sorunlara çözüm bulunması gerekliliği ihtiyacı doğmuştur. (Hansen, et. al.1994; Hongguang, et. al.1996, Kierst, 1966, Hover ve Hansen, 2005^a, Hover ve Hansen, 2005^b; Kendel et. al. 2005; Pancic et. al. 2005, Salyga, 2005, Saarni ve Niemi, 2007, Hansen, et. al. 2011, Scovill et. al. 2012).

Finlandiya denizcilik endüstrisi 2003 yılında tuz ve kalori alımını azaltmak ve sebze tüketimini arttırmak gayesiyle bir proje başlatmıştır (Saarni ve Niemi, 2007). Almanya’da yürütülen bir anket çalışmasında (104 denizciyi kapsayan) sağlık ve refah açısından beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlamalarda yemeklerin iş tatmini ve günlük ihtiyaç “ çok önemli” ve “önemli” olduğunu; yiyecekte tazelik, çeşitlilik ve kalitenin genellikle gözden kaçtığını, katılımcıların yüzde yirmisinin gıda takviyesi olarak ta adlandırılan diyeti destekleyici bileşenler içeren tablet, hap, kapsül, sıvı formdan ağız yoluyla tüketilen supplement kullandığını vurgulanmaktadır. Akabinde yürütülen ikinci çalışmada yalnızca uluslararası gemilerin hat, süre, rotasının önceden belirli olmadığı tramp taşımacılığında sağlıklı beslenme ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasının yüksek memnuniyetsizlik düzeyi gözlemlenmiştir. Çalışmada denizcilerin yeme alışkanlıkları ile ilgili kapsamlı çok az araştırma olduğu, yapılanların ise pek bireyselleştirilmiş olmadığı daha çok yiyecek tüketimi ile olduğu diğer meslek grupları gibi sınıflandırılmış faaliyetler ve enerji gereksinimleri incelenmediği sağlık faktörlerinin üzerinde durulmadığı ve etnik yapının göz ardı edildiği vurgulanmaktadır (Wittkowski, 2011).

Denizcilik sektöründe yoğun iş yükü, vardiyalı çalışma, sektördeki istihdam, çalışma şartları sırasındaki kısıtlı imkânlar, yetersiz ve dengesiz beslenme, sigara tüketimi vb. sebeplerden ötürü yüksek psikolojik stres görülebilir. Bu durum koroner kalp hastalıkları gelişimini arttırabilir. Yaşanan bu stres kardiyovasküler hastalıkların(KVH) oluşmasında çok önemli risk faktörlerinden biri olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir (Stansfeld ve Candy, 2006; Oldenburg et. al. 2013). Strese bağlı oluşan ve doktor tarafından müdahale isteyen göğüs ağrısı, nefes darlığı, çarpıntı, bayılma vb. acil durumlarda seyir rotası ve süreci aksayabilir, bu durum uzun vadede iş yüküne ve sektörel faaliyetlere de olumsuz etki edebilir (Oldenburg, Rieger, Sevenich, & Harth, 2014). Filipinli denizcilerin refahı üzerinde yapılan bir çalışmada, refahı sağlamak için teşvik duyurusuna ihtiyaç olduğu saptanmıştır ancak bu nüfus grubu arasında KVH’nın psikososyal yönlerini araştıran yerel literatür ve araştırma girişimleri çok az bulunmuştur. Ankete katılanların büyük çoğunluğu düzenli olarak fiziksel aktivite yaptığını belirtmiş, bu durumu can sıkıntısı ve yalnızlıkla baş etmeye iyi geldiğini belirtmişlerdir (Gregorio, Kobayashi, Medina, & Simbulan, 2016). 3712 Yunan denizci üzerinde yapılan bir çalışmada muayene ve laboratuvar parametreleri verilerine göre kandaki yağın yüksek olduğunu belirten %3 hiperlipidemi, %4 sigara kullanımı, %0,2 yüksek obezite gözlemlenmiş, katılımcılar arasında tüm yaş gruplarında benzer dağılım göstermiştir. Bunlar KVH başlıca etkenleridir. Çalışmanın sonucunda KVH riskinin düşük bulunmuştur. Yüksek sigara içme yaygınlığı, iş stresi durumu ve boş zaman tesislerinin bulunmamasıyla ilişkilendirilmiştir. Nakliye yöntemleri ile gemideki beslenme iyileştirilebileceği ancak sigara tüketiminin bireysel kontrol altında olduğu belirtilmiştir (Papadakis ve diğerleri, 2020).

Genel olarak gemideki psiko-sosyal stres aşırı iş talepleri, vardiyalı çalışma, işin harici kontrolü ve karar verme sürecindeki kapsam eksikliğinden kaynaklanır (Stansfeld ve Candy, 2006; Granier ve Krause, 2000; Karasek, ve diğerleri, 1998). Denizcilik sektöründe istihdam aynı zamanda psikososyal stres faktörü ile de ilişkilidir; aşırı uzun çalışma saatleri, gemide daha az uyku süresi ve kalitesi, gemi hareketleri, gürültü ve titreşim gibi kalıcı fiziksel etkiler de dâhil (Oldenburg ve diğerleri, 2009; Oldenburg ve diğerleri, 2012) Gemi işletmelerindeki endüstriyel ve teknolojik gelişmeler sebebiyle insana düşen enerji talebi yükü son on yılda daha da azalmıştır (Wittkowski, 2011). Bu durum psiko-sosyal stres faktörlerinin sadece bir tanesine etkindir.

Gemide vardiyalı çalışma “stresli yeme” durumunu tetiklese de, gemide yapılan ekstra fiziksel aktiviteden doğan enerji açıklıkları ile ilgili çalışmalar hala eksiktir. Ayrıca gemide eğlence ortamları da ciddi şekilde kısırlaştırılmıştır. Tedarikçiler tarafında gemideki yiyecek arzı, yapılan/yapılacak olan yemek tariflerinden belirlenebilir. Bu durumda bütçe ve analizler de dikkate alınmalıdır. Özellikle uzun yolculuklardaki tedariklerde kaptanın emirleri dikkate alınmaktadır (Oldenburg ve diğerleri, 2013).

Standartlaştırılmış anketler beslenme ve sağlık açısından geçici(kısa süreli) çözümlere yanıt verdiğinden daha bireyselleştirilmiş besin tüketimleri değerlendirilebilir (Bingham ve diğerleri, 1994). Bu durum dünya çapındaki

ticari gemilerin beslenme ve sağlığı açısından da faydalı olabilir (Oldenburg ve diğerleri, 2013). Standart anketler çok kültürlü etnik yapıyı kapsamamaktadır (Leszczyńska ve diğerleri, 2008).

Denizciler arasında yetersiz beslenme ve buna bağlı bazı sağlık durumlarının tespiti için antropometrik veriler, enerji tüketimi, Biyoelektrik Imperdans Analizi (BIA), ergospirometri ve kas analizi gibi objektif parametreler ile veri toplanması daha gerçekçi sonuçlar verebilir.(Oldenburg ve diğerleri, 2013).

2.2. Gemi Çalışanlarının Beslenme Durumunun Bazı Kronik Hastalıklar İle İlişkisi

2.2.1. Metabolik Sendrom ile İlişkisi

Metabolik sendrom, ulusal obezite komitesinin (Azizi ve diğerleri, 2010) tedavisine göre teşhislenen, genellikle obezite kökenli, insülin direnci, dislipidemi, glikoz intoleransı ve hipertansiyon dahil olmak üzere bir grup metabolik bozukluğun varlığıyla tanımlanır (Eckel ve diğerleri, 2005). Metabolik hastalık tablosu aşağıdaki şartlardan en az üç tanesini varlığı ile tanımlanır (Romero ve diğerleri, 2016);

- ✓ Bel çevresi(erkek 102 cm ve üzeri, kadın 88 cm ve üzeri)
- ✓ Trigliseriler 150mg/dl (veya tedavi sürecinde)
- ✓ HDL- kolesterol erkeklerde 40 mg/dl; kadınlarda 50 mg/dl(veya tedavi sürecinde)
- ✓ Kan basıncı 130/85 mm Hg(veya tedavi sürecinde)

Danimarka nüfusunun 1/5'inde metabolik hastalıklar mevcut olup bu sebeple KVH'dan ölüm hızı artmıştır (Tanamas ve diğerleri, 2014). Danimarkalı denizci popülasyonunun önemli bir kısmını Asyalılar temsil ettiği için onların da metabolik hastalık tablosu riski taşıdıkları düşünülmektedir (Johnsen, 2007; Nicholas ve diğerleri, 2012; Eapen ve diğerleri, 2009). Danimarkalı denizciler (özellikle denizcilik öğrencileri) genel Danimarka halkından daha kiloludur.

Metabolik sendrom, kardiyovasküler ölüm hızının iki kat, diyabeti beş altı kat artırır ve alkolizm harici oluşan karaciğer yağlanması, polikistik over ve bazı kanserler ile ilişkilidir. Beslenme, uyku düzeni, vardiyalı çalışma, stres ve yorgunlukla doğrudan alakalıdır (Jepsen ve Rasmussen, 2016).

Denizciler gemide çalışmaya elverişlilik için iki yılda bir tıbbi muayeneden geçirilir. Artan bel çevresi obeziteyi düşündürürken sağlık durumu analizi için diğer tetkikler de uygulanmalıdır. Metabolik sendrom yönetimi, altında yatan hastalığın keşfi ve tedavisi ile sağlanırken ikincil olarak beslenme şartlarının iyileştirilmesi ve fiziksel aktiviteye bakılır. Metabolik sendrom tedavisi için bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır (Jepsen ve Rasmussen, 2016).

Temelinde düzensiz beslenme, genetik faktörler ve stres bulunan rahatsızlıklar ve bunlardan oluşan metabolik sendrom (Eckel ve diğerleri, 2005) çalışanlar üzerinde acil müdahale gerektirebileceğinden dolayı (Oldenburg ve diğerleri, 2014) belirli bir süre istirahat etmeleri gerekebilir.

Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde alkol ve sigara tüketimi, stres faktörü de metabolik sendrom için altyapıya katkı sağlar. Metabolik sendrom için genel tavsiye yüzde on ağırlık kaybı ve günlük yarım saat fiziksel aktivite, katı yağ alımının azalması ve diyet lifi alımının artırılması, sigara ve alkol tüketimi kontrolünden oluşur (Jepsen ve Rasmussen, 2016).

2.2.2. Kardiyovasküler Hastalıklar ile İlişkisi

Günümüz şartlarında geçmişe göre yaşanan demografik değişiklikler ve sağlıksız yaşam tarzında görülen artış sebebiyle kardiyovasküler hastalıkların görülme oranı artmıştır. Bu risk faktörleri denizciler için de muhtemeldir. Teşhis, tedavi ve ilk yardımı karadaki ile kıyaslanamayacak olumsuz durumda olan denizcilerin şartları düşünüldüğünde ortalama yaş durumu KVH riskini artan yönde etkileyecektir (Oldenburg, 2014). Oldenburg'un yazmış olduğu kitapta Alman bandıralı gemilerde akut göğüs ağrısı ve kalp ritim bozuklukları için izosorbit dinitrat, gliserol trinitra,metprolol tartrat, veparomil hidroklörür ve adrenalin atropin bulundurulduğu belirtilmiştir (Oldenburg, 2013).

Modern gemi tekniğinin bir sonucu olarak daha düşük mürettebat sayısı ile kişi başına düşen sorumluluk sayısı artmaktadır. Bu durum dolayısıyla psikolojik iş yükü de artmıştır. Örneğin son yarım asırda genel olarak konteyner gemilerindeki mürettebat sayısı 30'dan 20'ye gerilemiştir. Ayrıca teknoloji arttığı için liman ekipmanlarının elleçleme hızları arttı ve bunun sonucunda gemiler artık limanlarda daha az zaman geçirmeye, böylece hızlı liman rotasyonları da gözlemlenmeye başladı. Bunların hepsi fiziksel ve zihinsel stresin artmasını sağlayarak denizciler arasında KVH riskinin görülmesini de arttırdığı varsayılmaktadır (Oldenburg ve Jensen, 2012). Egzersiz eksikliği ve yüksek kiloda olma durumu da psiko-fiziksel strese yol açmaktadır (Jezewska ve diğerleri, 2006).

Jaremin ve Kotulak'ın 1985'ten 1994'e kadar süren dokuz yıllık çalışmasında 11.000 civarı Polonyalı denizcinin ve balıkçının (yaş ortalaması 50 ve iş yılı süresi ortalaması 23) geriye dönük ölüm hızı oranı araştırması yapılmıştır (Jaremin ve Kolutak, 2003). Sonucunda denizde ölümlerin yüzde yetmiş oranla birtakım rahatsızlıklar, dengesiz ve yetersiz beslenme, stres vb. durumlara bağlı olarak görülen miyokart enfarktüs'ten(kalp krizinden) kaynaklandığını gözlemlemişlerdir. Çalışma yenilenerek bahsi geçen 9 yıl tekrar gözden geçirildiğinde miyokart enfarktüs'ten ölüm oranı genel Polonya nüfusuna oranla düşük bulunmuştur. Bu durum sağlıklı işçilerden kaynaklanıyor olabilir denilmiştir(Jaremin ve Kolutak, 2003). Denizde çalışma sırasında rastlanan Miyokard enfarktüs'ü de içinde barındıran KVH olayından sonra da ilk müdahalede hayatta kalma oranı, hastanedeki ilk müdahale oranına göre düşük bulunmuştur. Bu durum hem deneyimsizlik hem de imkânsızlıkla ilişkilidir (Oldenburg, 2013).

Gemi tipi ile ilgili olarak özellikle yolcu gemilerinde çalışanlar haricinde yaşlı yolcuların bulunması nedeniyle yüksek sayıda kardiyovasküler hastalıkların meydana gelmesi ile ilişkili bulunmuştur. Benzer durum konteyner gemilerinde rastlanmıştır (Oldenburg ve diğerleri, 2014).

Gemide beslenme ile ilgili uluslararası düzenlemeler bayrak devleti standartları ile ilişkilidir. Denizde uzun süre kalma, yüksek yağlı ve düzensiz beslenme, geminin kısıtlı imkânlarına mağrur kalmak yüksek kolesterol yüksek trigliserit ve obeziteye katkıda bulunur (Babicz ve diğerleri,1998). Denizcilerin yeme alışkanlıklarına ilişkin birkaç çalışma yapılmış ve incelemeler yetersiz bulunmuştur (Oldenburg ve diğerleri,2013). Sağlığı geliştirme programlarının denizcilerin sağlık davranışları ve parametrelerindeki iyileşmeye sebep olabileceği varsayılmaktadır (Hjarnoe ve Leppin, 2013).

Hırvat denizcilere uygulanan bir çalışmanın sonucunda denizcilerin yüzde yetmiş beşinin fazla kilolu olduğu, yüzde sekseninin kolesterol parametresi ve yüzde otuzunun kan glikozu parametresinde artışı saptanmıştır (Pancic ve diğerleri, 2005).

Bir çalışmaya göre Norveç'teki incelenen denizcilerin yaklaşık olarak yüzde altmış dördü fazla kilolu ve yaklaşık olarak yüzde yirmi üçünün obez olduğu saptanmıştır (Hoeyer ve Hansen, 2005).

ABD iç su yolu ticaret gemi kaptanları ve pilotlarından oluşan bir popülasyonda, yüksek oranda obezite (%61), yüksek trigliserit (%42), yüksek açlık glikozu (%22) ve metabolik sendrom özelliklerine (%39) rastlanmıştır (Scovill ve diğerleri, 2012).

Denizcilerin supplement kullanma konusundaki ortak uygulaması, muhtemelen KVH riskinin azaltılmasıyla ilgili sınırlı değere sahiptir. Denizcilerin yeme alışkanlıklarından kaynaklanan KVH risk faktörlerinin değerlendirmesi için kan analizi ve birtakım stres testleri gereklidir. Denizcilerin yeme alışkanlıkları ile ilgili kapsamlı çalışmaya ihtiyaç vardır (Oldenburg ve diğerleri, 2013).

Filipinli denizcilerin KVH bilgi tutum ve uygulamalarını belirlemeyi amaçlayan anket yöntemi ile veri toplanmış bir çalışmanın sonucunda 136 erkek katılımcı arasından %77 yağlı yiyecek, %68,4'ü sigara tüketimi ve %65,4'ünde egzersiz eksikliği saptanmıştır (Gregorio ve diğerleri, 2016).

İspanyol denizcilerde gemiye binış öncesi muayenelerin iyileştirilmesi, daha ayrıntılı beslenme anketi, tıbbi tavsiyelerin uygulanmasının fazla kilo, obezitede azalma ve KVH riskinde erken teşhisin sağlanması amacıyla yapılan bir çalışmada; 2011 (334 kişi), 2012 ve 2013 (74 kişi)'te incelenen katılımcılarda aşırı kilo ve obezitenin mevcudiyetine, 2012 ve 2013'te bel çevresi, toplam kolesterol ve beden kütle indeksi'nde (BKI) azalma olduğu saptanmıştır. KVH ilişkisi olan 60 katılımcı ise (%35,5) Hemoglobin A1c (HbA1c) risk değeri gözlemlenmiş ve yüksek tansiyonu olan kişilerde mikroalbuminüri görülmüştür. Hipofiz bezinden salgılanan yüksek tiroit stimulan hormon(TSH) ve karaciğerde üretilen C-reaktif protein (CRP) bu popülasyonda eser görülmüştür. Çalışmanın sonucunda HbA1c'nin ölçülmesinin erken teşhisi iyileştirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca fazla kilolu ve obezite olanlar tıbbi tavsiyelere olumlu yanıt vermiş ve risk faktörlerini azaltmıştır (Romero ve diğerleri, 2016).

Ulusal İran tanker şirketi (NITC)'nde toplam kolesterol ve düşük yoğunluklu lipoprotein (LDL) bakılarak 2015 yılında 234 İranlı erkek denizci üzerinde yapılan kesitsel bir çalışmada; ortalama yaş grubu 36 civarı olan denizcilerin metabolik sendrom aralığının %14,9 olduğu tespit edilmiştir. KVH için teşkil eden kısmı ise %51,1 aşırı kilolu, %38,5 abdominal obezite ve %27,8 sigara tüketimi ile ilişkilendirilmiştir. Yaş ve BKI'nin hipertansiyon ile etkisi anlamlı bulunmuştur. Bu durum İranlı tankerlerde çalışan denizciler arasında metabolik sendromun yaygınlığının hem kendi sağlıkları hem de kariyerlerini olumsuz etkileyebileceği yönündedir (Baygi ve diğerleri, 2016).

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda gemi faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte fazla mürettebat sayısına gerek kalmamış ve sayıda düşüş yaşanmıştır. Bu durum kişiye düşen iş yükünü arttırmış, kontratların kısalsmasını, vardiyaların artması ve hızlı liman

rotasyonlarına sebep olmuştur. Kısıtlı imkânlar altında uzun süre çalışan gemi adamları için bu durum düzensiz beslenme şartları ve strese meyilli arttırmıştır. Gemideki kısıtlı imkânlardan ötürü eğlence merkezlerinin ve fiziksel aktivite salonlarının eksikliği de stresin daha da artmasına etken olabilmektedir. Yaş, yüksek stres, düzensiz ve yetersiz beslenme, ağır çalışma şartları kardiyovasküler hastalıkların ve metabolik sendromun tetiklenmesi için kaçınılmazdır. Her ne kadar tedavileri ilaca dayalı olabilese de, ikincil tedavileri beslenme ve düzenli yaşama dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar bu iki kompleks hastalığın gemi çalışanlarında görülebilir olduğunu, bu sebepten ötürü gemi ölüm hızında artışın görüldüğünü de göstermektedir. Gemide görülen hastalık atağına karşı yapılan ilk yardımın, hastane şartlarında yapılan ilk yardım ile farklı imkânlara sahip olduğuyla ölüm hızındaki artış anlamlandırılmaya çalışılsa da, literatürde yapılan çalışmaların neredeyse tamamında gemi çalışanlarının beslenme, sağlık ve refahı için daha ayrıntılı, daha bireysel çalışmaların yapılmasına, çalışmalarda doğru parametre ve veri girişlerine yer verilmesine, çalışmalar için elverişli ortamların oluşturulmasına, çok kültürlü etnik kökene ve hijyene önem verilmesine, gemi çalışanlarının ilk yardım, beslenme ve sağlık konusunda uzmanlar tarafından bilinçlendirilmesi, eğitilendirilmesi, gemideki besin ilaç tedarik zincirinin, fiziksel aktivite, eğlence merkezlerinin ve besin çeşitliliğinin artırılmasına, psikolojik iş yükünün azaltılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Vardiya ve iş yükünün azaltılması bedensel yorgunluk ve stres sorunların yaşanmasının önüne geçebilir. Mürettebatın sağlık ve beslenme durumu kontrollerinin artırılması, varsa hastalığı hakkında bilgi verilip, uzmanlar tarafından güncel vücut kompozisyonuna aydınlatılması ve bireysel olarak uyması gereken beslenme alışkanlıklarının bilinçlendirilmesi, gerekli eğitimlerin alınması ve güncellenerek tekrarlanması ile hem bireysel hem de sektörel verimde artış, sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, sağlık ve refah durumunun iyileşmesinde artış sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Azizi, M. F., Hadaegh, M. F., & all., M. D. (2010). Appropriate Definition of metabolic syndrome among iranian adults: Report of the Iranian National Commit-tee of Obesity. Arch Iran Med, 426.
- Babicz-Zielinska, E., & Zabrocki, R. (1998). Assesment of nutrition of seamen and fishermen. Rocznik Hig. 499-505.
- Baygi, F., Jensen, O. c., Qorbani, M., Farshad, A., Salehi, S. A., Mohammadi-Nasrabadi, F., . . . Shidfar, F. (2016). prevalence and associated factors of cardio-metabolic risk factors in Iranian seafarers. Int Marit Health, 59-65.
- Baysal, A. (1999). Beslenme. Ankara.
- Bingham, S., Gill, C., & all., A. W. (1994). Comparison of dietary assessment methods in nutritional epidemiology: weighed records v. 24 h recalls, food-frequency questionnaires and estimated-diet records. BR J Nutr, 619-643.
- Beunza J.J., Toledo E., Hu F.B., Bes-Rastrollo M., Serrano-Martí'nez M., Sa'nchez Villegas A., Martí'nez A.J., ve Martí'nez-González M.A. (2010) Adherence to the Mediterranean diet, long-term weight change, and incident overweight or obesity: the Seguimiento Universidad de Navarra (SUN) cohort. American Journal of Clinical Nutrition. 92:1484-93.
- Eapen, D., Katra, G., Merchant, N., Arora, A., & Khan, B. (2009). Metabolic syndrome and cardiovascular disease in south asians. Vasc Health Risk Manag, 731-743.
- Eckel, R., Grundy, S., & Zimmet, P. (2005). The Metabolic syndrome. Lancet, 1415-1428.
- Fişek, N. (1983). Halk Sağlığına Giriş. Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi, Yayın No: 2, Ankara.
- Granier, B., & Krause, N. (2000). expert-observer assessment of job characteristics.In: Schnall P,Belkic K, Landsbergis P, Baker D(eds.) the workplace and cardiovascular disease. Occ Med , 15:175-183.
- Gregorio, E. R., Kobayashi, J. J., Medina, J. R., & Simbulan, N. P. (2016). knowledge, attitudes and related practices of Filipino seafarers regarding cardiovascular diseases. Int marit Health, 214-222.
- Hansen, H., Dahl, S., B, B., & Brix, J. (1994). Lifestyle, nutritional status and working conditions of Danish Sailors. Travel Med Int, 139-143.
- Hansen, H., Hjarnoe, L., & Jepsen, J. (2011). Obesity Continues to be a major health risk for Danish seafarers and fishermen. International Maritime Health, 98-103.
- Hjarnoe, L., & Leppin, A. (2013). Health promotion in Danish maritime setting: challenges and possibilities for changing lifestyle behavior and health among seafarers. BMC Public Health, 1165.
- Hoeyer, J., & Hansen, H. (2005). Overweight among nordic male seafarers. 8th International symposium of maritime health, (s. 8-13). Rijeka.

- Hongguang, J., Haiming, W., & Kaiji, L. (1996). A nutrition survey of seamen on board of oceanliner. *Chin J Naut Med*, 80-84.
- Hover, J., & Hansen, H. (2005^a). Obesity among Danish Seafarers. *International Maritime Health*, 48-55.
- Hover, J., & Hansen, H. (2005^b). Overweight among Nordic male seafarers. 8th International Symposium of Maritime Health. Rijeka, Croatia.
- Jaremin, B., & Kolutak, E. (2003). Myocardial infarction(MI) at the work-site among Polish seafarers. The risk and the impact of occupational factors. *Int marit health*, 26-39.
- Jepsen, J. R., & Rasmussen, H. B. (2016). The metabolic syndrome among Danish seafarers: a follow-up study. *International Maritime Health*, 129-136.
- Jeżewska, M., Leszczynska, I., & Jaremin, B. (2006). Work related stress at sea self estimation by maritime students and officers. *Int Marit Health*, 66-75.
- Jeżewska, M., Babicz-Zielinska, E., Leszczynska, I., & Grubman, M. (2009). Promotion of Healthy Nutrition of Seafarers. *Int Marit Health*, 48-50.
- Johnsen, K. B. (2007). The metabolic syndrome in a global perspective, The public health impact-secondary publication. *Dan Med Bull*, 157-159.
- Karasek, R., Brisson, C., Kawakami, N., Houtman, I., Bongers, P., & Amick, B. (1998). The job content questionnaire(JCQ): An instrument for internationally comparative assessments of psychosocial job characteristics. *J Occup Health Psychol*, 3: 322-355.
- Kendel, G., Pavicic-Zezelj, S., & Micovic, V. (2005). Evaluation of nutrition and. 8th International Symposium of Maritime Health. Rijeka, Croatia.
- Kierst, W. (1966). Bad effects of improper nutrition during the work on sea. *Bulletin of the Institute of Marine Medicine Gdansk*.
- Leszczyńska, I., Jeżewska, M., & Jaremin, B. (2008). Work-related Stress at sea. Possibilities of research and measures of stress. *Int Maritime Health*, 93-102.
- Maritime Labour Convention. (2006). Maritime labour convention, www.ilo.org/global/standards/maritime-labour-convention/WCMS_090250/lang-en/index.htm. Accessed at August 2021.
- Memorial, (2021). <https://www.memorial.com.tr/tibbi-birimlerimiz/beslenme-ve-diyet>. Beslenme ve Diyet. Erişim Tarihi: 23.01.2022.
- Nicholas, T. M., Luengo-Fernandez, R., J Leal, A. G., Scarborough, P., & Rayner, M. (2012). European cardiovascular disease statistics. European Heart Network, European Society of Cardiology.
- Oldenburg, M., Hogan, B., & Jensen, H. (2012). Systematic review of maritime field studies about stress and strain in seafaring. *Int Arch Occup Environ Health*, 86: 1-15.
- Oldenburg, M., Jensen, H., Latza, U., & Baur, X. (2009). Seafaring stressors aboard merchant and passenger ships. *Int J Public Health*, 54; 96-105.
- Oldenburg, M. (2013). Cardiovascular Disease. Textbook of Maritime Medicine, Haukeland University Hospital. Haukeland.
- Oldenburg, M. (2014). Risk of cardiovascular diseases in seafarers. *International Maritime Health*, 53-57.
- Oldenburg, M., & Jensen, H. (2012). Merchant seafaring: a changing and hazardous occupation. *Occup Environ Med*, 685-688.
- Oldenburg, M., Harth, V., & Jensen, H. (2013). Overview and prospect: food and nutrition of seafarers on merchant ships. *Int Marit Health*, 191-194.
- Oldenburg, M., Jensen, H., Latza, U., & Baur, X. (2008). Coronary risks among seafarers aboard German-Flagged Ships. *Int Arch Occup Environ Health*, 735-741.
- Oldenburg, M., Rieger, J., Sevenich, C., & Harth, V. (2014). Nautical officers at sea: Emergency experience and need for medical training. *J Occup Medical Toxicol*, 19.

- Pancic, M., Ricka-Zahuar, Z., & Blazevic, M. (2005). Analysis of risk factors and assessment of exposure to coronary diseases in seamen. 8th International Symposium of Maritime Health. Rijeka, Croatia.
- Romero-Paredes, M. d., Reinoso-Barbero, L., Gonzalez-Gomez, M. F., & Bandres-Moya, F. (2016). Improving cardiovascular health in spanish seafarers. *International Maritime Health*, 3-8.
- Saarni, H., & Niemi, L. (2007). Health promotion among Finnish seafarers: Trimmare project. 9th International Symposium of Maritime Health. Esbjerg, Denmark.
- Salyga, J. (2005). Comparative analysis of nourishment of lithuanian and Latvian seafarers at sea. *Medicina(Kaunas)*, 781-786.
- Scovill, S., Roberts, T., & McCarty, D. (2012). Health Characteristics of Finland waterway merchant marine captains and pilots. *Occupational Medicine*, Vol:62, Issue:8, p: 638-641.
- Stansfeld, S., & Candy, B. (2006). Psychosocial work environment and mental health: a meta-analytic review. *Scand J Work Environ Health*.
- Tanamas, S., Shaw, J., Bacholer, K., Magliano, D., & Peters, A. (2014). Twelve year weight change, waist circumference change and incident obesity: the Australian diabetes,obesity and lifestyle study. *obesity silver spring*, 1538-1545.
- WHO., (2021), <https://www.who.int/>. Erişim Tarihi: 23.01.2022.
- Wittkowski. (2011). Ernährung auf Seeschiffen in der Kauffahrteischiffahrt. Fachbereich Seefahrt, Elsfleth, Jadehochschule .
- Yorulmaz, R. Ve Erdem, R. (2021). Sağlıklı Yaşam Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*. 7(1) : 57-74
- Zorn, M. (1984). *The Seafares Food*. Berlin: Hrgs: Goethe.

Subject Area
Turkish Language

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1634-1642

Arrival
24 March 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62153

Article Serial Number
08

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62153>

How to Cite This Article

Kavalli, S. (2022).
"Kumuk Türkçesi
Çalışmaları Hakkında Bir
Bibliyografya Denemesi"
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1634-
1642

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Kumuk Türkçesi Çalışmaları Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi

A Bibliography Trial On Kumyk Turkish Studies

Seda KAVALLI ¹

¹ Dr., Kocaeli, Türkiye

ÖZET

Kuzey-batı Kıpçak lehçeleri grubuna ait Kumuk Türkçesi'nin zengin dil malzemesi ve söz varlığına sahip olması Kumuk Türkçesi'ne olan ilgiyi artırmıştır. Bu alanda Türkiye ve Türkiye dışında birçok önemli çalışma yapılmıştır. Kumuk Türkçesinin dil özellikleri, ağız yapıları, söz varlığı ve Kumuk edebiyatının seçkin şahısları ile eserleri farklı yönlerden çalışılmıştır. Bu çalışmalar farklı yerlerde ve farklı dillerde yayımlandığı için araştırmacılar yeni çalışmaları için derli toplu bir bilgi kaynağına ihtiyaç duymuşlardır. Bibliyografyalar bu noktada araştırmacılar için kolaylık sağlamış ve önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Ancak literatürde Kumuk Türkçesi hakkında doğrudan bir bibliyografya çalışması tespit edilememiştir. Bu sebeple hazırlanan bu çalışma ile daha sonra yapılacak olan Kumuk Türkçesi çalışmalarına kaynaklık etmek ve yardımcı olmak amaçlanmıştır. Bibliyografyadaki kaynaklar "Türkiye Dışındaki Kumuk Türkçesi Çalışmaları" ve "Türkiye'deki Kumuk Türkçesi Çalışmaları" şeklinde iki ayrı ana başlık altında gösterilmiştir. Bu çalışmalar türlerine göre "Kitaplar, Makaleler, Bildiriler, Ansiklopedi Maddeleri ve Tezler" olarak ayrı başlıklarda gösterilmiştir. Ayrıca dolaylı olarak Kumuk Türkçesinden bahseden kaynaklar da ayrı bir başlıkta listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kumuk Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Bibliyografya, Kumuklar

ABSTRACT

Having a rich linguistic material and vocabulary in Kumyk Turkish, which belongs to the group of north-western Kipchak dialects, has increased the interest on it. Many important studies have been carried out in this field in Turkey and outside of Turkey. The language features of Kumyk Turkish, dialect structures, vocabulary and distinguished people of Kumyk literature and their works have been studied from different aspects. Since publishing of these studies in different places and different languages, researchers needed a compact source of information for their new studies. At this point, bibliographies have provided convenience for researchers and have become an important reference source. However, a direct bibliography study about Kumyk Turkish could not be found in the literature. For this reason, with this study, it is aimed to be a source and help for the Kumyk Turkish studies that will be done later. The sources in the bibliography are discussed under two main titles as "Kumyk Turkish Studies Outside of Turkey" and "Kumyk Turkish Studies in Turkey". These studies are shown under separate titles as "Books, Articles, Papers, Encyclopedia Articles and Theses" according to their types. In addition, sources that indirectly mention Kumyk Turkish are also listed under a separate title.

Key Words: Kumyk Turkish, Kipchak Turkish, Bibliography, Kumyks

1. GİRİŞ

Günümüzde Kumukların büyük çoğunluğu Rusya Federasyonuna bağlı Özerk Dağıstan Cumhuriyetinde ve bir kısmı da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra zorunlu göçlerle geldikleri Türkiye'de yaşamaktadır. Kumukların etnik kökeni hakkındaki genel görüş Oğuz ve Kıpçak karışımı bir kavim oldukları yönündedir. Tavkul (2005)'ün ifade ettiği üzere, Macar dilbilimci Klapproth Kumukların kökenini Hazarlara, Vambery ve W. Barthold ise Kazi-Kumuklara dayandırmıştır. Ayrıca Tavkul (2005), Kumuk Türkçesi üzerine çalışmalar yapan Bekir Çobanzade'nin, Kumukların kökeninin Karaçay-Malkar ve Kırım Türklerinden ayrılmış bir boy olduğu fikrinden de bahsetmiştir. Çobanzade'nin fikrine katılan Rus Türkolog A. Samoyloviç de Kumukların, Karaçay-Malkarlılar gibi Türklerden önce Dağıstan bölgesinde yaşayan yerli halkların Türkleşmesi sonucunda ortaya çıkan bir boy olduğu görüşünü kabul etmiştir (Tavkul, 2005). Bu kavmin kullandığı Kumuk Türkçesi, Kıpçak (Kuzey-batı) grubu Türk lehçelerine dahildir. Kumuk Türkçesinin Dağıstan'da Avarcadan sonra en fazla konuşulan dil olduğu bilinmektedir. Kıpçak grubu lehçelere ait dil özelliklerinin yanı sıra hem Oğuz grubu lehçelerin özelliklerini hem de Kumukların yaşadığı coğrafyanın etkisiyle Rusça unsurlara da sahip olan Kumuk Türkçesi'nde, İslamiyet'in etkisiyle Arapça ve Farsça unsurlar da görülmektedir.

Sahip olduğu dil özellikleri ve zengin söz varlığı ile dikkat çeken Kumuk Türkçesi hakkında çok sayıda önemli çalışma yapılmıştır. J. Nemeth, Gustaf John Ramsted, Johannes Benzing, Lars Johanson, Bekir Sıdkı Çobanzade, Zaynal Z. Bamatov ve Nuhay Batırmurzaev gibi Türkiye dışındaki dilbilimcilerin Kumuk Türkçesi üzerine çalışmaları 20. yüzyılın başlarında başlamıştır. Bu alanda Türkiye'de yapılan çalışmaların 20. yüzyılın sonlarına doğru ağırlık kazandığı görülmektedir.

Kumuk Türkçesi hakkında Türkiye dışında yapılan çalışmalar batıda İngilizce, Almanca, Rusya'da ve Rusya'ya bağlı Özerk Dağıstan Cumhuriyeti sınırları içerisinde ise Rusça ve Kumuk Türkçesiyle yayımlanmıştır. Macar dilbilimci J. Nemeth *Kumukisches und Balkarisches Worterbuch (1911)* adlı çalışmasıyla Kumuk ve Balkar

lehçelerinin sözlüğünü hazırlamıştır. Bekir Sıdkı Çobanzade'nin *Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri (1926)* adlı çalışması Kumuk Türkçesi çalışmalarına öncülük eden bir çalışma niteliğinde olmuştur. Jean Deny, Kaare Grønbech, Helmuth Scheel ve Zeki Velidi Togan editörlüğünde hazırlanan *Philologiae Turcicae Fundamenta (1959)* adlı çalışmada hem tarihi hem de çağdaş Türk dili ve lehçelerinin tasnifi ve genel özellikleri, alanında uzman dilbilimcilerin çalışmalarıyla sunulmuştur. Bu eserde Kumuk Türkçesi hakkındaki bölüm Johannes Benzing tarafından “Das Kumukische” başlığıyla Almanca olarak yazılmıştır.

Türk dili ve lehçeleri hakkında temel eser niteliğindeki *Philologiae Turcicae Fundamenta* adlı çalışmadan sonra Türk dilinin yapısı, tarihi, eski ve yeni Türk dilleri ve lehçeleri, Türk dillerinin yazı sistemleri gibi konularda detaylı bilgi veren bir diğer önemli eser ise Lars Johanson ve Éva Ágnes Csató editörlüğünde hazırlanan *The Turkic Languages (Routledge Language Family Description)* adlı çalışmadır. Eserde her bir konu yine alanında uzman dilbilimciler tarafından hazırlanmıştır. Bu eserde Kumuk Türkçesi hakkındaki bölüm ise Kıpçakça çalışmaları ile tanınmış Macar Türkolog Árpád Berta tarafından yazılmıştır. Berta, “West Kipchak Languages” başlığı altında Kumuk Türkçesi'nin yanısıra Karaçay-Balkar, Kırım Tatarcası ve Karayca hakkında da bilgi vermiştir.

Türkiye’de Kumuk Türkçesi çalışmaları 20. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Özellikle Kafkasya sahası hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Ufuk Tavkul’un Kumukların tarihi, sosyal yapısı ve dilleri üzerine yayınladığı çalışmalar önemlidir. Çetin Pekacar’ın da Kumuk Türkçesinin dil özellikleri ve Türkiye Kumukları ile ağızları üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. Kumuk Türkçesinin zengin söz varlığını yansıtmaya bakımından önemli bir yere sahip olan atasözleri ve deyimleri de Osman Uyanık ve Erol Öztürk tarafından çalışılmıştır. Böylece Türkiye’deki Kumuk Türkçesi çalışmaları hız kazanmış, Kumukça hakkında çok sayıda dikkate değer kitap, makale, bildiri, ansiklopedi maddesi ve lisansüstü tez çalışması hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu makalede ele alınan kaynaklar “*Türkiye Dışındaki Kumuk Türkçesi Çalışmaları*” ve “*Türkiye’deki Kumuk Türkçesi Çalışmaları*” şeklinde iki ayrı ana başlık altında gösterilmiştir. Bu çalışmalar türlerine göre “*Kitaplar, Makaleler, Bildiriler, Ansiklopedi Maddeleri ve Tezler*” olarak ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca Kıpçak grubu lehçe çalışmalarında da bahsedilen Kumuk Türkçesi çalışmaları ise “*Dolaylı Olarak Kumuk Türkçesinden Bahsedilen Kaynaklar*” başlığında gösterilmiştir.

2. BİBLİYOGRAFYA

2.1. Türkiye Dışındaki Kumuk Türkçesi Çalışmaları

2.1.1. Kitaplar

1. Çobanzade, B. (1926). *Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri*. Bakü.
2. Ansimov, N. ve Şamhalov, A. (1931). *Kumukskaya Literatura*. V. 725-729, Moskova.
3. Batırmurzaev, A. N. (1932). *Kumuk Tilni Arfagrafiyası*. Dağıstan: Dağıstan Devlet Neşriyatı.
4. Batırmurzaev, A. N. (1932). *Kumuk Tilni Grammatikası*. Mahaçkala.
5. Temirhanof, M. ve Salavatov, A. (1933-1934). *Kumuk Til Kitabı (Grammatika ve Orfografiya) I-II*. Mahaçkala.
6. Deny, J., Grønbech, K., Scheel, H. ve Togan, Z. V. (1959). *Philologiae Turcicae Fundamenta*. Wiesbaden.
7. Gadjiyeva, S. (1959). *Kumuklanı Yamakları ve Habarları*. Mahaçkala: Dağıstannı Kitapbasması.
8. Bammatov, Z. Z. (1965). *Kumuk Tilni Orfografiya Sözlüğü= Kumuk Tilni Orfografiya Sezlijugju*. Dağıstan: Dagestanskoe Uchebno-pedagogicheskoe Izdatelstvo.
9. Kerimov, İ. ve Axmedov, A. B. (1965). *Qumuq Til*. Mahaçkala.
10. Bammatov, Z. Z. (1969). *Kumuksko-Russkiy Slovarı, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya*. Moskva.
11. Daibova, K. H. (1973). *Kumuk Tilni Kısga Frazelogiya Sözlüğü*. Mahaçkala.
12. Aliyev, S. (1980). *Revolutsiyadan Aldağı Kumuk Adabiyatı*. Mahaçkala.
13. Kerimov, İ. (1982). *Kumuk Tilni Gucurlu Grammatikası*. Dağıstan: Dağıçpedgiz.
14. Abdurrahmanov, A. (1983). *Aytıvlar ve Atasözleri*. Mahaçkala: Dağıstan Eğitim-Pedagoji Yayınevi, 1-120.
15. *Filologiya Fakultetini Rus-Dağıstan Bölüğünde Ohuyyan Studentler Uçun / Kumuk'lanı Halk Avuz Yaratıvçuluğu:Programma* (1989). Mahaçkala: Halklanı Dosluğı Ordenli V.İ. Leninni Altındağı Dağıstan Paçalığı Universiteti.

16. Hangıŝiyev, C. M. (1989). *Kumukça Ohuv-Yazıvğa Üyretiv Darslağa Didaktika Material*. Dağıstan: Dağıuıpeditgiz.
17. Biybolatov, T. (1990). *Bugav Üzgen Yır*. Dağıstan: Dagestanskoe Knijnoe Izdatel'stvo.
18. Hacıahmatov, N. E. ve Sabahçıev, A. A. (1991). *Kumuk Til: 5 Klass*. Dağıstan: Dağıstan Ohuv-Pedagogika İzdatelstvosu.
19. Ramsted, G. J. (1991). *Cumucia and Nogaica* (G. J. Ramsted's Kumuk materials, edited and translated by Emine Gürsoy Naskali; G. J. Ramsted's nogajische Materialien, bearbeitet und übersets von Harry Hallen). Helsinki.
20. Adŝiev, A. M. ve Kadiradŝiev, K. S. (1992). *Russko-Kumıskskiy Razgovornik*. Rusya: Rossiyskaya Akademiya Nauk.
21. Hangıŝiyev, C. M. (1995). *Kumuk Til- Morfologiya*. Mahaçkala: Dağıstan Devlet Üniversitesi Yayınları.
22. Johanson, L. ve Csató, É. Á. (1998). *The Turkic Languages (Routledge Language Family Description)*. London: Routledge.
23. Gadjiyeva, S. Ő. (2000). *Kumuki İstoriçeskoe Proŝloe Kultura Bit: Kniga Pervaya*. Dağıstan: Dagestanskoe Knijnoe İzdatelstvo.
24. Bammatov, B. G. (2006). *Russko-Kumykskij Terminologiceskij Slovar*. Rusya.
25. Akavov, Z. H. ve Akavov, R. Z. (2009). *İstoriya Kumıksoy litaratur novogo vremeni v kulturno istoriçeskom osveŝçenin*. Mahaçkala: DGPV.

2.1.2. Makaleler

1. Nemeth, J. (1911-1912). Kumukisches und Balkarisches Worterbuch. *Ksz 12*, s. 91-274. Budapest.
2. Nemeth, J. (1913). Proben der Kumükischen Volkdichtung. *Ksz 13*. Budapest.
3. Dmitriyev, N. K. (1940). Grammatika Kumıkskogo Yazıka. *Akademiya Nauk Soyuz SSR, Institut Yazıka i Pis'mennosti*. Moskva-Leningrad.
4. Benzing, J. (1959). Das Kumukische. Deny, J., Grønbech, K., Scheel, H. ve Togan, Z. V. (Der.), *Philologiae Turcicae Fundamenta I* içinde (ss.391-406). Wiesbaden.
5. Sultanov, K. (1964). Kumuklanı Adabiyatı, Dagestanskoye Knijnoye İzdatel'stvo. Mahaçkala.
6. Magomedov, A. G. (1966). Kumıkskij Yazık. *Yazıkı Narodov SSSR-II: Tyurkskie yazıkı*, ss. 194-212.
7. Scherner, B. (1973). Arabische und neupersische Lehnwörter im Kumukischen. *Central Asiatic Journal, Otto Harrassowitz, Vol. XVII*, Wiesbaden, ss.243-252.
8. Aliyev, S. M. S ve Akayev, M. G. D (1980). Revolyutsiyadan Aldağı Kumuk Adabiyat. Mahaçkala, ss.48.
9. Aliyev, S. vd. (1991). Kumuk Adabiyat Uçebnik-xrestomatiya, 5. Klass. Mahaçkala.
10. Olmesov, N. X. (1997). Sravnitel'no-İstoriceskoye İssledovaniye Dialektnoy Sistemı Kumıkskogo Yazıka-Fonetika, Morfologiya. Mahackala.
11. Berta,Á. (1998). West Kipchak Languages. Johanson, L. ve Csató, É. Á. (Der.), *The Turkic Languages (Routledge Language Family Description)* içinde (ss.301-317). London: Routledge.
12. Aliev, K. (2004). Dorgoyu Tısayaçetiy Kumıkı i ih etnopodstvenie svyazi. Mahaçkala.
13. Abdurrzak, G. Y. (2008). The Linguistic Situation of Dagestan: A Historical Perspective from the Point of View of Kumyk, Azerbaijan & Azerbaijanis. The Presidium of Azerbaijan National Academy of Sciences, CII/9-12, s. 127-134.

2.1.3. Ansiklopedi Maddeleri

1. Barthold, W. (1913-1936) Kümüks. *Encyclopedia of Islam*, First Edition. Brill.
2. Shahrani, M. N. (2001). Kumuk. *Encyclopedia of the World Muslims*, (Cilt 2, ss. 767-771). Delhi.

2.1.4. Tezler

1. Saraç, C. (1996). Benzer Türk ve Kumuk Atasözlerinin Karşılaştırılması ve Şerhi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dağıstan Devlet Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mahaçkala.

2.2. Türkiye'deki Kumuk Türkçesi Çalışmaları

2.2.1. Kitaplar

1. Nemeth, G. (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü* (Çev. Kemal Aytaç). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. Pekacar, Ç. (1998) *Kumuk Türkleri Edebiyatı*. Türk Dünyası El Kitabı, (Cilt 4, ss. 319-340). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
3. Pekacar, Ç. (2001). *Kumuk Edebiyatı*. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi içinde (Cilt 20) (Haz. Abdülhakim M. Hacıyev). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
4. Öztürk, E. ve Uyanık, O. (2006). *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
5. Uyanık, O. ve Öztürk, E. (2006). *Kumuk Şairi Şeyit Hanım Alişeva'dan Seçme Şiirler*. Konya: Özel yayın.
6. Pekacar, Ç. (2007). *Kumuk Türkçesi. Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), ss. 939-1008. Ankara: Akçağ Yayınları.
7. Merhan, A. (2008). *Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
8. Öztürk, E. (2008). *Kumuk Halk Şairi Yırcı Kazak (Giriş-Metin-Sözlük)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
9. Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Akca, H. (2018). *Kumuk Türkçesiyle Yazılmış Arap Harfli Bir Vaaz Kitabı: Gül Bağça (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*. Ankara: Gece Akademi.
11. Uyanık, O. (2019). *Kumuk Halk Anlatmaları*. Konya: Eğitim Kitabevi.
12. Nemeth, G. (2020). *Kumuk ve Balkar Söz Notları (Çev. Hüseyin Namık Orkun)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
13. Uyanık, O. (2020). *Kumuk Masalları 1*. Konya: Eğitim Kitabevi.
14. Kalafat, Y. (2021). *Kumuk Halk İnanmaları*. İstanbul: Asam.

2.2.2. Makaleler

1. Pekacar, Ç. (1987). Tokat ve Sivas Yöresinden Derlenen Kumuk Türklerine Ait Sarınlar. *Türk Folklorundan Derlemeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*: 88, ss. 177-190.
2. Sakaoğlu, S. (1991). İnanıştan Efsaneye: Kumuklar'da İki Mezar Taşı ve Anadolu Türklerinde İki Heykel. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 29-33.
3. Gürsoy, E. (1991-92). Kumuk Şairi Alişeva. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7, ss. 252-279.
4. Ata, A. (1992). Karaçay, Balkar ve Kumuk Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi. *Türkoloji, Cilt X, Sayı: 1*, ss. 227-269.
5. Doğan, İ. (1994). Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğünün Bir Tahlili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38 (1990), 223-233.
6. Tavkul, U. (1994). Kumukça ile Karaçayca Arasındaki Başlıca Farklılıklar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 39 (1991), 31-45.
7. Tavkul, U. (1994). Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü Üzerine. *Kırım Dergisi*, 2 (8), ss. 39.
8. Yüce, N. (1995). Kumuk Türkçesiyle Tahir ile Zühre. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (40) (1992), 81-90.
9. Öztürk, E. (1996). Kumuk Şair Şeyit Hanım Alişeva ve Yolda Yır. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (1).
10. Öztürk, E. (1996). Türkiye Kumuklarından Nazım Örnekleri. *Bilgi Bilim ve Kültür Dergisi*, S. 3, Güz 178-181.
11. Hadjiev, A. M. (1998). Köroğlu Destanının Kumuk Versiyonu Üzerine. *Yesevi*, 5 (49, Ocak 1998), ss.38-39.

12. Kaymaz, Z. (1999). Kumuk Türkçesinde İsim Hal Ekleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3 (2), 113-120.
13. Li, Y.-S. (1999). Karakalpak, Nogay, Kumuk, Karaçay-Balkar, Karay ve Kırım Tatarlarının Dilleri İçin Kısa Sözlük Kaynakçası. *Kebikeç*, (7-8, 1999), ss. 111-114.
14. Pekacar, Ç. (1999). Kumuk Türkçesi'nde Fiil. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 44 (1996), 221-235.
15. Pekacar, Ç. (1999). C. M. Xangişiyev: Qumuq Til-Morfologiyua-, Dağıstan Paçalıq Universitetni Neşriyatı, Mahaçqala, 1995, 232 sayfa. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S.7, Bahar, ss.257-261.
16. Pekacar, Ç. (2000). Kumuk Türklerinin Ansiklopedik Alimi, Eğitimci, Yazar ve Şair Abusupiyan Akayev. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (9).
17. Acıyev, A. (2002). Kumuk Folklorunun Hazar Esasları (Haz. İlyas Topsakal). *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, (191, Kasım 2002), ss. 57-58.
18. Savran, Ö. (2002). Kumuk Tasavvuf Edebiyatının Öncülerinden Kakaşuralı Abdurrahman (Hayatı ve Edebî Şahsiyeti). *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(1), 27 - 38.
19. Uyanık, O. (2002). Kumuk Ağzılarının Yeni Bir Tasnifi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 229-250.
20. Uyanık, O. (2002). Kumuk Ağzılarında Uzun Kelimeler ve Ana Türkçedeki Bazı Uzun Ünlülerin Kumuk Ağzılarında Farklı Ünlüye Geçişi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 115-127.
21. Pekacar, Ç. (2003). Kumuk Türklerinin Bilmeceleri. *Milli Folklor*, Sayı: 60, Kış 2003, ss. 211-218.
22. Savran, Ö. (2003). Kumuk Şair Kakaşuralı Abdurrahman'ın Şiirlerinde Dini ve Tasavvufi Motifler. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), ss. 423-438.
23. Saraç, C. (2003). Kumuk ve Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Sözlü İletişim. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (16).
24. Tavkul, U. (2005). Kumuk Türkleri. Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme. *Kırım Dergisi*, 13 (50), ss. 29-39.
25. Pekaçar, Ç. (2006). Kumuk Türkçesine Arapça ve Farsçadan Geçen Kelimelerdeki Ses Olayları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 53-71.
26. Akca, H. (2007). Kumuk Türkçesi Atasözleri Hakkında Yapılmış Yeni Bir Çalışma Üzerine. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 193-201.
27. Öztürk, E. (2007). Kumuk Türkçesi Deyimleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (15), 108-127. DOI: 10.11616/AbantSbe.317
28. Çakmak, S. (2008). Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 149-151.
29. Pekacar, Ç. (2008). MERHAN, Aziz, Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2008. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 251-260.
30. Pekacar, Ç. (2008). Kumuk Türkçesi Sözlüğüne Abusupiyan Akayev'in Eserlerinden Katkılar. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde. Ankara: Akçağ Yayınları
31. Abdullaevna, G. (2010). О ТЕРМИНЕ АНА «МАТЬ» В КУМЫКСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ. АННОТАЦИЯ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (7), 31-37. (Türkiye ve Kumuk Türkçesinde Ana terimi)
32. Erenoğlu, N. (2010). Kumuk Türkçesinde Oğuzca unsurlar. *Turkish Studies (Elektronik)*, 5(1), ss. 416 - 461.
33. Tanç, İ. (2010). Kumuk Türkleri'nden Ebusüfyan (Abusupiyan) Akayev'in, Hayatı ve Eserleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (23).
34. Akca, H. (2012). Pekacar, Çetin, Kumuk Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 409 s. , ISBN 978-975-16-2385-0. *Dil Araştırmaları*, 10 (10), 187-191.
35. Çeneli, İ. (2012). Johannes Benzing, Kumuk Türkçesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 26 (0), 165-188.
36. Erbay, Y. (2012). Kumuk Türkçesinin İlk Grameriyle İlgili Tespitler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 59-71.

37. Alkaya, E. (2013). Kumuk Türkçesinde Edatlar. *Turkish Studies (Elektronik)*, 8(9 a), 177 - 205.
38. Arslan, M. (2013). Kuzey Kafkasya Coğrafyasında Yaşanan Etno-Politik Sorunların Çözümünde Kumuk Türkçesinin Önemi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13 (2), 167-184.
39. Nerimanoğlu, K. V. (2013). Kumuklar ve Kumuk Türkçesi, *Yeni Türkiye, Yıl 9, S.54*, ss.2736-2739.
40. Qezenferqızı, A. (2014). Azərbaýcan Alimləri və Qumuq Folklorunun Toplanması. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 7 (14), 63-68.
41. Gökçeğözoğlu, A. (2015). Zühre – Tahir Hikâyesinin Türkmen ve Kumuk Varyantlarının Epizotlarına Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (54).
42. Akca, H. (2017). Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler. *Türkbilig*, (33), 91-132.
43. Peler, G. (2020). Kumuklar ve Dilleri. *Tehlikedeki Diller Dergisi, Çeviriler Dosyası 2-Ek*, 123-149.
44. Bulduk, T. B (2020). Derleme Sözlüğü'nde Kumuk Türkçesi Söz Varlığı. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(44), 501 - 529. DOI: 10.29228/Joh41666
45. Bulduk, T. (2021). Kumuk Türkçesinde Köktürkçe Sözlüksel Unsurlar. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, (14 [BAHAR 2021]), 384-405. DOI: 10.28981/hikmet.892445
46. Kavallı, S. (2021). Kumuk Türkçesinde Arkaik Unsurlar. *International Academic Social Resources Journal*, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:26; pp:1008-1021. DOI: 10.31569/ASRJOURNAL.265

2.2.3. Bildiriler

1. Çobanzade, B. S. (1926). Kumuk Türkçesi Üzerine İhzarî Bildiri. Bakü.
2. Pekacar, Ç. (2000). Kumuk Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Son Ses /u/ Meselesi ve Türkçe/Arapça İlişkileri. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, ss. 1465-1474, Ankara.
3. Özgür, C. (2007). Eski Kıpçak Türkçesinin Bugünkü Kumuk Kıpçak Türkçesine Fonetik Yönden Etkileri. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, (25-29 Eylül 2000, Çeşme-İzmir)*, ss. 1337-1344, Ankara.
4. Tavkul, U. (2007). Kumuk ve Karaçay-Malkar Türkçelerinin Kafkasya'daki Diyalekt Alanları. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 27-30 Kasım 2007*, Ankara.
5. Pekacar, Ç. , Türk, A. T. ve Yıldızlı, M. E. (2014). Cumanicus ve Kumuk Türkçesinin Söz Varlığı, Fiiller, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 03-04 Ekim 2013*, ss. 293-307, İstanbul.

2.2.4. Ansiklopedi Maddeleri

1. Eren, H. (1975). Kumuk Türkçesi. *Türk Ansiklopedisi*, (Cilt 22, ss. 349-351). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
2. Eren, H. (1975). Kumuk Edebiyatı. *Türk Ansiklopedisi*, (Cilt 22, ss. 347-349). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
3. Kurtuluş, R. (2002). Kumuklar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 26, ss. 372-373). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kumuklar> (03.01.2022)).
4. Pekacar, Ç. (2004). Kumuklarda Nevruz. *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi* (ss. 329-336). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
5. Pekacar, Ç. (2004). Kumuk Türkleri (Masallar). *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*, (Cilt 5, ss. 674-701). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

2.2.5. Tezler

1. Pekacar, Ç. (1986). *Türkiye Kumukları Ağzı Ses ve Şekil Bilgisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
2. Öztürk, E. (1995). *Şeyit Hanım Alişeva Yolda Yır Metin-Gramer*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Konya.
3. Uyanık, O. (1995). *Şeyit Hanım Alişeva, 'Biyiyemen', Metin- Gramer*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Konya.
4. Zeybek, M. (1996). *Kumuk Halk Türküleri (Transkripsiyon, tercüme, metnin grameri, sözlük)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya.

5. Çiftöglü, A. (1997). *Kumuk Halk Yırları (Gramer çalışması, Kumuk-Türkçe metin, çeviri-sözlük)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
6. Baykoca, A. N. (1998). *Kumuk Türkçesi Grameri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
7. Begeç, S. (1998). *Kumuk Türkçesi Metin, Dil Özellikleri, Sözlük*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
8. Karaman, E. (1998). *Yırcı Kazak'ın Hayatı ve Şiirleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
9. Akca, H. (2000). *Kumuk Türkçesiyle Bir Kerbela Mersiyesi Kurubü'l-Bela İnceleme-Metin-Gramatikal İndeks*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
10. Uyanık, O. (2002). *Kumuk Türk Ağzları İncelemesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
11. Zengin, S. (2002). *Kumuk Halk Masalları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya.
12. Başar, S. (2010). *Kumuk Türkçesinde Fiil*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
13. Bülbül, İ. (2011). *Başlangıcından Rus Hakimiyetine Kadar Kumuk Türkleri ve Tarku Şamhallığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Sakarya.
14. Tiryaki, Ş. (2012). *Bekir Sıdkı Çobanzade'nin Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri Adlı Eseri: Metin-İnceleme-Dizin*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın.
15. Nurmagomedov, A. (2017). *Dağıstan Dillerinde (Kumukça, Avarca, Dargice) Arapça ve Farsça Unsurlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
16. Hoşça, F. (2017). *Kumuk Türkçesinde Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ardahan.
17. Kubilay, E. (2018). *Kumukçada Yancümle Tipolojisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
18. Baş, G. (2019). *Kumuk Türkçesinde Kelime Türleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bolu.
19. Demir, Y. (2019). *Kumuk Türkçesinde Yansıma Kelimeler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Nevşehir.
20. Karakurt, G. (2019). *Kumuk Türkçesinde Kelime Grupları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bolu.
21. Somak, E. (2019). *Kumuk Türkçesindeki Atasözü ve Deyimlerin Anlam Bilimi ve Söz Dizimi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
22. Somak, E. (2019). *Kumuk Türkçesindeki Atasözü ve Deyimlerin Anlam Bilimi ve Söz Dizimi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
23. Uras, S. (2019). *Ölçünlü Kumuk Türkçesi ile Ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Ağzları Arasındaki Yalancı Eş Değerler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Manisa.
24. Gül, K. (2020). *Kumuk Türkçesinde Birleşik Fiiller*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.

2.3. Dolaylı Olarak Kumuk Türkçesinden Bahseden Kaynaklar

Kuzey-batı Kıpçak grubu Türk lehçelerine ait olan Kumuk Türkçesi hakkında doğrudan yapılmış birçok çalışma olmasının yanı sıra, Karaçay-Balkarca, Karayca, Nogayca, Kırgızca, Kazakça gibi diğer Kıpçak grubu Türk lehçeleri hakkında yapılan çalışmalarda da Kumuk Türkçesinden bahsedilmiştir. Türkiye’de yapılmış dolaylı olarak Kumuk Türkçesinden bahseden kaynaklardan bazıları şunlardır:

1. Arat, R. R. (1953). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türkiyat Mecmuası*, 10 (0) , 59-138.
2. Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
3. Eker, S. (1998). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
4. Yılmaz, H. (1998). *Kıpçak Grubu Türk Şivelerinde Zarf-Füller* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.
5. Kononov, A. N. (2000). Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine (Çev. Mustafa Uğurlu). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10 (Güz 2000), ss. 518-526.
6. Uğurlu, A. (2000). Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (10).
7. Tavkul, U. (2003). Karaçay-Malkar, Kumuk ve Nogay Atasözlerinde Sosyal Tabakalaşmanın İzleri. *Kırım Dergisi*, 12 (45), ss. 42-46.
8. Efendiyev, A. (2004). Kıpçak Türkçesinde Soyut İsimler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne.
9. Tañç, M. (2005). Karaçay-Malkar, Kazak, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçesinde bol- Yardımcı Fiilin İktidar ve İmkan Bildirmesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (19, Güz 2005) ss. 81-103.
10. Tañç, M. (2010). Günümüz Kıpçak Türk Lehçelerinden Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçesinde -A ve -Y Zarf-Fil Eklerinin -mAğA İşleviyle Kullanılışı Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 103-116.
11. Fidan, M. N. (2011). Türkçede Canlı Yavrularına Verilen İsimler: Kıpçak Grubu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ordu.
12. Avcıoğlu, İ. (2012). *Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçelerinde Çokluk Şekilleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
13. Yükselen, G. P. A (2013). Kafkasya’da Türk lehçelerinin fonksiyonları. *Karadeniz Araştırmaları*, 9(36), ss. 163 - 188.
14. Tekin, T. ve Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri (Giriş)*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
15. Toparlı, R. Vural H. ve Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
16. Yarba, S. (2018). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinde Olumsuzluk* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
17. Buran, A. ve Alkaya, E. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3. Kuzeybatı / Kıpçak Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
18. Evirgen, A. E. (2021). Kafkas Dilleri Üzerine Türkiye’de Yapılan Tezler Bibliyografyası. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 11 (18) , 183-212. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/60094/802056>

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Kuzey-batı Kıpçak lehçeleri grubuna ait olan Kumuk Türkçesi hakkında Türkiye ve Türkiye dışında yapılan çalışmaların bibliyografyası hazırlanmıştır. Yapılan literatür taramasında Türkiye’de ve Türkiye dışında Kumuk Türkçesi üzerine çalışılmış toplamda 39 kitap, 59 makale, 25 tez, 5 bildiri ve 7 ansiklopedisi maddesi gibi çok sayıda önemli yayın yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye dışındaki Kumukça çalışmaları 20. yüzyılın başlarında başlamışken Türkiye’deki çalışmaların batıya kıyasla daha geç başladığı görülmektedir. Türkiye dışında yayımlanan çalışmalarda Kumuk Türkçesi sözlükleri ve Kumuk edebiyatı hakkındaki çalışmalar, Türkiye’deki yayımlarda ise Kumuk Türkçesinin ses ve şekil bilgisi ve söz varlığı hakkındaki çalışmaların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda birçok önemli çalışma yapılmış olsa da Kumuk Türkçesi hala yeni araştırmalara

malzeme oluşturacak kadar zengin sözlü ve yazılı esere sahiptir. Bunun yanı sıra Kumuk Türkçesi'nin, Kıpçak lehçeleri ve Kafkas dilleri ile ilgili yapılan çalışmalarda da dolaylı olarak incelendiği görölmektedir. Kumuk Türkçesi hakkında çok sayıda yayın yapılmış olsa da literatürde bir Kumuk Türkçesi bibliyografyası tespit edilemediği için bu çalışma hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Tavkul, U. (2005). "Kumuk Türkleri. Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme". *Kırım Dergisi* 13 (50), ss. 29-39.

Subject Area
Business Administration

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1643-1653

Arrival
26 March 2022
Published

30 May 2022
Article ID Number
62197

Article Serial Number
09

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62197>

How to Cite This Article

Erol, C. & Özgüven
Tayfun, N. (2022).
“Yaşam Doyumu Ve
Sürdürülebilir Tüketim
Davranışı Arasındaki
İlişkinin Analizi”
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1643-
1653

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Yaşam Doyumu Ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasındaki İlişkinin Analizi

Analysis of the Relationship between Life Satisfaction and Sustainable Consumption Behavior

Cansu EROL¹ Nihan ÖZGÜVEN TAYFUN²

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Doktora Öğrencisi, İzmir, Türkiye
² Prof. Dr.; Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, Türkiye

ÖZET

Sürdürülebilirlik özellikle son yıllarda gerek literatürde gerekse de uygulamada üzerinde oldukça sık çalışılan konulardandır. Tüketime sürdürülebilirliği için hem bireysel hem de toplumsal olarak yapılacak çok şey bulunmaktadır. Bireysel anlamda çevre ve sürdürülebilirlik konularında farkındalık yaratma ve yaşam doyumuna ulaşmada pek çok etken söz konusudur. Bu çalışmanın amacı yaşam doyumunu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını araştırmaktır. Araştırma kapsamında Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren uluslararası bir işletmede çalışan 122 kişiye online anket gönderilmiştir. Elde edilen verilerin analizi için faktör analizi, Kruskal-Wallis H analizi, Mann-Whitney U analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Yaşam doyumunu ve sürdürülebilir tüketim davranışının demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için yapılan analizler sonucunda eğitim durumu ve cinsiyetin sürdürülebilir tüketim, yaşın ve medeni durumun ise yaşam doyumunu kavramında farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan korelasyon analizi sonucunda, yaşam doyumunu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Sürdürülebilir Tüketim Davranışı, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

Sustainability is one of the topics that have been frequently studied both in the literature and in practice, especially in recent years. There are many things to be done both individually and socially for the sustainability of consumption. There are many factors in raising awareness about the environment and sustainability issues individually and reaching life satisfaction. The aim of this study is to investigate whether there is a relationship between life satisfaction and sustainable consumption behavior. Within the scope of the research, an online questionnaire was sent to 122 people working in an international company operating in Manisa Organized Industrial Zone. Factor analysis, Kruskal-Wallis H analysis, Mann-Whitney U analysis and correlation analysis were used for the analysis of the data obtained. As a result of the analyzes conducted to test whether life satisfaction and sustainable consumption behavior differ according to demographic characteristics, it was determined that educational status and gender differ in the concept of sustainable consumption, age and marital status differ in the concept of life satisfaction. In addition, as a result of the correlation analysis, it was concluded that there was no significant relationship between life satisfaction and sustainable consumption behavior.

Key Words: Life Satisfaction, Sustainable Consumption Behavior, Sustainability

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, 1970'li yıllarda bireylerin çevreleri konusunda bilinçlenmeye başlaması ile ortaya çıkmış bir olgudur. Bu olgu özellikle 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından da tanınarak resmi olarak çalışılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır (Hayta, 2009: 144). Sürdürülebilir tüketim denilince akla diğer tüketim şekilleri düşünüldüğünde çevreye olumsuz etkisi nispeten az olan tüketim tarzı gelmektedir. Sürdürülebilir tüketim aynı zamanda tüketicilerin satın alma davranışlarında uygulayacakları çevreci tutumları ile sahip oldukları ekolojik vatandaşlığın gerçekleşmesine aracılık etmektedir (Diktaş, 2019: 1). Kaynakları etkin kullanmak ve sürdürülebilir tüketimi sağlamak için olması gereken tüketici davranışlarını ortaya çıkaran etkenleri anlamak, bu konuda yapılacak olan çalışmalarda doğru bir başlangıç noktası olacaktır. Özellikle çevre ahlakının içerisinde sürdürülebilirliğin yerinin nasıl konumlandığı konu açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda genel olarak insan merkezli ve çevre merkezli bakış açıları olmak üzere iki farklı bakış açısı ele alınmaktadır. Bu iki bakış açısı temelde birbirinden çok farklı olsa da insanın iyi oluş halinin çok farklı faktörlerden etkilendiği kabulünün yerine aslında doğal çevrenin bütünlüğünün korunması ile mümkün olacağı kabul edilirse bu iki görüş arasında bir bağ kurulmuş olacaktır (Tekelli, 2001: 5).

Doyum, bireylerin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve isteklerinin karşılanmasıdır (Tunç, 2019). Yaşam doyumunu veya memnuniyeti olarak anılan kavram ise ilk kez Neugarten (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Temel olarak öznel iyi oluşun bilişsel boyutunu ifade eden yaşam doyumunu (Diener v.d., 1985: 71), bir bireyin kendi yaşamı hakkındaki değerlendirmesini yine kendisinin yapmasını ifade etmektedir (Schimmack v.d., 2002: 582). Bu tanım kişilerin kendi hayat standartlarını inceleyebilecekleri, bu standartların önemini sıralayabilecekleri ve kendi hayatlarını memnun olmak (doyumun sağlanması) ve memnun olmamak (doyumun gerçekleşmemesi) arasında değişen bir ölçekte değerlendirebilecekleri vurgusunu yapmaktadır (Nel, 2012: 16). Yaşam doyumunu boyutu kişinin geçmiş,

şimdiki ve gelecek beklentilerinin ve ihtiyaçlarının bilişsel olarak değerlendirilmesini kapsar ve bu değerlendirmenin sonucuna göre bir karara bağlanır (Holder, 2012:1).

Çalışmada öncelikle yaşam doyumu kavramı incelenmekte ve literatür bulgularına yer verilmektedir. Daha sonra sürdürülebilir tüketim davranışı konusu ile ilgili literatür sonuçları açıklanacak ve konular kavramsal olarak incelenecektir. Son bölümde yaşam doyumu ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişki incelenecek ve yapılan uygulamanın bulgularına yer verilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşam Doyumu

Medeniyetlerin ortaya çıkışından beri hayatın nasıl olacağı ve daha iyi yaşamın nasıl sağlanacağı konularında çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşler temel olarak iki farklı yaklaşım etrafında toplanmaktadır. Bunlardan biri hedonik, diğer bir deyişle hazzı (faydacı) yaklaşım, diğeri ökonomik yaklaşımdır. Hedonik yaklaşım daha çok kişinin haza ve mutluluğa ulaşmasına odaklanırken, ökonomik yaklaşım kişinin kendisini gerçekleştirirken bir amaç ve anlam bulmasına odaklanmaktadır (Hefferon ve Boniwell, 2014: 46). Yaşam doyumu kavramına temel oluşturan öznel iyi oluş, hedonik yaklaşım etrafında oluşmuştur. Özellikle COVID-19 pandemisinin etkisiyle de yaşam kalitesini arttırmak isteyen bireylerde artış görülmektedir. Bu durum toplumsal düzeyde de kendisini hissettirmektedir. Bunun sonucunda ekonomi, sosyoloji, psikoloji, yönetim gibi pek çok alanda bu konu hakkında yapılan çalışmalar artmaktadır.

Öznel iyi oluş, olumlu ve olumsuz deneyimler ve yaşam doyumu alt bileşenlerinden oluşmaktadır. Yaşam doyumu, bireyin mevcutta sahip oldukları ile sahip olmak istediklerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kişi eğer bu değerlendirmesi sonucunda olumlu bir kaniya varıyorsa yaşamdan doyum sağladığını belirtmekte, aksi durumda negatif bir sonuca ulaşmaktadır. Kişi elde etmek istediklerine ne kadar ulaşırsa o kadar ileri bir yaşam doyumuna ulaştığını söylemek mümkündür (Acar, 2009: 21). Ancak buradaki dikkat çekici nokta öznel iyi oluşun bu tanımlamasının aslında öznel iyi oluşun kendisini değil nedenlerini açıklamasıdır. Yaşam doyumu, bireyin genel yaşam algısına ait bir değerlendirmedir ve başkalarının deneyimleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi içerebilmektedir. Bireyin algısı bu noktada filtre görevi görmektedir (Scott-Jackson ve Mayo, 2018: 45).

2.2. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

Son yıllarda, sürdürülebilirlik özelliklerini içeren ürünler, tüketicilerin değerlerinde daha da çekici hale gelmiştir (Conner, 2002). Tüketicilerin artan ilgisi sonucunda sürdürülebilir bir ürün niteliği halini almıştır (De Boer v.d., 2006). Sürdürülebilirlik, sosyal, ekolojik ve ekonomik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Sosyal boyut, sosyal kabul edilebilirlik olarak da tanımlanabilir ve üretim ile toplumun ihtiyaçlarının uyumlu olmasını anlatmaktadır. Ekolojik boyut, doğal çevreye karşı gösterilen duyarlılığı ifade etmektedir. Son olarak ekonomik boyut ise hem tüketici hem de üretici için adil olan bir ücret politikasının takip edilmesidir. Bu noktada ülke yöneticilerinin de sürdürülebilirlik konusunda destekleyici olmaları çok önemlidir (Vermeir ve Verbeke, 2008: 542-543).

Sürdürülebilir tüketim; temel gereksinimleri karşılayan ve aynı zamanda yaşam memnuniyeti ve kalitesini yükselten ürünleri kullanırken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da tehlikeye sokmamaktır (Jones, v.d., 2011: 937-938) şeklinde 1995 yılında BM Çevre Programı tarafından tanımlanmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışının temelinde insan psikolojisi ve davranışları yatmaktadır. Bu anlamda psikolojide yapılan çalışmalar da insanların bu konu ile ilgili tüm ilgisi ve endişesine rağmen neden sürdürülemez davranışlarda bulduklarını açıklamaktadır. Kişilerinin davranışlarını değiştirememesi ve çevresel kaygılarına göre hareket edememesinin nedeni her zaman rasyonel davranmamasıdır (Manning, 2009: 3). Sürdürülebilir tüketim davranışı konusu özellikle geçtiğimiz yirmi yılda, akademik ortamın yanı sıra çeşitli iş uygulamaları ve kamu politikalarında da çalışma konusu haline gelmiştir. Hem bireylerin hem de işletmelerin bu konuda üstlerine düşen oldukça fazla durum söz konusudur. Örneğin; tüketiciler evlerine aldıkları elektronik cihazlarda enerji kullarımlarına dikkat edebilir, alışverişlerinde plastik poşetler kullanmayabilir ve çevre dostu ürünler almaya daha fazla istekli olabilirler.

2.3. Yaşam Doyumu ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Arasındaki İlişki

Yaşam doyumunun ve sürdürülebilir tüketim davranışının ayrı ayrı günümüze kadar pek çok kavramla ilişkisi incelenmiştir. Buna rağmen iki konunun ilişkisini analiz eden bir çalışmaya literatür çalışmasında rastlanmamıştır. Hem yaşam doyumuna hem de tüketici davranışına etki eden pek çok etken bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; cinsiyet, yaş, yaşam dönemi, iş ve eğitim durumu, gelir durumu ve medeni durum gibi bireysel etkenler iken, diğerleri aile ve arkadaş çevresi, sosyal sınıf ve kültür, sağlık durumu, iş tatminidir. Bunun dışında kişilik ve benlik, algılama, tutumlar ve değerler, öğrenme ve güdülenme, zorluklarla baş edebilme becerisi de hem davranışa hem de

doyumuna etki etmektedir. Araştırmada bu iki kavramın birbirleri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır ve bu nedenle özgündür.

Yaşam doyumunun pek çok kavramla olan ilişkisi araştırılmıştır. Örneğin; Tuzgöl Dost (2007) Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören 403 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu düzeylerinin algılanan akademik başarı, yalnızlık, cinsiyet, gelecekte beklenen, algılanan ekonomik durum ve dini inanç değişkenlerine göre farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Kırıcı Çevik ve Korkmaz (2014) tarafından 2.917 kişi üzerinde yapılan bir çalışmada ise kamuda çalışıyor olma, evli olmama, sağlıktan, kazancından ve hane halkı gelirinden memnuniyet, hem iş hem de yaşam doyumunu artıran değişkenler olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlarla birlikte yaş azaldıkça yaşam doyumunun ve iş doyumunun arttığı bulgulanmıştır. Tel ve Sarı (2016)'nın araştırmaları ise bir devlet üniversitesinde okuyan 1.082 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre yaşam doyumunu; öz-duyarlılığın olumlu alt bileşenleri olan bilinçlilik, paylaşımların farkında olma ve öz sevecenlik ile pozitif, öz-duyarlılığın olumsuz alt bileşenleri olan aşırı özdeşleşme, izolasyon ve öz yargılama ile negatif ilişkili çıkmıştır.

Sürdürülebilir tüketim davranışı konusu da günümüze kadar birçok kavramla birlikte ele alınmıştır. Örneğin; Karaca (2018)'in Sivas ilinde yaşayan 366 katılımcı ile gerçekleştirdiği çalışmada hem sürdürülebilir tüketim davranışının hem de yaşam tarzının meslek türü, yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim değişkenlerine göre farklılaştığı bulgulanmıştır. Yine aynı araştırmanın sonucuna göre medeni durumun ise sadece yaşam tarzında farklılaştığı tespit edilmiştir. Karalar ve Kiracı (2010) ise çalışmada, Schwartz'ın Değerler Listesini kullanmıştır. Kütahya ili Merkez ilçesinde görev yapmakta olan sınıf öğretmenlerinin sürdürülebilir tüketim davranışını etkileyen bireysel değerlerin incelendiği çalışmanın sonucunda güvenlik ve evrenselcilik değer tiplerinin sürdürülebilir tüketim davranış sıklığı üzerinde pozitif yönde etkili olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, araştırmaya katılanların sürdürülebilir tüketim davranış sıklığının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Luchs ve Mooradian (2012)'in 9.092 kişi üzerinde yaptığı çalışmada ise cinsiyetin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kadınların, tüketimin etkileri ile ilgili endişe etme oranları ve bu endişelerine göre hareket etme olasılıkları erkeklere göre daha fazla olarak bulunmuştur. Ayrıca sürdürülebilir tüketim davranışı kişilikten de etkilenmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Bu araştırmanın amacı, yaşam doyumunu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren özel bir şirkette çalışan beyaz yakalı kişiler oluşturmaktadır. Anketin uygulandığı on beş günlük süre (27.12.2020-10.01.2021) içerisinde çalışanlara e-posta yoluyla soru formu iletilmiştir. Çeşitli görevlerde çalışan 190 kişiye ulaştırılan anketi 122 kişi cevaplamıştır, anket geri dönüş oranı %64'tür. Ankette demografik veriler ile ilgili 7 ifade, sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilgili 17 ifade, yaşam doyumunu ile ilgili 5 ifade ve çoktan seçmeli sorular olarak 4 ifade kullanılmıştır. Hem sürdürülebilir tüketim davranışı hem de yaşam doyumunu ölçerinde "Kesinlikle katılmıyorum", "Tamamen katılıyorum" aralığında 5'li Likert tipi ölçekle verilen cevapların 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (tamamen katılıyorum) arasında puan verilerek değerlendirilmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket yöntemi aracılığıyla toplanmıştır. Anketler mail yoluyla kişilere iletilmiş ve elektronik ortamda toplanmıştır. Ankete katılım gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Yaşam Doyumu Ölçeği", Doğan v.d. (2015) tarafından geliştirilen "Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği", demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorular ile çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Demografik değişkenlerde eğitim durumu, aylık gelir düzeyi ve görev soruları özellikleri bilinen bir gruba uygulandığından sınırlı seçeneklerle sorulmuştur. Örneğin; eğitim durumunun en düşük liseden başlaması, gelir düzeyinin asgari ücretin üzerindeki bir seviyeden başlaması gibi. Araştırmanın uygulanma sürecinin kısıtlı olması da diğer bir sınırlılıktır. Araştırma belirli bir gruba uygulandığı için örnekleme yöntemi kullanılmamıştır. Anketlerin bu gruba uygulanma sebebi özellikle sürdürülebilir tüketim konusunda daha bilinçli bireyler olduğu düşünülmektedir. Çalışmada online anket vasıtasıyla elde edilen verilerin analizi SPSS 22.0 istatistik programında yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın ana araştırma soruları aşağıdaki gibidir;

- Çalışanların yaşam doyumu düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında ilişki var mıdır?
- Çalışanların yaşam doyumu ve sürdürülebilir tüketim davranışı düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

Bu sorular temelinde araştırmada analiz edilmek üzere oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Yaşam doyumu demografik özelliklere göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1a: Yaşam doyumu yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1b: Yaşam doyumu cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1c: Yaşam doyumu medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1d: Yaşam doyumu eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1e: Yaşam doyumu göreve göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1f: Yaşam doyumu kurumdaki çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H1g: Yaşam doyumu gelire göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2: Sürdürülebilir tüketim davranışı demografik özelliklere göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2a: Sürdürülebilir tüketim davranışı yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2b: Sürdürülebilir tüketim davranışı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2c: Sürdürülebilir tüketim davranışı medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2d: Sürdürülebilir tüketim davranışı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2e: Sürdürülebilir tüketim davranışı göreve göre anlamlı bir farklılık gösterir.

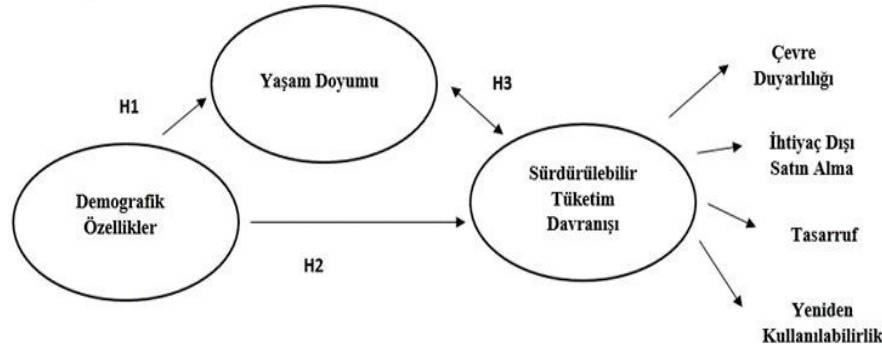
H2f: Sürdürülebilir tüketim davranışı kurumdaki çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2g: Sürdürülebilir tüketim davranışı gelire göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H3: Yaşam doyumu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında ilişki vardır.

3.5. Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli yukarıda oluşturulan hipotezleri analiz etmek üzere aşağıdaki Şekil 1'deki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4. BULGULAR

4.1. Normal Dağılım Analizi

Normal dağılımda evrenin örneklemeyle ne kadar örtüştüğü ve homojenlik gösterdiğine bakılmaktadır. Normal dağılım testi sonuçlarına göre, parametrik test yöntemleri veya non-parametrik test yöntemleri kullanılmaktadır. Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerinin ± 1.5 arasında olması ya da ± 2.0 arasında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2017). Buna göre Tablo 1'de gösterilen normal dağılım testinin sonuçları bu değerleri sağlamıştır.

Tablo 1. Normal Dağılım Testi

	N	Çarpıklık İstatistik	Std. Hata	Basıklık İstatistik	Std. Hata
Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	122	-,247	,219	,177	,435
Yaşam Doyumu	122	-,251	,219	-,246	,435
N	122				

Ancak aşağıdaki Tablo 2'deki değerler bu sonucu desteklememektedir. Genellikle %95 güven düzeyinde yapılan testlerde p değerini gösteren "sig" değeri 0,05'den küçükse değişkenin normal ve homojen dağılmadığı kabul edilir.

Veri sayısı 30'dan küçükse daha çok Shapiro-Wilk testi sonuçları tercih edilirken, 30'dan yüksek ise Kolmogorov-Smirnov test sonuçları tercih edilmektedir (Özdemir, 2010: 231). Bu testin sonuçlarına göre verilerin normal dağılımadığı görülmektedir.

Tablo 2. Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	Sig.	İstatistik	df	Sig.
Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	,083	122	,040	,983	122	,134
Yaşam Doyumu	,147	122	,000	,973	122	,014

4.2. Faktör Analizi

Yapılan faktör analizi sonucuna göre sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeği 5 boyutlu olarak algılanmıştır, bu nedenle faktörlerin dağılımını bozan ihtiyaç dışı satın alma boyutunda bulunan 6. Soru (Cep telefonu vb. teknolojik aletleri ihtiyaç duymadığım halde yenileri ile değiştiririm) analizden çıkartılmış ve tekrar faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği KMO ve Bartlett Testi Analizi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,791
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	791,073
	df	122
	Sig.	,000

Yeni yapılan analize göre ölçeğin orjinalinde bulunan 4 boyutlu faktör yapısı sağlanmıştır. Ayrıca kümülatif değeri %64 olarak bulunmuştur. Bu da en düşük istenen değer olan %50'den yüksektir ve faktör geçerliliği sağlanmıştır. Analizin sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Buna benzer bir sonuç Sarı ve Topçuoğlu (2019)'nun çalışmasında bulgulanmış ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği'nden 16., 15. Ve 17. Maddeler ölçekten çıkartılmıştır.

Tablo 4. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği Faktör Analizi

	Bileşenler			
	1	2	3	4
Deterjan, şampuan gibi temizlik ürünlerinden çevreye daha az zarar verenleri satın alırım.	,799			
Doğal materyaller kullanılarak üretilmiş giysileri satın alırım.	,836			
Çevresel sorumluluğu destekleyen firmaların ürünlerini alırım.	,789			
Doğada çözülebilir ambalajlı ürünleri satın alırım.	,780			
Aile bireylerimi ve arkadaşlarımı çevreye zarar verecek ürünleri almamaları için ikna ederim.	,667			
İhtiyacım olmasa da yeni giysiler alırım.		,777		
Alışveriş yaparken listemde/aklımda olmayan ürünleri de satın alırım.		,851		
Yeni çıkan bir ürünü, benzer bir ürünü olsa da satın alırım.		,729		
Yiyecek içecek ürünlerinden ihtiyacım olmayanları da satın aldığım olur.		,649		
Enerji tasarrufu sağlayan beyaz eşyaları satın alırım.			,861	
Diğerlerine göre daha az elektrik harcayan elektronik cihazları satın alırım.			,884	
Elektronik ürünler satın alırken elektrik tüketim miktarlarına dikkat ederim.			,689	
Evde tasarruflu ampuller kullanırım.			,667	
Karton, teneke ve cam gibi ürünlerin ambalajlarını atmak yerine tekrar değerlendiririm.				,723
İhtiyacım olduğunda az kullanılmış ürünleri kiralar ya da ödünç alırım (DVD, kitap, vb).				,739
Kullanılmış kâğıtları not tutma vb. işlerde yeniden değerlendiririm.				,602

4.3. Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan her iki ölçeğin de güvenilirlik analizi yapılmıştır. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği'nin ilk genel güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha değeri $\alpha=,743$ olarak kabul edilebilir düzeyde güvenilir bulunmuştur. Fakat faktör analizi sonucunda ihtiyaç dışı satın alma boyutunda yer alan 6. Sorunun çıkarılması ile genel güvenilirliğin $\alpha=,749$ 'a yükseldiği tespit edilmiştir. Yaşam doyumu ölçeğinin güvenilirlik analizinde ise $\alpha=,813$ olarak bulunmuştur ve kabul edilebilir düzeydedir.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizlerinin Sonuçları

Güvenilirlik -Cronbach Alpha - α	
Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	,749
Yaşam Doyumu	,813

4.4. Demografik Özelliklerin Frekans Dağılımları

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmaya dâhil olan katılımcıların demografik bulgularına yer verilmiştir. Bu bulgular üzerine yorum yapılmıştır.

Tablo 6. Demografik Değişkenlere İlişkin Dağılım

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde
Erkek	56	45,9
Kadın	66	54,1
Toplam	122	100,0
Yaş	Sıklık	Yüzde
18-24	8	6,6
25-34	83	68,0
35-44	25	20,5
45-54	5	4,1
55-64	1	0,8
Toplam	122	100,0
Aylık Gelir	Sıklık	Yüzde
3.000-4.000 TL	4	3,3
4.001-5.000 TL	12	9,8
5.001-6.000 TL	27	22,1
6.001-7.000 TL	17	13,9
7.000 TL Ve Üzeri	62	50,8
Toplam	122	100,0
Eğitim Düzeyi	Sıklık	Yüzde
Lise	1	0,8
Üniversite	68	55,7
Yüksek Lisans	51	41,8
Doktora	2	1,6
Toplam	122	100,0
Medeni Durum	Sıklık	Yüzde
Bekâr	66	54,1
Evli	56	45,9
Toplam	122	100,0
Görev Düzeyi	Sıklık	Yüzde
Eleman/Temsilci	5	4,1
Uzman Yardımcısı	7	5,7
Uzman	53	43,4
Kıdemli Uzman	16	13,1
Sorumlu	24	19,7
Müdür	16	13,1
Genel Müdür Yardımcısı	1	0,8
Toplam	122	100,0
Kurumda Çalışma Süresi	Sıklık	Yüzde
1 Yıldan Az	10	8,2
1-5 Yıl	69	56,6
6-10 Yıl	31	25,4
11-15 Yıl	3	2,5
16-20 Yıl	7	5,7
20 Yıldan Fazla	2	1,6
Toplam	122	100,0

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan 122 kişinin % 45,9’unu erkek katılımcılar oluştururken, % 54,1’ini kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların %6,6’sı 18-24, %68’i 25-34, %20,5’i 35-44, %4,1’i 45-54, %0,8’i ise 55-64 yaş aralığındadır. Katılımcıların %3,3’ü 3.000-4.000 TL aylık gelire, %9,8’i 4.001-5.000 TL, %22,1’i 5.001-6.000 TL, %13,9’u 6.001-7.000 TL, %50,8’i 7.000 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. %0,8’i lise, %55,7’si üniversite, %41,8’i yüksek lisans, %1,6’sı doktora mezunudur. %54,1’i bekâr, %45,9’u ise evlidir. Kişilerden %4,1’i eleman/temsilci, %5,7’si uzman yardımcısı, %43,4’ü uzman, %13,1’i kıdemli uzman, %19,7’si sorumlu, %13,1’i müdür ve %0,8’i genel müdür yardımcısıdır. Son olarak katılımcıların %8,2’si 1 yıldan az, %56,6’sı 1-5 yıl arasında, %25,4’ü 6-10 yıl arasında, %2,5’i 11-15 yıl arasında, %5,7’si 16-20 yıl arasında, %1,6’sı da 20 yıldan fazla kurumda çalışmaktadır.

4.5. Çoktan Seçmeli Soruların Frekans Dağılımları

Araştırmada katılımcılara sürdürülebilir tüketim davranışı ve yaşam doyumu ölçeklerinin haricinde onların bu konulara bakış açılarını daha iyi anlamak ve analizi daha iyi yorumlamak adına çoktan seçmeli sorular sorulmuştur. Buna göre ilk soru olan “Eğitim sürecinizde çevre/sürdürülebilirlik konularını içeren ders aldınız mı?” sorusuna %52,5 evet, %47,5 hayır cevabı verilmiştir. Katılımcıların çoğunun (%97,5) eğitim durumlarının üniversite ve

yüksek lisans olduğu göz önüne alınırsa bu kişilerin eğitim süreleri boyunca sürdürülebilirlik konusunda ders aldıkları söylenebilir.

Tablo 7. Çevre/Sürdürülebilirlik Konusunda Eğitim Alma

Soru 1		Sıklık	Yüzde
Geçerli Olan	Evet	64	52,5
	Hayır	58	47,5
	Toplam	122	100,0

İkinci çoktan seçmeli soru olan “Sürdürülebilir tüketime ilişkin bilgilerinizi en fazla hangi kaynaktan elde ediyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %4,9’u Radyo-TV’den, %0,8’i yerel basın ve %0,8’i diğer kaynaklardan, %0,8’i arkadaş çevresinden, %4,9’u iş çevresinden, %2,5’i kitaplardan, %2,5’i ise aileden cevabını vermiştir. %82,8 gibi büyük bir çoğunluk ise internet aracılığı ile sürdürülebilirlik konusundan haberdar olmaktadır. Bu da günümüzdeki dijitalleşmenin, sosyal medyanın etkisinin ve internetin katılımcılar için de büyük önem arz ettiğini göstermektedir.

Tablo 8. Sürdürülebilir Tüketime İlişkin Bilgi Kaynakları

Soru 2		Sıklık	Yüzde
Geçerli Olan	Radyo-Tv	6	4,9
	Yerel Basın	1	0,8
	İş Çevresi	6	4,9
	İnternet	101	82,8
	Kitaplar	3	2,5
	Arkadaş Çevresi	1	0,8
	Aile	3	2,5
	Diğer	1	0,8
	Toplam	122	100,0

Üçüncü çoktan seçmeli soru olan “Kendinizi sağlıklı hissediyor musunuz (Fiziksel ve psikolojik olarak)?” sorusunda katılımcıların %73’ü evet, %27’si ise hayır yanıtını vermiştir. Araştırmaya katılan kişilerin yaşam doyumunu etkileyen faktörlerden olan sağlık etkeninin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Kendilerini Sağlıklı Hissetmeleri

Soru 3		Sıklık	Yüzde
Geçerli Olan	Evet	89	73,0
	Hayır	33	27,0
	Toplam	122	100,0

Dördüncü çoktan seçmeli sorun olan “Yaşamınızdaki kişilerin sizi önemsediklerini düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %94,3’ü evet, %5,7’i ise hayır cevabını vermiştir. Yaşam doyumuna etki eden bir özellik olan bu sorunun yanıtına göre kişilerin hayatlarındaki kişilerin onları önemseme oranları ve yaşam doyumları da oldukça yüksektir.

Tablo 10. Katılımcıların Kendilerini Önemli Hissetmeleri

Soru 4		Sıklık	Yüzde
Geçerli Olan	Evet	115	94,3
	Hayır	7	5,7
	Toplam	122	100,0

4.6. Mann-Whitney U Analizi

Bir x değişkeni ile değişkenden bağımsız iki değer alan başka bir değişkenin analiz edilmesi istenmektedir. Bağımsız değişkenin her değerine karşılık gelen x değişkeni ortalamaları karşılaştırıldığında bağımsız örneklem t testi (Independent Samples T Test) analizi yapılmaktadır (Özdemir, 2010: 242). Verilerin normal dağılım gösterdiği durumlar için bu test kullanılırken, normal dağılmadığı durumlar için Mann-Whitney U analizi yapılmaktadır. Buna göre non-parametrik olan bu test için aşağıdaki hipotezler analiz edilmiştir. Analizde Asymp. Sig. (2-tailed) yani p değerinin 0,05’in altında olması test edilen değişkenlerin farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre hipotezlerden h2b kabul edilmiştir. Kadınların sürdürülebilir tüketim davranışı gösterme ortalaması erkeklere göre daha fazladır. Kadınların ortalama değeri: 69,14 iken, erkeklerin ortalama değeri: 52,49’dur. Ayrıca analiz sonuçlarına göre h1c hipotezi de kabul edilmiştir. Buna göre evli olan kişilerin yaşam doyumları ile bekâr olanların yaşam doyumları arasında farklılık vardır. Evlilerin ortalama değeri: 71,11 iken, bekârların ortalama değeri 53,35 olarak bulunmuştur.

Tablo 11. Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

Cinsiyet	Sürdürülebilir Tüketim Davranışı
Mann-Whitney U	1343,500

Wilcoxon W	2939,500
Z	-2,595
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,009
Medeni Durum	
Mann-Whitney U	1805,000
Wilcoxon W	3401,000
Z	-,221
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,825

Tablo 12. Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Yaşam Doyumu

	Yaşam Doyumu
Cinsiyet	
Mann-Whitney U	1606,500
Wilcoxon W	3202,500
Z	-1,249
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,212
Medeni Durum	
Mann-Whitney U	1310,000
Wilcoxon W	3521,000
Z	-2,782
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,005

4.7. Kruskal-Wallis H Analizi

Verilerin normal dağılım gösterdiği durumlar için ANOVA testi kullanılırken, normal dağılmadığı durumlar için Kruskal-Wallis H analizi yapılmaktadır. Buna göre non-parametrik olan bu test için aşağıdaki hipotezler analiz edilmiştir. Analizde Asymp. Sig. (2-tailed) yani p değerinin 0,05'in altında olması test edilen değişkenlerin farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre h2d hipotezi kabul edilmiştir. Yüksek lisans mezunu olanların ortalama değeri 69,52 iken, üniversite mezunu olanların bu değeri 57,07 olarak bulunmuştur. Ayrıca h1a hipotezi de kabul edilmiştir. Buna göre 35-44 yaş aralığındaki kişilerin yaşam doyumu diğer gruplara göre farklılık göstermektedir (Ortalama değeri 82,66'dır).

Tablo 13. Yaş, Eğitim Durumu, Görev, Çalışma Süresi ve Aylık Gelire Göre Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

	Sürdürülebilir Tüketim Davranışı
Yaş	
Chi-Square	2,582
df	4
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,630
Eğitim Durumu	
Chi-Square	9,144
df	3
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,027
Görev	
Chi-Square	5,100
df	6
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,531
Çalışma Süresi	
Chi-Square	,631
df	5
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,987
Aylık Gelir	
Chi-Square	1,933
df	4
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,748

Tablo 14. Yaş, Eğitim Durumu, Görev, Çalışma Süresi ve Aylık Gelire Göre Yaşam Doyumu

	Yaşam Doyumu
Yaş	
Chi-Square	15,153
df	4
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,004
Eğitim Durumu	
Chi-Square	4,467
df	3
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,215
Görev	
Chi-Square	11,542
df	6

Asymp. Sig. (2-Tailed)	,073
Çalışma Süresi	
Chi-Square	1,364
df	5
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,928
Aylık Gelir	
Chi-Square	7,203
df	4
Asymp. Sig. (2-Tailed)	,126

4.8. Korelasyon Analizi

Korelasyon katsayısı iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü gösteren ölçüdür ve r katsayısı ile gösterilir. aralık ya da oran ölçekli değişkenler arasında ilişkinin ölçümü için Pearson korelasyon katsayısı kullanılırken, ordinal ölçekli değişkenler arasında ilişkinin ölçümü için Kendall ve Spearman korelasyon katsayısı kullanılmaktadır. r değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir (Özdemir, 2010: 267).

H3-“Yaşam doyumu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında ilişki vardır” hipotezini test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Normal dağılım göstermeyen sonuçlarımız için Spearman analizi yapılmıştır. Buna göre sonuçlar Tablo 15’te gösterildiği şekilde çıkmıştır ve hipotez red edilmiştir. Yaşam doyumu ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında korelasyon bulunmamıştır.

Tablo 15. Korelasyon Analizi

			Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	Yaşam Doyumu
Spearman’s Rho	Sürdürülebilir Tüketim Davranışı	Korelasyon Katsayısı	1,000	,105
		Sig (2-Tailed)	.	,251
		N	122	122
	Yaşam Doyumu	Korelasyon Katsayısı	,105	1,000
		Sig (2-Tailed)	,251	.
		N	122	122

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonuçlarına göre yaşam doyumu medeni durum ve yaşa göre farklılık gösterirken, sürdürülebilir tüketim davranışı da eğitim durumu ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Bu hipotezleri destekleyen başka çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin; Ünal v.d. (2001) 384 hekim üzerinde yaptıkları çalışmalarında evliler ile bekârlar arasında anlamlı bir fark saptamışlardır. Ayrıca yaşam doyumu puanları açısından da yaş grupları arasında anlamlı fark saptamıştır. Bir başka örnekte Linn ve arkadaşları da (1985) evli ve daha yaşlı hekimlerde iş ve yaşam doyumunu daha yüksek saptamışlardır. Garip (2019)’un çalışmasında ise sürdürülebilir tüketim davranışı yaşa göre farklılık göstermektedir. Yine Karaca (2018)’in çalışmasına göre sürdürülebilir tüketim davranışı eğitim durumuna göre farklılıklar göstermektedir.

Araştırmaya katılan 122 kişinin demografik özellikleri analiz edilmiştir. Buna göre örneklemin % 45,9’unu erkek katılımcılar oluştururken, % 54,1’ini kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların %6,6’sı 18-24, %68’i 25-34, %20,5’i 35-44, %4,1’i 45-54, %0,8’i ise 55-64 yaş aralığındadır. Katılımcıların %3,3’ü 3.000-4.000 TL aylık gelire, %9,8’i 4.001-5.000 TL, %22,1’i 5.001-6.000 TL, %13,9’u 6.001-7.000 TL, %50,8’i 7.000 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. %0,8’i lise, %55,7’si üniversite, %41,8’i yüksek lisans, %1,6’sı doktora mezundur. %54,1’i bekâr, %45,9’u ise evlidir. Kişilerden %4,1’i eleman/temsilci, %5,7’si uzman yardımcısı, %43,4’ü uzman, %13,1’i kıdemli uzman, %19,7’si sorumlu, %13,1’i müdür ve %0,8’i genel müdür yardımcısıdır. Son olarak katılımcıların %8,2’si 1 yıldan az, %56,6’sı 1-5 yıl arasında, %25,4’ü 6-10 yıl arasında, %2,5’i 11-15 yıl arasında, %5,7’si 16-20 yıl arasında, %1,6’sı da 20 yıldan fazla kurumda çalışmaktadır.

Yaşam doyumu ile sürdürülebilir tüketim arasında ilişki olup olmadığına ilişkin yapılan korelasyon analizi sonucuna göre bu kavramlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışının döngüsel ekonomi (Açıkalın, 2020); kuşaklar (Aktaş ve Çiçek, 2019); gönüllü sade yaşam (Özgül, 2010); paylaşım ekonomisi (Wang, 2019); tüketici eğitimi (Hayta, 2009) gibi farklı konularla ilişkili olmasına rağmen yaşam doyumu ile arasında bir ilişki bulunmamıştır. Çalışma daha önce çalışılmamış iki konuyu araştırması sebebiyle özgündür. Gelecek çalışmalara öneri olarak yaşam doyumunu etkileyen faktörler ile sürdürülebilir tüketim davranışının ilişkisi incelenebilir. Ayrıca yaşam doyumu kavramının farklı kuşaklarda farklılık gösterip göstermediği de yine gelecek araştırmalar için önerilebilir. Sürdürülebilir tüketim davranışının eğitim durumuna göre farklılık göstermesi ve eğitim seviyesi arttıkça farkındalığın ve bilincin artması da bu değişkenle ilgili daha fazla çalışma yapılması konusunda teşvik edicidir. Kişinin özel hayatında sürdürülebilir tüketime ilişkin olarak yapacağı en asgari hareketler enerji ve su tasarrufuna dikkat etmesi, satın aldığı ürünlerin ambalajlarında geri

dönüştürülebilir olmaya dikkat etmesi ve her ürüne özel ayırıştırma tekniklerini kullanması, ihtiyacın olduğu durumlarda alışveriş yapılması, organik ve yeşil ürünleri tüketmeye özen göstermesi olarak sıralanabilir. Aynı şekilde günümüzde artık firmalar da sürdürülebilirlik konusuna oldukça fazla önem göstermektedir. Gerek makro düzeyde gerekse de mikro düzeyde sürdürülebilir tüketim bilincinin kişilere şirket kültürü olarak yansıtılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2009). “Zihinsel ve Fiziksel Özürlü Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Açıkalın, N. (2020). “Sürdürülebilir Pazarlama Bakış Açısı İle Döngüsel Ekonomi İncelemesi”, Sakarya İktisat Dergisi, 9(3): 238-257.
- Aktaş, S. C. & Çiçek, B. (2019). “Farklı Kuşaktaki Kadın ve Erkeklerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının İncelenmesi”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(4): 1957-1978.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi, Ankara.
- Conner, D. S. (2002). “Expressing Values in Agricultural Markets: An Economic Policy Perspective”. Agriculture and Human Values, 21: 27–35.
- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). “Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe’ ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(59): 1250-1262.
- De Boer, J., Helms, M. & Aiking, H. (2006). “Protein Consumption and Sustainability: Diet Diversity in EU-15”, Ecological Economics, 59: 267-274.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). “The Satisfaction with Life Scale”. Journal of Personality Assessment, 49: 71-75.
- Diktaş, R. (2019). “Çevre Bilinci ve Yaşam Tarzının Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, O., Bulut, Z. A. & Kökalan Çımrın, F. (2015). “Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29(4): 659-678.
- Garip, S. (2019). “Demografik Özelliklerin Tüketici Karar Verme Tarzları ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi: İzmir İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hayta, A. B. (2009). “Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(3): 143-151.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2014). Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar. (Positive Psychology Theory, Research And Applications), Çev. Tayfun Doğan, Nobel Yayınları, Ankara.
- Holder, M. D. (2012). Happiness in Children: Measurement, Correlates and Enhancement of Positive Subjective Well-Being, Springer Science and Business Media.
- Jones, P., Hillier, D., & Comfort, D. (2011). “Shopping For Tomorrow: Promoting Sustainable Consumption Within Food Stores”, British Food Journal, 113(7): 935-948
- Karaca, Ş. (2018). “Yaşam Tarzının Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(3): 403-425.
- Karalar, R. & Kiracı, H. (2010). “Bireysel Değerlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 2(2): 79-106.
- Kırcı Çevik, N. & Korkmaz, O. (2014). “Türkiye’de Yaşam Doyumu ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İki Değişkenli Sıralı Probit Model Analizi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1): 126-145.
- Linn, L. S., Yager, J., Cope, D. & Leake, B. (1985). “Health Status, Job Satisfaction, Job Stress and Life Satisfaction Among Academic and Clinical Faculty”, Jama, 254(19): 2775-2782.
- Luchs, M. G. & Mooradian, T. A. (2012). “Sex, Personality, And Sustainable Consumer Behaviour: Elucidating The Gender Effect”, J Consum Policy, 35:127–144.
- Manning, C. (2009). “The Psychology of Sustainable Behavior”, Minnesota Pollution Control Agency, 1-32.

- Nel, C. (2012). "The Subjective Experience of Well-Being: A Comparison of South African Individuals in Early and Late Adulthood", Master Thesis, Stellenbosch University, South Africa.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., & Tobin, S. (1961). "The Measurement of Life Satisfaction", *Journal of Gerontology*, 16(2): 134-143.
- Özdemir, A. (2010). *Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamalar*, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Özgül, E. (2010). "Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2): 117-150.
- Sarı, S. & Topçuoğlu, F. (2019). "Kişilik Tiplerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışları Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(2): 159-169.
- Schimmack, U., Radhakrishnan, P., Oishi, S., Dzokoto, V. & Ahadi, S. (2002). "Culture, Personality, and Subjective Well-Being: Integrating Process Models of Life Satisfaction", *Journal of Personality And Social Psychology*, 82(4): 582-593.
- Scott-Jackson, W. & Mayo, A. (2018). *Transforming Engagement, Happiness And Well-Being*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Tekelli, İ. (2001). "Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerine İrdelemeler", *Mülkiyeliler Birliği Yayınları*, Yayın No:25, Ankara, 1-18.
- Tel, F. D. & Sarı, T. (2016). "Üniversite Öğrencilerinde Öz-Duyarlık ve Yaşam Doyumu", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1): 292-304.
- Tunç, S. (2019). "İş Doyumunun Yaşam Memnuniyetine Etkisi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuzgöl Dost, M. (2007). "Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2)22: 132-143.
- Ünal, S., Karlıdağ, R. & Yoloğlu, S. (2001). "Hekimlerde Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4: 113-118.
- Vermeir, I. & Verbeke, W. (2008). "Sustainable Food Consumption Among Young Adults in Belgium: Theory of Planned Behaviour and The Role Of Confidence and Values". *Ecological economics*, 64(3): 542-553.
- Wang, Y., Xiang, D., Yang, Z. & Ma, S. (2019). "Unraveling Customer Sustainable Consumption Behaviors in Sharing Economy: A Socio-Economic Approach Based on Social Exchange Theory", *Journal of Cleaner Production*, 208: 869-879.

Subject Area
Social Sciences Education

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1654-1663

Arrival
27 March 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
62200

Article Serial Number
10

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62200>

How to Cite This Article
Sucu, H. & Bozyiğit, R.
(2022). "Akıllı Botanik
Park Uygulamasının
Ortaöğretim Öğrenci
Görüşlerine Göre
Değerlendirilmesi"
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1654-
1663

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Akıllı Botanik Park Uygulamasının Ortaöğretim Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Smart Botanical Park Application According to Secondary Education Students' Views

Hakan SUCU¹ Recep BOZYİĞİT²

¹ Hatay Fen Lisesi, Coğrafya Öğretmeni, Hatay, Türkiye

² Doç.Dr.; Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

ÖZET

"Akıllı Botanik Park Uygulamasının Ortaöğretim Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi" adlı çalışmanın amacı, ortaöğretim öğrencilerinin bitki türleri ve faydalarını öğrenmesi hedeflenmiştir.

Akıllı botanik parkın öğrenme üzerindeki etkilerini tespit etmek için odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşme için 18 yaşında 8 tane 12.sınıf öğrencisi belirlenmiştir. Cevaplarda cinsiyete bağlı yığılımları engellemek için öğrencilerin 4'ü kız 4'ü erkek olarak seçilmiştir. Belirlediğimiz 8 öğrenci, Akıllı botanik parkta gezdirilmiştir. Öğrenciler bu geziyi telefonlarındaki barkod okuyucularla levhalardaki karekodları okutarak tamamlamıştır.

Akıllı botanik park uygulamasının öğrencilerde bilgilerin kalıcılığına, öğrenmenin işlevselliğine ve ders ortamının çekiciliğine etki ettiği anlaşılmaktadır. Bunların yanında öğrencilerin akademik hayatına da olumlu etkilerinin olacağı beklentisi içerisindeyiz.

Okullarda bu tarz öğrenme ortamlarına disiplinlerarası konular dikkate alınarak daha çok yer verilmelidir. Müfredat ve yıllık planlarda açık hava öğrenme ortamlarının daha çok yer tutması, yeni yapılacak okulların, açık hava öğrenme ortamlarına yer verecek şekilde planlanması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Botanik park, karekod, biyoçeşitlilik, eğitim.

ABSTRACT

The aim of the study called "The Evaluation of the Smart Botanical Park Application According to Secondary School Students' Views" was aimed at secondary school students to learn plant species and their benefits.

A focus group discussion was conducted to determine the effects of the Smart Botanical Park on learning. Eight 12th grade students at the age of 18 were determined for the interview. 4 of the students were chosen as girls and 4 of them as boys in order to avoid gender-related clustering in the answers. The 8 students we determined were taken on a tour in the Smart Botanical Park. The students completed this trip by reading the QR codes on the plates with the barcode readers on their phones.

It is understood that the Smart Botanical Park application affects the permanence of knowledge, the functionality of learning and the attractiveness of the course environment. In addition to these, we expect that it will have positive effects on the academic life of the students.

Such learning environments should be given more space in schools, taking into account interdisciplinary issues. It is recommended that open-air learning environments take up more space in the curriculum and annual plans, and that new schools should be planned to include open-air learning environments.

Key Words: Botanical park, data matrix, biodiversity, education.

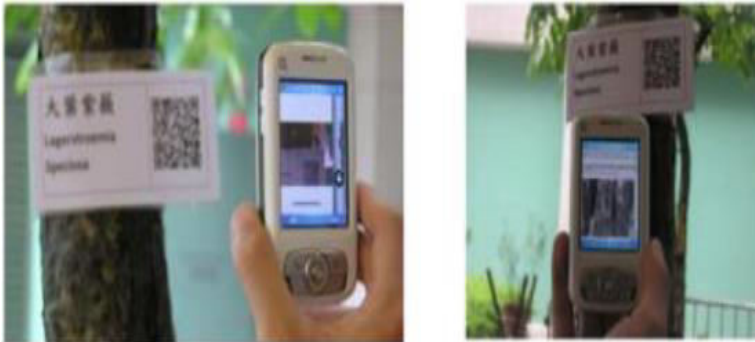
1. GİRİŞ

Geçmiş yüzyıllarda eğitim daha çok sunuş yöntemiyle gerçekleşiyordu. Öğrenmenin kalıcılığında; farklı duyu organlarının işlevselliği, bilginin öğrenci tarafından işlenmesi etkili olmaktadır (Tatar & Bağrıyanık, 2012). Bunu sağlamak için teknolojinin eğitim alanında kullanılması bir ihtiyaç olmuştur.

Willison (1997), yaptığı çalışmada; botanik bahçelerde öğrencilerin bitkileri öğrenmekle beraber mevsimsel döngüleri kavradığını ve sosyalleşme yeteneğinin arttığını keşfetmiştir. Eğitim kurumlarına bağlı botanik bahçelerin oluşturulması, öğrencilerde küçük yaşlarda çevre bilincinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu botanik bahçelerde, öğrencilerin kamplara ve kurslara tabi tutulması öğrencinin sosyal ve kültürel gelişimini olumlu yönde etkilemiştir (Hepcan & Özkan, 2005). Sınıf ya da okul dışında yapılan eğitimler, sınıflardaki eğitimin tamamlayıcısıdır (Demir, 2007). Botanik bahçe gibi çevre gezilerinde; öğrencilerin disiplinler arası aktarım yapmasının ve üst düzey düşüncelerinin geliştiği tespit edilmiştir (Ertaş, Şen & Parmaksızoğlu, 2011). Karşılı ve arkadaşlarının 5.sınıf öğrencileri için yaptığı çalışmada "İnsan ve Çevre" ünitesine ait kazanımlara göre etkinlikler hazırlanmıştır. Okul dışı öğrenme ortamlarından biri olan botanik bahçeye gezi yapılmıştır. Sürdürülebilir çevre ölçeği ön test ve son test olarak uygulanmış, son test lehine istatistiksel anlamda farklılık bulunmuştur. Botanik bahçesine yapılan gezinin öğrencilerin çevre bilincini artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karşılı, vd., 2019). Yapılan çalışmalardan botanik bahçe gezilerinin öğrenme üzerindeki olumlu etkilerini net bir şekilde anlamaktayız.

Günümüz öğrencilerinin bilişim teknolojileriyle olan ilişkileri dikkat çekmektedir. Her ne kadar bu ilişkinin olumsuz yansımaları olsada eğitiminde teknolojiyi kullanmak öğrenmeyi olumlu yönde etkileyecektir. Bu teknolojik unsurlardan biri de karekod uygulamasıdır. Karekod uygulamaları ilk olarak 1994 yılında Japonya’da ortaya çıkmıştır. Karekodun ilk kullanım amacı, endüstriyel ürünleri kimliklendirmektir. Karekodun içindeki bilgiler, cep telefonu kamerası ve karekod okutma uygulamalarıyla cep telefonuna transfer edilebilmektedir (Rivers, 2009). Karekodun eğitimdeki avantajı öğrenciyi internetteki bilgi bombardımanının karmaşasından kurtarmasıdır. Öğrenciler direk ihtiyacı olan bilgiye bu karekodlar sayesinde ulaşabilmektedir. Eğitimde karekodların uygulanması kâğıt israfını önlemenin yanında öğrencinin bilgiye ulaşmadaki hızını arttırmaktadır (Aktaş, 2012). Karekodun olumsuz özellikleriyse, öğrencilerin karekod okuyacak cihazının bozulması, özellikle açık alanlardaki karekodların deformasyona uğraması olabilir (Akın, 2014).

Japonya’da Hyung ve arkadaşları Fotoğraf 1’de görüldüğü gibi ağaçların üzerine karekodlar yapıştırmıştır. Öğrenciler cep telefonlarıyla bitkiler hakkında bilgilere sahip olmuşlardır. Bu deneysel çalışma, eğitimde karekodlu materyallerin kullanılmasının, faydalı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Hyung vd., 2008, aktaran: Law & So, 2010).

Fotoğraf 1. Ağaçlara Yapıştırılan Karekodlar (Law & So, 2010)

Fujimura ve Doi (2006), ders içeriğini öğrencilerin görüşlerini dikkate alınarak düzenlenmeyi amaçladığı araştırmasında işlenen dersin öğrenciler tarafından değerlendirilmesini ve öğretmene geri dönüt verilmesini sağlamak amacıyla derste karekod kullanmıştır. Öğrenciler ders bitiminde ekrana yansıyan karekodu cep telefonlarıyla okutarak çevrimiçi değerlendirme sistemine erişmiş ve dersin değerlendirmesini yapmışlardır.

Rouillard ve Laroussi (2008), ortaokul öğrencileri için hayvanat bahçesine düzenledikleri gezide öğrencilerin mobil araçlar ve karekod kullanarak hayvanlar hakkında bilgi edinmelerini sağlamışlardır.

Özçelik ve Acartürk (2011), “Basılı ve çevrimiçi bilgi kaynakları arasındaki uzamsal uzaklığın mobil teknoloji vasıtasıyla azaltılması: 2 boyutlu barkodların kullanımı” başlıklı araştırmasında bilgisayar ekranına alternatif olarak, kamera özellikli cep telefonları ve 2 boyutlu barkod teknolojisinin basılı ders materyallerini tamamlayıcı olarak kullanımını araştırmışlardır. Bu araştırma neticesinde tamamlayıcı olarak kullanılan barkod teknolojileri, sadece bilgisayardan öğrenen öğrencilere göre daha başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Akıllı botanik park uygulamasının oratöğretim öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi adlı çalışmaya ilk olarak okul bahçesindeki ağaç ve çalılar tasnifi ile başlanmıştır. Okul bahçesinde; Zeytin, Defne, Dut, Servi, Kızılcım, Okalıptüs, Akasya, Kıbrıs Akasyası, Arakorya Çamı, Çınar, Hurma, Demir Ağacı türlerinden oluşan 12 çeşit tür saptanmıştır. Yaptığımız tasnifin geçerliliğini arttırmak için Hatay Orman İşletme Müdürlüğü ile ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’ndeki ilgili bölümlerden uzman görüşleri alınmıştır. Daha sonra Hatay Orman Fidan Müdürlüğü’nden okul bahçesinde olmayan; Tesbih Ağacı, Zakkum, Sandal, Sedir, Sığıla Ağacı, Sumak, Lavanta, Mavi Ladin, Mazı, Menengiç, Hünnap, İğde, Gökmar, Gülibrişim, Alıç, Arizona Servisi, Biberiye, Ceviz, Hambales, Fıstık Çamı, Keçi Boynuzu türleri tedarik edilmiştir. Bu bitkiler, okul öğrencilerinin yardımı ile Orman Fidan Müdürlüğü’nden alınan bilgiler doğrultusunda dikilmiştir. Yeni dikilen bitkilerle birlikte okul bahçesinde bitki türü sayısı 33’e yükselmiştir.

Tasnif ettiğimiz 33 bitki türünün; coğrafi dağılışına, morfolojik özelliklerine, ilaç sanayisinde kullanımına dair araştırma yapılmıştır. Bu araştırmadan faydalanarak 33 çeşit A4 kâğıdı ebatlarında bitki tanıtm levhaları hazırlanmıştır. Fotoğraf 2’de görüldüğü gibi levhalarda bitkilerin genel özellikleri ve bu bitkilerin sağlık açısından önemi anlatılmıştır.

Fotoğraf 2. Bitki Tanıtım Levhası

Aktif ve etkili öğrenmeyi arttırmak için levhalarımıza karekodlar yerleştirilmiş ve karekodlar için okulun web sayfasına akıllı botanik park bölümü yapılmıştır. Okul web sayfasında oluşturduğumuz bu bölümde bitkiler daha detaylı açıklanmıştır. Fotoğraf 3'deki gibi karekodlar taranınca okul web sayfasındaki akıllı botanik park bölümüne bağlanılmaktadır.

Fotoğraf 3. Telefonuyla Karekodu Okutan Öğrenci

Karekodlar levhalara eklendikten sonra levhalar, bitkilerin yanlarına yerleştirilmiştir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Bitkinin Yanına Yerleştirilmiş Bitki Tanıtım Levhası

Bitkiler için hazırlanan levhalarda, karekodlardan başka bitkiler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada disiplinler arası aktarımı daha iyi sağlamak için Fotoğraf 5’de görüldüğü gibi bazı ağaçlar tarihi şahsiyetlerle ilişkilendirilmiştir. Bunu yapmaktaki amacımız farklı zeka türlerine hitap ederek öğrenmenin kalıcılığını sağlamaktır.

Fotoğraf 5. Tarihi Şahsiyetle İlişkilendirilmiş Bitki Tanıtım Levhası

2. AMAÇ

“Akıllı Botanik Park Uygulamasının Ortaöğretim Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın amacı, teknoloji kullanarak ortaöğretim öğrencilerinin bitki türleri ve faydalarını öğrenmeleri hedeflenmiştir.

3. YÖNTEM

Akıllı botanik parkın öğrenme üzerindeki etkilerini tespit etmek için odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmeleri nitel bir veri toplama aracıdır. Sınırları belirlenmiş bir konunun odaklanmış ve grupla yapılan görüşme tartışma tekniği odak grup görüşmesi olarak ifade edilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Odak grup görüşmelerinde seçilen bir konunun, önceden belirlenmiş bir grup katılımcının düşüncelerini öğrenmek için planlanmış bir tartışmalar serisidir (Baş, Çamır, & Özmaldar, 2008).

Görüşme için 18 yaşında 8 tane 12.sınıf öğrencisi belirlenmiştir. Cevaplarda cinsiyete bağlı yığılımları engellemek için öğrencilerin 4’ü kız 4’ü erkek olarak seçilmiştir. Belirlediğimiz 8 öğrenci, akıllı botanik parkta gezdirilmiştir. Öğrenciler bu geziyi telefonlarındaki barkod okuyucularla levhalardaki karekodları okutarak tamamlamıştır. Geziden bir gün sonra odak görüşmesini gerçekleştirmek için 8 öğrenciyle bir sınıfta buluşmuş, öğrencilerin U düzeninde oturmalarını sağlanmış, daha sonra moderatör eşliğinde öğrencilere şu 3 soru sorulmuştur:

- 1.Okulunuzdaki akıllı botanik parkta bitkileri öğrenmek sizin için nasıldı?
- 2.Akıllı botanik parkta öğrendiğiniz bilgilerin gelecekteki akademik hayatınıza etkisi nasıl olabilir?
- 3.Diğer derslerde de botanik parktaki gibi gezerek sınıf dışında eğitim almak ister misiniz?

Cevapları kayıt altına alınmış, görüşme 45 dakika sürmüştür. Veri çözümlemesi ve ortaya konulmasında katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır.

4. BULGULAR

Akıllı botanik parkın öğrenme üzerindeki etkilerini tespit etmek için odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşmede, öğrencilerin bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması için 3 soru sorulmuştur. Bu sorulara öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki şekilde olmuştur.

1.soru: Okulunuzdaki akıllı botanik parkta bitkileri öğrenmek sizin için nasıldı?

Öğrenci 1: “Açık havada dersin ferah hissettirdiğini; önceden bitkilerin kendisi için çok fazla anlam içermediğini, dersten sonra bitkileri kolay bir şekilde tasnif etmeye başladığını ve tüm bunların kendisini mutlu ettiğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 4: “Açık havada ders görmenin kendisini güvende hissettirdiğini, pandemi döneminde derslerin mümkün olduğunca açık havada olması gerektiğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 7: “Ders esnasında yürümek, cep telefonunu kullanabilmek dersten aldığı keyfi arttırdığını, bitkileri öğrenirken tarihi şahsiyetleri görmek kendisini mutlu ettiğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 8: “Sınıf arkadaşlarıyla sınıf dışında etkileşime girerek bir şeyler öğrenmenin dersi daha özel kıldığını, akıllı botanik parkta öğrendiklerinin sınıf ortamında öğrendiklerinden daha kalıcı olacağını” ifade etmiştir.

Öğrenci: 3: “Çok keyif aldığını, diğer dersler de açık havada olursa okula daha çok gelmek istediğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 2: “Ders esnasında cep telefonunu kullanmak kendisini daha özgür hissettirdiğini” ifade etmiştir.

Öğrencilerin verdiği cevaplardan, akıllı botanik park gibi açık havada ve teknolojinin kullanıldığı derslerden daha fazla haz alındığı, ortamın güven verdiğini, öğrenmenin daha kalıcı olduğunu anlamaktayız.

2.soru: akıllı botanik parkta öğrendiğiniz bilgilerin gelecekteki akademik hayatınıza etkisi nasıl olabilir?

Öğrenci 3: “Üniversitede tıp okumak istediğini, bitkilerin farmakolojik özelliklerini burada görmenin motivasyonunu arttırdığını” ifade etmiştir.

Öğrenci 5: “Tıp okumak istediğini, bitkilerin ilaç yapımındaki önemini bildiğini, lisede bunları öğrenmenin, üniversitede öğreneceği bilgileri destekleyeceğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 1: “Üniversitede ilk defa göreceği bilgileri, önceden azda olsa görmek kendisini üniversitede bir adım öne geçireceğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 4: “Üniversite kimya ile ilgili bölümlere gideceğini, bitkilerin kimyasal özelliklerini burada öğrenmenin kendisini heyecanlandırdığını” ifade etmiştir.

Öğrenci 8: “Dersten önce üniversitede okuyacağım bölümle ilgili net bir fikrinin olmadığını, dersten sonra eczacılık okumak istediğinin farkına vardığını” ifade etmiştir.

Öğrenci 3: “Eczacılık alanında akademik kariyer yapmak istediğini, lisedeyken bitkilerin ilaçların üzerindeki etkisini bilmek ilerideki akademik yaşantısı için ön hazırlık olacağını” ifade etmiştir.

Öğrencilerin verdiği cevaplardan, akıllı botanik parkın ilerideki akademik yaşantıları için motivasyon kaynağı olduğunu görmekteyiz. Akıllı botanik parkın ilerideki akademik yaşantılarında hazır bulunuşluğu arttıracığını anlamaktayız.

3.soru: Diğer derslerde botanik parktaki gibi gezerek sınıf dışında eğitim almak ister misiniz?

Öğrenci 2: “Tarih derslerini tarihi mekanları gezerek öğrenmek istediğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 7: “Biyoloji derslerini akıllı botanik park gibi ortamlarda görmek istediğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 1: “Fen derslerini açık havada görmek istediğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 8: “Diğer dersler de böyle olursa okula daha çok gelmek isteyeceğini” ifade etmiştir.

Öğrenci 4: “Tüm dersleri böyle almak istediğini, çünkü böyle öğrenince kolay kolay unutmayacağını” ifade etmiştir.

Öğrenci 5: “Diğer derslerin de böyle olması gerektiğini, böyle öğrenirse derslerde hiç sıkılmayacağını” ifade etmiştir.

Öğrencilerin sorulara verdiği cevapların analizinde ortaya çıkan bulgular ise;

1. soruda, akıllı botanik park uygulamasının öğrenme üzerindeki etkisi geniş bir çerçevede değerlendirilmek istenmiştir. Verilen cevaplara baktığımızda öğrenciler akıllı botanik park uygulamasını; güvenlik, eğlence, öğrenmenin kalıcılığı ve özgürlük açılarından değerlendirmişlerdir. Farklı açılardan konunun değerlendirilmesi 1. sorunun amacına ulaştığını göstermektedir.

2. soruda, akıllı botanik park uygulamasının mesleki rehberlik anlamında öğrencilere etkisi tespit edilmek istenmiştir. Verilen cevaplara göre; akıllı botanik park uygulamasının, tıp okumak isteyen öğrenciler için sınav sürecinde motivasyon sağladığı, mesleki anlamda hedefi net olmayan öğrenciler için de yeni hedefler oluşturduğu ortaya çıkmıştır. 2. Sorunun temel amacı; akıllı botanik park uygulamasının meslek seçimindeki etkisini tespit etmeye yöneliktir. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere bu amaca ulaşmanın yanında ek olarak sınav sürecinde motivasyona da etki ettiği görülmektedir.

3. soruda, akıllı botanik park uygulamasının, farklı disiplinlerde yer alan konulara uygulanabilirliği konusunda öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere tarih, biyoloji ve diğer fen bilimleri derslerinin akıllı botanik parkı uygulaması gibi alanlarda yapılmasını, bu uygulamanın okula ve derslere olan motivasyonu arttıracığını ifade etmişlerdir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Akıllı botanik park uygulamasının çalışmanın bilgilerin kalıcağına, öğrenmenin işlevselliğine ve ders ortamının çekiciliğine etki ettiği anlaşılmaktadır. Bunların yanında öğrencilerin akademik hayatına da olumlu etkilerinin olacağı beklentisi içerisindeyiz.

Akıllı botanik park uygulaması kapsamında öğrencilerin bir kısmının hayatlarında ilk defa ağaç diktiklerini ve ağaç dikmenin kurallarını öğrendiklerinin beyan etmişlerdir.

Söz konusu çalışmanın sınırlılıkları arasında olumsuz hava şartlarından dolayı her zaman yapılamayacağı, sürekli açık alanda kalacak olan levhaların (yazı, resim, karekod) deformasyona uğrama riskinin olmasıdır. Ayrıca çalışmanın 8 öğrenciyle sınırlandırılmıştır. Çalışma sonuçlarını daha iyi tespit etmek için daha fazla öğrenciyle çalışma yapmak gerekir.

“Akıllı botanik park uygulamasının ortaöğretim öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi” adlı çalışmada ağaç ve çalı formasyonlarına yer verilmiştir. Ot formasyonuna yer verilmemiştir. Çalışma ot formasyonlarına da yer verilerek tür çeşitliliği artırılmalıdır.

Okullarda bu tarz öğrenme ortamlarına disiplinler arası konular dikkate alınarak daha çok yer verilmelidir.

Müfredat ve yıllık planlarda; açık hava öğrenme ortamlarının daha çok yer alacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Yeni yapılacak okullar, açık hava öğrenme ortamlarına yer verecek şekilde yapılmalıdır. Yeni yapılacak okulda, açık hava öğrenme ortamı oluşturulamıyorsa daha sonra oluşturmaya imkân verecek potansiyelde olmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışmanın sonuçlarını odak grup görüşmesiyle tespit edilmiştir. Sonuçların geçerliliğini arttırmak için daha farklı veri toplama teknikleri kullanılmalıdır. Çalışmanın evreni 1 okul ve 8 öğrenci ile kısıtlanmıştır. Çalışmanın geçerliliğini arttırmak için farklı okullarda öğrenci sayısının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Baş T.; Çamır, M. & Özmalda, B. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Demir, M. K. (2007). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Gözlem Gezisi Yöntemine Bakış Açılarının İncelenmesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(3), 83-98.
- Ertaş, H., Şen, A. İ., & Parmaksızoğlu, A. (2011). “Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine Etkisi”, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198.
- Fujimura, N. & Doi, M. (2006). “Collecting Students’ Degree of Comprehension with Mobile Phones”. *Paper presented at the 34th Annual ACM SIGUCCS Conference on User Services*, 123-127.
- Hepcan, Ç. & Özkan B. (2005). “Botanik Bahçelerinin Kentsel Dış Mekânlar Olarak Kullanıcılara Sunduğu Olanakların Belirlenmesi”, *Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(3), 159-170.
- Karslı, G., Karamustafaoğlu, O. & Kurt, M. (2019). “Botanik Bahçesinin Öğretim Sürecinde Öğrencilerin Sosyobilimsel Konulara Olan Bakışlarına Etkisi: Sürdürülebilir Çevre”, *Journal of Computer and Education Research*, 7(14), 437-463. DOI: 10.18009/jcer.603489
- Law, C. Y.&So, S. (2010). “QR Codes in Education”, *Journal of Educational Technology Development & Exchange*, 3(1), 85-100.
- Özçelik, E. & Acarturk, C. (2011). “Reducing The Spatial Distance Between Printed and Online Information Sources By means of Mobile Technology Enhances Learning”, *Using 2D barcodes. Computers Education*, 57, 2077-2085.
- Rivers, D. J. (2009). “Utilizing The Quick Response (QR) Code Within a Japanese EFL Environment”, *Japanese Association of Language Teaching & Computer Assisted Language Learning Journal*, 5(2), 15-28.
- Rouillard, J. & Laroussi, M. (2008). “Per Zoovasive: Contextual Pervasive QR Codes as Tool to Provide an Adaptive Learning Support”, *Paper presented at the fifth International Conference on Soft Computing as Transdisciplinary Science and Technology, Cergy- Pontoise, France* (Konferans sunumu).
- Tatar, N. & Bağrıyanık, K.E. (2012). “Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmenlerinin Okul Dışı Eğitime Yönelik Görüşleri”, *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896.

Willison, J. (1997). "Botanic Gardens as Agents for Social Change", *In Kings Gark and Botanic Garden Conservation into The 21st Century: Proceedings of The Fourth International Botanical Gardens Conservation Conaress*, 25-29 September.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.

EKLER

Ek-1: Lavanta, Hurma, Mavi Ladin, Hünnap, Okaliptüs, Ceviz, Kızılçam, Hambaales Levhaları

LAVANTA
(LAVANDULA OFFICINALIS)

Lavanta Türkiye'de Akdeniz iklimi hakim olan bölgelerde yetişir.
Lavantalar etrafa muhteşem bir koku yayar ve yetiştiği bölgeyi süsler.
Kozmetik sanayisinde kullanılır.

HURMA
(PHOENIX DACTYLIFERA)

Ülkemizde, ağırlıklı olarak Akdeniz ikliminin olduğu yerlerde yetişir. Buna ek olarak, Batı Anadolu ve Güney Anadolu'da da hurma yetiştirilmektedir.
Kıracığer kanserine karşı koruyucudur. Kansızlığa iyi gelir, kan yapar. Olası üşer ve böbrek yetmezliği için koruyucu özelliğe sahiptir.

MAVİ LADİN
(PICEA PUNGENS)

Mavi ladin ağacı New Meksiko, Utah, Arizona, Kuzey Amerika bölgelerinde yaygın olarak bulunmaktadır. Ülkemizde daha çok peyzaj amaçlı kullanılmaktadır.

HÜNNAP
(ZIZIPHUS JUJUBA)

Meyveleri iri zeytin büyüklüğünde sert çekirdekli, ilk başlarda yeşil iken olgunlaştıkça kırmızıya ve siyah-mor renge döner. C vitamini kaynağı olan Hünnap bağışıklık sisteminde güçlendirici etkiye sahiptir. Hünnap özellikle içinde bulunan yüksek magnezyum oranından dolayı kas ve kemik ağrılarına da iyi gelir.

OKALİPTÜS
(EUCALYPTUS GLOBULUS LABILL)

Avustralya'nın ağaç florasında egemendir. Çoğu Avustralya'ya özgü olan, 700'den fazla türü mevcuttur, bazı türler de Yeni Gine ve Endonezya'da bulunur. Öksürük tedavisi ile üst solunum yolları hastalıklarında yardımcı olarak kullanılır. Okaliptüsler bataklıkların kurutulmasında da kullanılan ağaçlardır. Türkiye'ye ilk defa 1885 yılında Adana-Mersin demir yolunun etrafını süslemek amacıyla getirilmiştir.

CEVİZ
(JUGLANS)

Hızlı büyüyen ve boyu 25 ile 40 metre arasına kadar uzayan ağaç çeşididir. Ülkemizde Kirsehir'in Kaman ilçesi ceviziyle meşhurdur. Ceviz, vücuda bakır, kalsiyum, demir, selenyum, çinko gibi mineraller sağlar. Büyüme ve gelişme, sindirim ve nükleik asit sentezi gibi metabolik aktivitelere katkıda bulunur.

KIZILÇAM
(PINUS BRUTIA)

Genel coğrafi yayılışı Doğu Akdeniz Havzası ve özellikle Türkiye topraklarıdır. Solunum yolu hastalıklarının tedavisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Çam türleri antimikrobiyal etkiye de sahiptir.

HAMBALES
(MYRTUS)

Akdeniz iklim bölgesinde doğal olarak yetişmektedir. Aromatik bir çalıdır. Anadolunun diğer bölgelerinde Murt olarak bilinir. Damarların sağlığına büyük katkıda bulunduğundan kalp ve damar hastalıklarına yakalanma riskini azaltıyor.

Ek-2: Çınar, Alıç, Dut, Arakorya Çamı, Mazı, İğde Ağacı, Menengiç, Kıbrıs Akasyası Levhaları

ÇINAR
(PLATANUS ORIENTALIS)

Çınar ağacı ormanlık alanlardan çok dere, ırmak yataklarının kenarlarında bulunmakta olup süs bitkisi olarak da yetiştirilebilmektedir. Osmanlı döneminde geçmiş ile geleceği birbirine bağladığına inanılırdı. Çünkü çınarın ömrü çok uzundu ve nesiller boyunca bir mesaj aktarabilirdi. Hatay'daki 3000 yıllık Musa Ağacı bir çınardır. Çınar yaprağı, kemiklerin güçlenmesine yardımcı oluyor, kemik sağlığını koruyor. Bu özelliği nedeniyle özellikle kireçlenme sorunu yaşayanlara iyi gelmektedir.

ALİÇ
(CRATAEGUS MONOGYNA)

Ülkemizde daha çok kayalık yerlerde, derelere bakan yamaçlarda, çalılıklar içinde kendiliğinden yetişmektedir. Meyve olarak yendiği gibi sirkesi dahi yapılmaktadır. Kalp ritminin düzenli bir şekilde devam etmesini sağlıyor, göğüs ağrılarına engel oluyor.

DUT
(MORUS ALBA)

Beyaz dut Güney Asya'ya özgüdür, ancak Avrupa, Güney Afrika, Güney Amerika ve Kuzey Amerika'da yaygın olarak bulunur. Karacığı temizler. Serbest radikalleri vücuttan hızlıca atmaya yardımcı olur. Bu da kanser hücrelerinin yayılmasını engeller. Cilt hastalıklarına da iyi gelir. Özellikle sivilce ve egzama gibi rahatsızlıklarda iyileştirici özelliği bulunmaktadır.

ARAKORYA ÇAMI
(ARAUCARIA HETEROPHYLLA)

Kökünü Güney Amerika, Yeni Gine, Avustralya, Yeni Hebrid ve Yeni Kaledonya adaları ile Norfolk adasıdır. Ülkemizde peyzaj amaçlı kullanılmaktadır. Bir diğer ismi salon çamıdır.

MAZI
(THUJA)

Doğu Asya ve Kuzey Amerika'nın batı bölgelerinde yetişen ve odunu için ya da süs ağacı olarak başka ülkelerde de yetiştirilen kozalaklı ağaçlardır. Türkiye'de doğal olarak bulunmazlar ancak süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

İĞDE AĞACI
(ELAEAGNUS)

Ülkemizde iğde ağacı, daha çok İç Anadolu Bölgesi'nde yetiştirilir. İğdenin içinde bulunan C vitamini sayesinde kış aylarında tüketildiği zaman bağışıklık sistemini güçlendirir. İğde böbrek hastalıklarına oldukça iyi gelir.

MENENĞİÇ
(PISTACIA TEREBINTHUS)

Türkiye'deki sıcak bölgelerde özellikle Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yetişir. Diğer ismi çitlembiktir. Kahvesi ülkemizde sıklıkla tüketilir. Antep Fıstığı ağacı menengiçin aşılınmasıyla olur.

KIBRIS AKASYASI
(ACACIA CYANOPHYLLA)

Avustralya kökenlidir. Çok kuvvetli kazık kök sistemi oluşturarak yan kurak koşullara iyi uyum sağlar. Bu nedenle, dünyanın bir çok bölgesinde kumul alanların ağaçlandırılmasında, erozyon kontrolünde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ek-3: Gökmar, Arizona Servisi, Gülibrişim, Biberiye, Zeytin, Sığla Ağacı, Temur Ağacı, Sumak Levhaları

GÖKNAR (ABIES)

40m'ye kadar boyanabilen göknarlar, kendine özgü formu, gövde kabuğu iğne yaprakları ve hatta kokusu ile Çamgiller familyasının diğer türlerinden ayırt edilebilir. Yapraklarının alt yüzeyinde beyaz çizgiler vardır. Ülkemizde Karadeniz bölgesinde yaygındır. Alfa-humulon maddesi bakımından zengin olan köknar yağı, kanserli hücrelerin yayılmasını durdurmaktadır.

ARIZONA SERVİSİ (CUPRESSUS ARIZONICA)

Kuzey Amerika'da Arizona'da ve Meksika'ya kadar uzanan yerlerde doğal olarak bulunur. Arizona'da 2000 m. rakıma kadar çıkar. Yurdumuzda da yetiştirilir. Yurdumuzda daha çok peyzaj amaçlı yetiştirilir. Mavi Servi olarak da bilinmektedir.

GÜLIBRİŞİM (ALBIZIA JULIBRISSIN)

Pers ipek ağacı olarak da bilinir. Boyu 15 metreye kadar uzayabilir. Haziran aylarında çiçek açan gülibrişim ağacı çiçekleri pembe tonlarında ve hoş kokulu olduğu için turizm bölgelerinde yetiştirilmektedir.

BİBERİYE (SALVIA ROSMARINUS)

Biberiye ılıman iklimlerin kumlu, bağıtklı toprakların bitkisi. Biberiye özellikle Mersin ve Adana yörelerinde doğal yayılış gösterir. Et ve balık yemeklerinde sıklıkla kullanılır. Sindirim sistemine iyi gelir kansenin gelişmesini engeller, güçlü bir iltihap önleyicidir, bağıtklık sistemini güçlendirir.

ZEYTİN (OLEA EUROPAEA)

Tür, tüm Akdeniz ülkelerinin yanı sıra Güney Amerika, Güney Afrika, Çin, Avustralya, Yeni Zelanda, Meksika ve Amerika Birleşik Devletlerinde yetiştirilir. Karaciğer sağlığını korur. Karaciğer yağlanmasını azaltıcı bir etkisi olduğu yapılan bilimsel çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bağırsak ve solunum sisteminin düzgün bir şekilde çalışmasına yardımcı olur.

SIĞLA AĞACI (LIQUIDAMBAR ORIENTALIS)

Aydın ve Muğla çevresinde yetişen endemik bir türdür. Boyu 20 metreye kadar ulaşır. kozmetik sanayisinde kullanılır. Araştırmalara göre sıgla ağacının karaciğer hasarını engellediği ve antoksidan etkisinin olduğunu kanıtlanmıştır.

TEMUR AĞACI (CASUARINA EQUISETIFOLIA)

Hızla büyüyen ve boyları 20-25 metreyi bulan demir ağaçlarının çapları, 1 metreye ulaşmaktadır. Demir gibi sağlam ağaç olduğu için Temur ağacının verimlidir.

SUMAK (RHUS)

Dünyada sayısız çeşidi bulunan sumak ağacı Türkiye'de Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerinde dağlık alanlarda bolca yetişiyor. Karasal İklimde sanıp Karaman'ın hemen kuzeyinde sönmüş volkanik Karadağ'da da endemik bir sumak türü bulunuyor. Ülkemizde özellikle salatalarda kullanılır.

Ek-4: Tesbih Ağacı, Sandal Ağacı, Zakkum, Sedir Levhaları

TESBİH AĞACI

(MELIACEAE)

Sık sulanan toprakları seven bir ağaçtır. Tesbih ağacının en önemli faydalının başında Tesbih ağacının yağı gelmektedir. Özellikle egzama, sivilce gibi cilt rahatsızlıklarında kullanılmaktadır.

SANDAL AĞACI

(ARBUTUS)

Akdeniz iklim bölgesinde doğal olarak yetişmektedir. Kırmızı lezzetli ağız buran meyveleri vardır. Antakya'da meyvesine dağ çileği derler. Antiseptik, rahatlatıcı ve yatıştırıcı özellikleri vardır.

ZAKKUM

(NERIUM OLEANDER)

Akdeniz ikliminde yıl boyunca yeşil kalan maki türüdür. Süs amaçlı kullanılmaktadır.

SEDİR

(CEDRUS)

Fazla yağış ve nemden hoşlanmamaktadır. Türkiye'de sedir ağaçlarının yetişmesine en uygun bölge Akdeniz olmaktadır. Özellikle Toros bölgesinde yetişmektedirler. Sindirim ve bağışıklık sistemi problemlerinde ve solunum rahatsızlıklarında faydası tespit edilmiş bir ağaç türüdür.

EK-5: Akasya, Defne, Fıstık Çamı, Keçi

AKASYA

(ACACIA PENNINERVISI)

Ilıman ve tropik iklimleri seven akasyalar en çok Avustralya, Amerika, Güney Afrika gibi bölgelerde yetişir. Ülkemizde en çok yetiştiği bölge Akdeniz kıyılarıdır. Solunum yollarında meydana gelen enfeksiyonu temizleme görevi vardır. Ağız içi bakterileri temizleyen akasya, diş çürütmesini ve ağız kokusunu önlemektedir.

DEFNE

(LAURUS NOBILIS)

Defne yıl boyunca yeşil kalan aromatik bodur ağaçtır. Akdeniz ikliminde doğal olarak yetişmektedir. Yaprakları yemeklerde kullanılır. Tohumlarından defne sabunu yapılır.

FISTIK ÇAMI

(PINUS PINEA)

Akdeniz ve Ege sahillerinde çok sık görülür. Ülkemizde çam türleri arasında Bergama Kaşak'ı, Ülkemizde özellikle dolmalarda iç malzemesi olarak kullanılır. Çam istidindeki besin maddelerinin mükemmel kombinasyonu eteğişi artırırken, magnezyum ve protein gibi diğer önemli mineralleri kalp krizleri ve diğer hastalıkların önlenmeye yardımcı olur.

KEÇİ BOYNUZU

(CERATONIA BILIQUA)

Türkiye'de; Antalya, Mersin, Muğla, Hatay gibi Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde yetişmektedir. Meyvesi kurutulup tüketilir. Pekmezi yapılmaktadır. Keçi boynuzu, doğal bir antioksidan kaynağıdır.

SERVİ

(CUPRESSUS)

Akdeniz havzasından Himalayalara kadar uzanan geniş bir coğrafyada yetişmektedir. Bu ağaç türü en fazla Türkiye, Lübnan ve Suriye topraklarında görülür. Öksürük, Bronşit, Boğmaca, Astım, Nezle gibi hastalıklara iyi gelir larar soktarda özelliği vardır.

Subject Area
Management Organization

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1664-1673

Arrival
27 March 2022
Published

30 May 2022
Article ID Number
62201

Article Serial Number
11

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.62201>

How to Cite This Article
Özdemir, F. & Akatay, A.
(2022). "Zamansal
Motivasyon Teorisi Ve
Erteleme Davranışı"
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1664-
1673

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Zamansal Motivasyon Teorisi Ve Erteleme Davranışı

Temporal Motivation Theory And Procrastination Behavior

Fulya ÖZDEMİR¹ Ayten AKATAY²

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Çanakkale, Türkiye

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Böl., Çanakkale, Türkiye

ÖZET

Erteleme davranışı çok uzun yıllardır birçok disipline konu olan, sebepleri ve sonuçları üzerinde oldukça fazla durulan önemli bir konudur. Bugüne kadar erteleme davranışını açıklayan birçok çalışma yapılmıştır. "Zamansal motivasyon teorisi" erteleme davranışını detaylı olarak ele alan son ve güncel motivasyon teorilerinden biridir. Birçok davranışı açıklamak için kullanılabilen zamansal motivasyon teorisi bu çalışmada ertelemeyi açıklamak için kullanılmıştır. Hiperbolik indirgeme, beklenti teorisi, kümülatif olasılık teorisi ve ihtiyaç teorisi kuramlarının birleştirilmesi ile oluşturulan zamansal motivasyon teorisi erteleme davranışı konusunda tatmin edici bir açıklama ortaya koymaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda 703 üniversite öğrencisi katılımıyla ulaşılmıştır. Zamansal Motivasyon Teorisinin boyutları "Motivasyonel Tanı Ölçeği" ile erteleme davranışı "İrrasyonel Erteleme Ölçeği" ile ölçülmektedir. Araştırmanın gecikme değişkeni ise veri toplama aracının öğrencilere sunulması ve teslim tarihi arasındaki zaman aralığı belirlenmiştir. Araştırma sonucu Zamansal Motivasyon boyutları ile erteleme davranışı arasında ilişkiler olduğunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Erteleme, Zamansal Motivasyon Teorisi, Hiperbolik İndirgeme, Öz yeterlilik, Değer, Gecikmeye Hassasiyet

ABSTRACT

Procrastination behavior is an important issue which has been the subject of many disciplines for many years, and its causes and consequences have been emphasized. To date, many studies have been conducted explaining procrastination behavior. Temporal Motivation Theory is one of the latest and contemporary motivation theories that explains procrastination behavior in detail. Temporal Motivation Theory, which can be used to explain many behaviors, was used to explain procrastination behavior in this research. Temporal Motivation Theory, which is formed by combining the theories of hyperbolic reduction, expectation theory, cumulative probability theory and need theory, provides a very substantial explanation for procrastination behavior. Quantitative research methods were used in the study. In this context, 703 university student participants were reached. The dimensions of Temporal Motivation Theory are measured by the "Motivational Diagnostic Scale" and the procrastination behavior is measured by the "Irrational Procrastination Scale". The delay variable of the study was the time interval between the presentation of the data collection tool to the students and the delivery date. The results of the research support that there is a relationship between temporal motivation dimensions and procrastination behavior.

Key words: Procrastination, Temporal Motivation Theory, Hyperbolic Discounting, Self-efficacy, Value, Sensitivity to Delay

1. GİRİŞ

Erteleme kelime olarak "procrastinare" den türemiştir ve yarına bırakmak anlamında kullanılmaktadır (Baltaş, 2020). Erteleme çok eski dönemlerden beri görülen bir davranış biçimi olmasına rağmen üretim toplumu ile önemi daha iyi anlaşılmış ve erteleme davranışı bir problem haline gelmiştir. Rekabetin artması, işletmelerin hayatta kalabilmesi adına zamanı verimli kullanmaları, müşteri beklentilerine hızlı cevap verebilmeleri, problemleri ve hataları hızlı saptamaları ve hızlı çözüm bulmaları, yenilikleri zamanında yakalayabilmeleri ve değişimin öncüsü ve takipçisi olmalarını zorunlu kılmıştır. Tüm bunlar da zaman kavramına farklı bir boyut yüklemiştir. Bu bağlamda zamanın düşmanı ve sömürücüsü olan erteleme davranışı araştırmalara konu olmaya başlamış ve üzerinde durulan bir davranış biçimi olmuştur. Özellikle işletmelerde erteleme davranışı birçok kişiyi ve de departmanı olumsuz yönde etkileyebilmekte ve işlerin aksamasına neden olmaktadır.

Erteleme davranışı literatürde, bireysel farklılıklar (kişilik özellikleri vb.), motivasyonel etkenler, psikolojik faktörler ve durumsal faktörler (görev zorluğu vb.) çerçevesi altında ele alınmaktadır (Klingsieck, 2013: 29). Bununla birlikte erteleme çalışmalarının en fazla bireysel farklılıklar ve psikolojik faktörler üzerine odaklandığı görülmektedir (Schouwenburg ve Lay, 1995; Sandhya ve Gopinath, 2019; Kim vd., 2017; Karataş, 2015; Watson, 2001; Eerde, 2004; Baltacı, 2017; Kanten ve Kanten, 2015; Rebetz vd., 2018; Flett vd., 2016; Beswick vd., 1988; Özer, 2012). Özellikle ertelenin motivasyonel yönünün literatürde nispeten daha yeni ve niş bir alan olduğu görülmektedir. Erteleme davranışını detaylı ve kapsamlı bir motivasyonel çerçevede inceleyen teorinin (Steel ve König: 2006 Zamansal Motivasyon Teorisi) ortaya konulmuş olmasına rağmen, bugüne kadar üzerine sınırlı sayıda araştırma yapılmış ve model (zamansal motivasyon teorisi) ampirik olarak yeterince test edilmemiştir. Zamansal motivasyon teorisi olarak adlandırılan bu teori şimdiye kadar erteleme davranışını, motivasyonel anlamda ele alan

en kapsamlı teorilerden biridir. Bununla birlikte motivasyon açısından çok önemli bir faktör olan zaman değişkenini de kapsayan bu teori erteleme davranışının dinamiklerine yönelik detaylı bir açıklama sunmaktadır.

2. ERTELEME DAVRANIŞI

Erteleme davranışı bugüne kadar çok üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ancak son yıllarda özellikle üzerinde durulması, endüstriyelleşmenin bir sonucu olarak hız ve zaman kavramının farklı bir boyut kazanmış olmasıdır. Üretimin ve rekabetin artması, kıt kaynak olan zamanın önemini arttırmakta, bu da özellikle organizasyonlarda ve profesyonel hayatta erteleme davranışını ve bunun sonuçlarını daha da önemli hale getirmektedir. Erteleme davranışı zaman kaybına yol açan olumsuz bir davranış biçimidir (Akatay, 2003: 285).

Erteleme tanımlara bakıldığında bazı ortak kavramlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Araştırmacılar ertelmeyi tanımlarken (Solomon ve Rothblum, 1984; Steel, 2007; Eerde, 2000: Vij ve Lomash, 2014), “gönüllü olarak” faaliyetlerin “geciktirilmesini” “tercih etmek” ya da buna “izin vermek” gibi kavramların üzerinde durdukları görülmektedir. Bununla birlikte ertelemenin bireyin öz düzenleme konusundaki başarısızlığı (Steel, 2007: 65; Zarzycka vd., 2019: 1; Rebetez vd., 2018: 26; Rozental, 2014: 1488; Zarrin vd., 2020) olduğu görüşü, erteleme alanındaki araştırmacılar tarafından paylaşılan ortak bir görüştür. Solomon ve Rothblum (1984: 503)’ün tanımına göre erteleme “görevleri gereksiz yere öznel rahatsızlık yaşama noktasına kadar geciktirme eylemi” olarak ifade edilmektedir. Bu noktada Ferrari (1991: 455) erteleme ve gecikmeyi sonuçlarına bağlı olarak birbirinden ayırarak geciktirmenin bazen olumlu ve yararlı sonuçlarının olduğunu belirtmektedir. Eerde (2000: 372) ertelemeyi, “bir niyetin uygulanmasından kaçınma” olarak tanımlamaktadır. Steel (2007: 66) ise erteleme eylemini, “yapılan bir eylem planının geciktirilmesi sonucu olumsuz bir durum ile sonuçlanacağına bilinmesine rağmen, bu planın gönüllü olarak geciktirilmesi” olarak tanımlamaktadır.

Erteleme davranışının birçok çeşidi bulunmaktadır. Literatüre bakıldığında ertelemenin en çok iki şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bunların ilki; genel erteleme, durumsal erteleme ve karar vermeyi erteledir. İkinci olarak ise kişilik özelliklerine bağlı erteleme ve durumsal erteleme olarak karşımıza çıkmaktadır (Baltacı, 2017: 58; Şirin, 2011: 451).

Tablo 1. Erteleme Konusunda Literatürde Yapılan Araştırmalar

Araştırma	Sonuçlar
Ferrari (1991)	Erteleme davranışının bireyin özgüven ve özsaygısı ile ilişkili olduğu ortaya konmaktadır.
Eerde (2000)	Kişi faktörleri ve durum faktörleri bireyin kişilik sistemini etkilemektedir. Yani birey hem kişiliğine göre çevresini şekillendirmekte hem de bireyin içinde bulunduğu çevre bireyi şekillendirmektedir. Kişi faktörleri ve durum faktörleri bireyin sahip olduğu bilişsel, duyuşsal kişilik sistemi aracılığıyla ertelemenin öncülleri olmaktadır. Erteleme sonucunda ise zaman baskısı ortaya çıkmaktadır.
Haycock vd. (1998)	Ertelemenin anksiyete ya da zayıf etkinlik beklentileriyle ilişkili olabileceği ve bu değişkenlerle ilgili bir kaçınma tepkisi olabileceğini savunmaktadır.
Klingsieck (2013)	Erteleme ve stratejik geciktirme kavramlarının birbirinden farkı üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda ertelemeyi stratejik geciktirmeden ayıran 3 belirleyici özellik ortaya koymaktadır. Bu faktörler; gereksiz ve irrasyonel olması, olumsuz sonuçlarının bilinmesine rağmen geciktirilmesi ve suçluluk hissedilmesi faktörleridir.
Klassen ve Kuzucu (2009)	Ertelemenin en güçlü sebebi olarak öz-yeterlilik faktörünü ortaya koymaktadır.
Cerino (2014)	Akademik motivasyon ve erteleme arasında güçlü ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca öz-yeterlilik ile motivasyon arasında ilişki olduğu araştırmanın bir başka sonucudur.
Katz vd. (2014)	Araştırma motivasyonun öz-yeterlilik ve erteleme arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini ortaya koymaktadır.
Kanten ve Kanten (2015)	Ertelemenin sorumluluk, nevroitiklik, öz-saygı ve öz-yeterlilik inancı ile ilişkili olduğu ortaya konmaktadır.
Taura vd. (2015)	Araştırma sonuçları ertelemenin öz-düzenleme başarısızlığı olduğunu desteklemektedir.
Rebetez vd. (2018)	Birçok araştırma gibi ertelemenin bir öz-düzenleme başarısızlığı olduğunu desteklemektedir. Bununla birlikte dürtüsellik, hayal kurma ve ruminasyonun erteleme davranışı ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.
Wypych vd. (2018)	Bu araştırma erteleme davranışının altında yatan en önemli sebepleri dürtüsellik, duygu düzenleme ve motivasyon olarak ortaya koymaktadır. Araştırma ayrıca azim eksikliği, gecikme indirgemesi (hiperbolik indirgeme) ve değer eksikliği üzerinde durmaktadır.
Mohamed vd. (2020)	Ertelemenin öz-yeterlilik ile ilişkisini ortaya koymaktadır.

3. ZAMANSAL MOTİVASYON TEORİSİ (ZMT)

ZMT bireyin zamanlararası tercihlerindeki değişimi, motivasyon teorileri çerçevesinde ele alan ve erteleme davranışını açıklayan bir teoridir. Temeli hiperbolik indirgeme teorisine dayanan ZMT bireylerin, bir görevi yapmanın faydasını kendileri için düşük olarak algıladıkları durumda erteleme eğiliminde olduklarını savunmaktadır (Siaputra, 2010: 208). Bu bağlamda zamansal motivasyon teorisi; beklenti teorisi ve hiperbolik indirgemeyi, ihtiyaç teorisi ve olasılık teorisi ile birleştiren erteleme konusunda kapsamlı bir motivasyon teorisidir (Steel vd., 2018: 1-2). ZMT’yi oluşturan bu teorilerin birbiri ile ilişkili olması sebebi ile kolayca formüle edilebilmektedir (Steel ve König, 2006: 892). Bunun sebebinin ise Steel ve König (2006: 891-892) dört teorisinin

ortaya çıkması ve geliştirilmesinde ortak kaynakların kullanılması ve bu nedenle birçok terimi paylaşımları olarak ifade etmektedirler. Zamansal motivasyon teorisi bir eylem ya da seçeneğin birey için çekiciliğinin, bu eylem ve seçeneğin sonuçlarının zamansal mesafesinden nasıl etkilendiği üzerine oluşturulan, fayda temeline dayanan bir teoridir (Studer ve Knecht, 2016: 34). Bu bağlamda hiperbolik indirgeme zamansal motivasyon teorisi için çok önemli bir dayanaktır. Steel ve König (2006: 892)' e göre zaman ilerledikçe, birey için önceden gerçekleşmesine çok uzun zaman olan olaylar (teslim tarihi vb.) yaklaştıkça, uzun vadeli ödüllerin değeri bireyler tarafından daha net görülmektedir. Bunun sonucunda bireyler, daha değerli olan ödülü artık elde edilemeyecekleri şekilde mantıksızca erteledikleri için pişmanlık yaşarlar. ZMT için büyük önem taşıyan hiperbolik indirgemenin psikolojik temelini bireyin anlık alternatif seçenek tarafından aklının çelinmesi oluşturmaktadır (Camerer, 1999: 10576).

En basit formülü ile zamansal motivasyon teorisi şöyle ifade edilmektedir (Steel 2007: 71);

$$\text{Fayda} = \frac{\text{Beklenti} \times \text{Değer}}{\text{Etki} \times \text{Gecikme}} \quad (1)$$

Bu formülde; Fayda görevin birey için arzulanabilirlik derecesini ifade etmektedir. Formüldeki kesrin pay kısmında beklentisi ve değeri yüksek faaliyetler ve aktiviteler birey tarafından daha arzulanır olmaktadır. Formülün paydası zaman unsurunu içermektedir. Anında ulaşılabilen, az gecikmeye sahip keyifli faaliyetler, daha yüksek faydaya sahip olmaktadır. Gecikme arttıkça fayda giderek azalmaktadır. Etki ise bireyin gecikmeye olan hassasiyetini ifade etmektedir ve bu hassasiyet yüksek ise gecikme etkisi de yüksek olmaktadır (Steel, 2007: 71). Yani birey zamansal olarak uzakta olan ödülleri sanki çok yakın bir zamandaymış gibi algılayıp sorumluluklarını yerine getirme motivasyonuna sahip olursa erteleme eğilimi daha az olmaktadır. Tam tersi birey ödülü zamansal olarak uzak olduğu için sorumluluklarını yerine getirme motivasyonuna sahip değilse ve bunun yerine daha yakın zamanda elde edebileceği ödülleri tercih ediyorsa erteleme eğilimi daha yüksek olacaktır. ZMT'nin boyutlarının her biri erteleme davranışı ile yüksek bir korelasyon göstermektedir. ZMT'nin beklenti boyutu öz yeterlilik değişkeni ile ifade edilmektedir (Steel, 2007: 71). Birçok araştırma bireyin öz-yeterlilik algısı ve erteleme eğilimi arasında ilişki olduğunu doğrulamaktadır (Haycock vd., 1998; Hajloo, 2014; Klassen vd., 2008; Waschle vd., 2014; Cerino, 2014). Bu bağlamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H1: Beklenti ile Erteleme davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Öz yeterlilikten sonra teoride değer boyutu yer almaktadır. ZMT'nde değer boyutu, üç değişken ile ifade edilmektedir. Bunlardan ilki olan görevden kaçınma görevin birey açısından tatsızlığını yansıtmaktadır (Solomon ve Rothblum, 1984: 507). Görev birey tarafından ne kadar istenmez ve tatsız olarak algılanırsa bireyin görevi erteleme o kadar olasıdır (Steel, 2007: 71; Blunt ve Pychyl, 2000: 154). İkinci olarak "başarıya olan ihtiyaç (need for achievement)" değer boyutunun bir unsuru olarak ertelemeyi negatif etkilemektedir (Steel, 2007: 72). Başarı ihtiyacının öz düzenleme ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Bartels ve Jackson, 2009). Bu bağlamda başarı ihtiyacı yüksek olan bireyler öz-düzenleme (düşünce ve davranışların bireyin kontrolünde olması) açısından daha disiplinli olacaktır. Ertelemenin bir öz-düzenleme başarısızlığı olarak belirtilmesi göz önüne alındığında öz-düzenlemenin yüksek olması ertelemeyi engelleyecektir. Değeri ifade eden üçüncü değişken "can sıkıntısına yatkınlıktır". Can sıkıntısına olan yatkınlığın ertelemeyi artırdığı yapılan araştırmalarda ortaya konmaktadır (Steel, 2007: 72; Blunt ve Pychyl, 1998: 837; Ferrari, 2000: 185). Can sıkıntısına eğilimi yüksek olan birey yapması gereken işe karşı olan ilgisini kaybedecek ve dikkatini daha keyif alacağı aktivitelere yönlendirecektir. Bunun sonucunda yapması gereken görevi ertelemiş olacaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H2: Değer ile Erteleme davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Zamansal motivasyonun üçüncü boyutu gecikmeye hassasiyettir. Bu boyutu temsil eden değişkenler; dikkat dağınıklığı, düşünmeden hareket etme (dürtüsellik) ve irade (öz-kontrol self) olarak ifade edilmektedir (Steel, 2007: 73; Wilson ve Nguyen, 2012: 215). Bireylerin düşünmeden hareket etme (dürtüsellik) ve dikkat dağınıklığı seviyeleri yükseldikçe erteleme davranışı gösterme olasılıkları yükselmektedir (Steel, 2007: 73). Bu bağlamda erteleme eğilimine yatkın bireyler dürtüsel, dikkati dağınık ve özdenetimi düşük bireylerdir bu nedenle gecikmelere karşı çok hassastırlar (Steel, 2007: 82; Wu vd., 2016: 17).

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H3: Gecikmeye hassasiyet ile Erteleme davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

¹ Formüldeki "etki" bireyin gecikmeye olan hassasiyetini ifade etmektedir (Steel 2007: 71).

Zamansal motivasyon teorisinin dördüncü boyutu gecikme faktörüdür. Bu faktör elde edilecek olan ödüllerin veya cezaların zaman olarak uzaklığı ile ifade edilmektedir. Erteleme eğilimi yüksek bireyler son teslim tarihi yaklaştığında çok yoğun şekilde çalışmaktadırlar (Steel, 2007:73). Çalışırken mola verme üzerine odaklanan bir araştırmada, bireylerin neden mola vermediklerine ilişkin sebepler arasında en önemlileri yeterli zamanın olmadığını düşünmeleri ve teslim tarihi olarak belirtilmektedir (Strongman ve Burt, 2000: 235).

Bu bağlamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H4: Teslim tarihine olan uzaklık (gecikme) ile Erteleme davranışı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

4. METODOLOJİ

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerine başvurulmaktadır. Bu kapsamda 703 öğrenciden veri toplanmış, 20 katılımcının verileri eksik veriler vb. sebeplerle araştırma kapsamına alınmamış ve analize tabi tutulmamıştır. Araştırma kapsamında 683 katılımcının soru formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değişkenlere ilişkin ölçeklerin faktör analizleri, verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve normallik testleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma modeli kapsamında kurulan hipotezlerin değerlendirilmesi için ise normallik testinin verilerin normal dağılım gösterdiği bulgusu göz önüne alınarak parametrik analiz yöntemleri olan korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan Svartdal ve Steel (2017) tarafından güncellenen İrrasyonel Erteleme Ölçeği (İPS) 9 ifadeden oluşmaktadır. Svartdal ve Steel (2017) tarafından oluşturulan İrrasyonel Erteleme Ölçeği rasyonel olarak verilmiş kararları bir öz-düzenleme başarısızlığını yansıtan şekilde irrasyonel olarak erteleme davranışını ölçmektedir ve tez çalışması kapsamında kavramsal çerçevesi belirlenen erteleme kavramına uygundur. İrrasyonel erteleme ölçeği tek boyutlu bir yapıda oluşturulmuştur ancak Svartdal ve Steel ölçeğe yer alan ters ifadelerin ayrı bir boyut olarak ortaya çıkabileceğini de not etmektedir (Svartdal ve Steel, 2017). Zamansal Motivasyon Teorisi kapsamında yer alan beklenti, değer ve gecikmeye hassasiyet değişkenlerinin erteleme davranışı ile olan ilişkisine yönelik hipotezleri değerlendirmek amacıyla Steel (2011) tarafından literatüre kazandırılan Motivational Diagnostic Test (Motivasyonel Tanı Testi) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında erteleme davranışı ise saha araştırmasının 1. aşamasında pilot çalışması gerçekleştirilen İrrasyonel Erteleme Ölçeği aracılığı ile ölçülmektedir. Pilot çalışmanın bulguları göz önüne alınarak orijinal ölçeğin 5. İfadesi ölçekten çıkarılmıştır.

5. BULGULAR

Katılımcıların 379'u (56,1) kadın 296'sı (43,9) erkektir. Örneklem cinsiyet değişkeni açısından dengeli bir dağılım göstermektedir. Katılımcıların 357'si ara sınav haftasından önceki 2 haftayı kapsayan ilk iki haftada soru formunu doldurarak teslim etmiştir. 338 katılımcı ise final haftasından önceki 2 haftayı kapsayan 6. ve 8. hafta aralığında soru formunu doldurarak teslim etmiştir. Diğer teslim aralıklarında düşük sayıda teslim gözlemlenmektedir. Katılımcıların 307'si (%45,3) 1. Sınıf, 27'si (%4) 2. Sınıf, 198'i (%28,9) 3. Sınıf, 145'i (%21,4) 4. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek amacıyla Faktör analizleri gerçekleştirilmiş ve Cronbach α değeri hesaplanmıştır.

Tablo 2. Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi

İrrasyonel Erteleme Ölçeği Faktör Analizi			
İfadeler	Boyutlar ve Faktör Yükleri		Güvenilirlik (Cronbach's α)
	A	B	
E7	0,831		0,835
E6	0,830		
E1	0,818		
E4	0,814		
E3	0,595		
E5		0,795	
E8		0,747	
E2		0,735	
Beklenti Ölçeği Faktör Analizi			
İfadeler	Boyutlar ve Faktör Yükleri		Güvenilirlik (Cronbach's α)
	A	B	
B2	0,751		0,851
B1	0,728		
B4	0,724		
B7	0,720		

B3	0,720		
B8	0,686		
B6	0,676		
B5	0,627		
Değer Ölçeği Faktör Analizi			
İfadeler	Boyutlar ve Faktör Yükleri		Güvenilirlik (Cronbach's α)
	A	B	
D6	0,833		0,845
D8	0,796		
D5	0,648		
D1	0,628		
D4	0,624		
D7		0,825	
D2		0,815	
D3		0,629	
Gecikmeye Hassasiyet Ölçeği Faktör Analizi			
İfadeler	Boyutlar ve Faktör Yükleri		Güvenilirlik (Cronbach's α)
	A		
GH5	0,852		0,862
GH6	0,822		
GH8	0,788		
GH7	0,719		
GH1	0,709		
GH4	0,700		
GH3	0,578		

8 ifadeden oluşan İrrasyonel Erteleme Ölçeği, 8 ifadeden oluşan Beklenti Ölçeği, 8 ifadeden oluşan Değer Ölçeği ve 8 ifadeden oluşan Gecikmeye Hassasiyet Ölçeği Varimax rotasyonu ile faktör analizine tabi tutulmuştur. Tüm ölçeklerin Cronbach α değeri 0,8'in üzerindedir ve bu bulgu doğrultusunda ölçeklerin yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen faktör analizinde erteleme ölçeği ifadelerinin 2 boyuta ayrıldığı görülmektedir. İfade 1, 3, 4, 6 ve 7'den oluşan ilk boyutun faktör yükleri 0,595 ile 0,831 arasındadır ve sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. İfade 2, 5 ,8'den oluşan ikinci boyutun faktör yükleri 0,735 ile 0,795 arasındadır ve yine sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. Beklenti ölçeğine ait ifadelerin tek boyutta toplandığı görülmektedir ve faktör yükleri 0,627 ile 0,751 arasındadır. Sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. Değer ölçeğine ait ifadelerin 2 boyuta ayrıldığı görülmektedir. İfade 1, 4, 5, 6 ve 8'den oluşan ilk boyutun faktör yükleri 0,624 ile 0,833 arasındadır ve sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. İfade 2, 3 ve 7'den oluşan ikinci boyutun faktör yükleri 0,629 ile 0,825 arasındadır ve yine sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. Gecikmeye hassasiyet ölçeğine ait ifadelerin tek boyutta toplandığı görülmektedir. Tek boyutta toplanan ifadelerin faktör yükleri 0,578 ile 0,852 arasındadır ve yine sosyal bilimler kapsamında yüksek değerlere sahiptir. Bu bulgular doğrultusunda çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Normallik Testi

Değişken	Sayı (N)	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
						Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Beklenti	682	2,57	5	4,2867	0,56873	-,750	,094	-,002	,187
Değer 1. Boyut	680	1,00	5	3,3165	0,92982	-,065	,094	-,363	,187
Değer 2. Boyut	680	1,00	5	2,9034	1,06620	,287	,094	-,583	,187
Gecikmeye Hassasiyet	680	1,00	5	3,0364	0,89012	,295	,094	-,157	,187
Erteleme 1. Boyut	683	1,00	5	2,7469	0,96102	-,297	,094	-,406	,187
Erteleme 2. Boyut	683	1,00	5	2,3696	0,79584	,161	,094	-,696	,187
Geçerli Sayı (Toplam)	675								

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek amacıyla hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde tüm değerlerin -0,750 ile + 0,295 arasında yer aldığı görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda verilerin normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Değişkenlere ilişkin gözlemlerin 30'dan yüksek olması durumunda parametrik analizlerin kullanılabilirliğini belirten bir matematiksel kuram olan Merkezli Limit Teoremi (Kul 2014:28) de göz önüne alındığında hipotezlere yönelik analizlerde parametrik analizlerin kullanılması uygundur. Bu bağlamda kurulan hipotezleri test etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

		Beklenti	Değer 1	Değer 2	Gecikmeye Hassasiyet	Erteleme 1	Erteleme 2
Beklenti	Pearson Kor.	1	-,300**	-,235**	-,255**	-,290**	-,354**
	p (2-Yönlü)	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	682	681	681	678	678	678
Değer 1. Boyut	Pearson Kor.	-,300**	1	,578**	,692**	,616**	,303**
	p (2-Yönlü)	,000		,000	,000	,000	,000
	N	681	683	683	680	680	680
Değer 2. Boyut	Pearson Kor.	-,235**	,578**	1	,414**	,403**	,108**
	p (2-Yönlü)	,000	,000		,000	,000	,005
	N	681	683	683	680	680	680
Gecikmeye Hassasiyet	Pearson Kor.	-,255**	,692**	,414**	1	,702**	,276**
	p (2-Yönlü)	,000	,000	,000		,000	,000
	N	678	680	680	680	677	677
Erteleme 1. Boyut	Pearson Kor.	-,290**	,616**	,403**	,702**	1	,417**
	p (2-Yönlü)	,000	,000	,000	,000		,000
	N	678	680	680	677	680	680
Erteleme 2. Boyut	Pearson Kor.	-,354**	,303**	,108**	,276**	,417**	1
	p (2-Yönlü)	,000	,000	,005	,000	,000	
	N	678	680	680	677	680	680

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü).

Korelasyon analizi bulguları incelendiğinde Erteleme değişkeninin 1. Boyutu ve 2. Boyutu ile Beklenti, Değer ve Gecikmeye Hassasiyet değişkenleri arasındaki tüm ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve çift yönlü olduğu görülmektedir. Beklenti ile 1. Erteleme boyutu arasında negatif yönlü zayıf (-0,290) bir korelasyon görülmektedir. Beklenti ile 2. Erteleme boyutu arasında negatif yönlü zayıf (-0,354) bir korelasyon görülmektedir. Değer boyutuna ilişkin korelasyon analizleri incelenirken Değer ölçeğinin ters bir ölçek olduğu ve değer eksikliğini ölçtüğü not edilmelidir. 1. Değer boyutu ile 1. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü yüksek (0,616) bir korelasyon görülmektedir. 1. Değer boyutu ile 2. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü zayıf (0,303) bir korelasyon görülmektedir. 2. Değer boyutu ile 1. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü orta düzeyde (0,403) bir korelasyon görülmektedir. 2. Değer boyutu ile 2. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü çok zayıf (0,108) bir korelasyon görülmektedir. Gecikmeye Hassasiyet boyutu ile 1. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü yüksek (0,702) bir korelasyon görülmektedir. Gecikmeye Hassasiyet boyutu ile 2. Erteleme boyutu arasında pozitif yönlü zayıf (0,276) bir korelasyon görülmektedir. Değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gözlemlenmesi sonucunda bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi daha güçlü bir analiz yöntemiyle incelemek için regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 5. Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken		Bağımlı Değişken	R	R ²	Düz. R ²	F	Model p	B	Std. Hata	t	p
Beklenti	→	Erteleme 1. Boyut	0,731	0,535	0,532	192,717	0,000	-0,143	0,047	-3,052	0,001
Değer 1. Boyut	→							0,210	0,042	4,956	0,002
Değer 2. Boyut	→							0,050	0,029	1,706	0,088
Gecikmeye Hassasiyet	→							0,559	0,040	14,105	0,000
Beklenti	→	Erteleme 2. Boyut	0,427	0,183	0,178	37,407	0,000	-0,403	0,051	-7,289	0,000
Değer 1. Boyut	→							0,190	0,046	4,096	0,000
Değer 2. Boyut	→							-0,095	0,032	-2,978	0,003
Gecikmeye Hassasiyet	→							0,091	0,043	2,092	0,037

Çoklu regresyon analizi bulgularına göre düzeltilmiş R2 değerleri incelendiğinde Beklenti, Değer, Gecikmeye Hassasiyet değişkenlerinin Erteleme 1. Boyutunun %53,2'sini, Erteleme 2. Boyutunun ise %17,8'ini açıkladığı

görülmektedir. Regresyon modelinde 2. Değer boyutu ile 1. Erteleme boyutu arasında kurulan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p=0,088$).

Regresyon modelinde yer alan diğer ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0,05$). B değerleri incelendiğinde Motivasyonel değişkenler ile Erteleme arasında korelasyona uyumlu değerler gözlemlenmektedir. Değer 2. Boyutu ile Erteleme 2. Boyutu arasındaki B değeri ise negatif olarak not edilmektedir.

Tablo 6. Hipotez Değerlendirmeleri

Bağımsız Değişken	Hipotez	Bağımlı Değişken	İlişki Varlığı ve Yönü	İlişki Şiddeti	Hipotez Kabul Durumu
Beklenti	H ₁	Erteleme 1. Boyut	Negatif ilişki	Zayıf	H ₁ Kabul
Beklenti	H ₁	Erteleme 2. Boyut	Negatif ilişki	Zayıf	
Değer 1. Boyut	H ₂	Erteleme 1. Boyut	Negatif ilişki	Yüksek	H ₂ Kabul
Değer 1. Boyut	H ₂	Erteleme 2. Boyut	Negatif ilişki	Zayıf	
Değer 2. Boyut	H ₂	Erteleme 1. Boyut	Negatif ilişki	Orta	
Değer 2. Boyut	H ₂	Erteleme 2. Boyut	Negatif ilişki	Çok Zayıf	
Gecikmeye Hassasiyet	H ₃	Erteleme 1. Boyut	Pozitif ilişki	Yüksek	H ₃ Kabul
Gecikmeye Hassasiyet	H ₃	Erteleme 2. Boyut	Pozitif ilişki	Zayıf	
Teslim tarihine olan uzaklık (gecikme)	H ₄	Erteleme	İlişki Yok	-	H ₄ Red

Hipotezlere yönelik gerçekleştirilen korelasyon analizi bulguları göz önüne alındığında kurulan hipotezleri destekleyen istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler görülmektedir. Beklenti ile Erteleme arasında negatif bir ilişki, Değer ile Erteleme arasında negatif bir ilişki, Gecikmeye hassasiyet ile Erteleme arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Katılımcıların yarısı ilk 2 hafta diğer yarısı ise son iki hafta veri toplama aracını teslim etmiştir. Diğer aralıklarda ise istatistiksel olarak göz ardı edilebilecek kadar düşük teslim oranları gözlemlenmektedir. Bu sebeple uç değerlere sahip ve normal dağılmayan teslim tarihi verisinin sağlıklı bir şekilde analize katılması mümkün görülmemektedir. Bu istatistiksel olarak anlamlı görülmemeyecektir. İstatistiksel olarak teslim tarihi anlamlı bir dağılıma sahip olmadığı için H₄ reddedilmiştir. Bu bulgu sonuç bölümünde literatür desteği sunularak yorumlanmakta ve tartışılmaktadır.

Bu bağlamda H₁, H₂ ve H₃ kabul edilmiş, H₄ hipotezi reddedilmiştir. Araştırma bulgularının yorumlanması, literatür ile karşılaştırılarak tartışılması sonuç bölümünde gerçekleştirilmektedir.

6. SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda erteleme, öz-yeterlilik (beklenti), değer ve gecikmeye hassasiyet ile ilişkili olduğu ortaya konmaktadır. Araştırma bireylerin sahip olduğu öz-yeterlilik düzeyinin (beklenti) azaldıkça, bireylerin erteleme eğilimlerinin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç literatür ile de desteklenmektedir (Kanten ve Kanten, 2015; Mohamed vd., 2020; Haycock vd., 1998; Hajloo, 2014; Klassen vd., 2008). Bununla birlikte, bireylerin elde edeceği ödüle verdiği değer ne kadar düşükse erteleme eğiliminin o kadar yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar bireylerin erteleme eğilimlerinin, söz konusu eyleme yönelik algılanan değer eksikliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Wypych vd., 2018; Taura vd., 2015; Wu ve Fan, 2017). Bireylerin değer vermedikleri, önemsiz olarak algıladıkları, kendileri için öncelik arz etmeyen davranışları ertelemeye eğilimli oldukları beklenen bir durumdur. Değer kavramı erteleme davranışında özellikle üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte zamansal motivasyon teorisinde de değer kavramı çok büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bireyin değer algısı zaman içinde değişim gösterebilmektedir. Birey için aynı sonuç bugün daha az değerli iken, sonucu elde etmeye yaklaşıldığında daha değerli bir hal alabilir. Bu durum zamansal indirgemenin birey üzerindeki etkisidir. Bu konu zamansal motivasyon teorisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. ZMT'ye göre bu noktada ise bireylerin gecikmeye olan hassasiyeti erteleme eğilimi üzerinde etkili olacaktır. Araştırma sonucuna göre gecikmeye hassasiyet ile erteleme davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bireylerin gecikmeye olan hassasiyetleri arttıkça, erteleme eğilimleri de artmaktadır. Bunun sebebi ise, erteleme eğilimine yakın bireylerin dürtüsel, dikkati kolay dağılabilen ve özdenetim eksikliği olan bireyler olmaları ve bu faktörlerin bireyleri gecikmelere karşı hassas duruma getirmesidir (Steel, 2007: 82; Wu vd., 2016: 17). Dürtüsel bireyler cezbolmaya daha yatkındır. Literatürde de cezbolma yatkınlığı ya da zamansal indirgeme eğilimi olarak bilinen dürtüsellik, erteleme açıklanmasında önemli bir yere sahiptir (Wypych vd., 2018). Bu bireylerin gözünde uzun zaman sonra elde edecekleri ödülün değeri daha düşüktür. Dolayısı ile anlık akıl çelen daha keyifli eylemler bu bireyler için daha cazip gelmekte ve uzak gelecekte sahip olacakları bir faydadan daha büyük fayda sağlayacak gibi algılanmaktadır. Bu tamamen yanlış bir düşünce olmakla birlikte birey için bir illüzyondan farklı değildir. Nitekim öz-denetim sahibi bireyler bu illüzyona aldanmamakta ve gelecekte elde edecekleri faydanın değerinin farkında olmaktadır. Araştırmada görevin teslim tarihi ve erteleme arasında bir ilişki bulunamamıştır. Sonuç olarak

yüksek öz-yeterlilik algısına sahip, elde edeceği ödüle değer veren, gecikmeye hassasiyeti düşük, öz-denetim sahibi bireylerin erteleme eğilimlerinin daha düşük olması beklenmektedir.

Erteleme davranışı birçok alanda çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Fakat özellikle işletmeler ve çalışanlar için özellikle üzerinde durulması gereken çok önemli bir konudur. İşletmelerde ertelenen işler ve bu sebeple kaçırılan zamanın yerine konması imkansızdır. Bu yüzden de zaman ve insan işletmeler için çok önemli iki değerdir ve bu iki değerden en doğru şekilde verim alınması için iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda sonraki çalışmalarda özellikle örneklem olarak işletmelerde faaliyet gösteren çalışanların araştırmaya dahil edilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte ZMT ve çalışma sonuçları daha kısa zaman diliminde ulaşılabilecek hedeflerin ve aşamalı terfilerin bireyi motive etme konusunda daha etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu noktada ZMT erteleme davranışı dışında da gelecek araştırmacılar için işletme biliminin birçok alanında katkı sağlamaya uygun bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akatay, A. (2003). *Örgütlerde Zaman Yönetimi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (10), 281-300.
- Baltacı, A. (2017). Erteleme Davranışı Eğilimi ve Beş Faktörlü Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD)*, 3 (1), 56-80.
- Baltaş, A. Ertelemenin Psikolojisi, 2020 <https://www.acarbaltas.com/ertelemenin-psikolojisi/> adresinden alınmıştır, (Erişim Tarihi: 11.01.2021).
- Bartels J.M.; Jackson S.M. (2009). Approach-Avoidance Motivation And Metacognitive Self-Regulation: The Role Of Need For Achievement And Fear Of Failure, *Learning and Individual Differences*. 19 (4), 459-463.
- Beswick, G.; Rothblum, E.D.; Mann, L. (1988). Psychological Antecedents Of Student Procrastination. *Australian Psychologist* 23 (2), 207-217.
- Blunt, A., K.; Pychyl, T., A. (2000). Task Aversiveness and Procrastination: A Multidimensional Approach to Task Aversiveness Across Stages of Personal Projects. *Personality and Individual Differences*, 28 (1) 153-167.
- Blunt, A., K.; Pychyl, T., A. (1998). Volitional Action And Inaction In The Lives Of Undergraduate Students: State Orientation, Procrastination And Proneness To Boredom. *Personality and Individual Differences*, 24 (6), 837- 846.
- Camerer, C. (1999). Behavioral Economics: *Reunifying Psychology and Economics*. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 96 (19), 10575-10577.
- Cerino, E., S. (2014). Relationships Between Academic Motivation, Self-Efficacy, and Academic Procrastination, *PSI Chi Journal Of Psychological Research, The International Honor Society in Psychology*, 19 (4), 156-163.
- Eerde, W.,V. (2000). Procrastination: Self-regulation in Initiating Aversive Goals. *Applied Psychology: An International Review*, 49 (3), 372-389.
- Eerde, W. V. (2004). Procrastination in Academic Settings and the Big Five Model of Personality: A Meta-Analysis. In H. C. Schouwenburg, C. H. Lay, T. A. Pychyl, & J. R. Ferrari (Ed.), *Counseling the procrastinator in academic settings (29-40)*. *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/10808-003>
- Ferrari, J., R. (1991). Compulsive Procrastination: Some Self-Reported Characteristics. *Psychological Reports*, 68 (2), 455-458.
- Ferrari, J., R. (2000). Procrastination And Attention: Factor Analysis Of Attention Deficit, Boredomness, Intelligence, Self-Esteem, And Task Delay Frequencies. *Journal of Social Behavior & Personality*, 15 (5), 185-196.
- Flett, A., L., Haghbin, M., Pychyl, T., A. (2016). Procrastination and Depression from a Cognitive Perspective: An Exploration of the Associations Among Procrastinatory Automatic Thoughts, Rumination, and Mindfulness. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*. 34 (3), 169-186.
- Hajloo, N. (2014). Relationships Between Self-Efficacy, Self-Esteem and Procrastination in Undergraduate Psychology Students, *Iran J Psychiatry Behav Sci. Autumn*; 8 (3): 42-49.
- Haycock, L.; McCarthy, P.; Skay, C., (1998). Procrastination in College Students: The Role of Self-Efficacy and Anxiety. *Journal of Counseling & Development*, 76 (3), 317-324.

- Kanten, P.; Kanten, S. (2015). The Antecedents Of Procrastination Behavior: Personality Characteristics, Self-Esteem And Self-Efficacy, *Global Business Research Congress (GBRC)*, May 26-27, Istanbul Turkey.
- Karataş, H. (2015). Correlation among Academic Procrastination, Personality Traits, and Academic Achievement. *Anthropologist*, 20(1), 243-255.
- Katz I.; Eilot, K.; Nevo, N. (2014). ‘I’ll Do It Later’: Type Of Motivation, Self-Efficacy And Homework Procrastination, *Motivation and Emotion*, 38 (1),111-119.
- Kim, S.; Fernandez, S.; Terrier, L. (2017). Procrastination, Personality Traits, And Academic Performance: When Active And Passive Procrastination Tell A Different Story, *Personality and Individual Differences*, 108, 154-157.
- Klassen, R.M.; Krawchuk, L., L.; Rajani, S. (2008). Academic Procrastination Of Undergraduates: Low Self-Efficacy To Self-Regulate Predicts Higher Levels Of Procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, 33 (4), 915-931.
- Klassen, R., M.; Kuzucu, E. (2009). Academic Procrastination And Motivation Of Adolescents In Turkey, *Educational Psychology*, 29 (1) 69-81.
- Klingsieck, K.B., (2013). Procrastination When Good Things Don’t Come to Those Who Wait. *European Psychologist*, Vol. 18(1):24-34 DOI: 10.1027/1016-9040/a000138
- Kul, Seval (2014). *Uygun İstatistiksel Test Seçim Kılavuzu*, Plevra Bülteni, Sayı: 8, 26-29.
- Mohamed, E., A.; Hassan, S., S.; El-Said, H., D., A. (2020). Procrastination and its Relation with Self-Efficacy and Clinical Decision Making among Staff Nurses, *Assiut Scientific Nursing Journal*, 8 (23), 90-101.
- Özer, A. (2012). Erteleme: Özellik Modellerinin Gözden Geçirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37 (166).
- Rebetez, M.; Rochat, L.; Barsics, C.; Linden, M., V. (2018). Procrastination as a SelfRegulation Failure: The Role of Impulsivity and Intrusive Thoughts, *Psychological Reports* 121 (1), 26-41.
- Rozental, A.; Carlbring, P. (2014). Understanding and Treating Procrastination: A Review of a Common Self-Regulatory Failure. *Psychology*, 5, 1488-1502.
- Sandhya, M.; Gopinath T., (2019). The Relationship Study of Big Five Model Of Personality and Procrastination among Young Adults. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 24 (8) 44-55.
- Schouwenburg, H., C.; Lay, C., H. (1995). Trait Procrastination And The Big Five Factors Of Personality. *Personality and Individual Differences*, 18 (4), 481-490.
- Steel, P., König, C.J. (2006). Integrating Theories Of Motivation. *Academy of Management Review*, Vol. 31, No. 4, 889-913.
- Steel, P. (2007). The Nature Of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review Of Quintessential Self-Regulatory Failure. *Psychological Bulletin*, 133 (1), 65-94. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.1.65>.
- Steel P. (2011). ‘‘A Diagnostic Measure Of Procrastination,’’ in Paper Presented at the *7th Procrastination Research Conference Biennial Meeting*, Amsterdam.
- Steel, P.; Svartdal, F.; Thundiyil, T.; Brothen, T. (2018). Examining Procrastination Across Multiple Goal Stages: A Longitudinal Study of Temporal Motivation Theory, *Front Psychol.* 9: 327, doi: 10.3389/fpsyg.2018.00327
- Siaputra, I., B. (2010). Temporal Motivation Theory: Best Theory (yet) to Explain Procrastination, *Anima Indonesian Psychological Journal*, 25 (3) 206-214.
- Studer, B.; Knecht, S., A. (2016). Benefit-Cost Framework of Motivation for a Specific Activity, *Progress in Brain Research*, 229, 25-47.
- Solomon, L., J.; Rothblum, E., D. (1984). Academic Procrastination: Frequency and Cognitive- Behavioral Correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31 (4), 503- 509
- Strongman, K., T.; Burt, C., D., B. (2000). Taking Breaks From Work: An Exploratory Inquiry, *The Journal of Psychology*, 134 (3), 229-242.
- Svartdal F.; Steel P. (2017). Irrational Delay Revisited: Examining Five Procrastination Scales in a Global Sample, *Front Psychol.* 8, 1927.

- Şirin, E., F. (2011). Academic Procrastination Among Undergraduates Attending School Of Physical Education And Sports: Role Of General Procrastination, Academic Motivation And Academic Self-Efficacy, *Educational Research and Reviews*, Vol. 6 (5), 447-455.
- Taura, A., A.; Abdullah, M. C.; Roslan, S.; Omar, Z. (2015). Relationship Between SelfEfficacy, Task Value, Self-Regulation Strategies And Active Procrastination Among Pre-Service Teachers İn Colleges Of Education. *International Journal of Psychology and Counselling*, 7(2), 11-17.
- Vij, J.; Lomash, H. (2014). Role of Motivation in Academic Procrastination, *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 5 (8) 1065-1070.
- Watson, D., C. (2001) Procrastination And The Five-Factor Model: A Facet Level Analysis. *Personality and Individual Differences*, 30 (1), 149-158.
- Waschle, K.; Allgaier, A.; Lachner, A.; Fink, S.; Nückles, M. (2014). Procrastination And Self-Efficacy: Tracing Vicious And Virtuous Circles İn Self-Regulated Learning. *Learning and Instruction*. 29, 103-114.
- Wilson, B., A.; Nguyen, T., D. (2012). Belonging to Tomorrow: An Overview of Procrastination. *International Journal of Psychological Studies*, 4 (1), 211-217.
- Wu H.; Gui D.; Lin W.; Gu R.; Zhu X.; Liu X. (2016). The Procrastinators Want It Now: Behavioral and Event-Related Potential Evidence Of The Procrastination Of İntertemporal Choices, *Brain and Cognition* 107, 16-23
- Wu F.; Fan W. (2017). Academic Procrastination in Linking Motivation and AchievementRelated Behaviours: A Perspective of Expectancy-Value Theory, *Educational Psychology*, 37 (6), 695-711.
- Zarrin, Z., A.; Gracia, E.; Paixao, M., P. (2020). Prediction of Academic Procrastination by Fear of Failure and Self-Regulation, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 20 (3), 34-43.
- Wypych, M.; Matuszewski, J.; Dragan, W.L. (2018). Roles of Impulsivity, Motivation, and Emotion Regulation in Procrastination-Path Analysis and Comparison Between Students and Non-students, *Frontiers in Psychology*, 9, 891.
- Zarzycka, B.; Liszewski, T.; Marzel, M. (2019). Religion And Behavioral Procrastination: Mediating Effects Of Locus Of Control and Content of Prayer. *Current Psychology*, 40 (7), 3216-3225. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00251-8>

Subject Area
Linguistics

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1674-1680

Arrival
28 March 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62223

Article Serial Number
12

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62223>

How to Cite This Article

Çakır Sarı, H. (2022).
“Çeviri Metinlerde Konu Sürekliliği” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1674-1680

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Çeviri Metinlerde Konu Sürekliliği

Thematic Development In Translated Texts

Hamide ÇAKIR SARI¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Niğde, Türkiye

ÖZET

Son yıllarda Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi alanında gerçekleştirilen çalışmalar, çeviri metinleri üzerine de yoğunlaşmış ve Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi'nin çeviribilim alanındaki önemli rolüne dikkatleri çekmiştir. Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modeline göre dil üç temel işlevi yerine getirmektedir: düşünsel, kişilerarası ve metinsel üstişlevler. Bu üstişlevler bir araya gelerek metinlerde anlamın yaratılmasında önemli rol oynamaktadır. Ancak geleneksel çeviribilim metinsel üstişlevi göz ardı ederek “daha çok düşünsel üstişleve ağırlık vermiştir” (Matthiessen, 2001, s. 47). Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi bağlamında metinsel üstişlev üzerine gerçekleştirilecek bir çözümleme metinlerde metinsel eşdeğerliği oluşturmada yardımcı olacaktır. “Tümce metinsel işlevi, iletiyi yapılandırır” (Halliday, 1985, s.53). Halliday, iletiyi taşıyan tümceyi iki bölüme ayırmaktadır: tema ve rema. Tema “iletiyi veren öge olarak tümce başlangıç noktası”dır ve rema “iletinin geri kalanı”dır. Dolayısıyla, “bir ileti yapısı olan tümce, tema-rema birleşiminden meydana gelmektedir” (1994, s.37). Tema-rema örgüsünün oluşturduğu bilgi yapısı, iletişim sürecinde iletiyi düzenlemektedir. Tema ‘verilmiş bilgiyi’ barındırmakta ve bir önceki bağlamla bağlantı sağlamaktadır. Rema ise ‘yeni bilgiyi’ taşımakta ve tümce sonu konumda yer almaktadır. Bu bilgi yapısı, metindeki konu sürekliliğini yapılandırmakta ve dildeki iletiyi düzenleme açısından önemli bir metinsellik bileşenidir. Çeviri amaçlı metin inceleme sürecinde kaynak metin odaklı bilgi yapısı çözümlemesi, metnin nasıl yapılandırıldığı ve iletişimde metin örgüsünün nasıl oluşturulduğu konusunda çevirmene önemli bilgiler sunabilir. Erek metinlerde metinsel eşdeğerliğin oluşturulabilmesi için çevirmenin metinlerde konu sürekliliğini kodlayan yapıları bilmesinin, erek metinlerin kurgulamasında bağdaşıklığın sağlanmasının temel ölçütlerden biri olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle konu sürekliliği, çevirmene metinde bilginin nasıl yapılandırıldığına ve metin örgüsünün nasıl oluşturulduğuna ilişkin bilgiler sunacaktır. Ancak maalesef çok az sayıda çalışma, çeviri metinlerde konu sürekliliğini ele almıştır. Bu nedenle bu çalışmada, tema ve rema kavramları tanıtılmakta, konu sürekliliği ana hatlarıyla ele alınmakta ve çeviri alanındaki uygulamalarına kısaca yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi, tema, rema, konu sürekliliği, çeviri

ABSTRACT

Systemic Functional Linguistics studies have also focused on translated texts in recent years, sparking interest in the role of Systemic Functional Linguistics in translation studies. Language comprises three metafunctions in Systemic Functional Linguistics: textual, interpersonal and ideational. These three metafunctions together help to create meaning in texts. However, traditional translation studies “gave more weight to the ideational metafunction” (Matthiessen, 2001, p. 47) while disregarding the textual metafunction. An analysis carried out on the textual metafunction within Systemic Functional Linguistics helps translators to establish textual equivalence in texts. “The textual function of the clause is that of constructing a message” (Halliday, 1985, p.53). The clause revealing a message is divided into two components by Halliday: theme and rheme. Theme is “the point of departure of the message” and Rheme is “the remainder of the message,” thus “as a message structure, a clause consists of a Theme accompanied by a Rheme” (1994, s.37). The Theme-Rheme structure is one of the tools that arranges the message during the communication process. Theme bears ‘given information’ and connects communicative elements to the preceding context; Rheme on the other hand carries ‘new information’ and is situated at the end of the clause. This linear arrangement represents the thematic development in a text. Thematic development plays an important role in arranging the message in a text. It is thought that analyzing the source text's thematic development can help translators produce their target text more effectively. In other words, the information regarding the thematic development helps the translator to see how information is gradually constructed in the text and how the text hangs together. Unfortunately few studies have focused on the thematic organization in translated texts. The present study, therefore, introduces the notions of theme and rheme, outlines some aspects of thematic development and briefly introduces its applications in translation.

Key words: Systemic Functional Linguistics, theme, rheme, thematic development, translation

1. GİRİŞ

Çeviri metinlerde tema yapılarına ve konu sürekliliğine yer veren çalışmalara özellikle son otuz yılda daha sıkça rastlanması bu konunun çeviribilim açısından önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmalar metindilbilim modellerinden yararlanarak kaynak ve erek metinlerdeki tema örgülerini çözümlemekte, elde edilen bulguların da, özellikle çeviri eğitimi ve çeviri eleştirisi alanında kullanılması gereğini vurgulamaktadır. Metin yapısı karmaşık bir olgudur. Bu nedenle çeviri amaçlı metin çözümlemesi için kullanılacak yöntemin metnin bu karmaşık aşamalı yapısını göz önünde bulundurması gerekmektedir (Zeyrek, 1995). Metnin karmaşık aşamalı yapısını göz önünde bulunduran Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modeline göre, *tema yapısı* tümcede bilginin kodlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Tema yapılarını çözümlemedeki amaç kaynak metin okuyucusunun metni kolayca işlememesi için nasıl bir tema örgüsü oluşturulduğu ve erek okuyucusunun da erek metni aynı kolaylıkla işleyebilmesi için erek

metnin nasıl bir tema örgüsüne sahip olması gerektiğini ortaya çıkarmak ve konuşucu/yazar ile dinleyici/okuyucu arasındaki karşılıklı etkileşimin metinde nasıl gerçekleştirildiğine açıklık getirmektir.

2. DİZGECİ-İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ MODELİ

Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline göre konuşucu/yazar belirli bir amaca ulaşmak için dili kullanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda insanlar birbirleriyle iletişime geçer (Eggins; 1994). Her iletişim sürecinde de dil iki temel işlevi yerine getirmektedir: *düşünsel* ve *kişilerarası* üstişlevler. Bu iki temel işlev, dilbilgisi içinde kodlanmıştır (Graddol, Cheshire ve Swann, 1995). Tüm diller bu iki işlevin oluşturduğu anlamlar etrafında düzenlenmiştir. *Düşünsel* ve *Kişilerarası* işlevler dilin kullanım amacının temelinde yatan iki genel bileşeni yansıtmaktadır: çevremizde olup bitenleri anlama (*düşünsel*) ve bu çevre içinde diğerleriyle etkileşim içinde olma (*kişilerarası*) bileşenleri (Halliday, 1994, s.xii). *Düşünsel* ve *kişilerarası* işlevlerin oluşturduğu anlamın yanı sıra, üçüncü bir işlev ise metinsel düzlemdeki anlamdır. Bu anlamı *metinsel işlev* oluşturmaktadır. *Metinsel* işlev, *düşünsel* ve *kişilerarası* işlevin oluşturduğu iki temel anlamın bağdaşık bir şekilde sözlü veya yazılı olarak nasıl bir araya getirildiğini gösterir (Graddol, Cheshire ve Swann, 1995).

2.1. Metinsel Üstişlev

Metinsel üstişlev, bir tümcenin metin içinde nasıl düzenlendiğini görmemizi sağlamaktadır. *Düşünsel* ve *kişilerarası* anlamlar, metin yapısında yapmış olduğumuz seçimlerle gerçekleştirilir. (Matthiessen ve Halliday, 1997). Böylece, *kişilerarası* ve *düşünsel* bileşenlerle verilmek istenilen bilgi metinsel işlev aracılığıyla metin bağlamına taşınmaktadır. Dolayısıyla, metin düzleminde konuşucu/yazar ve dinleyici/okuyucu arasında bilgi alışverişi gerçekleşmektedir. Metinsel bileşen, metni oluşturma safhasında geçişi ve birçok farklı metinsel durum kullanımını içermektedir. Bu geçiş ve metinsel durumlar bilgi paylaşımını sağlamaktadır. Konuşucu/yazar, metni yorumlama aşamasında metni oluşturmada kullandığı birimlerle dinleyiciyi/okuyucu yönlendirir. Burada kullanılan başlıca dilsel dizge ise *tema*dır. *Tema* bilginin aktarılmasında kullanılan çıkış noktasıdır.

2.1.1. Tema ve Rema

Halliday, *temayı* “*hakkındalık*” kavramıyla açıklamaktadır. Halliday İngilizcede sözcük dizilişinin *temayı* belirlemede bir ölçüt olduğunu vurgular. Buna bağlı olarak da, tümce-başı konumunu işlevsel kabul eder ve tümce-başı konumdaki *tema* “*hakkında konuşulan şey*”dir. Diğer bir deyişle, *tema* “iletiyi veren öge olarak tümcenin başlangıç noktası”dır. Bu tanım doğrultusunda, Halliday bilginin kodlandığı tümceyi *tema-rema* olarak iki bölüme ayırır. *Tema* tümcede iletinin başlangıç noktasını oluşturur. Dolayısıyla, *tema* ögesi ilişkilendirme görevini üstlenmiş olur. Tümcedeki ilk ögedir. Bildirişim sürecinde *tema* ögesi ne hakkında konuşulduğunu aktarır (Halliday, 1994, s.37-38). Tüm bu tanımları bir örnekle ele alalım.

(1)
Ayşe hastalandı.
tema rema

Bu tümcede Ayşe tümcenin *teması*dır. Dolayısıyla tümce Ayşe ile ilgilidir. Tümce bize Ayşe hakkında bilgi vermektedir. *Rema* ise, *temayı* tamamlayan bölümdür. *Tema-rema* örgüsü, diğer bir deyişle bilgi yapısı, iletişim sırasında iletini yapılandıran önemli bir araçtır. Her konuşucu/yazar genel olarak kolay anlaşılacak ister ve bunun için tümcelerini bu amaç doğrultusunda düzenler. Diğer bir deyişle, konuşucular/yazarlar metni üretirken nasıl bir *tema* örgüsü izlemeleri gerektiğini bilirler. Bu sayede anlatmak istediklerini dinleyiciye/okuyucuya ulaştırırlar.

Yazar, *tema* örgüsünü oluşturma sürecinde *konusal tema*, *metinsel tema* ya da *kişilerarası tema* türlerine başvurarak metnini üretmektedir. Tümce başında *katılımcı*, *koşul* ya da *süreç* olabilen ilk ögeye *konusal tema* adı verilir. *Konusal temadan* önce *metinsel tema* (sürdürücü, birleştirme, birleştirici eklemler) ya da *kişilerarası tema* (kiplik/yorum eklemleri, seslenmelikler, çekimli eylem işleçleri) türleri de gelebilir (Ercan, 2018).

2.1.2. Bilgi Yapısı

Halliday, bilgiyi tümcede kodlayan yapıyı iki başlık altında incelemiştir. Birincisi bir önceki bölümde incelediğimiz *tema* yapısıdır. İkincisi ise bilgi yapısıdır. Halliday, bilgi yapısını meydana getiren birimleri *verilmiş bilgi* ve *yeni bilgi* kavramlarıyla ifade etmektedir. Konuşucu *kişilerarası* iletişimi sağlarken dinleyiciyle olan ortak bilgisine dayanarak bazı bilgi birimlerini ön plana çıkarmaktadır. Konuşmacı ve dinleyicinin paylaştığı ortak bilgi *verilmiş bilgi* olarak nitelendirilmektedir. Verilmiş bilgiden sonra gelen bölüm iletişimdeki odak noktayı, diğer bir deyişle *yeni bilgiyi* oluşturmaktadır. *Verilmiş bilgi* ve *yeni bilgi* bir bütün olarak tümcenin bilgi yapısını kodlamaktadır (Bloor ve Bloor, 2004, s.86).

(2)

The kettle   is boiling
 Çaydanlık   kaynıyor.
 verilmiş bilgi   yeni bilgi

(2)'deki örneği bir bağlam içinde ele alarak açıklamaya çalışalım. Evde arkadaşının çay yapmasını isteyen bir kişinin bu tümceyi kullandığını düşünelim. Bu durumda bu ifadeyi kullanan konuşucu ve dinleyeci arasındaki ortak bilgi “the kettle”dir (çaydanlık). Bilginin odak noktasını ise, “is boiling” (kaynıyor) oluşturur; dolayısıyla *yeni bilgidir*.

2.1.3. Konu Sürekliliği

Halliday'e (1994) göre, metni oluşturan tümceler birbirinden bağımsız değil, birbiriyle belirli bir örgü içinde düzenlenmiştir. Bu tümceler dizgesi metinde konu sürekliliğini oluşturmaktadır. *Konu sürekliliği*, tümce düzleminde var olan *tema* yapılarının metin düzleminde de işlev yüklenerek birbirleriyle oluşturdukları bağları kapsamaktadır. Dolayısıyla, *konu sürekliliğini* oluşturan *tema-örgüleri* sistemli bir şekilde tümcelerarası *tema* ve *rema* seçimleriyle oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle, *konu sürekliliği*, *tema-rema* örgülerinin metin içinde birbirleriyle oluşturduğu bütünü göstermektedir. Bu bütünü ise metinde bilgi akışını sağlamaktadır (Fries, 1995). Bu önemli işlevi dolayısıyla, *konu sürekliliği* birçok araştırmacı tarafından ele alınan ve geliştirilmeye çalışılan bir konu olmuştur. Örneğin Frantisek Daneš (1974) *konu sürekliliğini* ele aldığı çalışmasında, metinlerde *konu sürekliliğini* oluşturan üç temel *tema* örgüsünün bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunlar *çizgisel tema örgüsü*, *sabit tema örgüsü* ve *türemiş tema örgüsüdür*. Daneš (1974), gruplamayı tümcelerdeki *tema* yapılarının metin içinde birbirleriyle kurdukları bağlantılar doğrultusunda yapmıştır. Daneš'in belirlediği konu sürekliliğini oluşturan temel yapılardan *çizgisel tema örgüsü* zincirleme bir bağlantı göstermektedir. Örneklerde ‘T’ *temayı* ‘R’ ise *remayı* temsil etmektedir. Numaralar ise aynı *tema* ve *rema*nın bilgi verdiği konunun aynı kalma veya değişme durumunu göstermektedir. *Çizgisel tema örgüsünde* birinci tümcenin *reması* ikinci tümcenin *temasını* oluşturmaktadır. Bir sonraki tümcenin *teması*, aynı şekilde bir önceki tümcenin *remasından* oluşmaktadır (Fries, 1995). *Çizgisel tema örgüsünü* bir örnekle inceleyelim:

(3)

Mehmet Bey'in   bir oğlu var.   Oğlu   Bilkent Üniversitesi'nde okuyor.
 T1   R1   T2   R2

Bilkent Üniversitesi   Türkiye'nin en iyi üniversitelerinden biri.
 T3   R3

Örnek (3)'te *Mehmet Bey* ad öbeği tümce-başında yer almaktadır ve *tema* konumundadır. Tümcenin *remasını* ise, *bir oğlu var* birimleri oluşturmaktadır. Bir sonraki tümcede tümce-başı konumunda R1'deki birimlerden *oğlu* birimi yer almaktadır ve tümcenin *temasıdır*. *Rema* bölümünde ise, *Bilkent Üniversitesi'nde okuyor* birimleri yer almaktadır. Bir önceki tümcede olduğu gibi zincirleme bağlantı devam etmekte ve *rema* bir sonraki tümcenin *teması* olarak işlev görmektedir. Kısacası, metni düzenleyen ve birbiri ardına düzenlenmiş tümcelerde *tema* ve *remalar*, zincirleme bir bağlantı oluşturarak konu sürekliliğini yapılandırmaktadır. Okuyucu/dinleyici bu bağıntılı bilgi akışıyla metni kolayca işlemleyebilmektedir. Daneš'in (1974) belirlediği diğer bir *tema* örgüsü ise *sabit tema örgüsüdür*. Bu *tema* yapısını takip eden tümcelerde aynı *tema* farklı gönderim özellikleriyle yer almakta, fakat *rema* da kodlanan bilgi değişiklik göstermektedir (Bloor ve Bloor, 2004).

(4)

Ayşe   tek başına bu yemekleri yaptı.
 T1   R1

Kendisi   çok becerikli bir ev hanımıdır.
 T1   R2

Ayşe   özellikle ıspanaklı böreği çok güzel yapar.

Örnek (4)'te T1 olarak gösterilen *temalar* aynı öğeden oluşmaktadır. Tümcelerde sadece *remayı* oluşturan birimler değişiklik göstermektedir. Bu tür *tema* yapılarında *tema* verilmiş bilgi ile örtüşmektedir. Tümce-başında yer alan *temaların* sabit olarak tümcelerde birbirini takip etmesi özellikle ansiklopedilerde yer alan metin türlerinde tercih edilen bir *tema* örgüsüdür. Tümcenin çıkış noktasını hakkında bilgi verilen kişi veya nesne oluşturmaktadır. Bu bağlamda, okuyucu ulaşmak istediği bilgiye bu *tema* örgüsüyle kolayca erişebilmektedir. *Konu sürekliliğinin* temel yapılarından bir diğeri de *türemiş tema örgüsüdür*. Bu *temanın alt-temaları* tümcelerde tümce-başı konumu tutmaktadır. *Alt-temalar* birbirleriyle farklılık gösterir; ancak ana *temanın* bir uzantısı şeklindedir (Fries, 1995):

(5)	
<u>Türkiye</u>	<u>Avrupa ve Asya arasında yer almaktadır.</u>
T	R
<u>Topraklarının</u>	<u>yüzde 97'si Asya'da yüzde 3'ü Avrupa'da yer alır.</u>
T1	R1
<u>Yüzölçümü</u>	<u>814.578 km²'dir.</u>
T2	R2
<u>Nüfusu</u>	<u>70 milyonu bulmaktadır.</u>
T3	R3

Örnek (5)'te *Türkiye* ilk tümcenin *temasını* oluşturmaktadır. Bu tümceyi takip eden tümcenin *temaları* farklılık gösterse de, *Türkiye* *temasının* bir *alt-teması* olarak işlev görmektedirler. *Türemiş tema* örgüsü başlığı altında *parçalı tema örgüsü* de yer almaktadır. *Parçalı tema örgüsünde*, *remayı* oluşturan birim iki farklı öğeden meydana gelmektedir. Bu farklı öğeler, ilk tümceyi takip eden tümcelerin *temalarını* oluşturmaktadır (Bloor ve Bloor, 2004, s.88).

(6)	
<u>Bu yemeğe</u>	<u>bu güzel tadı kışniş ve zerdeçal vermektedir.</u>
T1	R2+R3
<u>Kışniş.</u>	<u>maydanozgillerden 20-30cm yükseklikte tüysüz bir bitkidir.</u>
T2	R
<u>Zerdeçal ise.</u>	<u>zencefilgillerden, çiçekleri sarı renkte bir bitkidir.</u>
T3	R

Örnek (6)'da *temayı yemek* oluşturmaktadır. *Remadaki* birim ise iki farklı öğeye gönderimde bulunmaktadır. Bu farklı iki öğe diğer tümcelerin *teması* olarak tümce-başı konumunda yer almaktadır. Bu *tema* örgüsünde T2 *verilmiş bilgidir* ve T2 yi tamamlayan *rema* da *yeni bilgi* verilmektedir. Zincirleme birbirini takip eden son tümcenin *teması* olan T3'te tekrar *verilmiş bilgi* yer almaktadır ve *rema yeni bilgi* ile düzenlenmiştir. *Verilmiş bilgi* ve *yeni bilgi* arasında oluşturulan bu bağlantı metin düzleminde bilgi akışını sağlayarak metinde *konu sürekliliğini* oluşturmaktadır.

Konu sürekliliğini oluşturan *tema* örgülerini ele aldığımız tüm bu bilgiler ışığında vurgulanması gereken önemli bir nokta, metindeki *konu sürekliliğinin* sadece bir *tema* örgüsüyle sağlanmadığı olgusudur. Metin tutarlılığına büyük katkısı olan *tema* örgüleri, metin akışıyla birlikte var olan bağlama, yani iletişime bağlı olarak farklılık gösterecektir (Bloor ve Bloor, 2004). Örneğin, metinde başlangıçta *konu sürekliliği* çizgisel *tema* örgüsüyle sağlanırken metnin daha sonraki bölümlerinde sabit *tema* örgüsü ve *türemiş tema* örgüsüne geçilebilir.

Kısacası, metnin hem sürekli yeni bilgi akışını sağlaması, hem de daha önce söylenenle bir bağlantı kurması gerekir. Bu da *tema* ve *remayla* sağlanmaktadır. Diğer bir deyişle, metindeki bilgi yapısını yaratan tümceler bir örgü oluşturmakta ve bu düzenleme metnin üretimini, dolayısıyla da metnin işlenmesini etkilemektedir (Ghadessy, 1995).

2.2. Konu Sürekliliği ve Çeviri

Çeviri sürecinin önemli bir aşamasını çeviri amaçlı metin çözümlemesi oluşturmaktadır. Çeviri amaçlı metin çözümlemesi, kaynak metnin içinde barındırdığı anlamı yorumlayabilmek ve yazarın kodladığı yapıları açıklamak için gerekli bir aşamadır. Çeviri amaçlı metin çözümlemesi için günümüze kadar birçok yöntem önerilmiştir. Başlangıçta bu yöntemler, genellikle, inceleme birimi olarak sözcüğü seçmiştir. Ancak metindilbilim alanında gerçekleşen çalışmalar doğrultusunda inceleme birimi metin olmuştur. Metindilbilim alanındaki gelişmeler çeviribilim alanını da etkilemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak çeviri metinlerinde *tema* örgülerini ele alan çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin Ghadessy ve Gao (2001) İngilizceden çevrilmiş Çince çeviri metinlerde *tema* yapıları üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir; çalışmalarının kuramsal çerçevesini Haliday'in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli oluşturmuştur. Ghadessy ve Gao (2001), çalışmalarında nicel bir çözümleme yöntemi kullanarak, *tema* yapıları ve çeviri metinleri konusunda ilk çalışmayı gerçekleştirdiklerini de vurgulamışlardır. Çünkü yazarlara göre, çeviri metinlerde gerçekleştirilen daha önceki çalışmalar (Baker 1992; Ventola 1995) daha çok betimleyici nitelikte çalışmalardı. Ghadessy ve Gao (2001) inceledikleri Çince erek metinlerde tümce sayısında belirgin bir farklılık gözlemlemişlerdir. Ancak bu farklılığa rağmen *tema* yapılarında paralellik olduğunu ve iki metin arasında eşdeğerliğin sağlandığını göstermişlerdir. Çalışmalarında *tema* yapısı çözümlemesinin çeviri eğitiminde yer verilmesinin çeviri eğitimi alan öğrencilere tümce yapılarına farklı açılardan bakma yetisi kazandıracağını belirtmişlerdir.

Ventola (1995), *konu sürekliliğini* ele alarak çeviri metinlerde gerçekleştirdiği çalışmasında ise, Ghadessy ve Gao'dan çok farklı bulgulara rastlamıştır. Ventola, Almancadan İngilizceye çevrilmiş bilimsel metinler üzerinde yapmış olduğu incelemesinde, kaynak metinde var olan *konu sürekliliğinin* erek dil normlarına uygun olarak erek metinde oluşturulmadığını gözlemlemiştir. Çevirmen tarafından erek metinde oluşturulmuş *tema örgüleri* karmaşık bir yapılanmaya sahiptir ve bilginin düzenlenmesi konusunda okuyucuyu farklı bilgi birimlerine yönlendirmektedir. Ventola'ya (1995) göre, çevirmenin tümce düzenlemesine değiştirmesi metinde okuyucuyu farklı bilgi birimlerine odaklayarak farklı anlamlara yönlendirebilmektedir. Ancak Ventola (1995), her zaman kaynak metindeki tema örgüsünü aynen erek metne aktarmanın da doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Kaynak ve erek dillerin farklı sözdizimsel yapıları sahip olmasını bunun en temel nedenidir. Çevirmen kaynak metnin oluşturduğu anlamı farklı bir bilgi kodlama biçimiyle vermek zorunda kalabilir. Örneğin,

(7a)

I think that those who have taken the second reaction to sociology have a good deal of right on their side.

(7b)

Sosyolojiye yönelik olarak bu ikinci tavrı takımanların kendileri açısından oldukça haklı olduklarını **düşünüyorum**.

Örnek (7a)'da İngilizcede tümce '*I think that*' ögesiyle başlamaktadır. Türkçeye '*düşünüyorum*' olarak aktarılan bu öge tümce sonunda yer almaktadır. Dolayısıyla, kaynak metinde tümce-başı konumda kodlanan *tema* yapısı erek metinde rema bölümünde temsil edilmektedir. Bununla birlikte, tümce sonundaki "düşünüyorum" yerine tümce başında "düşünüyorum ki" ifadesini de kullanılabilir. Ancak metin üreticisi için bu seçenek bulunsa da, çevirmen metin türüne ve metin örgüsüne bağlı olarak "düşünüyorum" ifadesini tümce sonunda rema bölümünde konumlandırmıştır.

Konu sürekliliği, metin yapısında gerçekleştirdiği metin tutarlılığı dolayısıyla çeviribilimciler tarafından da daha sıkça ele alınan bir konu olmuştur. Hatim (1997), metni oluşturan tümcelerin gelişigüzel bir sıralamayla düzenlenmediğini, metin türüne ve metin yapısına bağlı olarak belirli bir düzen içinde sıralandıklarını ileri sürmüştür. Hatim'e göre, çevirmen çeviri sürecinde metin türüne ve bağlama bağlı olarak erek metinde tümcelerarası geçişleri sağlarken tümcenin *tema* yapısına uygun seçimler yapmak zorundadır.

Çeviribilim alanında çalışan ve çalışmalarında *tema* yapısı ve *konu sürekliliğine* yer veren diğer araştırmacılar ise Gerzymish-Arbogast (1986) ve Monika Doherty'dir (2002). Gerzymish-Arbogast, *tema* yapısının çeviri süreci sırasında erek metin üretimde yararlanılabilecek bir yapı olmasının dışında, çeviri süreci sonunda kaynak ve erek metni tutarlılığı açısından karşılaştırma imkânı sağlayan bir çözümleme yöntemi olduğunu belirtmiştir. Gerzymish-Arbogast'a (1986) göre, dilbilgisi kurallarına uygun tümceleri erek dile aktarmanın yanı sıra, metni bir araya getiren ve metinde bilgi devingenliği sağlayan yapıların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Gerzymish-Arbogast (1986), Almanca ve İngilizce dillerinde *tema* örgülerinin çeviri süreci sonunda hangi durumlarda aynı kaldığını ve hangi durumlarda değişiklik gösterdiğini belirlemeye çalışmıştır. Gerzymish-Arbogast (1986), Almanca ve İngilizcede *odak belirleyicilerinin* kullanımına da dikkat çekmektedir. Gerzymish-Arbogast, bu çalışmasında metin işlevinden yola çıkarak, Almanca ve İngilizcede konulaştırmanın farklı öğelerle gerçekleştirildiği sonucuna varmaktadır. Gerzymish-Arbogast'a göre (1986), çevirmen çeviri sürecinde bilgi devingenliğini sağlayan yapıları da göz önünde bulundurmalıdır. Ancak Gerzymish-Arbogast (1986) *tema* yapısı çözümlemesinin tüm çeviri sorunlarını ortadan kaldıran bir yöntem gibi ele alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Gerzymish-Arbogast (1986), bu yöntemin çevirmene metin tutarlılığını ve bilgi akışını sağlayan metin örgüsünü ortaya çıkarmada ve erek metinde tekrar oluşturmada karşılaşılan sorunlarda çeviri kararlarına yardımcı olacak bir araç olduğunun altını çizmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *tema* örgüsü konusunda çalışan çeviribilimciler arasında Doherty (2002) de bulunmaktadır. Doherty (2002), tutarlı çeviri çalışmalarının gerçekleşmesinde *tema* örgüsünün önemli rol oynadığını belirtmiştir. Doherty'e (2002) göre, dil dizgeleri dil kullanımını belirleme konusunda tahmin edilenden çok daha fazla etkili olmaktadır. Dil kullanımını belirleme, salt dilbilgisi kurallarının temel alınarak dış dünyaya ilişkin olguların dile özgü özelliklerle ifade edilmesinden ve her *kesit dil* için özel bir dil kullanımından oluşmamaktadır. Tüm bu işlevlerin yanı sıra, dil dizgelerinin dil kullanımını belirlemede dilin tipolojik özellikleri de düşüncelerimizi dilde kodlama sürecinde etkili olmaktadır. Sonuç olarak, dilin *tipolojik özellikleri biçimsel tercihlerimizi* belirlemektedir. Doherty'e (2002) göre, dil kullanımını belirleme süreci dil işlemlerini ve söylem-bağımlılığını içermektedir. Dilin tipolojik özellikleri ile dil işlemlerinin birbirleriyle kesiştiği nokta *bilgi yapısıdır*. Çünkü bilgi yapısı, düşüncelerimizi tümce düzeyinde söylem-bağımlı biçimde paketleme görevini üstlenir ve buna bağlı olarak metin düzeyinde bilgi akışını, dolayısıyla da *konu sürekliliğini* sağlar. Doherty (2002), kitabında kaynak metinde tümce düzleminde yer alan *tema* yapılarının her zaman aynen alınıp erek dile aktarmanın

yanlış olacağını ileri sürmüştür. Çünkü dilden dile dilin işlemlerini sağlayan *tema* yapılarında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak Doherty'e göre (2002), kaynak metinde oluşturulmuş uygun dil işleme biçimi, erek dilin özellikleri dikkate alınarak uygun dil işlemlerini sağlayacak *tema* yapılarıyla aktarılmalıdır.

Türkiye'de benzer çalışmalar, Oktar ve Yağcıoğlu (1995), Çakır (2005) Oktar ve Çakır (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar, çeviri odaklı kaynak ve erek metin farklılıklarını incelemiş, çizgisel düzlemde yapılandırılan tema-*rema* örgülerinin erek metinde nasıl oluşturulduğunu ele almıştır.

Tümcedeki sözcük dizilişi farklılıklarının, diğer bir deyişle, tümcenin çıkış noktasındaki, yani tema yapısındaki farklılıkların tümceyi işleme biçimini de etkilemektedir. Bu bağlamda, Halliday'e (1994) göre, metinsel bütünlüğün bir bileşeni olan *tema* yapısı metinsel düzlemde bilgi akışını sağlaması açısından işlevseldir. *Tema* yapısı metin düzleminde zincirleme bir örgü (verilmiş bilgi, yeni bilgi gibi) oluşturarak, metnin daha kolay işlenmesini sağlar. Çeviri açısından değerlendirirsek, çevirmen kaynak metinde konusal gelişimi izleyebilmek için metin içinde yer alan *tema* yapılarının düzenleme biçimlerini incelemek zorundadır. Çünkü tümcedeki *tema* yapıları metni bilgi açısından işlemler. Çeviri amaçlı metin çözümlemesinde *konu sürekliliğine* odaklanmak, erek metni kaynak metne en yakın bilgi örgüsüyle oluşturabilme imkanını sağlayabilir.

Sonuç olarak, çeviri metinlerde *tema* örgüsü ve *konu sürekliliğini* ele alan araştırmacıların ortak görüşü, çevirmenin kaynak metinde konusal gelişimi izleyebilmesi için metin içinde yer alan *tema* örgülerinin düzenleme biçimlerini incelemesi gerektiğidir. Çünkü *tema* örgüleri metni bilgi açısından işlemler ve metinsel sürekliliği sağlar.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Halliday'in (1985, 1994) Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinin çeviri amaçlı metin çözümlemesi için olduğu kadar erek metnin üretim süreci için de bir model olabileceği olgusudur. Tema yapısı çözümlemesi, Hatim'in (1997) de belirttiği gibi, uzman çevirmenlerin verdikleri çeviri kararlarını tutarlı bir yöntemsel temele yerleştirmektedir. Çeviri sürecinde başarıyla kurgulanmış erek metinler üretmek, metni oluşturan öğeler konusunda, çevirmenin bilgi birikimine sahip olması, metin türlerine özgü özellikleri de tanımayı gerektirir. Çevirmenin, metni oluşturan özellikleri ortaya çıkarmada metindilbilimine dayalı metin çözümlemelerinden yararlanması çeviri sürecinde kaçınılmaz bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline dayalı metin çözümlemelerinin, metin türlerinin özelliklerinin belirlenmesi ve metnin iyi düzenlenmiş bir metin niteliği kazanması konusuna temel oluşturabileceği ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, Halliday'in (1985, 1994) Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeline dayanarak uygulanacak çeviri amaçlı metin çözümlemesinin, metinlerde *konu sürekliliğinin* betimlenmesinde ve tümcelerde *tema yapılarının* çözümlenmesinde kullanılacak güvenilir bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz. Halliday'in (1994) Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli tümcede yer alan birimlerin tümcede gerçekleştirdikleri işlevleri açısından betimlenmelerine olanak sağlayan, buna bağlı olarak da metnin konu sürekliliğinin tanımlanmasına katkıda bulunan etkin bir dilbilimsel yaklaşımdır. Diğer bir deyişle, çevirmen çeviri sürecinde karşılaştığı *metinsel işleve* dayalı çeviri zorluklarını Halliday'in (1994) Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modeli ile aşabilir. Bu nedenle, hem çeviri sürecinde kaynak metinde hem de çeviri süreci sonunda elde edilen çeviri ürünü olan erek metinde konu sürekliliğini ve metinsel bağdaşıklığı betimlemeyi amaçlayan çalışmalarda Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinin uygun ve güvenilir model olduğu söylenebilir. Böylece çeviribilim çalışmalarında, özellikle çeviri amaçlı metin çözümlemesinde sistematik ilkelerin oluşturduğu bilimsel ölçütlere dayanan yöntemlerin ve çözümleme tekniklerinin kullanılması uzman çevirmenlerin sezgisel olarak verdiği çeviri kararlarının belirli yöntemlere dayandırılabilir ve genellemelere ulaşabilir. Dolayısıyla, Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi modelinin, çeviri eğitime de bu açıdan katkısı olacaktır. Çünkü ancak uzman çevirmenlerin fark edebildiği metindeki bilgi kodlamaya yönelik özellikler, çeviri eğitiminde bilimsel yöntemlerle açıklanabilecektir. Böylece, uzman çevirmenlerin yıllar süren deneyimleri sonunda elde ettikleri tutarlı çeviri kararlarına ilişkin becerileri, çeviri eğitimi alan öğrenciler daha mesleklerine başlamadan edinebileceklerdir.

KAYNAKÇA

Baker, M. (1992). *In Other Words. A Course-book on Translation*. London: Routledge.

Bloor, T. ve Bloor, M. (2004). *The Functional Analysis of English: A Hallidayan Approach*. (2. Basım). London: Arnold.

Çakır, H. (2005). *Çeviri Metinlerde Konu Sürekliliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Daneš, F. (1974). Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text. F. Danes (Ed.), *Papers in Functional Sentence Perspective* (pp. 106-128). Prague: Academia.
https://doi.org/10.1515/9783111676524
- Doherty, M. (2002). *Language Processing in Discourse: A Key to Felicitous Translation*. London: Routledge.
- Eggs, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. London: Pinter.
- Ercan, G. S. (2018). Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi. Ö. Can (Ed.). *Dilbilim Kuramları: İki Düzlem Beş Kuram* (ss. 154-212). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Fries, P. H. (1995). A personal view of Theme. M. Ghadessy (Ed.). *Thematic Development in English Texts*. Ghadessy, M. (ss.1-19). London/New York: Pinter.
- Fries, P. (1995). Themes, Method of Developments and Texts. R. Hasan and P. Fries (Ed.). *On Subject and Theme: A discourse functional perspective* (ss. 317-359). Amsterdam: John Benjamins.
- Gerzymish-Arbogast, H. (1986). Zur Relevanz der Thema-Rhema-Gliederung für den Übersetzungsprozess. M. Snell-Hornby, (Ed.) *Übersetzungswissenschaft eine Neuorientierung: zur Intergrierung von Theorie u. Praxis* (ss. 160-183). Tübingen: Francke.
- Ghadessy, M. ve Gao, Y. (2001). Small corpora and translation: Comparing thematic organization in two languages. M. Ghadessy, A. Henry ve Roseberry, R.L. (Ed.). *Small Corpus Studies and ELT: Theory and Practice* (ss.335-362). Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Ghadessy, M. (1995). *Thematic Development in English Texts*. London: Pinter.
- Graddol, D., Cheshire, J. ve Swann, J. (1995). *Describing Language*. Buckingham Philadelphia: Open University Press.
- Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. (1.Basım) London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. (2.Basım) London: Edward Arnold.
- Hatim, B. (1997). *Communication Across Cultures: Translation Theory and Contrastive Text Linguistics*. Exeter: University of Exeter Press.
- Matthiessen, C. M.I.M. (2001). The environments of translation. E. Steiner, ve C. Yallop (Ed.), *Exploring Translation and Multilingual Text production: Beyond Content* (ss. 41-124). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Matthiessen, C. ve Halliday, M.A.K. (1997). *Systemic Functional Grammar: A first step into the theory*. Sydney: Macquarie University.
- Oktar, L. ve Çakır, H. (2009). Topical Progression in Translated Text. N. Kansu-Yetkiner, ve D. Duman (Ed.) *Researches on Translation Studies, Linguistic and Language* (ss. 253-266). İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Oktar, L. ve Yağcıoğlu, S. (1995). Çeviri Sürecinde Toplumsal Kurgulama. *Çeviribilim 1. TÖMER Çeviri Dergisi*, 43-54.
- Ventola, E. (1995). Thematic Development and Translation. M. Ghadessy (Ed.) *Thematic Development in English Texts* (ss. 85-104). London: Pinter.
- Zeyrek, D. (1995). Metindilbilimin Çeviri Metni Oluşturma Sürecine Katkıları. *Çeviribilim 1. TÖMER Çeviri Dergisi*, 75-86.

Subject Area
EconomyYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1681-1690Arrival
28 March 2022
Published
30 May 2022Article ID Number
62224Article Serial Number
13Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62224>**How to Cite This Article**

Kutluay Tutar, F.; Tutar, E. & Onat, Ö. (2022). "Pandemi Döneminde Eğitim Sektöründeki Dijital Uçurum: Dezavantajlı Gruplar Üzerine Etkisi Türkiye Örneği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1681-1690

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Pandemi Döneminde Eğitim Sektöründeki Dijital Uçurum: Dezavantajlı Gruplar Üzerine Etkisi Türkiye Örneği**The Digital Gap In The Education Sector During The Pandemic: Period: Its Effect On Disadvantaged Groups The Example Of Turkey**Filiz KUTLUAY TUTAR¹ Erdiñç TUTAR² Özlem ONAT³ ¹ Doç.Dr.; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye² Prof.Dr.; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye³ Çankırı Karatekin Üniversitesi, S.B.E., Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı, Türkiye**ÖZET**

Çalışmanın amacı; pandemi döneminde eğitim sektöründe dezavantajlı grupları(çocuklar, yaşlılar, engelliler, sığınmacılar, eski mahkumlar, kadınlar ve yoksullar) dijital uçurum açısından irdelemektir. Türkiye’de eğitim sektöründeki dezavantajlı gruplar için; devletin genel ağ kullanımını dezavantajlı gruplara indirimli olarak ulaştırması, devletin televizyonlarda alternatif platformlarla eğitimi toplumun geneline ulaştırması, öğrencilere kısıtlı olsa da ücretsiz internetin verilmesi, kamuya açık alanlarda bilgisayar kullanımının olması dijital uçurum açısından güçlü yönleridir. Bilgisayar, genel ağ ve online sistemlere uzak olunması, yoksul hanelerin fazla olması, gelir seviyesinin düşük olması, ekonomik kaygı sebebiyle ailelerin destek olmaması, birçok öğrencinin bilgi iletişim araçlarına sahip olmaması, iklim ve yeryüzü şeklinin bilgi iletişim araçlarına erişimini engellemesi ise dijital uçurum açısından zayıf yönler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Uçurum, Eğitim Sektörü, Dezavantajlı Gruplar, Pandemi, Türkiye.**ABSTRACT**

The aim of this study; is to examine the disadvantaged groups (children, the elderly, the disabled, asylum seekers, ex-convicts, women and poor) in the education sector in terms of the digital divide during the pandemic period. For disadvantaged groups in the education sector in Turkey; the strengths of the digital divide are the state providing the use of the general network at a discount to the disadvantaged groups, the state delivering education to the general public with alternative platforms on television, the free internet is provided to students even if it is limited, and there is computer use in public areas. Being away from computers, general networks and online systems, having many poor households, low income level, lack of support from families due to economic concerns, many students not having information communication tools, climate and landform preventing access to information communication tools; identified as weaknesses in terms of digital divide.

Keywords: Digital Gap, Education Sector, Disadvantaged Groups, Pandemic, Turkey.**1. GİRİŞ**

Eğitim eğitici ve eğitilenler arasındaki ilişki yumağıdır. Eğitim, sosyoloji literatürü incelendiğinde üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı, ana konu ve en önemli kurumlardan birisidir. Birey yaşama geldiği andan itibaren sosyalleşme süreci içerisinde. Eğitimde bu noktada bireyin doğduğu günden öldüğü zamana kadar mevcut olan sosyalleşmenin bir bölümüdür ve kişi yaşamını yitirene kadar bu süreç böyle devam etmektedir. Bu bağlamda bilgi iletişim araçlarındaki değişim ve gelişim eğitim sisteminin de yeniden tanımlanmasına neden olmuş bilimsel değişimin akışını yeniden tanımlamış ve dijital bir toplum inşa etmiştir. Bu dijitalleşmeye uluslar ve bireylerin çok azı ayak uydururken birçoğu da sürecin dışında yer almışlardır. Böylesi bir durum dijital uçuruma sebep olmuştur. Bilgi iletişim araçlarını elinde bulundurma, global düzeydeki dönüşüm ve değişim ayrılıkları bu bölünmeyi daha da keskinleştirmiştir. Pandeminin etkisiyle eğitimdeki gidişatın daha da karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Pandemiden toplumdaki dezavantajlı gruplar daha fazla etkilenmiş ve pandemi ile beraber gelişen bu sürecin eğitimdeki eşitsizliklere yansımaları daha da derinleşmiştir. Bakıldığında kapitalist ülkeler ile diğer ülkeler arasında eğitimde eşitsizlik ve buna bağlı olarak dijital uçurum net bir biçimde kendini göstermiştir(Yıldız & Vural,2020,558).

Bu çalışmanın içeriği pandemi dönemi doğrultusunda covid-19 sürecinde dijital uçurumun eğitim sistemi ve dezavantajlı grupları nasıl etkisi altına aldığıdır. Bu doğrultuda ilk olarak covid-19 sürecinde dijital uçurum konusunda literatür taraması yapılarak dünya genelindeki ülkelerin genel ağ ve teknolojik araçlara erişimi incelenmiştir. Çalışmanın devamında covid-19’un toplumda nasıl yer ettiği, Türkiye’de eğitim sektöründe eşitsizliklerin boyutu, sosyolojik söylemler ile eşitsizliklerin analizi, dijital uçurumun eğitim sektöründeki dezavantajlı gruplar için güçlü/zayıf yönü ele alınmıştır.

2. COVID-19 SÜRECİNDE DİJİTAL UÇURUM

Covid-19 sürecinde belirginleşen pandemi ile bütün dünyada toplumsal yaşama kısmen ara verilmiş ve hissedilen düzensizliklere adapte olabilmek adına alınan kararların duyurulması genellikle haberleşme teknikleri üzerinden sağlanmıştır. Var olan bu süreci gerçekleştirme anlamında izolasyon önlemleri, aile kurumu ve arkadaşlar arasında haberleşme sağlamak için sayısal teknolojinin kullanımı artmıştır. Junio,2020). Covid-19 virüsü ile beraber bütün ülkelerin eğitim kurumlarında öğretimin sürekliliğinin sağlanması, var olan bilgi iletişim araçlarının süratli bir biçimde kullanılması gerekli alt sistemlerin oluşturulması, farklı seçeneklerle öğrenme davranışının hazırlanması gibi amaçlar söz konusu olmuştur. Eğitim sisteminde dijital ayrımı minimum düzeye düşürmek sadece birkaç adım ile olmasa da şartların ıslahı Çin’de sayısal altyapı, şebeke satın almak ve bunlara ek olarak sayısal veri okuma ve yazma temasında planlar gerçekleştirilmiş olup aynı zaman da aniden gerçekleşebilecek bir olayın standart yöntemler biçimine gelebileceği kestirilmiştir. Sayısal altyapının var olması adına politikacılar ve yönetim kentlerden çok uzak yerde olan kırsal yerleşim bölgelerinde çift yönlü mobil ağlar inşa etmek için beraber görev yapmışlardır. Şebeke sorunları için büyük bant gücünün düzeltilmesi ve taşınabilir ağya harcama ve ücret destek politikaları kullanıma konulmuştur. Sayısal haber okuma ve yazarlığı, siyasal otoritelerce online öğrenme kabiliyeti eğitim ambalajı sunulmuş ve eğitim kurumları online öğrenim için eğitim toplantıları düzenlenmiştir (Xiheng,2020, akt. Sezgin & Fırat,2020,41)

Genel ağ ve bilgisayardan faydalanma, covid-19 salgını ile beraber bütün dünyada artmasına rağmen, bilgi iletişim gereçlerine erişim hususunda problemlerle karşılaşanların sayısı da fazladır. Unesco’nun 2020 yılında yaptığı açıklamaya göre, dünya da hala eğitim hayatına devam eden bireylerin bilgisayara ulaşımının az olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle 191 ülkede eğitim kurumlarının kapanması ile eğitim de online sisteme geçildi fakat bu sistem için bilgisayara sahip olmayan öğrenci sayısı 826 milyon, yaklaşık 645 milyon öğrenci ise genel ağdan faydalanmadığı için online derse katılma gibi uzaktan eğitimin olanaklarından yararlanamamaktadır. Sahra Altı Afrika Ülkelerine bakıldığında eğitim gören bireylerin %89’unun bilişim sistemlerine ulaşamadıkları görülmüştür. Bu nedenle online eğitime katılım ise gerçekleşmemektedir (Alan,2020). Dijital 2020 Küresel Genel Bakış Raporuna göre, Nijeryalılarının yarısından fazlasının genel ağa bağlantısına sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Rapor incelendiğinde Nijerya’nın %83’ünün kablosuz telefonlara ulaşımı görülmekte fakat sadece bu orana sahip olanların yarısı şehirlerde yaşamaktadırlar (Sezgin & Fırat, 2020). Buna ek olarak Amerika’daki eğitim kurumlarında çalışan okul yöneticileri okullarda faaliyete geçebilecek bir teknolojik öğrenme yapısının hali hazırda olmadığını dile getirmişlerdir (Issa,2020). Hindistan gibi dijital uçurumu deneyimlemiş ülkelerde covid-19 virüsü sebebiyle eğitim kurumlarının faaliyet gösterememesi ile beraber bu derinlik daha da fazlaşacaktır. Dijital derinliği minimum seviyeye düşürmek adına var olan son model telefonlar var olan bu süreçte mekan ve alt yapısal olarak olumlu çıktı verememiştir. Bakıldığında bir bireyin online öğrenim sürecine iştirak etme hususunda olumsuz süreçler ve kaygıları onu zihinsel olarak yıpratacaktır. Birey zorlu geçen bu süreçte ciddi ruhsal problemlerle karşılaşacağı için bu dijital uçurumun çoğalmasında muhtemel olacaktır (Mishra,2020). Öğretmenler, genel ağ ve teknoloji ulaşımındaki eşitsizliklerin, eşit bir biçimde olmadığını ve Afro Amerikan, Kızıldereli ve yoksul ailelerde de etki göstereceğini belirtmişlerdir. Fakat bu virüs Kanada, ABD ve Avusturalyadaki eğitimdeki imkanları daha da görünür hale getirmiştir (Ceres, 2020).

2.1. Dijital Uçurum Kavramı

Topluluklar geçmişten bugüne kadar birçok aşamalardan geçmişlerdir. İlk başta mağarada hayatlarına devam eden insanlar daha sonra tarım ve evcilleştirilmiş hayvanlarla önemli bir ilerleme sağlamışlardır. Bireyler yaşamlarını sürdürebilmek adına kazançlarını sağladıkları tarımın zamanla azaldığını ve yerine sanayileşme ile beraber makineleşmenin yer aldığını görmüşlerdir. Son olarak günümüze baktığımızda ise bu durumun tamamen değiştiği ve çağın artık enformasyon toplumu olduğu bilinmektedir. İnsanlık tarihi belirli aşamalardan geçerek bugüne gelmiştir. Günümüz toplumlarını ifade etmektedir. Bilgi toplumu, 1950’li yıllardan itibaren başta Amerika, Japonya, Avusturalya, Fransa, Almanya gibi gelişimini tamamlamış olan ülkelerde bilgi teknolojisinin kullanılmaya başlaması ile gelişen bir süreçtir. Gelişimini tamamlamış ülkelerde görülen bu durumun önemli yönü, var olan bilgi ve teknolojinin ziraat, endüstri, faaliyet bölümleriyle birlikte sağlık, haberleşme, eğitim ile birlikte var olmasıdır. Bu nedenle, enformasyon toplumundaki yenilikler minimum zamanda girdi ve çıktının oluşmasını sağlamakta ve iktisadi, toplumsal, kültürel kalkınmayı da beraberinde getirmektedir. Kalkınmanın etkisi ile beraber diğer ülkeleri de bilgi toplumu içerisine almış milletlerarası alanda politik, toplumsal, iktisadi ve kültürel boyutlarda bağdaşma sağlamıştır (Çoban,2007,10)

Bilgi olarak bilinen kavram günümüz toplumunda üretim araçlarının yapımı olarak değerlendirilecek bir durum olmaktadır. Sadece endüstriyi değil bilgiyi var eden uluslar sağlam bir yere sahip olmaktadır. Bilgi toplumuna ne kadar çabuk dahil olunursa kalkınma düzeyinin o kadar iyi olduğu bilinmektedir. Bilgiyi var eden ve bunu eyleme geçiren uluslar enformasyon toplumu olarak isimlendirilmektedir (Değirmen & Vural,2016,105). Bununla birlikte

günümüz uluslarında haberleşmenin etkileşimli ve aynı süreçte kullanımını sağlayan genel ağ beraberinde dijital uçurumu da getirmektedir. Bilgiyi var eden ve bunun çıktısını alanlar ile bu durumdan faydalanamayanlar arasında bir eşitsizlik olmaktadır. Günümüz zaman dilimi ile birlikte yapısal sorunların toplumlar tarafından içselleştirilmekte, ulusal olarak bilgiyi oluşturma ve bilgiyi çoğaltma konusunda önemli adımlar atılmaktadır. İktisadi olanaklara sahip olmayan ülkeler bu durumu gerçekleştirememiş ya da gerçekleştiren topluluklara nazaran bu topluluklar kalkınma sağlayamamış topluluklar olarak isimlendirilmektedir. Bu durumun beraberinde getirmiş olduğu çeşitlilik dijital uçurumu meydana çıkartmaktadır.

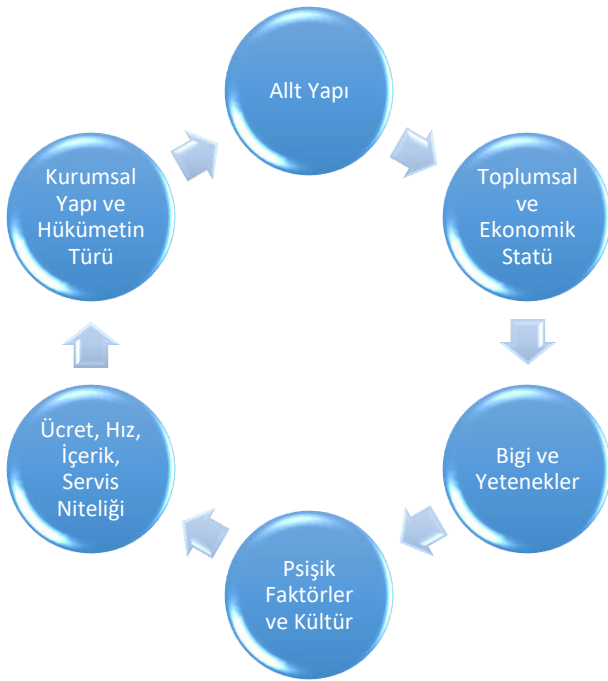
Dijital uçurum olarak ifade edilen kavram, farklı beşeri bölgelerde toplumsal ve iktisadi şartlar durumundan ayrışma sergileyen mesleki şirketler ve insanların, telekomünikasyona ulaşım olanakları ile genel ağ kullanım gayesine ait büyük bir alanı kapsamaktadır (Aytun,2007,50). Buna ek olarak dijital uçurum, dijital teknolojilerden yararlanma ve bu olanaklardan yararlanamayanlar arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Dijital uçurum, birden fazla gaye için şahsi, kurumsal ya da coğrafik alanda farklı toplumsal ve iktisadi yapı ile telekomünikasyona erişme ve genel ağ kullanma olanakları arasındaki ayrımdır (OECD,2001,4). Teknoloji ve bilgiye erişim hususunda hem uluslar hem de coğrafik yerler arasında keskin bir ayrışım bulunmaktadır. Bu nedenle teknoloji ve bilgiye erişim çabası ve olanakların çoğaltılmasında değişkenlik görülmektedir. Kalkınmış uluslar ile kalkınmakta olan uluslar arasında bulunan dijital uçurum toplulukların bilgiye ulaşmasına etki etmektedir (Kılıç,2011)

3. TÜRKİYE'DE EĞİTİM SEKTÖRÜNDE DİJİTAL UÇURUM

Eğitim; eğitici ve eğitilenler arasındaki ilişki yumağıdır. Eğitim, sosyoloji literatürü incelendiğinde üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı, ana konu ve en önemli kurumlardan birisidir. Tıpkı Mawlow'un İhtiyaçlar piramidinin son basamağı olan kendini gerçekleştirme evresindeki hedefler, Türk Eğitim Sistemi'nin de esas aldığı amaçlardandır (Yavaş & Aygün, 2021,52). Eğitim süreci, bireylerin hayata gözlerini açtığı ilk andan ölümüne kadar süre gelen ispatlanmış bir olgudur. Bundan ötürü, ferdi, politik, sosyal ve kültürel konuların bütününe içine alır. Bu noktada eşitsizlik, geçmişten günümüze kadar kendini toplumda var etmiş ve hayati bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin artması, sosyal değişimlerin hızlı bir şekilde bu farklılaşma ve eşitsizlik sürecini ortaya çıkarmasını net bir biçimde görürüz. Sosyoloji literatürünü incelediğimizde sosyologlar toplumsal eşitsizlik eylemini farklı açılardan incelemişlerdir. İşlevselcilere göre; toplumu, çıkar ilişkilerince birleşmiş, tabakaların olduğu, değerli makamların en nitelikli bireylerce kontrol altında olduğu ve eşitsizliğin bu düzenin mekanizmasında fonksiyonel bir gereklilik olarak kabul gördüklerini savunurlar. Markistcilere göre; sınıf ve eşitsizliği kabul etmezler. Radikal bir tavır sergilerler (Dönmezler,1990,307-8). Sosyal bağlarda, önemli etmenlerden birisi olan toplumsal eşitsizlik, toplumda yer eden, cinsiyet, mal, mülk, soy, sınıf, pozisyon, saygınlık, katman, gelir düzeyi, eğitim durumu gibi birçok boyutta kendini var eden bu eşitsizlik biçimi, toplumun içerisinde barınan gruplara adil olmayan mükafat ya da fırsatlar sunar(Marshall,1999,210). Eşitlik nosyonu eşitsizliğe zıt bir biçimde meydana gelir ve bunun ana sebebi de tabakalı toplumlarla beraber iktisadi ve politik alanda meydana gelen ayrımcılıkların bir neticesi olarak hali hazır da devam eden eşitsizlik ve adil olmama durumu ile bağdaştırılabilir (Hamzaoğlu,2014,31). Türkiye'de eğitimdeki var olan ayrışmalar ana eğitimden önce baş göstermektedir. Toplumsal ve iktisadi yönden varlıklı ailelerin çocukları anaokulu eğitimine başlamadan evvel belleme sürecinde kendilerine katkıda bulunmakta ve anaokuluna giderek eğitime önce katılarak ana eğitime başlarken sosyo-ekonomik düzeyi düşük akranlarına oranla okula hazır olma durumları yüksek olmaktadır. Bu sebeple başlangıç düzeyinde ayrışmalar görülmektedir. Ana eğitimdeki bu ayrışmalar gerekli düzenlemeler ve ıslahlarla düzenlenmediği takdirde bu eşitsizlik devam etmektedir (Özer & Gençoğlu & Suna,2020,219). Eğitim hakkı bireyin eğitim olanaklarından yararlanmasını ve kaliteli eğitime ulaşmasını sağlar. Bu noktada her bireyin soyu, cinsiyeti, kökeni, dini ne olursa olsun bu ayrılıkları yaratmadan eğitime ulaşım sağlamalıdır (Bülbül,2020). Türkiye'deki eğitim sektöründeki eşitsizliklere bakıldığı zaman, eğitimdeki ayrışmalar, bireylerin akademik başarıları ve okullarda eğitim gören kişilerin bu eğitimden ne derecede faydalandıkları açısından ele alınmaktadır.

3.1. Dijital Bölünmeyi Belirleyici Faktörler

Bilgi toplumu ile birlikte teknolojinin gelişmesi, kullanımının artması dijital bölünmeyi de beraberinde getirmektedir. Dijital Bölünmenin oluşmasında birçok faktör bulunmaktadır. Toplumun kültüründen alt yapısına, bilgi iletişim araçlarının ücretlerinden teknik servise kadar makro düzeye bu sebepler ortaya konulmaktadır (Değirmen; Vural; Özbükerci, 2016,110).

Şekil 1: Dijital Bölünmeyi Belirleyici Faktörler

Kaynak: Varallyai; Herdon; Botos, 2015,367 akt. Değirmen; Vural; Özbükerci, 2016,110.

Tablo'da yer alan unsurlar dijital bölünmenin faktörleri arasında yer almaktadır. Bu faktörler arasında önemi fazla olan toplumsal ve ekonomik statüdür. Bu bağlam da bir ulusun toplumsal ve ekonomik seviyesi ne kadar yüksek ise bilgiyi üretmesi, işleyerek çıktıya dönüştürmesi de o kadar önemlidir. Ekonomik düzey de gelişimini tamamlayan ulusların bilgi iletişim araçları için mevcut alt yapıyı oluşturması, kurumsal yapıyı bu düzeye getirmesi ve geleceğe yönelik bu araçların da teknik servis süreçlerinde yer alması diğer uluslara göre daha çok üstünlük oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınmasını tamamlamış uluslar, ekonomik kalkınma sürecini tam anlamı ile sağlayamamış uluslara göre bilgi iletişim araçlarından daha fazla faydalanmaktadırlar. Özellikle dünya da kuzey ve güney olarak adlandırılan uluslarının kalkınma düzeylerinin birbirlerinden tamamen farklı olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede Kuzey Yarım Küre'de konumlanan birçok ulusun bilgiye rahatlıkla erişimi sağlanırken, Güney Yarım Küre'de konumlanan diğer uluslar bu olanakların içerisinde yer almamaktadır. Sosyo-ekonomik alt yapısını belirli bir seviyeye taşımış ülkeler bilgi iletişim araçlarını gündelik yaşamlarında aktif bir biçimde kullanmayı başarmışlar ve aynı zaman da bilginin de üretimini sağlamışlardır. Fakat bu süreci tam anlamı ile tamamlayamamış ülkeler bilgiye ulaşım konusunda problemler yaşamaktadırlar. Bu da bilgi açlığını meydana getirmektedir. Gerek küresel gerekse ulusal düzeyde bu farklılıkları en aza indirerek bilgi toplumu olma yolunda gerekli politikaların gerçekleştirilmesi ile dijital bölünmenin önlenmesi konusunda düzenlemeler yapılmalıdır. Kapsayıcı uygulamalar ile dijital bölünmenin etkileri en aza indirilmelidir.

3.2.Türkiye'de Dijital Uçurum ve Eğitim Sistemine Yansımaları

Ülkelerin bilgi toplumuna evrildiği, bilgi ve haberleşme sistemlerini kullanarak sosyal ve iktisadi düzenlerini yinelemek istedikleri aşınadır. Teknoloji ve haberleşmenin olanaklarının toplumun bütün fertlerince kullanılması ve halkın gündelik hayatı olsun çalışma yaşamı olsun bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanması enformasyon toplumuna evrilmenin amaçları için önem taşımaktadır. İnsanların toplumsal ve iktisadi nitelikleri ve yaşamlarında neredeyse bilgi iletişim teknolojilerine ulaşımı onlardan yararlanmaları aynı olmamaktadır. Bu sebeple dijital ayırım sadece toplumsal değil aynı zaman da milletlerarası önem taşımaktadır (Şen & Akdeniz, 2012,65).

Günümüz dünyasında dijital okuma ve yazma önem kazanmaktadır. Bilgi iletişim araçlarının eğitim kurumlarında aktif biçimde yer alması eğitim kurumlarında yeterli ana yapının oluşturulması ve eğitim yaşamlarına devam eden bireylerin ve eğitimcilerin bu olanakları aktif bir biçimde kullanımının temin edilmesi gereklidir. Bunun sağlanması açısından ilk olarak eğitim politikalarının enformatik teknolojilerle desteklenmesi ve eğitimin var olan uygulamalarında bilgi iletişim teknolojisinin kullanılması gerekmektedir. Mevcut yerlerde hissedilen bu eksiklik dijital uçurumu oluşturmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan uluslar bu savaşta arka plan da yer almamak adına bütün olanakları ile bilim üreten bireylere ihtiyaç duyacaklardır.

Endüstri toplumunda sanayinin etkisi fazla iken, enformasyon toplumunda bilişim, bilgi ve bilginin kökeni sayılan birey aktif rol oynamaktadır. Günümüz toplumlarında ise nitelikli birey ve buna bağlı olarak pozitive edilmiş zihinsel ve fiziksel yetilere sahip insan profili karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerle beraber maksimum

çıktı için zorunlu ve değerli olan beşeri kaynakların durumu süreç içerisinde değişkenlik göstermektedir (Adıgüzel,2011,262).

Türkiye’de dijital uçurumun eğitime etkisi incelendiğinde dijital uçurumun farklı boyutları ile karşı karşıya gelmekteyiz. Türkiye’de dijital uçurum literatür çalışmaları incelendiğinde yapılan çalışmaların gün geçtikçe arttığı görülmektedir. 1997 ve 2000’li yıllarda Öztürk’ün Türkiye üzerinde yapmış olduğu uygulamalı araştırma dünyadaki farklı ülkelerdeki mevcut durumla mukayese edilerek dijital uçurumun derecesine vurgu yapılmış ve aynı zaman da problemlerin giderilebilmesi adına farklı düşünceler belirtilmiştir.

Güvel ve Aytun’un (2009), 1998-2003 yıllarında Türkiye ve arasında 25 Avrupa Birliğine üye ülkelerce dijital uçurumu araştırdıkları bilimsel raporda bilgi, iletişim, haber, yazı alanında Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında geniş çaplı ayrımın sebebinin, eğitim olanaklarının, mevcut teknoloji niteliğinin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Aktif bir biçimde yabancı dil bilgisi eğitiminin ve kullanımının bilgi iletişim teknolojisi kullanımını çoğalttığına dair yapılan araştırmalar vardır (Robinson vd. 2003, Zhou ve Lei,2012 akt.Hüsnüoğlu & Öztürk, 2017,10). Çoğu birey teknolojinin gelişmesi ile beraber bilgi iletişim teknolojilerini kullanamadığı, okur yazarlık düzeyine ulaşamamış bireylerin ise var olan çağdaki olanaklardan faydalanamadığı görülmektedir (Bansode ve Patil,2011,59 akt. Hüsnüoğlu & Öztürk, 2017,10). Genel ağ kimliği yabancı dile dayanmakta ve bu dile sahip olmayan bireyler için dijital uçurum büyük bir ayrışma sebebi olmaktadır.

Türkiye pandemi döneminde büyük risk altına girmiş ve aynı zaman da dijital uçurum artmıştır. Bu sebeple toplumun farklı sosyal kesimleri bilgi iletişim teknolojilerine eşit düzeyde ulaşamamışlardır. Dijital uçurum az gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’deki dezavantajlı gruplar üzerinde etki ettiği düşünülmektedir (Nerse, 2020:3). Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı çıktılarına göre eğitim gören bireylerin hane ve eğitim kurumunda bilgisayarlara ve genel ağ ulaşımı gibi teknolojik kullanımı açısından ayrımlar bulunmaktadır (PISA,2020). Var olan bu ayrım, toplumsal, iktisadi ve zamansal tarihle bağlantılıdır. (OECD,2020) çalışmasına göre Türkiye’deki eğitim gören bireylerin %30’undan fazlası okul, sınıf çalışması ve sınavlara erişim konusunda teknolojik aletlere ulaşmamaktadır. (TÜİK,2019)’ a göre ise genel ağ ulaşım ise çok kısıtlıdır (Nerse,2020:3).

Nerse’nin 2020’de Dijital Eğitimde Eşitsizlikler çalışmasında; bireyin eğitim kurumlarında ve hane de öğrenme sürecine ulaşım, işleyiş ve uygulamaları aynı düzeyde olmadığından eğitim çıktıları ve akademik tutumları da aynı olmamaktadır. Bu ayrışmanın temel düzeyi bireyin ilk sosyalleşme alanı olan ailenin tarihsel geçmişidir. Gelir düzeyi üst seviye de olan haneler, çocuklarına teknolojik aletlerin en iyisini almakta ve bununla beraber refah düzeyi yüksek haneler akademik anlamda eğitim almış bireyler olduklarından çocuklarına daha iyi rehberlik etmektedirler. Buna ek olarak eğitimde, eğitim kurumlarında, bilgisayar sistemleri dersi öğreticisinin becerileri de aynı olmamaktadır. Buna bağlı olarak Bourdieu’nun toplumsal tabakalaşma söylemlerini incelediğimizde değişen dünya görüşü ile beraber eşitsizliğin temel nedenini sadece ekonomiye değil, sosyal ve kültürel anlamda da temel oluşturduğunu ifade eder. Toplumsal farklılığı, farklı bireylerin konumlarını, sermayelerini tümüyle eşitsizlik içerisinde inceler. Bu noktada yoksul ailelerin çocukları kültürel ve ekonomik anlamda eksiklerinden dolayı düşük bütçeli eğitim kurumlarını tercih ettiklerinden ötürü dijital ayrım bu noktada kendini var etmektedir. Kırsal kesimde yer alan akademik birimlerde, sayısal girdi ve çıktı için teknolojik alanlarda yol gösteren ders içerikleri yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de köy yaşamının aktif olduğu bölgelerde öğreticiler ile şehirlerde eğitim veren öğreticiler büyükşehirlerde görev yapan eğitimciler ile kıyaslandığında daha az tecrübeye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır (Türk,2015 akt. Nerse,2020). Bu nedenle eğitim kurumlarının zemini ile sosyal olanakları, eğitimcilerin profesyonelleşme yolunda ana eğitim çıktılarının yetersizliği sebebiyle dijital uçurum eşitsizliğini beraberinde getirmektedir. Eğitim ve öğrenci bağı, eğitim gören bireylerin hane geçmişinin yanı sıra eğitim kurumlarındaki ödeneklerin fazlalığı ile mali yardımın eğitimde dijital uçurumu artırdığı görülmektedir. Yok denecek kadar az olan bilgi iletişim aletleri ile genel ağ ekipmanı bulunmayan eğitim kurumlarındaki eğitimciler var olan durumu rehabilite etmek adına çaba sarf ederken, gerekli ekipmanları elinde bulunduran eğitim kurumlarındaki öğreticiler ise öğrencilere çağa uygun olanaklar sunarak eğitim sağlamaktadırlar. Toplumsal ayrım ve yetersizlik, Türkiye’deki öğrencilerin yaşam standartlarını ve eğitim olanaklarını büyük ölçüde etkilemektedir. Eğitime harcanan ödeneklerin fazlalaşması ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim oranları da büyüme olmasına rağmen okul yapıları, sorunlu hane geçmişinden eğitim hayatına katılan öğrenciyi olumlu etkilemeyip fırsat eşitliği sunmamaktadır. Özellikle sosyal tehditler, hastalıklarla birlikte dijital uçurum derinleşmektedir.

3.3. Dezavantajlı Gruplar ve Dijital Uçurum

Dezavantajlı gruplar toplumsal yaşamdaki dışlanma olarak ele alınmaktadır. Yoksul bireyleri ifade edilmek için kullanılmaktadır. Bütün haklardan geri kalma ve ona ulaşamama durumu olarak tanımlanabilir. 1997 yılında İngiltere’de faaliyete geçmiş Sosyal Dışlanmışlık Birimi toplumsal dışlanmayı, suçluluk, çalışma yaşamında yer almama, yoksulluk, çarpık yerleşme, sağlık sorunları ve hane içerisinde barınan bireylerin ya da yerleşkelerin karşı

karşıya kaldıkları olaylar bütünü olarak ifade etmektedir (SEU,2004). Yoksulluk ve beraberinde getirmiş olduğu ekonomik temelli problemler yani toplumsal ve kültürel imkanlara erişememe durumu dezavantajlılık olarak ele alınmaktadır. Baktığımızda hangi sosyal grupların var olan hangi sosyal olanaklara ulaşmadıkları ya da ulaştıklarının engellenmesidir. Bundan dolayı sadece dezavantajlı gruplar olarak ifade bulan iktisadi durum, ırk, cinsiyet, din, siyasal konum gibi farklı nedenlerle ayrışmalar sergileyen bireylerce oluşturulur. Bu sebeple dezavantajlılık ırksal ya da cinsiyete dayalı olarak kendini var edebileceği gibi dinsel, dilsel ve ırksal olarak da sonradan topluluk içerisinde var olmaktadır (Marka,2011).

Dezavantajlılığı yalnızca, etnisite, yoksulluk, cinsiyet, din gibi faktörlerle ele almak yetersizdir. Dezavantajlı gruplar; var olan ulusun çoğunluğu tarafından ulaşılabilen sağlık kurumu, sosyal hizmet, eğitim kurumu, çalışma yaşamı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gerisinde yer almakta ve yapılar da kendilerine imkanlar bulamamaktadırlar (Mayer,2003). Bu noktada ihtiyarlık, bir haneye sahip olamama, sosyal damgalanma gibi olgularla birlikte toplumun imkanlarına ulaşma hususunda zorluk yaşayabilecek birey ya da gruplar da dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Sosyal hizmetten yararlanması gereken gruplar; toplumda kısıtlı hayat şartlarını içinde barınan; nüfus değişkenine bağlı olarak, boyutları ve özellikleri bakımından, işlevsel, ruhsal, toplumsal, sağlık, politika, iktisat ve medeniyet oluşturma açısından modern toplum yaşamına erişebilmek için politikacıların eşliğinde ve düzenlemelerinde, sosyal koruma içerisinde, toplumsal güvenlik ve göreve ihtiyaç duyan toplumsal sınıflardır. Şahsi olarak güvenliği gerektiren gruplar arasında çocuklar, yaşlılar, engelliler, sığınmacılar, eski mahkumlar, kadınlar ve yoksullar yer almaktadır (Bayraktar,2014).

Çocuklar: Ulus içerisinde birbirinden ayrı sosyal tehlikelerle karşı karşıya gelen gruplardan birisini temsil eden çocuklar gerek çocuk işçiliği gerekse şiddet hatta çocuk gelin olgularıyla karşı karşıya gelmekte ve dezavantajlılığın farklı sonuçlarını ile karşılaşmaktadırlar. Sosyal dışlanma eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Yoksulluk ve çocuk işçiliği incelendiğinde ailelerin gelir seviyelerinin düşük olmasından kaynaklı yoksul ailelerin çocukları çalışmak zorunda kalmaktadır. Yoksulluk çocuk işçiliğinde itici bir faktör olarak görülmek, çocuklar bu durumda ailelerini desteklemek için çalışma yaşamında yer almaktadırlar. Bu çocuk işçiliği yoksulluğun nedeni olması ile birlikte sonucunun da bir örneğidir. İşverenler maliyeti düşük tutmak adına çocuk işçileri tercih etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte çocuk işçiliği artmakta ve bunun temel nedeninin ise kapitalist ekonomi olduğu görülmektedir. Bu çocuklar fiziksel ve psikolojik olarak sorunlar yaşarlar ve gelecekte olmak istedikleri mesleğin eğitimini almaktan geri kalırlar. Tam da bu noktada dezavantajlı grup olarak nitelendirilen çocuklar üzerindeki dijital uçurumu arttıran etkenler hane içi eşitsizliklerin kendini var etmesi ile hane içi zorbalığın çoğalmasıyla derinleşmektedir (Akkan,2020,1).

Yaşlılar: Yaşlılık olgusu, katılsal, ruhsal ve toplumsal olarak çeşitli alanlarda kendini var etmektedir. Globalleşme ile başlayan ve değişen yaşam standartları yaşlılar üzerinde adil olmayan tabakalı izlenim bırakmıştır. Buna bağlı olarak globalleşmeyi hızlandıran teknoloji ile ulusun dezavantajlı gruplarından birisi sayılan yaşlıları da önemli derecede etkilemiştir. Dijital uçurumda yaş önemli bir faktör olmaktadır. Yaş ilerledikçe bilgi iletişim aletlerini kullanma becerisinde azalma görülmektedir. Yaşlıların teknolojiye adapte olmalarının önünde farklı sorunlar olduğunu söyleyen Paul ve Stegbauer (2005), ana problemlerin ilk sırada yer aldığını ifade etmektedirler. Bakıldığında klasik telefonların istenilen düzeyde kullanılmaması, simgelerin birbirinden ayrışmaması, yaşın ilerlemesi ile beraber meydana çıkan sağlık sorunlarıyla birlikte fiziksel sebeplerle bilgi iletişim aletlerini kullanamamaları diğer bireylere oranla daha çok ayrımı meydana çıkartmış olmaktadır (Kurt & Tekeli, 2017,9) . Bu sebeple yaşlılar dijitalleşen dünyaya uyum sağlamamaktadır ve bu yapı içerisinde çağın gerisinde kalan grup olarak zihinlerde yer etmektedirler. Bu da yaşlılar için eşitsizlik formu oluşturmaktadır.

Engelliler: Engelliler 19. Yüzyılın sonlarına doğru siyasi alanlarda kendini var etmiştir. Özellikle, duyuşal, görsel ve dilsel anlamda engelli çocuklara ilişkin ABD’de eğitsel yöntemlerle inşa edilen merkezler kurulmuştur. Bu bağlamda ilerleyen süreçte İsviçre, Danimarka ve İngiltere’de de çalışmalar başlamıştır. Engelli olmak, doğuştan ya da sonradan bir hastalık, kaza sonucu fiziksel, zihinsel, psikolojik, toplumsal yetilerin belirli oran da yitirilmesidir (Kavaklı & Özkara,2012,66). Bu nokta da engellilerin toplumsal yaşamda ve geçmiş yıllarda devam ettirdikleri çalışmalara ulaşabilmesinde yaşadıkları problemler, güncel himaye yapılarının derinlemesine incelenmesiyle yeni yöntemler ortaya çıkarmıştır (Tokol, 2015). Pandemi ile birlikte genel ağ erişimi, bilgisayar, internet paketlerine sahip olan engelliler ve bunlara bakım sağlayan bireyler için bu sistem olumlu işlerken bu sistemi elinde bulunduramayan grupların ise hizmetlerden dışlanması dijital uçurumu derinleştirmektedir. Var olan eğitime ulaşım konusunda dışlanma söz konusu iken bu durum dezavantajlarını daha da arttırarak eşitliliği zorlaştırmaktadır. Bu noktada bahsettiğimiz dijital uçurum kısıtlılıkların ve eşitsizliklerin analiz edilmesi için önemli bir kavramdır. Bilgi iletişim teknolojilerine sahip olmayan engelli grupların ve ailelerinin var olan hassas noktasının daha da derinleşmemesi adına iktisadi açıdan bu bireylere çağın gereksinimlerine uygun teknolojik aletler ve ağ desteğinin sağlanması önem taşımaktadır.

Sığınmacılar: Sığınmacıların Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 sözleşmesine göre sığınmacı; Etnik kökeni, dini, uyruğu ve siyasi ideolojisinden ötürü, zorbalığa maruz kaldığından haklı nedenlerle korktuğu, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, yaşadığı bölgeye dönemeyen ya da var olan korku sebebiyle geri dönemeyen kişilerdir (Özcan,2005,13). Korunmaya muhtaç olan sığınmacılar, kendi coğrafyalarında ya da sığındıkları coğrafya da farklı koşullarda hayat mücadelesi vermektedirler. Türkiye’de yaşamlarını sürdüren yoksul bireylerin çocukları bilgi iletişim teknolojilerine ulaşımı tartışılırken, sığınmacı ailelerin evlatları pandemi sürecinde uzaktan eğitimden nasibini alarak olumsuz etkilenmişlerdir. Eğitimlerine devam edebilmek için gerekli ekipmanlara erişimi olmayan ve girim düzeyi düşük olan Türkçe bilgisi kısıtlı olan Suriyeli sığınmacı aileler evlatlarına eğitim hayatlarında destek olamamışlardır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, salgın öncesinde de eğitim döneminde olması gereken sığınmacı çocukların okula gitme oranı %63’tü ki bu tam anlamı ile yeterli bir düzey değildi. Yaklaşık 400 bin sığınmacı çocuğun eğitim hayatından uzak kaldığı görülmektedir. Salgın dönemince bu çocukların bir kısmı eğitim hayatlarından uzak kaldıkları için örgün eğitime dönüş sağlandığında bile çocukların eğitim kurumlarına gidemeyecekleri öngörülmektedir. Bu konu da geçerli bir politikanın oluşturulması gerekmektedir (gazeteduvar.com).

Eski Mahkumlar: Farklı sebeplerle meydana gelen toplumsal dışlanma birçok yapıda rastlanan toplum problemleriyle iç içe ve çok boyutlu bir kavramdır. Bu toplumsal problemlerden birisi de suç olmaktadır. Bütün toplumlarda farklı sebeplerden ötürü suç işleyerek cezaevine pek çok birey girmiştir. Mahkum serbest kaldığında günlük hayata ait çalışmalar hükümlülere karmaşık gelmektedir. Bakıldığında toplu ulaşım araçlarını kullanma, banka, hastane gibi devlet kurumlarında işlerini halletme, çalışma yaşamında yer alma, fatura ödemesinde bulunma, kendi yaşamında diğer bireylerle toplumsal bağlar kurma, çağın gereksinimleri olarak kabul gören bilgi iletişim araçlarını kullanmada senelerce ıslah evinde barınmış bir birey için kabullenilmesi zor bir durumdur. Hayata dair bilgileri geçmişe dayandığından ötürü var olan teknolojiye ulaşma ve kullanmada var olan teknolojiye ulaşan ve kullanan diğer bireylerle aralarında bir dijital uçurum belirginleşmektedir. Toplumsal hayata dair yenilikleri öğrenmek durumunda kalmaktadırlar (Soytürk,2013,46).

Kadınlar: Modern çağın en önemli getirisi eğitimidir. Kişi ve bulunduğu mevki üzerinde yapılan tanımlamalar eğitim düzeyini odak noktası haline getirir. Avantajlı kadın belirli bir eğitim düzeyine ulaşmış kişi olarak ele alınabilir. Dezavantajlı kadın ise eğitim olanaklarından faydalanamamış, istihdam da kendini var edememiş ve bundan dolayı da sosyal güvenliğe sahip olmayan birey olarak toplumda yer edinmiştir. Eğitim hayatına devam edemeyen kadın bu noktada toplumsal cinsiyete dayalı dijital uçurumda dezavantaj oluşturmaktadır. Toplumsal ağlarda rastladığımız toplumsal cinsiyet ayırımına yönelik ifadeler genellikle saptanamamaktadır. Bunun sebebi ise kadın mühendis ya da yazılımcı sayısının erkeklerden az olmasıdır. Bu bağlamda; yeterli düzeyde ekonomik kaynağın olmayışı, eğitimin sağlıklı bir biçimde işleyememesi, çalışma yaşamında toplumsal ve kültürel yönden teknolojik aletlere erişilememesi kadının dijital bölünmesine sebep olmaktadır (Davaki,2018,10 akt. Fatih Projesi,2012, 13).

Yoksullar: Sosyal ve ekonomik farklılıklardan ötürü değişim ile birlikte insanlar arasında da gruplar arası farklılıklar ve eşitsizlikler meydana çıkmaktadır. Bundan dolayı insanlar küreselleşmeyi küreselleşme de insanları etkisi altına almaktadır. Burada birbirlerini etkileyen bir yapının var olduğunu söyleyebiliriz. Tüketimdeki artışı, teknolojideki ilerleme ve sanal dünyadaki gelişmişlik ile bunu görebilmekteyiz. Bu nokta da ekonomi sosyal hayatta değişiklikler yaratarak farklı toplum tabakaları, farklı gelir düzeyleri de oluşarak sorunlara ve eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu eşitsizlikler ile toplumsal huzursuzluk ortaya çıkmakta ve eğitim, ekonomi, sağlık, bilgi iletişim teknolojilerine ulaşma konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Devlet her vatandaşa minimum seviye de yaşam olanağı sunmalıdır. Sosyal devlet olmanın temel bileşeni budur. Toplumsal eşitsizlik kavramı küreselleşmenin sosyal bir sonucudur. Özellikle modern toplumun gündelik yaşamında ve çalışma hayatında gerekli etkileşimi sağlayamayan yoksul tabaka bilgiye ulaşamama ve bunu aktaramama noktasında pasif kalmıştır. Bütün bu bilgiler ışığında Türkiye’de büyükşehirler, farklı ulusların barındığı bölgeler, devamlı gerçekleşen göçler, gelir dağılımının eşit olmaması, yaşamın gün geçtikçe pahalı olması gibi sebepler dezavantajlılığı meydana getirir. Sosyal bir gerçeklik olan dezavantajlı gruplarla ilgili bölgesel ve ulusal düzeyde tasarlanacak ve uygulanacak devlet söylemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Uygulanacak devlet söylemleri sadece kağıt üzerinde kalmayıp toplumsal eyleme yönelik olmalıdır. Böylesi bir durumun gerçekleşmemesi halinde toplum tarafından dışlanan ve çağın gerisinde kalan bireylerin dezavantajlılıktan kurtulmaları mümkün olmayacak, toplumsal isyan ve anomini oluşması ile suç oranları büyük ölçüde artış gösterecektir (Üniversite ile bağlantılı yayımlanmamış ders notu/metin).

3.4. Dijital Uçurumun Eğitim Sektöründeki Dezavantajlı Gruplar İçin Güçlü/Zayıf Analizi

Eğitim alanının önemli konusundan birisi de dezavantajlı çocukların eğitime ulaşım problemidir. Sığınmacı ailelerin çocukları, tek ebeveynli ailelerin çocukları, engelli çocuklar, çocuk işçilerin daha önce yapılan araştırmalarda eğitime katılım oranlarının düşük olduğu görülmüştür. Bu da toplumun ana problemlerinde birisi

olan uçurumu yeniden ürettiğini ve eğitime ulaşımında eşit olanakların olmadığını gözler önüne sermektedir. Aşağıda Tablo1 dijital uçurumun Türkiye’de eğitim sektörüne etkilerini nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1. Dijital Uçurum Açısından Eğitim Sektöründeki Dezavantajlı Gruplar İçin Güçlü/Zayıf Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Devletin genel ağ kullanımını dezavantajlı gruplara indirimli olarak ulaştırması	Bilgisayar, genel ağ ve online sistemlerin eksik olması
Devletin tv’de alternatif platformlarla eğitimi toplumun geneline ulaştırması	Veri maliyeti sebebiyle dijital sınıfların olmaması
Öğrencilere kısıtlı olsa da ücretsiz internet verilmesi	Yoksul hanelerin var olması
Kamuya açık alanlar da bilgisayar kullanımının olması	Eğitim kültürünün oluşmaması
Zamandan tasarruf	Gelir seviyesinin düşük olması
Öğrencilerin eğitim kurumlarındaki bilgi iletişim araçlarından faydalanması	Eğitim ve öğretime devamlılığın sağlanmaması
Kütüphanelerin olması	Öğrenme kaybının oluşması
Millet Kırathanelerinin öğrencilere açık olması	Eğitimde demokratik katılımın sağlanmaması
Devletin burslarla öğrenciyi desteklemesi	Keşfettikleri becerileri gösterememeleri
Öğretmen sayısındaki artışın olması	Ekonomik kaygı sebebiyle ailelerin destek olmaması
Okullardaki bilgi iletişim derslerine önem verilmesi	Birçok öğrencinin bilgi iletişim araçlarına sahip olmaması
Eğitim programlarını dezavantajlı kesime uygun olarak gerçekleştirme	Teknolojik araçlara sahip olmayan bireylere ek materyallerin sağlanmaması
Genel ağ sistemlerini ulaşılabilir hale getirmesi	Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitim olanaklarına erişememesi
Etkili rehberlik hizmeti	Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması
Kolay ve ulaşılabilir olması	İklim ve yeryüzü şeklinin bilgi iletişim araçlarına erişimini engellemesi
Mevcut teknik alt yapının olması	Kırsal kesimde yeterli ağ alt yapısının olmaması
İş insanlarının varlığı	Hızlı nüfuslanma ile ailenin teknolojik araç-gereçlere ulaşamaması
Sosyal ve ekonomik destek programlarının olması	Öğrencilerin teknolojik aletlere kapalı olması
Mekandan bağımsızlık	Motivasyon kaybı
Sosyal öğrenme	Etkileşim yetersizliği
Hayatın her alanında eğitime ulaşma	Çevrimiçi sınav yapılması
Öğrenme sürecinde aktif olma	
Sayısal okuryazarlık artmıştır	

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

5. SONUÇ

İnsanların eğitim, kazanç, ve sosyal birikimlerinin yarattığı toplumsal ve ekonomik eşitsizliğe, son dönemlerde teknoloji ve dijital eşitsizlikte eklenmiştir. Dijital materyallere ulaşma konusundaki en önemli ayırım, gelir düzeyindeki farklılıkların net bir biçimde kendini göstermesidir. Bu ayırım eğitim ve öğretimde bilgiye erişebilme de bireyler ve gruplar arasında ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu eşitsizliğin ortadan kalkması için devletin alacağı iktisadi ve politik kararlar ile gelir eşitsizliğinin ve bu kaynakların eşit biçimde bireylere ulaştırılmasına yön verilmelidir. Bu noktada eğitim gibi çok boyutlu bir yapıda eşitsizliği giderme ve fırsat eşitliliğini oluşturmada devlete büyük görev düşmektedir. Bu ölçütleri gerçekleştirmek adına politikanın eğitim ve çalışma yaşamında ve diğer bütün alanlarda toplumun genelinin eşit faydalanma payına sahip olması adına, tüzel, iktisadi ve toplumsal yaşamı yaratmak, çalıştırmak ve muhafaza etmekle yükümlüdür. Eğitimdeki dijital bölünmenin giderilebilmesi adına var olan eşitsizliğe yol açan etmenlerin çözümlenmesi önemlidir. Politikacılar ve akademisyenler değerlendirme araştırmalarında birlikte hareket ederek bu sorunları iyi algılayıp sorunu analiz edebilecek kalitede hükümler yürütebilirler.

Türkiye’de pandemi dönemi ile beraber derinliğini hissedilen dijital uçurumun giderilmesi konusunda mikro düzeyde bazı girişimlerin yapıldığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda pandemi sürecinde eğitimdeki dijital bölünmeyi meydana çıkaran problemlerin sağlıklı biçimde çözümlenmesi yapıldığı ve devletin genel ağ kullanımını dezavantajlı gruplara indirimli olarak ulaştırması, kamuya açık alanlar da bilgisayar kullanımının olması, öğretmen sayısındaki artışın olması gerçekçi hükümler alındığı söylenebilir. Fakat bakıldığında bu durum eğitimde dijital bölünmenin olmadığını da göstermemektedir. Tam olarak var olan problemlerin giderilmemesi durumunda bir sonuç alınmadığı ve bununla beraber eğitim de dezavantajlı grupların bilgisayar, genel ağ ve online sistemlere uzak olmaları, yoksul hanelerin fazla olması yapılan politikaların yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu sebeple; eğitim kurumunun eşitlik boyutunda denetlemenin sağlanması, gerçekçi hükümlerin alınması ve pratikte sürdürülmesi eğitimdeki dijital uçurumu en aza indirme konusunda önemlidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. (2011). Bilgi Toplumu ve Küreselleşme Bağlamında Küresel Rekabet Ortamı. Ankara. *Nobel Akademik Yayıncılık*.

- Akkan, B. (2020). Covid-19'un Çocuklar Üzerinde Etkisi ve Çocuk Odaklı Sosyal Politikalar. Tesev Değerlendirme Notları.
- Alan, G. (2020). UNESCO: 826 milyon öğrencinin evinde bilgisayar yok. <https://tr.euronews.com/2020/04/21/unesco-826-milyon-ogrencinin-evinde-bilgisayaryok> (Erişim tarihi: 17.01.2022).
- Aytun, C. (2007). "Erformasyon Toplumu Kapsamında Dijital Bölünme Kavramı." *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 11(2). 50
- Bayraktar, İ. (2014). Dezavantajlı Gruplar. (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Bülbül, M. (2020). *Eğitim Hukuku*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ceres, P. (2020). A 'Covid Slide' Could Widen the Digital Divide for Students. <https://www.wired.com/story/schools-digital-divide-remote-learning/> (Erişim Tarihi: 17.01.2022)
- Çoban, H. (1997). *Bilgi Toplumuna Planlı Geçişten Kaçınılamaz*. İstanbul. İnkilap Kitapevi.
- Değirmen, G.C. & Vural, B. C. & Özbükerci, İ. (2016). Bilgi Toplumu ve Dijital Uçurum Unsurlarının Ülkelerin Gayri Safi Milli Hasılasına Göre Yorumlanması: Bir Durum Saptaması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 1(2), 105
- Dönmezler, S. (1990) *Toplum Bilimi*. Der Yayınları. İstanbul.
- Fatih Projesi ve Dezavantajlı Kadınlar Çalışması Değerlendirme Raporu: T.C. M.E.B Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü İleri Eğitim Teknolojileri ve Araştırma Grup Başkanlığı. 2012.
- Güvel & Aytun. (2009). Sayısal Uçurum, Türkiye ve Avrupa Birliği Üzerine Bir Endeks Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2).
- Hamzaoğlu, O. (2014). Eşitlik, Hakkaniyet, Hak, Toplum ve Hekim.
- Hüsnuoğlu, N. & Öztürk, L. (2017). Dijital Bölünme: Nedenleri ve Türleri. *Giresun Üniversitesi İİBF Dergisi*. 3(5).
- Issa, Nader. (2020). CPS to Buy New Computers for Students to Use at Home, Ramp up eLearning during Coronavirus Shutdown. <https://chicago.suntimes.com/coronavirus/2020/3/25/21194851/cps-computers-digitaldivide-public-schools-coronavirus-shutdown> (Erişim Tarihi: 04.01.2022).
- Junio, D.R. (2020). Digital Divide in the Time of COVID-19. United Nations University. <https://cs.unu.edu/news/news/digital-divide-covid-19.html> (Erişim Tarihi: 22.01.2022)
- Kavaklı, U & Özkara, E. (2012)ç Kişisel, Sosyal ve İş Hayatında Özürlü Bireylere Tanınan Haklar ve Özürlü Olguların Medikolegal Değerlendirilmesi. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*. 26(1).
- Kılıç, Ç. (2011). "Küreselleşen Dünyada Dijital Bölünme Soeunu." *Erzincan Eğitim fakültesi Dergisi*. 13(1).
- Marka Doğu Marmara Kalkınma Ajansı. (2011). Dilovasında Dezantajlı Grupların İstihdam Potansiyelinin Artırılması: Araştırma Sonuç Raporu.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayıncılık. Ankara.
- Mishra, S. V. (2020, June 3). COVID-19, Online Teaching, and Deepening Digital Divide in India. <https://doi.org/10.31235/osf.io/wzrak>
- Nerse, S. (2020). Dijital Eğitimde Eşitsizlikler: Kırsal ve Kentsel Ayrımlar ve Sosyoekonomik Faklılaşmalar. *İnsan ve Toplum Dergisi*. DOI: 10.12658/M0548
- OECD.(2001). Dijital Ayrımı Anlamak, France: OECD Yayınlar.
- Özcan, M. (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı. Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları. Ankara.
- Özer, M. & Gençoğlu C. & Suna, H. E. (2020). Türkiye'de Eğitimde Eşitsizlikleri Azaltmak İçin Uygulanan Politikalar. *OMÜ Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39(2). DOI: 10.7822/10.7822/omuefd.828176
- Öztürk, L. (2005) "Türkiye'de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine bir Değerlendirme," Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 111-131.

- Robinson ve vd. (2003), “New Social Survey Perspectives on the Digital Divide”, IT & Society akt Hüsnuoğlu & Öztürk, (2017). Dijital Bölünme: Nedenleri ve Türleri. *Giresun Üniversitesi İİBF Dergisi*. 3(5).
- SEU (2004). The Social Exclusion Unit. Office of the Deputy Prime Minister, West Yorkshire: ODPM Publications.
- Sezgin, S. & Fırat, M. (2020). “Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim ve Dijital Uçurum.” *Uluslararası Stratejik Konferans Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Bildiri Kitabı*. 520.
- Soytürk, S. (2013). *Hükümlü ve Tutukluların Sosyal Hizmet Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi: Karaman M Tipi Kapalı- Açık Cezaevi Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi).
- Şen, A & Akdeniz, S.(2012). Sayısal Uçurum ile Başetmek: OECD Trendleri Ve Türkiye. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*.7(1).
- Tokol, A & Alper, Y. (2015). Sosyal Politika. Bursa. *Dora Yayıncılık*. 6. Baskı.
- TÜİK. (2019). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. (Erişim Tarihi: 19.01.2022) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 adresinden erişilmiştir.
- Türk, E. (2015). Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim. Ankara. *Ortaöğretim Genel Müdürlüğü*.
- Xiheng, J. (2020). How to bridge the digital divide in online education? Akt. Sezgin, S. & Fırat, M. (2020). “Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim ve Dijital Uçurum.” *Uluslararası Stratejik Konferans Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Bildiri Kitabı*. 520. <https://covid19.chinadaily.com.cn/a/202005/08/WS5eb5049ca310a8b241154449.html> (Erişim Tarihi: 17.01.2022).
- Yavaş, T. & Aygün, B. & Ulak, H. (2021). Türk Milli Eğitim Sisteminin Amaçladığı İnsan Profili: Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Temelinde Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(1), 42-56.
- Yıldız, A & Vural, R.A. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Derinleşen Eğitim Eşitsizlikleri. Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi 6. Ay DeğerlendirmeRaporu.
- Gazeteduvar.com.tr/pandemi-doneminde-turkiyenin-multeci-karnesi-haber-1526042 (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- Toplumsal Eşitsizlik ve Dışlanma. Yayınlanmamış ders notu, Sosyoloji Bölümü, Çankırı Karatekin Üniversitesi. Çankırı.

Subject Area
LiteratureYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1691-1697Arrival
30 March 2022Published
30 May 2022Article ID Number
62271Article Serial Number
14Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62271>

How to Cite This Article
Çelenlioğlu, A. (2022).
“Tâhâ Hüseyin’in Edîb
Adlı Romanında Mısır
Modernleşmesinin İzini
Sürmek” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1691-1697

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Tâhâ Hüseyin’in Edîb Adlı Romanında Mısır Modernleşmesinin İzini Sürmek**Tracing Egyptian Modernization In Taha Hussein's Novel “Adeeb”**Asiye ÇELENLİOĞLU¹ ¹ Doçent Dr.; Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye**ÖZET**

Fransız İhtilali ile tohumları atılan milliyetçilik kavramı ulusların özgürlüğü yanında bu özgürlüğü destekleyecek “sosyal, siyasî ve kültürel özerkliği kazanması” ana fikrinde temellenmiştir. Mısır’ın Napolyon istilasıyla başlayan Batı’yla teması, sadece ulusal bilincin oluşmasında değil söz konusu alanlarda farkındalık kazanılmasında da etkili olmuş, bu süreçte dinî, siyasî ve kültürel şartların haznesinde yoğrulan değişim, sürece dair yükselen farklı seslerin arasında yoluna devam etmiştir. Dünyanın küçük bir köy haline geldiği şimdiye kıyasla değişimin oldukça zor olduğu söz konusu yıllarda, din ve geleneğin etkisiyle oluşan direnci tahmin etmek zor değildir. Dönemin yeni formlarla oluşmaya başlayan edebi yazınında; tarihi literatürde birer madde olarak yer alan modernite araçlarının yaşamsal arka planını, değişimin çetin sürecini, bu sürece hâkim olan duygusal ve düşünsel atmosferi bulmak mümkündür. Bu anlamda Tâhâ Hüseyin’in ‘Edîb’ adlı romanı; toplumsal değişimin ana hatlarını, kültürel çatışma ve yozlaşmayı, moderniteye karşı toplumsal tavrı ortaya koyan önemli bir yapıttır. Söz konusu çalışma, süreci roman çerçevesinde değerlendirip toplumsal arka planına işaret etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Edebiyat, Roman, Gelenek, Modernite**ABSTRACT**

The concept of nationalism, the seeds of which were planted with the French Revolution, is based on the freedom of nations as well as the main idea of gaining social, political and cultural autonomy to support national freedom. Egypt’s contact with the West, which started with the Napoleonic invasion, kindled formation of national consciousness and awareness in aforementioned areas, and in this period, the transformation forged with various religious, political and cultural conditions continued on its way among a multitude of rising voices about the ongoing process. It is not hard to predict the resistance created by the influence of religion and tradition at those times when change was very difficult compared to now the world evolving into a small village. It is possible to find the background of everyday tools of modernity in historical literature, the arduous process of change, the emotional and intellectual atmosphere dominating this period in the literary works of the era which began to take shape with new genres. In this sense, Taha Hüseyin’s novel “Adeeb” (1935) is a significant masterpiece that exhibits the main outlines of social change, cultural conflict and corruption, and the social attitude against modernity. The given study aims to evaluate the process in the framework of the novel and point out its social background.

Key Words: Egypt, Literature, Novel, Tradition, Modernization**1. GİRİŞ**

Toplumsal yapıya dair bütün kuramların ortak noktası değişim, her çağın tartışmasız gerçeği olmakla birlikte şimdiye kıyasla iletişimin güç olduğu toplumlarda hem daha sancılı hem de daha yavaş seyretmiştir. Daha üst bir uygarlıkla temas, bu uygarlığa öykünme ve ulusal kimlikle yoğurarak millileştirme şeklinde ifade edilebilecek olan değişim süreçleri toplumun dinî, siyasî ve kültürel şartlarına göre değişken bir ivme gösterir. Din ve geleneğim hâkim tavrı değişimden en fazla etkilenen olgular olması nedeniyledir. Tarafların kutuplaşması sonucu yaşanan çatışma sadece değişimin hızını etkilerken domino taşı tesiriyle bütün alana yayılarak karşı konulmaz bir dalgaya dönüşür.

Napolyon’un Mısır kuşatmasıyla başlayan (1798) ve Mehmet Ali Paşa döneminde hızlanan Batılılaşma süreci, Osmanlı modernleşmesinde yaşanan benzer tartışmalara sahne olmuştur. Söz konusu dönemde her iki coğrafya için aklın tasarrufunun kalktığı, ilmin nakle teslim olduğu yönündeki eleştiri, dinde tecdid fikrini gündeme getirirken tevekkül ve teslimiyet inancının da sorgulandığı görülür. Cemaleddîn Afgânî (1838-1897) ile başlayan “dini, aslı kaynaklarına döndürme çağrısı” öğrencisi Muhammed Abdûh (1849-1905) ile devam etmiş (Abdûh 2005), istiklal marşı şairi Mehmet Akif’te de yankı bularak, onun pek çok şiir ve hutbesinin ana fikrini oluşturmuştur.

Bu iki coğrafyada moderniteye kaynaklık eden ülke ve toplumsallaşmasında etkili olan araçlar karşılaştırıldığında görülen benzerlik ve edebiyatın bu süreçte oynadığı rol şaşırtıcıdır. Osmanlı’da Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin¹ Fransa izlenimlerini kaleme aldığı *Sefaretnâme*’si (1721) ile Rifâa Râfi et-Tahtâvî’nin *Tahlisu’l-İbriz fi Telhîsu’l-*

¹ Gençliğinde Yeniçeri Ocağı’nın 28. Ortasına (28. Tabur) yazıldığı için “Yirmisekiz” lakabıyla anılan Mehmet Çelebi III. Ahmet tarafından 1720 yılında Fransa’ya büyükelçi olarak gönderilmiştir. Onun bu seyahati anlatan *Sefaretnâme*’si hem Türk edebiyatını süsleyen bir eser hem de tarihe not düşen bir kayıt olarak önemlidir. (Rado 2020).

Bâriz (1834) adlı bu ülkede bulunduğu sırada şahit olduklarını dile getirdiği eseri benzer özelliklere sahiptir. Türk modernleşmesini bu tarihe indirgeyenlerin olduğu düşünüldüğünde, Mısır modernleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilen Napolyon'un Mısır'ı işgali ile arasında yarım asırlık bir zaman olduğu görülür.

2. MISIR'DA YENİLEŞME HAREKETLERİ

Kalabalık bir bilim heyetiyle Mısır'a giren Napolyon'un başlattığı yenileşme hareketi (Yalar 2009:55), Osmanlı'nın işgale son vermesi için gönderdiği Mehmet Ali Paşa (1769-1849) tarafından devam ettirilmiş, matbaanın kurulması, tercüme heyetinin oluşturulması, yurt dışına öğrenci gönderilmesi, modern okulların açılması şeklinde askeri alanı besleyecek bir çerçevede kalması hedeflenirken çıkarılan gazete ve dergilerle toplumsal hayatı da içine alan bir kültürel etkinliğe dönüşmüştür.

Mısır modernleşmesinin önünde direnç gösteren iki unsur olarak din ve geleneğin değişimle kurduğu ilişkiye göre değişik modellemeler ortaya çıkmış, klasik kültürün odağını oluşturan Ezherli camianın içinden Hasan Attar ve Tahtâvî gibi âlimler Batı'nın ilim ve tecrübesinden yararlanma fikrini savunmuştur.

Dini, yenileşmenin karşısında engel olarak görmekten ziyade geri kalmışlığın nedenini “dinin özünden uzaklaşma” ve “çoğu dinde bidat olarak ortaya çıkan geleneklere bağlanmak”ta arayanlar “İslam'ı ana kaynaklarına döndürme fikri”ni savunmuştur. Bunlardan biri olan Abdûh'un batıya karşı tavrını belirleyen aşağıdaki cümleler Mısır toplumsal hayatında modernleşmenin temellerinin belirlenmesinde etkili olmuştur:

“Vatanlarına gerçekten iyilik etmek isteyenler gayretlerini ulusun terbiyesi ve eğitimin yaygınlaştırılmasına sarf etmelidir. Ülkenin eğitim öğretim sisteminde yapılacak iyileştirme başka birimlerde yapılacak reformları da kolaylaştıracaktır. Ancak Batı'nın fikir ve öğretilerini ülkeye aktararak kısa bir süre içinde Batı medeniyetleri seviyesine ulaşmayı hedefleyenler büyük bir yanılğı içindedir. Böyle yapmakla uzun soluklu bir dönüşüme sondan başlamış olacaktırlar. (...)

Korkarız ki Batıyı körü körüne taklide ve sondan başa doğru gitmeye devam edersek ahlak ve adetlerimizi kaybedip ondan körü körüne uzaklaşacağız.” (el-Muhâfaza 1987:162)

Yine Osmanlı ve Mısır örneğinde modernleşmenin aracı olarak edebiyatın benzer tavır takındığı, bu sorunsalın tartışılması ve olgunun toplumsallaşmasında etkin rol oynadığı görülür. Din ve geleneğin toplumsal değişim üzerindeki etkisi Modern Mısır edebiyatında yeni edebi formlardan biri olan romanın sorunsalları arasında da yerini almış, Batılılaşmanın toplumsal yönüne değinen Tâhâ Hüseyin'le birlikte Tefvik el-Hâkîm (1898-1987) de *Uşfûr mine 'ş- Şark* adlı romanında bu sorunsalı işlemiştir.

Tâhâ Hüseyin'in *Edîb* adlı romanı eğitimin moderniteye aracılık eden yönü ve yurt dışına giden öğrencilerin hem kültür taşıyıcıları hem de değişimin öznesi olarak psikolojik ve sosyolojik evrimlerinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Yeni oluşmaya başlayan bir tür olan roman sanatının ilk örneklerinden sayılan eser, anlatıcı yazar tarafından hikâye edilen ve arkadaşıyla yazışmalarının büyük yer tuttuğu 108 sayfadan müteşekkil, küçük hacimli bir yapıttır. Tâhâ Hüseyin eseri fasih Arapça ile kaleme almış, söz konusu dönemde bazı yapıtlarda yer alan halk dilini hiç kullanmamıştır.

Mısır'ın batılılaşma sorunsalına ışık tutması açısından önemli bir yere sahip olan *Edîb*'e yöneltilen “yazarın *Eyyâm* adlı biyografisinin devamı” olduğu şeklindeki eleştiri, eserin roman özelliği taşıması ve -çok iyi beslemese de- oluşturduğu karakterler açısından haklılığını yitirmektedir.

3. EDİB

Değişimin bireysel tasarruflardan toplumsal ve kültürel etkinliklere, yaşam biçiminden düşünce tarzına kadar hayatın her alanına hâkim olduğu bir devri kavramak isteyen sosyal bilimci, baş vurduğu tarihi vesika ve belgelerle olgunun görünen yönünü deşifre etmekten öteye gidemezken, dönemin sorunsallarının tartışıldığı edebi metinler toplumsal anlamada önemli içeriğe sahiptir. Söz gelimi; ilk tiyatro eserinin ne zaman sergilendiği, ilk sinema filminin ne zaman gösterime girdiği, ilk üniversitenin açılış tarihi ya da kızların okullaşma oranı Mısır'da modernitenin hangi araçlarla ne tarihte ve ne ölçüde ilerlediğini gösterirken değişimin toplumsal yapıya etkisi, yeni oluşumların eski ile ilişkisi ve bu süreçte yaşanan sancı dönemi konu edinen edebi yapıtlarda ortaya konmuştur.

Eğitim süreci Küttâp, Ezher çizgisinde ilerlerken Mısır'da 1908 yılında açılan ilk üniversite ile modern eğitimi deneyimleyen Tâhâ Hüseyin ezber dayalı ilkinin aksine analitik düşünmeyi amaçlayan bu eğitime meftun olmuş, öğrenci heyetiyle gittiği Fransa'da yaşadığı izlenimlerden yola çıkarak modernitenin birey ve toplum üzerindeki etkisini 1935 yılında yayınladığı *Edîb* adlı eserinde tartışmıştır.

Yayınlandığı tarihe rağmen Mısır Üniversitesi'nin açıldığı 1908 yılına işaret eden eserde anlatıcı yazar edebiyata düşkünlüğü dolayısıyla Edîb adını verdiği arkadaşı etrafında gelişen olayları anlatırken yeni bir kültürle temasın birey ve toplum üzerindeki etkisine odaklanmıştır.

Ezher öğrencisi olan anlatıcı yazar modern üniversitesinin açıldığı ilk günlerde gürültü çıkartarak dersi sabote eden otuz yaşlarındaki bir gençle tartışmış, sonradan arkadaş olduğu bu kişiyle aynı köyde büyüdüklerini öğrenmiştir (Hüseyin 2014:15). Edebiyata olan düşkünlüğü nedeniyle anlatıcı yazarın Edîb adını verdiği bu konuşkan genç, yeni ile eski arasında yaşadığı çelişkiye rağmen Avrupa'yı ilmin kaynağı olarak gören, bu nedenle gittiği Fransa'da yeni kültürün kurbanı haline gelen bir yapıda karakterize edilmiştir. Ancak yazarın bazen ilmi hafife alırken bazen ona meftun olan, bir yandan yeniyi kutsarken bir yandan eskiye hüznlenen bu karakteri iyi yapılandıramadığı görülür. Belki de Tâhâ Hüseyin çizdiği bu karakterle Batı karşısında şaşkına dönen bir nesli sembolize etmek istemiştir.

Yazarak ya da sözlü ama ne olursa olsun duygu ve düşüncelerini paylaşmak isteyen, konuşurken lafı uzatıp çoğu zaman konudan uzaklaşan Edîb, liseyi bitirdikten sonra Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmaya başlamıştır. Özgür düşünceye olan tutkusu nedeniyle yurt dışında eğitim almak istemiş, başvurusu kabul edildiğinde evliliği engel teşkil ettiği için eşinden ayrılma kararı almıştır. Eski ile yeni arasında bocalayan ancak moderniteye karşı koyamayan Edîb'in eşinden boşanması ve Fransa'daki yeni hayatı, geçirdiği buhran sonrası intiharı hikâyenin ana hatlarını oluştururken eserde kültür çatışması çarpıcı bir şekilde işlenmiştir.

Mısır Batılılaşmasının duygusal arka planına ışık tutan eser, içeriğindeki temel başlıklar olan eğitim, dinde reform ve kültür çatışması adı altında incelenmiş konunun çerçevesi çizildikten sonra romana yansıyan yönü tartışılmıştır.

4. DİNDE REFORM

Toplumsal yapının önemli bileşenlerinden biri olan din olgusunun Fransız devrimiyle sarsılan iktidarı sonrası meydana gelen ahlâkî boşluğu doldurmak için Durkheim başta olmak üzere pek çok düşünür girişimde bulunmuştur. Bu noktada, Saint-Simon ve Auguste Comte'un yeni bir din kurma çabaları 19. yüzyıl düşünürlerinin din olarak gördüğü "bilim" in saltanatıyla sonuçlanmıştır (Kabakçı 2021).

Metafizik bilginin toplumsal normları belirleme yetkisini yitirdiği bu dönemde İslam'ın her çağ ve dönemde temel kaynak olduğu, bilimsel bilgiye onun aracılığıyla ulaşılabileceği iddiası Kur'an'ın bilimsel yorumlamalarına kapı aralamıştır.

Tarih içinde kişisel gücünü din ile perçinlemek ya da dini, menfaat kapısı edinmek isteyenlerin yorumlarıyla akışkanlığını yitiren ve bu yüzyılda geri kalmışlığın nedeni olarak gösterilen dini, asli kaynağına döndürerek içtihat ruhunu canlandırma düşüncesine karşı Ezher şeyhleri ikiye bölünmüştür.

Tâhâ Hüseyin *Eyyâm*'da uzun uzadıya küttapta aldığı temel eğitiminden söz etmiş, Ezher'de okumaya başladığında hissettiği heyecanın zamanla yerini, ezbere ve tekrara yönelik bilgiler nedeniyle bezginliğe bıraktığından bahsetmiştir. Akıllı temel alan ve düşüncenin hâkimiyetine inanan ulemanın öğrencilerde geliştirdiği bakış açısı, dini güvenli alan ilan eden ve tekâmüle karşı çıkan diğer gurupla çelişmeye başlamıştır.

Mısır gündemini bizatihi deneyimleyen Tâhâ Hüseyin'in geleneksel inancı ve onun savunucularını alayla karşılayan, din ve geleneği moderniteye kurban eden Edîb'i, "özü yitirmeden tekâmül etmek" fikrini savunan tecdîd sahiplerine ters düşmektedir. Fransa'daki özgür yaşamın kendisini baştan çıkaracağı fikrini baştan kabul ederek karısına sadık kalamayacağı için onu boşamaya kalkan Edîb kendisine karşı çıkan anlatıcı-yazarı "Ezherli" kalıbına hapsedtiği gibi dinin temel kurallarını özgürlüğün potasında eritme temayülünde bulunmuştur.

Anlatıcı yazar, "Avrupa'ya gittiğinde günah işleyeceğini biliyor buna rağmen gitmekte ısrar ediyorsun, o halde sen, günah işlemekte kararlısın!" dediğinde, kahkahalarla gülen Edîb, onu "Fransa'ya giden kâfir ya da en azından zındıktır!" diyen Ezher şeyhleriyle bir tutmuş; boş yere fakülteye gidip Avrupalı hocaları dinlediğini söyleyerek arkadaşıyla alay etmiştir (Hüseyin 2014:50).

Şapka takarak Batılılaşmak ya da sarık sararak doğuya hapsolmek, şeklinde İslam dünyasının Batı'yla temasından itibaren var olagelen kutuplaşmanın eserde de yer alması dönemin gündemine işaret etmesi bakımından önemlidir. Edîb'in "hâlâ daha itaat ve günah kelimelerine inanıyor musun?" sorusu bu gündemin satır başlarından birini oluşturmaktadır (Hüseyin 2014:52).

5. EĞİTİM

İhtiyaca yönelik iş gücünün yetiştirilmesi görevi üstlenen eğitim bir toplumsallaşma aracı olarak değerlerin nesilden nesle aktarılmasını da sağlar. Modernitenin toplumsallaşmasında önemli rol oynayan eğitim, sanayi

devrimi sonrası yapının kurumsallaşarak istikrarını hedeflerken postmodern anlayış yaratıcı düşünceye kapı aralamıştır.

Bunun gibi Mısır'da Batılılaşma hareketine kadar temel eğitimin ana kolunu oluşturan 'küttâp' ve dinî eğitimin merkezi olan 'Ezher' klasik bilginin tedavül merkezi olarak görev üstlenmiştir. Geleneğin kalesi olan Ezher, Fatimîler döneminde inşa edilmiş (972), Şii inancının yayılmasında bir eğitim kurumu olarak rol alan cami, çeşitli vakıflarla desteklenip geliştirilmiştir. Eyyübîler döneminde ihmal edilirken Memlûklülük döneminde etrafına inşa edilen medrese ve revaklarla yeniden etkin hale getirilmiştir. En parlak dönemini ise Osmanlı çatısı altında yaşamıştır.

Söz konusu dönemde sadece Mısır'ın değil tüm Arap dünyasının eğitim kurumu olarak görev yapan cami, öğrencilerin ait olduğu bölgeye göre adlandırıldığı revaklarda (Mısır'ın Sâid bölgesinden gelen öğrenciler için Revâku's- Saâyide, Mekke'den gelenler için Revâku'l-Mekkîyyî) kendi hoca, öğrenci ve Revâku'ş-Şeyh adı verilen, başlıları öğrenci ve hocalara dağıtmaktan sorumlu idarecilerle eğitimini sürdürmüştür.

Ezherde'ki belli bir yöntem ve programa bağlı kalmaksızın ezbere yönelik, metin şerhi ve şerhe talik mahiyetindeki eğitim yenileşme döneminde sorgulanmaya başlamıştır. Tâhâ Hüseyin, *Eyyâm* adını verdiği otobiyografisinin üçüncü bölümünde bu eğitimi eleştirirken Mısır'da ilk üniversite açıldığında duyduğu heyecanı dile getirir:

"Sabah namazından sonra tevhit, güneş doğduktan sonra fıkıh dersi, duha vakti çocuk birkaç lokma yedikten sonra bir tane, öğle namazını kıldıktan sonra bir tane daha nahiv dersi. Sonra bir parça kurumuş ekmekle karnını doyurduğu, akşama kadar süren uzun uzadıya bir ara. Akşam namazından sonra şu ya da bu hocadan dinlediği mantık dersi.... Bütün bunlar alışılmış, kalbini, ilgisini, aklını doyurmayan, bilgisine yeni bir şey katmayan derslerdi. Ezherlilerin 'meleke' dediği şeyi edinmiş, şeyhlerin tekrarlayıp durduğu faydasız bilgileri anlama becerisi kazanmıştı.

Fakülte kelimesi söylendiğinde, daha önce duymadığı bu şeyi çok yadırgamıştı. Tek bildiği sabahın köründen gecenin bir kısmına kadar vaktini geçirdiği camiydi. Fakülte neydi, Ezher'le ya da şeyhlerin mekânı olan camilerle arasında ne fark vardı? Bazı şeyhler ne kadar da sık derslerini Ezher yerine bu camilerden birinde yapar olmuştular. Camiler arasındaki yolculuk onu biraz da eğlendiriyordu.

Yakından tanıyınca üniversitenin ne olduğunu anlamıştı. Diğer okullardan farklıydı. En büyük özelliği Ezher'de yapılan derslere hiç benzememesiydi. Derse sadece sarıklı öğrenciler gelmiyor, aralarında şapka takanlar da bulunuyordu. Sayıları belki de daha çoktu çünkü onlar Ezher'den çıkıp gelmiyor – o zaman söylendiği gibi- okul çocuklarının boşa zaman harcadığı kabukla meşgul olmuyorlardı." (Hüseyin 1992:312)

Üniversitenin yanı sıra Mehmet Ali Paşa döneminde ilki 1816 yılında mühendishane, 1827'de tıbbiye, 1836'da dil okulu ve 1827'de Kasru'l Aynî el- Harbiyye olmak üzere modern sistemle eğitim veren okulların açılması ve yurt dışına eğitim amaçlı öğrencilerin gönderilmesi Mısır modernleşmesinin temel taşı olmuştur. Ezher'in modernleşmeye karşı tutumunun tamamen olumsuz olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Zira mevcut durumu koruyarak güvenli alanda kalmak isteyenler, Batı'ya eğitim için giden öğrencileri dinden çıkmakla itham edenler yanında din ve bilimi aynı potada eriten ve onu aslî kaynağına döndürerek işlevsellik kazandırmak gayesinde olanlar çoğunluktadır. Ezherli öğrencilerin fakülteyi büyük bir sevinçle karşılaması ve üniversite eğitiminin köy çocukları arasında da yayılması, Mısır'da modernite önünde geleneğin dinden daha büyük bir engel olduğunun işaretidir.

Edîb, klasik eğitimle yetişen Ezherli öğrencileri üniversitede şahit oldukları her türlü konferansı hayranlıkla dinledikleri için eleştirirken, kendini ateşe atan pervane misali meftun olduğu Fransa'da can vermiştir. Sadece Ezher'de verilen eğitimi değil Mısır Üniversitesindeki konferansları da küçümserken bilginin kaynağı olarak kitapları görmektedir:

"Ne duymak istiyorsunuz, ama sizi mazur görmek gerekir; Ezher'den geliyorsunuz sizin için her şey kıymetli ve her şey yenidir.

(...)

Konferanstan çıkar çıkmaz yanımıza gelir; "konferansı beğendin mi diye sorarken cüppemi ya da kaftanımı çekiştirirdi. Evet diyecek olursam; "Neyini beğendin? Gerçekten anladın mı?" diye karşılık verirdi. Sıkça söylediği şey; derslere karşı bu kadar istekli ve hırslı olmamamızı, sandığımız kadar değerli olmayan bu şeyler için helak olmaya gerek yoktu." (Hüseyin 2014:11)

Mısır modernleşmesine şahitlik eden Tâhâ Hüseyin, makalenin konusu olan *Edîb* adlı romanı başta olmak üzere otobiyografisini yazdığı *el-Eyyâm* (Günler, 1929) ve eğitim sistemiyle ilgili öneriler sunduğu *Müstakbelü's-Sekâfe*

fi Mısır (Hüseyin 1996) (*Mısır'da Kültürün Geleceği*, 1939) adlı eserlerinde modernite aracı olarak okulların oynadığı rolü tartışmıştır. Modern eğitimi olumlarken klasik eğitimin sembolü haline gelen Ezher'i eleştirdiği bu eserlerde, yurt dışına eğitim için giden öğrencilerin yaşadığı kültür çatışmasını ve kültür elçileri olarak oynadıkları rolü de görmek mümkündür.

6. KÜLTÜR ÇATIŞMASI

Yurt dışına eğitim için giden öğrenci heyetleri Mısır Batılılaşmasında önemli diğer bir unsurdur. Mehmet Ali Paşa döneminde İtalya, İngiltere, Fransa başta olmak üzere Batı ülkelerine gönderilen öğrencilerin 1813 yılından 1847 yılına kadar sayısı 319'a ulaşır. Fransa'ya 1826 yılında gönderilen ilk heyette bulunan 44 öğrenciden beşi sağlık ve liyakatsizlik sorunları nedeniyle eğitimini tamamlamadan dönmek zorunda kalmıştır. Bu öğrenci gurubu arasında hükümet memurları, Ezher mezunları ve modern eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler vardır. Söz konusu öğrenciler Batı kültürüyle tanışmış ve ülkelere sadece ilim alanında yeni beceriler kazanarak değil, tanıştıkları bu yeni kültürün taşıyıcısı olarak da dönmüşlerdir.

İlk defa Batı ile temas eden öğrenci velilerinin yaşadığı endişe, romanda aşağıdaki gibi betimlenmiştir:

“Sana ne annemin üzüntüsünü ne de babamın öfkesini anlatabilirim. Şu kadarını bil ki annem ancak çok ısrar edildiğinde sadece ölmeyecek kadar yemek yiyor, çok az uyuyor ve sürekli ağlıyor. Çok sevdiği dert ortağı oğlunu kaybedeceğinden o kadar emin ki... Üniversiteden, üniversiteyi akıl edenlerden, ilimden, ilime meftun ve ona davet eden herkesten nefret ediyor. Okullar vesilesiyle Mısır'ın tanıştığı medeniyete lanet okuyor. Babanın kardeşlerine yaptığı gibi beni küttaptan alıp onlarla birlikte iklim kasabasındaki okula gönderdiği günü hatırladıkça kahroluyor. (...)” (Hüseyin 2014:29)

Yurt dışından dönen öğrencilerin Batılılaşmada oynadıkları rol sadece yeni fikirleri gündeme getirmekle kalmamış bazı Avrupa adet ve geleneklerinin yayılmasında da etkili olmuştur. Yemek yerken çatal, bıçak kullanmak ve Avrupaî tarzda giyinmek bunlar arasındadır. Mehmet Ali'nin yurt dışından dönen öğrencileri bu davranışlardan sakındırdığı bilinmektedir (Hüseyin 1996:137).

Mısır romanının çıkış noktalarından biri olan kadın konusunun da moderniteyle birlikte gündeme gelen tartışmalar arasında yer aldığı unutulmamalıdır. Mısır'da yenilikçi hareketin öncülerinden sayılan et-Tahtâvî modern Mısır düşüncesinin babası ve Mısır kültür hareketinin kurucusu olarak adlandırılır. Kız çocuklarının eğitimini savunan Tahtâvî'ye göre “Kızlar okuma, yazma, aritmetik gibi onların terbiye ve zekâsına katkı sağlayacak, erkeklerle konuşup fikir paylaşmasına imkân verecek ilimleri öğrenmelidir.” (el-Muhâfaza 1987:15)

Edib'in yurt dışına gitme isteği kabul edildiğinde eşinden boşanmasının asıl nedeni bekâr olmanın şart koşulması değil Fransa'ya gittiğinde karısına sadık kalamayacağı endişesidir.

Anlatıcı yazarın üniversiteye evli olduğunu bildirmemesi yönündeki teklifine aşağıdaki şekilde cevap verir:

“Yalan söylemenin günah olduğunu düşündüğüm için değil, karımı boşandıktan daha büyük günaha girme korkusuyla bunu yapmıyorum. Avrupa hakkında çok şey biliyorum; azımsanmayacak kadar roman okudum, Avrupa'ya gidenlerden çok şey dinledim. Bütün bunlardan Avrupaî yaşam tarzına kayıtsız kalamayacağımı ve karısına vefalı bir adamın yapması gerektiği gibi cazibesine karşı gelemeyeceğimi anladım. Eminim günaha batacağım, bütün bunları tek başıma yüklenmek istiyorum. Üniversiteye yalan söyleyebilirim fakat karıma yalan söyleyemem. Kulaklarıma kadar günaha batmışken ona vefalı bir eş gibi davranmak istemiyorum.” (Hüseyin 2014:50)

Edib, daha Fransa'ya gitmeden iradesini günahahtan yana kullanırken Marsilya'ya varır varmaz kaldığı oteldeki kat görevlisi Fernande ile ilişki yaşamıştır. İlk zamanlar karısından boşanmanın ıstırabını duyarken zamanla buna alışır, Fransa'da tanıştığı Aline ile yaşadığı aşk nedeniyle Sorbon'da aldığı derslerini ihmal etmeye başlar.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında Mısır'ın öğrencileri geri çağırmasına kulak asmayıp iyi gününde sefasını sürdüğü Fransa'yı kötü gününde terk etmeyeceğini söyleyerek Paris'te kalmaya devam eder. Savaş koşulları, içkiye düşkünlüğü ve istikrar bulmayan gelgitleri nedeniyle cinnet geçirir, akıl hastanesine kaldırılır ve orada ölür.

Paris'teki yaşamı Mısır'da büyük piramidin içinde nefessiz kaldıktan sonra dışarı çıkınca hissettiği hafifliğe benzeten Edib (Hüseyin 2014:89), arkadaşına yazdığı mektupta eğitimi bir kenara bırakıp vaktini kahvede ya da kızlarla birlikte geçiren, ailelerinden aldıkları parayı oyuna, oynaşa harcayan Mısırlılardan bahseder. Gurbette, birbirlerine destek olmak şöyle dursun haset eden arkadaşları yerine Fransızlarla vakit geçirmeyi tercih etmektedir (Hüseyin 2014:90).

Yazar'ın Edîb için çizdiği “yabancı bir kültürün içinde kaybolan gencin hazin sonu” kültür çatışmasının birey üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Roman, Batılılaşmanın nasıl olacağı sorusuna “kültürel değerleri yitirmeden bilginin transfer edilmesi” şeklinde cevap veren düşünürleri teyit eder mahiyettedir.

Fransa'da sadece düşüncenin değil ruhun ve bedeninin özgürlüğü Edîb'in doğulu fitratını baştan çıkartırken Mısır'da ülkenin yenilenen yüzü başlarda Edîb'in içini acıtır. Marsilya'dan anlatıcı yazara gönderdiği mektupta Avrupa'ya gelince insan olduğunu ve Ahtal'ın hikâyesinde söylediği gibi suyla kanmayıp içkiyle susuzluğunu giderdiğini yazarken (Hüseyin 2014:81) Mısır'dayken geçmişe duyduğu özlem şaşırtıcıdır.

Anlatıcı yazarla yaptığı sohbette geçmişe duyduğu özlem, anne-babasına veda etmek için gittiği köyde gördüğü değişimi betimlerken hissettiği hüznün, moderniteye kucak açmasına engel olmasa da geleneklerle yoğrulmuş fitratını incitmiştir. Edîb, Kahire halkı gibi dil kırarak konuşan, böylelikle farklı olduklarını kanıtlamaya çalışan Emine ve Azîze'den bahsederken yapmacık oldukları için onları eleştirir. Şehirde doğal ortamında belki ruhuna hitap edecek bu iki kızın köyde eğreti durduğunu düşünerek köy kızlarını onlara bin kere tercih edeceğini söylemiştir. Ne çekici ne de cezbedici olan doğal güzelliğin tutkunuyum diyen Edîb, Mütenebbî'nin şu şiirini terennüm eder:

“Medeniyetin güzelliği övgüyle vâr olur,

Çöl ise övgüye gerek duymayacak güzelliktedir.” (Hüseyin 2014:23)

Başlarda bir yandan evrilen dünyaya ayak uydurmanın mecburiyeti diğer yanda alışılmışlığın güvenli alanından uzaklaşma kaygısı yaşayan birey, eskiye olan özlemle yeniye olan tutkunun nöbetleşe esiri olurken zamanla yeninin meftunu haline gelir. Yenilik, sınırları silinmeye başlayan eskinin içine usulca sokulurken zamanla fark edilmeyen bütünlüğe eriştiğinde değişimin ne zaman başladığı fark edilmez olmuştur.

7. SONUÇ

Mısır'ın askerî hedefe yönelik batılılaşma süreci toplumsal yapıda meydana gelecek değişime karşı kontrollü başlasa da yeni açılan okullar, tercüme eserler ve en önemlisi yurt dışına eğitim için gönderilen öğrenciler modernitenin toplumsal zemine yayılmasını kolaylaştırmıştır. Değişim bir kez başladıktan sonra domino taşı etkisiyle tüm alana yayılan tılsımlı bir silah olmuş, İngiltere'nin Mısır'ı istilasını, büyük savaş yıllarında Kahire sokaklarını dolduran asker sayısı ve onların yaşam tarzına yönelik değişen yapı toplumda ahlaki dejenerasyona kapı aralamıştır.

Tâhâ Hüseyin'in 1938 yılında yayınladığı Edîb adlı romanı söz konusu dönemin sorunsallarına işaret etmesi bakımından önemlidir. Batı'da özgür düşüncenin esas alındığı, din anlayışı, gelenek ve toplumsal değerlerin sorgulandığı bu dönemde onunla temas eden Mısırlı entelektüellerin sergilediği tavır Batılılaşmanın farklı formüllerini ortaya çıkarmıştır.

Özgür düşünceye meftun olup din ve örfü ona kurban eden Edîb yüzünü tamamen Batı'ya çeviren fanatizmi temsil ederken, anlatıcı yazar, dinde tecdid görüşünde olan, temel kaynaklara bağlı kalarak tekâmül fikrini savunan Muhammed Abdûh ekolünü temsil etmektedir. Ezher içerisinde Avrupa'ya gitmeyi dinden çıkmak olarak gören üçüncü bir gurup ise tamamen Batılılaşma karşıtıdır.

Romanın söz konusu gündeme dair içerdiği diğer bir sorunsal Avrupa'ya eğitim için giden öğrencilerin yaşadığı kültür çatışmasıdır. Mısır'da geleneksel kültürle yetişmiş öğrencilerin bazıları aşırı özgürlüğün sarhoşluğunda amacından uzaklaşıp Batı kültürü içinde kaybolmuştur. Meftun olduğu bu uygarlıkta akli dengesini yitiren Edîb bunlardan biridir.

108 sayfadan oluşan romanda yazar fasih bir dil kullanmış ve eser yeni oluşmaya başlayan roman sanatı için atılan ilk adımlardan birini oluşturmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Edîb karakterinin çok iyi beslenmediği ya da yazarın Batılılaşma karşısında yaşanan kafa karışıklığını vurgulamak için bu şekilde karakterize ettiği söylenebilir. Mısır'ın Batılılaşma gündemini bizatihi yaşayan yazarın Fransa tecrübesi de hesaba katıldığında verdiği malumat dönemin sosyolojik etüdü için oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdûh, M. (2005). el-Urvetu'l-Vuskâ Cemâleddîn Afgânî, Müessesetu'l-Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kahire.
- El-Muhâfaza, A. (1987). el-İtticâhâtü'l-Fikriyye inde'l-Arap fi Asr'ın-Nahda, el-Ehliyye li'n-Neşri et-Tevzî, Beyrut.
- Hüseyin, T. (2014). Edîb, Müessesetu'l-Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kahire.
- Hüseyin, T. (1992). Eyyâm, Müessesetu'l-Ehrâm, Kahire.

Hüseyin, T. (1996). Müstakbelu's-Sekâfe fi Mısır, Dâru'l-Meârif, Kahire.

Kabakçı, Enis. (2021). "Sosyoloji Tarihi II", AUZEF, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr (Online Erişim: 19.02.2021). URL: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/sosyoloji_tarihi_2/1/index.html

Rado, Ş. (2020). Paris'te bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnâmesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yalar, M. (2009). Arap Edebiyatına Giriş, Emin Yayınları, Bursa.

Subject Area
Finance and Economy

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1698-1710

Arrival
31 March 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
62278
Article Serial Number
15

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62278>

How to Cite This Article
Akıncı, K.Y. & Göze
Kaya, D. (2022).
“Blokzincir Teknolojisinin
Kavramı, Çalışma Yapısı,
Gelişimi, Avantaj ve
Dezavantajlarının Mevcut
Sisteme Etkileri”
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1698-
1710

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Blokzincir Teknolojisinin Kavramı, Çalışma Yapısı, Gelişimi, Avantaj ve Dezavantajlarının Mevcut Sisteme Etkileri ¹

The Effects of Blockchain Technology Concept, Working Structure, Development, Advantages and Disadvantages on the Existing System

Kaan Yalçın AKINCI ¹ Dilek GÖZE KAYA ²

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Yüksek Lisans Öğrencisi, Isparta, Türkiye
² Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Isparta, Türkiye

ÖZET

Teknolojik devrimler yaşamımızın her alanını etkisi altına almaktadır. Özellikle bu devrimler iktisadi yapıların işleyişini değiştirmiştir. İlk kripto para birimi Bitcoin'in sisteme dahil edilmesiyle, yeni bir teknolojik devrimin başlamasına sebep olmuştur. Bu kripto paranın blokzincir tabanlı işleyiş mekanizmasının keşfedilmesiyle birlikte sistemin alt yapısı incelenmeye başlanmıştır. Blokzincir tabanının girilen verilerin değiştirilememesi ve aracı kurumlara olan ihtiyacı ortadan kaldırması özellikleriyle her sektör için cazip hale gelmektedir.

Ticari, sigorta, bankacılık, sağlık, denetim, kamu ve vergilendirme gibi birçok sektörde uygulama alanına sahip blokzincir teknolojisini kamu idareleri de bu teknolojik devrimleri yakından takip etmektedir. Kamu ve özel sektör, blokzincir teknolojisini kullanarak mevcut mükelleflerin yaptığı işlemleri takip edebilmekte ve denetleyebilmektedir. Blokzincir tabanlı oluşturulacak alt yapılar sistemin tüm işleyişini etkileyecek ve değiştirecektir. Bundan dolayıdır ki, bu teknolojik devrimin avantajları olduğu kadar dezavantajları da mevcuttur. Bu çalışmada blokzincir teknolojisinin kamu ve özel sektöre ait yapısı, gelişimi, avantaj ve dezavantaj durumları değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Blokzincir, Vergilendirme, Kamu Sektörü, Denetim

ABSTRACT

Technological revolutions affect every aspect of our lives. In particular, these revolutions changed the functioning of economic structures. With the inclusion of the first cryptocurrency Bitcoin in the system, a new technological revolution started. With the discovery of the blockchain-based operating mechanism of this crypto money, the infrastructure of the system has begun to be examined. With the features of the blockchain base that the entered data cannot be changed and it eliminates the need for intermediary institutions, it becomes attractive for every sector.

Blockchain technology, which has application areas in many sectors such as commercial, insurance, banking, health, auditing, public and taxation, is also closely followed by public administrations. The public and private sectors can monitor and control the transactions made by existing taxpayers by using blockchain technology. Blockchain-based infrastructures will affect and change the entire functioning of the system. Therefore, this technological revolution has its advantages as well as disadvantages. In this study, the public and private sector structure, development, advantages and disadvantages of blockchain technology are evaluated.

Keywords: Blockchain, Taxation, Public Sector, Audit

1. GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı devrimler, sektörlerin tüm işleyiş yapılarına etki etmektedir. Teknolojide yaşanan devrimler yaşamımızın her alanına gösterdiği kolaylıklar sürekli gelişim içinde devam etmektedir. Ticari alan ve birçok sektöründe içinde bulunduğu teknolojik devrim olan blokzincir teknolojisi, karşılıklı güven mekanizmasını sağlayarak geriye dönük bilgilerin değiştirilememesi özelliğiyle güvenilir işlem, şeffaf ve hesap verilebilir bir sistemi oluşturmaktadır.

Blokzincir teknolojiyle ilgili tüm ülke ve sektörlerin araştırma, geliştirme ve pilot uygulamaları devam ederken, hiç şüphesiz ki kamu hizmeti ve vergilendirme alanlarına da etkisi önem arz etmektedir. Günümüzde gelişen bu teknolojiyle beraber pek çok ticari işlem de dijitalleşmeye başlamıştır. Bu da beraberinde vergi sisteminin dijitalleşmesini zorunlu kılmaktadır. Dijital ortamda gerçekleşen işlemlerin takibinin yapılamaması vergi kayıp ve kaçaklarına sebebiyet vermesi muhtemeldir. Blokzincir tabanlı kamu vergilendirme sistemi, mükelleflerin rutin işlemlerini hızlı ve daha az maliyetli gerçekleşmesini sağlarken vergi idarelerinin ise, işlem takibi ve denetimini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda da vergi toplama maliyetlerini düşürüp vergi kayıp ve kaçaklarının engellemesini beklenmektedir.

¹ Bu çalışma Doç.Dr.Dilek GÖZE KAYA danışmanlığında Kaan Yalçın AKINCI tarafından hazırlanan “Türkiye’de Blokzincir Uygulamalarının Vergi Denetim Mekanizmasına Olan Katkısını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Isparta İli Örneği” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yakın tarihte dijitalleşen dünyayla birlikte blokzincir teknolojisinin kamu ve özel sektörlere önemli kolaylıklar sağlaması ve bu sayede teknolojinin gizlilik, şeffaflık, bilgilerin değişmezliği, güven, anonimlik, hız ve verimlilik gibi avantajlarından yararlanılması beklenmektedir. Çalışmanın amacı, blokzincir alanındaki literatüre katkı sağlayıp kamu ve özel sektör alanındaki avantaj ve dezavantajlarına değinmektir. Çalışma altı başlıkta ele alınmaktadır. İlk olarak blokzincir kavramı açıklanmış olup ardından blokzincirin; çalışma yapısı, gelişimi ve uygulamaları konusunda teknik bilgilere değinilmiştir. Son olarak ise, blok zincir teknolojisinin kamu ve özel sektöre yönelik avantaj ve dezavantaj durumları değerlendirilmiştir.

2. BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİ KAVRAMI

Şifreleme teknolojisi (kriptografi) biliminin temelini oluşturan blokzincir teknolojisi, esas olarak bir kripto para birimi olan Bitcoin'in piyasada yaygın olarak gündeme gelmesiyle önem kazanmıştır.

Blokzincir (Blockchain) esas itibariyle şifrelenmiş dijital bilgi ve veri deposudur. BZ, merkezi olmayan ve dağıtılmış bir bilgisayar ağı stiline sahiptir. Bu nedenle, dağıtılmış bir sistem ağında barındırılması, çok az sahtekarlık olasılığı olan bir blokzincirde güvenli işlemlerin gerçekleşmesine izin verir. Blokzincir, mükelleflerinin işlemlerini, eşler arasında izlenmesine olanak tanır (Manu, Musthafa, Balamurugan, & Chauhan, 2020). Dağıtılmış defter teknolojisinin (DLT²) bir biçimi veya alt başlığı olarak nitelendirilen blokzincir, veri depolarının hepsinin aynı bilgi verisine sahip birçok veri defterleri arasında verilerin kayıt altına alınması ve mukaseme edilme yöntemidir (Houben & Snyers, 2018, s. 15).

Kayıt defteri (general ledger) olarak da nitelendirilen blokzincir, aslında her girişim projesinin kullanım amacına göre dahili kuralları vardır. Oluşturan blokların genişliği, şifreleme yöntemi (parmak izi), bloklar arasındaki bağıntı özellikleri, işlem zamanlama mührü, oluşturulan zincirin nasıl dağıtılacağı ve kayıt altına alınacağı, güvenliğinin ve denetiminin nasıl sağlanacağı, projenin amacına göre oluşturulan kurallar yapının daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlamada önemli rol üstlenmektedir (Güven & Şahinöz, 2018, s. 44). Blokzincir teknolojisi, üçüncü şahıs kredi kurumlarının öncülü, dağıtılmış veri tabanları, dijital şifreleme teknolojisi ve benzersiz fikir birliği algoritması, merkezi olmayan sistem sorununu çözer. Bu nedenle, önemli bilgilerin veya verilerin güvenilirliği kritiktir ve veriler ile, bilgiler taklit edilmeden, katılımcılar için şeffaf bir şekilde paylaşılması önemlidir (Khan, An, & Imran, 2020, s. 2).

Blockchain (blokzincir) olarak literatürümüze kazandırılan bu yeni teknolojik sistemin yapısındaki matematiksel algoritmanın birbiriyle halkalar şeklinde kelepçelenen donelerin depolanıp bloklar halinde kayıt altına alınması ile oluşan zincirleme sistemi ifade etmektedir. İşlenen donelerin silinmesinin güç oluşu ve bilgi değişikliğini gerçekleştirmek için ilk halkaya kadar ulaşıp el atılmasının mümkün görülmediği bu teknolojiye saklanan verilerin dışarıdan gelen siber saldırılara karşı güvende kalmasını sağlamaktadır. Bu alandaki önemli kurumların blockchain teknolojisi hakkındaki tanımları şu şekilde yer almaktadır:

Dünya Ekonomik Formu ; -“Blockchain veya Dağıtık Defteri Kebir Teknolojisi (Distributed Ledger Technology-DLT) bir aracıya ihtiyaç duymadan bir verinin iki parti arasında doğrudan değiş tokuşunu mümkün kılan teknoloji protokolüdür. Taraflar arasındaki işlemler şifreli kimliklerle anonim bir şekilde gerçekleştirilmektedir”.

Blockchain Türkiye; -“Blokzincir, değer içeren verilerin güvenli ve emin bir şekilde depolanması, bir aracıya ihtiyaç duyulmadan iki taraf arasında verilerin değiş tokuşu ve yönetilmesi için tasarlanmış şeffaf ve doğrulanabilir bir teknolojidir”.

Tübitak ; -“Blokzincir, veri transferi sağlayan mevcut internet ortamında, değerli varlıkların transferine de olanak sağlayarak tüm hayatımızı yeniden şekillendirecek yepyeni bir teknolojiyi adlandıran merkezi olmayan bir şifreleme kayıt defteridir”.

3. BLOKZİNCİR ÇALIŞMA YAPISI

Blockchain çalışma prensibine baktığımızda veri güvenliğinin ön planda olduğu adından da anlaşılacağı üzere birbirine bağlı veri bloklarının zincir oluşturması olarak değerlendirilmektedir.

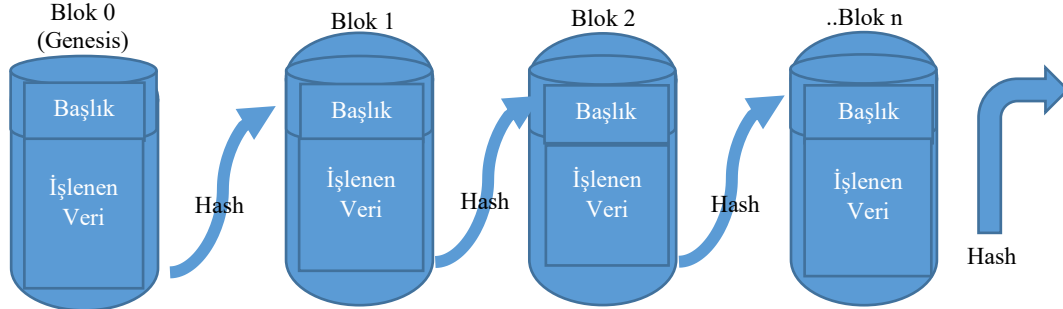
DLT sistemin işleyiş alt yapısını oluşturmakla beraber, blokzincir mimarisinden daha önce 2000'li yılların başlarında 2 değişik proje uygulamasıyla adından söz ettirmiştir. Teknolojide yaşanan blokzincir sıçramasıyla birlikte DLT teknolojisinin kümülatif bir şekilde eksiklikleri tamamlanarak geliştirilen blokzincire özel denilebilecek bir DLT mimarisi tasarlanıp günümüz uygulamalarında kullanıldığı görülmektedir (Seshadrinathan & Chandra, 2021, s. 31). DLT ve blokzincir teknolojileri birbirleriyle kalıplaşmış bir yapıya büründüklerinden dolayı

² DLT: Dağıtık Ağ Defteri teknolojisi

bu iki terim birbirinin yerine kullanılabilir. DLT yapısını muhasebe mesleğinde sıkça kullanılan büyük defter veya defter-i kebirin şifreli kodlarla elektronik ortamda dosyalanıp kayıt altına alındığı bir yapıya sahiptir.

DLT herhangi bir veri setinin defterde kayıt altına alındıktan sonra dağıtık yapıda bulunan sistemdeki kullanıcılarla eşgüdümlü şekilde sisteme paylaşılmaktadır. Blokzincir teknolojisindeki farklılaşma ise veri setlerinin bloklar halinde topyekun kayıtların tutulup katılımcılarla eşgüdümlü paylaşılmasıdır.

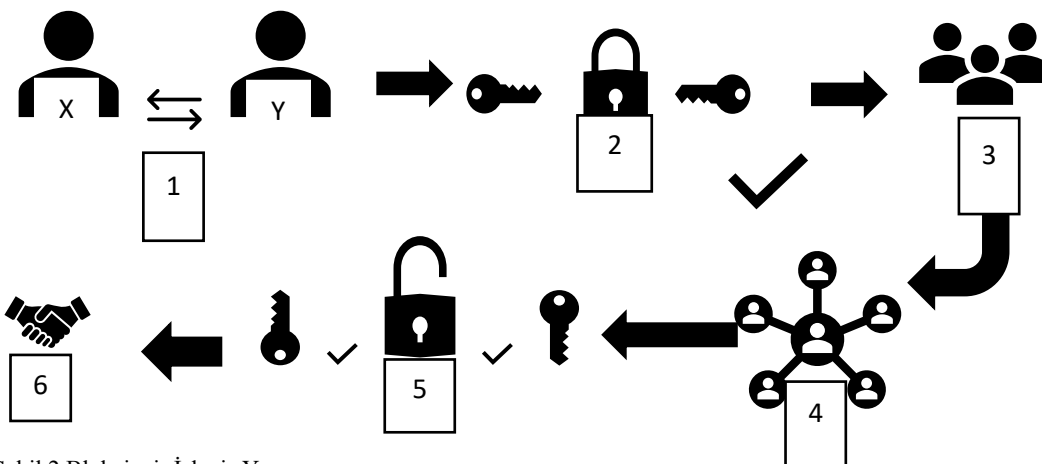
Sistemde verilerin güvenli bir şekilde stoklanması için ilk olarak verilerin “hash” matematik fonksiyonu ile özeti alınmaktadır. Ardından yapılan işleme ait zaman izinin onaylanıp, parmak izi ile şifrelenmesi gerekmektedir. Böylece ilk halka olan giriş veya başlangıç (genesis) bloğu da tamamlanmış olacaktır (Menezes, Oorschot, & Vanstone, 2018, s. 33). Geniş bir kullanım alanı olan SHA-256 hash algoritması, Bitcoin alt yapısı da bu algoritma ile tasarlanmış ve 256 bit boyutunda bir veri işlemektedir. Bloklar arasındaki “hash” fonksiyonlarıyla güvenli ve mahremiyeti koruyacak şekilde her bloğun “hash” fonksiyonu ondan sonraki bloğun bilgilerinde kayıt altına alınmaktadır (Güven & Şahinöz, 2018, s. 51).

Şekil 1 Başlangıç Bloğu (Genesis) ve Blokların Bağlanması

Kaynak: (Nakamoto, 2008, s. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System) yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Bloklar arasında kurulan hash algoritması güvenli ve mahremiyeti sağlayan en önemli yapı olması, oluşturulan blok özeti sayesinde bir sonraki blok içerisinde işlenmesi, blok içindeki verinin değiştirilmesinin kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır (Ünsal & Kocaoğlu, 2018, s. 55). Blok içerisindeki verinin korsanlar tarafından değiştirilmesi için tersine doğru işlem yaparak tüm blokların özetlerinin değiştirilip ve bu değişimleri onaylayan madencilerinde aynı korsan tarafından ele geçirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar bu işlem zor gibi görünse de imkânsız olmadığı bilinmektedir (Azad & Pathan, 2015, s. 9-10). Verilerin zaman damgasıyla işaretlenmesiyle doğası gereği dağıtılmış defter teknolojisi, işlemlerin ve verilerin güvenilir bir aracıya gereksinim duymadan dağıtılmış bir ağ üzerinden katılımcılar arasında kaydedilip paylaşılabilir (Salmon & Myers, 2019, s. 1). Verinin transferinde işlem şifrelenip mühürlenmesiyle işlem ağda bulunan katılımcılar tarafından onaylanıp bilgi işlemcileri tarafından dağıtık defterlere kaydedilir. Tüm katılımcıların tüm işlemleri ve işlem geçmişlerini şeffaf bir şekilde izlemesine olanak sağlamaktadır. Herhangi bir merkez yetki kurumuna bağlı olmaması ve merkez yetki kurumlarına addedilen sorumlulukların katılımcılara dağıtılması sistemin güvenilir olmasını sağlamaktadır (Cong & He, 2019). Sistemde işlem yapanların hüviyet bilgilerinin bilinmezliği sistemin anonim olmasını sağlamakla beraber, her kullanıcının kendine özgü bir ID³ numarasının bulunması sistemin tam anonim olmasını engellemektedir (Atıcı, 2020, s. 68).

Şekil 2 Blokzincir İşleyiş Yapısı

Kaynak: (Cusack, 2017) yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

³ ID (İdentification Number): Kullanıcı adı veya kullanıcı kimlik numarası demektir. Herhangi bir yerde, forumlarda, oyunlarda, kullanıcı gerektiren programlarda, e-posta servislerinde kullanılır. Örneğin bilgisayarın ID numarası adı üstünde onun kimlik numarasıdır (Hürriyet, 2021), <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/id-nedir-ve-ne-ise-yarar-41808285>

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi 1. aşamada X kişisi kendi özelinde bulunan Bitcoinleri Y kişisine göndermek için karşı tarafın hesap bilgilerini girer. 2. aşamada veri seti gizli şifreyle imzalanır. 3. aşamada ağ yapısı iki kullanıcının hesap bilgilerini doğrular. 4. aşamada işlem bilgilerin tüm yapısı şeffaf bir şekilde tüm kullanıcılar tarafından görülür kaydedilir, gizli anahtarla şifre çözülüp son aşamada işlem gerçekleşmiş olup transfer sağlanır.

Blokzincir, finans sistemi Bitcoin ile adını duyurmuştur. Ardından; sağlık, dış ticaret, lojistik, akıllı sözleşmeler, hukuk, noter işlemleri, sigorta ve vergi idareleri gibi birçok kamu ve özel sektör alanında yerini almıştır. Bu yeni teknolojik sistemle beraber hem işlem bilgilerinin güvenilir bir şekilde depolanmasına hem de işlemlerin hızlanmasına olanak sağlayacaktır (Crosby, 2015, s. 13-14).

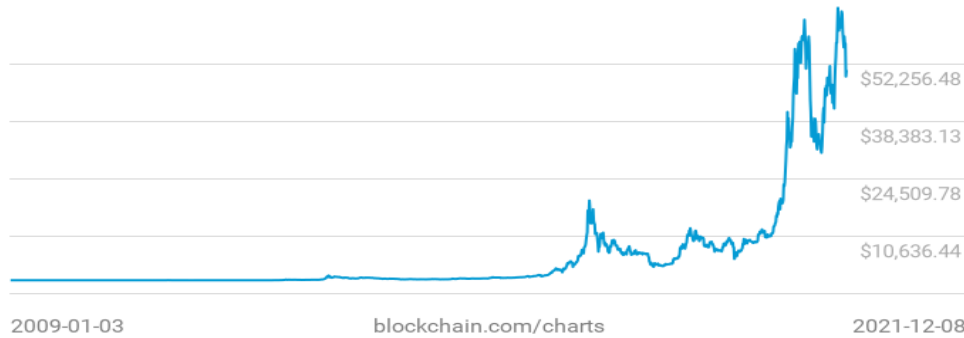
3. BLOKZİNCİR MİMARİSİNİN PARLAMA APLİKASYONU “BİTCOİN”

Bitcoin, 2008'de yaratılan ilk kripto para birimi olarak tanımlanmaktadır. Dijital para kavramı ise on yıl öncesine dayanmaktadır, ancak fikir bitcoin ile meyve vermiştir. Fikir, Satoshi Nakamoto takma adı altında anonim bir kişi veya grup tarafından tanıtıldı. Bir bankaya veya başka bir finans kurumuna olan ihtiyacı sarsan "Bitcoin: Eşler arası elektronik nakit sistemi" fikrine adını verdi. Böylece kullanıcılar, işlemi etkileyebilecek araçlar olmadan doğrudan birbirlerine para gönderebilirler (Nakamoto, 2008).

2008'in sonunda, Satoshi Nakamoto, merkezi olmayan bir para sistemi için projesini sunduğu forumda ilk kez bir makale yayınladı. Bu fikir, Satoshi'nin mevcut yozlaşmış para sistemine, merkez bankalarının işleyişine, bankacılık kurumlarının dolandırıcılığına vb. şiddetle karşı çıktığı 2008 mali krizi sırasında doğdu. Bitcoin, aracı (banka) olan güvenilir bir kuruma güvenmenin gerekli olmadığı ilk ödeme ağını temsil etmektedir (Ammous, 2018, s. 168). 2009 yılı itibarıyla ilk blok işlem görmeye başladı, 2040 yılına kadar totalde 21 milyon token arzı olan bitcoin, mevcut sayıya ulaşınca projenin sona ereceği düşünülmektedir.

İlk günlerinde kabul görmemiş ve hükümetler tarafında kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik Devleti'nin ünlü Forbes dergisine de konu olan ve daha sonra hükümet başkanları tarafından eleştirilmesi Bitcoin'in dalgalanmasına ve gündeme oturması kaçınılmaz olmuştur. Bitcoin'in kişisel bilgilerin sızdırılmaması sebebiyle yasa dışı paranın sisteme sokulması için birtakım aktörleri harekete geçirmiştir. Özel ve bazı yerel kurumların bitcoin ile alım-satım yapabilmesine olanak sağlaması bu sisteme olan talebi de arttırmıştır (Slattery, 2014, s. 829-831).

Market Price (USD)
\$50,645.41

Şekil 3 Yıllar İtibarıyla Bitcoin Piyasa Değeri (USD)
Kaynak: (<https://www.blockchain.com/charts/market-price>, 2021)

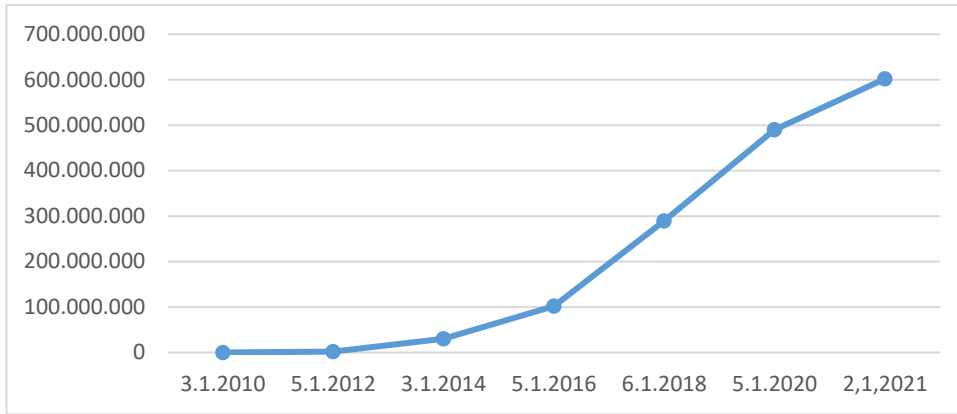
Her şey, ilk olarak bitcoin'in ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan blokzinciri teknolojisi üzerinden çalışmaktadır. Bitcoin çalışma yapısını diğer bölümlerde blokzincir çalışma yapısında anlatılan mekanizma ile benzerlik göstermektedir.

Bitcoin uygulamasında, elektronik parayı temsil eden bilgiler dijital bir adrese eklenir. Bitcoin kullanıcıları gerçekleştirdiği işlemlere yönelik bilgileri dijital olarak şifreleyip ve bu bilgilerin haklarını başka bir kullanıcıya paylaşabilmektedir. Blokzincir, gerçekleşen bu işlemi katılımcılara açık olarak kaydederek doğrulamasını sağlar (Zheng, Xie, Dai, Chen, & Wang, 2018, s. 354). Bitcoin, dağıtılmış bir katılımcı grubu tarafından depolanır, korunur ve iş birliği içinde yönetilir. Bu, belirli kriptografik mekanizmalarla birlikte, blokzincirini daha sonra defteri değiştirme girişimlerine (blokları değiştirme veya sahte işlemler) karşı dirençli hale getirmektedir (Yaga, Mell, Roby, & Scarfone, 2018, s. 1).

Aracı olan finans müesseselerinde güvenlik zaafları olması, yapılan para aktarım işlemlerinden aracıya ödenen komisyon ve yasal olarak bilinen bu hesaplara bloke ve haciz konulabilmesi aynı zamanda hesap bilgilerinin sızıntıya uğraması insanların Bitcoin ve benzeri sanal para sistemine geçişinde güçlü sebeplerdir (Dulupçu, Yiyit, & Genç, 2017, s. 2242). Bitcoin'i itibari para birimlerinden ayıran birkaç özelliği vardır (Anand, Poongodi, & Saini, 2020, s. 225); Bunların bazıları aşağıda ifade edilmiştir:

- ✓ Merkezi olmayan ve dağıtılmış güvenli bir dijital para birimidir.
- ✓ Kurulumu çok kolay ve hızlıdır.
- ✓ Anonim ve tamamen şeffaftır.
- ✓ İşlemler geri döndürülemez.
- ✓ Tüm katılımcılar için dağıtılmış bir işlem günlüğü tutulur.

Kripto para birimi olan Bitcoin'e ulaşmanın iki yolu vardır. Birinci yol, menkul kıymet borsalarında olduğu gibi mevcut paramızla o günkü piyasa değerinde, Bitcoin kripto para birimiyle mübadele edip satın alabildiğimiz kripto para borsaları aracılığıyla elde edilmektedir. İkinci bir diğer yol ise, Bitcoin madenciliği olarak bildiğimiz, özgü yazılımların kullanıldığı, yüksek işlem gücüne sahip bilgisayarlarla karmaşık matematiksel algoritmanın çözülmesiyle gerçekleştirilen bitcoin işlemlerinin onaylanma, fikir birliğine varma ve yapılan işlemleri kendi defterlerine kaydedilmesiyle devam eden süreçte blok oluşturulmasıyla bu kullanıcılara gerçekleştirdiği işlemler karşılığında bitcoin ödemesiyle elde edilmektedir (Gül, 2020, s. 446-447).

Şekil 4 Yıllar itibariyle Bitcoin total işlem miktarı

Kaynak: (www.blockchain.com/charts, 2021) yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur

4. BLOKZİNCİR'DE MADALYONUN DİĞER YÜZÜ ETHEREUM VE AKILLI SÖZLEŞMELER

Blokzincir teknolojisinin son yıllardaki yükselişiyle adını sıkça duyduğumuz "Akıllı Sözleşmeler" teknolojisinin alt yapısı 1994 yılında Szabo tarafından "bir sözleşmenin şartlarını yürüten bilgisayarlı bir işlem protokolü" sözüyle tanımlandı (Szabo, 1994). Tabi ki ilk icat edildiği yıllarda o zamanın teknolojik alt yapısı bu sisteme uyum sağlayabilecek düzeyde olmadığından dolayı akıllı kontratlar çok fazla rağbet görmediği için gündeme gelmemiştir. Blokzincir teknolojisinin geliştirilmesiyle akıllı kontratlar uygulama alanları genişletilmiş ve daha kullanabilir duruma getirilmesiyle popüler hale gelmektedir.

Bitcoin finansal işlemlerini destekleyen teknoloji olarak ortaya çıkan blokzincir, alt yapısındaki zenginlik araştırılınca sadece finans değil, muhasebe, vergi, tedarik zinciri, kamu hizmetleri, enerji, hukuk vb. diğer tüm alanlara uyum sağlayabilecek potansiyel yapısı geliştirilmeye olanak sağlamaktadır.

Ethereum blokzincir teknolojisini bir adım öteye götüreceği teknoloji olmasıyla beraber, Bitcoin uzantısı olarak da değerlendirilmektedir. Eşler arasındaki bağlantının yanı sıra eşler arası ağların birbiriyle sözleşme yapabilmesi sistemi bir adım ileriye götürmektedir. Ethereum mucidi Vitalik Buterin yayınladığı makalesinde blokzincir teknolojisini şu şekilde değerlendirmiştir (Buterin, 2015);

“-Blok zinciri, herkesin program yükleyebileceği ve programları kendi kendine yürütmesi için bırakabileceği, her programın mevcut ve önceki tüm durumlarının her zaman kamuya açık olduğu ve programların üzerinde çalıştığına dair çok güçlü bir kripto-ekonomik olarak güvenli garanti taşıyan sihirli bir bilgisayardır. Zincir, tam olarak blok zinciri protokolünün belirttiği şekilde çalışmaya devam edecektir”

Yazılı yapılan sözleşmelerle yapılan işlemlerde karşılıklı güvensizlik ve güvenilir bir araca duyulan ihtiyaç, kötü niyetli tarafın veya tesadüfi olarak ortaya çıkan yanlışlıkların en aza indirgenmesini sağlayan akıllı kontratlar,

blokzincir teknolojisiyle birleşince kontratların gerekleri doğrultusunda komutlarla işlemleri sıralayıp veri tabanındaki bilgileri blokzincir altyapısıyla saklı tutmaktadır (Christidis & Devetsiotis, 2016, s. 2296). İşleyiş mekanizmaları Bitcoin işleyiş yapısıyla birebir örtüşüyor olmasına rağmen aradaki önemli fark ise yazılım dilinin programlanabilir şekilde komut verilebilir yapıya bürünmesi, blokzincir atılımının önemli devriminin başlangıcı olmaktadır. Ethereum devrimiyle dağıtık yapıdaki sistemin sadece finans transferi veya işlemleri değil, dağıtık şekilde aracı kurum olmadan sözleşme veya herhangi bir ticari işlem gerçekleştirilebilmeye imkan tanımaktadır (Mell, Kelsey, & Shook, 2017, s. 410). İlerleyen süreçte farklı arayüzlerin geliştirilmesi ve akıllı kontratların farklı sektör senaryolarında yer alması endüstriyel işletmelerin veri bütünlüğü ve operasyonel işlem esnekliği sağlamada önemli uygulamalar olarak karşımıza çıkacaktır.

Akıllı kontratların etkin işlemesi için Ethereum Sanal Makine (EVM) adında global birçok bilgisayardan oluşan makine tasarlanmıştır. Dünya çapında herkesin kullanabileceği birçok küçük bilgisayardan meydana gelen 256 bit işlem boyutundaki makine, düşük komisyonla hayali bir ortamda işlemlerini bağımsız olarak gerçekleştirmeyi sağlar (Dannen, 2017, s. 47). Kullanıcıların veya cüzdan sahibi herkesin küresel erişim imkanı olmasına karşın hiç kimse sahte işlem gerçekleştiremez. Tüm düğümlerin senkronizasyon halinde işlemlerini gerçekleştirip fikir birliğine ulaşması işlem yoğunluğu oluştursa da işlemlerin güvenilir, kolay ve verimli işleyişini sağlamaktadır (Zheng, Xie, Dai, Chen, & Wang, 2018, s. 370).

Blokzincirin Akıllı Sözleşmeler uygulamasıyla yeni devrimlerin başlangıcı niteliği kazanmıştır. Güven tesisinin herhangi bir üçüncü aracıya gerek kalmadan güven ortamının sağlanması düşük maliyetlerle sağlanması, ticari işlemlerin daha şeffaf görülebilen olması, işlemlerin değiştirilmemesi ve kurulanma olasılığının imkansızlığı, iş kararların daha verimli verilmesine imkan sağlaması, sözleşme talimatlarına uymayan kötü niyetli kullanıcıların tespit edilmesi ve veri güvenliği akıllı kontratların sadece finans sektöründe değil, ilerleyen süreçlerde ticari, hukuki, özel, kamu, mülkiyet, vergi süreçleri, icra, tazminat vb. tüm alanlarda etkinliğini göstermesi beklenmektedir.

Şekil 51 Ticari İşlemlerde Akıllı Sözleşmeler

Kaynak: (Natarajan, Krause, & Gradstein, 2017, s. 30)

Şekil 13'te görüldüğü üzere ticari işlemlerin Akıllı Sözleşmeler alt yapısıyla işleyiş süreci şu şekildedir;

1. Alıcı: Alıcı ve amir banka, siparişin gerçekleşmesi durumunda ödemeyi garanti eden elektronik bir akreditif oluşturur.
2. Satıcı: Satıcı ve danışmanlık bankası, petrol sevkiyatı ile ilgili ayrıntıları içeren belgeleri toplar ve bir fatura oluşturur.
3. Kargo: Petrol gemiye yüklenir.
4. Müfettiş: Müfettiş, sözleşmeye göre yağın kalitesini ve miktarını kontrol eder ve akıllı yağa eklenen sertifikaları verir.
5. Gemi: Geminin acentesi, sevkiyatı detaylandıran ve makbuz olarak kullanılan Orjinallik belgesi ve konşimentoyu düzenler.

6. Sevkiyat: Petrol varış noktasına sevk edilir. Belgeler, uyumluluk için akıllı sözleşme tarafından doğrulanır ve kesinleştirilir.
7. Onay ve Ödeme: Belgelerin uygun bulunması halinde malın mülkiyeti alıcıya geçer ve ödeme satıcıya devredilir.
8. Blokzinciri tabanlı akıllı sözleşme: Tüm belgeler ve mülkiyet kayıtları değiştirilemez şekilde akıllı sözleşmeye "blokklar" halinde eklenir.

İşlemlerin Akıllı Sözleşmeler alt yapısıyla oluşturulması ticari işlemlerde her sürecin şeffaflığını sağlayıp, hem alıcının hem de satıcının güvenilir ticari işlemler gerçekleştirmesini sağlamaktadır.

5. PARA VE FİNANSIN ÖTESİNDE MERKEZSİZ ÖZERK ÖRGÜTLENMELER (DAO)

Ethereum tabanlı Merkezless Özerk Örgütlenmeler, dijital ortamda herhangi ülkeye, kuruma ve otoriteye bağlı olmayan, işlemlere ait tüm hükümlerin akıllı kontratlarda oluşturulan komutlarla kodlanan, veri bütünlüğünün Blokzincir teknolojisiyle sağlandığı örgütlenmelerdir (Güven & Şahinöz, 2018, s. 110). DAO'lar insan ve evrak ihtiyaçlarını minimum seviyeye indirerek yönetimde merkezi olmayan bir yapı oluşturmaktadır.

Ethereum alt yapısıyla oluşturulan DAO, planlanan projeler için yatırımcılardan 150 milyon dolar sermaye toplayarak, her yatırımcının yatırdığı sermaye oranı kadar oy vererek projelere destek olmaktadır (Güven & Şahinöz, 2018, s. 110-111). DAO, 2016 yılında test edilmeden uygulamaya safhasına geçilmiş, daha sonrasında ise yazılımındaki açık sebebiyle bilgisayar korsanları tarafından saldırıya uğrayarak yaklaşık 50 milyon dolar para aktarılmıştır. Bu olaydan sonra zorunlu çatalanmaya giderek ikiye bölünmüştür (Yaga, Mell, Roby, & Scarfone, 2018, s. 30). İnsan müdahalesiz oluşturulan yapıda çıkabilecek sorunların tekrar insan müdahalesiyle çözümlenmesi ayrı bir sorun olmaktadır.

Kar amacı güden ticari işletmeler ve kar amacı gütmeyen topluluklar yönelik iş yapısı değiştirerek dağıtık iş yapısını oluşturmaktadır. Herhangi bir denetim kurulu, yönetim kurulu ve yönetim hiyerarşisi olmayan DAO'ların fiziki olarak yerleri de bulunmamaktadır. Fiziki mevcudiyeti ve bağlı olduğu bir devleti olmaması, hangi mevzuata tabi olacakları, hangi ülkenin vergi mevzuatına göre vergiye tabi olacağı ve herhangi bir sorunda hangi kuruma başvurulacağı gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Güven & Şahinöz, 2018, s. 111).

Hükümet sistemlerinin çoğu merkezi sisteme dayanmaktadır. Kamu hizmetleri, e-devlet işlemleri, kamu ihaleleri vb. tüm kamu işlemlerinin DAO'larla ilgili mevzuata göre kodlanması kural bütünlüğü, şeffaf, hesap verebilir, değişmez, güvenilir bir hükümet yapısını oluşturmaktadır (Aggarwal, ve diğerleri, 2019, s. 40-41). Kamu çalışanları hizmet yükünü azaltmakla beraber, bürokrasi müdahalelerini de ortadan kaldırarak kamu işlem hızını arttırması beklenmektedir.

6. BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Blokzincir teknolojisini doğru hamlelerle potansiyel olarak her sektöre uygulanabilirliğiyle birçok avantajı olabilir. Blokzincir teknolojisinin bazı kritik özellikleri avantaj oluştururken aynı anda dezavantajları da bulunmaktadır; (WBG, 2017, s. 15-20); (Yaga, Mell, Roby, & Scarfone, 2018, s. 34-40); (Gatteschi, Lamberti, Demartini, Pranteda, & Santamaria, 2018, s. 68-70); (Zheng, Xie, Dai, Chen, & Wang, 2018, s. 367-369); (Zou, Meng, Zhang, Zhang, & Li, 2020, s. 187196-187197); (Baiod, Light, & Mahanti, 2021, s. 104-106); (Zhang, Xue, & Liu, 2019, s. 12-18); (Durğay & Karaarslan, 2018, s. 3-4); (Atabaş, 2018, s. 47-55).

6.1. Avantajları

✓ Yerinden Yönetim ve Aracısızlaştırma

Dijital verilerin doğrudan aktarımını sağlayan blokzincir teknolojisi, ikili taraflar ve merkezi olmayan kayıt tutma mekanizması sayesinde, defteri kontrol eden bir aracı veya merkezi otoriteye olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Buda, daha düşük maliyetler, daha iyi ölçeklenebilirlik ve daha hızlı pazara sunma süresi anlamına gelmektedir. Herhangi bir otorite tarafından, kontrol edilmez, sansürlenemez ve kapatılamaz.

✓ Daha fazla şeffaflık ve daha kolay denetlenebilirlik

Tüm ağ üyelerinin bir dağıtılan defter-i kebirin tam kopyasını, şifrelenebilir şekilde sahip olmaktadır. Değişiklik işlemleri yalnızca konsensüs sağlandığında ve bunlar tüm dünyaya gerçek zamanlı olarak dağıtık ağ yapısıyla yayıldığında yapılır. Bu avantaj, merkezi bir otoritenin olmamasıyla birleşince veya merkezi bir otoritenin sınırlı katılımı, dolandırıcılığı azaltma potansiyeline sahiptir ve uzlaşma maliyetlerini ortadan kaldırır. Aynı zamanda işlemin tüm safhasının katılımcılar tarafından görüntülenebilmesi ve işlemlerin geçmişinin korunması şeffaflığı arttırırken, yapılan işlemlerin denetlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

✓ Otomasyon ve programlanabilirlik

Blokzincir teknolojisi önceden kararlaştırılan programlamayı belirli koşullar sağlandığında otomatik olarak yürütülen komutlarla sağlamaktadır. Bu teknoloji "akıllı sözleşmeler" olarak anılmaktadır. Sözleşmenin tarafları şartların tümü üzerinde anlaşma sağlandığında, işlemler tamamlandığı zaman fikir birliği oluşur. Çünkü iki tarafta aynı işlem kaydına sahiptir. Otomatikleşen ve istenilen şekilde şartların programlanabildiği bu sistem sistemin verimliliğini arttıracaktır. Akıllı Sözleşmeler bazı komut dosyalarıyla, iş mantığının müzakeresini veya performansını dijital olarak kolaylaştırarak, işlemlerin kendi kendine yürüterek, güvenilir işlemlerin ve eylemlerin yürütülmesini, sözleşme şartları yerine getirildikçe bir aracı olmadan otomatikleştirmektedir.

✓ Değişmezlik ve doğrulanabilirlik

Blokzincir bir dijital veya fiziksel varlığın işlemlerinin veri setinin değişmez ve doğrulanabilir olması denetim izini de göstermektedir. Gerçekleşen işlemlerin değişmezlik unsuru, yapılan işlemlerin kasti olarak hileli bilgilerin girilmesi veya kasıtsız olarak işlemlerin yapılmasında işlemin değiştirilememesi, değişmezlik avantajının hala gri noktalarının olduğunu göstermektedir. Sistemin ağdaki kullanıcılar tarafından işlemleri onaylaması ve fikir birliğine varılması işlemlerin doğrulanabilirliği, yani yapılan işlemlerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Taraflar arasındaki güveni araçlara ihtiyaç duymadan Dijital imza ve doğrulamalarla sağlamaktadır.

✓ Hız ve verimlilikte kazanımlar

Blokzincir teklifleri hızı artırma ve düşürme potansiyeli sürtünmeleri ortadan kaldırarak veya azaltarak, verimsiz işlemlerde veya takas ve uzlaştırma süreçlerinde araçları kaldırarak ve otomatikleştirerek süreçleri tamamlamaktadır. Bu da hız ve verimlilik konusunda avantajlar sağlayarak işlemlerin çözümünde hız kazandırmaktadır.

✓ Maliyet indirimleri

Blokzincir tabanlı sistemlerin aracısız mutabakat ihtiyacını sağlaması, aradaki aracı kurum maliyetlerini ortadan kaldırarak potansiyel maliyet düşüşü sağlamaktadır. Aracı kurum maliyetleri ve dolandırıcılık faaliyetlerinden doğan zararlar, blokzincir tabanlı sistemin alt yapı maliyetlerinden daha fazladır. Dağıtık muhasebe defterleri tek başına birçok saldırı ve sorunun önüne geçerek maliyetleri düşürmektedir.

✓ Veri depolama

Eşler arasında havuzda paylaşılan, herkes tarafından tutulabilen ve açık erişime sahip olması beklenmedik olaylar karşısında veri kaybının önüne geçmektedir.

✓ Süreklilik

Tüm sektörlerin önem verdiği konular arasında sürekliliğin sağlanabilmesidir. Blokzincir teknolojisiyle sistemde oluşabilecek arızalanmalara rağmen işlerliğini devam ettirerek iş sürekliliğini sağlamaktadır.

✓ Güven

Blokzinciri mekanizmasının altında yatan konsept, güvenilmeyen taraflar arasında güvenilir bir kayıt oluşturulmasıdır. Blokzincirine gömülü protokollerin ve kriptografi özelliğinin iyi tasarımı, güveni güçlendirir ve doğrulamasını kolaylaştırmaktadır.

✓ Anonimlik

Kişisel bilgilerin yer almadığı, katılımcı parola ve parmak izleri aracılığıyla işlem yaparak anonimlik sağlanmaktadır.

6.2. Dezavantajları

✓ Olgunluk Eksikliği

Geliştirmenin henüz erken dönemleri olması, blokzincir teknolojisinin sağlamlığı ve esnekliği hakkında hala ciddi tartışmaların devam ettiği, büyük hacimli işlemler için yeterli standartlarda donanım ve yazılım eksiklikleri olmasıyla beraber kalifiyeli ve yetenekli profesyonel insanların eksikliğinin olmasıdır. Blokzincir teknolojisini birçok ülke, kurum ve şirketler ürünler geliştirmeye devam etmektedir. Aynı zamanda blokzincir teknik yeteneklere sahip kalifiyeli eleman eksikliği sistemin tam anlamıyla işlerlik kazanmasını önünde engeldir.

✓ Ölçeklenebilirlik ve İşlem Hızı

Mevcut izinsiz yinelemeler dağıtılmış defterler, blok zincirlerinin işlem hacmi ve doğrulama hızı açısından ölçeklenebilirliği ile ilgili sorunlarla karşı karşıyadır. Her blokzincir teknolojisi uygulamalarının belli bir işlem hızı ve işlem süresi vardır. Bunlarda işlemlerde gecikmelere sebep olmaktadır.

✓ Birlikte Çalışabilirlik ve Entegrasyon

Farklı blokzincir uygulamalarının birlikte çalışabilmesi gerekmektedir. Geniş ölçekte defterler ve varsa mevcut sistemlerle koordinasyonlu ve entegre olarak çalışarak önemli masraf ve maliyetlerinde önüne geçilebilmektedir.

✓ Siber güvenlik

Hiçbir yazılım bağışık değildir, her yazılımın teknik açıdan hata ve güvenlik açıkları mevcuttur. Sisteme gerçekleştirilen saldırıların sistemde hala bir zayıflığın göstergesidir. Ağ güvenliği, dağıtılmış defterin doğası gereği saldırıların başarılı olamayacak şekilde temel kurallarını belirleyen algoritmalarla donatılmalıdır.

✓ Yönetim

Merkeziyetçiliğin alt yapısının olmaması etkin bir yönetimin sağlanmasıyla ilişkin endişeler mevcuttur. Çatallaşmalar gibi birçok protokolda ne kadar zor olduğu ve tartışmalı kritik konularda blokzincir alt yapısındaki değişiklik kararlarına istikrarlı yönetim kararlılığı gerekmektedir. Aynı zamanda blokzincir sisteminin doğasına bağlı olarak belirli yönetim düzenlemelerini uygulamak için yeterli araçlar ve ağ katılımcıları arasında yasal ve düzenleyici zorluklara tabi olması gerekmektedir.

✓ Düzenleyici Endüstri Standartları ve Denetim

Endüstrilerin gelişimi için endüstrilerin düzenleyici standartlarının erken aşamalarda alt yapısının oluşturulması gerekmektedir. Blokzincir teknolojisi için yasal hükümler kapsayıcı değildir. Birçok ülke ve bölge farklı tutuma sahip olduğundan ortak bir düzenleyici standart oluşturulamamaktadır.

✓ Mülkiyet ve Yargı Yetkisi Konusunda Yasal Açıklık

Ödeme ve mutabakat sistemlerinde, işlem kesinliği noktasında nasıl belirleneceğinin tanımlanması gerekmektedir. Ayrıca sınır ötesi veriler ve işlemler çerçevesinde yetki alanı açısından endişeler mevcuttur. Dağıtılmış defter sistemleri açık, izinsiz düzenleyici hiçbir tüzel kişilik olmadığı için özellikle karmaşık dağıtılmış defterin kontrolü zorlaşmaktadır. Blokzincir teknolojisinin hangi yargı yetkisi kapsamında kontrol edileceği de gri alanlar arasında kalmaktadır.

✓ Gizlilik

Bitcoin ve Ethereum gibi izinsiz defterlerde, tüm işlemler açık ve görünür olabilseler de, tüm ağ üyelerine şifrelenir ve kullanıcının kimliği gizlenmektedir. Blokzincir içinde belirli bağlamlarda, katılımcının kimliği işlem modellerine veya diğer belirteçlere dayalı olarak çıkarımsanabilir. Kimlik bilgi takip edilebilirliği temel endişelerdendir.

✓ Maliyetler

Blokzincir teknolojisindeki fikir birliği mekanizmaları büyük işlemler için önemli miktarda güç tüketmektedir. Elektrik tüketimleri de teknolojinin önemli maliyet kalemleri arasında yer almaktadır. Madenciler arasında bulmacayı hızlı çözenin kazandığı rekabetçi mekanizmada, düğümü kazanamayan diğer katılımcıların harcadığı bilgi işlem gücü boşa gitmektedir. Aynı zamanda madencilik yüksek işlem gücüne sahip pahalı donanımlara sahip olunması gerekmektedir.

✓ Veri Depolama Süresi ve Alanları

Blokzincirdeki bloklara bilgi ekleme süreleri yavaş işlemektedir. Konsensüs mekanizmaları arasında bu süre farklılaşmakla beraber önemli bir süre oluşturmaktadır. Veri blokzincir yerel her düğüm için işlemleri kopyaları depolanmaktadır. Bu kopyaları depolamak yeterli alan gerektirmektedir. Yeterli depolama alanının bulunması teknoloji geliştikçe sorun halini alması muhtemeldir.

✓ Değişmezlik ve Şeffaflık

Blokzincir her düğümünü kopyalayıp saklamaktadır. Saklanan bu verilerin içeriğine erişebilme imkanı olmasından dolayı kullanıcıların mahremiyetine ve itibarına zarar verme olasılığı mümkündür.

✓ Akıllı Sözleşmeler

Akıllı Sözleşmelerde BZ mekanizmasının ve yönetim yapısının sağlam temellere oturtulması gerekmektedir. Çünkü sistemdeki en küçük zaaf, sürecin en zayıf halka olmasına sebep olmaktadır. Gerekli verilerin sisteme önceden enjekte edilip tüzüğün gri noktalarının olmaması gerekmektedir. Sistemin kodlama yapısı açık olduğundan siber saldırı olması muhtemeldir.

✓ Enerji Tüketimi

Blokzincir tabanlı uygulamaların güvenliği sağlamak amacıyla, ileri düzey bilgisayar donanımlarıyla karmaşık şifreleme algoritmasını çözmeye çalışmaktadır. Gerçekleşen işlem sırasında bilgisayar programlarının aşırı kullanımına bağlı olan enerji tüketimi de artmaktadır. İlerleyen süreçlerde teknolojinin her alanda kullanılmaya başlanmasıyla enerji krizine sebep olması beklenmektedir.

7. SONUÇ

Bilgisayar, internet, mobil telefonlar ve Bilgi İletişim Teknoloji (BIT) sistemlerinin gelişmesi küresel dijital dönüşümün başlangıcı olmuştur. Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi bilgisayar ve internetlerin kişiselleşmesiyle insanlığın dönüm noktası olmuştur. Toplumun her kesiminin sosyal yaşamı ve kültürün değişimini etkilediği kadar, kökleşmiş yapıda olan ticari ve ekonomi hacminin de farklılaşmasını sağlamıştır. Klasik olan fiziki mala dayanan ticari anlayışın üretim, tedarik, pazar yeri, tanıtım, satış ve ödeme yöntemlerinde dijital dönüşüme geçilmiş ve e-ticaret kavramı oluşmuştur. Milletlerarası çalışan e-işletmelerin birçok ülkede faaliyette bulunması ve sınır olgusunu yıkmasıyla dijital ticaret küresel boyutlara ulaşmaktadır.

Teknolojik devrimin yeni çağına Bitcoin ve beraberindeki blokzincir alt yapısıyla başlanmıştır. Blokzincir mimari kodlamasının tüm sektörler için entegre edilebilmesi sistemin avantajlarının sadece finans birimleri tarafından değil, diğer tüm sektördeki aktörlerin yararlanabilmesini sağlamaktadır. Kripto paraların alt yapısını oluşturan blokzincir teknolojisi birçok ülkenin dikkatini çekmiş ve bu durum kripto paraların geliştirilmesi için ülkelerin birçok alanda çalışmalar yapmasına yol açmıştır. Özellikle finans çevrelerinin etkin kullanım alanı bulması diğer sektörler açısından da ipucu oluşturmaktadır.

Blokzincir teknolojisi akıllı sözleşme uygulamalarıyla teknolojinin kullanım alanlarındaki seyri değiştirmektedir. Akıllı sözleşmeler, karşılıklı güven oluşturabilecek ticari, hukuki ve mali olaylarda etkin görev alarak sisteme girilen kurallar çerçevesinde otomatik işlem yapma yetkisi verilebilmektedir. Klasik ticari işlemlerin işleyiş yapısı, blokzincir tabanlı sistemle dijital güvenli işlem yapısına sahip olabilmektedir. Blokzincir teknolojisinin farklı bir uygulaması olan Merkezi Özerk Örgütlenmeler (DAO), STK ve iktisadi birçok kuruluşun çalışma yapılarını değiştirip güven tabanlı daha etkin bir yapı kurmayı sağlamaktadır.

Blokzincir teknolojisinin aracı insanları ortadan kaldırması, otomasyon alt yapısı, programlanabilir olması, veri kaybına ve değişimine izin vermemesi, işlem süresi hızı, taraflar arasında güven oluşturması özellikleriyle sağlık, hukuk, muhasebe, gayrimenkul, tedarik zinciri, finans, kamu hizmetleri ve denetim gibi her sektörde kullanımı avantaj oluşturup, şeffaf ve izlenebilir yapısıyla denetim imkanının daha kolay olmasına imkan tanımaktadır. Teknolojinin kullanımı birçok alanda avantaj sağladığı gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Blokzincir teknolojisinin kurulum maliyetlerinin yüksek olması, işlem gerçekleşirken enerji tüketiminin fazlalığı, henüz teknolojinin olgunlaşmamış olması, siber saldırıya uğrayabilmesi, mevcut yasal düzenleme ve standartların yeterli ve kapsayıcı olmaması ve tüm sektörlerde işlemlerin entegre bir şekilde yapılamaması gibi dezavantajlarının biran önce tespitinin yapılarak gerekli önlemlerin alınmasıyla blokzincir teknolojisinin sağlam temellere oturtulup biran önce uygulama safhasına geçilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de mevcut çalışmalarının geri olması, ilerleyen dönemlerde blokzincir teknolojisinde öncü olmasının önüne geçmektedir. Yasal düzenlemelerin ve endüstri standartlarının oluşturulması sistemin işleyişine önemli katkı sunması muhtemeldir. Bundan dolayı ARGE çalışmalarının ivedilikle yapılarak, pilot uygulama safhasına geçilip blokzincir tabanlı kamu ve ticari uygulamaların sisteme dahil edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abuidris, Y., Kumar, R., & Wenyong, W. (2019). A Survey of Blockchain Based on E-voting Systems. *International Conference on Blockchain Technology and Applications*, 99-104.

Aggarwal, S., Chaudhary, R., Auja, G., Kumar, N., Choo, K.-K., & Zomayae, A. (2019). Blockchain for smart communities: Applications, challenges and opportunities. *Journal of Network and Computer Applications*, 13-48.

Aktaş, G. (2018). Akıllı Sınır Yaklaşımı Çerçevesinde Blok Zinciri Teknolojisinin Gümrük İşlemlerinde Potansiyel Kullanım Alanları. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 18-31.

- Ammous, S. (2018). *The Bitcoin Standard: The Decentralized Alternative to Central Banking*. United Kingdom: John Wiley and Sons.
- Anand, M. V., Poongodi, T., & Saini, K. (2020). Bitcoins and Crimes. P. Raj, K. Saini, & C. Surianarayanan içinde, *Blockchain Technology and Applications* (s. 223-245). New York: Taylor & Francis Group.
- Atabaş, H. (2018). *Blokzinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri* (1. Baskı b.). İstanbul: Ceres Yayınları.
- Atçı, M. (2019). Blok Zincir, Akıllı Sözleşmeler ve Üçlü Kayıt Sistemi Vergi ve Muhasebe Uygulamalarına Katkı Sağlayabilir mi? *Vergi Sorunları*(370), 76-88.
- Atıcı, G. (2020). *Dijital Ekonomi, Blokzinciri ve Finansal Sistem* (1.Baskı b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Azad, S., & Pathan, A.-S. (2015). *Practical Cryptography: Algorithms and Implementations Using C++* (1.Baskı b.). Boca Raton: CRC Press.
- Baiod, W., Light, J., & Mahanti, A. (2021). Blockchain Technology and its Applications Across Multiple Domains: A Survey. *Journal of International Technology and Information Management*, 29(4), 78-119.
- Bakan, İ., & Şekkeli, Z. (2019). Blok Zincir Teknolojisi ve Tedarik Zinciri Yönetimindeki Uygulamaları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2849-2877.
- BİLGEM, T. (2021). *TÜBİTAK BİLGEM Blokzincir Araştırma Laboratuvarı*. TÜBİTAK BİLGEM : <https://blokzincir.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html> adresinden alındı
- Birinci, N., & Aydemir, B. (2020). Vergi İdarelerinin Dijitalleşmesi: Vergi İdareleri ve Vergi Mükellefleri Açısından Fırsatlar ve Zorluklar. *Vergi Sorunları*, 73-88.
- Bradbury, D. (2016). Blockchain's big deal [financial IT]. *Engineering & Technology*, 44-48.
- Buterin, V. (2015). Visions, Part 1: The Value of Blockchain Technology. 29.11.2021 tarihinde <https://blog.ethereum.org/2015/04/13/visions-part-1-the-value-of-blockchain-technology/> adresinden alındı
- Chang, Y., Lakovou, E., & Shi, W. (2020). Blockchain in global supply chains and cross border trade: a critical synthesis of the state-of-the-art, challenges and opportunities-. *International Journal of Production Research*, 58(7), 2082-2099.
- Christidis, K., & Devetsiotis, M. (2016). Blockchains and Smart Contracts for the Internet of Things. *IEEE*, 2292-2303.
- CoinMarketCap. (2021). *CoinMarketCap.com*. 12 11, 2021 tarihinde <https://coinmarketcap.com/?page=82> adresinden alındı
- Cong, L. W., & He, Z. (2019). Blockchain Disruption and Smart Contracts. *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1754-1797.
- Crosby, M. (2015). Google, Nachiappan, Yahoo, Pradhan Pattanayak, Yahoo, Sanjeev Verma, Samsung Research America & Vignesh Kalyanaraman, Fairchild Semiconductor, BlockChain Technology Beyond Bitcoin. *Sutardja Center for Entrepreneurship & Technology Technical Re-port*.(2), 6-19.
- Cusack, J. (2017). *Standard Chartered*. 04 13, 2021 tarihinde Blockchain: a game-changer in the fight against financial crime?: <https://www.sc.com/en/explore-our-word/blockchain/> adresinden alındı
- Dannen, C. (2017). *Introducing Ethereum and Solidity Foundations of Cryptocurrency and Blockchain Programming for Beginners*. New York: Apress.
- Doğan, U. (2015). Vergi Teknolojileri. *Vergi Sorunları*, 9-40.
- Dulupçu, M. A., Yiyit, M., & Genç, A. G. (2017). Dijital Ekonominin Yükselen Yüzü: Bitcoin'in Değeri İle Bilinirliği Arasındaki İlişkinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor15 Özel Sayısı), 2241-2258.
- Durğay, Z., & Karaarslan, E. (2018). blokzincir Teknolojisinin E-Devlet Uygulamalarında Kullanım: Ön İnceleme. *Akademik Bilişim*, (s. 1-6). Karabük.
- Gatteschi, V., Lamberti, F., Demartini, C., Pranteda, C., & Santamaria, V. (2018). To Blockchain or Not to Blockchain: That Is the Question. *IT Professional*, 62-74.

- Gül, H. (2020). Bitcoin ve Türevi Varlıkların Muhasebeleştirilmesine İlişkin Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 444-454.
- Güven, V., & Şahinöz, E. (2018). *Blokzincir-Kripto Paralar-Bitcoin-Satoshi Dünyayı Değiştiriyor* (2.Baskı b.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Hima, Z. (2022, 01 14). "Blockchain in Taxation". http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/FIKUSZ2018_14.pdf adresinden alındı
- Houben, R., & Snyers, A. (2018). *Cryptocurrencies and blockchain Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion*. Brussels: European Parliament's Special Committee on Financial Crimes, Tax Evasion and Tax Avoidance.
- <https://www.blockchain.com/charts/market-price>. (2021, 12 8). *Blockchain.com*. Blockchain.com: <https://www.blockchain.com/charts/market-price> adresinden alındı
- Khan, U., An, Z., & Imran, A. (2020). A Blockchain Ethereum Technology-Enabled Digital Content: Development of Trading and Sharing Economy Data. *IEEE Access*, 1-12.
- Kumar, R., & Tripathi, R. (2019). Traceability of counterfeit medicine supply chain through Blockchain. *International Conference on Communication Systems & Networks*, 568-570.
- Manu, M., Musthafa, N., Balamurugan, B., & Chauhan, R. (2020). Blockchain Components and Concept. P. Raj, K. Saini, & C. Surianarayanan içinde, *Blockchain Technology and Applications* (1.Baskı b.). New York: Taylor & Francis Group.
- Mell, P., Kelsey, J., & Shook, J. (2017). Cryptocurrency Smart Contracts for Distributed Consensus of Public Randomness. *International Symposium on Stabilization, Safety, and Security of Distributed Systems*, 410-425.
- Menezes, A. J., Oorschot, P., & Vanstone, S. (2018). *Handbook of Applied Cryptography*. ABD: CRC Press.
- Merter, M. E., & Acar, İ. (2004). Türkiye' de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu. *Maliye Dergisi*, 5-27.
- Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. 04 11, 2021 tarihinde www.bitcoin.org: <http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf> adresinden alındı
- Natarajan, H., Krause, S., & Gradstein, H. (2017). Distributed Ledger Technology and Blockchain. *FinTech Note; No. 1. World Bank*, 1-46.
- Nemade, A. E., Kadam, S., & Choudhary, R. (2019). Blockchain technology used in taxation. *International Conference on Vision Towards Emerging Trends in Communication and Networking (ViTECoN)*, 1-4.
- Salmon, J., & Myers, G. (2019). *Blockchain and Associated Legal Issues for Emerging Markets*. London: International Finance Corporaion Word Bank Group. https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/publications_ext_content/ifc_external_publication_site/publications/ifc-thought-leadership adresinden alındı
- Seshadrinathan, S., & Chandra, S. (2021). Exploring Factors Influencing Adoption of Blockchain in Accounting Applications using Technology–Organization–Environment Framework. *Journal of International Technology and Information Management*, 30-68.
- Slattery, T. (2014). Taking a Bit out of Crime: Bitcoin and Cross-Border Tax Evasion. *Brooklyn Journal of International Law*, 39;2, 829-873.
- Szabo, N. (1994). Smart Contracts. 11 29, 2021 tarihinde alındı
- Ünsal, E., & Kocaoğlu, Ö. (2018). Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri. *European Journal of Science and Technology*(13), 54-64.
- WBG. (2017). *Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain*. Washington: World Bank Group.
- www.blockchain.com/charts. (2021). www.blockchain.com/charts. www.blockchain.com/charts: <https://www.blockchain.com/charts/n-transactions-total> adresinden alındı
- Yaga, D., Mell, P., Roby, N., & Scarfone, K. (2018). *Blockchain Technology Overview*. National Institute of Standards and Technology U.S. Department of Commerce.
- Zhang, R., Xue, R., & Liu, L. (2019). Security and Privacy on Blockchain. *ACM Computing Surveys*, 1-34.

- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H.-N., Chen, X., & Wang, H. (2018). Blockchain challenges and opportunities: a survey. *International Journal of Web and Grid Services* (Cilt 14, s. 352-375). içinde China: Inderscience Enterprises Ltd.
- Zou, Y., Meng, T., Zhang, P., Zhang, W., & Li, H. (2020). Focus on Blockchain: A Comprehensive Survey on Academic and Application. *IEEE Access*, 187182-187201.

Subject Area
Business Administration

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1711-1718

Arrival
31 March 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
62283

Article Serial Number
16

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62283>

How to Cite This Article
Ölçü, B. (2022).
“Paylaşım Ekonomisine
Katılım İsteğinin
Demografik Değişkenler
İle İlişkisi Üzerine Bir
Araştırma” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1711-1718

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteğinin Demografik Değişkenler İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research On The Relationship Of The Participation In The Sharing Economy And The Demographic Factors

Burak ÖLÇÜ¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Bölümü, İzmir, Türkiye

ÖZET

Paylaşım ekonomisi son yıllarda teknolojik penetrasyonun ciddi bir şekilde artması ile beraber kullanıcıların ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla paylaşım ekonomisi uygulamaları geleneksel uygulamalardan farklılaşmaktadır. Geleneksel uygulamalar temel alınarak gerçekleştirilen akademik çalışmalar paylaşım ekonomisi özelinde geçerliliği sorgulanmaktadır. Paylaşım ekonomisine katılım ile ilişkili olan ölçekler çeşitlendirilebilmesine karşın bu çalışmada paylaşım ekonomisi uygulamalarını temsilen bir konaklama paylaşım uygulaması (AirBnB), bir seyahat paylaşım uygulaması (BlaBla Car), bir araç paylaşım uygulaması (UBER), bir sürüş paylaşım uygulaması (GoCar), bir ortak bisiklet kullanımı uygulaması (İsbike, Bisim), bir eşya kiralama uygulaması belirlenerek paylaşım ekonomisine katılım isteği ölçeği oluşturulmuştur. Paylaşım ekonomisine katılım isteği algısı ile demografik özellikler arasındaki anlamlı farklılıklar sorgulanmıştır. 658 katılımcıyla gerçekleştirilen çalışmada yaş, medeni durum ve gelir düzeyleri ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paylaşım Ekonomisi, AirBnB, UBER, GoCar, Isbike, Bisim

ABSTRACT

The sharing economy has gained the attention of users with the significant increase of the technological penetration in recent years. Therefore, sharing economy practices differ from traditional practices. The validity of academic studies based on traditional practices is questioned in the context of the sharing economy. Although the scales associated with participation in the sharing economy can be diversified, in this study, an accommodation sharing application (AirBnB), a travel sharing application (BlaBla Car), a car sharing application (UBER), a ride sharing application (GoCar), bicycle sharing application (Isbike, Bisim) and an item rental application were determined and the scale of participation in the sharing economy was created. Significant differences between the perception of willingness to participate in the sharing economy and demographic characteristics were questioned. In the study conducted with 658 participants, a significant difference was found between age, marital status and income levels and the desire to participate in the sharing economy.

Key words: Sharing Economy, AirBnB, UBER, GoCar, Isbike, Bisim

1. GİRİŞ

Paylaşım olgusunun insanlığın varlığından günümüze değin var olduğu öngörülmektedir. İnsanların temelde gerçekleştirdiği iki farklı paylaşım türüne rastlanmaktadır. Bunlardan ilki fiziksel malların paylaşımı, diğeri ise fikir ve bilginin paylaşımıdır. Günümüzde teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak kullanarak gerek fiziksel malların gerekse fikir ve bilginin paylaşımı kolaylaşmakla beraber aynı zamanda da çeşitlenmiştir. Böylece paylaşım faaliyetini gerçekleştiren taraf olmak veya paylaşımından yararlanan kişi olmak kolaylaşmıştır. Dünya üzerinde yaşayan insanların hangi coğrafyada buldukları farketmeksizin bilişim teknolojileri kullanarak paylaşım faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamaları ile beraber paylaşım ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Paylaşım ekonomisi kavramı, işbirlikçi ekonomi, işbirlikçi tüketim gibi uçtan uca faaliyetleri kapsayan şemsiye bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Hsiao, Moser, Schoenebeck, & Dillahunt, 2018). Paylaşım ekonomisi kavramının kökeni İngilizce olup literatürde “sharing economy” terimi ile kullanılmaktadır. İngilizce temelinden yola çıkılarak Oxford sözlüğü terimi “varlıkların veya hizmetlerin özel kişiler arasında ücretsiz veya ücretli olarak, genellikle internet aracılığıyla paylaşıldığı bir ekonomik sistem.” olarak tanımlanmaktadır. Akademik literatürde ise paylaşım ekonomisi kavramı özelinde ortak bir tanım uzlaşısından bahsetmek mümkün değildir. Akademik literatürde İngilizce ‘sharing economy’ teriminin yanısıra ‘collaborative consumption’, ‘access-based consumption’, ‘the mesh’, ‘connected consumption’, ‘circular economy’ ve ‘collaborative economy’ terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Codagnone & Martens, 2016). Görög (2018) tarafından yapılan sistematik literatür taramasında günümüz teknolojik gelişmeleri göz önünde bulundurarak paylaşım ekonomisinin beş farklı tanımı tespit edilmiştir. Söz konusu tanımlar tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Paylaşım Ekonomisi Kavramı Tanımları

Yazar	Tanım
Belk (2017)	Paylaşım ekonomisi tanımı 'gerçek' ve 'sözde paylaşım' göz önünde bulundurularak yapılıyor. Dolayısıyla paylaşım ekonomisini ifade ederken gerçek paylaşımı, sahiplikten ziyade geçici erişim, ücret veya tazminat ödemesi ve dijital platformların kullanımını gerektirdiğinden bahsediyor.
Frenken et al. (2015)	Paylaşım ekonomisinin, 'tüketicilerin (veya firmaların) birbirlerine, muhtemelen para karşılığında, yeterince kullanılmayan fiziksel varlıklarına (boş kapasite) geçici erişim izni vermeleri anlamına geldiği belirtilmektedir
Peña-López, I. (2015)	Paylaşım ekonomisi, Belirli pazarlarda talep ve arzı eşleştirerek, eşler arası (p2p) satış ve kiralama'yı mümkün kılma" konusunda uzmanlaşmış çevrimiçi platformlar olarak tanımlanmaktadır.
PricewaterhouseCoopers (2015)	Paylaşım ekonomisi, müşterilerin maddi ve maddi olmayan varlıklara sahip olmak yerine bunlara erişmesine izin vermek için dijital platformları kullanır.
Rinne (2017)	Paylaşım ekonomisinin odak noktası, az kullanılan varlıkların, paraya çevrilmiş olsun ya da olmasın, verimliliği, sürdürülebilirliği ve toplumu iyileştirecek şekilde paylaşılmasıdır.

Kaynak: Görög, G. (2018). The Definitions of Sharing Economy: A Systematic Literature Review. Management, 175-189. doi:10.26493/1854-4231.13.175-189

Paylaşım ekonomisinde iki temel aktörün varlığı bilinmektedir. Bunlar tüketiciler ve ürün/hizmet sağlayıcılarıdır (Özdemir & Çelebi, 2018). Buna bağlı olarak motivasyon unsurlarını tüketici açısından ve ürün/hizmet sağlayıcıları açısından değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar paylaşım ekonomisi araçlarına ulaşım tüketiciler açısından kolaylaşmış olsa da demografik farklılıklar paylaşım ekonomisine katılım isteğini de etkileyebilmektedir. Paylaşım ekonomisi içerisinde ürün veya hizmet alacak kişinin yaşı, medeni durumu, gelir durumu, eğitim düzeyi söz konusu demografik özellikler arasında yer almaktadır. Örnekler ile açıklamak gerekirse kişinin yaşı teknolojik araçların kullanımını veya teknolojik araçlara olan güveni etkileyebilir. Dolayısıyla buna bağlı olarak kişi paylaşım ekonomisine katılıp katılmama kararını verebilir. Medeni durum ele alındığında ise bir kişinin evli veya bekar olması paylaşım ekonomisi içerisinde yer alırken sadece kendini düşünmesi ötesinde ailesini de göz önüne alması gerekecektir. Gelir durumuna bağlı olarak ise hizmetten faydalanma sıklığı değişebilir. Eğitim düzeyi ise paylaşım ekonomisi sistemi konusundaki bilgi düzeyini etkileyebilir. Çalışmanın amacı paylaşım ekonomisine katılım isteği ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, paylaşım ekonomisi ürün veya hizmet sağlayıcılarının pazarlama yatırımları gerçekleştirirken bütçelerini daha verimli kullanabilmeleri adına öncül analizler paylaşmayı hedeflemektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Paylaşım ekonomisi girişimlerini farklı sektörlerde gözlemlemek mümkündür. Konaklama, ulaşım, hizmet ve eğitim ilk aklı gelen sektörlerdir. Paylaşım ekonomisi atıl halde duran mal ve hizmetlerin paylaşılmasını sağlamaktadır (Angelovska, Časni, & Christoph Lutz, 2020). Paylaşım ekonomisi faaliyetleri kar amacı güdebileceği gibi kar amacı güdmeden de gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu faaliyetler benimsendikçe ve uygulama alanları yaygınlaştıkça insanların günlük yaşamlarına da etkisi artmıştır. Örneğin, bir konaklama paylaşım uygulaması olan AirBnB, turistlerin konaklama anlayışlarını yeniden şekillendirmiştir. Başka bir örnek vermek gerekirse Uber uygulaması kişilerin bir yerden başka bir yere ulaşımında onlara yeni bir alternatif sunmuş ve bunu günü her saati tüm teknolojik cihazlardan ulaşılabilir hale getirmiştir. Airbnb ve Uber gibi platformlar, varlık elde etmek için yatırım gerektirmeyen bir sistem sunmalarından ötürü, tüketiciler için çekici hale gelmektedir. Avrupa Komisyonu (2016) paylaşım ekonomisinin “genellikle tüzel olmayan kişiler tarafından sağlanan mal veya hizmetlerin geçici kullanımı için açık bir pazar yarattığını ve işbirlikçi platformlar tarafından faaliyetlerin kolaylaştırıldığı iş modellerini ifade ettiğini” belirtmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD, 2016), paylaşım ekonomisini “hizmetlerin eşten eşe veya ortak kullanım temelinde sağlanmasına izin veren yeni pazar yerleri” olarak tanımlamaktadır. Giriş bölümünde detaylandırıldığı gibi bu çalışmada paylaşım ekonomisi “bireylerin veya firmaların yeterince kullanılmayan fiziksel ve beşeri varlıklarını çevrimiçi platformlar aracılığıyla geçici erişim izni vermelerini mümkün kılan veren bir sistem” olarak ele alınmaktadır (Gerwe & Silva, 2020).

2.1. Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteğinde Etkili Olan Faktörler

Paylaşım ekonomisi araçlarında tüketici veya hizmet / servis sağlayıcı olarak rol almayı teşvik eden kişisel özellikler beş farklı kategoride beş faktör kişilik modeli altında değerlendirilmektedir. Söz konusu kişisel özellikler açıklık, vicdanlı olma, dışadönüklük, uyumluluk olarak belirtilmektedir.

2.1.1. Açıklık

Paylaşım ekonomisi araçlarına katılım bir deneyim olarak ele alınmaktadır. Deneyimlerin bir parçası olmak ise söz konusu olguya açıklık derecesine göre değerlendirilmektedir. Açıklık kavramı dijital pazarlama faaliyetleri açısından incelendiğinde hem hizmet alan hem de hizmet sağlayıcı açısından değerlendirilmektedir. Hizmet alan

taraf açısından açıklık söz konusu deneyimin parçası olma isteğini ifade etmektedir. Servis sağlayıcı açısından ise açıklık sunulan ürün veya hizmete yönelik tüm bilgilerin tutarlı bir şekilde taraflar arasında paylaşılmasını ele almaktadır. Paylaşım ekonomisi araçlarının görece yeni olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda katılımcıların açıklık derecesi rol alma sıklığı ile ilişkilendirilebilmektedir. Buda, Pethes, and Lehota (2019) tarafından Macaristan'da gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların %12'sinin paylaşım ekonomisi hizmetlerinden en az birine açık olduğunu bulunmuştur. Farklı paylaşım ekonomisi hizmetleri ele alındığında Ankete katılan gönüllülerin %12,3'ü ev aletlerini ödünç almaya ve ödünç vermeye, %15,8'i kamuya açık araç paylaşımına, %23,7'si ortak seyahat uygulamalarına, %23,2'si ortak bisiklet kullanımına, %20,01'i özel daire paylaşım uygulamalarına açık olduklarını belirtmişlerdir. Loh (2018) tarafından yapılan bir araştırmada ise erkek katılımcıların %30,8'i araç paylaşım uygulamalarına katılmaya daha açık olarak değerlendirilmiştir. Açıklık derecesi yüksek olan katılımcıların paylaşım ekonomisi araçlarını kullanmaya daha istekli olduğu da ortaya çıkan sonuçlar arasında yer almıştır. Bu çalışmada ise paylaşım ekonomisine katılım isteğinde etkili olan faktörler arasından açıklık araştırmaya dahil edilerek demografik değişkenler ile arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.1.2. Vicdanlı Olma

Vicdanlı olma, bireylerin ne ölçüde organize, eksiksiz, sorumlu ve başarıya / hedefe yönelimleri olduklarıyla ilgili değerlendirilmektedir. Vicdanlı insanlar bir karar vermeden önce artıları ve eksileri veya maliyetleri ve faydaları tartma eğilimindedir (Loh, 2018). Paylaşım ekonomisi araçlarını kullanacak olan kişilerin kullanmadan önce fayda ve maliyet değerlendirmesi yapmaları muhtemel görünmektedir.

2.1.3. Dışadönüklük

Dışadönüklük, bireylerin dış dünyayla ilişki kurarak olumlu duygular elde etme derecesine atıfta bulunmaktadır. Dışadönük insanların belirgin özellikleri sosyal, girişken, iddialı, enerjik ve aktif bireyler olmaları olarak gösterilmektedir (Gülaçtı & Baydaş, 2022). Dışadönüklerin tanımlayıcı özelliklerinden biri, sosyal durumlarda başarılı olma eğiliminde olmalarıdır (Altuğ, Özhan, & Meco, 2020). Paylaşım ekonomisi uygulamalarının sosyal olgulardan bağımsız değerlendirilemeyeceği düşünüldüğünde dışadönüklük ile paylaşım ekonomisi arasında ilişki beklenmektedir (Loh, 2018).

2.1.4. Uyumluluk

Uyumluluk, bireylerin sosyal uyum, işbirliği, edep ve dürüstlüğe ne kadar değer verdiği ile ilgilidir. Uyumluluk konusunda yüksek puan alanlar genellikle nazik, güvenen, özgecil ve daha bağışlayıcı olarak değerlendirilmektedir. Uyumlu insanların doğası, henüz belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmamış paylaşım ekonomisi uygulamalarına katılım konusunda teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkabilir (Loh, 2018). Ayrıca, empatiye daha yatkın olmaları nedeniyle, paylaşım ekonomisi aktörleri olarak rol aldıklarında sistemin işleyişine de katkı yapabilecekleri öngörülmektedir.

2.1.5. Nevrotiklik

Nevrotizm, bireyin olumsuz duygular yaşama ve aşırı tepki gösterme eğilimi ile ilgilidir. Nevrotik insanlar endişeli, gergin ve güvensiz olma eğilimindedir. Bu nedenle ilk defa karşılaştıkları olgulara veya başka bir anlamla yabancılara güvenmeme olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca yeni teknolojileri ve hizmetleri stresli ve başa çıkması zor olarak algılamaları öngüleceği için internet üzerindeki yeni uygulamalara karşı da mesafeli olmaları beklenmektedir. Nevrotiklik değerlendirmesinde nevroitiklik düzeyi düşük olarak değerlendirilen bireylerin daha az stres yaşadığı belirtilmektedir (Solunoğlu & Nalçacı İkiz, 2020). Yapılan çalışmalarda nevroitiklik düzeyi yüksek olan kişilerin paylaşım ekonomisi araçlarını kullanmaya daha az istekli olduğu ortaya konmuştur (Loh, 2018).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı paylaşım ekonomisine katılım isteği ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Paylaşım ekonomisine katılım isteğini ifade eden açıklık ölçeği Buda et al. (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan Türkçe'ye uyarlanmıştır. Araştırmaya katılacak olan kişiler kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Erişilmesi en kolay olay kişilerden başlanmıştır. Anket çevrimiçi araçlar ile şekillendirilerek yine çevrimiçi olarak dağıtılmıştır ve geri bildirimler toplanmıştır. Anket çalışmasından elde edilen veriler excel formatında dışa aktarılmıştır ve sonrasında ise SPSS programına işlenerek analizler gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Paylaşım ekonomisi uygulamalarını temsilen bir konaklama paylaşım uygulaması (AirBnB), bir seyahat paylaşım uygulaması (BlaBla Car), bir araç paylaşım uygulaması (UBER), bir sürüş paylaşım uygulaması (GoCar), bir ortak bisiklet kullanımı uygulaması (İsbike, Bisim), bir eşya kiralama uygulaması belirlenerek paylaşım ekonomisine katılım isteği ölçeği oluşturulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenebilmesi adına, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, gelir tatmini için ayrı anket ölçekleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezi oluşturulmuştur.

H1: Demografik faktörlerden en az biri ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında ilişki mevcuttur.

H1a: Yaş ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1b: Eğitim düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

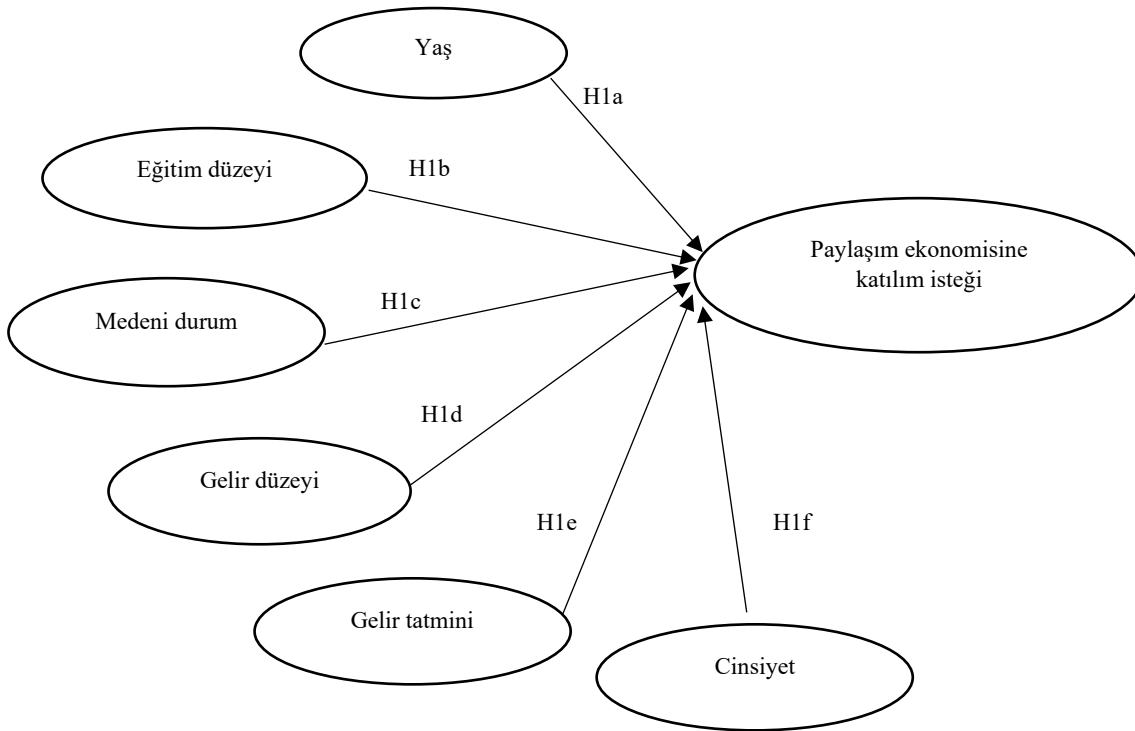
H1c: Medeni durum ile ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1d: Gelir düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1e: Yaşam standartı ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1f: Cinsiyet ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın modeli ise şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

3.3. Bulgular

Anket araştırmasına katılan 658 kişinin verileri SPSS programına girilmiştir. Veriler arasında kayıp veri bulunmamaktadır. Araştırma modeline uygun olarak farklı istatistiksel yöntemler ile yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 1: Cinsiyete göre bağımsız örneklem T-testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteği	Kadın	350	2.697	0.85	-.447	656	.655
	Erkek	308	2.736	0.80			

Yukarıda özet olarak sunulan tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri cinsiyet gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t [656] = -.447$; $p > 0.05$). Erkek katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri ($X = 2.736$) kadın katılımcılara kıyasla ($X = 2.697$) daha olumludur.

H1f: Cinsiyet ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 2: Medeni durumlara göre bağımsız örneklem T-testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteği	Bekar	380	2.832	0.81	4.423	656	.000
	Evli	278	2.545	0.82			

Yukarıda özet olarak sunulan tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri medeni durum gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (t [656]= 4.423; p<0.05). Bekar katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri (X=2.832) kadın katılımcılara kıyasla (X=2.545) daha olumludur.

H1c: Medeni durum ile ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 3: Çalışma durumuna göre bağımsız örneklem T-testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteği	Çalışmıyor	224	2.819	0.82	1.981	656	.048
	Çalışıyor	376	2.680	0.83			

Yukarıda özet olarak sunulan tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri çalışma durumu gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (t [656]= 1.981; p<0.05). Çalışmadığını beyan eden katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri (X=2.19) çalıştığını beyan eden katılımcılara kıyasla (X=2.680) daha olumludur.

Tablo 4: Aylık gelir durumuna göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Aylık Gelir	N	X	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
1500 TL ve altı (1)	124	2.942	.781	G. Arası	15.449	5	3.090			
1501 – 2501 TL (2)	431	2.740	.847	G. İçi	440.910	652	.676			
2501-5000 TL (3)	83	2.796	.862	Toplam	456.359	657				
5001-10.000 TL (4)	195	2.598	.771					4.569	0.000	1-4,5,6
10.001-14.999 TL (5)	51	2.529	.838							
15.000 TL ve üzeri (6)	62	2.481	.901							
Toplam	658	2.711	.833							

Yukarıdaki tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılma isteklerine yönelik algıları aylık gelir düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (F=2.711, p<0.05). Katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım isteğine yönelik algıların hangi aylık gelir düzeyinde farklılık gösterdiğini bulmak amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre 1500 TL ve altı aylık gelire sahip olan katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım isteğine yönelik algıları (X=2.74), 5001-1000 TL aylık gelire sahip olanlardan (X=2.59), 10.001-14.999 TL aylık gelire sahip olanlardan (X=2.52) 15.000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olanlardan (X=2.48) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına dayanarak 1 numaralı kategorinin 4, 5 ve 6 numaralı kategorilerden anlamlı bir şekilde farklılaştığı söylenebilir.

Tablo 5: 2500 TL altı ve üzeri aylık gelir durumuna göre bağımsız örneklem T-testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteği	2500 TL altı	350	2.841	0.83	4.328	656	.000
	2500 TL üzeri	308	2.563	0.80			

Yukarıda özet olarak sunulan tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri, 2500 TL altında ve üzerinde aylık gelir elde eden 2 grupta incelendiğinde Tukey analizini destekleyici şekilde anlamlı bir farklılık göstermektedir (t [656]= 4.328; p<0.05). 2500 TL ve altı aylık gelir elde eden katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri (X=2.841) 2500 TL ve üzeri aylık gelir elde ettiğini beyan eden katılımcılara kıyasla (X=2.563) daha olumludur.

H1d:Gelir düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6: Eğitim düzeyine göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Eğitim Düzeyi	N	X	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
İlköğretim	7	2.595	.849	G. Arası	3.147	4	3.090	1.134	.340	Yok
Lise	55	2.748	.873	G. İçi	453.212	653	.676			
Üniversite	369	2.724	.820	Toplam	456.359	657				
Yüksek Lisans	173	2.746	.825							
Doktora	54	2.487	.899							
Toplam	658	2.711	.833							

Yukarıdaki tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılma isteklerine yönelik algıları eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F=1.134$, $p<0.05$). Elde edilen sonuçlara Tukey testi uygulandığında da anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı desteklenmektedir.

H1b: Eğitim düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 7: Yaş dağılımına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Yaş	N	X	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
18-24 (1)	222	2.925	.805	G. Arası	17.214	5	3.090	5.111	0.000	1-2,3,4,5,6
25-30 (2)	105	2.614	.764	G. İçi	439.145	652	.676			
31-40 (3)	139	2.659	.831	Toplam	456.359	657				
41-50 (4)	83	2.576	.851							
51-60 (5)	86	2.581	.906							
60 ve üzeri (6)	23	2.369	.679							
Toplam	658	2.711	.833							

Yukarıdaki tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılma isteklerine yönelik algıları yaşlara göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F=5.111$, $p<0.05$). Katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım isteğine yönelik algıların hangi yaş aralıklarında farklılık gösterdiğini bulmak amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre 18-24 yaşları arasında olan katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım isteğine yönelik algıları ($X=2.92$), 25-30 yaş aralığında olanlardan ($X=2.61$), 31-40 yaş aralığında olanlardan ($X=2.65$), 41-50 yaş aralığında olanlardan ($X=2.57$), 51-60 yaş aralığında olanlardan ($X=2.58$), 60 yaş ve üzeri olanlardan ($X=2.36$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına dayanarak 1 numaralı kategorinin 2,3,4, 5 ve 6 numaralı kategorilerden anlamlı bir şekilde farklılaştığı söylenebilir.

Tablo 8: 24 yaş ve altı, 25 yaş ve üzeri gruplara göre bağımsız örneklem T-testi sonuçları

Değişkenler	Yaş	N	X	ss	t testi		
					t	sd	p
Paylaşım Ekonomisine Katılım İsteği	18-24	222	2.925	0.80	4.787	656	.000
	25 yaş üzeri	436	2.602	0.82			

Yukarıda özet olarak sunulan tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri, 18-24 yaş arasında olan ve 25 yaş üzerinde olan katılımcılar için 2 grupta incelendiğinde Tukey analizini destekleyici şekilde anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t [656]= 4.787$; $p<0.05$). 18-24 yaş arasında olan katılımcıların paylaşım ekonomisine katılım istekleri ($X=2.925$) 25 yaş ve üzeri katılımcılara kıyasla ($X=2.602$) daha olumludur.

H1a: Yaş ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 9: Yaşam standartına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Yaşam Standartı	N	X	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Henüz gelirim yok	131	2.830	.797	G. Arası	3.421	3	3.090	1.646	.177	Yok
Gelirim ile düşük standartlarda yaşıyorum	62	2.803	.792	G. İçi	452.938	654	.676			
Gelirim ile normal standartlarda yaşıyorum	412	2.668	.849	Toplam	456.359	657				
Gelirim ile yüksek standartlarda yaşıyorum	53	2.641	.820							
Toplam	658	2.711	.833							

Yukarıdaki tablo incelendiğinde katılımcıların paylaşım ekonomisine katılma isteklerine yönelik algıları yaşam standartlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F=1.848$, $p<0.05$). Elde edilen sonuçlara Tukey testi uygulandığında da anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı desteklenmektedir.

H1e: Yaşam standartı ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezi desteklenmemiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında paylaşım ekonomisine katılım isteği algısı çeşitli demografik özelliklere göre incelenmiştir. Bulgular sonucunda desteklenen ve desteklenemeyen hipotezler aşağıdaki tabloda özet şekilde verilmektedir.

Tablo 10: Analiz sonrası hipotez özet tablosu

	Hipotez	Sonuç
H1	Demografik faktörlerden en az biri ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında ilişki mevcuttur.	Desteklendi
H1a	Yaş ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H1b	Eğitim düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklenemedi
H1c	Medeni durum ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H1d	Gelir düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H1e	Yaşam standartı ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklenemedi
H1f	Cinsiyet ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklenemedi

Yaş ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Özellikle 18-24 yaş arası katılımcıların diğer yaş gruplarına göre paylaşım ekonomisine katılma istekleri daha yüksektir. Üniversite çağı diyebileceğimiz söz konusu yaş gurubu teknoloji ile son derece entegredir. Paylaşım ekonomisi araçlarının tümünün dijital uygulamalar vasıtası ile hayta geçirildiğini varsayacak olursak dijital araçları kullananların paylaşım ekonomisi uygulamalarına daha açık olduklarına varabiliriz. Bir diğer bulgu ise medeni durum ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bekar kişilerin evli kişilere kıyasla paylaşım ekonomisine katılma isteklerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Evli kişilerin aile kurumu dolayısıyla aldıkları sorumlulukların daha fazla oluşu tek başına karar verme kabiliyetlerini sınırlandırabilmektedir. Bekar kişiler çeşitli paylaşım ekonomisi araçlarını daha serbest bir şekilde kullanım daha kolay karar verebilmektedirler. Paylaşım ekonomisi araçlarının görece yeni olduklarını düşündüğümüzde bekarlar açısından kabullenme daha yüksek olarak değerlendirilebilir. Bulguları incelediğimizde Gelir düzeyi ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında anlamlı bir farklılık olduğunu görebilmekteyiz. Paylaşım ekonomisi araçları aynı hizmeti veren geleneksel kanallara göre daha ekonomik çözümler sunabilmektedir. Örneğin; bir araç satın almak yerine onu saatlik kiralama, bir bisiklet satın almak yerine onu saatlik kiralama, bir otelde konaklamak yerine özel bir mülkü günlük kiralama gibi çözümler maliyet açısından avantaj sunabilmektedir. Dolayısıyla geliri düşük olan katılımcıların paylaşım ekonomisine katılma isteklerinin diğer katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak ise Demografik faktörlerden en az biri ile paylaşım ekonomisine katılım isteği arasında ilişki mevcuttur diyebilmekteyiz.

Gelecek çalışmalarda kapsam genişletilerek paylaşım ekonomisine katılım isteği başka faktörler açısından da incelenebilir. Aynı çalışmanın başka ülkelerde uygulanması ile elde edilecek sonuçlar ise karşılaştırmalı analizler elde edilebilir. Bu çalışmanın sonuçları paylaşım ekonomisi içerisinde var olan girişimciler tarafından pratikte test edilebilir. Örneğin; hedef kitle belirlemede bulgulara dikkat edilerek internet reklam kampanyaları şekillendirilebilir. Böylece platform sahipleri için fayda sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, N., Özhan, Ş., & Meco, S. (2020). Dışa Dönüklük Ve Yeşil Reklama Yönelik Yeşil Satın Alma Niyetine Etkisi. *International Journal of Management Economics and Business*, 16(1), 186-198. doi:10.17130/ijmeh.700849
- Angelovska, J., Časni, A. Č., & Christoph Lutz. (2020). Turning Consumers into Providers In The Sharing Economy: Exploring The Impact Of Demographics And Motives. *Ekonomika misao i praksa*, 29(1), 79-100.
- Belk, R. (2017). Sharing Versus Pseudo-Sharing in Web 2.0. *The Anthropologist*, 18(1), 7-23. doi:10.1080/09720073.2014.11891518
- Buda, G., Pethes, B., & Lehota, J. (2019). Dominant Consumer Attitudes in the Sharing Economy—A Representative Study in Hungary. *Resources*, 9(1). doi:10.3390/resources9010001
- Codagnone, C., & Martens, B. (2016). Scoping the Sharing Economy: Origins, Definitions, Impact and Regulatory Issues. <https://joint-research-centre.ec.europa.eu/system/files/2016-05/JRC100369.pdf>: European Commission
- European Commission (2016). A European agenda for the collaborative economy. European Commission, Brussels, <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A356%3AFIN>
- Frenken, K., T. Meelen, M. Arets, and P. van de Glind 2015. 'Smarter Regulation for the Sharing Economy.' *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy>

- Gerwe, O., & Silva, R. (2020). Clarifying the Sharing Economy: Conceptualization, Typology, Antecedents, and Effects. *Academy of Management Perspectives*, 34(1), 65-96. doi:10.5465/amp.2017.0010
- Görög, G. (2018). The Definitions of Sharing Economy: A Systematic Literature Review. *Management*, 175-189. doi:10.26493/1854-4231.13.175-189
- Gülaçtı, F., & Baydaş, A. (2022). Beş Faktör Kişilik Modelinin Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Otomobil Sektöründe Ampirik Bir Çalışma. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*. doi:10.26450/jshsr.3003
- Hsiao, J. C.-Y., Moser, C., Schoenebeck, S., & Dillahunt, T. R. (2018). The Role of Demographics, Trust, Computer Self-efficacy, and Ease of Use in the Sharing Economy. Paper presented at the Proceedings of the 1st ACM SIGCAS Conference on Computing and Sustainable Societies.
- Loh, R. S. M. (2018). The car sharing type: Profiling car sharing adopters in terms of sociodemographics and psychographics.
- OECD Digital Economy Papers, OECD (2016). Protecting consumers in peer platform markets. https://www.oecdilibrary.org/science-and-technology/protecting-consumers-in-peer-platformmarkets_5jlvvz39m1zw-en
- Özdemir, G., & Çelebi, D. (2018). Paylaşım Ekonomisi: AirBnB Örneği. *İş,Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(2), 25-43.
- Peña-López, I. (2015). OECD digital economy outlook 2015.
- PricewaterhouseCoopers. 2015. 'The Sharing Economy: Sizing the Revenue Opportunity.' <http://www.pwc.co.uk/issues/megatrends/collisions/sharingeconomy/the-sharing-economy-sizing-the-revenue-opportunity.html>
- Rinne, A. 2017. 'What Exactly is the Sharing Economy?' World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/when-is-sharing-not-really-sharing/>
- Solunoğlu, A., & Nalçacı İkiz, A. (2020). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Hedonik Tüketim Üzerine Etkisinin İncelenmesi (Investigation of the Effect of Five Factor Personality Traits on Hedonic Consumption). *Journal of Business Research - Turk*, 12(3), 2344-2361. doi:10.20491/isarder.2020.980

Subject Area
Sports Sciences

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1719-1727

Arrival
06 April 2022
Published

30 May 2022
Article ID Number
62305

Article Serial Number
17

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62305>

How to Cite This Article
Çam, O. & Dinç, A.
(2022). "Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Akademik Erteleme Düzeyleri İle Akıllı Telefon Bağımlılığına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1719-1727

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Akademik Erteleme Düzeyleri İle Akıllı Telefon Bağımlılığına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

Analysis Of The Views Of School Of Physical Education And Sports Students On Academic Deference Levels And Smart Phone Addiction

Orhan ÇAM¹ Ahmet DİNÇ²

¹ Iğdır Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Iğdır, Türkiye

² Dr. Öğretim Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Iğdır, Türkiye

ÖZET

Araştırmanın amacı, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ile akademik erteleme düzeylerini incelemektir. Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ağrı, Kars ve Iğdır Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında öğrenim gören öğrenciler, örneklemini ise 743 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma grubundaki öğrencilerin %24,8'i Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni, %54,1'i Spor Yöneticiliği ve %23,1'ini Antrenörlük Eğitimi bölümlerinde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin birinci bölümünde demografik değişkenlerin tespiti için kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci bölümde Ocak ve Bulut (2015) tarafından güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılan akademik erteleme davranış ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde Demirci, Orhan, Demirdağ, Akpınar ve Sert (2014) tarafından Türkçeleştirilen akıllı telefon bağımlılığı ölçeği kullanılmıştır. Toplanan bu veriler SPSS 23 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ikili gruplar arasında fark olup olmadığını tespit etmek için Non-Parametrik testlerden Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplar için ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde anlamlılık $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda Akıllı telefon bağımlılığı ve akademik erteleme düzeyleri ile yaş ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir sonuca rastlanmazken, şehir ve bölüm değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Erteleme, Akıllı Telefon, Bağımlılık, Spor

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the smartphone addiction and academic procrastination levels of the School of Physical Education and Sports students. The population of the study consists of the students who are studying at the Schools of Physical Education and Sports at Ağrı, Kars and Iğdır Universities in the 2019-2020 academic year which is 743 students. The students in the study group are in the department of 24,8% Physical Education and Sports Teachers, 54,1% Sports Management and 23,1% Coach Training Departments. In the first part of the study, a personal information form was used to determine demographic variables. In the second part, Academic Procrastination Behavior Scale, whose reliability and validity analysis was performed by Ocak and Bulut (2015), was used. In the third part, The Smartphone Addiction Scale, translated into Turkish by Demirci, Orhan, Demirdağ, Akpınar, and Sert (2014), was used. These data were analyzed by SPSS 23 statistical program. In the analysis of the data, Mann-Whitney U test, which is one of the non-parametric tests, was used to determine whether there was a difference between the paired groups, and the Kruskal Wallis test was used for more than two groups. In the evaluation of the data, significance was accepted as $p < 0.05$. As a result of the research, there was no significant difference between the smart phone addiction and academic procrastination levels and the age and gender variables, but a significant difference was found between the city and department variables.

Key words: Academic Procrastination, Smartphone, Addiction, Sports

1. GİRİŞ

Teknoloji genel anlamda bilginin oluşturulmasını, toplanmasını, depolanmasını, işlenmesini ve iletilmesini sağlayan bir araçtır (Yeşilorman ve Koç, 2014). Teknoloji, bilgi çağı ile birlikte hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş, özellikle akıllı telefon gibi cihazlar ile mobil iletişime önemli katkı sağlamıştır (Yıldırım ve Correia, 2015). Akıllı telefonlar, kolay taşınabilen ve pratik bir teknolojik araçtır. Akıllı telefonlar sesli ve yazılı iletişim sağlamasının yanı sıra, fotoğraf çekme, video izleme, müzik, internet, sosyal medya ve çeşitli içerikler ile kullanıcıyı daha fazla içine çekmekte ve birçok olanak sağlamaktadır (Karaaslan ve Budak, 2012, Kuyucu, 2017 Lee, Chang, Lin and Cheng, 2014, Gezgin, Şahin ve Yıldırım, 2017). Akıllı telefonların kullanımının giderek yaygınlaşması ve neredeyse zorunlu hale gelmesi hayatı kolaylaştırmanın yanında bağımlılık gibi olumsuz etkileri de ortaya çıkarmaktadır (Adnan ve Gezgin, 2016). Özellikle günümüzde akıllı telefonların içerisinde barındırdığı sosyal medya uygulamaları insanların vakitlerinin çoğunu geçirdiği platformlar haline gelmiştir. İnsanlar ile kolay iletişim, takip ve paylaşım insanların vazgeçilmez zaman geçirme yöntemi haline gelmiş ve hali hazırdaki işlerini bu sebepler ile erteleme eğilimine yöneltmiştir. Akıllı telefonların aşırı kullanımından kaynaklanan birçok sorun ortaya çıkmıştır.

Bu sorunlarından biri de erteleme davranışıdır. Erteleme davranışı bir kişinin yapılması gereken işten kaçması, daha sonraki bir zamana bırakması olarak ifade edilmektedir. Günümüzde önemli bir sorun haline gelen erteleme davranışı, problemlerin ve sorunların ertelenip daha kötü bir hal almasına sebebiyet vermektedir. Akıllı telefonların yoğun kullanımı genç bireylerde yaygınlaşmakta ve bu durum eğitim hayatlarında ertelemelere sebep olmaktadır. Genellikle üniversite öğrencilerinin akıllı telefon düşkünlüğü akademik erteleme davranışının yordayıcısı olarak görülmektedir. Gelecek kaygısı, sınav stresi ve benzeri durumlarında etkisi ile rahatlamak adına akıllı telefonlarda vakit harcayan gençler akademik erteleme davranışına daha yatkın hale gelmektedir. Hem akıllı telefon kullanımının artması ile gerçekleşen akıllı telefon bağımlılığı hem de bu bağımlılık ile ortaya çıkan akademik erteleme davranışı üniversite öğrencilerinde görülen iki farklı ve önemli sorundur. Çalışmada bu iki sorunun arasındaki ilişkiye, ortaya çıkan ilişkinin gençleri ne derece etkilediğine ve buna karşı alınabilecek önlem ve önerilere yer verilmiştir.

Dünya üzerindeki modernleşme ve dijitalleşme süreçleri genellikle bilgisayar ve internetin ortaya çıkması ile özdeşirilir. Fakat bütünsellik ilkesi dikkate alındığında bu gelişmelerde daha önce gerçekleşen olaylar teknoloji çağının dinamiklerini ortaya çıkarmıştır. En eskilerden taş, bakır, demir çağı gibi birbirini izleyen dönemler sanayi devrimine öncülük etmiş. Sonucunda bilgi ve teknolojinin hâkim olduğu teknoloji çağını yaratmıştır (Küçükvardar, 2019).

Bilgisayar ve internet ile ortaya çıkan bu çağ, hayatın her alanında kendini göstermiş, sanal ortamlar ile vazgeçilmez bir hal almıştır. Dolayısıyla günümüzü teknoloji çağı olarak değerlendirmek mümkündür. Teknoloji çağında hızlı akış, zaman olgusundaki belirsizlik ve mekân tanımaz yapı tüm insanlık için bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu sebeple günümüzde kullanılan teknoloji ve araçları insanlar arasında vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelmiştir. Verilerin hızlı yayılması, bilgi erişimi, iletişimin kolaylaşması, yeni bir hayat biçiminin doğmasını sağlamıştır. Ancak bütün faydalarının yanı sıra insanları yalnızlaştırması ve sosyal ortamlardan uzaklaştırması gibi durumlar nedeni ile teknolojinin etkileri sadece olumlu olarak görülmemektedir (Küçükvardar, 2019).

İlk insandan itibaren hayatta kalabilmek, barınabilmek ve yemek yiyebilmek gibi farklı amaçlar doğrultusunda insanlar doğadaki materyalleri kullanmaya amacına uygun hale getirmeye başlamışlardır. Bu durum insanların en başından beri teknoloji ürettiğinin bir göstergesidir. Yapılan yeni aletler insanın akıl ve mantık çerçevesi sayesinde gerçekleşmiş ve teknik bilgiyi doğurmuştur. Teknolojinin varlığı sürekli olarak gelişimi beraberinde getirmektedir. Günümüzde insanlar teknoloji kavramının kökeninden ziyade teknolojiyi popüler olan bilgisayar, oyun konsolları, müzik aletleri, tabletler, cep telefonları ve interaktif cihazlar ile özdeşleştirmektedir. Teknoloji insan sanatı ve yeteneğinden doğan bir olgudur, ancak aynı zamanda bizi de tanımlamaktadır (Küçükvardar, 2019).

Teknolojinin kökenine bakıldığında, Yunanca sanat ya da zanaat olarak ifade edilen “*tekhne*” ve bilgi, söz, sözcük anlamlarındaki “*logos*” kelimelerinden oluşmaktadır. Antik dönemde “*bilgi sonucu oluşan zanaat*” anlamında kullanılan kavram daha sonraları “*bilimsel araştırmalar sonucu elde edilmiş somut ve yararlı sonuçlarla ilişkisi olan araç, süreç ve yöntemlerin tamamını ifade eden bir yapı*” şeklinde yorumlanmıştır. Daha sonra teknoloji sadece araçla bağlantılı anlaşılabilir, hayal edilebilir bir yapıya dönüşmüştür. Teknolojinin alet, araç ve mekanizma gibi anlamlara evrilmesi ve modernleşme sürecinin sonucunda teknoloji, makinalar, robotlar ve çeşitli araçlar bütünü olarak tasvir edilmiştir (Küçükvardar, 2019).

Teknoloji genel olarak bilgilerin, bilimsel olarak pratiğe dökülmesi olarak ifade edilmektedir. Bu pratik insanların çevresini değiştirirken kullandığı bilgilerin bütünüdür. Teknolojinin insan ile birlikte ortaya çıkması teknolojiyi bünyesinde barındırdığı orta çıkarmaktadır. Bu sebeple teknoloji insanın zihinsel gücünün toplumsal hayata uyarlanması ve yansması gibi çeşitli alanlarda görülmesine katkı sağlamaktadır. Teknolojinin insanların var oluşundan beri var olması bizi teknoloji tarihinin başlangıcında insanla birlikte başladığı varsayımına ulaştırmaktadır. İnsan varoluşundan beri doğaya hâkim ve egemen olma, onu kontrol etme çabası göstermiştir. Teknoloji insanların sınırlarını genişlettiği bir araç haline gelmiştir.

Aristo'nun “*etkileyici nedeninin*” kavramsal değili olan “*araçsal nedenin*” özel bir yeri vardır. Çekiç, çakmaya yarayan bir alet olarak anlamlandırıldığında bir araca dönüşmüştür. Bununla beraber, kişilerin tasarladığı alet ve araçlar somutlaşmış, zaman içerisinde isteğe bağlı kullanılmış veya terk edilmiştir. Aletlerin insanların amaçlarına hizmet etmesi, teknolojinin bireysel ve toplumsal faydalar sağlayan aletler olarak kavramlaştırılmasına olanak sağlamıştır (Robert, 2015).

Teknoloji temelinde insanlığın ortaya çıkışı ile birlikte avlanma, sulama, tarım ile ilgili araç ve gereçlerin keşfedilmesi ile bağlantılıdır. İlerleyen dönemlerde teknoloji hangi araç ve gerecin ne amaç ile ve nasıl kullanılacağını kavramak için bilimsel yöntemler olarak ortaya çıkmıştır. Teknoloji, tecrübe ve birikimin, gözlemler ve hipotezler ile insan ve materyal arasındaki doğal ilişki yapısının incelenmesine olanak yaratmıştır. Günümüzde ise teknolojiyi insandan bağımsız olarak düşünmek imkânsız hale gelmiştir. Hayatın tamamen içine

işleyen teknoloji günlük rutin işlerimizin bile merkezinde yer almaktadır (Robert, 2015). Teknolojinin sürekli gelişim göstermesi, öğrencilerin gelişen teknolojilere hızlı bir şekilde adapte olması öğrencilerin akademik geleceklerini tehlikeye atmaktadır. Çalışmamız bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın amacı, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ile akademik erteleme düzeylerini incelemektir.

2. METOT

Araştırma Modeli: Araştırmamızda tarama modeli kullanılmıştır. Tarama Modelleri: Geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Tazegül ve Öyün 2019).

Evren-Örneklem (Araştırma Grubu): Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ağrı, Kars ve Iğdır Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında öğrenim gören öğrenciler, rassal örneklem tekniği uygulanarak 743 öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları: Araştırma verilerinin birinci bölümünde demografik değişkenlerin tespiti için kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci bölümde Ocak ve Bulut (2015) tarafından güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılan Akademik Erteleme Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar ve Sert (2014) tarafından Türkçeleştirilen Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma Yayın Etiği: Resmi izinlerin alınmasının ardından ölçekler uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması: Google form aracılığıyla çevrimiçi toplanmıştır. Araştırmada toplam 780 veri toplamış toplanan verilerden eksik ya da hatalı veriler çıkarıldıktan sonra 743 veri kalmıştır.

Verilerin Analizi: Araştırma sonucunda elde edilen bulgular SPSS 23.0 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmış ve çarpıklık (Skewness) değerinin -.380 ile .190 arasında, basıklık (Kurtosis) değerinin ise -1,645 ile -.1.175 arasında normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre verilerin normal dağılım kabul edilmesi için "Kurtosis ve Skewness değerleri -1.5 ile +1.5" olmalıdır.

İkili gruplar arasında fark olup olmadığını tespit etmek için non-parametrik testlerden Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplar için ise Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde anlamlılık $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Betimleyici istatistikler

Özellikler		N	%	Özellikler		N	%
Yaş	18-21 Yaş Arası	105	14,1	Cinsiyet	Erkek	421	56,7
	22-24 Yaş Arası	346	46,6		Kadın	322	43,3
	25 Yaş ve Üzeri	292	39,3		Toplam	743	100
	Toplam	743	100	Akıllı Telefon Kullanım Süresi	1 Saat ve Altı	45	6,1
Şehir	Kars	240	32,3		1-3 Saat	453	61
	Ağrı	265	35,7		3-5 Saat	163	21,9
	Iğdır	238	32		5 Saat ve Üzeri	82	11
	Toplam	743	100		Toplam	743	100
Bölüm	BES Öğretmenliği	184	24,8	Telefon Kullanım Yılı	1 Yıl ve Altı	8	1,1
	Spor Yöneticiliği	387	52,1		1-3 Yıl	221	29,7
	Antrenörlük	172	23,1		3-5 Yıl	163	21,9
	Toplam	743	100		5 ve Üzeri	351	47,2
					Toplam	743	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcılar 421 (56,7%) erkek, 322 (43,3%) kadın olmak üzere toplam 743 kişiden oluşmaktadır. Yaş aralığı incelendiğinde, 346 (%46,6) kişi ile 22-24 yaş aralığı çoğunluğu oluşturmakta, sırası ile 25 yaş ve üzeri 292 (%39,3) ve 18-21 yaş aralığı katılımcı sayısı 105 (%14,1)'dir.

Öğrenim hayatına devam eden katılımcıların %32,3 (240)'ü Kars, %35,7 (265)'si Ağrı ve %32 (238)'si Iğdır ilinde eğitim almaktadır. Eğitim aldıkları bölümlere bakıldığında ise %52,1 (387)'inin spor yöneticiliğini, %24,8 (184) BES Öğretmenliği ve %23,1 (172)'nin antrenörlük tercih ettiği görülmektedir.

Telefon kullanım yılı ve akıllı telefon kullanım sürelerine bakıldığında, 1 saat ve altı telefonda zaman geçiren katılımcı oranı %6,1 (45), 1-3 saat arası %61 (453), 3-5 saat arası %21,9 (163) ve 5 saat ve üzeri %11 (82) olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların neredeyse yarısı 5 yıl ve daha uzun süredir telefon kullanırken, %21,9 (163)' 3-5 yıl, %29,7 (221)'si 1-3 yıl ve %1,1 (8)'i 1 yıl ve daha az süredir telefon kullanmaktadır.

Tablo 2. Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının cinsiyete göre mann-whitney u testi

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Günlük yaşamı engelleme ve tolerans	Erkek	421	-,752	1,31572	377,17	158790,00	65,603	,452
	Kadın	322			365,24	117606,00		
	Toplam	743						
Yoksunluk belirtileri	Erkek	421	-,725	1,42376	376,97	158704,00	65,689	,469
	Kadın	322			365,50	117692,00		
	Toplam	743						
Pozitif beklentiler	Erkek	421	-,711	1,38542	376,88	158664,50	65,728	,477
	Kadın	322			365,63	117731,50		
	Toplam	743						
Sanal odaklı ilişkiler	Erkek	421	-1,082	1,45624	379,40	159726,50	64,666	,279
	Kadın	322			362,33	116669,50		
	Toplam	743						
Aşırı kullanım	Erkek	421	-1,088	1,43107	379,43	159739,00	64,654	,276
	Kadın	322			362,29	116657,00		
	Toplam	743						
Sosyal ağ bağımlılığı	Erkek	420	-1,657	1,52176	382,66	160717,00	62,933	,098
	Kadın	322			356,94	114936,00		
	Toplam	742						
Fiziksel belirtiler	Erkek	421	-1,132	1,28989	379,75	159875,50	64,517	,258
	Kadın	322			361,86	116520,50		
	Toplam	743						

Tablo 2. incelendiğinde cinsiyet değişkeninin akıllı telefon bağımlılığı alt boyutları ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Akademik erteleme alt boyutlarının cinsiyete göre mann-whitney u testi

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Sorumluluk	Erkek	421	-,301	1,07008	374,07	157483,00	66,91	,764
	Kadın	322			369,30	118913,00		
	Toplam	743						
Akademik görevin algılanan niteliği	Erkek	421	-,168	1,23876	373,16	157100,00	67,293	,866
	Kadın	322			370,48	119296,00		
	Toplam	743						
Öğretmenlere ilişkin olumsuz algı	Erkek	421	-,804	1,11356	377,52	158935,00	65,458	,422
	Kadın	322			364,79	117461,00		
	Toplam	743						
Akademik mükemmeliyetçilik	Erkek	421	-,743	1,17979	377,09	158754,50	65,638	,458
	Kadın	322			365,35	117641,50		
	Toplam	743						

Tablo 3 incelendiğinde cinsiyet değişkeninin akademik erteleme alt boyutları ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Akademik erteleme alt boyutlarının yaşa göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Yaş	N	Sıra Ortalaması	X^2	Sd	P
Sorumluluk	18-21 Yaş Arası	105	361,97	1,893	2	,388
	22-24 Yaş Arası	346	383,60			
	25 Yaş ve Üzeri	292	361,86			
	Toplam	743				
Akademik görevin algılanan niteliği	18-21 Yaş Arası	105	375,92	,736	2	,692
	22-24 Yaş Arası	346	377,86			
	25 Yaş ve Üzeri	292	363,65			
	Toplam	743				
Öğretmenlere ilişkin olumsuz algı	18-21 Yaş Arası	105	328,10	10,689	2	,005*
	22-24 Yaş Arası	346	397,55			
	25 Yaş ve Üzeri	292	357,51			
	Toplam	743				
Akademik mükemmeliyetçilik	18-21 Yaş Arası	105	329,90	11,649	2	,003*
	22-24 Yaş Arası	346	399,32			
	25 Yaş ve Üzeri	292	354,77			
	Toplam	743				

Tablo 4'ya göre yaş ve alt boyutlar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde "sorumluluk" ($p>0,05$) ve "akademik görevin algılanan niteliği" ($p>0,05$) alt boyutuna ait değerler ile yaş arasında bir ilişki olmadığı, "öğretmenlere

ilişkin olumsuz algı” ve “akademik mükemmeliyetçilik” ($p<0,05$) alt boyutuna ait değerlerin ise yaştan etkilendiği görülmektedir.

Tablo 5. Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının yaşa göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Yaş	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Günlük yaşamı engelleme ve tolerans	18-21 Yaş Arası	105	350,99	3,863	2	,145
	22-24 Yaş Arası	346	388,24			
	25 Yaş ve Üzeri	292	360,32			
	Toplam	743				
Yoksunluk belirtileri	18-21 Yaş Arası	105	350,63	3,237	2	,198
	22-24 Yaş Arası	346	386,55			
	25 Yaş ve Üzeri	292	362,44			
	Toplam	743				
Pozitif beklentiler	18-21 Yaş Arası	105	363,70	2,874	2	,238
	22-24 Yaş Arası	346	386,11			
	25 Yaş ve Üzeri	292	358,27			
	Toplam	743				
Sanal odaklı ilişkiler	18-21 Yaş Arası	105	351,51	2,843	2	,241
	22-24 Yaş Arası	346	385,52			
	25 Yaş ve Üzeri	292	363,34			
	Toplam	743				
Aşırı kullanım	18-21 Yaş Arası	105	356,81	2,644	2	,267
	22-24 Yaş Arası	346	385,50			
	25 Yaş ve Üzeri	292	361,47			
	Toplam	743				
Sosyal ağ bağımlılığı	18-21 Yaş Arası	105	337,01	4,367	2	,113
	22-24 Yaş Arası	346	385,00			
	25 Yaş ve Üzeri	291	367,89			
	Toplam	742				
Fiziksel belirtiler	18-21 Yaş Arası	105	351,60	2,793	2	,247
	22-24 Yaş Arası	346	385,40			
	25 Yaş ve Üzeri	292	363,46			
	Toplam	743				

Tablo 5 incelendiğinde akıllı telefon bağımlılığı alt boyutları yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 6. Akademik erteleme boyutlarının şehirlere göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Şehir	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Sorumluluk	Kars	240	380,68	3,559	2	,169
	Ağrı	265	352,21			
	Iğdır	238	385,28			
	Toplam	743				
Akademik görevin algılanan niteliği	Kars	240	382,92	2,646	2	,266
	Ağrı	265	378,70			
	Iğdır	238	353,53			
	Toplam	743				
Öğretmenlere ilişkin olumsuz algı	Kars	240	389,61	2,492	2	,288
	Ağrı	265	360,85			
	Iğdır	238	366,65			
	Toplam	743				
Akademik mükemmeliyetçilik	Kars	240	386,99	1,990	2	,370
	Ağrı	265	360,40			
	Iğdır	238	369,80			
	Toplam	743				

Tablo 6 incelendiğinde, akademik erteleme alt boyutları ile şehir değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 7. Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının şehirlere göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Şehir	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Günlük yaşamı engelleme ve tolerans	Kars	240	369,15	6,152	2	,046*
	Ağrı	265	351,02			
	Iğdır	238	398,24			
	Toplam	743				
Yoksunluk belirtileri	Kars	240	353,84	5,229	2	,073
	Ağrı	265	365,91			
	Iğdır	238	397,10			
	Toplam	743				
Pozitif beklentiler	Kars	240	361,96	3,445	2	,179
	Ağrı	265	362,06			
	Iğdır	238	393,19			
	Toplam	743				
Sanal odaklı ilişkiler	Kars	240	363,66	7,641	2	,022*
	Ağrı	265	351,98			
	Iğdır	238	402,70			
	Toplam	743				
Aşırı kullanım	Kars	240	359,92	5,093	2	,078
	Ağrı	265	359,90			
	Iğdır	238	397,65			
	Toplam	743				
Sosyal ağ bağımlılığı	Kars	240	387,16	5,011	2	,082
	Ağrı	265	348,62			
	Iğdır	237	381,23			
	Toplam	742				
Fiziksel belirtiler	Kars	240	368,23	5,637	2	,060
	Ağrı	265	352,60			
	Iğdır	238	397,40			
	Toplam	743				

Tablo 7'e göre "günlük yaşamı engelleme ve tolerans" ve "sanal odaklı ilişkiler ($p < 0,05$) alt boyutlarında şehir değişkenine göre anlamlı bir olduğu tespit edilmiştir. "yoksunluk belirtileri", "pozitif beklentiler", "aşırı kullanım", "sosyal ağ bağımlılığı" ve "fiziksel belirtiler" alt boyutları ile şehir değişkeni arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Tablo 8. Akademik erteleme alt boyutlarının tercih edilen bölümlere göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Bölüm	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Sorumluluk	BES Öğretmenliği	184	312,53	28,411	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	410,35			
	Antrenörlük	172	349,34			
	Toplam	743				
Akademik görevin algılanan niteliği	BES Öğretmenliği	184	343,11	10,078	2	,006*
	Spor Yöneticiliği	387	395,87			
	Antrenörlük	172	349,21			
	Toplam	743				
Öğretmenlere ilişkin olumsuz algı	BES Öğretmenliği	184	397,46	6,659	2	,036*
	Spor Yöneticiliği	387	374,41			
	Antrenörlük	172	339,34			
	Toplam	743				
Akademik mükemmeliyetçilik	BES Öğretmenliği	184	386,92	3,956	2	,138
	Spor Yöneticiliği	387	377,09			
	Antrenörlük	172	344,58			
	Toplam	743				

Tablo 8 incelendiğinde "akademik mükemmeliyetçilik" alt boyutu ($p > 0,05$) hariç diğer üç boyutunda katılımcıların öğrenim gördükleri bölümlerden etkilendiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 9. Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının tercih edilen bölümlere göre kruskal wallis testi

Alt Boyutlar	Bölüm	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Günlük yaşamı engelleme ve tolerans	BES Öğretmenliği	184	324,35	29,356	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	412,79			
	Antrenörlük	172	331,20			
	Toplam	743				
Yoksunluk belirtileri	BES Öğretmenliği	184	344,45	19,32	2	,000**

	Spor Yöneticiliği	387	404,61			
	Antrenörlük	172	328,10			
	Toplam	743				
Pozitif beklentiler	BES Öğretmenliği	184	347,20	17,207	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	402,63			
	Antrenörlük	172	329,61			
	Toplam	743				
Sanal odaklı ilişkiler	BES Öğretmenliği	184	337,80	16,068	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	402,05			
	Antrenörlük	172	340,97			
	Toplam	743				
Aşırı kullanım	BES Öğretmenliği	184	338,19	20,725	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	406,01			
	Antrenörlük	172	331,66			
	Toplam	743				
Sosyal ağ bağımlılığı	BES Öğretmenliği	184	335,49	28,946	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	386	403,65			
	Antrenörlük	172	337,87			
	Toplam	742				
Fiziksel belirtiler	BES Öğretmenliği	184	324,46	29,6641	2	,000**
	Spor Yöneticiliği	387	412,82			
	Antrenörlük	172	331,01			
	Toplam	743				

Tablo 9 incelendiğinde bölüm seçiminin bütün akıllı telefon bağımlılığı alt boyutları (günlük yaşamı engelleme ve tolerans, yoksunluk belirtileri, pozitif beklentiler, sanal odaklı ilişkiler, aşırı kullanım, sosyal ağ bağımlılığı, fiziksel belirtiler) ile arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$).

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler, ilerisi için bu gelişmelerin daha da artacağı bir habercisidir. Bu gelişim yararlar ile birlikte zararları da beraberinde getirmektedir. Bu Araştırmanın amacı, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ile akademik erteleme düzeylerini incelemektir.

Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının cinsiyet ile arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyetin herhangi bir akıllı telefon bağımlılığı alt boyutu ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında Boumosleh ve Jaalouk (2017), Kuyucu (2017), Hamutoğlu, Gezgin, Samur ve Yıldırım (2018), Göymen ve Ayas (2019), Çuhadar, Demirel, Er ve Serdar (2020), ve Dinç (2021)'in çalışmaları bu sonucu destekler niteliktedir. Diğer yandan akıllı telefon bağımlılığı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirten Chen, Liu, Ying, Wang and Wen (2017), çalışmalarının sonucunda kadınların akıllı telefon bağımlılığı düzeyinin erkeklerden çok olduğunu belirtmiştir. Akıllı telefon bağımlılığı ile cinsiyet arasındaki ilişkinin farklı sonuçlar ortaya çıkarması, cinsiyet, yaş ve sosyo ekonomik durum fark etmeksizin herkesin akıllı telefonlara ulaşımının bu kadar kolay ve akıllı telefon içeriklerinin hem kadın hem de erkek bireylere hitap edecek genişlikte olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Akademik erteleme alt boyutlarının cinsiyet ile arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyetin herhangi bir akademik erteleme alt boyutu ile ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında, Rothblum, Solomon and Murakabi (1986), Hess, Sherman and Goodman (2000), Klassen ve Kuzucu (2009), Yiğit ve Dilmaç (2011), Şahin (2020)'in yapmış olduğu çalışmalar da cinsiyet ile akademik erteleme arasında ilişki olmadığını savunmaktadır. Senecal, Koestner ve Vallenard (1995), Özer, Demir ve Ferrari (2009), ise cinsiyetin akademik erteleme alt boyutlarını etkilediğini erkeklerin kadınlara oranla akademik erteleme davranışına daha yakın olduklarını belirtmiştir.

Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının yaş ile arasındaki ilişki incelendiğinde, yaşın herhangi bir akıllı telefon bağımlılığı alt boyutu ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında elde ettiğimiz bulgular ile Kuyucu (2017)'nin çalışması paralellik göstermektedir. Bianchi and Philips (2005)'e göre ise akıllı telefon bağımlılığı belirli bir yaş aralıklarında daha yüksek oranda görülmektedir.

Akademik erteleme alt boyutlarının yaş ile arasındaki ilişki incelendiğinde, sorumsuzluk ve akademik görevin algılanan niteliği alt boyutları ile yaş arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, öğretmenlere ilişkin olumsuz algı ve akademik mükemmeliyetçilik alt boyutlarının ise yaştan etkilendiği görülmektedir. Literatür incelendiğinde, Yiğit ve Dilmaç'ın (2011) çalışmaları elde ettiğimiz bulgular ile paralellik göstermektedir.

Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının şehir ile arasındaki ilişki incelendiğinde, yoksunluk belirtileri, pozitif beklentiler, aşırı kullanım, sosyal ağ bağımlılığı ve fiziksel belirtiler alt boyutları ile herhangi bir ilişkiye rastlanmazken, günlük yaşamı engelleme ve tolerans ve sanal odaklı ilişkiler alt boyutlarında şehirlere göre bir farklılaşmaya rastlanmaktadır. Bu farklılaşma şehrin sahip olduğu kültür, aile yapısı, gelenek ve göreneklerle ilişkilendirilebilir.

Akıllı telefon bağımlılığı alt boyutlarının tercih edilen bölümler ile arasındaki ilişki incelendiğinde, tercih edilen bölümlerin bütün akıllı telefon bağımlılığı alt boyutları ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde, Hamutoğlu, Gezgin, Samur ve Yıldırım (2018), Traş ve Öztemel (2019), Bal (2020)“ın çalışmaları elde ettiğimiz bulgular ile benzer sonuçları yansıtmaktadır. Boumosleh ve Jaalouk’ın (2017) çalışmalarında ise akıllı telefon bağımlılığı alt boyutları ile tercih edilen bölümlerin arasında herhangi anlamlı bir farklılığın olmadığını görmüştür.

Çalışma sonunda şu önerilerde bulunulabilir;

Akıllı telefon bağımlılığının akademik başarı ve erteleme üzerinde negatif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerin telefonla çok fazla vakit geçirmeleri onları derslerinden uzaklaştırmakta, akademik hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Zamanlarını daha verimli kullanma ve akıllı telefon kullanım amaçlarını en aza indirme üzerine rehberlik çalışmaları gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte teknolojinin gelişimi ile birlikte hemen hemen herkesin sahip olduğu akıllı telefonların eğitim alanında kullanılması adına yeni uygulamalar ve içerikler geliştirilebilir ve akademik hayata katkı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Adnan, Müge -Gezgin, Deniz Mert (2016),“Modern Çağın Yeni Fobisi: Üniversite Öğrencileri Arasında Nomofobi Prevalansı”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı.49, (141- 158).

Bal, E. Akıllı cep telefonu bağımlılığı: Kişilik özellikleri ve kullanım örüntülerinin etkinliği üzerine bir inceleme. Erciyes İletişim Dergisi, 2020, 7 (1): 369-394.

Bianchi, A., Phillips, JG. (2005), Psychological predictors of problem mobile phone use. Journal of Cyberpsychology & Behavior, 8 (1): 39-51.

Boumosleh, JM., Jaalouk, D. (2017), Depression, anxiety and smartphone addiction in university students- A cross sectional study. Plos One, 12 (8): 1-14.

Chen, B., Liu, F., Ding, S., Ying, X., Wang, L., Wen, Y. (2017), Gender differences in factors associated with smartphone addiction: A cross-sectional study among medical college students. BMC Psychiatry, 17 (341).

Çuhadar, A., Demirel, M., Er. Y., Serdar, E. (2020), Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ve gelecek beklentisi ilişkisinin incelenmesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15 (24): 2528-2544.

Demirci, K., Orhan, H., Demirdaş, A., Akpınar, A., Sert, H. Validity and reliability of the Turkish version of the smart phone addiction scale in a younger population, Bulletin of Clinical Psychopharmacology, 2014, 24 (3): 226-234.

Diñç, Ahmet (2021). “Spor Bilimleri Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sağlıklı Beslenme Tutumlarının İncelenmesi (İğdır İli Örneği)”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S 25, s. 812-821.

Gezgin, DM., Şahin, YL., Yıldırım, S. (2017), Sosyal ağ kullanıcıları arasında nomofobi yaygınlığının çeşitli faktörler açısından incelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 7 (1): 1-15.

Göymen, R., Ayas, T. (2019), Akıllı telefon bağımlılığı ve oyun bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 6 (2): 36-52.

Hamutoğlu, N., Gezgin, D., Samur, Y. ve Yıldırım, S. (2018). Genç nesil arasında yaygınlaşan bir bağımlılık: akıllı telefon bağımlılığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama, 8 (2), 212-231

Hess, B., Sherman, MF., Goodman, M. (2000), Eveningness predicts academic procrastination: The mediating role of neuroticism. Journal of Social Behavior and Personality, 15 (5): 61

Karaaslan, Ğ.A., Budak, L. (2012), Üniversite öğrencilerinin cep telefonu özelliklerini kullanımlarının ve gündelik iletişimlerine etkisinin araştırılması, Journal of Yaşar University, 26 (7): 4548-4571.

Kuyucu, M. (2017), Gençlerde akıllı telefon kullanımı ve akıllı telefon bağımlılığı sorunsalı: “Akıllı telefon (kolik)” üniversite gençliği, Global Media Journal TR Edition, 7 (14).

- Küçükvardar, M. Bilişim Çağında Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital İstila Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.
- Klassen, RM., Kuzucu, E. (2009), Academic procrastination and motivation of adolescents in Turkey. Educational psychology, 29 (1): 69-81.
- Lee, YK. Chang, CT., Lin, Y., Cheng, ZH. (2014), The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive Behavior and technostress. Computers in Human Behavior, 31: 373-383.
- Ocak, G., & Bulut, R., (2015). Akademik erteleme davranışı ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. International Journal of Social Sciences and Education Research, 1(2), 709-726.
- Özen, S., Topçu, M. (2017), Tıp fakültesi öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı ile depresyon, obsesyon-kompulsiyon, dürtüsellik, aleksitimi arasındaki ilişki. Bağımlılık Dergisi, 18 (1): 16-24.
- Özer, BU., Demir, A., Ferrari, JR. (2009), Exploring academic procrastination among Turkish students: Possible gender differences in prevalence and reasons. The Journal of Social Psychology, 149 (2): 241-257.
- Robert, J. Başka Bir Teknoloji Mümkün. Çev. Özkaya, T. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2015.
- Rothblum, ED., Solomon, LJ., Murakami, J. (1986), Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. Journal of Counseling Psychology, 33 (4): 387.
- Senecal, C., Koestner, R., Vallerand, RJ. (1995), Self-regulation and academic procrastination. The Journal of Social Psychology, 135 (5): 607-619
- Şahin, YL. (2020), Facebook sosyal ağ kullanıcılarının akademik erteleme davranışları ile eğitsel ortamlardaki siber aylıklık durumlarının incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (1): 629-666
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics. Boston: Pearson.
- Traş, Z., Öztemel, K. (2019), Examining the relationships between Facebook intensity, fear of missing out and smartphone addiction. Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 6 (1): 91-113.
- Tazegül, Ü. & Öyün, Ş. (2019). “Geleneksel Türk Yağlı Güreşinde Şamanizm'in ve İslam'in İzleri”, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(20): 902-912.
- Yeşilorman, M., & Firdevs, K. O. Ç. (2014). Bilgi Toplumunun Teknolojik Temelleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (1), 117-133.
- Yıldırım, C., Correia, AP. (2015), Exploring the dimensions of nomophobia: development and validation of a self-reported questionnaire. Computers in Human Behavior, 49: 130-137.
- Yiğit, R., Dilmaç, B. (2011) Ortaöğretimde öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31: 159-178.

Subject Area
DesignYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1728-1735Arrival
06 April 2022
Published30 May 2022
Article ID Number
62313
Article Serial Number
18Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/
sssj.62313](http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62313)

How to Cite This Article
Yıldız, Ö. & Kaya, B.
(2022). "Dijital Tasarım
Yöntemleriyle Geleceği
Saklamak: Sanal Müze
Örneği" International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1728-1735

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarafından bir mekanda yaşarken diğer bir mekanda olmak, kendi zihninin resmini görmek aynı zamanda başkasının düşüncelerini okumak merak edilmiştir. Bu hayal ve merak, insanoğlunun gördüğü en büyük düşü "geleceği tasarlamak" yeteneğini geliştirmiştir. Kayıt altına alınmak istenen her şey binlerce yıl taşlara, kayalıklara, kil tabletlere kazınmıştır. Antropoloji bilimindeki insan faktörü çevre değişimlerine uyum sağladıkça aklında kalanlar da biçim değiştirmiştir.

Günümüzde sanal dünyadaki tüm görsel teknikler insan hafızası ve estetiği ile oyun oynamaktadır. Oyunun temelinde insanın aşkınlığı ve teknolojinin imkansız başarıları yatmaktadır. Eski kayalıklar, rönesans heykelleri, yok olmuş uygarlık tapınakları, şaman törenleri, ritüeller ayağımıza kadar gelmektedir. Tüm boyutlamalar, renkler, sanal gerçeklik teknikleri var olanı artık yok olmuş olanla geçilen kapıyı aralar ve bu olayı tasarlayan bilimsel çalışma; geçmiş insanın rüyasını bu gerçeklik alanında göze görünür hale getirir. Bu rüyayı anlamlandırmak için yazılan ve çizilen her şey, insanlığın hayallerini gerçekleştirmek adına yapılmıştır. Elektronik dünya ise, geçmişin korunması ile birlikte zamanı kırar ve eş zamanlı olarak tüm uygarlık katmanlarını bizlere sunabilir. Hem de oyunun en eğlenceli kısmı olan "Görsel Hikayeleme" yöntemi ile.

Dijital tasarım yöntemleriyle yapılan bu örnek çalışma; görsel ve işitsel hafızanın renkler ve anlatı- hikayeleme ile birlikte dijital modelleme yöntemi ile nesnelere şekil ve hacimlerinin geometrik özelliklerini, fotoğraf görüntülerinden mekânsal durumlarını belirleyerek zaman ve eşyayı görsele aktarma yollarını aramaktadır. Aynı zamanda çalışma, sanal müze oluşum süreci ile ilgili bir model olma niteliği taşımaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışmada kullanılan mezar taşı gibi birçok kültürel ve tarihi değer yok olmaya mahkum bir şekilde beklemektedir. Günümüze kadar kadar fotoğraflama, görüntülerle belgesel üretme ve araştırmanın ötesine

Dijital Tasarım Yöntemleriyle Geleceği Saklamak: Sanal Müze Örneği

Hiding the Future with Digital Design Methods: Virtual Museum Example

Özge YILDIZ¹ Burak KAYA² ¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye² Öğr. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

ÖZET

İnsanoğlu, ilk çağlardan bu yana daima çevresinde olan biteni öğrenmek, haberleşmek ya da kendi ile ilgili durumları başkalarına anlatma ve aktarma ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç onları, arayışlara yöneltmiş ve iletişim kurma yöntemleri geliştirmelerini sağlamıştır. İnsan, zihnin karmaşasına ve doğanın unutmama! emrine karşılık insan müzeyi yapmıştır. Müzeler her uygarlığın birbiri ile karşılaştığı ve bizimle diğerleri arasında kalan kendi varlık alanımızı gördüğümüz mekanlardır. Toplumsal belleği ve kültürü korumak için kurulan müzeler aslında geçmişini değil geleceği saklamak adına yapılmaktadır. Bir müzenin sanallaşması bilginin özgürleşmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal ve beşeri tahribatlar sonucu yok olmaya yüz tutmuş olan kültürel değerlerin görsel olarak belgelenecek ölümsüzleştirilmesi ve teknolojinin vermiş olduğu imkanlarla yeniden yaşatarak gelecek nesillere nasıl ulaştırılabileceğidir. Çalışma sonucunda, dijital tasarım programlarının ve yöntemlerinin mekan ve obje simülasyonunda çok etkili olduğu ve anı ölümsüzleştirerek tekrardan yaşatabilecek güçlü etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sanal Müze, Atmosfer Yaratma, Görsel Hikayeleme

ABSTRACT

Since the early ages, human beings have always felt the need to learn what is going on around them, to communicate, or to explain and convey their situation to others. This need led them to search and developed communication methods. Do not forget the confusion of the mind and nature! In response to his order, man built the museum. Museums are places where every civilization meets each other and where we see our own space of existence between us and others. Museums established to preserve social memory and culture are built to preserve the future, not the past. The virtualization of a museum ensures the liberation of knowledge. The aim of this study is to document and immortalize the cultural values, which are on the verge of extinction because of social and human destruction, and how they can be conveyed to future generations by re-living them with the opportunities provided by technology. As a result of the study, it has been seen that digital design programs and methods are very effective in space and object simulation and have a powerful effect that can immortalize the moment and relive it.

Keywords: Virtual Museum, Atmosphere Creation, Visual Storytelling

geçilemeyen bu değerleri kaydetmek ve yaşatmak oldukça önemli bir misyondur. Doğal ve beşeri tahribatlar sonucu birçok hasara uğramış olan mezar taşları daha önce Burak Kaya tarafından fotoğraf ile belgelenmiştir (Kaya, 2019: 24). Bu çalışmada ise aynı mezar taşlarının üzerinde modelleme çalışması yapılarak kültürel miras korunmak istenmiş ve sanal müze yoluyla bunun mümkün olabileceği düşünülmüştür. Sanal müze sayesinde bu miras sanal verilere dönüşerek sınırsız sayıya ve kitleye ulaşılma imkanı bulacaktır. Görseller halinde belgelenip kitaplara ve dijital ortamlara aktarıldığı takdirde kalıcı bir hale gelerek çok sayıda insanın üzerinde çalışma imkanı bulacağı bir forma dönüşebilecektir. Sanal müze çalışması bu noktada önem kazanmaktadır.

3. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, teknolojinin etkisi ile birlikte sınırsız olmayı başaran sanal müzenin aynı zamanda dijital tasarım yöntemleriyle daha fazla gerçekçi ve kapsamlı olabileceğini incelemektir. Aynı zamanda doğal ve beşeri tahribatlar sonucu yok olmaya yüz tutmuş olan kültürel değerlerin belgelenerek ölümsüzleştirilmesi ve teknolojinin vermiş olduğu imkanlarla yeniden yaşatarak gelecek nesillere nasıl ulaştırılabileceğidir.

Bu çalışma betimsel ve teknik analizler içermekle birlikte çalışmada kompozisyon ve dijital öyküleme araştırma yöntemleri de kullanılmıştır. Çalışmada, daha önce fotoğraflanmış olan Sivas, Zara, Bolucan Köyü Eski Mezarları incelenip, modellenmiştir. Bu süreçte dijital tasarım programlarından Blender 3D programı ile Unreal Engine dijital oyun motoruyla bir örnekleme yapılmıştır. Yapılan örnekleme yöntemi ile bir sanal müze örneği oluşturulmak hedeflenmiştir. Çalışmalar esnasında yapılan işlemler ve uygulanan yöntemler kaydedilmiş ve sistemleştirilmiştir. Elde edilen sistem, sanal müze modeli olma özelliği taşımaktadır.

4. MÜZELERİN KÜLTÜR AKTARIMINDAKİ ÖNEMİ VE SANAL MÜZE KAVRAMI

İnsanlar, var olduğu ilk zamanlardan bu yana doğayı, diğer insanları, çevresinde olan biten her şeyi anlama, haberleşme ve paylaşma isteği duymuşlardır. Bunun yanında dünya üzerinde hiçbir canlının kalıcı olmayacağını fark ederek yeryüzünde kendisine ait kalıcı bir şeyler bırakmak istemişlerdir. Kimi çoğalarak soyunu devam ettirmek istemiş kimi ise dünyada sonsuz iz bırakacak bir eser yaratarak ölümsüzleşmek istemiştir. Bu ölümsüzleşme arzusu doğrultusunda hikayelerini bize taşımışlardır. Hikayelerini kayalara, taşlara, tabletlere resmetmişlerdir. Bu resimler ve motiflerle yaşamı, doğumu, ölümü, inançlarını, kültürlerini bize miras bırakmışlardır.

Kültür Bakanlığı'nın 1989 tarihli yönetmeliğine göre müzeler "kültür varlıklarını tespit eden, bilimsel metotlarla açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sürekli ve geçici olarak sergileyen, halkı eğitimi ve bedii zevkini yükselten, dünya görüşünü geliştirmede daimi etkin olan kurumlardır." diye anlatılmaktadır (Gerçek, 1999:12). Geçmişe tanıklık etmek gerçek zamanda mümkün olmadığı için, müzelerin varlığı insanda fantastik bir algı da oluşturmaktadır. Müzeler her uygarlığın birbiri ile karşılaştığı ve bizimle diğerleri arasında kalan kendi varlık alanımızı gördüğümüz mekanlardır. Bu nedenle kolektif bir özellik taşımaktadır. Toplumsal belleği ve kültürü korumak için kurulan müzeler aslında geçmişi değil geleceği saklamak adına yapılmaktadır. Müzeler, yaşama dair her alanın anılarını, yaşanmışlıklarını, benliklerini içinde barındıran mekanlardır. Bir müze, yaşam boyu öğrenmenin, bilgi sahibi olmanın, anıları tekrardan yaşatmanın gerçekleştiği çok önemli bir eğitim kurumudur (Buyurgan, 2017: 2). Etkili öğrenme ve gözlem yapabilmenin önemli bir yeri olan müzeler, günümüzde hala bu yönüyle varlığını devam ettirmekte ve içindeki kültürü, bilgiyi ve yaşanmışlığı yaşatmaktadır. Sanatın, bilimin, kültürün öğretilmesinde ve korunmasında müzenin önemi büyüktür.

İnsanoğlu için *anı ölümsüzleştirmek ve tekrar yaşatmak* her zaman bir amaç olmuştur. Kaya çizimleriyle başlayan bu serüvenin yerini daha sonra resim sanatı almıştır. Birçok ressam kimi zaman içinden geleni, kimi zaman gördüğünü, kimi zaman gördüğünün ondan uyandırdığı hissi görsel olarak canlandırmış ve resmetmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber fotoğraf bulunmuş ve *anı ölümsüzleştirmek* artık bir tuşa basmak kadar kolay olmuştur. Müzeler için resim ve fotoğraf sanatı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte eşyanın ve mekanın birliği kendiliğinden bir atmosfer yaratmaktadır. Gözlem, mantık, hayal gücü ve yaşanmışlığın içerisinde anlam kazanan bu paradigmlar her zaman insanın beğenisini kazanmıştır. Geçmiş anları görmenin verdiği mutluluk insana her zaman çekici gelmiştir. Günümüze gelindiğinde ise sanal gerçeklik uygulamaları, dijital tasarım yöntemleri ve teknoloji entegreli programların desteğiyle geçmiş anları görmenin ötesine geçilmekte *anı tekrardan canlandırma ve yaşatma* mümkün olmaktadır.

Müzeler, anlatmak istediği dünyayı gerçek objelerle anlatmaktadır. Objeler ne kadar gerçek olsa da bir mekansızlık içerisindedir. Gerçek mekanın içerisindeki gerçek obje ve bu ikisinin diğer parametrelerle birleşimi, atmosfer yaratımını ve etkileyciliğini doğrudan etkilemektedir. Nitekim her durumda gerçek mekan ve objenin kullanımı mümkün olmamaktadır. Özellikle kültürel dokular ve mekanları bir müzenin içine dahil etmek oldukça zordur. Bu

noktaya gelindiğinde teknoloji imdadımıza yetişmektedir. Gelişen teknoloji her alanda olduğu gibi müzecilik alanında da radikal değişimlere sebep olmuştur.

Dijitalliğin etkisinin artmasıyla insanlar yaşamının her alanında sanal bir dünyanın içerisine girmektedir. Öyle ki, gerçek dünyaya adapte olma zorluğu yaşayan birçok birey gerçekliği sanal dünyada aramaktadır. Sanal dünyanın mekanları bu kadar etkilemesi müzelerin yapısını ve özelliklerini de değiştirmiştir. Geleneksel anlamda bir nesne koleksiyonu şeklinde yapılan müzeler, günümüzde sanal müze adı altında etkileşimli ve tasarım halinde veri sunan bir sınırsız depoya dönüşmüştür (Barlas Bozkuş, 2014: 5). Teknolojinin gelişmesiyle uyum olarak gelişen sanal müzeler, güncel ve etkili bilginin somut olarak adresi olmaktadır. Görsel ve işitsel objelerle özellikle de gerçek mekanlarda ve gerçek objelerle sunulan öğrenme dünyası daha etkili ve daha kalıcı olmaktadır (Buyurgan, 2006). Geleneksel müzelerin nesne birikiminin yanı sıra sanal müzeler bilgi, imge ve tasarım olarak bir vizyon göstermektedir. Çoklu medya aygıtları ve dijital tasarım yöntemlerinin elverişliliği buna olanak sağlamaktadır. Fiziksel mekanlar ve objeler dijital ortama aktararak sınırsız ve kesintisiz bir iletişim ağı sağlanmıştır (Barlas Bozkuş, 2014: 3).

Sanal gerçekliği yaratan aslında bu konuyla ilgilenen bilimin kollektif hafızaya dönüşmesinden başka bir şey değildir. Sanal müze çalışması ile bilim artık hafızanın bizzat kendisi olmaktadır. Dijital iletişim kültürü, internet tabanlı sistemler ziyaretçilerine yazılı ve görsel bilgileri sunmaktadır. Buradaki amaç kültürel mirasın sayısal olarak belgelenmesi, sanal turizmin desteklenmesi ve gerçeğe yakın modellerin, alanın veriye dönüşümüdür. Kullanılan teknoloji aynı zamanda da zamanın yıpratıcı etkisine karşılık kültürün korunmasına yardımcı olmaktadır.

5. DİJİTAL TASARIM YÖNTEMLERİYLE SANAL MÜZE

Mekan yaratımı, teknik ve teknolojik imkanlar sayesinde yapılabilsede de tam anlamıyla bir simülasyon yaratmak beraberinde mekan atmosferi kavramını da doğurmaktadır. Mekan atmosferi ne kadar gerçeğe yakın olursa o kadar etkileyici olacaktır. Dijital tasarım programlarının imkanlarıyla gerçeğe hemen hemen yakın bir tasarım söz konusu olabilmektedir. Bunun en güzel örneğini dijital oyunlarda görmekteyiz. The Witcher oyunu incelendiğinde grafik tasarımların ve atmosferin gerçeğe çok yakın bir aşamada olduğunu görmekteyiz. Sosyal medya yorumları tarandığında ise, aynı oyunun dizisinden daha çok beğenildiği saptanmıştır.

Ses, dış dünya ile en çok ve en etkili iletişim kurduğumuz bir olgudur. Ağzımızdan çıkan ses dalgaları ve kulağımızla duyduğumuz frekanslardan öte, duygularımıza ve bedenimize somut ve soyut şekilde etki etmektedir. Müzik belki de sanat dallarının en soyut olanı ama bir o kadar da en çok kişiye dokunanıdır.

Bizler müzik ve sesi genelde etkisinin ve işlevinin farkında olmadan duyarız. Kimi zaman dinlendirici, kimi zaman rahatsız edici, kimi zaman öğretici, kimi zaman uyarıcı, kimi zaman yönlendiricidir. Bazen zaman algısını değiştirir bazen sadece ses ile gördüğümüz şeye boyut kazandırır. Kültür aktarımının da ortak bir evrensel temsilcisidir. Sanal müze çalışmalarında ses çalışmalarını iki yönlü ilerlemelidir.

1- Sesin Kaydedilmesi

2- Sesin İşlenme Aşamaları

Doğal ortamda, farklı kayıt teknikleriyle kayıtlar alınmalıdır. Eski türk dönemlerindeki müzik aletlerinin sesleri ya da doğal ses kaynakları kullanılabilir. Hava sesi, hayvan sesi, rüzgar sesi gibi ve bu sesler ile efekt etkisi yaratılabilir. Aynı zaman bölgenin yöresel çalgıları ve müzik motifleri de eklenmelidir. Müzik ve ses müze atmosferi yaratımında şüphesiz ki çok etkileyici bir yapı sergilemektedir. Ancak mekansal bir durum söz konusu olduğunda işitsel duyuların yönlendirici ve yönlendirme etkisi de söz konusudur. 360 derece surround miks çalışmalarıyla ses ve müziği müze içerisinde farklı alanlara farklı derecelerde gönderebiliriz. Böylelikle ses sanal gezinti için yönlendirici görevi üstlenecektir. Gezinti esnasından kişileri yönlendirerek gezmelerini kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda içerideki görseller hakkında bilgi verecektir. Bununla birlikte insan kulağının duyduğu ve beyninin algıladığı bir seviyede ve hissiyatta seslerin işitilmesi ile müzede gerçekliği artırmada çok etkili bir rol sergilenenektir. Seslerin yerleri ve yükseklikleri ile oynayarak mekana boyut ve derinlik kazandırılacaktır.

Ses, frekanslardan oluşan fizyolojik bir olaydır ve psikolojik olarak da insana etki etmektedir. Sanal ortamın içerisinde gerçekliği aramak aslında bir noktada soyutlamaktır. Gerçek dünyadan soyutlanıp, sanal dünyadaki olanı somut algılamaktadır. Soyutlama belli bir konsantrasyon gerektiren bir odaklanma biçimidir. Bu konsantrasyon ve drammatizasyon ise müzik ile sağlanabilmektedir. Müziğin ilkel dönemden beri inançlarla bağlantısı olması sebebiyle insanlar açısından manevi bir özelliği de vardır. İnsanı andan ve mekandan bir kaç dakikalık olsa soyutlamak ,bir ayın gibi manevi bir şey yaşamasını sağlamak içinde de müzik ve sesin kullanımı oldukça önem arz

etmektedir (Yıldız, 2019: 5). Bu yöntem görme engelli insanların site ziyareti için; sesli komutlar şeklinde yönlendirici olacaktır.

6. ÖRNEK ÇALIŞMA

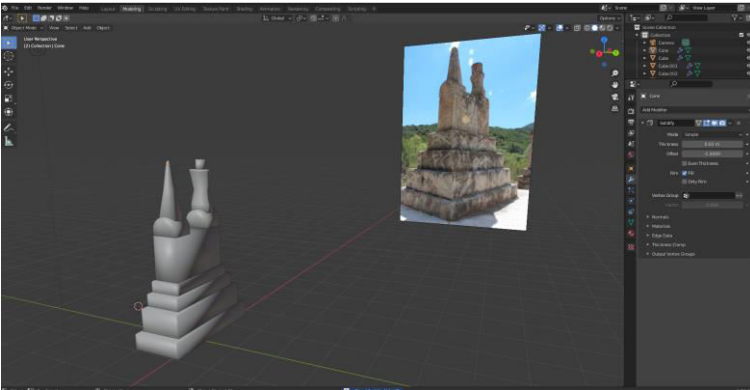
Sivas- Zara Bolucan Köyü eski mezarlığı son derece zengin ve yakın yıllarda keşfedilmiş bir bölgedir. Bölge çok sayıda çalışmaya ve keşfe açık bir durumdadır. Ancak ne yazık ki bu alan tam anlamıyla koruma altına alınmamıştır. Bu çalışmada mekanın ve objenin simülasyonunu yapılmıştır. Bu çalışma yapılırken dijital tasarım yöntemleri ve programları kullanılmıştır.

6.1. Fotoğraflama

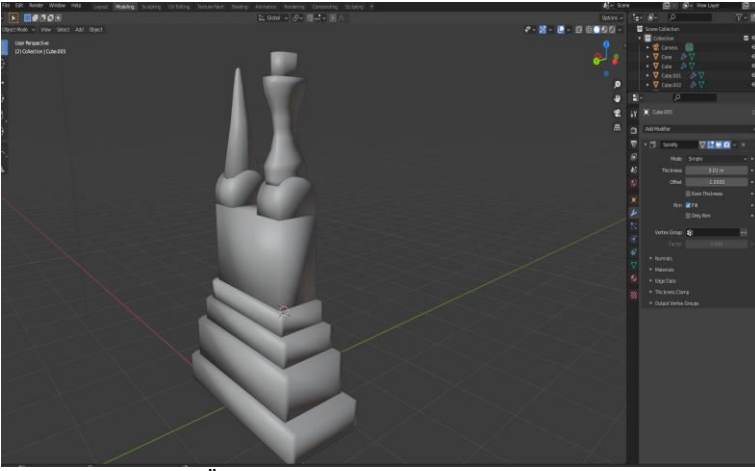

Şekil:1 Bolucan Köyü Mezarlığı Fotoğraf Çalışması, Fotoğraf: Burak Kaya

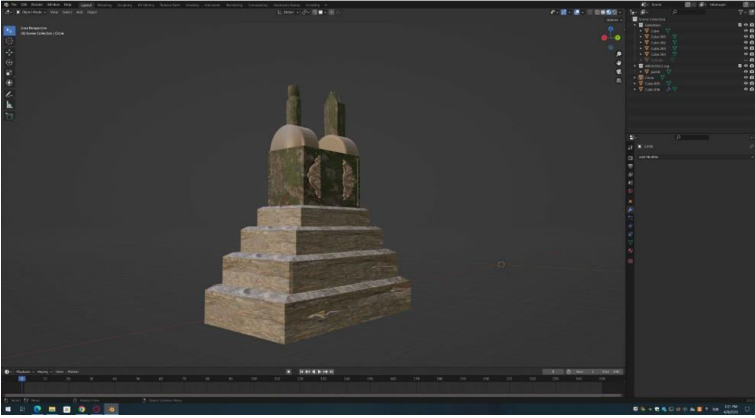
6.2. Modelleme

Şekil 2: Blender 3D Programı Arayüzü, Modelleme: Özge Yıldız

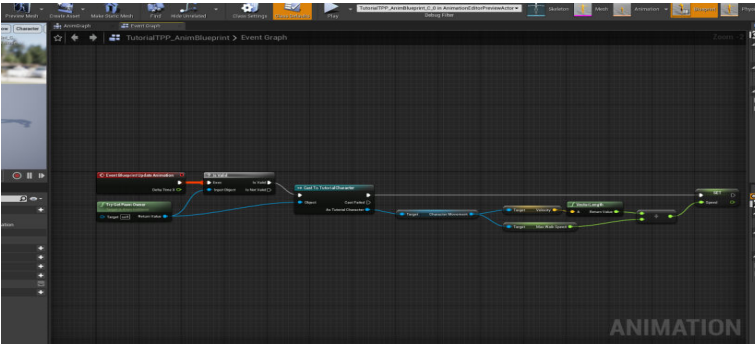
Şekil 3: Modelleme: Özge Yıldız

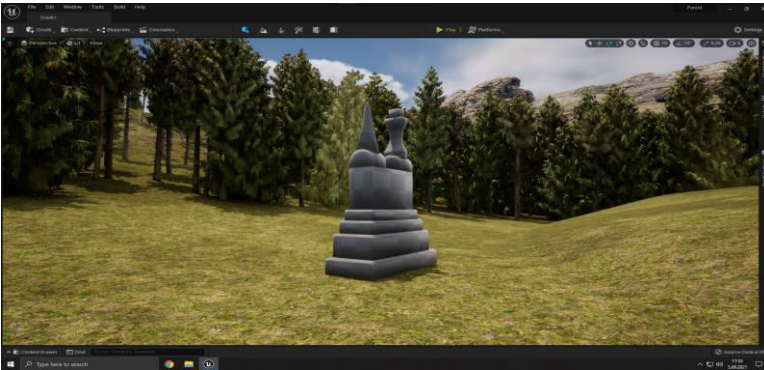
Şekil 4: Modelleme: Emrah Parlak

6.3. Mekan Tasarımı

Mekan tasarımı için Unreal Engine oyun motoru kullanılmıştır.

Şekil 5: Unreal Engine Blueprint, Mekan Tasarımı: Bura Kaya

Şekil 6: Unreal Engine, Mekan Tasarımı: Burak Kaya

6. 4. Mekan Tasarımı ve Doku (Texture)

Şekil 7: Mekan Tasarımı ve Doku,: Burak Kaya

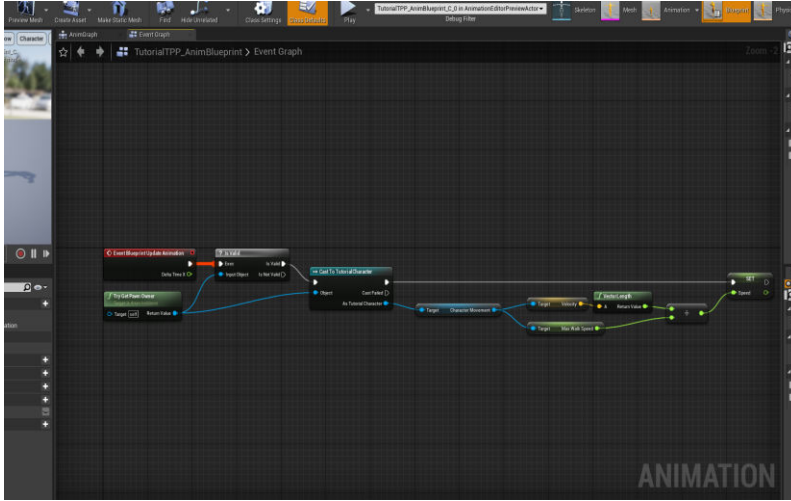

Şekil 8: Doku ve Motifler: Emrah Parlak

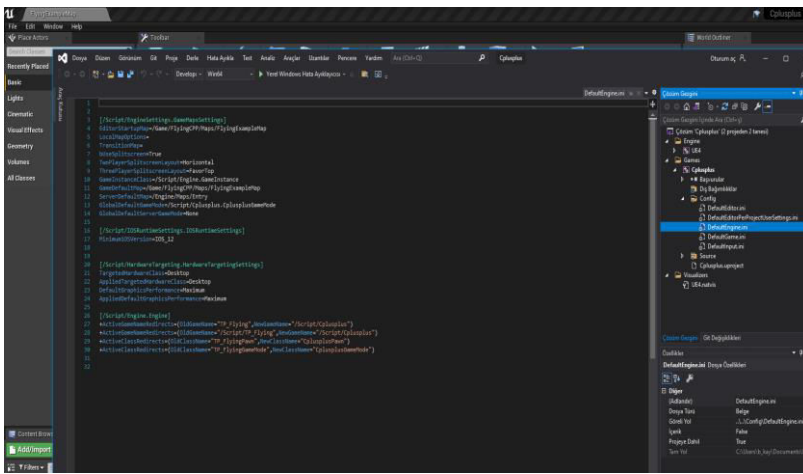

Şekil 9: Doku ve Motifler: Burak Kaya

6. 5. Kodlama

Şekil 8: Blueprint ile Kodlama: Burak Kaya

Şekil 9: Unreal C++ ile Kodlama: Burak Kaya

7. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sanal müze ile geleneksel anlamdaki müzenin bazı farkları tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlisi etkileşimdir. Sanal müze bireyin, deneysel ve duysal yanlarıyla geleneksel müzeden daha fazla interaktif olmasını sağlamaktadır. Kullanıcının pasif değil, aktif olduğu bir alandır. 3D mekan tasarımı ve atmosfer yaratımı özelliği ile kullanıcının daha fazla dikkatini toplamasını sağlamaktadır. Sanal gerçeklik yöntemleriyle gerçek zaman ve mekan hissi uyandırmaktadır. Ayrıca öyküsel anlatımıyla, sürükleyiciliği ve inandırıcılığı geleneksel müzeye oranla daha fazladır.

Bunun sonucunda, ziyaretçi konuya daha fazla odaklanır aynı zamanda konuya ilişkin bir mekanda bulunur.

Bu araştırmanın tüm süreci aslında çalışmanın sonucu olmuştur. Sanal müze yapım aşamaları ve önerileri ortaya çıkmıştır.

Süreç,

- ✓ Planlama
- ✓ Fotoğraflama
- ✓ Metin (Senaryo)
- ✓ Modelleme (Blender)
- ✓ Ses ve Müzik (Kültürel Kodlar)
- ✓ Mekan Tasarımı ve Kodlama (Unreal Engine 4-5)
- ✓ EXE

şeklinde ilerlemiştir.

Tablo 1: Tasarım Sürecindeki Problem, Çözüm ve Alternatif Çözümler

	Problem	Çözüm Önerisi	Alternatif Çözümler
Görsel ve Metinsel İçerikler	Görsel ve metinsel içerikler nereden temin edilmeli?	Tez- Makale- Asset	
3D Modelleme	Modellenecek olan nesnelere nelerdir?	Mezar taşları, motifler, dekor	
3D Modelleme	Sanal mekan gerçek dünyaya nasıl benzecek?	Tez, fotoğraf, video ve kroki referans alınacak.	Tamamen gerçek bir mekan modellenebilir.
3D Modelleme	Karakter modellemesi nasıl olacak?	Modelleme, asset kullanımı, satın alınacak.	Tamamı modellenebilir.
3D Modelleme	Modelleme sürecinde hangi yazılımlar kullanılacak?	Blender	Maya, 3D Max
3D Modelleme	Doku ve atmosfer nasıl yapılacak?	(Texture kullanımı) Unreal Engine, ses ve renk kullanımı (kültürel kodlar)	

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm araştırmalar ve çalışmalar, dijital tasarım yöntemlerinin ve programlarının sanal müze yapımında kullanılabilirliğini göstermiştir. Sanal müze sayesinde kültürel kodların korunmasının, ölümsüzleştirilmesinin ve gelecek nesillere aktarılmasının mümkün olabileceği görülmüştür. Geleneksel müzenin aksine sanal müze içerisinde interaktif bilgi alışverişinin gerçekleşmesi daha fazla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda sanal müze gibi üretimler, gelecekte multidisipliner insan kaynağına daha fazla ihtiyaç duyulacağını göstermektedir. Bununla birlikte dijital sanatın ve tasarımın kompozisyon, göstergebilim, ikonografi ve sanat tarihinden mutlaka beslenmesinin gerektiği ve bu disiplinlerin üretim sürecinde sanatçıya yaratıcılık anlamında oldukça katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Tarihin görselleştirilmesi olarak nitelendirilebilecek olan bu tasarı düşüncesi, kadim olan ile gelecek arasında interaktif bir köprü görevi görmektedir. Son olarak sanal müze kavramının gerek kolay ulaşılabilirliği gerek sürdürülebilirliği açısından geleneksel müzeye oranla daha fazla tercih edileceği düşünülmektedir. Bu noktada sanal olarak en uygun mekan tasarımını yapmak, ziyaretçiye gerçekçi ve etkileyici atmosfer sunmak açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Baraz, Y. (2010). Sanat Müzeleri. İstanbul: Galeri Baraz Yayınları

Buyurgan, S. (2006). Müze Eğitimi. İstanbul: Denge Matbaacılık.

Buyurgan, S. (2019). Müzede Eğitim Öğrenme Ortamı Olarak Müzeler. Ankara: Pegem Akademi

Gerçek, F. (1999). Türk Müzeciliği. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Madran, B. (1999). Yeniden Müzeciliği Düşünmek. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.

Verde, S. (2015). Müze. İstanbul: Gün Işığı Kitaplığı.

Makaleler

Barlas Bozkuş, Ş. (2014). Kültür Ve Sanat İletişimi Çerçevesinde Türkiye'de Sanal Müzelerin Gelişimi. The Journal of Academic Social Science Studies, (26), 329-344.

Buyurgan, S. (2017). Yaşayan ve Yaşatan Müze. Yaratıcı Drama Dergisi, 12(2), 127- 136.

Okumuş, M. (2021). Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzeler. Selçuk İletişim. 14(4), 1972- 2002.

Yıldız, Ö. (2019). Mekân ve Mekân Tasarımının Ses Derinliğine Etkisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma. İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 5(2), 201- 218.

Kitap İçi bölümler

Yıldız, Ö. (2021). Dijital Tasarım Yöntemleriyle Geleceği Saklamak: Sanal Müze. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 1. Uluslararası Medya ve Kültürel Çalışmalar Konferansı, Dijital Dünyada İletişim, Sanat ve Kültür, Sözlü Bildiri Sunumu. Özet Bildiri Kitabı

Tezler

Kaya, B. (2019). Belgesel ön hazırlığı niteliğinde; Sivas, Zara, Bolucan Köyü eski mezar taşlarının kültür aktarımındaki öneminin araştırılması ve fotoğraflanması. Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Subject Area
MarketingYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1736-1750Arrival
07 April 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
62314Article Serial Number
19Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/
sssj.62314](http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62314)**How to Cite This Article**Akçay Soydemir, G.
(2022). "Negatif
Duygulanımın Etik Dışı
Tüketici Davranışları
Üzerindeki Etkisi: Kadın
Tüketiciler Üzerinde Bir
Araştırma" International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1736-1750Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.**1. GİRİŞ**

Gelişen teknoloji ve artan rekabetin etkisiyle işletmeler tüketicilerin değişen talep ve ihtiyaçlarına çeşitli ürün ve hizmet alternatifleriyle hızlı çözümler sunmaktadırlar. Ancak günümüz bilinçli tüketicileri talep ve ihtiyaçlarının karşılanmasının ötesinde, işletmelerin tüm faaliyetlerinin tüketici menfaatine odaklanarak, etik ilke ve kurallar bağlamında gerçekleştirilmesini beklemektedirler. İşletmelerden beklenen etik karar ve eylemlerin tüketiciler tarafından da benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Zira tüketiciler, çeşitli nedenlerle satın alma ve tüketim süreçlerinde etik dışı davranışlar göstermekte ve bu durum, finansal kayıplar başta olmak üzere işletmeler açısından pek çok zarara yol açmaktadır.

Etik dışı tüketici davranışı, alışveriş ortamında tüketicilerin toplum tarafından genel kabul gören norm ve davranış kurallarını ihlaline dayanan davranış türüdür (Bossuyt, 2016: 3). Araştırmalar (Fullerton ve Punj, 1997, 2004; Mitchell, Balabanis, Schlegelmilch ve Cornwell, 2009; Muncy ve Vitell, 1992), etik dışı tüketici davranışlarının hileli ürün iadeleri, kupon sahtekârlığı, fatura hatalarını bildirmeme, yasadışı dosya indirme / paylaşma, ürün etiketlerini değiştirme, sahte sigorta talepleri, vandalizm ve hırsızlık gibi pek çok davranışı kapsadığını göstermektedir. Mitchell vd. (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre, tüketicilerin %90'ı etik dışı davranışları yanlış bulurken, yaklaşık %75'i ise hayatında en az bir kez etik dışı davranışta bulunduğunu kabul etmektedir. Araştırmalar, tüketicilerin etik dışı davranışlarının kişisel özellikler (Altay, 2016; Muncy ve Vitell, 1992; Rallapalli, Vitell, Wiebe ve Barnes, 1994), olumsuz duygular (Liu, Zhao ve Liu, 2018), durumsal faktörler (Bossuyt, 2016; Wirtz ve Kum, 2004) ve kurumsal ve sosyo-kültürel faktörler (Agnihotri ve Bhattacharya; 2019) gibi çeşitli nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Negatif duygulanım, genel bir öznel sıkıntı ve yaşamdan keyif alamama hali olup, kaygı, gerginlik, öfke, kızgınlık, sinirlilik, suçluluk ve hoşnutsuzluk gibi olumsuz duygularla ilişkilendirilmektedir. Yüksek düzeyde negatif

Negatif Duygulanımın Etik Dışı Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Kadın Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma**The Effect of Negative Affectivity on Unethical Consumer Behaviors: A Study on Female Consumers**Gamze AKÇAY SOYDEMİR¹ ¹ Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye**ÖZET**

Etik konusu, pazarlama alanında uzun yıllardır incelenmekte olup mevcut çalışmalar genellikle işletmelerin etik dışı karar ve eylemlerine odaklanmaktadır. Ancak tüketiciler de, özellikle perakende ve satış ortamlarında işletmeler açısından zararlı sonuçlar doğuran etik dışı davranışlarda bulunmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, etik dışı tüketici davranışlarının pek çok faktörden etkilendiği ve cinsiyetin negatif duygulanım ve etik dışı tüketici davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak bir kişilik olarak negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisi henüz araştırılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma, negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma verileri, Bursa ilindeki kadın tüketicilerden çevrim içi anket yöntemiyle toplanmış ve verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, negatif duygulanımın zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma dışındaki etik dışı tüketici davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Negatif Duygulanım, Etik Dışı Tüketici Davranışları, Kadın Tüketiciler.**ABSTRACT**

Ethics has been studied in marketing for many years, and current studies generally focus on unethical decisions and actions of businesses. However, consumers also display unethical behaviors, especially in retail and sales environments, which have harmful consequences for businesses. When the relevant literature is examined, it is seen that unethical consumer behavior is affected by many factors, and gender has an effect on negative affectivity and unethical consumer behaviors. However, the effect of negative affectivity as a personality trait on the unethical behaviors of female consumers has not been investigated yet. Therefore, this study aims to reveal the effect of negative affectivity on the unethical behaviors of female consumers. Research data were collected from female consumers in Bursa by online survey method, and structural equation modeling was used to analyze the data. As a result of the research, it was found that negative affectivity has a significant and positive effect on unethical consumer behaviors, except for benefiting from activities perceived as harmless.

Key Words: Negative Affectivity, Unethical Consumer Behaviors, Female Consumers.

duygulanıma sahip bireyler bu duyguları sıklıkla yaşarken, düşük düzeyde negatif duygulanıma sahip bireylerde daha sakin bir ruh hali görülmektedir (Cropanzano, James ve Konovsky, 1993: 596; Watson, Clark ve Tellegen, 1988: 1063). Pazarlama alanında negatif duygulanımı araştıran çalışmalar, negatif duygulanımın sinizm gibi olumsuz tüketici tutumları (Helm, 2006), tüketici değerleri (Kroop, 2005), olumsuz tüketici tepkileri (Brown, Homer ve Inman, 1998; Greifeneder, Bless ve Pham, 2011) ve tüketicilerin satın alma davranışları (Leblebicioğlu ve Uslu, 2017) üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, mevcut araştırmaların kızgınlık, öfke ve stres gibi olumsuz duyguların (Liu, Zhao ve Liu, 2018; Motro vd., 2018) ve kişilik özelliklerinin (Cox, Cox, Anderson ve Moschis, 1993; Rallapalli vd., 1994; Wirtz ve Kum, 2004) tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde etkili olduğuna ilişkin ampirik kanıtlar sunduğu ancak, kişilik özelliği olarak negatif duygulanım ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişkinin henüz araştırılmadığı görülmektedir. Negatif duygulanıma sahip bireyler, yaşamın olumsuz yönlerine odaklanmakta ve yaşamlarının her aşamasında olumsuz duyguları sıklıkla hissetme eğilimi göstermektedirler. Bu açıdan, negatif duygulanıma sahip tüketicilerin satın alma ve tüketim ortamlarında da aynı olumsuz bakış açısı ve duygular içerisinde olabileceği ve bu durumun, tüketicileri etik dışı davranışlara yönlendirebileceği öngörülmektedir. Bu açıdan, negatif duygulanım ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişkinin araştırılması önemlidir. Diğer taraftan, mevcut araştırmalar (Crawford ve Henry, 2004; Çerkez, Özbaş ve Bağlama, 2019; Kroop vd., 2005; Thomsen, Mehlsen, Christensen ve Zachariae, 2003) negatif duygulanımın erkeklere göre kadınlarda daha fazla görüldüğünü ortaya koymaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu doğrultuda, çalışmanın pazarlama literatürüne teorik ve ampirik bağlamda önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan bu çalışma, tüketicilerin etik dışı davranışlarıyla sıklıkla karşılaşan ve maddi kayıplar başta olmak üzere pek çok açıdan zarara uğrayan işletmelerin negatif duygulanımdan kaynaklanan etik dışı tüketici davranışlarını önleme ve bu davranışların neden olduğu zararı en aza indirme çabalarına destek sağlayabilir.

Bu çalışmada, öncelikle negatif duygulanım ve etik dışı tüketici davranışlarına ilişkin bilgi verilmiş ve literatür araştırmasına dayanarak oluşturulan araştırma hipotezleri ve araştırma modeli sunulmuştur. Sonrasında araştırmanın yöntemi, verilerin analizi ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular mevcut çalışmalarla kıyaslanarak değerlendirilmiş, araştırmanın kısıtları, teorik ve pratik açıdan katkıları ve gelecekte yapılacak araştırmalara ve işletmelere yönelik öneriler sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Negatif Duygulanım

Psikoloji araştırmalarına sıklıkla konu olan negatif ve pozitif duygulanım, *kişilik özelliği (trait)* ya da *geçici duygu durumu (state)* olarak nitelendirilmektedir (Watson, Clark ve Carey, 1988: 347). Pozitif duygulanımda bireyler, coşkulu, enerjik, neşeli vb. hissederek yaşamdan keyif alırken, negatif duygulanımda ise gergin, endişeli, kızgın ve hoşnutsuz hissetmektedirler (Cropanzano, James ve Konovsky, 1993: 596). Negatif ve pozitif duygulanım, adları itibariyle tek bir boyutun zıt kutupları gibi görünmesine rağmen birbiriyle ilişkisiz farklı boyutlardır. Bu bağlamda, bir bireyde hem negatif hem de pozitif duygulanım yüksek veya düşük düzeylerde veya biri düşük diğeri yüksek düzeylerde görülebilmektedir (Watson vd., 1988a: 347; Watson, Clark ve Tellegen, 1988: 1063). Diener ve Emmons'a (1985) göre, negatif ve pozitif duygulanımı yüksek bireyler daha duygusal olma eğilimindeyken, her ikisi de düşük olan bireyler daha duygusuz ve tepkisiz olma eğilimi göstermektedirler.

Negatif duygulanım, öznel sıkıntı ve yaşamdan keyif alamama haline ilişkin genel bir boyutu temsil etmektedir. Yüksek negatif duygulanım, öfke, korku, sinirlilik, küçümseme, iğrenme ve suçluluk gibi olumsuz ruh hallerini içerirken, düşük negatif duygulanım ise daha dingin ve sakin bir ruh halini ifade etmektedir (Watson vd., 1988b: 1063).

Bu çalışmada, negatif duygulanım kişilik özelliği (trait) olarak ele alınmakta ve kişilik özelliği düzeyinde negatif duygulanım, bireyin biliş, benlik kavramı ve dünya görüşü üzerinde daha fazla etkili olan negatif duyguları deneyimlemeye yönelik yatkınlığını ifade etmektedir (Watson vd., 1988a: 347). Bu açıdan, yüksek düzeyde negatif duygulanımda bireyler, kendileri, diğer insanlar ve genel olarak dünyanın negatif yönlerine odaklanmakta, eksikliklerini veya başarısızlıklarını kabul etmekte hatta abartılı bir şekilde bunların üzerinde durma eğilimi göstermektedirler. Düşük düzeyde negatif duygulanımda ise bireyler, olumsuz yönlerini daha az kabul etme eğiliminde olup, yaşadıkları olumsuz deneyimlere daha az odaklanmaktadır. Bu durum, düşük düzeyde negatif duygulanım gösteren bireylerin daha olumlu bir ruh halini ve özsaygılarını sürdürmeleri açısından sağlıklı bir savunma tarzı olarak görülmektedir (Watson ve Clark, 1984: 466-482).

Negatif duygulanım, bir hastalık tehdidi altında olmak veya topluluk önünde konuşma yapmak gibi çeşitli stres faktörlerinden bağımsız olup, negatif duygulanıma sahip bireyler stres altında olmasalar dahi olumsuz duygular yaşama eğilimi göstermektedirler. Benzer şekilde, negatif duygulanım bireyin pozitif duygusal deneyimlerinden de bağımsızdır. Zira pozitif deneyimler sonrasında negatif duygulanıma sahip bireyler belirgin bir coşku, sevinç veya heyecan eksikliği yaşamamaktadırlar (Watson ve Clark, 1994: 465).

İlgili literatür incelendiğinde, negatif duygulanıma ilişkin çalışmaların genellikle psikoloji (Crawford ve Henry, 2004; Cropanzano vd., 1993; Watson ve Clark, 1984) ve örgütsel davranış (Andersson, 1996; Hochwarter vd., 2005; Siomkos vd., 2001) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Pazarlama alanındaki çalışmalarda ise negatif duygulanım genellikle tüketici davranışları açısından araştırılmıştır. Örneğin Kropp vd. (2005) tarafından negatif duygulanımın tüketici değerleri üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, negatif duygulanımın dışsal tüketici değerleri üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, içsel tüketici değerleri üzerinde ise anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan çalışmada, kadın tüketicilerin negatif duygulanım düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Leblebicioğlu ve Uslu (2017) tarafından anlık satın alma davranışı üzerinde etkili olan faktörlerin incelendiği araştırma sonucunda, olumsuz duygulanımın tüketicilerin anlık satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etki gösterdiği bulunmuştur. Negatif duygulanım ile tüketici tepkileri arasındaki ilişkileri inceleyen bazı çalışmalarda (Brown vd., 1998; Greifeneder vd., 2011; Schwarz ve Clore, 1983) ise negatif duygulanımın tüketicilerin tepkileri üzerinde etkili olduğu ve negatif duygulanıma sahip tüketicilerin diğerlerine göre daha fazla olumsuz tepki gösterdikleri ortaya koyulmuştur.

Jain vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda, gönüllülük ile satış temsilcilerinin hizmet odaklı örgütsel vatandaşlık davranışı ve müşteri sadakati arasındaki pozitif yönlü ilişkide negatif duygulanımın kısmi aracılık etkisine sahip olduğu bulunmuştur. Hizmet sektörü çalışanlarının iletişim stillerinin müşterilerin negatif duygulanımı üzerindeki etkisini araştıran Tez (2019) ise çalışanların baskın ve dramatik iletişim stillerinin tüketicilerin negatif duygulanımı üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Pazarlama literatüründe, negatif duygulanımı kalıcı bir kişilik özelliği olarak ele alan ve olumsuz bir tüketici tutumu olarak kabul gören tüketici sinizmi ile ilişkilendiren çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin tüketici sinizminin kişilik özelliği bağlamında öncüllerini araştıran Helm (2006), negatif duygulanımın tüketici sinizmi ile anlamlı ve pozitif yönde ilişki gösterdiğini bulmuştur. Akçay (2021) tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışmada ise negatif duygulanım hizmet sektörüne yönelik tüketici sinizminin bir öncülü olarak ele alınmış ancak araştırma sonucunda, negatif duygulanım ve tüketici sinizmi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

2.2. Etik Dışı Tüketici Davranışları

Etik, “gelenek veya yaşam biçimi” veya “karakter” anlamına gelen Yunanca *ethos* kelimesinden gelmekte (Marbaniang, 2012: 2) ve Amerikan Pazarlama Birliği tarafından, “ahlaki görev ve sorumluluklarla uğraşan bir disiplin” veya “ahlâki ilke ve standartlara uygunluk” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Shea, 1988: 17). Etik, eylemleri konu alan bir yapı olmakla birlikte, etiğin konusunu insana ilişkin tüm eylem ve faaliyetlerden ziyade ahlâklı olmayı vurgulayan eylem ve faaliyetler oluşturmaktadır (Özdemir, 2011: 6).

Tüketici etiği, tüketicilerin ürün ve hizmetleri satın alma, kullanma ve tüketme aşamalarındaki davranışlarına yön veren ahlâki kural ve standartlar olarak tanımlanmaktadır (Muncy ve Vitell, 1992: 298). Etik dışı tüketici davranışı ise, tüketici etiğinin aksine tüketicilerin işletmeyi zarara uğratarak fayda sağlamak suretiyle işletme aleyhine gerçekleştirdikleri davranışları içermekte ve genellikle perakende / satış ortamlarında gerçekleşmektedir (Steenhaut, 2006: 4). Araştırmalara (Mitchell, 2009; Muncy ve Vitell, 1992; Steenhaut, 2006) göre, mağazadan hırsızlık yapmak, fazla para üstünü geri vermemek, ürünlerin fiyat etiketlerini değiştirmek, başkasına ait alışveriş kuponlarını kullanmak, kullanılan bir ürünü iade etmek, satın almak yerine kopya yazılım veya program kullanmak vb. sıklıkla görülen etik dışı tüketici davranışlarından bazılarıdır.

Muncy ve Vitell'in (1992) tüketicilerin etik inanç ve davranışlara ilişkin algılarını araştırdıkları çalışmada, bazı inanç ve davranışların tüketiciler tarafından etik bağlamda “doğru” veya “yanlış” olarak değerlendirildiği ve dört boyutu içeren *Etik Tüketici Ölçeği* geliştirilmiştir. Ölçek dört temel boyuttan oluşmaktadır (Muncy ve Vitell, 1992: 304-305):

- ✓ *Yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma:* Eylemi başlatan tüketicidir ve sağladığı fayda bilinçli olarak gerçekleştirdiği eylemin bir sonucudur. Ürünün üzerindeki fiyat etiketini değiştirmek, markette ücretini ödmeden bir ürün yemek-içmek ve zarar verdiği ürünü daha önceden hasarlıymış gibi göstererek iade etmek gibi davranışlar bu grupta yer almaktadır.
- ✓ *Başkalarının hatalarından pasif yararlanma:* Bu davranış grubunda tüketiciler, bilinçli bir eylemde bulunmaktan ziyade, başkalarının (satıcı, kasiyer, garson vb.) hatalı davranışları karşısında sessiz kalarak fayda /

avantaj sağlamaktadırlar. Kasiyer fazla para üstü vermesine veya yemek faturası tüketicinin lehine yanlış hesaplanmasına rağmen sessiz kalmak bu grupta yer alan davranışlardır.

- ✓ *Doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma:* Tüketiciler, doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal eylemlerden fayda sağlamaktadırlar. Bu davranışları tüketiciler başlatmakta ve karşı taraf bir şekilde aldatılmaktadır. Ancak bu davranış yasa dışı değildir. Hediye olduğunu iddia ederek ürünü mağazaya iade etmek ve süresi dolmuş indirim kuponlarını kullanmak gibi davranışlar bu grubu temsil etmektedir.
- ✓ *Zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma:* Tüketicilerin işletmeye zarar vermediklerini veya çok az zarar verdiklerini düşündükleri ve kabul edilebilir olarak algıladıkları davranışlardır. Pek çok elbise denemek ancak hiç birini satın almamak, satın aldıktan sonra beğenmeyip ürünü iade etmek ve bir bilgisayar yazılımı, film veya müzik albümünü satın almak yerine kopyasını kullanmak gibi davranışlar bu gruptadır.

İlgili literatür incelendiğinde, etik dışı tüketici davranışları üzerinde kişisel ve durumsal faktörler başta olmak üzere pek çok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Etik dışı tüketici davranışlarını kişisel faktörler açısından araştıran çalışmaların bir kısmı tüketicilerin demografik özelliklerine odaklanmışlardır. Örneğin Altay (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda, erkek tüketicilerin kadınlara göre daha fazla yasa dışı davranışlardan aktif çıkar sağlama eğilimi gösterdikleri, yaşı küçük olan tüketicilerin ise daha fazla zararsız etik dışı davranış gösterme eğiliminde oldukları bulunmuştur. Bossuyt'un (2016) araştırmasında, kadın tüketicilerin erkeklere göre daha fazla başkalarının (kasiyer, garson vb.) hatalarından pasif olarak yararlanma davranışı gösterdikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Shah vd.'nin (2017) araştırması sonucunda, zararlı etik inançların cinsiyet ile pozitif ilişki gösterdiği, zararsız etik inançların ise eğitim durumu ile pozitif, aile büyüklüğü ile negatif ilişki gösterdiği bulunmuştur. Özden (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise eğitim ve gelir düzeyleri düşük olan tüketicilerin daha fazla etik dışı davranış gösterme eğiliminde oldukları ve 18-25 yaş arasındaki tüketicilerin 36-45 yaş arasındaki tüketicilere göre daha fazla etik dışı davranış gösterdikleri bulunmuştur. Etik dışı tüketici davranışları ile cinsiyet arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Konuyla ilgili bazı araştırmalar, kişilik özelliklerinin tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Örneğin Cox vd. (1993) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda, ebeveynlere bağlılık ve ahlak düzeyleri düşük olan ergenlik dönemindeki tüketicilerin diğerlerine göre perakende mağazalardan daha fazla hırsızlık yaptıkları bulunmuştur. Rallapalli vd. (1994), kişilik özelliklerinin tüketicilerin etik inançları üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Araştırmaya göre, bağımsızlık, yenilikçilik, saldırganlık ve risk eğilimleri yüksek olan, sosyal beğenirlik ve problem çözme eğilimleri ise düşük olan tüketicilerin etik dışı davranışların yanlış olmadığına inanma eğilimleri daha yüksektir. Wirtz ve Kum (2004) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, kendini izleme ve ahlak düzeyi düşük olan tüketicilerin alışveriş ortamında hile yapma olasılığının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Makyavelizm ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmalar (Güney ve Mandacı, 2009; Leblebici Koçer ve Gülsoy, 2020; Lau, 2010; Oyman, 2004; Vitell, Lumpkin ve Rawwas 1991; Wirtz ve Kum, 2004) ise makyavelizmin tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu göstermektedir. Makyavelizme göre, amaca ulaşabilmek için yapılacak her şey ahlâki ve yasal olarak değerlendirilmekte (Machiavelli, 2000: 7) ve makyavelist bireyler, amaçlarına ulaşabilmek için yalan ve hileye başvurmaktan ve ahlak dışı davranmaktan çekinmemektedirler (Leblebici Koçer ve Gülsoy, 2020: 3). Bu bağlamda, makyavelist tüketiciler etik dışı davranışların kabul edilebilir olduğuna inanmakta ve etik dışı davranışlar sergilemekten kaçınmamaktadırlar.

İlgili literatüre göre, durumsal faktörler etik dışı tüketici davranışları üzerinde etkili olan bir diğer faktördür. Örneğin Wirtz ve Kum (2004), satın alma deneyiminden tatmin olmayan ve aynı işletmeden tekrar alışveriş yapmayı düşünmeyen tüketicilerin diğerlerine göre daha fazla etik dışı davranış gösterdiklerini bulmuşlardır. Bossuyt (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, perakende ortamının düzensizliği (ürün raflarının dağınıklığı, mağaza temizliğinin yetersizliği, teknik arıza nedeniyle kasada ürünlerin yanlış taranması vb.) ve anlık satın almanın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde pozitif yönde etkili olduğu bulunmuştur. Işıksal ve Karaosmanoğlu (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda, belirsizlik durumu ve kandırılmışlık duygusunun tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Zira belirsiz durumlarda tüketiciler, kandırılmış hissedip hissetmedikleri önemli olmaksızın, etik dışı davranışlar sergileme eğilimindedirler. Tüketicileri etik dışı davranışlara yönlendiren kurumsal ve sosyo-kültürel faktörleri inceleyen Agnihotri ve Bhattacharya (2019) ise tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde kurumsal güven eksikliği ve tutumluluğun anlamlı ve pozitif etki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Shah vd. (2017), etik dışı inançları zararlı (yasadışı / aktif, yasal / pasif, yasal / aktif) ve zararsız olarak iki grupta incelemiştir. Araştırma sonucunda, ahlâki yoğunluğun zararlı inançları pozitif yönde etkilediği, ahlâki yoğunluk

ile zararsız inançlar arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Jamil vd.'nin (2019) ahlâki felsefe ve öznel normların etik dışı niyet üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmada ise egoizm ve faydacılığın tüketicilerin etik dışı niyet oluşumunda etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

3.1. Negatif Duygulanım ve Etik Dışı Tüketici Davranışları Arasındaki İlişki

Bu araştırmada, negatif duygulanım bir kişilik özelliği olarak ele alınmıştır. Pazarlama literatürü incelendiğinde, negatif duygulanım ile tüketicilerin etik dışı davranışları arasındaki ilişkinin henüz araştırılmadığı görülmektedir. Ancak kişilik özelliği olarak negatif duygulanım, öfke, stres, kızgınlık ve endişe gibi pek çok olumsuz duyguyu içermekte ve mevcut çalışmalar, olumsuz duyguların etik dışı tüketici davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Starcke vd. (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırmada akut stresin, Liu vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise kronik stresin tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif etki gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bodenhausen vd. (1994), Joireman (2004) ve Motro vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda, kronik öfke veya kızgınlığın etik dışı davranışlarla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, bazı araştırmalar (Cox vd., 1993; Lelebici Koçer ve Gülsoy, 2020; Lau, 2010; Rallapalli vd., 1994; Wirtz ve Kum, 2004) ise negatif duygulanım gibi olumsuz olarak değerlendirilen kişilik özelliklerinin (makyavelizm, ahlaki kayıtsızlık, saldırganlık vb.) tüketicilerin etik dışı davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Olumsuz duygular ve olumsuz kişilik özelliklerinin tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisine yönelik ampirik kanıtlardan yola çıkılarak, negatif duygulanım kişilik özelliğine sahip tüketicilerin alışveriş ortamında etik dışı davranışlar gösterebilecekleri öngörülmektedir.

Cinsiyetin etik dışı tüketici davranışları üzerindeki etkisine ilişkin araştırmacılar arasında fikir birliği olmamakla birlikte, araştırmalar (Altay, 2016; Ford ve Richardson, 1994; Rawwas, 1996; O'Fallon ve Butterfield, 2005) sıklıkla kadınların erkeklerden daha az etik dışı davranma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu durum ise kadınların duyarlı ve bencillikten uzak yapıları ve / veya toplumsal cinsiyet etkisi ile açıklanmaktadır. İlgili araştırmalar her ne kadar kadın tüketicilerin etik davranma eğiliminde olduklarını gösterse de, negatif duygulanıma ilişkin araştırmalar (Crawford ve Henry, 2004; Çerkez vd., 2019; Kroop vd., 2005; Thomsen vd., 2003) genellikle kadınların negatif duygulanım düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ve kadınların negatif duygulanım kişilik özelliğine daha yatkın olduklarını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, negatif duygulanımın kadın tüketicileri etik dışı davranmaya itebileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, kadınların ekonomik güçlerinin artması, ailenin satın alma kararlarındaki önemli rolleri ve erkeklere yönelik pek çok ürüne olan talep doymuşken, kadınları hedefleyen ürünlere ilişkin talebin giderek artması gibi pek çok faktör işletmeler açısından kadın tüketicilerin önemini ortaya koymaktadır (Özdemir ve Tokol, 2009: 11-12). Bu açıdan, kadın tüketicilerin kişilik özelliklerinin, duygu ve davranışlarının erkek tüketicilerden bağımsız olarak araştırılması önemlidir. Dolayısıyla bu araştırma, kişilik özelliği olarak negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, etik dışı tüketici davranışları Muncy ve Vitell'in (1992) çalışmasına dayanarak dört alt boyuttan oluşan çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmıştır:

- ✓ Yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma
- ✓ Başkalarının hatalarından pasif yararlanma
- ✓ Doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma
- ✓ Zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma.

Yukarıda açıklandığı üzere, ilgili literatür tüketicilerin etik dışı davranışlarının kronik hale gelen öfke, kızgınlık ve stres gibi olumsuz duygularla ve kişilik özellikleriyle açıklanabileceğini ve kadın tüketicilerin negatif duygulanım düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bir kişilik özelliği olarak negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisi henüz araştırılmamıştır. Literatür araştırmasına dayanarak, negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisini belirlemek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

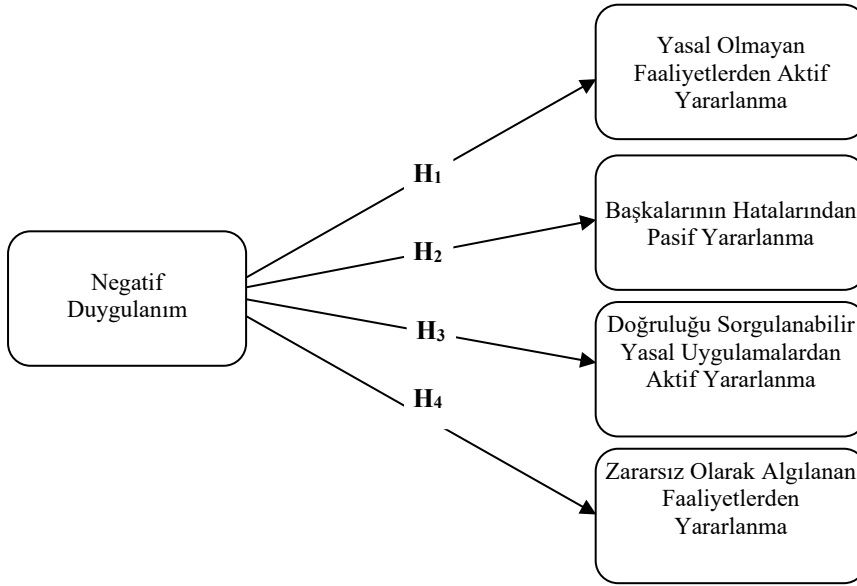
H₁: *Negatif duygulanım yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir.*

H₂: *Negatif duygulanım başkalarının hatalarından pasif yararlanma üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir.*

H₃: *Negatif duygulanım doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir.*

H₄: Negatif duygulanım zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir.

Şekil 1, literatür araştırmasına dayanarak oluşturulan araştırma modelini göstermektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. YÖNTEM

Araştırmanın ana kütlesini, Bursa ilinde yaşayan 15 yaş ve üzeri 1.251.274 kadın tüketici oluşturmaktadır (TÜİK, 2021). Sekaran (2003: 294), 1.000.000 ve üzeri ana kütle büyüklüğü için en az örneklemin 384 olmasını önermekte ve bu araştırmanın örneklemini, ana kütle temsil yeteneğine sahip 396 kadın tüketiciden oluşmaktadır. Araştırmada, süre ve bütçe kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve araştırma verileri, Bursa ilindeki kadın tüketicilerden 01 - 31 Ocak 2021 tarihleri arasında çevrim içi anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu, negatif duygulanım ve etik dışı tüketici davranışlarını ölçmeye yönelik toplam 30 ifade ve kadın tüketicilerin medeni durum, yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyini belirlemeye yönelik 4 kategorik sorudan oluşmaktadır. Negatif duygulanım, Watson, Clark ve Tellegen'in (1988) *pozitif duygu* ve *negatif duygu* olmak üzere iki boyutu içeren *Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği*'nin (PANAS) negatif duygu boyutundaki 10 ifade ile ölçülmüştür. 5'li Likert tipindeki ölçeğin yanıt kategorisi, "1=çok az veya hiç, 2=biraz, 3=ortalama, 4=oldukça ve 5=çok fazla" şeklindedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmasında Gençöz'ün (2000) çalışmasından faydalanılmıştır.

Etik dışı tüketici davranışlarını ölçmek için Muncy ve Vitell'in (1992) tüketici davranışlarını etik açıdan değerlendiren *Etik Tüketici Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçek, "yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma (6 ifade)", "başkalarının hatalarından pasif yararlanma (4 ifade)", "doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma (5 ifade)" ve "zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma (5 ifade)" olmak üzere 4 boyut ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekteki bazı ifadeler günümüz şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle revize edilmiş olup, ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmasında, Saray ve Hazer (2017), Tiltay ve Torlak (2011) ve Ufuk'un (2004) çalışmalarından faydalanılmıştır. 5'li Likert tipi ölçeğin yanıt kategorisi, "1=kesinlikle yanlış olduğuna inanıyorum, 2=yanlış olduğuna inanıyorum, 3=ne yanlış ne doğru olduğuna inanıyorum, 4=yanlış olmadığına inanıyorum ve 5=kesinlikle yanlış olmadığına inanıyorum=5" şeklindedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar tüketicilerin etik dışı davranış sergilediklerini, düşük puanlar ise etik davranışta bulduklarını ifade etmektedir.

5. VERİLERİN ANALİZİ VE ELDE EDİLEN BULGULAR

Verilerin analizi kapsamında, öncelikle frekans analiziyle katılımcıların demografik özellikleri ortaya koyulmuştur. Daha sonra, araştırma modelinde yer alan yapıların geçerlilik ve güvenilirlikleri analiz edilmiştir. Sonrasında ise yapısal eşitlik modellemesi (YEM) ile araştırma modeli test edilmiştir. Güvenilirlik ve geçerlilik analizleri ve yapısal modelin analizi Smart PLS 3.3.2, frekans analizi ise IBM SPSS 23 programıyla gerçekleştirilmiştir.

5.1. Frekans Analizi Sonuçları

Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri frekans analiziyle ortaya koyulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Frekans Analizi Sonuçları

Demografik Özellikler		N	%
Medeni Durum	Bekâr	256	64,6
	Evli	140	35,4
Yaş	15-25	68	17,2
	26-35	146	36,9
	36-45	103	26,0
	46-55	43	10,9
	56 ve üzeri	36	9,1
Eğitim Durumu	Lise	44	11,1
	Ön Lisans	106	26,8
	Lisans	174	43,9
	Lisansüstü	72	18,2
Gelir	4000 TL ve altı	47	11,9
	4001 TL-6000 TL	97	24,5
	6001 TL-8000 TL	81	20,5
	8001 TL-10000 TL	60	15,2
	10001 TL-12000 TL	49	12,4
	12001 TL-14000 TL	43	10,9
14001 TL ve üzeri	19	4,8	
Toplam		396	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, katılımcıların yaklaşık üçte ikisini bekâr (%64,6) tüketiciler oluşturmaktadır. Yaş açısından, çoğunluğu 26-35 yaş (%36,9) arasındaki katılımcılar oluştururken, bu yaş grubunu sırasıyla 36-45 yaş (%26), 15-25 yaş (%17,2), 46-55 yaş (%10,9) ve 56 yaş ve üzerindeki (%9,1) katılımcılar izlemektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, çoğunluğu lisans mezunlarının (%43,9) oluşturduğu ve bu grubu sırasıyla, ön lisans (%26,8), lisansüstü (%18,2) ve lise mezunu (%11,1) katılımcıların izlediği görülmektedir. Gelir açısından ise aylık geliri 4001-6000 TL (%24,5) ve 6001-8000 TL (%20,5) arasında olan katılımcıların oranları birbirine oldukça yakın olmakla birlikte, çoğunluğu aylık geliri 4001-6000 TL (%24,5) arasında olan katılımcılar oluşturmaktadır. Bu gelir gruplarını ise sırasıyla, 8001-10000 TL (%15,2), 10001-12000 TL (%12,4), 4000 TL ve altı (%11,9), 12000-14000 TL (%10,9) ve 14000 TL ve üzeri (%4,8) katılımcılar takip etmektedir.

5.2. Ölçüm Modeli Analiz Sonuçları

Önerilen araştırma modeli, kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle (PLS-SEM) analiz edilmiştir. PLS-SEM, yapısal eşitlik modellemesi yöntemlerinden biri olup, sıklıkla verilerin normal dağılım göstermemesi ve / veya örneklemin yetersiz olması durumlarında araştırmacılar tarafından tercih edilmektedir (Olya, 2017: 7). Bu araştırmada ise elde edilen veriler normal dağılıma sahip olmadığı için PLS-SEM analiz yöntemi kullanılmıştır.

Ölçüm modeli, gizil yapılar ve ölçek ifadeleri (göstergeler) arasındaki ilişkileri, yapısal model ise gizil yapılar arasındaki nedensel ilişkileri göstermektedir. Dolayısıyla yapısal eşitlik modellemesinde, yapısal modelin analizinden önce ölçüm modeli analiz edilmelidir (Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2013: 12). Ölçüm modeli analizi ise iç tutarlılık güvenilirliği, birleşme geçerliliği ve ayırma geçerliliği analizlerini içermektedir. İç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach’s Alpha ve birleşik güvenilirlik (CR) değerleri hesaplanmıştır. Hair vd. (2013: 107), Cronbach’s Alpha ve birleşik güvenilirlik (CR) değerlerinin ideal olarak 0,70’in üzerinde olmasını önermektedirler.

Birleşme geçerliliğinin analizinde, faktör yükleri ve açıklanan ortalama varyans (AVE) değerleri hesaplanmıştır. AVE değeri, bir gizil yapının, ortalama olarak kendisine bağlı göstergelerinin varyansını açıklama derecesini ifade etmektedir (Hair vd., 2013: 103). Hair vd. (2013: 102-103), faktör yüklerinin ideal olarak 0,70 ve üzerinde, AVE değerlerinin ise 0,50 ve üzerinde olmasını önermekle birlikte, 0,40 ve 0,70 arasındaki faktör yükü değerlerinin, birleşik güvenilirlik (CR) ve AVE değerlerinin eşik değerin üzerinde olması koşuluyla kabul edilebileceğini ifade etmektedirler.

Ölçüm modeli analizinden önce, anket formunda yer alan toplam 30 ifadenin genel güvenilirliği Cronbach’s Alpha yöntemiyle hesaplanmış ve analiz sonucunda, Cronbach’s Alpha değeri 0,825 olarak bulunmuştur. Bu değer, 0,70’in üzerinde olduğu için ölçeğin genel güvenilirliğinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Ölçüm modeli analiz sonuçları, Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Ölçüm Modeli Analiz Sonuçları

Gizil Yapılar	İfade Kodları	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha	CR	AVE
Negatif Duygulanım	ND3	Suçlu	0,600	0,846	0,843	0,502
	ND4	Ürkmüş	0,617			

	ND5	Düşmanca	0,615			
	ND6	Huzursuz	0,626			
	ND7	Utanmış	0,660			
	ND8	Sinirli	0,645			
	ND9	Asabi	0,638			
	ND10	Korkmuş	0,670			
Yasal Olmayan Faaliyetlerden Aktif Yararlanma	YAY1	Bir süpermarkette ücretini ödemedi bir şey yemek – içmek	0,964	0,915	0,959	0,921
	YAY2	Mağazada bir ürünün üzerindeki fiyat etiketini değiştirmek	0,956			
Başkalarının Hatalarından Pasif Yararlanma	BPY1	Restorandaki / kafeteryadaki hesap olması gerekenden daha az geldiğinde hiçbir şey söylememek	0,940	0,626	0,738	0,599
	BPY3	Daha düşük bir fiyat ödemek için çocukların yaşı hakkında yalan söylemek	0,562			
Doğruluğu Sorgulanabilir Ancak Yasal Olan Uygulamalardan Aktif Yararlanma	SAY1	Bir ürünü satın alırken süresi dolmuş indirim kuponu kullanmak	0,906	0,745	0,852	0,666
	SAY2	Hediye olmayan bir ürünü, hediye olduğunu iddia ederek mağazaya iade etmek	0,916			
	SAY3	Yeni bir otomobilin fiyatı hakkında pazarlık yaparken doğruyu söylememek	0,581			
Zararsız Olarak Algılanan Faaliyetlerden Yararlanma	ZFY1	Televizyondaki bir filmi videoya kaydetmek	0,961	0,928	0,965	0,932
	ZFY2	Satın alınan bir ürünü denedikten/kullandıktan sonra beğenmeyerek iade etmek	0,971			

Analize 30 ifade ile başlanmış olup, eşik değerlerin üzerinde güvenilirlik ve geçerlilik değerlerini elde edebilmek için önce faktör yükü 0,40'ın altında kalan ifadeler, daha sonra ise eşik değerleri düşüren ND1, ND2, YAY3, YAY4, YAY5, YAY6, BPY2, BPY4, SAY4, SAY5, ZFY3, ZFY4, ZFY5 kodlu toplam 13 ifade analizden çıkarılmıştır. Zira Hair vd. (2013: 102-103), faktör yüklerinin ideal olarak 0,70 ve üzerinde olmasını, 0,40 ve 0,70 arasındaki faktör yüklerinin ise birleşik güvenilirlik (CR) ve açıklanan ortalama varyans (AVE) değerlerinin eşik değerlerin üzerinde olması koşuluyla kabul edilebileceğini ifade etmektedirler. Tablo 2'de görüldüğü üzere, analiz sonucunda faktör yükleri 0,562 ve 0,971 arasında, AVE değerleri ise 0,502 ve 0,932 arasında bulunmuştur. Birleşik güvenilirlik (CR) ve AVE değerleri eşik değerlerin üzerinde olduğu için faktör yükü 0,50 ve 0,70 arasında kalan ifadeler analizden çıkarılmamıştır. Ayrıca elde edilen AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması birleşme geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Cronbach's Alpha değerleri 0,626 ile 0,928 arasındadır. Başkalarının hatalarından pasif olarak yararlanma yapısının Cronbach's Alpha değeri 0,70'in altındadır. Ancak 0,60'ın üzerindeki Cronbach's Alpha değerleri de kabul edilebilir sınırlar dahilinde olup, güvenilir bulunmaktadır (Hinton, McMurray ve Brownlow, 2014: 359). Tablo 2'de görülen birleşik güvenilirlik (CR) değerleri ise 0,738 ve 0,965 arasındadır. Bu değerler, birleşik güvenilirlik (CR) için eşik değer kabul edilen 0,70'in üzerindedir. Cronbach's Alpha ve birleşik güvenilirlik (CR) değerleri birlikte değerlendirildiğinde ise iç tutarlılık güvenilirliğinin sağlandığı ifade edilebilir.

Ayrışma geçerliliğinin tespiti için, Fornell ve Larcker (1981) kriteri ile HTMT (Heterotrait-Monotrait Ratio) kriteri incelenmiştir. Fornell-Larcker kriterine göre, araştırma modelindeki her bir gizil yapının AVE değerinin karekökü, diğer herhangi bir gizil yapı ile gerçekleştirdiği en yüksek korelasyondan büyük olmalıdır (Hair vd., 2013: 105). Fornell-Larcker kriterine göre ayrışma geçerliliği analiz sonuçları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Fornell-Larcker Kriterine Göre Ayrışma Geçerliliği Analiz Sonuçları

	Başkalarının Hatalarından Pasif Y.	Doğruluğu Sorgulanabilir Ancak Yasal Uyg. Aktif Y.	Negatif Duygulanım	Yasal Olmayan Faaliyetlerden Aktif Y.	Zararsız Olarak Algılanan Faaliyetlerden Y.
Başkalarının Hatalarından Pasif Y.	0,774				
Doğruluğu Sorgulanabilir Ancak Yasal Uyg. Aktif Y.	0,440	0,816			
Negatif Duygulanım	0,324	0,267	0,634		
Yasal Olmayan Faaliyetlerden Aktif Y.	0,160	0,266	0,540	0,960	
Zararsız Olarak Algılanan Faaliyetlerden Y.	0,051	0,095	0,124	0,236	0,966

Not: AVE'nin karekök değerleri koyu renkle gösterilmiştir.

Tablo 3’de görüldüğü üzere, gizil yapıların AVE değerlerinin karekökleri araştırma modelindeki diğer gizil yapılar ile korelasyonlarından büyük olduğu için Fornell-Larcker kriterinin sağlandığı ifade edilebilir.

Henseler, Ringle ve Sarstedt (2015) tarafından önerilen HTMT kriterine göre, HTMT araştırma modelindeki tüm gizil yapılara ait göstergelerin korelasyonlarının ortalamasının aynı yapıya ait göstergelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalarına oranlarını ifade etmektedir. HTMT değerinin 0,85’i aşmaması önerilmekle birlikte, kavramsal açıdan yüksek düzeyde benzerliğe sahip gizil yapılar arasındaki HTMT değerinin 0,90’a kadar ulaşması mümkündür (Henseler vd., 2015: 127-128).

HTMT kriterine göre ayrışma geçerliliği analiz sonuçlarını gösteren Tablo 4 incelendiğinde, araştırma modelindeki gizil yapıların HTMT değerlerinin 0,85’in altında olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, HTMT kriterinin sağlandığı ifade etmek mümkündür. Fornell-Larcker ve HTMT kriterlerinin sağlanmasıyla, araştırma modelindeki gizil yapılar arasında ayrışma geçerliliğinin sağlandığı ve araştırma modelindeki gizil yapıların yapısal eşitlik modellemesi (YEM) ile analiz edilmeye uygun olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. HTMT Kriterine Göre Ayrışma Geçerliliği Analiz Sonuçları

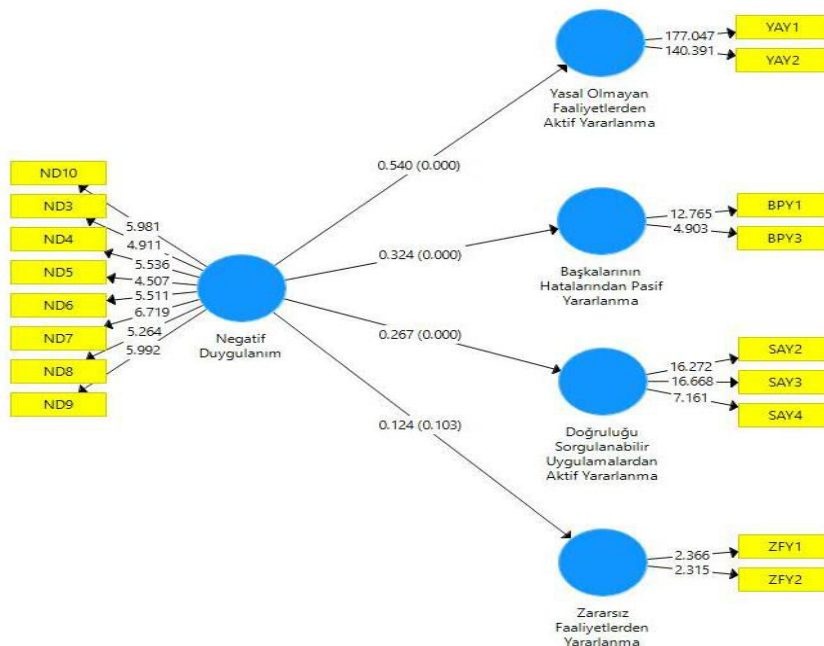
	Başkalarının Hatalarından Pasif Y.	Doğruluğu Sorgulanabilir Ancak Yasal Uyg. Aktif Y.	Negatif Duygulanım	Yasal Olmayan Faaliyetlerden Aktif Y.	Zararsız Olarak Algılanan Faaliyetlerden Y.
Başkalarının Hatalarından Pasif Y.					
Doğruluğu Sorgulanabilir Ancak Yasal Uyg. Aktif Y.	0,817				
Negatif Duygulanım	0,475	0,233			
Yasal Olmayan Faaliyetlerden Aktif Y.	0,273	0,298	0,287		
Zararsız Olarak Algılanan Faaliyetlerden Y.	0,132	0,144	0,129	0,255	

5.3. Yapısal Model Analiz Sonuçları

Araştırma hipotezlerini test etmek için, araştırma modeli kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle (PLS-SEM) analiz edilmiştir. Araştırma modelinde yer alan negatif duygulanım egzojen değişkeni, yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma, başkalarının hatalarından pasif yararlanma, doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma ve zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma ise endojen değişkenleri oluşturmaktadır.

Yapısal modelin analizi sırasında, yol katsayıları (β), VIF, t ($t > 1,96$) ve p ($p < 0,05$) değerlerinin yanı sıra determinasyon katsayısı (R^2), etki büyüklüğü (f^2) ve modelin tahmin gücü (Q^2) değerleri hesaplanmıştır. PLS yol katsayılarının anlamlılıklarını ölçmek üzere Bootstrapping (yeniden örnekleme) tekniği kullanılmış ve örneklemden 5000 alt örnekleme alınmıştır. Modelin tahmin gücü (Q^2) ise Blindfolding analiziyle ortaya koyulmuştur.

Şekil 2 ve Tablo 5, PLS-SEM analiz sonuçlarını göstermektedir.

Şekil 2. PLS-SEM Analiz Sonuçları

Tablo 5. PLS-SEM Analiz Sonuçları

Hipotezler	Yollar	Standardize β Katsayısı	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Sonuç
H ₁	Negatif Duygulanım → Y. O. F. Aktif Yararlanma	0,540	0,074	7,274	0,000	Desteklendi
H ₂	Negatif Duygulanım → B. H. Pasif Yararlanma	0,324	0,065	5,001	0,000	Desteklendi
H ₃	Negatif Duygulanım → D. S. Y. U. Aktif Yararlanma	0,267	0,045	5,976	0,000	Desteklendi
H ₄	Negatif Duygulanım → Zararsız F. Yararlanma	0,124	0,076	1,630	0,103	Desteklenmedi

Tablo 5’de görüldüğü üzere, H₁ hipotezini ifade eden, negatif duygulanımın yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma üzerindeki etkisi (β) 0,540’dır. H₁ hipotezinin p değeri 0,000 (p<0,05) olduğu için bu etki anlamlıdır ve önerilen H₁ hipotezi desteklenmiştir. H₂ hipotezini ifade eden, negatif duygulanımın başkalarının hatalarından pasif yararlanma üzerindeki etkisi (β) 0,324’dür. H₂ hipotezinin p değeri 0,000 (p<0,05) olduğu için bu etki anlamlıdır ve önerilen H₂ hipotezi desteklenmiştir. H₃ hipotezini ifade eden negatif duygulanımın doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma üzerindeki etkisi (β) 0,267’dir. H₃ hipotezinin p değeri 0,000 (p<0,05) olduğu için bu etki anlamlıdır ve önerilen H₃ hipotezi desteklenmiştir. H₄ hipotezini ifade eden negatif duygulanımın zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma üzerindeki etkisi (β) 0,124’dür. H₄ hipotezinin p değeri 0,103 (p>0,05) olduğu için bu etki anlamlı değildir. Dolayısıyla önerilen H₄ hipotezi desteklenmemiştir.

Yapısal model analiz edilirken, determinasyon katsayısı (R²), etki büyüklüğü (f²), tahmin gücü (Q²) ve VIF değerleri de hesaplanmıştır. PLS-SEM analizi sonucunda elde edilen R², f², Q² ve VIF değerleri Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6. PLS-SEM Analizi Sonucunda Elde Edilen R², f², Q² ve VIF Değerleri

Hipotezler	Yollar	R ²	f ²	Q ²	VIF
H ₁	Negatif Duygulanım → Y. O. F. Aktif Yararlanma	0,291	0,411	0,252	1,000
H ₂	Negatif Duygulanım → B. H. Pasif Yararlanma	0,105	0,117	0,054	1,000
H ₃	Negatif Duygulanım → D. S. Y. U. Aktif Yararlanma	0,071	0,077	0,044	1,000
H ₄	Negatif Duygulanım → Zararsız F. Yararlanma	0,015	0,016	0,007	1,000

Tablo 6’da görüldüğü gibi, VIF değerlerinin tümünün eşik değer kabul edilen 5’in altında (Hair vd., 2013: 186) olması, değişkenler arasında doğrusallık probleminin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan, R² değeri endojen yapıların egzojen yapılar tarafından açıklanan varyanslarını göstermekte ve 0,75, 0,50 ve 0,25 R² değerleri endojen yapıların varyanslarının sırasıyla büyük, orta ve zayıf düzeyde açıklandığını ifade etmektedir (Hair vd., 2011: 147). Tablo 6’daki R² değerlerine göre, negatif duygulanım egzojen yapısı, yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanmanın %29’unu açıklamakta ve bu oran endojen yapının orta düzeyde açıklandığını göstermektedir. Diğer R² değerleri incelendiğinde, negatif duygulanım egzojen yapısının, başkalarının hatalarından pasif yararlanmanın %10’unu, doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal uygulamalardan aktif yararlanmanın %7’sini ve zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanmanın %1’ini açıkladığı görülmektedir. Bu R² değerleri ise ilgili endojen yapıların zayıf düzeyde açıklandığını göstermektedir. f² değeri, bir egzojen yapının belirli bir endojen yapının R² değerine katkısını göstermekte ve 0,35 ve üzeri, 0,35 - 0,15 ve 0,15 - 0,02 f² değerleri sırasıyla büyük, orta ve küçük etkiyi ifade etmektedir (Hair vd., 2013: 186). Tablo 6’ya göre, negatif duygulanımın etki büyüklüğü, yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma üzerinde (f²=0,411) büyük, başkalarının hatalarından pasif yararlanma (f²=0,117) ve doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal uygulamalardan aktif yararlanma (f²=0,077) üzerinde küçük, zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma (f²=0,016) üzerinde ise yok denecek kadar azdır.

Modelin tahmin gücünü değerlendiren ve Blindfolding analiziyle hesaplanan Q² değerleri, 0’dan büyük (Q²>0) olmalıdır. Zira Q²>0, modelin tahmin gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir (Ali vd., 2016: 463). Tablo 6’da görüldüğü gibi, yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma için Q² değeri 0,252, başkalarının hatalarından pasif yararlanma için Q² değeri 0,054, doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal uygulamalardan aktif yararlanma için Q² değeri 0,044 ve zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma için Q² değeri 0,007’dir. Endojen yapıların tümünün Q² değerleri 0’dan büyüktür (Q²>0). Bu durum, modelin tüm endojen yapılar için tahmin gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, negatif duygulanımın etik dışı tüketici davranışları üzerindeki etkisi Bursa ilindeki kadın tüketiciler üzerinde araştırılmıştır. Etik dışı tüketici davranışları, Muncy ve Vitell’in (1992) çalışmasına dayanarak dört alt

boyutta incelenmiştir. “Yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma”, “başkalarının hatalarından pasif yararlanma”, “doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma” ve “zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma” etik dışı tüketici davranışlarının alt boyutlarını oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda, negatif duygulanımın yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma ($\beta=0,540$), başkalarının hatalarından pasif yararlanma ($\beta=0,324$) ve doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma ($\beta=0,267$) üzerinde anlamlı ve pozitif etki gösterdiği, zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma ($\beta=0,124$) üzerinde ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Bu durumun, etik dışı davranışın içeriği, bir diğer ifadeyle etik dışı davranış sonucunda işletmeye verilen zararın boyutuyla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Zira Muncy ve Vitell'e (1992) göre, yasal olmayan faaliyetlerden aktif yararlanma, başkalarının hatalarından pasif yararlanma ve doğruluğu sorgulanabilir ancak yasal olan uygulamalardan aktif yararlanma boyutları, etik dışı davranışı tüketicinin başlatıp başlatmadığı önemli olmaksızın tüketicinin doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı ve işletmeyi zarara uğratan inanç ve eylemleri yansıtmaktadır. Zararsız olarak algılanan faaliyetlerden yararlanma boyutu ise doğrudan zararı olmayan ve tüketiciler tarafından zararsız olarak algılanan davranışlardır (mağazada pek çok ürün deneyip hiç birini satın almamak vb.). Dolayısıyla kadın tüketicilerin, negatif duygulanım kişilik özelliğinin içerdiği olumsuz bakış açısı ve süregelen olumsuz duyguların etkisiyle işletmeye zarar verdiklerine inandıkları etik dışı davranışları gösterebilecekleri düşünülmektedir. Ancak bu konuyla ilgili daha fazla değerlendirme yapabilmek için, negatif duygulanım ve etik dışı tüketici davranışları ilişkisine ilişkin ampirik kanıtlar sunan daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Diğer taraftan, bu çalışmadan önce, negatif duygulanım ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişki araştırılmamış olsa da, bazı çalışmalar, stres (Liu vd., 2018) ve öfke (Motro vd., 2018) gibi olumsuz duyguların ve kişilik özelliklerinin (Cox vd., 1993; Leblebici Koçer ve Gülsoy, 2020; Rallapalli vd., 1994; Wirtz ve Kum, 2004) tüketicilerin etik dışı davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu araştırmada elde edilen bulguların, ilgili çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Pazarlama literatürü incelendiğinde, demografik özellikler, kişilik özellikleri ve durumsal faktörler gibi etik dışı tüketici davranışları üzerinde etkili olan faktörlere odaklanan çalışmaların (Agnihotri ve Bhattacharya, 2019; Bossuyt, 2016; Işıksal ve Karaosmanoğlu, 2018; Muncy ve Vitell, 1992; Wirtz ve Kum, 2004) olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar, negatif duygulanım benzeri olumsuz kişilik özelliklerinin (Leblebici Koçer ve Gülsoy, 2020; Rallapalli vd., 1994; Wirtz ve Kum, 2004) ve kronik hale gelen stres ve öfke gibi olumsuz duyguların (Liu vd., 2018; Motro vd., 2018) tüketicileri etik dışı davranmaya itebileceğini gösterse de, negatif duygulanım ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişki henüz araştırılmamıştır. Diğer taraftan, mevcut çalışmalar (Crawford ve Henry, 2004; Kroop vd., 2005; Thomsen vd., 2003) kadınların erkeklerden daha fazla negatif duygulanıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, negatif duygulanımın etik dışı tüketici davranışları üzerindeki etkisinin kadın tüketiciler açısından araştırılması önemlidir. Dolayısıyla negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışmanın pazarlama literatürüne katkı sağladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan, bu çalışmada negatif duygulanımın etik dışı tüketici davranışları üzerindeki etkisi, güncel analiz tekniklerinden olan ve üstün metodolojik özellikleri nedeniyle araştırmacılara pek çok kolaylık sağlayan kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) ile analiz edilmiştir. PLS-SEM analiz tekniği, Türkiye’de pazarlama araştırmacıları tarafından henüz yeterince kullanılmamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, PLS-SEM gibi güncel analiz tekniklerinin kullanılması ve değişkenler arasındaki çoklu ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesiyle verimli şekilde analiz edilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Buradan hareketle, çalışmanın pazarlama literatürüne metodolojik açıdan katkı sağladığı ifade edilebilir.

Bu araştırma, Bursa ilinde yaşayan 396 kadın tüketici üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, araştırmanın en önemli kısıtlarını coğrafi alan ve cinsiyet sınırlaması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak olan araştırmaların farklı bir coğrafi alan (il, bölge veya ülke) ve erkek tüketicileri de içerisine alan daha geniş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Zira bu yönde yapılacak çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesi mümkündür. Araştırmanın bir diğer kısıtı, kolayda örnekleme yönteminin kullanılmış olmasıdır. Bu açıdan, gelecekte yapılacak araştırmalarda, tesadüfi olmayan yöntemlere göre daha güvenilir olduğu bilinen tesadüfi örnekleme yöntemlerinin (basit tesadüfi örnekleme vb.) kullanılması öneri olarak sunulabilir.

Bu araştırmada, negatif duygulanımın kadın tüketicilerin etik dışı davranışları üzerindeki etkisi araştırılmış ancak diğer demografik özelliklere odaklanılmamıştır. Dolayısıyla gelecekte, negatif duygulanım ve etik dışı tüketici davranışlarının medeni durum, yaş, gelir ve eğitim durumu gibi farklı demografik değişkenler açısından incelenmesi literatüre yapılacak katkı açısından önemlidir. Diğer taraftan, gelecekte yapılacak araştırmalara negatif duygulanım ile etik dışı tüketici davranışları arasındaki ilişkide demografik özelliklerin düzenleyici (moderatör) rolünün araştırılması önerilmektedir. Zira ilgili literatürde, değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin demografik

değişkenlerden önemli ölçüde etkilendiğini gösteren çalışmalar (Akçay ve Özdemir, 2021; Özdemir ve Akçay, 2019) bulunmaktadır.

Kişilik, bireyin yaşamı boyunca kalıcı bir özellik göstermekte ve bu durum, kişilik özelliklerinin değiştirilmesini güçleştirmektedir. Bu açıdan, işletmelerin negatif duygulanımı önlemesi ve negatif duygulanımdan kaynaklanan etik dışı tüketici davranışlarının tamamen önüne geçebilmesi oldukça zordur. Ancak işletmede etik liderlik tarzının benimsenmesi ve pazarlama faaliyetlerinin etik ilke ve prensipler bağlamında gerçekleştirilmesi negatif duygulanıma sahip tüketicileri işletmenin dürüstlüğüne ve tüketici çıkarlarını ön planda tuttuğuna inandırması ve tüketicilerin güvenini kazanması açısından önemlidir. Dolayısıyla işletmelere, öncelikle etik anlayışı benimseyerek pazarlama faaliyetlerini etik kurallar bağlamında gerçekleştirmeleri önerilmektedir. Diğer taraftan, mevcut çalışmalar (Akçay, 2013; Aşkın ve Aşkın, 2018; Başak, 2009; Karaca, 2007) Türkiye gibi ataerkil toplumlarda kadınlara yüklenen rol ve sorumluluklar ile kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları olumsuzlukların (cam tavan sendromu, mobbing vb.) kadınlara yaşamlarının her alanında engellenme duygusu yarattığını ve kadınları umutsuzluğa ve olumsuz duygular içerisine ittiğini göstermektedir. Bu durumun, kadın tüketicilerin işletmelere ve işletme çalışanlarına yönelik bakış açısını da olumsuz etkilediği ve negatif duygulanım gibi olumsuz kişilik özelliklerinin gelişimine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla işletmelerin etik dışı tüketici davranışlarını önlemeye yönelik stratejilerini planlarken kadın tüketicileri göz ardı etmemeleri ve özellikle müşterilerle sürekli iletişim içerisinde olan işletme personelinin kadın tüketicilere yönelik ikna ve iletişim taktikleri konusunda eğitilmesi önerilmektedir. Zira işletmelerin bu yöndeki çabalarının, kadın tüketicilerin negatif duygulanım kişilik özelliğinden kaynaklanan olumsuz tutum ve davranışları ile etik dışı inanç ve eylemlerini azaltmaya katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agnihotri, A., & Bhattacharya, S. (2019). "Unethical Consumer Behavior: The Role of Institutional and Socio-Cultural Factors", *Journal of Consumer Marketing*, 36(1):124-135.
- Akçay, G. (2013). "Pazarlama ve Satış Alanında Çalışan Kadınların Kariyer Sorunları: Bursa İlinde Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akçay, G. (2021). "Tüketici Sizinminin Öncülleri ve Sonuçları: Hizmet Sektörü Üzerinde Bir Araştırma", Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akçay, G. & Özdemir, E. (2021). "The Effect of Unethical Sales Behaviors on Consumer Cynicism and the Moderating Role of Demographic Characteristics: A Study on the Service Sector", *Journal of Business Research-Turk*, 13(3): 2396-2413.
- Altay, Ş. (2016). "Tüketicilerin Etik Algılamaları Üzerinde Demografik Faktörlerin Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Bir Araştırma", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3: 201-215.
- Andersson, L. M. (1996). "Employee Cynicism: An Examination Using a Contract Violation Framework", *Human Relations*, 49(11): 1395-1418.
- Aşkın, E. Ö. & Aşkın, U. (2018). "Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24): 255-282.
- Başak, S. (2009). "Cam Tavanlar", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(2): 119-132.
- Brown, S. P., Homer, P. M. & Inman, J. J. (1998). "A Meta-Analysis of Relationships between Ad-Evoked Feelings and Advertising", *Journal of Marketing Research*, 35(1): 114-126.
- Bodenhausen, G. V., Sheppard, L. A. & Kramer, G. P. (1994). "Negative Affect and Social Judgment: The Differential Impact of Anger and Sadness", *European Journal of Social Psychology*, 24: 45-62.
- Bossuyt, S. (2016). "Morality in the Marketplace: Investigating the Antecedents of Unethical Consumer Behavior", Doctoral Dissertation, Ghent University, Faculty of Economics and Business Administration, Gent.
- Crawford, J. R. & Henry, J. D. (2004). "The Positive and Negative Affect Schedule (PANAS): Construct Validity, Measurement Properties and Normative Data in a Large Non-Clinical Sample", *British Journal of Clinical Psychology*, 43: 245-265.
- Cropanzano, R., James, K. & Konovsky, M. A. (1993). "Dispositional Affectivity as a Predictor of Work Attitudes and Job Performance", *Journal of Organizational Behavior*, 14(6): 595-606.
- Cox, A. D., Cox, D., Anderson, R. D. & Moschis, G. P. (1993). "Research Note: Social Influences on Adolescent Shoplifting-Theory, Evidence, and Implications for the Retail Industry", *Journal of Retailing*, 69(2):234-246.

- Çerkez, Y., Özbaş, S. & Bağlama, S. (2019). "A Study of High School Students' Positive and Negative Affect in terms of Gender Differences", *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 6(2): 318-325.
- Diener, E. & Emmons, R. A. (1985). "The Independence of Positive and Negative Affect", *Journal of Personality and Social Psychology*, 47: 1105-1117.
- Ford, R. C. & Richardson, W. D. (1994). "Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature", *Journal of Business Ethics*, 13(3): 205-221.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research*, 18(1): 39-50.
- Fullerton, R. A. & Punj, G. (1997). "Can Consumer Misbehavior Be Controlled? A Critical Analysis of Two Major Control Techniques", *Advances in Consumer Research*, 24(1): 340-344.
- Fullerton, R. A. & Punj, G. (2004). "Repercussions of Promoting an Ideology of Consumption: Consumer Misbehavior", *Journal of Business Research*, 57(11): 1239-1249.
- Gençöz, T. (2000). "Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46): 19-26.
- Greifeneder, R., Bless, H. ve Pham, M. T. (2011). "When Do People Rely on Affective and Cognitive Feelings in Judgment", *Personality and Social Psychology Review*, 15(2): 107-141.
- Güney, S. & Mandacı, G. (2009). "Makyavelizm ve Etik Algısı İlişkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2): 83-104.
- Hair, J. F., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2011). "PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2): 139-151.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2013). "A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)", 1st Ed., Sage: Thousand Oaks, California.
- Helm, A. E. (2006). "Cynical Consumers: Dangerous Enemies, Loyal Friends", *Doctoral Dissertation, University of Missouri the Graduate School University of Missouri, Columbia*.
- Henseler, J., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2015). "A New Criterion for Assessing Discriminant Validity in Variance-Based Structural Equation Modeling", *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1): 115-135.
- Hinton, P. R., McMurray, I. & Brownlow, C. (2014). "SPSS Explained", 2nd Ed., Routledge, New York.
- Hochwarter, W. A., Perrewe, P. L., Hall, A. T. & Ferris, G. R. (2005). "Negative Affectivity as a Moderator of the Form and Magnitude of the Relationship between Felt Accountability and Job Tension", *Journal of Organizational Behavior*, 26(5): 517-534.
- İşıksal, D. G. & Karaosmanoğlu, E. (2018). "Consumer-Brand Relationships under the Effect of Consumer Dishonest Behavior", *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 5(2): 113-123.
- Jain, A. K., Malhotra, N. K. & Guan, C. (2012). "Positive and Negative Affectivity as Mediators of Volunteerism and Service-Oriented Citizenship Behavior and Customer Loyalty", *Psychology and Marketing*, 29(12): 1004-1017.
- Jamil, R., Mohammad, J. & Ramu, M. (2019). "Antecedents of Unethical Behaviour Intention: Empirical Study in Public Universities in Malaysian Context", *Journal of Academic Ethics*, 17(1): 95-110.
- Joireman, J. (2004). "Empathy and the Self-Absorption Paradox II: Selfrumination and Self-Reflection as Mediators Between Shame, Guilt, and Empathy", *Self and Identity*, 3: 225-238.
- Karaca, A. (2007). "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.
- Kropp, F., Lavack, A. M. & Silvera, D. H. (2005). "Examining the Relationship Between Consumer Values and Positive and Negative Affect", *Advances in Consumer Research*, 32: 105.
- Lau, T. C. (2010). "The Good, the Bad and the Ugly: The Shifting Ethical Stance of Malaysian Consumers", *Intangible Capital*, 6(2), 236-257.

- Leblebici Koçer, L. & Gülsoy, M. (2020). “ Makyavelist Kişilik Özelliklerinin Tüketicilerin Etik Dışı Davranışlarına Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Özel Sayısı: 1-21.
- Leblebicioğlu, B. & Uslu, A. (2017). “Eğilimsel ve Durumsal Faktörlerin Anlık Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi”, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 4(12): 761-771.
- Liu, Y, Zhao, X. & Liu, Y. Y. (2018). “Stress and Unethical Consumer Attitudes: The Mediating Role of Construal Level and Materialism”, Personality and Individual Differences, 135: 85-91.
- Machiavelli, N. (2000). Seçme Yazılar, (Çev. H. Köse), Öteki Ajans, Ankara.
- Marbaniang, D. (2012). Introduction to Philosophical Ethics: A Christian Perspective. Lulu Publishing.
- Mitchell, V. W., Balabanis, G., Schlegelmilch, B. B. & Cornwell, T. B. (2009). “Measuring Unethical Consumer Behavior Across Four Countries”, Journal of Business Ethics, 88(2): 395-412.
- Motro, D., Ordonez, L. D., Pittarello, A. & Welsh, D. T. (2018). “Investigating the Effects of Anger and Guilt on Unethical Behavior: A Dual-Process Approach”, Journal of Business Ethics, 152(1): 133-148.
- Muncy, J. A. & Vitell, S. J. (1992). Consumer Ethics: An Investigation of the Ethical Beliefs of the Final Consumer, Journal of Business Research, 24(4): 297-311.
- O’Fallon, M. J., & Butterfield, K. D. (2005). “A Review of the Empirical Ethical Decision-Making Literature: 1996-2003”, Journal of Business Ethics, 59(4): 375-413.
- Olya, H. (2017). “Partial Least Squares Based Structural Equation Modeling (PLS-SEM)”, Global Conference on Services Management, Volterra, Italy.
- Oyman, M. (2004). “Tüketici Etiği: Ülkelerarası Karşılaştırmalara ve Demografik Faktörlere Dayalı Bir Araştırma”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2): 77-90.
- Özdemir, E. (2011). Pazarlama Etiği ve Örnek Olaylar, 1. B. , Ekin Yayınevi, Bursa.
- Özdemir, E. & Tokol, T. (2009). Kadın Tüketicilere Yönelik Pazarlama Stratejileri, 1. B., Dora Yayıncılık, Bursa.
- Özdemir, E. & Akçay, G. (2019). “The Effect of Gender Identity on Consumers’ Impulse Buying Behavior and the Moderating Role of Biological Sex”, Business and Economics Research Journal, 10(5): 1109-1125.
- Özden, A. T. (2019). “Etik Tüketici Davranışı: Marka Odaklı Karar Verme Tarzı ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3): 215-138.
- Rallapalli, K. C., Vitell, S. J., Wiebe, F. A. & Barnes, J. H. (1994). “Consumer Ethical Beliefs and Personality Traits: An Exploratory Analysis”, Journal of Business Ethics, 13: 487-495.
- Rawwas M. Y. A. (1996). “Consumer Ethics: An Empirical Investigation of the Ethical Beliefs of Austrian Consumers”, Journal of Business Ethics, 15(9): 1009-1019.
- Saray, M. T. & Hazer, O. (2017). “Etik Tüketici Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması; Geçerlilik ve Güvenilirliğine İlişkin Bir Çalışma: Hacettepe Üniversitesi Örnekleme”, International Journal Of Education Technology and Scientific Researches, 4: 258-283.
- Schwarz, N. & Clore, G. L. (1983). “Mood, Misattribution, and Judgments of Weil-Being: Informative and Directive Functions of Affective States”, Journal of Personality and Social Psychology, 45(3): 513-523.
- Sekaran, U. (2003). “Research Methods for Business: A Skill Building Approach”, 4th Ed., John Wiley & Sons Inc, New York.
- Shah, S. A. M., Tahir, M., Soomro, A. A. & Amjad, S. (2017). “Consumers Ethics in Pakistan: Empirically Examining the Muncy & Vitell Scale”, Journal of Managerial Sciences, 11(2): 247-265.
- Shea, G. F. (1988). Practical Ethics, AMA Membership Publication Division, New York.
- Siomkos, G. J., Rao, S. S. & Narayanan, S. (2001). “The Influence of Positive and Negative Affectivity on Attitude Change toward Organizations”, Journal of Business and Psychology, 16(1): 151-161.
- Starcke, K., Polzer, C., Wolf, O. T. & Brand, M. (2011). “Does Stress Alter Everyday Moral Decision-Making?”, Psychoneuroendocrinology, 36(2): 210-219.

Steenhaut, S. (2006). "Towards a Better Understanding of Unethical Consumer Behavior: The Influence of Individual Characteristics, Situational Circumstances and Emotional Experiences in Consumers' Ethical Decision-Making Processes", Doctoral Dissertation, Ghent University, Faculty of Economics and Business Administration, Gent.

Tez, G. (2019). "Çalışanların İletişim Stilleri ile Müşteri Duygulanımı Arasındaki İlişki", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tiltay, M. A. & Torlak, Ö.(2011). "Materyalist Eğilim, Dini Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler", İş Ahlakı Dergisi, 4(7): 93-130.

Thomsen, D. K., Mehlsen, M. Y., Christensen, S. & Zachariae, R. (2003). "Rumination-Relationship with Negative Mood and Sleep Quality", Personality and Individual Differences, 34: 1293-1301.

TÜİK. (2021). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları", [https://data.tuik.gov.tr /Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500).

Ufuk, H. (2004). "Tüketici Davranışlarının Etik Boyutu ile Bireysel Değişkenler ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vitell, S. J., Lumpkin, J. R. & Rawwas, M. Y. A. (1991). "Consumer Ethics: An Investigation of the Ethical Beliefs of Elderly Consumers", Journal of Business Ethics, 10: 365-375.

Wirtz, J. & Kum, D. (2004). "Consumer Cheating on Service Guarantees", Journal of the Academy of Marketing Science, 32(2): 159-175.

Watson, D., Clark, L. A. & Carey, G. (1988a). "Positive and Negative Affectivity and Their Relation to Anxiety and Depressive Disorders", Journal of Abnormal Psychology, 97(3): 346-333.

Watson, D., Clark, L. A. & Tellegen, A. (1988b). "Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales", Journal of Personality and Social Psychology, 54(6): 1063-1070.

Watson, D. & Clark, L. A. (1984). "Negative Affectivity: The Disposition to Experience Aversive Emotional States", Psychological Bulletin, 96(3): 465-490.

Subject Area
Working Economy

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1751-1754

Arrival
08 April 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62319

Article Serial Number
20

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62319>

How to Cite This Article
Karadağ, T. (2022).
“İş Sağlığı Ve Güvenliği Nedeniyle İdarece İşin Durdurulması Ve İşyerinin Kapatılması” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1751-1754

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İş Sağlığı Ve Güvenliği Nedeniyle İdarece İşin Durdurulması Ve İşyerinin Kapatılması

Stopping Work And Closing The Workplace Due To Occupational Health And Safety

Turabi KARADAĞ¹

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ÖZET

İşin durdurulması veya işin kapatılması, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının hukuki boyutlarından birisidir. 6331 sayılı kanun ile idari yaptırımlar uygulanmaktadır. Olası durumda iş yerinde bina ve eklentilerde çalışma düzenine veya iş malzemelerinde çalışanlar için hayati sorun oluşturduğu gözlemlendiğinde; tehlike ortadan kaldırılana kadar, hayati tehlikenin ciddiyeti ve bu tehlikeden sebep olabilecek tüm etkenler ve işçiler göz önünde bulundurularak işyerinin bir kısmının veya tümünü durdurabilmektedir. İşin durdurulması veya kapatılmasına sebep olan husus giderildikten sonra işyeri tekrar faaliyete geçebilir. Ek olarak; tehlikeli sınıflarda yer alan kimyasallar endüstriyel kazaların olabileceği iş yerlerinde risk ölçümü yapılmadığında yapılanaya kadar iş durdurulabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, İdari Yaptırım, İşin Durdurulması, işyeri

ABSTRACT

Suspension of work or closure of work is one of the legal dimensions of work network and safety legislation. Administrative sanctions are applied with the Law No. 6331. In a possible case, when it is observed that it creates a vital problem for the employees in the working order or work materials in the buildings and annexes; It is to stop some or all of the workplace until the danger is eliminated, taking into account the seriousness of the life-threatening danger and all the factors and workers that may cause this danger. After the issue that caused the suspension or closure of the work is eliminated, the workplace can be reactivated. In addition; In workplaces where industrial accidents may occur, the work can be stopped until the risk measurement is not made for chemicals in hazardous classes.

Key words: Occupational Health and Safety, Administrative Sanction, Suspension of Work, workplace

1. GİRİŞ

İşyerinde iş yerinin kapatılması ve işin durdurulması, işverenin iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmemesinin hukuki sonuçlarından biridir. İşverenin işçilerin iş sağlığı ve güvenliğini koruma bakımından, önlem alma, bilgilendirme ve eğitime yükümlülüğü vardır. İşverenin işçiyi koruma, özellikle iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili önlemleri alma borcunu düzenleyen yasa ve yönetmelik hükümleri emredici hukuk kurallarıdır. Her işveren, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmaya yükümlüdür. Bu nedenle işverenin, iş güvenliği açısından gerekli her türlü önlemi almak ve gerekli olan tüm koşulları ve araçları bulundurmaya yükümlü olduğu söylenebilir. Zira, sözkonusu hükümde bu konuda herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Bunun sonucu olarak da işveren, iş sağlığı ve güvenliği konusunda maddi yönden gerekli her türlü önlemi almak, önlemlerin alınıp alınmadığını denetlemek ve gerekli araçları eksiksiz bulundurmaya zorundadır.

2. İŞYERİNİN DEVLET TARAFINDAN DENETLENMESİ

İş güvenliğine ilişkin önlemlerin alınıp alınmadığı öncelikle devleti ilgilendirir. Zira, işveren, devlet karşısında söz konusu önlemleri almakla yükümlü tutulmuştur. Ülkemizde söz konusu denetim esas itibarıyla devlet adına Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı iş müfettişlerince yerine getirilir.

2.1. İşyerinde İş Güvenliği Denetimi

İş güvenliği, kavram olarak, işin yapılması sırasında çalışanların karşılaştıkları tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması konusunda, işverene getirilen yükümlülüklerle ilişkin teknik kurallar bütünü anlamına gelir. İş güvenliğinin konusunu da işin yapılmasından doğan tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması için gerekli yolların araştırılması ve bu yolda yasal hükümlerin getirilmesi oluşturur. İşveren, işçilerin işin yapılmasından doğan tehlikelere karşı korumak üzere, yükümlülüklerini yerine getirmeli, devletse, işverenin söz konusu yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemelidir.

2.2. İş Güvenliği Denetimi ve Türleri

Uygulamada işçi sağlığı ve güvenliği için alınması gereken önlemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin etkili bir şekilde denetimi zorludur. Bunun için etkili bir iş sağlığı ve güvenliği denetim örgütünün varlığı gereklidir. Etkili bir denetim olmadığı sürece, en mükemmel hukuki düzenlemeler dahi kağıt üzerinde kalmaya mahkum olacaktır. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği hükümlerinin esas olarak devletçe denetlenmesi kabul edilir. İş sağlığı ve güvenliği denetimleri Devlet adına Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı teftiş ve denetleme yetkili “iş müfettişleri” nce yapılır

3. İŞİN DURDURULMASI

İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği kurallarının uygulanmasını sağlamak için idarenin başvuracağı yaptırımlardan ilki işin durdurulmasıdır. Yukarıda belirttiği gibi bu yaptırım 6331 sayılı İş sağlığı ve güvenliği Kanunu gereği “İşyerlerinde İşin Durdurulmasına veya İşyerlerinin Kapatılmasına Dair Yönetmelik” de düzenlenmiştir. İşyerinde idarenin uygulayacağı bu yaptırım, en etkili idari yaptırımlardan biridir. Komisyonca işyerinde iş durdurulduktan sonra, işin durdurulma nedeni ortadan kaldırılmadıkça, işyerinde faaliyete yeniden başlanması mümkün değildir. Ancak, işyerinde işin durdurulması yaptırımı sadece iş sağlığı ve güvenliği alanında ve çok sınırlı hallerde uygulanabilen bir yaptırımdır.

3.1. İşin Durdurulması ile İlgili Başlıca Sistemler

İşin durdurulmasına yol açan nedenler konusunda önemli farklılıklar olmamasına rağmen, işin durdurulmasına karar verecek organ konusunda farklı sistemlere rastlanmaktadır. İşin durdurulmasına karar verebilmek için genellikle işçilerin sağlığına ve beden bütünlüğüne yönelik ciddi ve acil bir tehlikenin varlığı aranmasına karşın, işin durdurulmasına karar verecek organ konusunda birbirinden farklı iki sistem söz konusudur. Bunlardan biri, işin durdurulmasında “iş denetimi örgütünü”, diğer de “mahkemeleri” yetkili kılan sistemdir. Gerçekten, bazı ülkelerde iş müfettişi veya iş güvenliği teşkilatına durdurma yetkisi tanınırken, bazı ülkelerde ise, bunların kararı yeterli görülmemekte mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaktadır. Yine bazı ülkelerde ise, resmi organların kararına bile ihtiyaç duyulmaksızın, işçilerden oluşan iş güvenliği temsilcilerinin kararıyla tesis ve makinelerin işletilmesi durdurulmaktadır. Ülkemizde ise, farklı bir sistem geliştirilerek, işin durdurulması içinde devlet, işçi ve işveren temsilcilerinin bulunduğu beş kişilik komisyonun kararıyla mümkün olabilmektedir. Aşağıda işin durdurulması konusunda uygulanmakta olan temel sistemler kısaca anlatıldıktan sonra ülkemizde uygulanan sistem açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.1. İşin Durdurulması ve İşyerinin Kapatılmasında İş Denetim Örgütünü Yetkili Kılan Sistemler

İngiltere ve İsviçre, işin durdurulmasında iş denetim örgütünü veya bu örgütün üyeleri olan müfettişlerini yetkili kılan sistemi benimseyen ülkelere örnek olarak gösterilebilir. İngiliz İş Güvenliği Yasasının 22.maddesine göre, iş müfettişi, eğer mesleki riskin ciddi bir bedensel zarara derhal yolaçabileceği görüşünde ise, işyerindeki faaliyetin yasaklanması bildiriminde bulunabilir. Bildirim derhal hüküm ve sonuçlarını doğurur ve işyerinde iş durdurulur. Bunun dışındaki durumlarda, müfettişin bildirimde belirteceği önelin sonunda, gerekli iş güvenliği önlemleri alınmamışsa, işin durdurulması yoluna gidilir . Müfettişin işyerinde faaliyetin yasaklanması bildirimine karşı işveren, yasanın 24. maddesine uygun olarak iş mahkemesine dava açabilir. İsviçre hukukunda ise, federal iş denetimi örgütüne, iş güvenliği açısından tehlikeli mahal ve tesisleri işletmekten alıkoyma yetkisi verilmiştir. Ülkede iş güvenliği kurallarını ihlal eden işverenlere, iş güvenliği teşkilatı tarafından, mevzuat hükümlerine uygun davranmalarını sağlamak amacıyla bir önel tanınır. Bu bildirim yazılı olarak yapılması zorludur. Bildirimde, kendilerine hangi cezai yaptırımların uygulanacağı belirtilir. Buna rağmen, iş mevzuatı hükümlerini uygulamamakta direnen işverenlerin işyerlerinde hukuki düzeni sağlamak amacıyla gereken önlemler alınır. İşçilerin yaşan ve sağlığı veya işyeri çevresi bakımından ciddi bir tehlikenin varlığı söz konusu ise, işyerindeki bazı mahal ve tesislerin kullanılması engellenir, diğer bir anlatımla, iş durdurulur .

3.2. İş Durdurma Nedenleri

“İşyerinin tesis ve tertiplerinde, çalışma metot ve şekillerinde makine ve cihazlarında “işçilerin hayatı için tehlikeli bir husus” un varlığın tespiti ve bu tehlikenin işyerinin kapatılmasını gerektirecek ağırlıkta olmaması bu iki koşulun gerçekleşmiş olması durumunda işin durdurulması yaptırımı uygulanabilir. “

3.2.1. İşçiler İçin Hayati Bir Tehlikenin Ortaya Çıkması

“4857 sayılı İş Kanunu’ nunda yapılan isabetli bir değişiklik, işin durdurulması veya işyerinin kapatılması kararının alınabilmesi için, işyerinin kurma izni ve işletme belgesine tabi bir işyeri olması şartından vazgeçilmiştir.” “Ülkemizde işyerlerinin çoğunun kurma izni ve işletme belgesi alınmadan açılmış olduğu dikkate alınacak olursa, maddede yeni Yasayla yapılan değişiklik isabetli olmuştur (Arseven, 2004: 15)”

“İşin durdurulması yaptırımının uygulanabilmesi için örneğin, makine koruyucusunun bulunmaması, eskimiş buhar kazanının her an patlayacak durumda olması, metan gazının yüksekliği nedeniyle grizu patlaması olasılığı gibi işçilerin yaşamına mal olabilecek önemli bir iş güvenliği tehlikesinin varlığı gerekir (Süzek, 1998:242).İşin durdurulması ve işyerinin kapatılması için 83. maddede olduğu gibi, “iş sağlığı ve güvenliği açısından işçinin sağlığını bozacak veya vücut bütünlüğün tehlikeye sokacak yakın, acil ve hayati bir tehlike...” değil, “işçilerin yaşamı için tehlikeli olan bir husus” un tespiti yeterli görülmüştür (Ekmekçi, 2003: 194).”

3.2.2. İşyerinde Ortaya Çıkan Tehlikenin İşyerinin Kapanmasını Gerektirecek Ağırlıkta Olmaması

İşin durdurulması ve kapatılması arasındaki işyerinin niteliğine göre fark kaldırılmış olup tehlikenin niteliğine göre bu yaptırımların uygulanması kabul edilmiştir. Komisyonca tehlikenin niteliği tespit edilir.

3.3. İş Durdurmaya Yetkili Komisyonun Oluşumu ve Karar Alması

3.3.1. Komisyonun Oluşumu

“6331 sayılı kanuna göre işin tamamen veya kısmen durdurulmasına veya işyeri kapatılmasına yetkili komisyon iş sağlığı ve güvenliği bakımından denetlemeye yetkili iki müfettiş, bir işçi ve bir işveren temsilcisi ile Bölge Müdüründen oluşur. Bu beş kişilik bir komisyona en kıdemli iş müfettişi başkanlık eder. Komisyonun çalışmaları ile ilgili sekretarya işleri bölge müdürlüğü tarafından yürütülür.”İşyerinde işin durdurulması ve işyerinin kapatılmasına karar vermeye yetkili iki müfettiş ve bölge müdürü ile bir işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan komisyondan oluşur. Komisyona kıdemli müfettiş başkanlık eder.

“Komisyonda görev yapacak İşçi ve işveren temsilcilerinin görev süreleri iki yıldır. Sürenin bitiminden itibaren altı iş günü içinde seçilen asil ve yedek temsilciler bölge müdürlüklerine bildirilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Seçilenlerin göreve başlamasına kadar eski temsilcilerin görevleri devam eder Süresi bitenler tekrar seçilebilir. Seçilenlerin göreve başlamasına kadar eski temsilcilerin görev süresi devam eder. Temsilci olmak için gereken nitelikleri yitirenlerle, ölüm, çekilme gibi sebeplerle ayrılanların yerine yedekleri gelir. Yedekler ayrılanların görev süresini tamamlar. Yedek yoksa yerlerine yenileri seçilir.”

3.3.2. Komisyonun Karar Alma Usulü

Alınan karar sonucunda iş yerinin durdurulması veya kapatılması kararı raporla müfettiş tarafından bildirilmesi gerekir.bölge müdürü raporu aldıktan sonra ,komisyonu yazılı olarak toplantıya çağırır. Yazıda toplantının günü, saati, yeri ve işin durdurulması veya işyerinin kapatılmasını gerektiren sebepler yer almaktadır.

“Bölge Çalışma Müdürünün ve komisyon üyesi müfettişlerin toplantıya katılması zorunludur. İşçi veya işveren temsilcilerinin veya yedeklerinin toplantıya katılmaması, komisyonun toplanması veya karar almasını engellemez (İDİKDY. m.8). Toplantıda kararlar oy çokluğuyla alınır. Oyların eşit olması halinde, başkanın oy verdiği taraf çoğunluğu sağlamış sayılır. Kararların gerekçeli olarak yazılması ve toplantıya katılanlarca imzalanması zorunludur.”

Komisyon verdiği karar sonucu iş durdurulmasına yönelikse gerekirse iş yerinin güvenlik kuvvetleriyle müfettişçe,mühürlenmesi suretiyle durdurulur. Tutanak tutulur. Bölge çalışma müdürlüğünde durdurmayla ilgili belgeler saklanır. işveren durdurma sebeplerini gidermek için çalışma talebinde bulunur kısıtlı süre koşuluyla kabul edilir. Tehlike arz eden durum devam ettiği sürece, durdurma kararı da geçerliğini sürdürür.

3.3.3. Komisyon Kararına Kadar İş Müfettişinin Yetkisi

Acil durumlarda iş müfettişi,komisyonun alacağı karar alma yetkisine sahiptir.

“Acil hallerde komisyonca karar alınıncaya kadar hangi önlemlerin alınacağı “Çalışanların hayatı için tehlikeli olan husus, işin durdurulması veya işyerinin kapatılması kararının alınmasına kadar geçecek süre beklenmeden önlem alınmasını gerektirecek nitelikte ise, müfettişçe durumu ve alınması gereken önlemlerin niteliğini belirten bir rapor düzenlenir, birer örneği mülki amire, bölge müdürüne ve işverene verilir.”

3.3.4. Komisyon Kararına İtiraz

İşveren çıkan karara karşı iş mahkemesine altı gün içerisinde itiraz edebilir.

“Karar, komisyonda verildiği gün uygulanması gereken bir karar haline gelir (Süzek, 1985) İş mahkemesi altı gün içinde karara bağlamak zorundadır. Mahkemenin kararı temyiz edilemez. Mahkeme işin durdurulması kararını kaldırması için bölge çalışma müdürlüğünce yerine getirilir. Kapatılma kararı kaldırılması mülkiye amirine iletilir. “İşyeri mülki amirinin emriyle güvenlik kuvvetlerince açılır.”

3.3.5. İş Durdurma Kararının Kaldırılması

Bir işyerinde işin durdurulma kararı tehlikelerin giderilme süresiyle sınırlıdır. İş Güvenliği maddesinde de işin tamamen veya kısmi olarak durdurulması, yaşam tehlikesinin giderilme süresince öngörülmektedir(İş.K. m.79/1). İşin durdurulma kararı işçilerin hayati tehlikelerinin giderilmesi ve giderildiği Bölge Çalışma Müdürlüğüne bildirilerek gerçekleşir. Müfettiş durumu inceler ve komisyona rapor şeklinde bildirir. Komisyon gerekirse kendi inceleyerek tehlikeli halin giderildiği veya giderilmediği kararını verir. Karar eğer tehlikeli halin giderildiği kararına varılırsa durdurma kararının kaldırılması sağlanır, eğer ki işverenin tehlikeleri gidermediği kararı alınırsa incelemeler sonucunda, durdurma kararının devam etmesine karar verilir. Bu karar işverene tebliğ edilir.

4. SONUÇ

Güvenilir bir iş yeri ve iş koşullarında çalışmak her çalışanın en hakiki hakkı olarak görülmekte, toplum bütünü için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği esas alınarak iş kazalarına ve mesleki hastalıklara karşı işçilerin korunmasına çalışılmış düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal devlet ilkesi gereğince devlet iş sağlığı ve güvenliği ile direkt ilgilidir bu sebepten dolayı; iş sağlığı ve güvenliğine aykırı hareket edildiği takdirde idare tarafından müdahale edilmesi ve denetim ceza yaptırımların gereğinin yapılması gerekmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulursa iş sağlığı ve güvenliğine yönelik düzenlemeler emredici düzenlemeler olarak değerlendirilir. Bu idari yaptırım türlerinden biriside işin durdurulmasıdır. Bu yaptırımın ekonomik sonucu değerlendirildiğinde dikkatlice uygulanması gereken bir yaptırım türü olduğu değerlendirilmelidir. İşin kısmen durdurulması halinde tehlikenin önüne geçilebiliyorsa aykırılık giderilebiliyorsa tamamen kapatma yoluna gidilmemelidir. 647 sayılı kanun ile bir takım koşulların varlığı halinde bu yaptırımın uygulanabileceği belirtilmiştir. İşin durdurulabilmesi için işyerindeki bina ve eklentilerde, çalışma şekillerinde veya iş ekipmanların da çalışanlar için hayati tehlikenin söz konusu olması gerekmektedir. Bunun dışında ancak çok önemli, tehlikeli sınıfta yer alan kanunda belirtilen iş yerinde risk değerlendirmesi yapılmamış olması durumunda teftişe yetkili üç iş müfettişinden oluşan bir heyet işyerinin bir bölümünde veya tamamında işin durdurulmasına karar verebilecek olup bu karar mülki amir tarafından yerine getirilecektir.

Fakat; istisna olarak aykırılığı fark eden iş güvenliği uzmanı veya iş yeri hekimi işverene bildirerek önemli; acil ve önlenemez bir uygunsuzluk olduğu durumunda onay alarak işin bir süre durdurulmasını sağlayabilir

KAYNAKÇA

- “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt:7 Sayı:1 , Ocak 2005, ISSN: 1303-2860
- Alpagut Gülsevil, “İş Sağlığı Ve Güvenliği Yasa Tasarısında İşverenin Yükümlülükleri Ve Risk Değerlendirmesi”,İşveren Dergisi, Mayıs- Haziran 2012,
- Arıcı Kadir, “İş Sağlığı ve Güvenliği, İş Hukukunda Yapılan Son Değişiklikler Semineri”,Kamu- İş, Ankara, 20-21 Şubat 2013
- Aydınlı İbrahim, Türk İş Hukukunda Alt İşveren İlişkisi ve Muvazaa Sorunu, Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, 2015
- Balkır Zehra Gönül,“İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkının Korunması, İş Sağlığı ve Güvenliği Organizasyonu”, Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 2012/1,
- Baycık Gaye, “Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Haklarında Yeni Düzenlemeler”, Ankara Barosu Dergisi,2013/3
- Baycık Gaye, “Yeni Düzenlemeler Açısından İnşaat İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Yükümlülükleri”, AÜHFD, 60 (2),2011 (İş Sağlığı ve Güvenliği) (Yeni Düzenlemeler)
- Başterzi Süleyman, “Çalışmanın Kesintiye Uğramasının Sosyal Sigorta İlişkisine Etkisi”, Ankara, 2007 (çevrimiçi) <http://www.kazanci.com/kho2/hebb/files/kitap-suleymanbasterzi>
- Bayram Fuat, Türk Hukukuna göre İş Sağlığı ve Güvenliği Denetimi, Beta Yayınevi, Şubat 2008, İstanbul
- Caniklioğlu Nurşen, “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanun Tasarısına Göre İş Güvenliği Uzmanı ve İşyeri Hekimi İstihdamı”, İşveren Dergisi, Mayıs- Haziran 2012 (İSGK Tasarısı)
- Caniklioğlu Nurşen, “6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nda İşveren Yükümlülükleri”, Çalışma Mevzuatı Semineri, Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayii İşverenleri Sendikası, Antalya 26-30 Eylül 2012 (İşverenin Yükümlülükleri)
- Centel Tankut, “Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri”, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2.Baskı İstanbul, 2004
- Çelik Nuri, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 21. Bası, Beta Yayınevi A.Ş, Ağustos 2008,İstanbul Postmodern Pazarlama, Mediacat Kitapları, İstanbul.

Subject Area
TourismYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1755-1788Arrival
30 April 2022
Published30 May 2022
Article ID Number
62324Article Serial Number
21Doi Number
[http://dx.doi.org/10.29228/
sssj.62324](http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62324)

How to Cite This Article
Ünal, A.; Taşpınar, B. & Çelen, O. (2022). "Content Analysis Of Tourism Academic Studies On The Covid-19 Pandemic In Turkey" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1755-1788

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Content Analysis Of Tourism Academic Studies On The Covid-19 Pandemic In Turkey

Türkiye’de Covid-19 Pandemisini Konu Alan Turizm Akademik Çalışmalarının İçerik Analizi

Aydın ÜNAL¹ Betül TAŞPINAR² Onur ÇELEN³ ¹ Associate Professor Dr., Sinop University, School of Tourism and Hotel Management, Sinop, Turkey² Master Student, Akdeniz University, Tourism Management MBA, Antalya, Turkey³ Lecturer, Bursa Uludağ University, Harmançık Vocational High School, Bursa, Turkey

ABSTRACT

After the pneumonia epidemic notification made by the Chinese state to the World Health Organization in December 2019, the Covid-19 pandemic which quickly affected the whole world and started to be recognized with the first case in Turkey in March 2020. In the past process, social, economic, social, psychological, education, health, etc. the pandemic which puts countries and administrators in very difficult situations in all respects has been handled by researchers from different disciplines, especially health and medicine, in the international and national literature and has been the subject of their studies. In this research, it is aimed to determine and evaluate academic studies on Covid-19 and tourism in Turkish literature in the period of March 2020-April 2022. In this context, a total of 214 works; including 168 articles, 19 theses, 16 papers, two books and nine book chapters, available in the national tourism literature, related to Covid-19, accessible from databases such as Google Scholar and YÖK National Thesis Center were subjected to content analysis. In addition, the findings were analyzed with the MAXQDA 20 statistical data program and a word cloud was created based on the concepts and words frequently used in related academic studies. In the word cloud; 2020, 2021, 2022, adaptation, perception, Covid-19, change, digitalization, transformation, emotion-thought, concern, education, hygiene, interaction, volunteerism, disease, damage, impact, communication, internet, employment, recovery, cooperation, closure, anxiety, rural, fear, coronavirus, crisis, chronic, downsizing, global, international, distance, finance, cleanliness, struggle, normalization, negative, rate, etc. it has been determined that words and concepts are also reflected in the academic literature.

Key Words: Covid-19, Pandemic, Academic Study, Content Analysis, Tourism, Turkey.

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü’ne 2019 yılının aralık ayında Çin devleti tarafından yapılan pnömoni salgını bildiriminden sonra hızla tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi Türkiye’de de 2020 yılı mart ayında ilk vakanın görülmesi ile tanınmaya başlanmıştır. Geçen süreçte sosyal, ekonomik, toplumsal, psikolojik, eğitim, sağlık, vb. tüm açılardan ülkeleri ve yöneticileri oldukça zor durumlara düşüren pandemi uluslararası ve ulusal alanyazında sağlık ve tıp başta olmak üzere oldukça farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından ele alınmıştır ve çalışmalarına konu edilmiştir. Bu araştırmada Mart 2020-Nisan 2022 döneminde Türkçe alanyazında, Covid-19 ve turizm konulu akademik çalışmaların tespiti ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ulusal turizm alanyazınında erişime açık, Covid-19 ile alakalı, Google Akademik ve YÖK Ulusal Tez Merkezi gibi veri tabanlarından erişilebilen 168 makale, 19 tez, 16 bildiri, iki kitap ve dokuz kitap bölümü olmak üzere toplam 214 eser içerik analizine tabî tutularak mevcut durum ortaya konmuştur. Ayrıca elde edilen bulgular MAXQDA 20 istatistikî veri programı ile analiz edilmiştir ve ilgili akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılan kavramlardan ve kelimelerden hareketle bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutunda özellikle pandemi sürecinde günlük ve sosyal hayata giren veya daha sık kullanılan 2020, 2021, 2022, adaptasyon, algı, Covid-19, değişim, dijitalleşme, dönüşüm, duygu-düşünce, endişe, eğitim, hijyen, etkileşim, gönüllülük, hastalık, hasar, etki, iletişim, internet, istihdam, iyileşme, iş birliği, kapanma, kaygı, kırsal, korku, koranavirüs, kriz, kronik, küçülme, küresel, uluslararası, mesafe, finans, temizlik, mücadele, normalleşme, olumsuz, oran, vb. kelime ve kavramların akademik alanyazına da yansdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Akademik Çalışma, İçerik Analizi, Turizm, Türkiye.

1. INTRODUCTION

The China reported to the World Health Organization in December 2019 that it was experiencing a type of pneumonia epidemic in the country for unknown reasons. Since that date, this notification has caused serious problems on a global scale by creating international concern. In early January 2020, the seafood market in Wuhan was identified by the United States Center for Disease Control and Prevention as the suspected center of the epidemic and this new virus and epidemic was named as Covid-19 (Foo et al., 2021). The World Health Organization, on the other hand, evaluated this situation as a pandemic and declared it to the world. The Covid-19 pandemic has caused massive disruptions to all business activities on a global scale and never anticipated problems across all economic sectors (Deb & Nafi, 2020). In addition, with the large-scale quarantines, travel restrictions and social distancing measures implemented as part of the pandemic, there have been sharp decreases in consumer and business spending. In addition, other specific and general practices and constraints put into effect by state administrations also include additional social, social, economic, psychological, etc. has caused various problems. For example; people staying at home, businesses losing income and laying off workers have led to a vertical trend

in unemployment rates on a national and international scale and a decrease in personal disposable incomes (Bakar & Rosbi, 2020). Since travel services are an important component in the basis of tourism activities, any factor that hinders travel can have profound negative effects on the tourism industry. International travel restrictions such as the Covid-19 pandemic can be given as a typical example of the fragile nature of tourism (Yeh, 2021). The Covid-19 pandemic has affected the accommodation sector and all other tourism components as much as travel services. The fact that the demand for accommodation and travel approaches zero in the April-June period of 2020, with the isolation of the population especially in Europe and the Far East countries and the closing of international borders in many countries since March 2020, is important in terms of showing the severity of the crisis in the global tourism sector (Duro et al., 2021). Due to its negative consequences, specific practices and global impact, this pandemic contains very cruel and permanent examples in determining the strategies to be considered in future planning and the steps to be followed in the tourism sector (Monhanty et al., 2020: 754). With the emergence of the Covid-19 pandemic and observing its devastating effects around the world, research and studies in this field have gained intensity. In particular, international academic research in the field of tourism has handled the pandemic from different perspectives in terms of its effects and results. It is seen that international researches on the Covid-19 pandemic and tourism are mostly designed to reduce the negative effects of the pandemic, to find a solution to the problems of the tourism sector and to guide future tourism activities (Tiwari et al., 2021). However, in the national tourism literature, a comprehensive study has not been reached yet regarding the scope of research and studies carried out since the beginning of the pandemic. Based on this problematic, in this research, a total of 214 works; including 168 articles, 19 theses, 16 papers, two books and nine book chapters, which can be accessed in the national tourism literature, related to Covid-19 which can be accessed from databases such as Google Academic and YÖK National Thesis Center are subject to content analysis and it is aimed to determine the current situation by keeping.

2. METHOD

2.1. Purpose of the Research

Since march 2020 in Turkey, social life, economy, sectors, businesses and especially economic, political, health, tourism, etc. The main purpose of the research is to analyze the content of academic studies published in the Turkish literature on the Covid-19 pandemic, which deeply affects the tourism sector, which is highly sensitive to crises. Content analysis in scientific research; it is frequently used in the process of summarizing and specifying the basic contents of the written information and the messages they want to give (Cohen et al., 2007). Universities, graduate education programs, academic journals, scientific congresses and meetings have a very important place in the production of academic information. Content analysis has become one of the most preferred and prominent methods in the analysis of academic studies published and published in all these channels.

2.2. Data Collection Process of the Research

The articles, proceeding papers, books, book chapters and theses that constitute the data of the research were obtained from the YÖK National Thesis Center and Google Academic databases.

2.3. Universe and Sample of the Research

The universe of the research consists of the academic studies on Covid-19 published in the Turkish literature in the field of tourism. The research sample consists of academic studies (articles, proceeding papers, books, book chapters and theses) that can be accessed from YÖK National Thesis Center and Google Academic databases as of 28 April 2022 are open to access and published in Turkish in the field of tourism.

2.4. Analysis of the Research

The data collected in the research; 168 articles, 16 papers, two books, nine book chapters, 19 theses, that is 214 academic studies in total were subjected to content analysis. In addition, a word cloud was created by making use of the MAXQDA 2020 statistical program for the main findings related to the related researches. MAXQDA; it is a statistical program that enables the analysis of various data such as interviews, reports, tables, online surveys, focus groups, videos, audio files, literature reviews and visuals (MAXQDA Learning, 2020). In the process of creating the word cloud, conjunctions and words that do not make sense on their own were not included in the evaluation.

3. RESULTS

The evaluations of the *articles* included in the content analysis within the scope of the research are presented below.

Sezen Doğancılı (2020) announced by various tourism associations and institutions in order to accelerate the Turkish tourism sector after Covid-19; certificate programs, incentive elements and the rules to be followed during work were examined by content analysis method. In the study, it was seen that the most comprehensive regulations were made in the accommodation sector but there were not enough regulations in the travel agencies, professional tourist guides and transportation sector. In Alaeddinoğlu & Rol (2020) they discussed the relationship between tourism and epidemics within the framework of the crises created by the epidemics in tourism and the solutions produced. As a result of the study, it has been determined that the holiday perceptions and holiday preferences of consumers have changed greatly. In addition, the importance of crisis management, technological applications, rules and precautions in the deep and long-lasting pandemic process was emphasized in the study. In Akyol (2020a) study, in which he evaluated the views of university students studying tourism on the Covid-19 epidemic using semi-structured interview technique, with descriptive analysis; he stated that the view that the Covid-19 epidemic negatively affected tourism activities in Turkey most economically came to the fore. Another striking result of the study, which also includes the predictions of the participants about the process is the opinion that destinations and tourism businesses can find the opportunity to renew themselves in the relevant process. In Bahar et al. (2020) they aimed to conceptually reveal the economic effects of the Covid-19 epidemic on the tourism sector; they focused on the effects of the previous crises on tourism and evaluated the possible effects of the Covid-19 virus on tourism with economic data. According to the result of the study, in which the concept of controlled and healthy tourism was brought to the fore, it was stated that the demand shocks to be caused by the epidemic would inevitably lead to employment and income losses in the tourism sector. In Kılıç (2020) he discussed the effects of Covid-19 on the tourism sector and made predictions about possible changes and innovations that may occur in the tourism sector after Covid-19. According to the study, which includes general information about the Covid-19 outbreak; it was emphasized that a new era will begin in the tourism sector and contactless digital transactions, social distance tours and isolated holidays will be at the forefront.

Kılıç et al. (2020) examined the consumer attitudes of Turkish tourists after Covid-19 with the data they had planned in a qualitative design, preferred interview as the data collection method and collected from ten participants with the help of a semi-structured interview form. According to the results of the study; it has been determined that there have been changes in touristic consumer attitudes of tourists after Covid-19 and it is thought that the results obtained from the study will contribute to tourism professionals, destination managers and researchers working on the subject. Acar (2020) in his study aiming to determine the current and future possible effects of the epidemic, which emerged in Wuhan, China and was diagnosed as Covid-19 on tourism activities; the data and instructions which are constantly updated and instantly shared on the official website of the World Health Organization (UNWHO), regarding the epidemic, which poses a serious threat to international public health due to its effects, have been examined by document analysis method. As a result of the study, in which the data related to the special measures directly affecting the tourism sector were evaluated within the scope of the study, and in addition to the reports and warnings of the World Tourism Organization (UNWTO); it has been determined that the new coronavirus will cause damage in the country's economies, the effects of which can be felt for a long time and the tourism sector will be directly adversely affected by these losses. Demir et al. (2020) conducted a study in the field of tourism with airline companies, hotel businesses, tour operators and travel agencies, yacht and boat businesses and senior managers/owners of food and beverage businesses, using in-depth interview technique through a semi-structured questionnaire. The data obtained from the study were analyzed with the descriptive analysis technique and the findings; it has been discussed and interpreted in three main groups, including before the Covid-19 outbreak in Turkey, during and after the epidemic. In order to reveal the impact of Covid-19 on tourism, which is one of the sectors most affected by Covid-19. Korkut et al. (2020) analyzed by means of the boundary test. As a result of the analyzes made; on the basis of the number of cases and deaths it has been determined that Covid-19 has a co-integrated structure with tourism. It has been understood that the short-term coefficient estimates negatively affect the stock prices of the companies included in the BIST Tourism index of Covid-19. On the other hand, according to the study; after the normalization process started, it was seen that the stock prices of tourism companies recovered and the relationship in question was positive according to the long-term coefficient estimates. In addition, it was emphasized in the study that the recovery in the tourism sector will be rapid after the pandemic.

Kiper et al. (2020) in the study they carried out by taking opinions of academicians working in the field of tourism, on how much damage the epidemic can cause to tourism activities and how this damage can be eliminated; they used quantitative and qualitative analyzes together. According to the results of the study, tourism academics stated that they have concerns that the tourism industry may experience serious losses due to the epidemic. However, the opinions and analyzes stated in the study; it has been stated that it will contribute to tourism operators, tourism public decision makers and other researchers who are considering working in this field. In the study of Çetinkaya et al. (2020) they aimed to reveal the risk, hygiene and security perceptions of tourists in line with the restrictions and

regulations that emerged with the changing travel conditions during the Covid-19 process; by applying a questionnaire to 1152 people, they evaluated touristic travel risk perception and hygiene security perception during the Covid-19 process in Turkey. According to the results of the study; it has been observed that the arithmetic average values of tourists regarding travel risk perceptions and hygiene security perceptions with the Covid-19 epidemic are at a high level and these perceptions do not change according to demographic data. Using the data of Işık Erol (2020) Statista, International Labor Organization (ILO), World Tourism Organization (UNWTO) and Economic Cooperation and Development Organization (OECD); the reflections of the possible contraction in the sector on the contraction in employment due to the Covid-19 crisis were discussed in the theoretical framework. In the study, in which Italy, Spain and Turkey are given as examples; it has been stated that not knowing when the Covid-19 crisis will end despite the measures taken in these countries will cause concerns in the tourism sector as well as in all other sectors. Aydın & Doğan (2020) examined the changing decisions and behaviors of touristic consumers and the changes in the tourism sector in the New Normal Period in Turkey after Covid-19, evaluated their effects in terms of general and touristic consumers, academic researches, company reports and institutions made during the process. They conveyed their predictions for the future based on secondary data such as statistics announced. Özçoban (2020) examined the potential of rural tourism, which is among the alternative tourism types in Turkey in line with the possible effects of the new coronavirus and other epidemics that may arise after this process, on customer preferences. In the conceptual study; scientific researches, documents, tables and statistics were used. In line with the findings obtained from the study, it was concluded that the demand for mass tourism could focus on individual travels, that rural tourism could be an important option in this process, and that although Turkey has a rich potential in terms of rural destinations, there are deficiencies in terms of accommodation, marketing and promotion, and suggestions regarding rural tourism are made. has been found.

In Buluk & Eşitti (2020) with the data collected during the spring semester distance education course of Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Tourism undergraduate education, to determine the opinions of tourism students about this education method due to the Covid-19 process necessitating internet-based distance education and based on this. aimed to evaluate the internet-based distance education system. According to the results of the study, it was revealed that the vast majority of tourism undergraduate students (approximately 86%) followed the distance education course system, which was implemented in a short time and especially male students found distance education courses more effective and were more satisfied. In addition, according to the study findings; it has been seen that the support services provided, learning conditions, evaluation system in distance education, program effectiveness and students' personal suitability for this new system are important determinants of distance education course satisfaction and some suggestions have been made to universities and various public and private stakeholders. In Çıtak & Çalış (2020) they discussed the financial effects of Covid-19 on the tourism sector, which provides significant foreign currency income for Turkey. In the study, the importance that is thought to contribute to employment and the financial power of the companies has been specified and the positive contributions of the government's intervention in the tourism sector to the trust of the people employed in the tourism sector and the investors of the sector have been emphasized. In the study of Özaltın Türker (2020) in order to examine the possible effects of the Covid-19 epidemic on the tourism sector, 82 academicians who provide education in the field of tourism participated, the possible effects of the Covid-19 epidemic on tourist behaviors, world and Turkey tourism, possible consumer demands after the epidemic and tourism enterprises. A content analysis was carried out with the data obtained through an open-ended questionnaire consisting of five questions covering the strategies that should be applied. The basic concepts that emerged as a result of the analysis; more demand for hygiene and trust, social distance, individual tourism instead of mass tourism, nature tourism, new standards and digitalization. The possible expectations of tourists from tourism enterprises after the epidemic were gathered under six themes and 24 codes were determined regarding the relevant themes. Gümüş & Hacıevliyagil (2020) examined the relationship between the number of deaths and cases of Covid-19 and the stock market indices in the tourism and transportation sectors that were most affected by the epidemic. In order to test the long-term relationship in the study, first generation and second generation unit root tests were applied and then ARDL Bounds Test approach was used. As a result of the study, no significant relationship was found between the number of cases of the epidemic and the index series, and it was determined that the number of deaths in the epidemic and the independent variables at the 5% significance level were cointegrated and acted in the opposite direction in the long run. It is stated that 0.0004 percent of the deviations that occur in the short run are corrected in the next period and reach the long-term equilibrium at a very low rate. In the study of İbiş (2020) it was aimed to determine how the travel agencies in Turkey were affected by the Covid-19 epidemic, to reveal the thoughts and predictions of the sector representatives for the future and to develop solution proposals by evaluating the findings that emerged as a result of interviews with the officials of travel agencies with qualitative research methods. The results of the study stated that travel agencies were greatly affected by the Covid-19 epidemic, their income sources were cut in this process but many fixed expenses continued and the agencies needed more support.

In his study, Tanrikulu (2020) uses descriptive approach and hermeneutics as well as quantitative data; focused on holistic tourism aiming at holistic tourism, discussing the importance and place of tangible and intangible cultural values in the approach, the current position of the world and Turkey in tourism and its goals under the shadow of Covid-19. Using the document analysis technique, Bağcı et al. (2020) evaluated the immediate and possible effects of the epidemic (pandemic) diagnosed as the new type of coronavirus (Covid-19) in the context of health tourism. According to the results of the study; it was emphasized that the Covid-19 treatment process, which emerged as an effective epidemic will have a positive impact on Turkey's health tourism in terms of turning it into an opportunity with proactive behavior. In a compilation study conducted by Çınar & Özkaya (2020) to determine the national and international effects of the Covid-19 pandemic on medical tourism; revealed that the new coronavirus has caused damages that can be felt for a long time in the economies of the countries and that the medical tourism sector is directly adversely affected by these damages. In his study, Çavuşlugil Köse (2020) examined the Covid-19 national literature in the field of tourism with bibliometric analysis in order to identify current research areas and create a forward-looking roadmap. Various propositions were developed by evaluating the common aspects of 41 articles examined within the scope of the study and it was aimed to determine a roadmap for potential research opportunities. In his study, Aylan (2020) examined the effects of the Covid-19 pandemic on the tourism sector in Turkey through the analysis he carried out using descriptive and content analysis methods on the data he obtained from the news about the pandemic in the written media covering the tourism sector in Turkey. In this context, the data collected from the newspapers Turizm Gazete, Turizm Güncel and Turizm Günlüğü were analyzed. As a result of the study, it has been determined that after the pandemic in Turkey mostly news containing opinions and predictions about the legal regulations made, the economic loss caused by the pandemic in the sector and how the sector will turn after the pandemic. In Kervankıran & Bağmancı (2020) the data obtained from the United Nations World Tourism Organization (UNWTO), the Economic Development and Cooperation Organization (OECD) and the World Bank and the Ministry of Culture and Tourism and the Turkish Statistical Institute (TUIK) report on the Covid-19 epidemic. In line with the data obtained from those who came to Turkey for travel purposes and those who went abroad from Turkey after the process the tourism activity in Turkey before and after Covid-19 was compared, the changing view of the mutual mobility was interpreted and the changing form of the tourism activity in Turkey was evaluated.

Khan (2020) examined the effects of the Covid-19 epidemic on tourism in Safranbolu using quantitative data. According to the results of the study, it was stated that the Covid-19 epidemic significantly reduced the number of tourists coming to Safranbolu and negatively affected tourism income. In addition, it has been emphasized in the study that small-scale cultural tourism destinations are more resistant to crises. Atay (2020) presented the Covid-19 epidemic and the effects of the epidemic on tourism with various data, discussed that the epidemic caused serious economic and social effects for countries and destinations whose economy is dependent on tourism and made various suggestions for countries and destinations whose economy is dependent on tourism. In his study, Günay Aktaş (2020) briefly looked at the global structure of tourism before the Covid-19 epidemic and the effects of the epidemic on tourism and formed a framework for the expected transformation of tourism after the epidemic. In the study, predictions about the future of epidemic and health tourism, based on domestic tourism mobility were shared and some suggestions were presented on how Turkey should be positioned in the tourism transformation process. In Oran (2020) he discussed the tourism sector which is one of the sectors where the most negative effects of the global crisis due to Covid-19 were seen. In the results of working; it has been stated that the international tourism sector is faced with much more negative effects compared to other sectors and it is expected that national tourism will tend to recover in a short time, while the recovery process in international tourism activities will take longer due to insecurity. It has been stated that the Covid-19 pandemic has reduced its activities in the first quarter of 2020, compared to the same period of the previous year and increased unemployment problems in the sector. In addition, in the study, it was emphasized that tourism revenues and consequently global revenues decreased and the necessity of economic support in order to protect the sector in order to reduce the negative effects of businesses and workforce. Soylu (2020) examined the changes in macroeconomic indicators in the Turkey economy in his study. In the results of working; it has been stated that Covid-19, which has made its impact felt all over the world, directly affects the sectoral confidence indices, foreign trade statistics, labor market, industrial production index and tourism revenues in the Turkey economy. However, the study predicts that the Turkey economy will have a "V" shaped trend with the changes in economic indicators, expansionary monetary and fiscal policies implemented within the scope of the fight against Covid-19.

In the study of Yenişehirlioğlu & Salha (2020) data were collected and content analysis was carried out by interviewing 50 participants with regular economic income, who regularly take a vacation every year, over Whatsapp and Skype using semi-structured interview technique. In the results of working; it has been determined that local tourists mostly cancel their reservations and they will not take any action for holiday purposes within a

period of 3-6 months. In the study, it has also been determined that the participants do not want to take a vacation in the summer of 2020 and the people who will take a vacation will consider options such as summer, bungalow, highland, where people are very few, social distance is high if possible. In Akyol (2020b) in his study in which he investigated the opinions of students who received tourism education at the associate degree level about distance education practices during the Covid-19 epidemic; preferring the interview technique, one of the primary data techniques, as a data collection tool, applied the semi-structured version of this technique and used the descriptive analysis technique while evaluating the data. As a result of the study, it was stated that the views of the participants about the education system offered by their institutions within the scope of distance education practices were generally positive. In his study, Binbaşıoğlu (2020) used the data collected from the official websites of the national tourism organizations about Covid-19, document review and content analysis from qualitative research methods and the official websites of the national tourism organizations of the twenty countries that attract the most tourists in the world with Covid-19 as a communication tool. investigated the relevant usage levels. According to the results of the study; the official website of Spain's national tourism organization ranks first with a high average score and a total score in the dimensions of communication, information and health regarding Covid-19. In addition, since no menu, title or information about Covid-19 was found on the Mexican official website, all items were evaluated as zero points and it was stated that they were in the last place. In order to determine the effects of the pandemic process on the guides, in their study Düzgün & Kurt (2020); they conducted semi-structured interviews online and over the phone with 16 active tourist guides affiliated to Ankara Chamber of Tourist Guides. By analyzing the obtained data with descriptive analysis technique; economic, trust and future planning. As a result of the study, it was revealed that the guides experienced serious economic difficulties in this process and could benefit from the financial support provided to them in very low amounts. In his study, Akbaba (2020) investigated the effect of tourist fatigue on tourists' intention to buy, recommend and pay more in the context of the Covid-19 outbreak by applying a survey to 495 people. In the results of working; it has been determined that the level of fatigue and accordingly the intention to purchase, the intention to recommend and the intention to pay more are low and it has been determined that the tourists feel the highest motivational fatigue at the point of participating in touristic activities.

Yazıcı Ayyıldız (2020) examined the effects of the Covid-19 epidemic on the tourism sector and hotel businesses and conducted interviews with the managers of 13 five-star hotels operating in Kuşadası in line with the information obtained about the measures they took and the marketing strategies they implemented after the hotels that were reactivated after the epidemic. In the results of working; it has been revealed that hotel businesses have been deeply affected by the epidemic, room prices have decreased to a great extent and they have turned to different markets instead of lost markets due to travel restrictions. Altınay Özdemir (2020) explained how the Covid-19 epidemic will cause a change or effect in Turkey's tourism sector and the changes that will occur in the tourism sector as a result of the measures taken, with possible scenarios. Within the scope of the study, an open-ended questionnaire consisting of four questions regarding demographics, frequency of going on vacation and the type of tourism that will be of interest after the epidemic was applied to 62 domestic tourists. According to the findings of the study, it was stated that after the epidemic, tourists will tend to nature-based tourism. Silik et al. (2020) in their study aiming to measure the post-Covid-19 behaviors of potential domestic tourists by considering generational differences; they analyzed the data they obtained from 356 questionnaires that they applied and evaluated on domestic tourists traveling within the country at least once a year. As a result of the study, it was revealed that some behaviors of potential domestic tourists after the Covid-19 epidemic may differ according to generations. Eryılmaz (2020) in the study carried out by selecting domestic and international chain hotels in the top ten according to the number of hotels; he analyzed the information about Covid-19 on the web pages of domestic and international chain hotels operating in Turkey. According to the results of the study; it has been revealed that all international chain hotels and the majority of domestic chain hotels provide information about Covid-19. In Zoğal & Emekli (2020) they examined the changes observed in the functions and meanings of second homes which are owned with different motivations, generally used for recreational purposes and in certain periods of the year in Turkey, by making an evaluation on the current and possible effects of the phenomenon. In the study, as a result of the evaluation of the restrictions brought by the official institutions in Turkey to prevent the epidemic, the press news on the subject and the statements of the local administrators; it has been determined that second homes are heavily preferred by consumers who want to have an isolated holiday and this leads to serious price increases in both rental and sale second homes.

In her study, Şen Demir (2020) examined what kind of measures have been tried to be taken throughout the sector with the circulars published by the ministry from the beginning of the pandemic until today, using the content analysis method. As a result of the study, a general evaluation of the decisions taken by the ministry since the beginning of the pandemic was made. Özaltın Türker & Ertürk (2020) evaluated the data they obtained with

content analysis in the study they carried out with the participation of 116 managers in order to determine the possible effects of the Covid-19 epidemic on accommodation businesses. According to the results of the study, the concepts to be emphasized the most after the epidemic; it is stated that there will be concepts of hygiene, promotion, trust and personalized service. In Büyük & Can (2020) they tried to determine the economic effects of Covid-19 on the tourism sector and therefore on the travel and accommodation industry within the statistical data announced. In the study, the situation reached as of June 2020 has been revealed; forecasts regarding the recovery of the sector after June 2020 and in the post-pandemic period were stated and various suggestions were developed regarding the recovery after the pandemic. Öztürk & Tankuş (2020) in their studies carried out within the scope of the sensitivities of consumers while making decisions regarding tourism activities during pandemic periods; they aimed to present the effects of Covid-19 on consumer behavior with potential tourist features in the perspective of solution proposals. The data obtained from the study, which included 481 questionnaires were analyzed using statistical methods. In the results of working; it has been seen that the working processes of consumers are affected and it has been revealed that there are significant cancellations in travel mobility. Altın (2020) analyzed the performance of the tourism sector in Turkey between 1969 and 2020, using the WASPAS method. According to the results of the study; the best performance of the tourism sector in Turkey was in the 2000s, while the lowest performance was in the 1970s. According to the study; it has been stated that the years when the performance was the lowest were the years when Turkey's efforts to open up were at the initial stage and therefore, low tourism income and expenditure is a natural result. In addition, the study explained the period of crisis and high tourism performance as the sensitivity of tourism revenues to exchange rates. In the study of Batman et al. (2020) data collection based on observation, participant observation and interview methods in two five-star hotels operating in Antalya and Muğla, in order to investigate the compliance of the measures taken and the rules applied in the hotel enterprises during the Covid-19 epidemic by the guests and employees, performed the transactions. According to the findings obtained from the study; the compliance of the personnel working in the hotel businesses in Antalya and Muğla with the pandemic rules is at a high level. However, when the compliance of the guests with these rules is examined, an extremely low compliance is observed in Antalya, while a much higher compliance is observed in Muğla.

Akduru (2020) examined how the Covid-19 pandemic changed expectations from accommodation service businesses. The data obtained in the in-depth interviews made with the video interview method from the top managers (43) of five star hotels operating in Bodrum/Muğla, who agreed to participate in the study were analyzed by content analysis. According to the findings obtained from the study; in 2020 it has been determined that tourist demands in accommodation businesses are concentrated in the framework of activities that can be done individually at the sea, such as using a family room/renting a villa as accommodation, receiving à la carte food service as catering service, flyboarding as entertainment services. Türker & Karaca (2020) in the study in which they examined the possible changes in tourism and the tourist guiding profession after the new type of coronavirus (Covid-19) epidemic, from the perspective of professional tourist guides; 109 professional tourist guides were reached and the data obtained from the tourist guides were subjected to content analysis. As a result of the study, it was determined that the codes of hygiene, individual travel, small groups, social distance and active management came to the fore and suggestions were made regarding possible changes in the tourism and tourist guiding profession. In Çakır & Barakazi (2020) they aimed to statistically indicate how the epidemic process affects the tourism activities carried out all over the world and to reveal the measures taken for the sustainability of tourism activities. In the study; it has been stated that while it is seen that the tourism activities carried out all over the world have decreased significantly the concerns about the epidemic will continue. Another striking result obtained in the study is that the probability of returning to normal in the tourism statistics in the coming years will be limited despite all possible precautions. In their study, Bayesen et al. (2020) aimed to determine the potential of tourists to turn to ecotourism which is a sustainable and environmentalist type of tourism, after the Covid-19 pandemic. In the study, the concept of ecotourism, tourism activities and the Covid-19 pandemic were examined in detail within the study, interviews were made with 19 people and the findings were examined. According to the results of the study; it has been stated that when suitable conditions are provided after the pandemic, the participants are prone to turn away from mass tourism and towards ecotourism and Çanakkale is a suitable destination for ecotourism. In the study of Kılıç (2020) the reports and interviews of the World Health Organization, World Tourism Organization, Ministry of Culture and Tourism, Tourism-related Non-Governmental Organizations, Tourism Gazatesi and tourism CEOs on the tourism industry in order to solve the effects of the epidemic called Covid-19 in the tourism industry and analyzed its warnings. In the results of working; that social distancing should continue, that those working in tourism and businesses; the necessity of certification of standards such as vocational training, hygiene and customer health was emphasized. In Akça (2020) he talked about the measures taken within the scope of Covid-19 in the aviation sector and examined the economic impact of the epidemic on the sector. In this context, in this study, evaluations regarding the current situation of Turkey through aviation sector indicators were carried out.

Macit & Macit (2020) in their study to investigate the measures taken in the Turkey civil aviation sector for the Covid-19 pandemic. The global aviation management of the Covid-19 pandemic has evaluated the management of the process in the Turkish civil aviation sector by examining the precautionary recommendations published by international health and aviation organizations. In the study, it was concluded that the Covid-19 pandemic may be the biggest crisis experienced by global aviation and that the Turkish civil aviation industry will be adversely affected by this crisis.

In Kabadayı & Kardeş (2020) they investigated the effects of Covid-19 on the attitudes and behaviors of potential domestic tourists and their travel tendencies. In the study, according to the findings obtained from the data collected from 731 people with the survey technique, most of the people have reduced or postponed their travel plans, the preferred touristic products have been differentiated and the hygiene sensitivity has greatly increased. Çalışkan (2020) interpreted the tourism movement in the axis of the Covid-19 pandemic on the basis of the socio-cultural, socio-political and environmental developments of the world that has changed with the pandemic process, and made various suggestions in this context. Okat et al. (2020) revealed that the biggest concerns of businesses are their own sustainability, as a result of their study to determine the impact of the Covid-19 epidemic on food and beverage businesses the measures they will take during this crisis and what kind of crisis management they will implement. In the study, it was also observed that the enterprises were not sufficiently prepared for possible crises and it was determined that large and corporate enterprises were more ready for crises and worked on crisis scenarios. Arslan & Kendir (2021) stated that rural tourism which is one of the alternative tourism types has risen with the Covid-19 epidemic on the basis of the Tokat-Zile example with a semi-structured interview form, focus group method and pandemic period for 21 people from different professions residing and working in Zile district; analyzed by video-conference. According to the results of the SWOT analysis applied to the study findings; after the Covid-19 epidemic it has been determined that Zile is quite suitable for tourism activities that can be done in the countryside but there are deficiencies in infrastructure and transportation, especially in promotion, in evaluating its potential. In Doğru & Koçak (2021) semi-structured interviews were conducted with 16 people from tourism accommodation business officials in Fethiye, in order to determine the impact of the Covid-19 outbreak on accommodation establishments providing touristic services in Fethiye, one of the important tourism centers of Turkey. In the results of working; compared to previous years, the tourism potential in 2020 is very low, touristic demands decrease and businesses suffer economic losses, businesses comply with the legal measures taken against the epidemic sufficiently the most difficult situation regarding the measures is the use of masks, the tourists comply with the measures taken sufficiently and the use of masks is the most. They found that the decrease in touristic demand decreased the accommodation prices the occupancy rates of the accommodation enterprises were at low levels and the length of stay of the tourists in the accommodation business decreased and the accommodation enterprises experienced an economic contraction during the epidemic process compared to the previous years.

In the study conducted by Karadeniz et al. (2021) by sending the online questionnaire, which was created in the form of eight open-ended questions, to hotel managers in different positions in the electronic environment; the aim of this study was to evaluate the opinions of hotel managers on the macro-level effects of the Covid-19 epidemic on the tourism sector and their micro-level expectations and suggestions for hotel businesses. According to the results of the study; it has been determined that the biggest effects of the epidemic on the tourism sector will be the loss of high income and employment. Özcan (2021) in his study, aimed to measure the efficiency of businesses operating in the BIST tourism and transportation sectors by using the financial statement data Data Envelopment Analysis (DEA) and Tobin q ratio, including the periods between the first quarter of 2019 and the third quarter of 2020. In the light of the findings obtained from the study; when the periods discussed are evaluated, it has been determined that it is not possible to talk about the negative impact of the Covid-19 pandemic on business performance in terms of DEA analysis and that the Covid-19 pandemic has a negative impact on business activities in the transportation and tourism sectors according to the Tobin q ratio. Dündar et al. (2021) conducted an analysis to determine the opinions of accommodation facility managers in Antalya on the basic measures that can be taken within the scope of the Covid-19 outbreak. In the study, it has been revealed that hotel managements attach great importance to hygiene activities in every unit of the hotel in the period called "new normal" after the coronavirus. According to the results of Gürlenen & Çınar (2021) they conducted a SWOT analysis of Turkey in order to determine the effects of Covid-19 on health tourism activities; it has been stated that Turkey's strength is that "measures have been taken quickly before, during and after the pandemic" and its weakness is "insufficient promotion and marketing of health systems". In order to evaluate the effects of 19 on tourism, they carried out a study using the online visual software program Carrot. In the study, the largest cluster of studies including the terms Covid-19 and tourism impact "the impact of Covid-19 on the tourism industry (32)" was stated. According to the result obtained from the study, there were large income losses in the airline, casino, cruise, hotel, car rental and restaurant industries.

Etyemez & Kemer (2021) in their study, aimed to determine how touristic restaurants in Nevşehir province were affected by the Covid-19 epidemic and they carried out content and descriptive analysis on the data collected from 16 touristic restaurant operators by interview method. In the results of working; it has been determined that the Covid-19 epidemic has affected the touristic restaurant businesses and operators financially and morally. In Kervankıran & Bağmancı (2021) they examined the impact of Covid-19 on tourism in Turkey within the framework of its differentiating appearance at the provincial level. According to the results of the study, in which the tourism statistical data of the Ministry of Culture and Tourism for the years 2019 and 2020 were used; it has been revealed that the provinces most affected by the Covid-19 process in Turkey are also the provinces where tourism grows the fastest, that unlimited growth in Turkey's tourism is problematic in some provinces spatially and the concept of "downsizing" should be discussed, especially in these provinces. In Sarkhanov & Tutar (2021) a case study, one of the qualitative research approaches based on the opinions of Azerbaijan tourism business managers, was carried out, and the effect of the economic crisis caused by the pandemic on the Azerbaijan tourism sector was examined. According to the findings obtained from the study; it has been stated that Azerbaijan has experienced the crisis caused by the Covid-19 pandemic severely and that it will not be easy for the Azerbaijani tourism sector to overcome the crisis without government support. In order to reveal the effect of the news of the first Covid-19 case in Turkey in Ege & Metin (2021) on the share returns of the companies traded in the BIST Food and BIST Tourism indexes, Turkey's report on the companies. Conducted a study using the "Event Study" method to examine the relationship between the news of the first Covid-19 case and share returns. According to the data obtained from the study; they determined that the share returns of food companies were positively affected in the face of a negative event such as Covid-19, while the share returns of tourism companies were negatively affected. Demir & Türkmen (2021) collected data through an online form prepared with 571 local tourists in order to determine the expectations and thoughts of Turkish tourists about vacationing after the Covid-19 epidemic. According to the data collected in the study; after the Covid-19 epidemic, the tourists changed their holiday plans and a significant part of the tourists stated that they would like to take a vacation in the July-October period and would like to stay in small-scale boutique facilities if the travel bans are lifted. In the study, it was also stated that the tourists expressed their opinions about the tourism enterprises to take measures to ensure cleaning-hygiene and social distance.

Gün & Tutcu (2021) examined the tourism sector during the Covid-19 process and investigated how the tourism sector in Turkey was affected by the pandemic process. According to the findings obtained from both qualitative and quantitative data; the tourism sector in Turkey has been severely affected by the Covid-19 process; it is stated that the number of tourists coming to Turkey from abroad and the income obtained from tourism decreased significantly in 2020 compared to 2019. Şengel & Erkan (2021) examined the financial policies implemented by EU countries in the tourism sector during the Covid-19 process. The data obtained from the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) regarding the fiscal and monetary policies applied by the EU countries towards the tourism sector during the Covid-19 process were analyzed with the help of the MAXQDA Analysis Program. According to the analysis results; the financial and monetary policies developed by the European Union countries to reduce the impact of Covid-19 on the tourism sector are in strong relations with each other and countries provide support, especially SMEs, for tourism enterprises to continue their activities. In Erdoğan & Yamaç Erdoğan (2021) in order to embody and reveal the path to be followed by the Turkish tourism industry in the first quarter of 2020, within the scope of the new coronavirus epidemic, the data were obtained by deciphering the five public statements made by the Minister of Culture and Tourism Mehmet Nuri ERSOY regarding the normalization activities in tourism in April. According to the results of the study; in order to revive tourism mobility the main focus is to reduce the number of cases and control the epidemic specified.

In his study, Düzgün (2021) Hypnos Sapanca Glamping & Spa business conducted a case study in order to evaluate glamping tourism which is preferred by tourists for touristic purposes because they can move more individually rather than crowded environments during the Covid-19 pandemic process through a sample business. According to the results of the study; after the pandemic, the interest in glamping tourism has been revealed due to the fact that people tend to areas that allow them to act individually so depending on the tourist preferences in Turkey and in the world. In Demir et al. (2021), the factors affecting the holiday purchasing behavior of consumers during the pandemic process were evaluated within the framework of the survey results applied to 791 domestic tourists. According to the findings obtained from the study; it has been observed that while the Covid-19 measures of the facility, the features of the facility, the human density of the facility and the service application of the facility, affect the hotel choice decision of consumers in the holiday purchasing process, service preferences have no effect on Covid-19. In the study of Buluk Eşitti (2021) through the data collected online from 650 local participants and 20 tourism business managers in Antalya and Bodrum the demands of the Turkish domestic market in the Covid-19 process and the tourism business managers' internal market and tried to determine the perspectives on tourism. According to the study findings; it was emphasized that tourism managers should give due importance to the

domestic market and the prices should be revised so that the domestic market can benefit, considering the tourism demand of the domestic market. In addition, it was stated in the study that the managers of tourism enterprises stated that it is not right to increase hotel prices immediately after the crisis has passed and that the necessary value should be given to the domestic market. In Durgun Kaygısız (2021) in his study using secondary data; opportunities and risks in Turkish tourism have been analyzed in the light of possible developments expected after Covid-19. In the study of Urfa et al. (2021) which they discussed within the scope of document analysis and trend analysis, one of the qualitative research methods; they discussed the situation (crisis) in which the tourism industry is faced with the Covid-19 epidemic in Turkey. According to the findings obtained as a result of the study; strategies have been proposed in order for the sector to adapt to the epidemic.

In Özkan & Yeşildağ (2021) a semi-structured interview form, which is a data collection method in qualitative research was applied to 33 tourist guides in order to reveal the level of economic, sociopsychological and professional impact of tourist guides from the epidemic process. According to the results of the study; it has been revealed that tourist guides are negatively affected economically, sociopsychologically and professionally from the epidemic process and that it is necessary to turn to different professions even though they love their profession. Karamustafa & Örnek (2021) in their study in which they discussed the importance of a proactive approach to crises in general and the tourism product enriched with integrations made in this context, based on the coronavirus (Covid-19) epidemic; acting on the idea that the integration of tourism with technology, medicine, history, nature, agriculture and design will be beneficial both in terms of making tourism stronger and prepared against possible disadvantages and providing strengthening benefits for other related sectors and fields, "They created a model with the concept of "6T". Türksöy (2021) evaluated the secondary residences in the Çeşme district, which came to the fore again with the pandemic, integrated with tourism its effects and future projections with the help of descriptive analysis through the data they obtained through qualitative research design, case study and interview. According to the findings obtained from the study; it has been stated that a sustainable development plan is needed for the healthy development of secondary houses in the region and their use for tourism purposes. In the study carried out with 138 students to determine whether there was a difference in the stress levels perceived by the students according to their demographic characteristics and whether there was a difference in their emotional state regarding healthy nutrition and nutrition during the Covid-19 epidemic process. Hastaoğlu (2021) revealed that the stress levels perceived by the students during the Covid-19 epidemic period were high and this affected their healthy eating behaviors and the processes of coping with stress affected their nutritional feelings. In the study conducted by İflazoğlu et al. (2021) on 453 questionnaires, they aimed to determine the differences between the future expectations and perceptions of the tourism sector and various socio-demographic variables of high school students who received tourism education in the days when the Covid-19 pandemic continued. According to the findings obtained from the study; in the long run it has been seen that the majority of the students look to the future with hope in their career development and they want to clinch this situation by continuing their higher education. In general, it was stated that the negative attitudes of the students towards the tourism sector stemmed from the working conditions.

In Cihangir & Demirhan (2021) a case study was conducted with 28 entrepreneurs, seven guides and four agencies in the study of the value created for urban tourism by discussing both the touristic place and the entrepreneurship dimension of Van Historical Cheese Bazaar. The participants in the study stated that the restoration has positive and negative results both commercially and in terms of the tourism sector. According to the results of the study, e-marketing efforts have increased against the contraction in the market during the Covid-19 process. Bilgiçli & Yıldırğan (2021) determining how yacht tourism businesses operating in Marmaris, an important tourism destination of Turkey, were affected by the Covid-19 epidemic, how they continued the epidemic process and their predictions about the epidemic for the future; they developed recommendations in the light of these findings. In the study, interviews were conducted with yacht tourism operators and the information obtained was evaluated. According to the findings obtained from the study; yacht operators stated that, like all other industrial enterprises, they were economically and psychologically affected by the Covid-19 epidemic, their hopes for the future became uncertain due to the loss of income sources, they had difficulties due to the continuation of fixed expense payments and more support was needed in order to maintain their existence. Derinöz (2021) using literature review and document analysis methods from qualitative research methods, investigated how the Covid-19 pandemic affected tourism, what kind of changes or transformations this effect caused in tourism and what kind of tourism approach(s) the pandemic would build in the future. According to the results of the research; it has been stated that tourism, which is an important industry for the world has been heavily affected by the pandemic, the decline in tourism activities has accelerated with the spread of the pandemic and the crisis has deepened. According to the results of the study; domestic tourism destinations are emphasized, mass tourism is abandoned, special sustainable tourism approaches come to the fore and tourism becomes individualized. Özdemir et al. (2021) aimed to examine

the bibliometric content features of the studies published on Covid-19 in the field of tourism by including 90 journals related to tourism in total, which are members of Dergipark. According to the data obtained from the study; the subject of "the effect of the Covid-19 epidemic on the tourism sector" is the most researched subject, the qualitative method is preferred as the method the internet sites are used the most as the data source, and the statistical analyzes (descriptive statistics, confirmatory factor analysis, correlation, etc.) determined.

In his study, Efendi (2021) examined the complaints received by the small-scale accommodation facilities in Çeşme, based on the idea that the purchases for the facilities over the internet increased with the Covid-19 process and aimed to reveal the complaints received by the small-scale accommodation facilities over the internet. In the results of working; the most frequently complained about cleaning in rooms and public areas, bathrooms; old, small and useless, the furniture in the rooms; besides being poor quality and worn out, the variety of products used in food and beverage areas is less. Çizel et al. (2021) examined the intention of domestic tourists to avoid travel in a time of high risk and uncertainty such as Covid-19, through a model from the perspective of complexity theory. In the study, 349 domestic tourists reached through an online survey took place. In the results of working; it is discussed what kind of effects it has on the outcome variable in the context of different age, gender, education level, marital status and different condition variables. Accordingly, it has been determined that hygiene and economic concerns during the pandemic process affect tourists' intention to avoid travel. Eryılmaz & Kaya (2021) examined the changes in destination expectations before and after the Covid-19 period and examined the effect of the said change on expectations. Study data were collected from participants (six) who are experts in the field of tourism (four) and who are not. According to the data obtained from the study; expectations before the Covid-19 period (accommodation, food and beverage areas, transportation and general destination) are at the forefront for individual areas, especially in terms of hygiene and with Covid-19, there are changes in the expectations and preferences of individuals for destinations. In Yaba & Koç (2021) the first case was seen in Turkey due to the Covid-19 pandemic, the date of March 11, 2020, which is considered the beginning of the comprehensive measures taken and the closure of the borders of the country and the beginning of the period called "new normal" in Turkey between 1 June 2020 and the media coverage of tourism news in the world and examined the national newspapers broadcasting in Turkish in Turkey. According to the results of the study; it has been determined that in most of the news about Covid-19 and tourism the closure of the country borders, travel restrictions, the late start of the tourism season and the negative economic effects accordingly and the positive effect on health tourism with the opening of new hospitals in the news about Covid-19 and tourism.

Cinnioğlu (2021) conducted interviews with eight five-star hotel managers operating in the province of İstanbul and aimed to determine the leadership behaviors of hotel managers during the Covid-19 pandemic process. As a result of the study, when we look at the leadership styles that hotel leaders follow while continuing their activities, it has been determined that they exhibit a leadership behavior that gives importance to staff and teamwork, develops a strategy and creates a vision and it has been determined that hotel businesses do not have a strategy before the pandemic spread in Turkey. Kılıç (2021) it has examined the effects, benefits and results of the "Safe Tourism Certification" program, which is one of the four stages of the crisis determined by the T.R. Ministry of Culture and Tourism. In the results of working; it has been stated that the T.R. Ministry of Culture and Tourism's "Safe Tourism Certificate" application proactively manages the reliability and crisis communication of the Turkish tourism industry. In Türk & Oktay (2021) the 24-item Contactless Tourism Opinion Scale consisting of cognitive risk perception, emotional risk perception, attitude, subjective norms, perceived behavioral control and behavioral intention factors was reached online and resulted from people's perceptions of Covid-19 risk, aimed to determine the non-contact tourism, which has brought a new dimension to tourism and the risk perception arising from this disease. In the results of working; it has been determined that people are generally worried about the Covid-19 epidemic and are seriously afraid of the contagion of this disease to themselves and their surroundings. However, in the study it was observed that the cognitive risk, emotional risk and subjective norms of men and women differed and according to the marital status variable, there were significant differences in cognitive risk perception, emotional risk perception, attitude, subjective norm and behavioral intention factors. Tekin (2021) made recommendations for the innovative practices of tourism enterprises and higher education institutions during the Covid-19 pandemic, the characteristics of the future professions and human resources and the innovative tourism education of the future. Özdemir Güzel (2021) collected data through an online interview form with a total of twenty-nine participants working in hotel businesses operating in the İstanbul Beşiktaş region, determining the difficulties, opportunities and threats experienced by the employees of the five-star hotel business during the Covid-19 epidemic process, and their thoughts on their future plans and to evaluate their expectations. As a result of the study, it was determined that the hotels planned a process management and took various hygiene measures during the Covid-19 epidemic period without victimizing their personnel and it was concluded that the process created economic difficulties for the employees, posed a threat within the scope of job insecurity and created an

opportunity for sector change and personal development. In addition, it was stated in the study that the majority of the employees did not think of a change in their career planning in the post-Covid-19 period.

Toktaş (2021) investigated crisis management conceptually with statistical data obtained from the official pages of the United Nations World Tourism Organization, the Ministry of Culture and Tourism of Turkey and the Turkish Statistical Institute and the regulations for tourism enterprises in Turkey during the Covid-19 process. According to the data obtained from the study; in tourism, which is a very important sector for the Turkish economy, many experiences have been gained in crisis management with the Covid-19 pandemic and it has been stated that these experiences will be useful in future crises. Avcı (2021) investigated the changes that emerged in tourism trends with the Covid-19 epidemic, the structure of tourist types and the forms of tourism to be realized and how hypochondriacal tourists affected their tourism preferences. According to the results of the study; he stated the measures to encourage hypochondric tourists to tourism activities and the opportunities that businesses can offer to tourists in this regard. In Akay (2021) researching the information about the Covid-19 outbreak was carried out from general to specific; it aimed to determine the global effects on the world and more specifically, the tourism structures in Kırşehir and the negativities faced by their employees in this process. In the study, there are findings on how the changes and the measures taken for the changes in the tourism sector affect the sector and the employees. Akdemir (2021) also mentioned the importance of waste production with the Covid-19 pandemic and evaluated its applicability in terms of the tourism sector theoretically. In the study, information that both researchers and sector representatives can benefit from is presented. In Dalahmetoğlu & Avcı (2021) a comprehensive literature review was conducted to determine the effect of Covid-19 on the businesses producing geographically marked food and beverage in Kastamonu province, which has an important gastronomic tourism potential and volunteering with small and medium-sized processors producing geographically marked food and beverage. based interview technique. In the study, the positive and negative effects of the Covid-19 epidemic disease on the businesses that produce food and beverage within the framework of gastronomy tourism operating in Kastamonu are included. Özer & Okat (2021) investigated the eating attitudes of individuals in Turkey during the coronavirus days and whether the eating attitudes of individuals differed according to demographic characteristics. As a result of the analyzes carried out in the study, it was determined that the eating attitudes of the majority of the individuals participating in the study during the coronavirus days were inclined to emotional eating, and it was determined that they tended to overeat due to negative emotions such as loneliness, stress and depressed mood. In Cömert & Azbaz (2021) they aimed to reveal the extent to which the pandemic has affected congress tourism revenues and to determine the approximate loss of congress tourism revenues of the top ten countries and Turkey in congress tourism worldwide in 2018. In the study, an estimated five billion 582 million dollars to be obtained from congress tourism worldwide due to the pandemic in 2020, and 56 million dollars in Turkey, which could not be obtained due to the lack of congresses but by taking the necessary precautions against the transmission of the Covid-19 virus and only by allowing the vaccinated participants and it was emphasized that it can be returned to its former level.

Yüksek & Kalyoncu (2021) 30 club members were selected from the members of the International Federation of SKÂL Associations (SKÂL), all of whom were tourism professionals and by applying content analysis to the data they obtained, by evaluating the effects of the global epidemic Covid-19 on the tourism sector and by evaluating various tourism They aimed to identify the problems of their stakeholders and to propose solutions to these problems. In the study, the problems experienced by travel agencies, solution suggestions and alternative model suggestions; the problems experienced by accommodation businesses, solution suggestions and alternative model suggestions and problems experienced by other stakeholders, solution suggestions and alternative model suggestions have been reached. Karahan & Öztürk (2021) 101 e-news about extreme tourism in Google News were analyzed with thematic content analysis and it was investigated whether tourism could return to normal after the Covid-19 outbreak. According to the data obtained in the study; it is emphasized that the effects of excessive tourism are felt again after the Covid-19 epidemic, especially in popular destinations. In Acun Köksalanlar & Esenkâl Çözümeli (2021) it was aimed to determine the perspectives of the students studying in the tourist guide department of İznik vocational school on distance education. In the study, as a result of the content analysis, it was determined that 52% of the students evaluated distance education negatively. According to the results obtained from the study; it has been determined that students evaluate distance education negatively due to reasons such as lack of one-to-one education and classroom environment, inability to communicate, internet problems, lack of technical tools such as computers, students are unwilling to study, cannot focus, and stay away from lessons and school. Çam & Çilgınoğlu (2021) they aimed to provide information about how the press and media organs reflect the developments regarding the new coronavirus (Covid-19) disease to the society and how this epidemic disease affects the tourism sector. In the study, the attitudes of the people of İstanbul to the new coronavirus (Covid-19) disease, what kind of measures were taken during the pandemic process, whether the measures were followed or

not, what kind of change was in their lives, how the negativities in the field of tourism took place, etc. Akseki & Gök (2021) the connection structure of the tourism sector and its importance for the country's economy, with the data published by TUIK, the final demand losses of the tourism sector during the pandemic process were evaluated and the cost of this to the economy was revealed. According to the findings obtained in the study; it has been emphasized that the tourism sector will trigger a 1.6% decrease in GDP in 2021 according to the pessimistic scenario and an increase of only 0.3% in a thousand according to the optimistic scenario.

Toker (2021) handled the representation forms and dimensions of the Covid-19 epidemic in the tourism media with an exploratory approach and collected data on 772 news texts related to the epidemic at turizm gazetesi.com by document analysis method. As a result of the analyzes made in the study; in 2021, the number of news articles related to the epidemic decreased significantly; Turkey's public representation takes place at the Ministry of Tourism, Ministry of Health and Presidency levels, followed by Germany, England and Spain only at the Prime Ministry levels, respectively; according to the frequency of being included in the news texts of the countries, it has been observed that Turkey is followed by Germany, England, Spain and Russia. Sarman & Sarman (2021) carried out a compilation study in order to determine the possible effects of Covid-19, a current pandemic, on health tourism and to make some suggestions to country administrators, sector representatives and managers. Çetinkaya & İstanbullu Dinçer (2021) by applying an online survey, aimed to analyze the work motivation and life satisfaction of the guides during the Covid-19 process and to reveal the relationship between them. In the results of working; it has been concluded that there is a positive relationship between the work motivation of the guides and their life satisfaction, in this context, if the motivation is high, life satisfaction will also be felt high. Özdemir & Akçakanat (2021) they made a comparison over the financial data of a total of 15 companies that carry out tourism and airline transportation activities in Borsa İstanbul and the financial ratios that emerged in the pre- and post- Covid-19 periods. According to the results of the study, statistically significant differences were found in the change in sales, operating profit margin and return on equity ratios in both six and nine-month results and only six-month results in net profit margin compared to the pre-Covid-19 period. Koç & Depeci (2021) in Turkey, to examine how the tourism sector, which has suffered great losses due to the Covid-19 pandemic, is handled in national newspapers broadcasting in Turkish, for what purpose tourism news is given, what is the content, scope and format of tourism news. They carried out a study on the news about tourism in ten national newspapers broadcasting in Turkish. According to the results of the study; It has been determined that tourism news is given more space in the economy pages of the newspapers, the economic dimension of tourism is in the foreground in the tourism news in the newspapers and sea tourism is given more place in the newspapers among the types of tourism. Kurt Yılmaz & Sürgevil Dalkılıç (2021) by analyzing the studies in the national and international literature, aimed to classify and explain the changes, developments, effects and difficulties that emerged with the epidemic in the tourism sector. In the study, the themes of financial and economic crisis, new strategies for tourism businesses, worry and anxiety, state and government supports, tourism news, medical tourism and service perceptions of hotel guests were created and tourism-specific situations and developments were revealed.

Konak (2021) it was aimed to examine the perspectives of undergraduate students in tourism education on compulsory digital and online learning, which started at universities in the midst of the Covid-19 epidemic, by applying an online questionnaire to Eskişehir Osmangazi University Tourism Faculty undergraduate students who attended online courses in the 2020-2021 academic year. According to the data obtained from the study; it has been determined that laptop computers are used the most in accessing distance education, and there are problems in accessing the internet due to technical and signal strength problems. Boyraz (2021) in his study, examined the extracurricular activities organized by the institutions providing tourism undergraduate education at the higher education level during the coronavirus (Covid-19) epidemic in terms of various variables and explained the evaluation of the institution's activity performances and qualifications by analyzing 230 online activities. According to the results of the study; institutions providing tourism undergraduate education in Turkey can provide diversification in educational communication by using technology-based digital platforms and social media channels as an alternative to the distance education system in the coronavirus epidemic crisis; however, it has been revealed that they cannot benefit from these platforms sufficiently. Boz (2021) presented tourism policy recommendations for Mersin after the Covid-19 pandemic. The details and justifications of the tourism policies determined in the study were explained and conveyed in detail over four components. Üner (2021) carried out a systematic compilation study on recreational activities in tourism literature during the Covid-19 period through the databases of Scenedirect, Web of Science, Taylor&Francis, Emerald insight, Scopus. In the study, information has been obtained in the tourism literature about the preferences of consumers towards outdoor recreation and healthy living such as camping, park visits and walks, beach activities, comprehensive recreation trainings for elderly individuals. Gökdemir (2021) aimed to determine the predictions of tourist guides about possible applications that they may encounter in their work areas during and after the Covid-19 pandemic. In the study, it

was concluded that the guides predicted that the number of people on tours will decrease and human contacts will be less during and after the Covid-19 period. Kutay & Tektüfekçi (2021) during the Covid-19 epidemic process; the financial statements for the years 2019 and 2020 which can be accessed through the Public Disclosure Platform website of seven enterprises traded within the scope of the Borsa İstanbul (BIST) Tourism Index in Turkey, were examined and analyzed with a holistic approach. In the study, it was determined that the Covid-19 outbreak process affected the BIST Tourism Index businesses, whose reports were examined, to a very significant extent.

Özel et al. (2021) conducted a study on the data obtained from 432 personnel with the Google survey application in order to determine the health and safety practices applied after Covid-19, as a predictor of the level of organizational adjustment and employee performance in accommodation businesses. According to the results of the study; a positive and significant relationship was found between health and safety practices, organizational compliance and employee performance. It has been determined that managerial measures, which are sub-dimensions of health and safety practices, affect employee performance and organizational compliance negatively, while working, cooperation and communication according to the criteria affect positively. It has been determined that the sub-dimensions of awareness and consciousness have a negative effect on organizational adaptation, however, they do not have a significant effect on employee performance, and training practices affect employee performance positively and organizational compliance negatively. In addition, it has been concluded that post-Covid-19 health and safety practices have a significant positive effect on organizational compliance and employee performance. Akar Şahingöz & Öztürk (2021) they aimed to determine the food and beverage preferences of individuals in the normalization process, which started with the decrease in the course of the Covid-19 pandemic. The study revealed that individuals are uneasy about the consumption of food and beverages outside the home, their orientation to healthy eating has increased and that there may be a significant change in their daily routines after the pandemic. Demirdelen Alrawadieh & Çiççi (2021) met with 18 kitchen chefs to determine the perspectives of kitchen chefs on the situation of the food and beverage industry during the Covid-19 epidemic and to reveal the expectations after the epidemic. In the study, the food and beverage sector (perceptions in terms of employees, changing consumer needs and general views on the sector) during the Covid-19 epidemic and the changes that may occur in the food and beverage sector after the Covid-19 epidemic (innovation practices, hygiene and sanitation, robotic applications) main title was determined and suggestions for implementation were presented. Özşahin Koç (2021) examined the distribution of key audit issues presented in the audit reports of tourism enterprises before the pandemic (2018) and after the pandemic (2020). According to the results of the study; compared to the pre-pandemic period, there was a decrease in the number of key audit matters. Garipağaoğlu-Uğur et al. (2021) investigated the impact of the Covid-19 pandemic on the consumer's willingness to travel and whether the intention to travel would allow them to pay extra for hygiene measures. In the study, it has been determined that the risk perceived by people due to the Covid-19 pandemic negatively affects the intention to travel, attitudes and perceived behavioral control have a positive effect on the intention to travel and the intention to travel has no effect on the willingness to pay extra. Güngör et al. (2021), in the sample of Turkey, the impact of the Covid-19 epidemic on tourism, transportation and food and beverage sectors and the daily death and case numbers of Turkey due to Covid-19 in Borsa İstanbul (BIST) Tourism, Transportation and Food & Beverage indices. The effect on the RALS Engle and Granger cointegration test was investigated. In the study, there is a long-term relationship between the BIST Tourism index and the number of cases and deaths; however, it has been stated that there is no relationship between BIST Transportation and Food & Beverage indices and the number of cases and deaths.

Akkuş & Temel (2021) the application process continues with three cities that were included in the UNESCO Creative Cities Network and registered in the field of gastronomy in order to determine to what extent the important gastronomy destinations in Turkey transferred their activities to the digital environment during this challenging process. They compared three cities and in the study, it was determined that Gaziantep, one of the registered gastronomy destinations during the epidemic process and Adana one of the gastronomy destinations whose registration process continues came to the fore. Özel & Yıldız (2021) with the theory of planned behavior, aimed to determine the intentions of consumers to eat out. According to the results of the study, it was concluded that the participants' attitudes towards eating out were high, their subjective norms were low, their perceived behavioral control was high and their intentions were quite low. Uğur & Apak (2021) in order to determine the cultural tourism potential of the Safranbolu destination and to determine the effect of the Covid-19 epidemic process on the destination supply structure within the scope of alternative tourism, public and official institutions (TUIK, Safranbolu District Culture and Tourism Directorate, Safranbolu Tourism Information Bureau, Safranbolu District Governorship). They used the statistical data they published. In the study, when the statistics of Safranbolu's supply structure are examined, it has been determined that there is not enough accommodation supply according to the increase in tourists. Aksoy et al. (2021) empirically examined the relationship between the fears of Covid-19 and their perceptions of trust towards Turkey and their intention to travel during the epidemic period of

individuals living in Azerbaijan. In the study, no statistically significant relationship was found between the fear of Covid-19 and the intention to travel. However, in the study, it was determined that there is a statistically significant, moderate and positive relationship between individuals' perception of trust towards Turkey and their intention to travel. Sertkaya & Baş (2021) the initial effects of the Covid-19 outbreak on the Turkish economy were discussed and then the uncertainties, risks and possible scenarios were discussed. Sandıkçı & Çoban (2021) they conducted telephone interviews with the managers/owners of eight restaurants serving in Afyonkarahisar to reveal what the changes in the menus of the restaurants serving in Afyonkarahisar were caused by the coronavirus (Covid-19) epidemic. In the study, it was concluded that the menus were changed due to the coronavirus epidemic in all of the restaurants where the interviews were held, except for two restaurants.

Karaman & Kara (2021) they discussed the impact of Covid-19 on the travel habits of airline pilots who travel frequently due to their profession and the change in touristic consumption behaviors with different dimensions. According to the analysis of the online survey results applied to 192 commercial airline pilots in the study; it has been revealed that Covid-19 affects the private life and work of pilots, changing their travel attitudes and preferences and increasing their hygiene and safety expectations during their touristic stays. Doğan (2021) discussed the impact of Covid-19 in different sectors on the sectoral loan performances of banks and analyzed the loan performance ratio data of the sectors in selected provinces with a statistical method. As a result, it has been determined that the policies implemented after the Covid-19 epidemic had a positive effect on banking credit performance. Dağ et al. (2021) the perception of Covid-19 on consumer behavior, especially normal life and tourism; tourism tendency and tour type depending on their attitudes and preferences; the effects of security needs such as food and accommodation and hygiene on domestic tourists were examined through a questionnaire. As a result of the analysis made; it has been revealed that the perception of Covid-19 negatively affects the impact on life-tourism within the scope of the general impact and the tourism tendency-tour style within the scope of attitude and preference and the food and accommodation arrangement within the scope of hygiene and safety. Tool & Ergen (2021) with the semi-structured interview technique, determined the technological innovations of the hotel businesses, which are an important part of the tourism sector and evaluated the effects of the Covid-19 epidemic in these innovations. In the study, it was observed that the epidemic had a large effect on the increase in the use of technology in hotel businesses, technological innovations reduced contact, increased the quality of service, reduced the workload of the staff and the use of paper in the facility.

Karamustafa et al. (2021) changes in the food and beverage service processes offered within the accommodation establishments during the Covid-19 epidemic were revealed. In the study, semi-structured interviews were conducted with the food and beverage managers of the accommodation establishments and the obtained data were evaluated with content analysis. Aşan & Gargacı Kınay (2021) it is aimed to explain the features of nutrition and recreation experiences in the public Instagram posts made with the hashtag #evdeekmekyapımı. As a result, it has been stated that #evdeekmekyapımı is not only an activity for nutritional purposes but also a reflexive recreation activity where individuals can show their perpetrators. Eroğlu Gümüş & Belber (2021) examined the effects of the pandemic on the employees in their studies and developed solutions to eliminate the negativities. The data obtained from the study were handled in three categories as economic-personal-psychological, examined in positive and negative terms, and suggestions were made to eliminate the negativities. Akbulut & Ekin (2021) they examined the roadmap published by Horwath [HTL] as an example of destinations' recovery strategies from the effects of the Covid-19 outbreak. In the study, the importance of providing state supports to the enterprises located in the supply part of the destination due to the crisis and the suggestions for the increase in the tourism movements predicted after the pandemic were emphasized. Gözgeç Mutlu & Doğdubay (2021) conducted a study on the effects of customers visiting far east restaurants and how these customers' perceptions of far east restaurants changed with Covid-19. According to the results of the study; factors that led the participants to the far east restaurant; personal effects, hedonic effects, interpersonal effects; dandy (deviant) effect, herd (fitting in group) effect, prestige effect and functional effects; The health effect was determined as the chief effect. In addition, it was stated that the concern that the content of far eastern dishes may cause viruses created a negative perception in some of the participants and the majority of the participants did not have any negative perceptions for these restaurants. Karakaş & Atay (2021) examined how smart destination applications can contribute to the restructuring process of tourism. It was concluded that the strategies and solutions implemented in the study contributed significantly to the improvement of Malaga tourism.

Zengin & Turan (2021), they investigated the importance of digital marketing for accommodation businesses during the pandemic period through accommodation businesses that have an important place in the tourism industry. As a result of the study, it has been determined that accommodation businesses are significantly adversely affected by the Covid-19 pandemic, they appeal to different customer portfolios during the pandemic period and the use of digital marketing tools intensifies in adapting to changing conditions. Beşballı (2021) evaluated the

impact of the Covid-19 pandemic on the country's economy, specifically in the tourism sector. In the study, it is stated that it is not possible to replace the delayed demand in the tourism sector, this sector will enter the post-crisis period with high costs and it will take a long time to catch up with the pre-crisis trend even if a rapid recovery is expected. Türkseven & Koşan (2021) a five-star resort hotel business operating in Marmaris and appealing to the high-income group evaluated the strategies implemented within the scope of revenue management in the 2020 summer season and the performance realized accordingly. In the study, the measures taken, strategies and performances of a luxury hotel business during the Covid-19 process reveal. According to the results of the study; front office and sales-marketing managers mostly developed strategies related to demand management. It was stated that timely measures regarding Covid-19 were taken and implemented and the financial performance of the hotel business was more successful than the previous year, despite Covid-19. Gönen & Çetinkaya (2021) tried to determine whether the epidemic and subsequent restrictions affected housing preferences. In the study, the changes in the housing preferences of the people after the pandemic and what kind of living spaces they prefer were evaluated by using the data obtained from the Google trend data before and after the pandemic and the Uşak Municipality Directorate of Reconstruction. Avcı & Bardakoğlu (2021) they aimed to determine the negative holiday experiences of domestic tourists who purchased services from accommodation establishments during the Covid-19 pandemic process. In the study, the effects of negative experiences on consumer satisfaction were discussed and suggestions were presented. Batibeki & Saatçı (2021) it was investigated whether the attitudes of the accommodation business employees operating in Çanakkale, which hosted Chinese tourists intensively before the Covid-19 pandemic before and after contact with Chinese tourists, showed a difference after Covid-19. As a result of the study, the attitudes and thoughts of the participants towards Chinese tourists before they started working in the sector were positive but it was stated that this situation changed after he started working in the sector. Güllü & Akçay (2021) they investigated the classification of e-complaints made by the guests of global accommodation businesses and the e-complaints of hotel guests in the Covid-19 process. In the results of working; hotel guests' e-complaints are classified into six main categories and 26 sub-categories as general, restaurant and food-beverage, rooms, front office, service quality and management, service quality and management categories.

Demirci & Üstün (2021) collected data from 346 people in Bursa between March-May 2021 according to the convenience sampling method in order to determine the effect of Covid-19 and travel risk perceptions on travel behavior. As a result of the study, it was revealed that Covid-19 and travel risk perceptions have a statistically significant effect on travel behavior. Tükel (2021) conducted an analysis with 550 (245 female and 305 male) participants residing in different cities in Turkey in order to determine the relationship between individuals' participation in leisure time activities and their psychological resilience during the Covid-19 process. According to the findings of the study, it was observed that the psychological resilience of the participants during the Covid-19 process was partially low but it was determined that the psychological resilience levels of the individuals who actively participated in sports activities before and during the Covid-19 pandemic were high. Kılıç & Çınar (2021) they made analyzes by giving information on the pandemic and performed a SWOT analysis involving Turkey's medical tourism. In the study, Turkey's strengths and weaknesses, opportunities and threats for medical tourism were found and suggestions were made on what strategies and targets could be for them. Yeşilyurt & Kurnaz (2021) attention will be paid to the establishment and application process of cloud kitchen, the application principles of cloud kitchen systems, cloud kitchen business models and cloud kitchens in the context of the Covid-19 global epidemic and subsequent restrictions, changes in the restaurant industry addressed the issues. As a result of the study, it was concluded that cloud kitchen systems have the potential to contribute to the sustainability of existing restaurants and provide significant advantages for new ventures. Dost et al. (2021) explained the concept of travel health nursing, which has become widespread in the world and conducted a compilation study in order to provide information about travel health services and nursing practices applied during the Covid-19 pandemic in our country. In the study, it was stated that travel health services are very important in the field of public health where protection is superior to treatment and it has been stated that the knowledge, attitudes and behaviors of the society about travel health are insufficient in our country. Koç & Şahin (2021) conducted an analysis by reaching 465 people online in order to determine the travel cravings and travel motivations of individuals during the Covid-19 period when travel was restricted. The results obtained from the study; It has been determined that individuals traveling during the Covid-19 period are relatively young have a desire for self-development and socialization and seek different experiences.

Akkaşoğlu & Akyol (2022) the impact of the Covid-19 outbreak on the tourism industry in tourism revenues, the number of tourists, the share of tourism in the Gross Domestic Product (GDP) and the number of employment in tourism. In the study, it was determined that the tourism industry was able to catch the average data in two years after the epidemics and crises experienced in the previous years. Eker et al. (2022) brought together studies dealing with the Covid-19 pandemic in Turkey in the context of tourism and tried to reveal the importance that researchers

attach to this issue. In the study, 86 articles published in the "Tr Index" literature were examined and evaluated with bibliometric analysis. As a result of the study, it was determined that the related articles mostly focused on the effects of Covid-19 on the tourism industry, tourism movements and tourism workers. Gezen & Özcan (2022) investigated the effect of Covid-19 on the financial status of tourism businesses traded in the Borsa İstanbul (BIST) Tourism Index. As a result of the study, it was determined that one business was in the risky range in terms of financial distress in 2019 and 2020, when Covid-19 started and continued and other businesses were in the safe range. Çilek (2022) examined the effects of the Covid-19 outbreak on the financial performance of companies included in the BIST tourism index. According to the performance ranking as a result of the analysis made in the study the three best businesses in 2019 and 2020 while PKENT was determined as MERIT and MARTI, the three worst enterprises were determined as AYCES, TEKTU and ULAS in 2019 and TEKTU, AYCES and AVTUR in 2020. Acun Köksalanlar & Esenkal Çözümeli (2022) the perspectives of tourist guide students on the future of tourism and the tourism guiding profession after the pandemic were investigated using semi-structured interview technique and non-random sampling method. As a result of the study, it was determined that the majority of the students were negatively affected by this process psychologically and they felt pessimistic and anxious. In addition, in the study, it was determined that the students mostly had a negative perspective on the future of tourism and that 45% of them evaluated the future of tourist guiding as negative and 38% as positive. Acuner & Ergin (2022) the travel restrictions caused by the Covid-19 global epidemic, the interruption of some businesses in the tourism sector the possible crises that will arise due to the regulations that businesses have to comply with in the epidemic conditions and the management of these crises. According to the data obtained by the survey technique; in accommodation businesses, travel businesses and food and beverage businesses; it has been concluded that optimism has a moderating role in the relationship between crisis management practices and business performances. Altıntaş et al. (2022) evaluated the posts made by travel bloggers using instagram application before and during the Covid-19 period, and examined the effect of İstanbul posts on followers and destinations by content analysis method. In the study, it was determined that the number of photo sharing decreased during the Covid-19 period even old photos were shared and the number of videos increased.

Kılıç & Şenel (2022) examined the relationship between fear caused by the Covid-19 outbreak, travel motivation and purchase intention in the context of push and pull theory. As a result of the study, statistically significant relationships were found between the fear of Covid-19 and both purchase intention and travel motivation. Yavuz (2022) the effect of the direct income loss on the gross domestic product due to the decrease in the number of foreign tourists in the tourism sector due to the pandemic in 2020 was calculated and analyzes were carried out in order to present policy recommendations. As a result of the analyzes made in the study, it was determined that there was a loss of approximately 18 billion US dollars in the gross domestic product originating from foreign tourists who did not come to Turkey due to the measures taken due to the pandemic. Özçalık & Eren (2022) determined three events representing the development of the Covid-19 epidemic as a result of the analysis of the investors' reaction to the tourism stock market indices of the Covid-19 epidemic using the "event study" method. According to the analysis results; it has been determined that investors reacted negatively to the Covid-19 epidemic according to market returns (MSCI ACWI), and the highest losses by region were experienced in the European tourism index. Kılıç Karamahmutoglu (2022) examined the effect of Covid-19 on the financial performance of transportation and tourism businesses by using the ratio analysis method in his study. The results of the study showed that Covid-19 had a significant impact on the financial ratios of transportation and tourism businesses, apart from the liquidity ratios and it was stated that while Covid-19 increased the financial risks of businesses, it caused a significant decrease in profitability. Dülgeroğlu (2022) in his study, examined the effects of the coronavirus (Covid-19) outbreak process, which affected all sectors globally, on the tourism sector in Çanakkale. As a result of the analyzes made, it was stated that the activities of tourism enterprises came to a standstill due to the epidemic; it has been determined that investors, operators and employees have entered a troubled period economically, there has been a large-scale contraction in the tourism sector, recreational activities have been canceled and tourism operators have problems in paying their debts.

Özçelik Hepar (2022) document analysis of qualitative research methods was used, domestic and foreign literature on the subject was scanned, tables and statistical information obtained from official websites, the changes in tourism movements in the world and in Turkey during the epidemic process, changing new trends and trends and the epidemic. She made suggestions to tourism professionals in order to survive in the crisis. Güngör & Çemberlitaş (2022) aimed to measure the first impact of the Covid-19 epidemic on tourism companies and the first reactions in the markets by using the data of the companies traded in the Borsa İstanbul Tourism Index for the years 2015-2020. As a result of the study, it was revealed that the companies were affected by the epidemic, it was determined that the companies most heavily affected by the epidemic were the companies with a low current ratio and it was concluded that the companies affiliated to strong holdings were affected by the crisis at a lower level

than other companies. Güneri & Yay (2022) in order to reveal how the kitchen departments of five-star hotel businesses in Antalya were affected during the Covid-19 epidemic process from the perspective of kitchen chefs; the data they obtained as a result of face-to-face interviews with 20 kitchen chefs were analyzed by content analysis. As a result of the findings obtained in the study, the positive and negative effects of the Covid-19 epidemic on the kitchen departments of the hotels, the changes in the kitchen department and the sustainability of the changes were emphasized. Beyazgül et al. (2022) comparatively analyzed the impact of the Covid-19 outbreak on the liquidity and financial failure risk of the land, sea and air passenger transportation sectors in Turkey. As a result of the analysis, it has been determined that the liquidity and financial failure risks of all the sectors examined are high, the liquidity and financial failure risks of the airline passenger transportation sector have increased significantly compared to the pre-Covid-19 epidemic period and the sector that is most adversely affected by the Covid-19 epidemic is the airline passenger transport sector.

The evaluations of the *proceeding papers* included in the content analysis within the scope of the research are presented below.

Dineri (2020) the relationship between the decrease in tourism revenues during the Covid-19 process and the financing of the current account deficit was examined theoretically and discussed what kind of practices should be done in order to finance the future of the tourism sector and the chronic current account deficit problem in the new world order caused by the Covid-19 epidemic. Civelek (2021) it aimed to analyze the tourism commercials shot during the pandemic process semiologically and tried to examine the promotional activities of Turkish tourism in the pandemic process by making use of the models of theorists. Demirbulat GÜDÜ & Saatçı (2021) which was organized in the corporate Instagram account of a total of 13 professional chambers, seven professional chambers and six regional professional chambers established in accordance with the "Tourist Guidance Vocational Law", on the Instagram platform, which is one of the social media tools by the tourist guide professional chambers during the pandemic period; analyzed their online activities. In the results of working; when the posts made by the tourist guide profession chambers on their Instagram accounts during the pandemic period are analyzed quantitatively; it was determined that the most sharing was made by Aydın Tourist Guides Chamber and the least share was made by Adana Regional Tourist Guides Chamber. Karakan & Çolak (2021) in order to determine the manager's views on the measures taken during the adaptation process to the new normal within the scope of the Covid-19 pandemic in city hotels operating in Gaziantep, the preparations made the difficulties experienced and the expectations after the pandemic, they met with senior or middle level managers in seven hotel businesses. conducted face-to-face interviews. As a result of the study, 65-70% loss in room occupancy and 80-100% loss in banquet revenues were determined in the first periods of the pandemic (March-May), it was determined that there was no loss of personnel and it was determined that the participants did not expect any change in their customer portfolio after the pandemic. Kaya & Pekerşen (2021) academicians' evaluations and problems related to the difficulties experienced in the teaching of tourism faculties courses at universities with distance education in the process experienced with the Covid-19 epidemic were examined by using interview technique. In the study, it was found that technology, communication and interaction problems are experienced in the distance education method, the rate of participation in the lesson and the feedback are low. However it has been concluded that thanks to technology, information transfer takes place quickly and easily, saving time, space and energy.

Akpınar & Selçuk (2021) different crisis management processes applied by hotel managements were examined within the framework of condition dependency theory. In the study, it is seen that the themes of external environmental factors, technological adaptation and the effects of the crisis in managerial processes come to the fore. Demirdelen Alrawadieh (2021) investigated the experiences of Airbnb users during Covid-19 days in his study. Leximancer, a qualitative analysis program, was used in the study and 12 themes were revealed. According to the results of the study; it was concluded that Airbnb users had a generally positive experience during the Covid-19 days. Umur & Akçay (2021) carried out a bibliometric analysis in order to determine the trends of scientific publications' studies on Covid-19 and tourism, to interpret the current situation in detail and to make suggestions for future studies. Ersöz (2021) he investigated the cyberbullying that affected social media influencers during the Covid-19 epidemic and the strategies of influencers to cope with this situation and also examined whether there was any change in their self-disclosure behavior with the Covid-19 epidemic. As a result of the study, it was stated that the accusation phenomenon which had not been discovered before in the studies in the literature, emerged within the types of cyberbullying and it was stated that social media phenomena were accused of freeloading through the gifts they received or the trips they took in cooperation, they were bullied and there was no data in the literature regarding this category. Üngüren & Yildiz (2021) in order to examine the effect of the fear of Covid-19, which is the fear of the worldwide pandemic on burnout and the moderator role of psychological resilience in this process, the relationship of Covid-19 and burnout with stress, the relationship of psychological resilience with stress and burnout the theory of conservation of resources. Examined the studies on the relationship between stress,

burnout and psychological resilience. According to the results of the study; fear of Covid-19 can lead to stress, long-term stress can lead to burnout. Erdoğan & Eylül Koç (2021) conducted online semi-structured interviews with nine students studying abroad among Kastamonu University Faculty of Tourism Department of Tourism Guidance students in order to examine the views of students studying abroad during distance education during the pandemic process. In the study, it has been determined that the distance education planning is done well, the technological infrastructure such as software and hardware is sufficient in the distance education process the instructors easily adapt to the process and are sufficient.

Dereli & Kızıllırmak (2021) investigated the travel risk perception levels, future travel decisions and travel behaviors of local people after Covid-19. According to the data obtained; it has been stated that the travel risk perceptions of the participants have a positive, strong and significant effect on the travel behavior and that there are significant differences between the travel risk perception and travel behavior of some demographic characteristics. In the study, it was revealed that they turned to more individual and nature-oriented tourism types in their travels after Covid-19. Macit (2021) revealed the policies implemented by African countries in the fight against the Covid-19 pandemic, discussed the adequacy of the measures and offered improvement suggestions for the deficiencies. Çelik & Deveci (2021) in order to determine whether the Covid-19 concerns of the cabin crew working in the aircraft in the aviation sector differ according to the demographic characteristics, data from 1000 cabin crew members who worked in airline companies in Turkey during the Covid-19 pandemic period and continued to fly during the period. As a result of the analysis made in the study, it was stated that Covid-19 anxiety differs according to gender and women experience more Covid-19 anxiety than men. Tengilimoğlu (2021) dealt with the management of health tourism in the pandemic. According to the results of the study, which dealt with issues such as pre-pandemic health tourism, international patient mobility, types of tourism considered within the scope of health tourism, the share of health expenditures in GDP, the effects of Covid-19 on health tourism, pandemic and tourism the safest countries, Turkey, Covid-19. It showed a relatively successful performance in the fight against 19, especially in the health sector and compared to other countries in general. In addition, it was stated in the study that after the pandemic, Turkey is expected to take its place in health tourism to the top. In the study emphasizing that the travel motivations and expectations of medical tourists will change with Covid-19, it has been stated that medical tourists will prefer countries that better manage Covid-19 in the pandemic and post-pandemic period. Keskin et al. (2021) examined the categorization of the complaints made by the guests in the online environment and the most concentrated complaints about the five star hotel businesses operating in Kuşadası during the Covid-19 process. As a result of the study, it has been determined that hotel businesses should pay more attention to the cleanliness of the rooms, food and beverage quality and hygiene within the framework of the complaints issues and make improvements in this direction.

The evaluations of the *books* included in the content analysis within the scope of the research are presented below.

Sürme (2020), general information about coronavirus was given then the effect of Covid-19 on tourism was explained in line with the relevant literature. The study, which was carried out by focusing on the holiday buying behavior during the Covid-19 process, contains information on the method of the research conducted to determine the opinions on holiday buying during the Covid-19 process. It is thought that the findings, results and suggestions obtained in the research will guide tourism businesses and tourists. According to the results of the study, it was seen that the risk perception of the participants was quite high so it was stated that the risk perception of the consumers was high during the Covid-19 process. However, in the study it was observed that the average of perceived behavior and holiday purchase intention was low. In this context, it has been suggested to tourism enterprises to prepare promotions and packages to include families. Çavuşgil Köse & Erden Ayhün (2020) dealt with the reasons of crisis in the tourism industry in the context of crisis management in the context of crisis management in the tourism industry and the effects of the effects on the tourism industry against the Covid-19 epidemic in Turkey and the effects on the tourism industry. analyzed the epidemic. In the study, it is aimed to embody the action plan of the T.R. Ministry of Culture and Tourism in the focus of the Covid-19 outbreak. The study explained which practices were implemented during the Covid-19 crisis phase, how to act within the scope of crisis resolution within the scope of reactive and proactive strategies.

The evaluations of the *book chapters* included in the content analysis within the scope of the research are presented below.

Diktaş (2021) reinterpreted the Covid-19 pandemic and tourism around industry 4.0 took a different perspective in order to keep up with the developments, to create an innovative solution with a proactive view to the negativities, to benefit from technology, to integrate smart tourism in tourism, digital tourism opportunities into the activities of tourism operations. provided different angle. In the study, tourism under the shadow of Covid-19, industry 4.0 and tourism 4.0 were interpreted from the perspective of Covid-19. As a result of the study, after many developments

such as the health crisis, where the Covid-19 epidemic crisis offers important opportunities for a better way for the future of tourism, smart technology-based innovations developed in the industry 4.0 period. It has been emphasized that it is inevitable to benefit from information and communication technologies. Keleş (2021) examined the impact of the Covid-19 pandemic on museums and historical sites in the context of cultural tourism. In the study in which the applications in the tourism sector were examined during the pandemic process; the importance of the virtual museum platform, which was launched in the previous periods was emphasized at the point of creating an alternative in cultural and tourism activities that were deeply affected by the Covid-19 pandemic. As a result of the study, tourism enterprises have high expectations in terms of hygiene level and protection of health, virtual platforms will be an important alternative tourism form with the increase in augmented reality and artificial intelligence applications the epidemic has caused changes in touristic consumer behaviors as well as general consumer behaviors and touristic. It is stated that consumers will acquire new habits. In Aktuna & Şimşek (2021) the course of the Covid-19 pandemic its impact on tourism activities and the relationship between the pandemic and e-sports were examined. As a result of the study, e-sports can be used as an effective power in the marketing of Turkish tourism and strengthen the image of the country during the pandemic period, large electronic sports events planned to be held after the pandemic will increase the variety of touristic products, appeal to more people so that tourism activities can spread throughout the year and it was stated that the amount of expenditure per capita could be brought to the desired levels. Keleş (2021) examined the reflections of the Covid-19 epidemic on the tourism sector, based on numerical data and economic indicators and made some suggestions on the subject. In the study, a comprehensive literature review was carried out, the emergence of the Covid-19 epidemic and the performance of the industry, especially in the last five years were discussed in depth. As a result of the study, it was determined to what extent the tourism sector was affected by the Covid-19 epidemic in terms of the general structure and suggestions were presented to the tourism sector.

Bakkaloğlu (2021) in the light of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) data, the tourism revenues of the seven OECD countries that are in the top ten in the World Tourism Ranking barometer before the epidemic were examined in a comparative manner with the pre-epidemic, epidemic and post-epidemic and will be discarded. Bilge & Büyüksarı (2021) tourism marketing was discussed during the Covid-19 pandemic and changes in customer expectations and marketing strategies followed by businesses were examined. As a result of the study suggestions were made in order to ensure an effective destination marketing of the changing travel demand and changing supply elements and to ensure long-term improvement and continuity in the marketing of destinations. İyem & İslamoğlu (2021) information about health tourism and geriatric tourism was given and a comparative analysis was presented about the general structure of geriatric tourism before and after Covid-19. In the study, the general attitude of geriatric tourism which is a type of health tourism before and after the Covid-19 pandemic is explained in Kuşadası, based on the opinions of experts in the sector. As a result of the study, it has been evaluated that there are important differences in the geriatric tourism sector before and after the Covid-19 pandemic what these differences and similarities are and what they can be. Cinel (2021) investigated the effects of the pandemic process on the Turkish tourism sector. As a result of the study, measures and policies that should be implemented in order to reduce the negative effects of the pandemic in the tourism sector have been put forward. Göral & Yurtlu (2021) also discussed the uncertainty of tourism which is one of the sectors most affected by the Covid-19 epidemic. As a result of the study, it was emphasized that the Covid-19 pandemic crisis can be evaluated as an opportunity to rethink future tourism. Tourism is at a turning point and the measures taken will shape the tourism of tomorrow. Ay (2021) discussed the effects of the epidemic on tourism revenues and employment on a global and local scale and evaluated the situation in the sub-sectors of tourism. As a result, he discussed the damage caused by the Covid-19 epidemic on the global tourism sector and made suggestions.

The evaluations of the *theses* included in the content analysis within the scope of the research are presented below.

Çoban (2020) aimed to reveal how hotel businesses operating in Eskişehir were affected by the coronavirus (Covid-19) epidemic and to determine the crisis management strategies that hotel managers applied during the epidemic period. Within the scope of the study, descriptive analysis and content analysis methods were used to analyze the data obtained through the Zoom (one) program, which is a face-to-face (12) and online interview program with 13 hotel managers serving in Eskişehir. The results of the study revealed that the managers felt the negativities of the crisis in the hotels where they worked, that the hotel managers managed to control the crisis process with their knowledge, skills and experience and that they made the necessary effort to overcome the crisis with the least damage. Şermet (2021) using a qualitative research method, the comments of hotel guests who stayed in five star hotels in Antalya's Alanya and Manavgat districts and transferred their experiences to the TripAdvisor platform were subjected to content analysis and analyzed the collected data through the MAXQDA program. As a result of the study, the experiences of the guests staying in the hotels; measures taken, cleanliness, opinion about the staff, restaurant experience during the pandemic period, animations and insufficient number of staff, elements about

guests. The anxiety caused by the pandemic was explained as the pandemic inattention and crowd perceptions of the guests and various suggestions were made. Baytürk (2021) analyzed the effect of perceived value and perceived risk on consumers' intentions to purchase vacations from the internet by developing a research model on the example of Covid-19 and within the scope of this model and the relationships between variables. According to the results of the study; it has been determined that there is a significant and positive relationship between the perceived value and its sub-dimensions and the purchase intention of the consumer.

İsmayilli (2021) made an up-to-date assessment of the effects of the Covid-19 epidemic on the tourism sector through a case study and made predictions about how neuromarketing measurement techniques could be used in the tourism sector in this process. As a result of the study, it was emphasized that neuro-imaging techniques can provide more accurate and alternative results, and neuro-marketing can be used in times of crisis and disaster and especially in times when it is difficult to do research such as the very rare Covid-19 pandemic. Ağılönü (2021) examined the effects of the pandemic on water sports in terms of sports tourism and recreational activities during the Covid-19 pandemic process. In the study, the answers given to the semi-structured interview form were analyzed by content analysis. As a result of the study, it was stated that the concepts of customer, economy and tourism are directly related to Covid-19 and water sports. Cebeci (2021) by revealing the attitudes, awareness and acceptance of consumers towards functional foods during the Covid-19 disease process, created a perspective for consumers in all age groups. In the study, a literature review and a descriptive research model based on quantitative data were used. The study data were collected through an online questionnaire from 200 individuals of different ages and occupations residing in İstanbul, taking into account the personal hygiene, social distance and health conditions experienced during the pandemic period. The results of the study showed that the level of hearing and knowing functional foods of the participants was low and the level of seeing themselves as healthy was high. Ergin (2021) examined the moderating role of optimism in the relationship between the crisis management practices adopted by the managers of tourism enterprises and the performance of the enterprises in the fight against the global epidemic that occurred with the Covid-19 epidemic. As a result of the study, in accommodation businesses, travel businesses and food and beverage businesses; it has been determined that optimism has a moderating role in the relationship between crisis management practices and business performances. Ünver (2021) analyzed air transport mobility in terms of Europe and Turkey based on available data from sources associated with the airline industry. In the study, it was concluded that the Covid-19 pandemic caused an average of 70% decrease in the use of European and Turkish Airspace in the January-August period of 2020 and as a result, there were great decreases in the employment of flight attendants who are the face of airline companies.

Turak (2021) revealed with a study on the Covid-19 pandemic how the types of tourists separated according to their decision-making styles are affected by the factors affecting their purchasing behavior. As a result of the study, the factors that most affect the purchasing behavior of tourist types; marketing efforts for rational, accustomed, restricted and compliant tourists, psychological factors for hedonic tourists, and personal and cultural factors for opportunistic tourists. Koç (2021) investigated the medical tourism travel intention of the Turkish diaspora living in Europe during the Covid-19 process to Turkey. According to the results of the analysis made as a result of the survey conducted with expatriates of Turkish origin living in Europe; it was concluded that as the socialization anxiety of expatriates increases, short-term and long-term avoidance behaviors tend to increase, that individuals' anxiety about catching Covid-19 does not have a significant effect on their medical tourism travel intentions. Coşkun (2021) semi-structured interviews were held with 15 professional tourist guides who had toured at least once in the ancient city of Ephesus during the epidemic period. and the precautions to be taken, the behavior of cultural tourists are also examined. According to the results of the study, professional tourist guides are sensitive about protection from the epidemic in tours, the circular called the rules to be followed during the epidemic period published by TUREB should be updated, the holiday and travel preferences of cultural tourists will change after the epidemic, the unemployed tourist guides have some social and economic problems as well as some social problems. It has been determined that the tourist guides are also faced with problems, that there is a decline in their professional competence, skills and that the tourist guides expect effective management and economic support from the relevant institutions. Nasibov (2021) examined the relationships between consumers' travel risk perception, travel motivations, hygiene and safety perceptions and willingness to pay for hygiene. In the study, the data obtained from the consumers living in Azerbaijan by the online survey method were analyzed through SPSS and SMART PLS statistical programs. In the study, it was concluded that travel risk perception has a positive effect on travel motivations and willingness to pay for hygiene and the perception of hygiene and safety has a positive effect on willingness to pay for hygiene. Cebeci (2021) examined glamping tourism within the scope of Covid-19 the situation of glamping tourism in Turkey was determined and its applicability in Giresun province was investigated. As a result of the study, it was determined that glamping tourism is suitable for Giresun province and glamping enterprises have a great potential for tourism development of Giresun.

Tan (2021) examined how businesses and employees in the food and beverage industry in İstanbul/Beyoğlu were affected by the pandemic process. According to the results of the study; it has been determined that small and medium-sized businesses will be greatly affected by the epidemic, excluding companies belonging to tour operators, large travel agencies and hotels in chains. Baki (2021) compared consumer purchasing preferences over 404 tourists who had chartered yachts in Marmaris, Muğla in the yacht charter market before and during the Covid-19 pandemic. As a result of the study, it has been determined that the participants prioritize the quality, cleanliness and hygiene factors more in their yacht charter purchase preferences during the Covid-19 pandemic than before the Covid-19 pandemic care less about social desirability and economic factors and spend more time on research to charter a yacht. Gül (2021) conducted semi-structured interviews with 27 travel agencies in the province of Hatay and examined the impact of Covid-19 on travel businesses. As a result of the study, it was determined that the businesses were negatively affected economically and psychologically in the Covid-19 epidemic they had to lay off their personnel and some businesses were closed or downsized. In addition, in the study, tourist expectations and understanding of tourism have changed, tourists are more inclined to private tours; it has been stated that there is a tendency to tourism types based on nature, plateau and eco tourism. Şevkli (2021) investigated the role of anxiety disorder in the intention to go to food and beverage establishments in the light of planned behavior theory in his study, which he carried out with the questionnaire technique which is one of the quantitative research methods. While it was concluded in the study that the levels of anxiety disorder were higher in women than in men, it was seen that anxiety disorder had a significant and opposite effect on behavioral intention and it was stated that behavioral intention would decrease with an increase in anxiety disorder feelings.

Mutu (2022) it was aimed to measure the participation status of the tourism enterprises operating in the region where the gastronomy festival was held after Covid-19, their expectations from the festival, their motivation level and their contribution to the festival and their perspectives and participation in the gastronomy festivals organized by the tourism enterprises operating in the Silivri district of İstanbul after the Covid-19 epidemic. It aimed to determine the intentions of the enterprises and to measure their satisfaction levels, to determine the reasons for the non-participation of the enterprises and to produce innovative solutions. Questionnaire technique, one of the quantitative research methods was used in the study. As a result of the study, when the status of following the gastronomy events held in İstanbul was statistically tested, there was a significant difference between the enterprises, and when the participation in the tourism fairs held in Turkey was statistically evaluated, there was a significant difference between the enterprises. Since it is thought that malnutrition is associated with Covid-19 disease. Yıldırım Uğurlu (2022) the nutritional habits of healthcare workers, who are in the high risk group were investigated during the Covid-19 pandemic period. The study was carried out by applying a questionnaire consisting of demographic information, changes in nutrition-lifestyle during the pandemic period, frequency of food consumption, consumption status during the pandemic and beck depression scale to health workers in Kırıkkale Yüksek İhtisas Hospital, Kırıkkale University Medical Faculty Hospital and Kırıkkale Oral and Dental Health Center. As a result of the study, it was revealed that there was no statistically significant difference between the distribution of Beck depression scale results according to gender, the frequency of women eating when they were sad-tired was significantly higher than men and the Covid-19 pandemic changed the living conditions and eating habits of healthcare professionals.

Figure 1. Words and Concepts That Are Often Recurred in the National Academic Literature on Covid-19

As a result of the analyzes made to create a word cloud for the relevant findings (Figure 1), 2020, 2021, 2022, agency, airbnb, adaptation, perception, Covid-19, blogger, change, destination, digitalization, transformation, emotion-thought, concern, education, hygiene, interaction, development, volunteering, disease, damage, impact, communication, influencer, internet, employment, recovery, cooperation, closure, anxiety, rural, fear, coronavirus, crisis, chronic, cruise, downsizing, global, international, distance, finance, cleanliness, struggle, normal, normalization, negative, rate, foresight, measurement, case, measure, health, organization, pandemic, money, sharing, personnel, performance, plan, policy, psychological, recreational, recreation, official, number, certificate, travel, system, problem, concrete, result, flock, process, threat, measure, july, preference, registration, medicine, society, tourism, burnout, expert, country, university, sadness, virus, whatsapp, web and creative. It was determined that the words old, novelty, inadequate, tired, percentage, rise and difficulty were frequently repeated has died. It has been concluded that related words and concepts are frequently used in academic literature as well as in daily and social life with the Covid-19 pandemic.

4. CONCLUSIONS, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

Tourism is one of the sectors that are evaluated in the category of non-essential needs and that are first affected by natural disasters, wars, political tensions and economic crises. Due to its fragile nature, tourism is a phenomenon that is directly affected by all kinds of crises and that people's preferences can change negatively. In particular, in the serious declines in the participation of people in tourism movements due to the intense pandemic conditions in the 2019-2021 period on a global scale; health concern, travel bans, mandatory, measures, etc. circumstances have been effective. Therefore, it is extremely important to research the situations that all stakeholders in the tourism sector should do during and after the crisis and to develop various suggestions. It will be possible to ensure that the tourism sector survives the crises with the least damage by learning lessons from the experienced situations and knowing what to do in case of possible negativities or crisis situations in the future. After the first Covid-19 case was reported in China in 2019, the pandemic which caused devastating negative effects around the world has found wide coverage in international and national academic studies. The large number of academic studies published in the Turkish literature on the Covid-19 pandemic, which has deeply affected the tourism sector with its different aspects since March 2020 in Turkey, is important in terms of the way the situation is handled and the determination of different aspects. In this framework, as of April 30, 2022, a total of 214 tourism and pandemic related academic studies open to access in Google Academic and YÖK National Thesis Center databases were analyzed by content analysis. It has been understood that the related studies are carried out to measure the effects of the pandemic on the sub-components of tourism (aviation, travel agencies, food and beverage businesses, accommodation businesses and their employees, etc.) and tourists who are the final consumers. In addition, in the analyzed studies; it is understood that the Covid-19 pandemic has dealt a great blow to the economic aspect of the tourism sector and the negative effects of the pandemic on the tourism economy are felt more. On the other hand, it has been determined that the pandemic that has existed in Turkey since March 2020 has been the subject of students' studies at the graduate education level, which has been completed in at least two years and about 19 master's theses have been completed in this process. This can be explained by the fact that consultants and students are intensely interested in current issues. However, the fact that the subject is very new, the excess of unknowns, the problem of reliable sources and the information pollution experienced in the subject bring limitations and difficulties in scientific research. All these problems and constraints will disappear in the coming years with the dissolution of the uncertainties on the subject and the proliferation of reliable sources. This study is very important in terms of addressing various academic works (articles, proceeding papers, books, book chapters and thesis) on the Covid-19 pandemic and tourism in the national literature and determining the current situation. With this aspect, the study will shed light on the researchers and authors who will carry out studies in the future within the scope of the subject. The recommendations made as a result of the study are listed below.

- It has been determined that the Covid-19 pandemic and tourism-related national academic research are mostly related to the economic effects of the pandemic on tourism. Based on this determination, considering the interdisciplinary structure of tourism, researches can be conducted that specifically target the psychological and sociological aspects of the Covid-19 pandemic on tourism.
- Considering that the habits that people have gained during the pandemic period will continue, albeit partially, in the coming years, it is recommended to carry out studies that highlight the types of health and ecotourism.
- Strategies to highlight various untouched destinations can be implemented due to the increase in people's desire to stay away from the crowds during the pandemic period, which used to have low touristic attractiveness.

- More concrete research on the subject can be done in the postgraduate theses to be conducted. Data collection and analysis processes of research can be designed by developing scales related to the pandemic period and tourism.
- By considering the Covid-19 pandemic together with alternative tourism types, researches that contribute to theory and practice can be carried out.
- By making inferences from the pandemic, studies can be carried out in areas such as sustainable tourism, environmental awareness and health literacy.
- Solution proposals and possible exit solutions can be developed by designing and scripting pandemics or other crises that may occur in the coming years.

Regarding the limitations of the study, it can be said that it consists of academic researches in the national literature and accessible. In future research, Web of Science (WoS), Emerald, Scopus etc. It is possible to analyze the researches on Covid-19 and tourism in databases with content and bibliometric analysis methods.

5. REFERENCES

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Acun Köksalanlar, A. & Esenkal Çözeli, F. (2021). İznik Meslek Yüksekokulu Turist Rehberliği Bölümü Öğrencilerinin COVID-19 Nedeni ile Uzaktan Yapılan Eğitime Bakış Açıkları. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 539-550.
- Acun Köksalanlar, A. & Esenkal Çözeli, F. (2022). İznik Meslek Yüksekokulunda Öğrenim Gören Turist Rehberliği Öğrencilerinin Covid-19 Sonrasında Mesleğe ve Turizme Bakış Açıkları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 431-444.
- Acuner, E. & Ergin, E. (2022). Covid -19 Küresel Salgın Sürecinde Turizm İşletmelerinin Kriz Yönetim Uygulamaları ile İşletme Performansı Arasındaki İlişkide İyimserliğin Düzenleyici Rolü: TR90 Bölgesi Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 397-418.
- Ağılönü, G. K. (2021). Pandemi Sürecinde Covid-19'un Turizm ve Rekreatif Etkilerinden Su Sporları Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Akar Şahingöz, S. & Öztürk, B. (2021). Covid-19 Pandemisi Normalleşme Sürecinde Bireylerin Yiyecek İçecek Tercihleri. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 187-214.
- Akay, E. (2021). Turizm Sektöründe Faaliyet Gösteren Otellerde Covid- 19 Sonrası Personel Sorunları Kırşehir İli Örneği. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-11.
- Akbaba, M. (2020). Covid-19 Salgını Kapsamında Turist Yorgunluğunun Turistlerin Satın Alma, Tavsiye Etme ve Daha Fazla Ödeme Niyetlerine Etkisinin Belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 225-240.
- Akbulut, O. & Ekin, Y. (2021). Destinasyonların Toparlanma Stratejilerine Örnek: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Toparlanma Yol Haritası. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 353-368.
- Akça, M. (2020). Covid-19'un Havacılık Sektörüne Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 45-64.
- Akdemir, P. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Turizm İşletmelerinde Atık Yönetimi: Bir Çözüm Önerisi Olarak Döngüsel Ekonomi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 2(4), 366-380.
- Akduru, H. E. (2020). Covid-19 Pandemisinin Konaklama Sektörü Üzerine Etkisi: Bodrum/Türkiye'den Bir Araştırma. *Turkish Studies*, 15(8), 3359-3371.
- Akkaşoğlu, S. & Akyol, C. (2022). Salgın Hastalık Kaynaklı Krizlerin Turizm Endüstrisine Etkileri; Covid-19 Özelinde Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23 (Covid-19 Özel Sayısı), 121-134.
- Akkuş, G. & Temel, B. (2021). Covid-19 Sürecinde Türkiye'deki Gastronomi Destinasyonlarının Dijitalleşme Açısından Rekabetçiliklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 855-877.
- Akpınar, A. & Selçuk, Ç. (2021). Koşul Bağımlılık Kuramı Bağlamında Covid-19 Krizi: Otel Yönetimleri Örneği. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). *MTCOON 2021 2. Kıtalararası*

Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 407-425.

Akseki, U. & Gök, B. (2021). Covid – 19 Salgınının Türkiye Turizm Sektörü Üzerine Etkisi: Girdi-Çıktı Analizi. Sosyal Bilimler Metinleri, 2(1), 1-24.

Aksoy, G., Aytaç, A. İ. & Mammadova, M. (2021). Azerbaycan Vatandaşlarının Seyahat Etme Niyeti ile Covid-19 Korkusu ve Güven Algısının İlişkinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 4(3), 87-104.

Aktaş, S. G. (2020). Küresel Sağlıktan Sağlık Turizmine Covid-19. Türk Coğrafya Dergisi, 76, 107-114.

Aktuna, H. C. & Şimşek, E. (2021). Pandemi ve E-Spor Turizmi. (Editör: Ergün, G. S.). Multidisipliner Turizm Çalışmaları, (ss.52-61), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Akyol, C. (2020a). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Covid-19 Salgınına Yönelik Görüşleri. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 3(1), 112-121.

Akyol, C. (2020b). Turizm Ön Lisans Öğrencilerinin Covid-19 Pandemisi Sürecinde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Görüşleri. Studies in Educational Research and Development, 4(2), 65-82.

Alaeddinoğlu, F. & Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 233-258.

Altın, H. (2020). Türkiye’de 1969-2020 Yılları Turizm Sektör Performansının Waspas Yöntemiyle Analizi: Covid-19 Etkisi. Turkish Studies-Economy, 15(3), 1141-1161.

Altıntaş, V., Aksoy, M. & Tokatlı, C. (2022). Covid-19 Sürecinde Seyahat Bloggerlarının Alternatif Turizm Değerlendirmesindeki Rolü: İstanbul İli Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1), 281-302.

Aracı, S. & Ergen, F. D. (2021). Otel İşletmelerinin Teknolojik Yeniliklerinde Covid-19 Salgın Etkilerinin Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(46-1), UTK 2021 Turizm Özel Sayısı, 1271-1282.

Arslan, E. & Kendir, H. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Yükselen Trend Kırsal Turizm: Zile Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(4), 3668-3683.

Aşan, K. & Gargacı Kınay, A. (2021). Covid-19 Salgın Döneminde Bir Rekreasyonel Beslenme Faaliyeti: #evdekmekyapımı. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 9(3), 1661-1678.

Atay, L. (2020). Covid-19 Salgını ve Turizme Etkileri. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 17(1), 168-172.

Avcı, C. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm: Hipokondrik Turist Eğilimlerine İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 4(10), 1028-1037.

Avcı, E. & Bardakoğlu, Ö. (2021). Konaklama İşletmelerinde Tüketici Deneyiminin Çevrimiçi Yorumlara Yansımaları: Covid-19 Pandemi Süreci ve Deneyimin Olumsuz Sonuçlanması. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(4), 2254-2273.

Ay, M. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi. (Editörler: İğdeli, A., Demirtaş, C.) Covid-19'un Etkilerinin Sektörel Açından Değerlendirilmesi, (ss. 35-55), Bursa: Ekin Yayınevi.

Aydın, B. & Doğan, M. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, 6(1), 93-115.

Aylan, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Turizm Sektörüne Etkisi: Turizm Yazılı Basınında Çıkan Haberlere Yönelik Nitel Bir Araştırma. Journal of Gastronomy Hospitality and Travel, 3(2), 164-177.

Bağcı, E., Uzun, C. & Bostan, A. (2020). Covid-19 ve Sağlık Turizmi. Journal of Awareness, 5(3), 331-348.

Bahar, O. & Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(1), 125-139.

Bakar, N. A. & Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus Disease (Covid-19) to Tourism Industry. International Journal of Advanced Engineering Research and Science. 7(4), 189-193.

Baki, P. (2021). Covid-19 Sonrası Yat Charter Pazarında Tüketici Satınalma Tercihlerinin Belirlenmesi- Marmaris Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Bakkaloğlu, A. (2021). Covid-19'un OECD Ülkelerinin Turizm Ekonomilerine Etkilerinin İncelenmesi: 7 Oecd Ülkesi. (Editör: Ergün, G. S.). *Multidisipliner Turizm Çalışmaları*, (ss. 126-133), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Batıbeki, S. E. & Saatçı, G. (2021). Temas Hipotezi Bağlamında Covid-19 Pandemisi Sonrası Çinli Turistlere Yönelik Çalışan Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1912- 1926.
- Batman, O., Bilgiçli, İ. & Yıldırğan, R. (2020). Otel Çalışanı ve Misafirin Covid-19 Pandemi Kurallarına Uyumu: Antalya ve Muğla Karşılaştırması. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12), 935-955.
- Bayesen, D., Özkök, F. & Sünnetçioğlu, S. (2020). Covid-19 Pandemisi Sonrası Turistlerin Ekoturizm Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(4), 528-550.
- Baytürk, N. (2021). Algılanan Değer ve Algılanan Riskin İnternette Tatil Satın Alma Kararına Etkisi: Covid-19 Pandemi Süreci Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Beşballı, S. G. (2021). Turizm Sektörü Üzerine Bir İnceleme: Pandemi Deneyimleri. *Politik Ekonomik Kuram*, 5(1), 161-176.
- Beyazgül, M., Öcek, C. & Karadeniz, E. (2022). Covid-19 Salgınının Kara, Deniz ve Hava Yolu Yolcu Taşımacılığı Sektörlerinin Likidite ve Finansal Başarısızlık Risklerine Etkisinin Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 282-300.
- Bilge F. A. & Büyüksarı, B. B. (2021). Covid-19 Pandemisinde Turizm Pazarlaması. (Editörler: Ateş, A., Erdem, B.) *Pazarlamada Güncel Yaklaşımlar*, (ss. 243-259), İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Bilgiçli, İ. & Yıldırğan, R. (2021). Covid-19 Salgınının Yat Turizm İşletmecileri Tarafından Değerlendirilmesi Marmaris Örneği. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(11), 857-870.
- Binbaşıoğlu H. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs (Covid-19) Döneminde Ulusal Turizm Örgütlerinin Resmî Web Sitelerinin Bir İletişim Aracı Olarak İncelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(2), 73-88.
- Boyras, M. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Eğitime Hiç mi Olumlu Katkı Sağlamadı? Turizm Eğitimi Veren Kurumların Çevrimiçi Etkinlik Performansı. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 24(1), 20-45.
- Boz, İ. (2021). 2020 Covid-19 Pandemi Sonrası Mersin İçin Turizm Politikası Önerileri. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 72-89.
- Buluk Eşitti, B. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İç Turizmin Talepleri ve Turizm İşletmeleri Yöneticilerinin İç Turizme Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 260-280.
- Buluk, B. & Eşitti, B. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *Journal of Awareness*, 5(3), 285-298.
- Büyük, Ö. & Can., E. (2020). Covid-19 Salgınının Türk Turizmine Etkisi: Seyahat ve Konaklama Endüstrileri Üzerine Değerlendirme. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 312-331.
- Cebeci, H. (2021). Covid-19 Salgını Sonrasında Güncellenen Turizm Algısının Glamping Turizmine Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Giresun Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Cebeci, K. B. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketicilerin Fonksiyonel Gıdalara Yönelik Tutumları. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Avcansaray Üniversitesi, İstanbul.
- Cihangir, E. & Demirhan, Ö. (2021). Van Tarihi Peynirciler Çarşısı'nın Turizm Sektörü ve Yerel Turizm Girişimciliği Açısından Restorasyon ve Covid-19 Sürecinde Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 14(3), 705-727.
- Cinel, E. A. (2021). Pandemi Sürecinin Türk Turizm Sektörüne Etkileri. (Editör: Soysal, A.) *İktisadi ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar-4*, (ss. 73-89), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Cinnioğlu, H. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Otel Yöneticilerinin Sergiledikleri Liderlik Davranışları: İstanbul Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 34-46.
- Civelek, M. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yayınlanan Turizm Reklam Filmlerinin Analizi. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). *MTCON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 635-649.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (6. Edition). New York: Routledge.

- Coşkun, O. (2021). Covid-19 Pandemisinin Profesyonel Turist Rehberlerine ve Kültür Turlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cömert, M. & Azbaz, S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Dünya ve Türkiye Kongre Turizmi Gelirlerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, 9(3), 2259-2271.
- Çakır, P. & Barakazi, M. (2020). Koronavirüs Sürecinin Turizm Sektörüne Etkisi ve Salgına Karşı Alınan Tedbirler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 313-332.
- Çalışkan, C. (2020). Değişen Dünya, Teknolojik Dönüşüm, Küreselleşme ve Covid-19: Turizmin Distopyası mı? *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(10), 787-799.
- Çam, O. & Çılgınoğlu, H. (2021). Basın-Yayın Organlarının Yeni Koronavirüs (Covid-19) Hastalığıyla İlgili Gelişmeleri Topluma Yansıtımları ve Bu Salgın Hastalığın Etkilerinin Turizm Açısından İrdelenmesi: İstanbul İli Örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 130-150.
- Çavuşgil Köse, B. (2020). Turizm ve Covid-19: Bir Bibliyometrik Analiz Yaklaşımı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, (Special Issue 5), 99-111.
- Çavuşgil Köse, B., & Erden Ayhün, S. (2020). Turizmde Kriz Yönetimi “Covid-19 Salgınının Analizi”. Lyon: Livre de Lyon.
- Çelik, M. & Emre Deveci, S. (2021). Kabin Ekibinin Covid-19 Kaygılarının Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Farklılaşması. (Editörler: Hno, H. F., Bozkurt, Ö., Soufiane, S. A.). 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, 1285-1295.
- Çetinkaya, Ö. & İstanbullu Dinçer, F. (2021). Covid-19 Sürecinde Turist Rehberlerinin Çalışma Motivasyonları ve Yaşam Doyumlarının Analizi. *Turist Rehberliği Dergisi*, 4(1), 19-32.
- Çetinkaya, Ö., Özer, Y. & Kandemir Altunel, G. (2020). Covid-19 Sürecinde Turistik Seyahat Risk Algısı ve Hijyen-Güvenlik Algısının Değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2(2), 78-83.
- Çınar, F. & Özkaya, B. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinin Medikal Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 35-50.
- Çıtak, N. & Çalış, Y. E. (2020). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Dergisi*, 3(2), 110-132.
- Çilek, A. (2022). Entegre CRITIC-COPRAS Yaklaşımıyla Covid-19 Salgınının Borsa İstanbul Turizm Endeksinde İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansına Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 263-281.
- Çizel, B., Kırtıl, İ. G., Çizel, R. & Aşkun, V. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Seyahatten Kaçınma Niyetinin Karmaşıklık Bakış Açısı ile Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(2), 212-223.
- Çoban, E. (2020). Eskişehir'deki Otel Yöneticilerinin Koronavirüs (Covid-19) Salgını Boyunca Uyguladıkları Kriz Yönetimi Stratejilerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dağ, K., Çavuşoğlu, S. & Demirağ, B. (2021). Covid-19'un Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1160-1175.
- Dalahmetoğlu, K. B. & Avcı, M. (2021). Covid-19 Salgınının Gastronomi Turizm Üzerine Etkisi: Kastamonu Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(4), 645-668.
- Deb, S. K. & Nafi, S. M. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Tourism: Perceptions from Bangladesh. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3632798, E.T.: 29.04.2022.
- Demir, B. & Türkmen, S. (2021). Covid-19 Salgınının Oluşturduğu Sağlık Riski Sonrasında Türk Turistlerin Tatil Beklentilerinin Belirlenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2456-2471.
- Demir, M., Günaydın, Y. & Demir, Ş. Ş. (2020). Coronavirüs (Covid-19)'ün Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncüllerinin, Etkilerinin ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.
- Demir, M., Şen Demir, Ş., Ergen, F. D. & Dalgıç, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Tüketicilerin Otel Seçimini Etkileyen Faktörler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7(1), 82-94.

- Demir, Ş. Ş. (2020). Türkiye’de Covid-19 Sürecinde Turizmle İlgili Yayınlanan Genelgelerin Analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(4), 491-500.
- Demirbulat GÜDÜ, Ö. & Saattıcı, G. (2021). Turist Rehberliği Meslek Odalarının Covid-19 Pandemi Dönemindeki Faaliyetlerinin İncelenmesi-Instagram Örneği. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). *MTCN 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 111-127.
- Demirci, B. & Üstün, S. (2021). COVID-19 ve Seyahat Riski Algılarının Seyahat Davranışına Etkisi: Bursa Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1270-1285.
- Demirdelen Alrawadieh, D. & Çifçi, İ. (2021). Covid-19 Salgını Sonrası Yiyecek ve İçecek Sektörü: Mutfak Şeflerinin Perspektiflerine Yönelik Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 439-454.
- Demirdelen Alrawadieh, D. (2021). Covid-19 Günlerinde Airbnb: Leximancer Yardımıyla Nitel Bir Analiz. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). *MTCN 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 493-499.
- Dereli, G. & Kızıllırmak, İ. (2021). Covid-19 Sonrası Yerli Turistlerin Seyahat Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *19. Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1-22.
- Derinöz, B. (2021). Turizmin Geleceğini Covid-19 Mu İnşa Ediyor? *Türk Coğrafya Dergisi*, (79), 41-50.
- Diktaş, M. (2021). Covid-19 Pandemisi ve Turizm 4.0. (Editör: Ergün, G. S.). *Multidisipliner Turizm Çalışmaları*, (ss. 18-28), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Dineri, E. (2020). Covid- 19 Pandemisi Sırasında Türkiye’de Turizm Süreci ve Cari Açık. (Editör: Emen, H.). *9. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 247-256.
- Doğan, M. (2021). Covid-19 Öncesi ve Sonrası Dönemlerinde Tarım, Sanayi ve Turizm Sektörleri Kamu, Mevduat ve Katılım Bankalarının Kredi Performanslarına Etkisi. *Academic Knowledge*, 4(2), 249-266.
- Doğru, E. & Koçak, E. (2021). Covid-19 Salgınının Konaklama İşletmelerine Etkisi (Fethiye Örneği). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(45), 107-124.
- Dost, A., Kaya, Ş., Susoy, A. & Tosçu, F. (2021). Türkiye’de Seyahat Sağlığı Hizmetleri ve Covid-19 Pandemisi Sürecinde Seyahat Sağlığı Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 8(2), 239-244.
- Durgun Kaygısız, A. (2021). Covid-19 Sonrası Türk Turizm Sektöründe Oluşabilecek Fırsatlar ve Riskler. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 79-95.
- Duro, J. A., Perez-Laborda, A., Turrion-Prats, J. & Fernandez-Fernandez, M. (2021). Covid-19 and Tourism Vulnerability. *Tourism Management Perspectives*. 38, 100819.
- Dülgaroglu, O. (2022). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Çanakkale’deki Rekreasyon Etkinlikleri ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri: Basında Çıkan Haberler Üzerine Bir Söylem Analizi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 6(1), 30-47.
- Dündar, Y., Silik, C., E. & Ilgaz, B. (2020). Antalya’da Yer Alan Konaklama Tesisleri Yöneticilerinin Covid-19 Kapsamında Alınabilecek Tedbirler Üzerine Görüşleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3776-3794.
- Düzgün, E. & Kurt, A. (2020). Covid-19 (Koronavirüs) Salgınının Turist Rehberleri Üzerindeki Etkileri: Ankara Turist Rehberleri Odası Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 18-38.
- Düzgün, E. (2021). Pandemi Sonrası Yeni Turist Tercihi: Glamping Turizmi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 145-158.
- Efendi, E. (2021). Çeşme’de Bulunan Küçük Ölçekli Konaklama Tesisleri; Covid-19 Süreci ve E-Şikâyetlerin İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 103-118.
- Ege, İ. & Metin, S. (2021). Türkiye’de İlk Covid-19 Vakası Haberinin Pay Piyasasına Etkisi: Bist Gıda ve Turizm Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 44-58.
- Eker, N., Durdu, M. K. & Bozkurt, A. (2022). Covid-19 ve Turizm İlişkinini Ele Alan ve Tr Dizin’de Yayınlanan Makalelerin İncelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 335-357.

- Erdoğan, Ç. & Yamaç Erdoğan, Z. (2021). Turizmin Covid-19 Direnci: Bakanlık Perspektifinden Turizmde Normalleşme Faaliyetleri-I. Çeyrek. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(4), 3358-3377.
- Erdoğan, Y. & Koç, D. E. (2021). Covid-19 Pandemisinde Erasmus+ ile Eğitim Alan Turizm Rehberliği Öğrenci Görüşleri. (Editörler: Atasoy, A., Yenipınar, U.). 4. Ulusal Turist Rehberliği Kongresi Bildiriler Kitabı, 134-142.
- Ergin, E. (2021). Covid-19 Küresel Salgın Sürecinde Turizm İşletmelerinin Kriz Yönetim Uygulamaları ile İşletme Performansı Arasındaki İlişkide İyimserliğin Düzenleyici Rolü: Tr90 Bölgesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Eroğlu Gümüş, S. & Belber, B. G. (2021). Covid-19 Salgınının Butik Otel İşgörenleri Üzerindeki Etkisi: Göreme Örneği. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(4), 2175-2195.
- Ersöz, Y. G. (2021). Influencer'ların Maruz Kaldıkları Siber Zorbalık ve COVID-19 Sürecinde Çevrimiçi Kendini Açma Davranışları. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). MTCON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 616-634.
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Otel Zincirlerinin Yeni Tıp Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirmeleri. Turizm Akademik Dergisi, 7(1), 15-27.
- Eryılmaz, G. & Kaya, M. (2021). Covid-19 Dönemi Öncesi ve Sonrası Turizm Destinasyonlarına Yönelik Beklentilerin İncelenmesi. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 4(1), 17-36.
- Etyemez, S. & Kemer, E. (2021). Covid-19 Salgınının Turistik Restoranlara Etkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma, İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(1), 493-503.
- Foo, L. P., Chin, M. Y., Tan, K. L. & Phuah, K. T. (2021). The Impact of Covid-19 on Tourism Industry in Malaysia. Current Issues in Tourism. 24(19), 2735-2739.
- Garipoğlu Uğur, N., Kızırmak, İ. & Dereli, G. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Seyahat Etme Niyetine Etkisi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(46), 1247-1262.
- Gezen, A. & Özcan, S. (2022). Covid-19'un Finansal Sıkıntı Üzerine Etkisi: BİST Turizm Endeksi Uygulaması. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(1), 483-496.
- Gökdemir, S. (2021). Turist Rehberlerinin Bakış Açısı ile Paket Turlarda Covid-19 Pandemi Dönemi ve Sonrası Gerçekleştirilebilecek Uygulamalar. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 18(2), 376-398.
- Gönen, T. & Çetinkaya, E. (2021). Covid-19 Salgınının Konut Tercihlerine Etkisi. Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 3(2), 25-33.
- Göral, R. & Yurtlu, M. (2021). Turizmde Covid-19 Darboğazı. (Editörler: Sezgin, M, Köseoğlu A., Keleş A.) Turizmde Dar Boğazlar, (ss. 63-106), Ankara: İksad Yayınevi.
- Gözgeç Mutlu, H. & Doğdubay, M. (2021). Müşterileri Uzak Doğu Restoranlarına Yönlendiren Etkiler ve Covid-19 Algılamaları. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(3), 1846-1870.
- Gül, K. A. (2021). Covid- 19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Hatay İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İskenderun Teknik Üniversitesi, Hatay.
- Güllü, K. & Akçay, S. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Konaklama Sektöründe E-Şikâyetlerin Analizi. Business&Management Studies: An International Journal, 9(4), 1640-1655.
- Gümüş, A. & Hacıevliyagil, N. (2020). Covid-19 Salgın Hastalığının Borsaya Etkisi: Turizm ve Ulaştırma Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 11(1), 76-98.
- Gün, S. & Tutcu, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 4(6), 530-543.
- Güneri, B. & Yay, Ö. (2022). Covid-19 Salgınının Otellerin Mutfak Departmanına Yansımaları: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerinde Nitel Bir Araştırma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 10(1), 225-247.
- Güngör, H. C. & Çemberlitaş, İ. (2022). Ekonomik, Siyasi Faktörler ve Covid-19'un Turizm Firmalarının Finansal Performanslarına Etkisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 122-143.

- Güngör, S., Aydın, N. & İnak, A. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm, Ulaştırma ve Yiyecek & İçecek Sektörlerine Etkisi: Rals Engle ve Granger Eşbütünleşme Testi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6, 95-107.
- Gürleyen, B. & Çınar, F. (2021). Türkiye'nin Medikal Turizm SWOT Analizi: Covid-19 Örneği. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 3(1), 51-60.
- Hastaoğlu, E. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Turizm Öğrencilerinin Stres Düzeyleri ve Sağlıklı Beslenme Davranışları Üzerine Bir Araştırma. Journal of Tourism And Gastronomy Studies, 9(3), 16110-1621.
- Heper, Ö. F. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya Turizm Hareketleri ve Turist Tercihlerinde Meydana Getirdiği Değişimlere Genel Bir Bakış. Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi, 2(1), 1-18.
- Işık Erol, S. (2020). Covid-19'un Turizm Sektöründe İstihdama Etkisi: İtalya, İspanya ve Türkiye Örnekleri. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 8(2), 38-49.
- İbiş, S. (2020). Covid-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 85-98.
- İflazoğlu, N., Can, İ. I., Nur, M. & Cevent Nisani, E. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Turizm Eğitimi Alan Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri ve Turizm Sektörüne Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma: Hatay Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(3), 1982-2001.
- İsmayilli, S. (2021). Covid-19 Salgını ve İç Turizme Etkilerinin Nöropazarlama Bağlamında Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üsküdar Üniversitesi. İstanbul.
- Kabadayı, M. & Kardeş, N. (2020). Kovid-19'un (Koronavirüsün) Yerli Turist Davranışı ve Seyahat Eğilimlerine Etkileri. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(4), 3703-3719.
- Karadeniz, E., Beyaz, F. S., Ünlübulduk, S. N. & Kayhan, E. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörüne Etkilerinin ve Uygulanan Stratejilerin Değerlendirilmesi: Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(4), 3116-3136.
- Karahan, S. & Öztürk, Y. (2021). Covid-19 Salgını Sonrası Aşırı Turizm: Uluslararası Destinasyonlarla İlgili E-Haberlerin İçerik Analizi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(46-1), UTK 2021 Turizm Özel Sayısı, 1371-1385.
- Karakan, H. İ. & Çolak, O. (2021). Covid-19 Pandemisi Yeni Normal/Normalleşme Sürecinde Şehir Otelleri Üzerine Bir Araştırma. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). MTCOON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 156-173.
- Karakaş, E. & Atay, L. (2021). Covid-19 Sürecinde Geliştirilen Akıllı Destinasyon Uygulamaları: Malaga Örneği. Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(1), 33-41.
- Karamahmutoglu, M. K. (2022). Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'Da Bir Uygulama. Muhasebe ve Denetime Bakış, 65, 65-88.
- Karaman, Ö. & Kara, A. (2021). The Impacts of Covid-19 on Touristic Consumer Behaviour of Commercial Airlines Pilots. Journal of Business Administration and Social Studies, 5(2), 47-56.
- Karamustafa, K. & Örnek, N. (2021). Covid-19 Salgını ve Zenginleştirilmiş Turizm Ürünü: Turizm Çiçeği Önerisi. Journal of Tourism And Gastronomy Studies, 9 (3), 1639-1660.
- Karamustafa, K., Ülker, M. & Akçay, S. (2021). Covid-19 Salgınına Bağlı Olarak Yiyecek ve İçecek Hizmet Süreçlerindeki Değişimler Üzerine Nitel Bir Araştırma. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 13(1), 33-69.
- Kaya, S. & Pekerşen, Y. (2021). Covid-19 Salgını Turizm Eğitimi Nasıl Etkiledi? Turizm Akademisyenleri Perspektifinden Bir Değerlendirme. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). MTCOON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 274-291.
- Keleş, A. (2021). Covid-19 Pandemisinin Kültür Turizmi Bağlamında Müze ve Ören Yerlerine Etkisi. (Editör: Ergün, G. S.). Multidisipliner Turizm Çalışmaları, (ss. 42-51), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Keleş, H. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörüne Yansımaları. (Editör: Ergün, G. S.). Multidisipliner Turizm Çalışmaları, (ss. 94-104), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M.F. (2021). Covid-19 Sürecinde Türkiye Turizminin Mekânsal Görünümü: Hangi İl Nasıl Etkilendi?. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(1), 263-287.
- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M. F. (2020). Bildiğimiz Turizmin Sonu Mu? Covid-19'un Türkiye'deki Turizm Hareketliliğine Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 19-32.
- Keskin, G., Bilgiç, M. Y. & Yazıcı Ayyıldız, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Otel İşletmelerine Yönelik E-Şikâyetlerin İncelenmesi. 25. Pazarlama Kongresi, 1-12.
- Khan, A. A. (2020). Covid-19 Salgınının Turizm Üzerindeki Etkileri: Safranbolu Miras Kenti Örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 28-37.
- Kılıç, B. (2020). Covid-19 Pandemi Salgınının Türk Turizmine Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(105), 254-262.
- Kılıç, B. (2021). Covid-19 Salgınında Kriz Yönetiminin Önemi: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Güvenli Turizm Sertifikası Örneği. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(4), 354- 367.
- Kılıç, B., Aslan, H. & Gövce, M. (2020). Covid-19 Sonrası Turistik Tüketim Tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences Special Issue*, 554-570.
- Kılıç, İ. & Şenel, E. (2022). Covid-19 Korkusu ile Seyahat Motivasyonu ve Satın Alma Niyeti İlişkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 92-105.
- Kılıç, P. & Çınar, F. (2021). Pandemi ve Medikal Turizme Genel Bir Bakış. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 77-86.
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Kiper, V. O., Saraç, Ö., Çolak, O. & Batman, O. (2020). Covid-19 Salgınıyla Oluşan Krizlerin Turizm Faaliyetleri Üzerindeki Etkilerinin Turizm Akademisyenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 527-551.
- Koç, H. & Depeci, C. (2021). An Analysis of The Presentation of Tourism News Articles in The National Printed Media During the Covid-19 Period (March 15-June 1, 2020). *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 44, 359-376.
- Koç, P. & Şahin, N. N. (2021). Covid-19 Döneminde Seyahat Aşırma ve Seyahat Motivasyonları. *The Journal of Academic Social Science*, 9(118), 158-174.
- Koç, Ş. (2021). Covid-19'a Yakalanma Kaygısının Medikal Turizm Seyahat Niyetine Etkisi: Türk Diasporası Üzerine Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.*
- Konak, S. (2021). Lisans Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Ortamında Çevrimiçi Öğrenmeye Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin Belirlenmesi. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). *MTCOON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 700-708.
- Korkut, Y., Eker, M, Zeren, F. & Altunışık R. (2020). Covid-19 Pandemisinin Turizm Üzerindeki Etkileri: Borsa İstanbul Turizm Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences Special Issue*, 71-86.
- Kunt, S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Turizme Etkisi Konusunda Yapılan Çalışmaların Carrot² Analizi ile Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 30-47.
- Kurt Yılmaz, B. & Sürgevil Dalkılıç, O. (2021). Covid-19 Pandemisinin Turizm Sektörüne Etkileri: Ulusal ve Uluslararası Yazına Yönelik İçerik Analizi, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5, (Özel Sayı), 55-72.
- Kutay, N. & Tektüfekçi, F. (2021). Covid-19 Salgın Sürecinde Borsa İstanbul Turizm Endeksi İşletmeleri Finansal Tabloları ve Bağımsız Denetçi Raporları Üzerinde Etkinin Bütüncül Yaklaşımla İncelenmesi. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5, (Özel Sayı), 73-97.
- Macit, A. & Macit, D. (2020). Türk Sivil Havacılık Sektöründe Covid-19 Pandemisinin Yönetimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-116.

Macit, D. (2021). Covid-19 Pandemisi ve Ulaştırma Sektörü: Afrika Kıtasında Alınan Önlemlerin İncelenmesi ve İyileştirme Önerileri. (Editörler: Hno, H. F., Bozkurt, Ö., Soufiane, S. A.). 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, 1212-1226.

MAXQDA Learning. (2020). Use MAXQDA for Any Type of Qualitative Research Including but not Limited to Grounded Theory, Literature Reviews, Exploratory Market Research, Qualitative Text Analyses and Mixed Methods Approaches. <https://www.maxqda.com/what-is-maxqda#>, E.T.: 07.05.2022.

Monhanty, P., Hassan, A. & Ekis, E. (2020). Augmented Reality for Relaunching Tourism Post-Covid-19: Socially Distant, Virtually Connected. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 12(6), 753-760.

Mutu, O. (2022). Covid-19 Salgını Sonrası Turizm İşletmelerinin Gastronomi Turizmi Etkinliklerine Katılma Niyeti: Silivri İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Nasibov, V. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Turistlerin Seyahat Risk Algısının ve Turizm Motivasyonlarının Araştırılması: Azerbaycan Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Okat, Ç., Bahçeci, V. & Ocak, E. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Neden Olduğu Krizin Yiyecek İçecek İşletmeleri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 4(2), 201-218.

Oran, İ. B. (2020). Covid-19'un Uluslararası Turizm Üzerinde Diğer Krizlerden Farklı Etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 807-826.

Özaltın Türker, G. & Ertürk, N. (2020). Covid-19'un Konaklama İşletmelerine Etkileri: Yöneticiler Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89-101.

Özaltın Türker, G. (2020). Covid-19 Salgını Turizm Sektörünü Nasıl Etkiler? Turizm Akademisyenleri Perspektifinden Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 207-224.

Özcan, M. (2021). Covid-19 Pandemisinin Turizm ve Ulaştırma İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (Pandemi Özel Sayısı)*, 11(17), 3542-3567.

Özçalık, S. G. & Eren, B. S. (2022). Covid-19 (Koronavirüs) Pandemisinin Turizm Endeksleri Üzerindeki Etkisi: Bir Olay Çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 136-150.

Özçoban, E. (2020). Koronavirüs'ün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'nin Kırsal Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Analiz. *Turkish Studies*, 15(4), 853-866.

Özdemir Altınay, M. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Alınan Önlemlerle Turizm: Muhtemel Senaryolar. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(2), 222-238.

Özdemir Güzel, S. (2021). Beş Yıldızlı Otel Çalışanlarının Covid-19 Sürecini Değerlendirmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1018-1033.

Özdemir, F., Eryılmaz, G. & Gül, K. A. (2021). Turizm Alanında Covid-19 Pandemisiyle İlgili Yayımlanmış Makalelerin İçerik Bakımından Değerlendirilmesi. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 177-191.

Özdemir, O. & Akçakanat, Ö. (2021). Covid-19 Pandemisinin Turizm ve Havayolu Sektörlerine Mali Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi-Financial Analysis*, 31(165), 89-120.

Özel, G. & Yıldız, F. (2021). Covid-19 Sonrası Dışarıda Yemek Yeme Alışkanlıklarının Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 953-972.

Özel, G., İnak, A. & Özel C. (2021). Konaklama İşletmelerinde Covid-19 Sonrası Uygulanan Sağlık ve Güvenlik Uygulamalarının Örgüte Uyum ve İşgören Performansı Üzerine Etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1652-1669.

Özer, S. & Okat, Ç. (2021). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Günlerinde Bireylerin Yeme Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 84-102.

Özkan, Ç. & Yeşildağ, B. (2021). Covid-19 Salgınının Turist Rehberliği Mesleği Üzerine Etkileri: Çanakkale Rehberler Odası Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1603-1615.

- Özşahin Koç, F. (2021). Kilit Denetim Konuları: BİST'te İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Covid-19 Öncesi ve Sonrası Denetim Raporlarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 36-45.
- Öztürk, İ. & Tankuş, E. (2020). Covid-19'un Potansiyel Turist Profili Oluşturan Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 103-121.
- Sandıkçı, M. & Çoban, E. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Menülerde Meydana Getirdiği Değişikliklerin İncelenmesi: Afyonkarahisar İli Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 1741-1757.
- Sarkhanov, T. & Tutar, H. (2021). Covid-19 Pandemisi ve Azerbaycan Turizmi: Sektör Temsilcisi Görüşlerinin İncelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1), 7-18.
- Sarman, A. & Sarman, E. (2021). Covid-19 Pandemisinin Sağlık Turizmi Üzerindeki Etkisi. *Journal of Applied Tourism Research*, 2(2), 117-124.
- Sertkaya, B. & Baş, S. (2021). Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 147-167.
- Sezen Doğancı, O. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Turizm Destekleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2808-2820.
- Silik, C. E., Ilgaz, B. & Dünder, Y. (2020). Covid-19 Sonrası Turist Davranışlarının Kuşak Farklılıkları Açısından Çoklu Uyum Analizi (MCA) ile Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(10), 341-372.
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 169-185.
- Sürme, M. (2020). *Turizm ve Kovid-19*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Şengel, Ü. & Erkan, M. K. (2021). Financial Policies of European Union Countries Regarding the Tourism Industry in Covid-19 Process. *İşletme Araştırmaları Dergisi-Journal of Business Research-Turk*, 13(1), 123-135.
- Şermet, T. (2021). Covid-19 Pandemisinin Müşteri Deneyimi Üzerine Etkisi: Turistlerin Bakış Açısından Otel İşletmeleri Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne*.
- Şevkli, B. (2021). Covid-19 Sürecinde Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Yiyecek-İçecek İşletmelerine Gitme Niyetinde Kaygı Bozukluğunun Moderatör Rolü. *Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu*.
- Tan, M. (2021). Covid-19 Pandemisi'nin Yiyecek İçecek İşletmelerine Olan Etkilerinin İşletme Sahipleri ve Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi: İstanbul Beyoğlu Örneği. *Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, İstanbul*.
- Tanrıkulu, M. (2020). Covid-19 Gölgesinde Türkiye'de Holistik Turizm ve Kültüre Dönüş. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 406-417.
- Tekin, Y. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Turizm Eğitiminde Yenilikçi Uygulamalar. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(9), 876-888.
- Tengilimoğlu, D. (2021). Pandemiye Sağlık Turizmi Yönetimi. *Sağlık Turizmi Aracı Kuruluşlarının Teknik Kapasitesinin Geliştirilmesi Eğitimi*. 1-61.
- Tiwari, P., Seraphin, H. & Chowdhary, N. R. (2021). Impacts of Covid-19 on Tourism Education: Analysis and Perspectives. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*. 21(4), 313-338.
- Toker, A. (2021). Covid-19 Salgınının Turizm Medyasındaki Temsili: Turizm Gazetesi Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(46-1), UTK 2021 Turizm Özel Sayısı, 1487-1500.
- Toktaş, Y. (2021). Covid-19 Sürecinde Kriz Yönetimi: Türkiye'de Turizm İşletmelerine Yönelik Düzenlemeler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 157-180.
- Turak, G. (2021). Salgın Hastalıkların Turistik Satın Alma Kararlarına Etkisi: Covid-19 Pandemisine İlişkin Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale*.
- Tükel, Y. (2021). Covid-19 Sürecinde Rekreatif Faaliyetlere Katılan Bireylerin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1), 91-104.

- Türk, E. & Oktay, K. (2021). Potansiyel Turist Adaylarının Covid-19 Risk Algısının Temassız (Untact) Turizme Yönelik Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi. Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(2), 160-174.
- Türker, A. & Karaca, K. Ç. (2020). Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Salgını Sonrası Turizm ve Turist Rehberliği. Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi, 1(1), 1-19.
- Türkseven, Y. Ç. & Koşan, L. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Getiri Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama. Journal of Humanities and Tourism Research, 11 (4), 738-755.
- Türksoy, S. S. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm ile Bütünleşmiş İkincil Konutlar: Çeşme İlçesine İlişkin Bir Değerlendirme. Journal of New Tourism Trends, 2(2), 138-150.
- Uğur, İ. & Apak, Ö. C. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinin Kültür Turizmi Destinasyonları Arz Yapıları Üzerine Etkisi: Safranbolu Örneği. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1), 5-19.
- Umur, M. & Akçay, S. (2021). Covid-19 Pandemisi ile İlgili Turizm Alanında Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). MTCOON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 580-592.
- Urfa, A. M., Can, E. & Yüceoş N. (2021). Covid-19 Salgını Bağlamında Türkiye’de Turizm Sektörünün Swot Analizi. Journal of Travel and Tourism Research, 18, 22-50.
- Üner, T. (2021). Covid-19 Döneminde Turizm Yazınında Rekreasyon Çalışmalarının Sistematik Derleme Yöntemi ile İncelenmesi. International Journal of Contemporary Tourism Research, 5, (Özel Sayı), 178-190.
- Üngüren, E. & Yıldız, M. (2021). Covid-19 Korkusu ve Tükenmişlik İlişkisinde Psikolojik Dayanıklılığın Moderatör Rolü: Turizm Sektörü Çalışanları Üzerinde Ampirik Bir Çalışma. (Editörler: Çobanoğlu, C., Günlü Küçükaltan, E., Tuna, M., Başoda, A., Doğan, S.). MTCOON 2021 2. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı - 2nd Conference on Managing Tourism Across Continents Tam Metin Bildiriler Kitabı, 741-752.
- Ünver, S. (2021). Pandemi Sürecinin Havayolu İşletmelerinde Görev Yapan Kabin Memurlarının İşgören Devir Hızına Etkisi: Türkiye ve Avrupa Hava Sahası Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Aydın Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Yaba, M. & Koç, H. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Basında Yer Alan Turizm Haberlerinin Değerlendirilmesi. Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1), 1-12.
- Yavuz, İ. S. (2022). Türkiye’de Turizm Sektörünün Daralmasının Makroekonomik Etkileri: Covid-19 Pandemisi Üzerine Bir Değerlendirme. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 8(1), 80-93.
- Yazıcı Ayyıldız, A. (2020). COVID-19 Salgın Döneminde Otellerin Pazarlama Stratejileri: Kuşadası Örneği. Business & Management Studies: An International Journal, 8(3), 3328-3358.
- Yeh, S. S. (2021). Tourism Recovery Strategy Against Covid-19 Pandemic. Tourism Recreation Research. 46(2), 188-194.
- Yenişehirlioğlu, E. & Salha, H. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmüne Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 355-369.
- Yeşilyurt, B. & Kurnaz, A. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Restoran Sektöründe Yeni Bir Uygulama: Bulut Mutfaklar. Turizm ve Araştırma Dergisi, 10(2), 47-62.
- Yıldırım Uğurlu, Ö. (2022). Covid-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Yüksek, G. & Kalyoncu, M. (2021). Covid-19 Küresel Salgınının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri. Journal of Gastronomy Hospitality and Travel, 4(1), 85-101.
- Zengin, B. & Turan, O. (2021). Covid-19 Sürecinde Konaklama İşletmeleri İçin Dijital Pazarlamanın Önemi Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği. Journal of New Tourism Trends, 2(1), 17-34.
- Zoğal, V. & Emekli, G. (2020). The Changing Meanings of Second Homes During Covid-19 Pandemic in Turkey. International Journal of Geography and Geography Education, 42, 168-181.

Subject Area
Business Administration

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1789-1801

Arrival
09 April 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62346

Article Serial Number
22

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/sss.62346>

How to Cite This Article

Çiğerci, E. (2022).
"Hizmet İşletmelerinde
Çalışan Yetkinliği
Müşteri Memnuniyetini
Artırır mı?" International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:98;
pp:1789-1801

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Hizmet İşletmelerinde Çalışan Yetkinliği Müşteri Memnuniyetini Artırır mı?

Does Employee Competence In Service Businesses Increase Customer Satisfaction?

Esra ÇİĞERCİ¹

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bayat MYO, Yönetim Ve Organizasyon Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye

ÖZET

Günümüzde organizasyonlar müşteri istek ve ihtiyaçlarının hızla değiştiği dinamik ve rekabet yoğun pazarlarda faaliyet göstermektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler her ne kadar insan kaynağına duyulan ihtiyacı azaltmakta olsa da, organizasyonları başarıya ya da başarısızlığa götüren en önemli öge hatta sermaye insan gücüdür.

Bir işletmenin insan kaynaklarının niteliği, o işletmenin fark yaratma, yenilik yapma ve dolayısıyla rekabet edebilmede en önemli unsurudur. Bunun farkında olan işletmeler kariyer yönetimi, yetenek yönetimi, yetkinlik yönetimi gibi kavramlara daha çok önem vermeye başlamıştır. Çağımızda rekabet edebilmek için, insan gücünün önemini kavramış, yeniliklere açık ve yaratıcı işletmelere ihtiyaç vardır. Bunun için en önemli görev hiç kuşkusuz yönetime düşmektedir. Yani diyebiliriz ki yetkin bir insan kaynağı yapısına sahip olabilmek için öncelikle yetkin bir yönetime ihtiyaç vardır.

Modern pazarlamanın gereği müşteri odaklı hareket etmek durumunda olan örgütler, her daim yetkin çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. Yetkin çalışanlara sahip olabilmek için ise örgütlerin bunu birer kurum kültürüne dönüştürerek öncelikle memnun çalışanlara sahip olması gerekir. Bir başka deyişle memnun müşteriler yaratmanın yolu genellikle memnun çalışanlardan geçmektedir. Memnun çalışanlara sahip olmak ise onlara gerekli gücü kazandırarak yetkin hale getirmekle mümkün olacaktır.

Akademik çalışmalar incelendiğinde yetkinlik kavramının genellikle çalışan memnuniyeti ve işletme performansı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Çalışan yetkinliği ile müşteri memnuniyeti ilişkisini araştıran çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla çalışmanın kaynak niteliği oluşturarak sonraki çalışmalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada; hizmet sektöründe çalışanların yetkinliklerinin müşteri memnuniyetine olan etkisi kuramsal yaklaşımla ele alınmış ve literatür taramasıyla açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yetkinlik, Çalışan Yetkinliği, Müşteri Memnuniyeti

ABSTRACT

Today, organizations operate in dynamic and competitive markets where customer demands and needs change rapidly. Although the technological developments experienced reduce the need for human resources, the most important element that leads organizations to success or failure is even capital manpower. The quality of the human resources of an enterprise is the most important element of that enterprise in making a difference, innovating and therefore in being able to compete. Being aware of this, businesses have started to give more importance to concepts such as career management, talent management, and competence management. In order to compete in our age, there is a need for innovative and creative businesses that understand the importance of human power. The most important task for this is undoubtedly the administration. In other words, we can say that in order to have a competent human resource structure, first of all, a competent management is needed.

Organizations that have to act customer-oriented as a requirement of modern marketing always need competent employees. In order to have competent employees, organizations must first have satisfied employees by transforming this into a corporate culture. In other words, the way to create satisfied customers is usually through satisfied employees. Having satisfied employees will be possible by giving them the necessary power and making them competent.

When academic studies are examined, it is seen that the concept of competence is generally associated with employee satisfaction and business performance. Studies investigating the relationship between employee competence and customer satisfaction are scarcely any. Therefore, it is thought that the study will constitute a source quality and will guide the future studies. In this study; The effect of the competencies of the employees in the service sector on customer satisfaction is discussed with a theoretical approach and explained with a literature review.

Key Words: Competence, Employee Competency, Customer Satisfaction

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile beraber bilgi çağında yaşanan değişim hızı işletmeleri rekabette zora sokmaktadır. İşletmelerin bu değişime ayak uydurabilmeleri ve rekabet edebilmeleri için araştırmacı, yenilikçi ve yaratıcı olmaları gerekmektedir.

Bir işletmenin başarı veya başarısızlığı üzerinde direkt etkili olan en önemli faktör insan gücü olarak tanımlanır. İnsan gücüne olan bağlılığın çok net olması, kurumları çalışan yetkinliklerinin ne düzeyde olduğu veya yeterli olup olmadığı açısından araştırmalara yöneltmiştir.

Artık şirketlerde performansın yüksek seviyelere çıkartılabilmesi için yetkinlik bazlı insan kaynakları uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır.

İşletmelerin varlık nedeni kar maksimizasyonu için müşteri memnuniyeti, müşterilerin memnun olabilmesi için ise düzgün işleyen süreçlerin oluşturulması gerekmektedir. Bütün bunların yapılabilmesi ise yetkin çalışanlar seçmek

ve çalışanları eğitmek ile olabilir. Bu açıdan bakıldığında yetkinlikler özellikle de hizmet sektörü için kritik bir başarı faktörüdür.

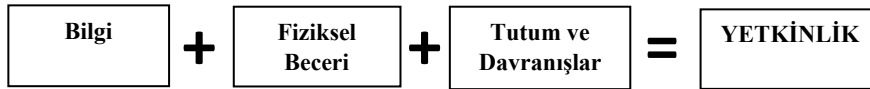
Bu duruma bir örnek olarak yine akıllı cep telefonlarını verebiliriz. Günümüzde hemen hemen her bireyin elinde akıllı cep telefonları mevcuttur ve bu telefonlar ile çok kolay olarak video veya fotoğraf çekimi yapılabilmektedir. Kullanıcı olan herkes belli bir düzeyde fotoğraf çekebilir ancak uygun açı ve zamanlama ile çekim kalitesi yakalanması herkesin değil ancak belli bir yetkinlikte olan kişilerin yapabileceği bir iştir. Burada teknoloji bireylere yardımcı olarak fotoğraf çekim için gerekli olan teknolojik kaynağı sunmuştur ancak bu kaynağı doğru şekilde kullanabilmek yetkin insanlar tarafından mümkündür. Yetkinlikler; bir işin mükemmel düzeyde yapılabilmesi için gerekli olan özellikler bütünüdürler.

Çalışanların sahip olması gerekli olan genel yetkinlikler var olduğu gibi, yapılan işe göre spesifik yetkinlikler de gereklidir. Artık, organizasyonların başarısı, “yetkin” insan kaynağına sahip olabilmeleri ile ölçülmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde genel olarak işletmelerde insan gücüne olan ihtiyaç azalsa da, insanlarla etkileşimin yoğun olduğu hizmet sektöründe her daim insan kaynağı önemli olacaktır. Diğer taraftan teknolojik yeniliklerin kısa sürede taklit edilebilir nitelikte olmasına karşın; işletmelerin işe uygun olan yetkinliklere sahip nitelikli personeli bünyesinde çalıştırması kolayca taklit edilemeyecek bir değer oluşturur. Bu açıdan otel işletmeleri gibi hizmet sektöründe en önemli rekabet silahı kalifiye ve yetkin çalışanlar olacaktır.

Organizasyonlar içinde “insan” en önemli ve taklit edilmesi zor olan değerdir. İşletmeler çalışanlarında görmek istedikleri yetkinlikleri kazandırmak üzere çalışanlarına çeşitli eğitimler düzenlemekte ve çalışanlarına yatırımlar yapmaktadır. Yetkin olan insan kaynağı rakip işletmeler arasında fark yaratacak ve öne geçirecek olan unsurdur.

2. YETKİNLİK NEDİR?

Birçok kaynakta ‘yetkinlik’, ‘mükemmel performansın elde edilmesinde ayırt edici bilgi, beceri ve tutumları kapsayan gözlemlenebilir davranışlar’ olarak tanımlanmaktadır. Daha ayrıntılı olan başka bir tanımda ise: *Yetkinlik; ‘kişinin görevindeki performansı ile ilgili, kişinin işteki rolü ve sorumluluklarının etkileyen, standartlar vasıtası ile ölçülebilen, eğitim ve geliştirme aracılığıyla geliştirilebilen bilgi, beceri ve özellik gruplarıdır’* (Biçer, Düztepe, 2003: 13-14).

Şekil 1: Yetkinlik Kavramı

Yetkinliklerin geçmişte farklı yöntemler kullanılarak incelenmişlerdir. İlk olarak eğitim alanında; eğitimci ile öğrenci arasındaki davranışları tanımlayabilmek için kullanılmıştır. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarla, Yönetim ve İnsan Kaynakları alanında da yoğun şekilde kullanım alanı bulmuştur. Her alanda farklı bakış açıları ile yapılan tanımlamalardan bir kaç örnek aşağıda verilmiştir.

Yetkinlikler belli bir görevde çalışanın gösterdiği ve başarılı olmasına yarayan beceri, bilgi, bireysel karakter ve kabiliyet özelliklerinin birleşimidir (Güner, 2005).

Psikologlar da yetkinlik kavramı üzerinde ilgilenmiş ve çalışanların yeteneklerini ölçmek ve gözlemlenen davranışların insanların kendi özellikleri ile birlikte kapasitelerini de ne derecede yansıttığını bulmaya çabalamışlardır.

Yönetim alanındaki uzmanlar, çalışanların performanslarını arttırmak ve kurumun amaçlarına en iyi biçimde nasıl ulaşılacağını göstermek amacıyla yetkinliklerden faydalanmış ve halen yararlanmaktadırlar.

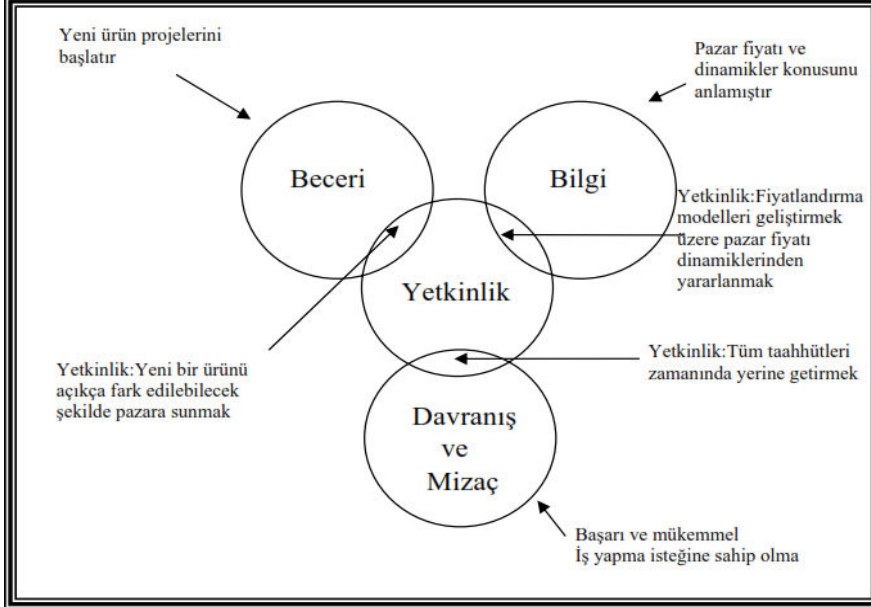
Eğitim alanında yetkinlikler, bütün eğitim tasarımı ve değerlendirme süreçlerinde hareket noktası olarak görülmüştür. Daha geniş çerçevede, iş hayatı ile okul hayatı arasındaki ilişkinin kurulmasında ve öğrencilere gelecekte görev alacakları alanla gerekli olan ilgili becerilerin kazandırılması ve geliştirilmesi esnasında yardımda bulunmuştur.

Yetkinlik kavramı literatürde farklı farklı şekillerde tanımlansa da yapılan tanımlarda bir kaç ortak nokta ve kavram olduğu görülür;

- ✓ Gözlemlenebilir Davranışlar: Bir yardımcı araç olarak kullanılabilmesi için yetkinliklerin ölçülebilmesi, ölçülebilmesi için ise gözlemlenebilir olması gerekmektedir. Bu sebeple tüm yetkinlik tanımları gözlemlenebilir davranışlar üstüne kurulmuştur.

- ✓ Bilgi, Beceri ve Tutumlar: Bilgi (neyin nasıl yapılacağını bilme), beceri (yapabilme yeteneği) ve tutum (yapmaya istekli olma ve seçme) yetkinlikleri oluşturan bileşenler şeklinde de bilinmektedir.

Bilgi: Belli bir konu üzerinde yetkin sayılabilmek için ilk gereklilik konu hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmak olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, “takım çalışması” konusunda yetkin olmayı isteyen bir kişinin ilk önce takım çalışmasının özellikleri, önemi ve faydaları gibi konular hakkında bilgili olması gereklidir. Gerekli olan bilgi tecrübe yoluyla ya da eğitim ve gelişim vasıtası ile kazanılabilir.

Şekil 2: Yetkinlik Bileşenleri

Kaynak: S.C Schoonever, “Competency Based System”, 2001, [www.shoonover.com/Resource center/QA.htm](http://www.shoonover.com/Resource%20center/QA.htm)

Beceri: Bir işi iyi yapabilme yetisidir. Bir konu hakkında becerikli olabilmek için o konuda yetenekli olmak gerekmektedir. Bu yetenek kişide doğuştan var olabileceği gibi, sonradan öğrenmeyle de geliştirilebilir. Sonradan geliştirilen becerilerde tecrübe ve deneyimin payı büyüktür. Bilgi genelde eğitim vasıtası ile kazanılırken, beceri; tecrübe ederek, kısaca farklı deneyimler ile elde edilir ve geliştirilir.

Tutum: İnsanın belirli şahıs, kuruluş ve objelerle alakalı olarak aklında oluşturduğu düzenlenmiş bir düşünce ve inanç sistemidir. Çalışanın belli bir konuyla alakalı olan tutumu, o konu üzerindeki davranışını etkileyen önemli bir öğedir. Örnek vermek gerekirse, çalışanın takım çalışması hakkında gerekli bilgiye ve tecrübeye sahip olması ve konu üzerinde beceri kazanmış olması, takım çalışması için yetkinleşmesi için yeterli olmayabilir. Çünkü takım çalışması hakkında bilgi ve becerisini gözlemlenebilen davranışlara dönüştürmesi gerekmektedir. Bunun için de ön plana çıkan konu takım çalışması hakkındaki tutumdur.

Yetkinlikler aynı zamanda çalışanların yeteneklerini organizasyon içinde değer üretecek veya değere katkısı olacak biçimde kullanabilme becerileri olarak kabul edilir. Yetkinlikler, mükemmel performansın ortaya çıkmasını sağlayan davranışları ve tavırları içerirler. Bu sebeple, yetkinlik kavramını ele alırsak, sadece bilginin değil, bilginin başarıyı yakalatacak biçimde uygulanmasını sağlayan davranışlarıdır. Benzer şekilde başarılı olabilmek için becerilerin nasıl kullanılacakları önem kazanır (Acar, 2000: 51).

Yetkinlikler insan kaynakları uygulamalarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Seçme ve yerleştirme başta olmak üzere, ücret ve ödüllendirme, performans değerlendirme, kariyer yönetimi gibi fonksiyonlarda kullanılmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir iş mülakatı esnasında, sadece adayın iş bilgisi yanında geçmişte tecrübe ettiği iş deneyimleri de önem arz eder. Özellikle adayın bazı anlarda ne şekilde davrandığını göstermesi bakımından bu alanda veri toplanması önemlidir. Adayın daha önceki davranışları genellikle gelecekteki benzer konularda nasıl davranış sergileyeceğini gösterir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yetkinlik kavramı uzun yıllardır popülaritesini arttırmaktadır. Literatürdeki tanımlar incelendiğinde yetkinlik kavramının benzer farklı tanımlarla karışabildiği görülmektedir. Mesela bir kaynakta “yetkinlik” ‘kişinin gösterdiği davranışlar’ şeklinde tanımlanırken başka bir kaynakta ‘kişilerin performansındaki minimum beklenen standart’ olarak tanımlanabilmektedir. Bu tarz tanımlar incelendiğinde aslında “yetkinlik” ve “yeterlilik” kavramlarının birbirleri ile karıştırıldığı anlaşılır. Her iki tanımda belli bir performans göstergesi olmakla beraber gerçekte farklı

kavramlardır. Yetkinlik kavramı daha çok davranışlar ile ilgili iken, yeterlilik kavramı ise beklenen belli standartlar ile ilgilidir.

Genellikle, özel sektör firmalarında yetkinlik modelinin kullanımı daha yaygın olarak kullanılıyor iken, kamu sektörü firmalarında yeterlilik modeli kullanımı daha sıklıkla görülmektedir (Hoffmann, 1999; 275). Yeterlilikler daha çok bilgiyi kapsarken, yetkinlikler bilgiyi etkin kullanabilmeyi ve uygulamayı kapsamaktadır.

Kritik vaka yönetimi ve genellikle 1950'lerde kullanılmış olan davranışsal rating ölçekleri yetkinlikler için lazım olan alt yapıları oluşturmaktadır. Organize olarak ilk yetkinlik kavramı, R. White (1959) ve D. McClelland (1973-1976) yapmış olduğu çalışmalarda gündeme gelmiştir. White; yetkinlik kavramının bireylere ait bir aktör olarak ele alınması gerekliliğini ortaya atarak gerçekleştirdiği çalışmada; insan açısından yetkinliğin çok yönlü bir eğilimi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hızla kavramsallaşan yetkinlik kavramı zaman zarfı içerisinde daha çok İnsan Kaynakları Yönetiminde ve İşletme Bilimi açısından ele alınmaya başlanmıştır. Bu açıdan ilk önemli çalışmayı Dünya bilimine katan ve diğer akademik çalışmalara rehber olacak çalışma, McClelland'ın 1973'te yayımladığı "Testing for Competence Rather Than Intelligence" (Zekâ Yerine Yetkinliği Ölçmek) adlı makalesidir. David Mc Clelland yaptığı çalışmalar sonucu altı başlık altında yirmi yetkinlik belirlemiştir. Bunlar (Ünsar, 2009:46):

- ✓ Başarı yetkinlikleri (başarı motivasyonu, geliştirme çabası, kalite ve düzen kaygısı).
- ✓ Yardım ve Hizmet Yetkinlikleri (empati, müşteri odaklılık).
- ✓ Etki yetkinlikleri (etki yetkinliği, örgütsel duyarlılık, ilişki kurma yetkinliği).
- ✓ Yönetimsel yetkinlikler (başkalarını geliştirme, direktif verme, takım çalışması ve işbirliği, takım liderliği).
- ✓ Uygun düşünme ve problem çözme yetkinlikleri (analitik düşünme, kavramsal düşünme, teknik uzmanlık ve bilgilenme çabası yetkinliği).
- ✓ Kişisel etkinlik yetkinlikleri (kontrollülük, özgüven, örgüte bağlılık, esneklik).

McClelland yetkinlikler ile alakalı olan teori ve uygulamalar üzerine sonraları da çalışmış ve geliştirmiştir. İç güdüleri temsil eden davranışların yetkinlikler ile alakalı olduğunu ve performansı mükemmel olan çalışanları, performansı daha az olan çalışanlardan ayırdığını belirtmiştir.

Aynı zamanda farklı çalışma ortamlarında başarılı performans gösteren çalışanlar için gerekli olan yetkinlikleri belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntem bulmuştur.

Klemp (1982), Boyatzis (1982) ve Spencer (1993) gibi diğer uzmanlar McClelland'ın yapmış olduğu temel çalışmasını, farklı çalışanlara uyarlamak ve başarı kriterleri oluşturmak için genişletmişlerdir.

Yetkinlikler konusunu incelemiş olan en kapsamlı çalışma ise Boyatzis'in (1982) "The Competent Manager" (Yetkin Yönetici) adlı kitabının yayınlanması ile olmuştur. Boyatzis, geliştirmiş olduğu yetkinlik modelinde yer alan yetkinliklerin, yönetimsel düzeyler ile olan ilişkisini incelemiştir. Tüm farklı düzeyler için ayrı bir model geliştirmemiş fakat modelinde kullandığı yönetimsel yetkinliklerin yönetimsel düzeylerdeki dağılımlarını açıklamaya çalışmıştır.

Boyatzis'in (1982) yönetimsel yetkinlikleri; astları yönlendirme, insan kaynakları, liderlik, amaç ve eylem ve diğerleri üstünde odaklanmak üzere beş farklı küme altında toplamış 21 adet yetkinlikten oluşmaktadır.

Spencer ve Spencer (1993) ise yetkinliklere uygun genel bir yetkinlik modeli oluşturma çalışması yapmışlar ve tanımlamış oldukları toplam 18 farklı yetkinliği altı küme altında tekrar gruplandırmışlardır. Bunlar;

- ✓ 'yardım ve hizmet odaklı olma'
- ✓ 'başarı ve eylem'
- ✓ 'kişisel etkililik'
- ✓ 'etki ve etkileme'
- ✓ 'yönetimsel beceriler'
- ✓ 'kavramsal beceriler'

Robertson vd. ise 1999'da yapmış olduğu çalışmada yetkinlikleri beş farklı faktör altında gruplamıştır:

- ✓ 'eylem'

- ✓ ‘esneklik ve duyarlılık’
- ✓ ‘motivasyon ve yaratıcılık’
- ✓ ‘İletişim ve liderlik’
- ✓ ‘özelleştirme ve analiz’

Cheng, 2003 yılında yapmış olduğu çalışmalarında çok boyutlu olan bir “*yetkinlik modeli*” geliştirmiş ve yetkinlikleri 3 farklı grup altında tanımlayarak iş odaklı yetkinlikler, kişi odaklı yetkinlikler ve rol odaklı yetkinlikler üzerinde çalışmıştır.

Literatürde yer alan örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yönetmel düzeyler açısından yönetmel yetkinlikler üzerine yapılmış olan çalışmalar literatürde oldukça azdır. Örneğin; Scullen çalışmasında sekiz bileşenden oluşan yönetmel yetkinlik modeli oluşturmuştur. Bunlar;

- ✓ kişilerarası ilişkiler
- ✓ liderlik,
- ✓ iletişim,
- ✓ kişisel uyum,
- ✓ motivasyon ve sözleşme,
- ✓ mesleki-teknik bilgi ve
- ✓ kavramsal beceriler bileşenleridir.

Levenson vd. 2006 yılında yapmış olduğu çalışmalarda yönetmel yetkinlikleri 1-) teknik, 2-) genel yönetim 3-) liderlik yetkinlikleri olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Russel (2000) ise, yönetmel yetkinlikleri üç grup altında toplamış ve bunları;

- ✓ teknik yetkinlikler,
- ✓ kavramsal yetkinlikler
- ✓ kişilerarası yetkinlikler şeklinde tanımlamıştır.

Söz konusu kişisel yetkinlikleri etkileyen dışsal ve içsel 2 faktör mevcuttur. Bunlar (Reşitoğlu, 2011:19) :

- ✓ Dışsal Faktörler (işin kendisi, işin karmaşıklığı, işin fiziksel çevresi işin sosyal çevresi)
- ✓ İçsel Faktörler (yetenek anlayışı, genel sağlık durumu, kişilik özellikleri, duygu durumu)

Bu faktörlerin işteki mevcudiyeti veya eksikliği çalışanların yetkinliklerini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Önemli olan yöneticilerin adı geçen faktörleri kontrol altına alarak ve yönlendirerek çalışanların yetkinliklerini üst derecede sergileyebilecekleri ortamı oluşturmalarıdır.

4. YETKİNLİKLERİN ÖNEMİ ve YARARLARI

İnsan gücünün ve yeteneklerini önemi günümüz şirketleri için rekabet şartları ve küresel ekonomi faktörlerini de düşündüğümüzde eskiye göre çok daha oneli duruma gelmiştir. Öyle ki üretilen ürünlerin kaliteleri ve küresel ekonomi etkisi ile de maliyetler birbirlerine çok yakın duruma gelmiştir. Maliyet ve ürün kaliteleri arasında farkın kapanması şirketleri daha rekabetçi bir yapıda varlıklarını sürdürebilmeleri için farklı alanlarda gelişime zorunlu hale getirmiştir.

Bu değişimin ilk örnekleri örgütsel yapılarda görülmektedir, artık şirketler klasik dikey bürokratik yapılardan yatay ve katılımcı yönetim anlayışlarına geçmeye başlamışlardır.

İkinci değişim ise ürün ve üretim odaklılık anlayışından uzaklaşıp müşteri memnuniyetinin ön plana çıkmış olmasıdır. Günümüz rekabet ortamında müşteriyi iyi dinleyen ve müşterilerinin isteklerini tam anlamıyla yerine getirebilen şirketler ayakta kalabileceklerdir.

Nitelikli personel kaynağı şirketlerin rekabette öne çıkabilmelerinde en önemli faktör olarak tanımlanmaktadır. Daha nitelikli ve yetenekli personele sahip şirketler rekabette öne geçebileceklerinin farkına varmışlardır. Bu sebeple kurumların işe odaklanmanın yanında, çalışanlara ve çalışan yetkinliklerine doğru ilgilerinin arttığı görülmektedir. İş bazlı yaklaşımdan yetkinliklerin bazlı yaklaşıma doğru olan bu değişimde, tüm fonksiyonlarda ve

sistemlerde değişim gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu ise çalışanların kariyer yönetimine daha çok önem vermekle mümkündür.

Şirketlerin yönetim anlayışındaki değişimler ile beraber çalışanların da kurumlardan beklentileri değişime uğramıştır. Artık, alışanlar sadece maaş değil bunun yanında eğitim, kariyer fırsatları, kendini geliştirme gibi fırsatlar da sunulmasını beklemektedirler. Bir başka deyişle çalışanlar, örgütün kendisini güçlendirerek yetkin kılmasını beklemektedir.

Bu gereksinimlerin farkında olan şirketler ise bu tarz kariyer uygulamalarına daha çok önem vermeye başlayıp kalifiye ve nitelikli çalışanlarının şirkete bağlılıklarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde yetkinlik bazı sistemler, insan kaynakları fonksiyonlarının yardımı ile çalışanların yaptığı iş ile bağlılık kurmasını sağlayan ve kurum kültürü olgusunu çalışanların günlük davranışlarına yayan bütünsel bir anlayış oluşturmuştur. Kurumların başarılarının sırrı da bu bütünsellikte gizlidir (Acar, 1999: 20).

Önceleri yalnızca bilgi ve beceri ölçütlerinin olması yeterli görülürken, katılımcı yönetim yaklaşımlarıyla beraber insan kaynağı ile ilgili kararların karmaşıklık seviyesinde artış olmuştur. Artık bilgi ve beceri ölçütlerinin yanında, tutumlar, davranışlar, motivasyon gibi kişisel yönetim unsurların da değerlendirme içine alınması gerekli olmuştur.

Yetkinliklerin kurumlara olan katkılarını ise şöyle özetleyebiliriz (Lucio, Lepsinger, 1999;123):

Performansın Yükselmesi: Yetkinlikler, en iyi performansı belirleyen davranışların üzerine oluşturulduğu için, çalışanlara hedef belirlemek çok daha kolay hale gelmiştir. Böylece alışanların performans düzeylerini artırmıştır.

Bireysel Hedeflerin Kurum Hedefleri ile İlişkilendirilmesi: Yetkinliklerden kurum stratejilerine kadar uzanan yol haritaları vasıtasıyla, çalışanların sergiledikleri davranışlar ve bu davranışların sonucunda oluşan performanslarının, şirketin başarısı üzerindeki sonuçlarını görmelerini sağlamaktadır.

İşçi ve işveren ilişkisinin geliştirilmesi: İşveren tarafının adil ücret ve iş garantisi sözüne karşılık, çalışanların bağlılık ve verimlilik sözünü verdiği sözleşmeler artık geçerliliğini kaybetmektedir. Artık şirketler çalışanlarına emeklerinin karşılığı olarak, eğitim ve becerilerini geliştirme gibi kariyer olanakları sunmaktadır. Bu kurumlar açısından, Yetkinlik Bazlı İnsan Kaynakları uygulamaları, çalışan ihtiyaçlarının ve gerekli olan yetkinliklerin belirlenip geliştirilmesi için önemli bir araçtır.

Başarının ölçütlerindeki değişimler: Çalışanların terfilerini bir nevi “basamak tırmanma” olarak gören geleneksel yaklaşımlarda, istenilen gelişimin ne tür kriterlere göre olacağı net ifade edilememektedir. Yetkinlikler, bir bireyin gelişimi ve performansı için; ölçülebilir ve açık şekilde anlaşılır ölçüt ve göstergeler sunmaktadır.

Sürekli öğrenme kültürü oluşturmaları: Yetkinlikler sayesinde, bireylerin öğrenmeye ve gelişmeye hevesli olduğu sürekli öğrenmeye dayalı bir kültür oluşturulmuştur.

5. YETKİNLİK TÜRLERİ

5.1. Temel Yetkinlikler

Günümüzde temel yetkinlikler, stratejik hedefleri belirleme ve bunlara ulaşma açısından en güçlü silahlar arasındadır. Temel yetkinlikler hem örgüt hem bireyler için kullanılır. Aslında temel yetkinlikler, bir işletmenin rekabet gücünü artırma ve sürdürülebilir rekabet kazanma açısından oldukça önemli bir araç olmaktadır. Çünkü bu yetkinlik tarzı; işe ya da departmana göre değişmeksizin tüm örgüte bütün olarak değer katar.

Örneğin müşteri odaklılık işletmenin stratejik hedefleri içinde yer alıyorsa, müşteri odaklı davranma tüm çalışanlarda aranan temel yetkinliklerden biri olacaktır (Decker vd., 1997). Temel yetkinlikleri işletme bazında güçlendirmek, işletmelere taklit edilemez bir rekabet avantajı sağlar.

Çalışanlar açısından temel yetkinliklere örnek olarak (Erkoç, 2008: 161);

Yeniliğe ve Değişime Açık Olmak,

İnisiyatif Kullanma / Risk Alma,

Proaktif Olma,

Esneklik / Değişen Koşullara Adapte Olma,

Kaynakları Etkin Kullanabilme sıralanabilir.

Üst düzey yöneticiler açısından temel yetkinliklere örnek olarak ise;

Planlama/ Uygulama

Temsil Yeteneği

Vizyonerlik

Takım Yönetimi /Liderlik

Analitik Düşünme

Hızlı ve Doğru Karar Verme sıralanabilir.

5.2. Teknik (Fonksiyonel) Yetkinlikler

Bu yetkinlikler fonksiyonel veya mesleki yetkinlikler diye de isimlendirilmektedir. İşten işe değişen, bireylerden iş ile ilgili yapmaları beklenen standartlar ve temel rollerle ilgili yetkinliklerdir. Sektöre ve iş türüne göre oldukça değişkenlik gösterirler. Teknik yetkinlikler, işin gerektirdiği tüm önemli görevleri, işin yerine getirilebilmesi için şart olan bilgi ve becerileri kapsar. Birtakım fonksiyonel analizlerle geliştirilen bu tür yetkinlikleri, mesleki başarı standartları olarak da kabul edilebiliriz. Teknik yetkinlikler, buldukları fonksiyon içindeki tüm çalışanlar için geçerlidir (Budak, 2016: 62). Her iş, kendine özgü ve farklı niteliklere ve gereklere sahiptir. Örneğin bir otel işletmesinde müşteri hizmetleri departmanındaki bir çalışanın sorun çözme yetkinliği ile endüstriyel bir işletmedeki müşteri hizmetleri çalışanın sorun çözme yetkinliği için gerekli beceri ve davranışlar farklı olacaktır.

Teknik yetkinlikler, departman ve bölüm bazında belirlenir. Örneğin;

- ✓ Finansman Bilgisi
- ✓ Satış Sonrası Teknik Destek Sağlama
- ✓ Müşteri Şikayetlerini Giderme
- ✓ Pazar Araştırması Yapma
- ✓ Müşteri Odaklılık
- ✓ Rekabet Analizi ve Plan Yapma
- ✓ Strateji ve Taktik Geliştirme
- ✓ Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme gibi.

Ancak bu yetkinliklerin her birinin gerektirdiği beceri ve davranışlar sektöre ve iş koluna göre değişkenlik gösterecektir.

5.3. Davranışsal (Kişisel) Yetkinlikler

Bireylerin kişilik özellikleri açısından sahip olduğu, hayatlarına ve iş hayatlarına da yansıttıkları davranış özellikleridir. Doğuştan geldiği ve öğrenilerek kazanıldığına dair iki farklı görüş vardır (Anderson ve Brown, 1998). Duyusal, fiziksel ve bilişsel öz-düzenleme, muhakeme etme, problem çözme, fikir geliştirme, strese dayanıklılık, ilişki kurma, iletişim, liderlik, analitik beceriler ve başarı yönelimli olmak davranışsal yetkinlik örnekleridir. Davranışsal yetkinlikler genel bir çerçevede yaşam becerileri olarak da adlandırılır (Bayraktar, 2018:309). Sektörüne ve iş pozisyonuna göre değişiklik gösterse de çoğu iş için ortak veya benzer davranışsal yetkinlikler beklenmektedir. Dolayısıyla, farklı iş gurupları için ortak davranışsal yetkinlik tanımlanabilirler. İletişim ve ikna, sorun çözme gibi.

Davranışsal yetkinlikler, birebir ilişkilerin önemli olduğu hizmet sektörü için ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle de bazı davranışsal yetkinliklerin, - örneğin, etkili iletişim kurma, müşterilerin isteklerini hızlı anlayabilme, strese karşı dayanıklılık gibi- doğuştan gelen kişilik özellikleri ile ilgili olduğu düşünülürse hizmet sektöründeki çalışan performansına büyük katkısı olacağı düşünülebilir.

5.4. Yönetimsel Yetkinlikler

İşletmelerin yapısı ve türüne göre yönetim düzeylerine göre yöneticilerin yerine getirmesi beklenen sorumluluklar da değişmektedir. Yönetim düzeyleri üst yönetim, orta yönetim ve alt yönetim olarak sınıflandırılır.

Alt yönetim düzeyinde, genellikle teknik bilgi ve sorumluluk ön planda olurken üst yönetim düzeyinde ise işletmenin bütününe ilgilendiren, daha önemli ve kavramsal yetkinlikler daha önemli olmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler sadece önemli ve büyük işleri yapan kişiler değildir. Genel anlamda tüm yöneticilerin görevi stratejik plan yapma ve kaynakları etkin bir şekilde kullanarak işletmenin temel hedeflerine ulaşmasını sağlamaktır.

Ancak bu temel hedeflere ulaşmak için gerekli olan beceriler ve bunların önem derecesi yönetim kademelerine göre değişkenlik göstermektedir. Bir başka deyişle alt düzey yöneticilerden beklenen beceriler ile üst ve orta düzey yöneticilerden beklenene beceriler farklılaşmaktadır. Örneğin üst yönetim için daha çok kavramsal beceriler önem arz ederken alt yönetim için ise daha çok teknik beceriler önem arz etmektedir.

Teknik beceri, örneğin mühendislik bilgisi gibi teknik işlerin yürütülmesinde gerekli olan yöntem ve teknikleri bilme ve kullanmaya yönelik beceridir. Kavramsal beceri ise örgütü bir bütün olarak değerlendirebilme ve örgütü başarıya ulaştıracak stratejiler belirleyebilme becerisidir. Tüm düzeyler için eşit derecede öneme sahip insan ilişkileri (beşeri ilişkiler) becerisi ise tüm çalışanlar ve departmanların koordineli bir şekilde çalışabilmesi için gerekli olan bir beceridir. Analitik düşünme becerisi ve insan ilişkileri becerisinin tüm organizasyon kademelerinde eşit derecede önemli olduğu görülmektedir.

Yönetimsel yetkinliklerin;

- ✓ Olumlu Kişilerarası İlişkiler
- ✓ Yenilikçi Olma
- ✓ Yaratıcı Olma
- ✓ Karar Verme
- ✓ Takım Çalışması
- ✓ Stratejik Düşünme
- ✓ Planlama/Organize Etme
- ✓ Kalite Odaklılık olarak sıralandığı görülmektedir (Sağır, 2006:9).

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta yetkinliklerin “evrensel” olarak inşa edilmesidir, yani herhangi bir örgüt kültüründen bağımsız olarak tüm örgütler için geçerli olabilecek şekilde oluşturulmalıdır. Evrensel yaklaşımı benimseyen araştırmalara bakılırsa; McClelland, yetkinlikleri belirlerken istatistiksel yöntemler kullandığı ve yetkinlikleri, ortalama performanstan ayıran üstün performans davranışları olarak tanımlamıştır. Spencer’lar ise araştırmalarında, standart figürler açısından genel birtakım yetkinlik profilleri oluşturmayı hedefledikleri görülmektedir (Capaldo, Iandoli ve Zollo, 2006: 430). Prahalad ve Hamel ve bazı diğer yazarlar yetkinlikleri kurumsal yetkinlikler olarak görürken, Boyatzis, Burgoyne gibi yazarlar da yetkinlikleri çalışanlar yetkinlikleri olarak ele almışlardır. Temel yetkinlikler genel olarak kişisel yetkinlikler olarak kabul edilirken, yöneticilerin sahip olduğu yetkinlikler ise “yönetimsel yetkinlikler” olarak kabul edilmektedir (Abraham vd, 2001: 842).

Firmaların performansı, genellikle yöneticilerinin sahip oldukları yetkinlikler ve yönetim kalitesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu durum şirketleri son yıllarda yönetim kalitelerini geliştirme üzerine daha çok odaklanmalarına sebep olmuştur. Ünlü Amerikalı akademisyen ve aynı zamanda danışman olan Richard Boyatzis, her yıl bu amaç için yaklaşık 37 milyon dolar harcama yapıldığını ancak yapılan araştırmalarda üstün performans gösteren yönetici oranının henüz yeterli olmadığını (%10–15 arasında) belirtmektedir.

Luthans (1988) ise etkin olma ve başarılı olma arasındaki farktan bahsetmiştir. Etkin yönetici, çalışanlarıyla iletişim içinde, onların memnuniyet ve performanslarından sorumlu, toplam kaliteyi artırmaya çalışan yöneticidir. Buna karşın başarılı yönetici ise terfi eden yöneticidir. Bu iki yönetici profili arasında hedef ve başarı kriterleri açısından farklılıklar vardır. Mesela etkin yönetici; çalışanları güdüleme, onları bilgilendirme ve danışmanlık etme gibi insan kaynakları yönetimi faaliyetleri yani beşeri ilişkiler becerisi üzerine daha çok odaklanır ve uzun dönemli başarılı sonuçlar üretir. Başarılı yönetici ise hedeflerine kısa zamanda ulaşma üzerine odaklanır.

6. MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ

Oliver (1997) memnuniyeti, “müşterilere hizmetin yerine getirilmesi esnasındaki tatmin ya da tatminsizlik düzeyinin derecesi” şeklinde ifade etmiştir. Müşteri memnuniyeti, müşterinin bir ürün veya hizmetten umduğunu ya da beklediğini elde etmenin verdiği iyi hissetme veya hoşnutluğu ifade eden psikolojik bir kavramdır (Pizam ve Ellis, 1999:327). Müşteri, beklentileri ile deneyimlerini kıyasladığında iyi ve tatmin olmuş hissediyorsa memnun olmuş, bir hoşnutsuzluk hissediyorsa memnun olmamış demektir (Reisinger ve Turner, 2003). Müşteri memnuniyeti, evrensel bir değer değildir. Her müşterinin aynı veya benzer hizmetten eşit derecede memnun olması beklenemez. Bu farklılığın temelinde yatan nedenleri anlayabilmek için, müşterilerin ihtiyaç ve istekleri ile beklentilerini etkileyen farklı geçmiş deneyimleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir (Pizam ve Ellis, 1999:328).

Çağdaş pazarlama anlayışı gereği müşterinin memnuniyeti pazarlama faaliyetlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Müşterinin memnuniyeti doğrultusunda stratejiler geliştirmek ve bunları uygulamak ancak müşteri davranışları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmakla mümkün olmaktadır. Artık işletmeler müşterilerini tanımak ve onların istek ve beklentilerine göre ürün ve hizmetleri sunabilmek için müşteri veri ve bilgilerini devamlı takip etmeye başlamışlardır (Eroğlu, 2005:10).

Müşteri memnuniyetini sağlamak için öncelikle işletme ve çalışanlara yönelik çalışmalar yapmamız gerekir. Hizmete yönelik bir kurum kültürü oluşturmak ve işletmenin tüm çalışanlarına, en önemli görevin koşulsuz müşteri memnuniyeti sağlamak olduğu bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca işletmenin mükemmel hizmet ve müşteri memnuniyetine dayalı hizmet vizyonuna sahip olması ve bunun tüm çalışanlarca benimsenmesi önemlidir. Bir başka deyişle, müşteri odaklılık kurum kültürü haline getirilmelidir. Bunlarla birlikte çalışanların eğitimi ve gelişimi oldukça önemli diğer bir konudur. Çalışanların ihtiyaçları doğrultusunda verilecek eğitim ve kazanımlarla çalışanlara mükemmel müşteri memnuniyeti için müşterilere nasıl davranılacağı ve beklentilere ne şekilde karşılık verileceği öğretilir. Bunlara ilaveten iletişimin önemini kavrayarak işletmeler mutlaka müşteri etkileşimine açık olmalı, yaşanan sorunlar varsa yetkililer ulaşılabilmeli ve sorun çözme yeteneğine sahip olmalıdırlar (Şahin ve Şen, 2017:1178).

Müşteri memnuniyetine giden yol çalışan memnuniyetinden geçmektedir. Dolayısıyla işletmeler öncelikle, çalışanlarının ihtiyaçlarını ve beklentilerini iyi analiz etmeli ve bu doğrultuda onlara gerekli kariyer fırsatlarını sunmalıdır. Bu başarıldığı takdirde işini seven yetkin bir insan kaynağına ulaşılarak müşteri memnuniyetini sağlamak kolaylaşacaktır.

7. YETKİNLİK VE MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ

Günümüz işletmeleri açısından en güçlü rekabet silahı olan “müşteri memnuniyeti” kavramıyla ilgili değişik sektör ve iş kollarında sayısız çalışmaya ulaşılabılır. Çalışan yetkinlikleri ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ise nispeten daha azdır. Yapılan bazı çalışmalarda müşteri memnuniyetinin sağlanmasında çalışan yetkinliklerinin önemli bir bileşen olduğu anlaşılmıştır.

Çalışan yetkinlikleri müşteri memnuniyetinin sağlanmasında en önemli bileşenler olmaktadır. (Abu-Elsamen et al., 2011) Bir başka deyişle müşteri taleplerini doğru tanımlamak ve müşteri şikayetlerini kısa zamanda çözüme kavuşturmak ancak yetkin çalışanlar ile başarılabilir. Müşteri istek ve ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayacak düzeyde yetkin çalışanlara sahip olmak ise müşteri memnuniyeti ve müşteriyi elde tutma ile sonuçlanır. (Bove and Johnson, 2000).

Levesque and McDougall (1996) Kanada’daki bankacılık sektöründe müşteri memnuniyeti belirleyicileri üzerine araştırma yapmış ve müşteri memnuniyetini etkileyen pek çok faktörün yanı sıra banka çalışanlarının yetenek ve yetkinlikleri ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Naser et al. (1999), Ürdün’de yer alan İslami bankacılık sektöründe yaptıkları çalışmada, çalışan yetkinliklerinin hizmet teslim sürecinde ve kurum-müşteri etkileşiminde önemli bir role sahip olduğunu bulmuşlardır.

Evanschitzky et al. (2012), Peng and Moghavvemi, (2015), Choudhury (2014), Ngo and Nguyen (2016), Pakur_aret et al. (2019), Aslam et al. (2021) gibi çalışmalar da benzer konularda araştırma yapmışlardır.

Birtakım çalışmalar ise duygusal beceriler, sosyal ve teknik beceriler gibi belirli türdeki yetkinliklerin müşteri memnuniyetinin sağlanmasındaki rolünü araştırmıştır. Giardini and Frese, (2008), duygusal beceri ve yetkinliklerin hizmet sektöründe müşteri memnuniyetinin sağlanmasında kritik bir önemi olduğunu belirtmiştir. Da Camara et al. (2015), çalışanların öz-farkındalık, duygusal dayanıklılık, motivasyon, kişilerarası duyarlılık, etki, sezgisellik, vicdanlılık gibi duygusal ve davranışsal yetkinlik faktörlerinin müşteri memnuniyetinin sağlanmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine yönelik yapılan araştırmaların çoğunda ise bir yetkinlik değişkeni olan “empati” kavramı geniş bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin bankacılık sektöründe yapılan çalışmalarda, müşteri memnuniyetinin sağlanmasında diğer hizmet kalitesi değişkenleriyle beraber empatinin önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Al Karim, 2019; Ali and Raza, 2017; Dawit and Mesfin, 2019; Gajewska et al., 2019; Janahi and Al Mubarak, 2017; Kant and Jaiswal, 2017; Singh, 2020; Titko and Lace, 2010; Vasumathi and Subashini, 2015), Tien et al. 2021)

Guenzi and Pelloni (2004), İtalya’da yaptıkları araştırmada hizmet sektöründe çalışanların kişiler arası ilişki becerisinin müşteri memnuniyeti ve sadakatinin sağlanmasında etkili olduğunu bulmuşlardır (Shanujas and Ramanan, 2021:4,5).

Müşteri Odaklılık Yetkinlik Örneği
Yetkinlik : Müşteri Odaklılık
Tanım : Müşterinin beklentilerine artı değer yaratacak şekilde yanıt vermek, müşteri memnuniyeti sağlamak.
Gösterilmesi Beklenen Davranışlar
İç ve dış müşteriler ile bunların beklentileri konusunda derin bir algılamaya sahip olmak. Müşteri beklentilerini karşılamak için uygun kaynakları harekete geçirmek. Müşteri memnuniyeti konusunda bireysel sorumluluk üstlenmek. Açık ve direkt iletişim becerilerini kullanarak, müşterinin güvenini kazanmak. Müşterileri, kendileri için önemli olan unsurlara en yüksek önceliğin verildiği konusunda ikna etmek.

Şekil 3: Müşteri Odaklılık Yetkinliği

Kaynak: Münire Çiftçi, & Umut Can Öztürk., (2013). Yetkinlik Bazlı Personel Seçme Faaliyetleri Ve Türkiye'deki Büyük Ölçekli İşletmelerin İşgören Seçme Modeli Tercihlerindeki Eğilimler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 158

Otel işletmeleri açısından yetkinlikle ilgili yapılan akademik çalışmalara baktığımızda; İspanya'da gerçekleştirilen bir araştırmada otel işletmelerinde ve restoran işletmelerinde yaşanan yetkinlik ihtiyacı üzerine çalışıldığı ve araştırma sonucunda önemli noktalara değinildiği görülmektedir. Sonuç olarak; işletme bünyesine dahil edilecek iş görenlerin geliştirmesi gereken yetkinlikler şu şekilde sıralanmıştır; hizmet kitlesi açısından yabancı dil bilme, bilgisayar ve buna bağlı programları kullanabilme, iktisadi yönetim bilgisi, enformasyon yönetimi, kalite yönetimi ve yiyecek içecek bilgisi şeklindedir (Agut ve Grau, 2002: 46).

Sarıpek ve Gümüş (2018), Alanya otelleri üzerine yaptıkları araştırmasında işgörenlerin yetkinlik inancı ile performansı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Yetkinlik inancı yüksek personel daha iyi performans sergileyerek sunduğu hizmetin kalitesi artmakta ve bu da müşteri memnuniyetini arttırmaktadır. Aynı şekilde Avcı (2015) 'nın otel işletmeleri üzerine yaptığı çalışmasında; yetkinliklerin yedi boyut altında şekillenildiği görülmüştür. Bu boyutlar sırasıyla; kriz yönetimi, yenilikçilik, yabancı dil, öz denetim, analiz, kişiler arası iletişim ve kişisel gelişim şeklindedir.

Şahin ve Şen (2017), yaptıkları çalışmada hizmet işletmelerinde hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve hizmet kalitesi değişkenleri olarak da fiziksel koşulların yanı sıra güven, güvenilirlik, empati ve heveslilik gibi kavramların da kalite algısı ve müşteri memnuniyetini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde; hizmet sektöründe çalışanlar için yetkinlik türleri sektöre göre değişkenlik göstermektedir. Ortak nokta ise çalışan yetkinliği için öncelikle yönetim yetkinliğine sahip olunması gerektiğidir. Bir başka deyişle, yetkin çalışanlara sahip olabilmek için bunu bir kurum kültürü haline getirmek gerekir. Çalışmalarda genellikle yetkinliklerin çalışan memnuniyetini ve işletme performansını arttırdığı görülse de, sektöre göre değişkenlik göstermekle beraber, bazı yetkinlik türlerinin müşteri memnuniyetinin sağlanmasında kritik bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

8. SONUÇ ve ÖNERİLER

İçinde bulunduğumuz çağda, rekabet hızla değişen çevre ve pazar şartları altında gerçekleşmektedir. Bu değişim müşteri beklenti ve tercihlerinin de günden güne değişmesine sebep olmuştur. Organizasyonların değişen bu şartlara ve müşteri beklentilerine cevap verebilmesi için yaratıcı ve yenilikçi insan kaynağına ihtiyaç vardır.

Her ne kadar teknolojik gelişmelere ve dijitalleşmeye bağlı olarak pek çok sektörde otomasyonlaşmaya gidilse de, hizmet sektörü için örgütlerin en önemli sermayesi halen nitelikli insan kaynağıdır.

Bunun farkında olan örgütler nitelikli ve yetkin bir insan kaynağı elde etmek ve elinde tutmak için yatırımlarını arttırmışlardır. Çünkü, modern pazarlamanın gereği müşteri odaklı bir hizmet verebilmek için öncelikle bu anlayışta yetkin çalışanlara ihtiyaç vardır. Özellikle hizmet sektöründe genellikle müşterilerle birebir ilişkiler büyük öneme sahip olduğundan, müşterilerin temel istek ve ihtiyaçlarının yanı sıra hizmet algılarını ve potansiyel beklentilerini de belirleyip buna göre stratejiler belirleyen ve davranışlar sergileyen yetkin çalışanlara ihtiyaç vardır.

Yaşanan değişimlere bağlı olarak örgüt yapıları ve çalışanlardan beklenen yetkinlikler de değişime uğramaktadır. Buna göre örgütler; çağın gereklerine göre çalışanlarına gerekli yetkinlikleri kazandıracak eğitim, geliştirme ve diğer kariyer uygulamalarına önem vermelidir.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından "Mesleklerin Geleceği 2020" raporuna göre, çalışanların yarısının beş yıla kadar yeni yetkinliklere sahip olması gerekecek. Yeni dünyada yer edinme, bu dünyaya hazır olma ve fark yaratma açısından; yeni teknolojilere ve koşullara hızlı ayak uydurabilme, adapte olabilme, hızlı algılayabilme ve

belirsizliklerle başa çıkabilme yetenekleri daha da önem kazanıyor. Eleştirel düşünme ve problem çözme, işverenlerin önümüzdeki beş yıl içinde öne çıkacağına inandıkları becerilerin başında geliyor. Yeni yetkinlikler arasında, aktif öğrenme, direnç, stres toleransı ve esneklik gibi kendi kendini yönetme becerileri de bulunuyor (Şener, 2020). WEF'in raporuna göre geleceğin yetkinlikleri şöyle sıralanmaktadır:

- ✓ Karmaşık Problem Çözme Becerisi.
- ✓ Kişiler / Birimler Arası Koordinasyon Becerisi.
- ✓ Yönetim Becerileri.
- ✓ Analiz ve Kritik Düşünme Becerileri.
- ✓ Müzakere Becerileri.
- ✓ Kalite Kontrol Becerileri.
- ✓ Hizmet Odaklılık.
- ✓ Değerlendirme ve Karar Alma Becerisi.

Hizmet sektörü için de müşteri şikayetlerini hızlı çözümlenerek beklentilerinin üzerinde kaliteli bir hizmet sunmak ve iletişim becerileri gibi yetkinliklerin öncelikli olduğunu düşünürsek, geleceğin yetkinliklerinin etkin müşteri memnuniyetinin sağlanmasında kritik bir öneme sahip olacağı söylenebilir.

Yetkinlik kavramıyla ilgili yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde; çoğunlukla insan kaynakları açısından ele alındığı, örgütler açısından ise genellikle performans ve çalışan memnuniyeti açısından araştırıldığı görülmektedir. Yetkinlik ile doğrudan pazarlama ve müşteri memnuniyeti ilişkisini araştıran çalışma sayısının çok az olması dolayısıyla bu alanda boşluk görülmüştür. Dolayısıyla yetkinlikle ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalarda müşteri memnuniyeti, müşteri tatmini, müşteriye elde tutma gibi konulara odaklanılması faydalı olacaktır. Yetkinlik ve müşteri beklentileri sektöre ve iş koluna göre farklılık gösterdiğinden bu alanda da farklı çalışmalar yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abraham, S. E., Karns, L. A., Shaw, K., & Mena, M. A. (2001). Managerial competencies and the managerial performance appraisal process. *Journal of Management Development*.
- Abu-Elsamen, A.A., Akroush, M.N., Al-Khawaldeh, F.M. and AL-SHİBLY, M.S. (2011), "Towards an integrated model of customer service skills and customer loyalty", *International Journal of Commerce and Management*, Vol. 21 No. 4, pp. 349-380.
- Acar, F., "Duygusal zekâ ve liderlik", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002
- Agut, S., & Grau, R. (2002). Managerial competency needs and training requests: The case of the Spanish tourist industry. *Human Resource Development Quarterly*, 13(1), 31-52.
- Anderson, M. ve Brown, D., (1998), "Relating Competencies to Pay: the UK Experience", *Compensation and Benefits Review*, 30(3), 28-32.
- Avcı, N. (2015). Otel İşletmelerinin Yönetici Yetkinlikleri Üzerinde Bir Araştırma: İzmir Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 26.1, 7 – 16.
- Bayraktar, O. (2018). Çalışan yetkinliklerine kavramsal bir yaklaşım.,İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:17 Sayı:33, s.301-314
- Biçer, G., & Düztepe, Ş. (2003). Yetkinlikler ve Yetkinliklerin İşletmeler Açısından Önemi. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 1(2), 13-20.
- Bove, L.L. and Johnson, L.W. (2000), "A customer-service worker relationship model", *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 11 No. 5, pp. 491-511
- Boyatzis, R. (1982), "The Competent Manager: A Model for Effective Performance", Wiley, New York.

Budak, G., (2016), Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Nobel.

Capaldo, G., Iandoli, L., & Zollo, G. (2006). A situationalist perspective to competency management. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, 45(3), 429-448.

Cheng, M. Dainty, A.R.J. Moore, D.R. (2003). “The Differing Faces of Managerial Competency in Britain and America”, *Journal of Management Development*

Çiftçi, M., & Öztürk, U. C. (2013). Yetkinlik Bazlı Personel Seçme Faaliyetleri Ve Türkiye’deki Büyük Ölçekli İşletmelerin İşgören Seçme Modeli Tercihlerindeki Eğilimler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 145-172.

Decker, P. J., Strader, M. K. ve Wise, R. J., (1997), “Developing Competence Assessment Systems”, *Hospital Topics*, 75(2), 10-18.

Erkoç, Z. (2008). Rehber Öğretmenlerin Koçluk ve Mentorluk Yetkinlikleri. Kültür Üniversitesi Eğitim Psikolojisi Sempozyum Kitabı. İstanbul: Kültür Üniversitesi, 159-161.

Eroğlu, E. (2005). Müşteri memnuniyeti ölçüm modeli. *İÜ İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34(1), 7-25.

Hoffmann. T. (1999). The Meanings of Competency, *Journal of European Industrial Training*, 23 (6), 275-285

Levenson, A. R., Van Der Stede, W. A., & COHEN, S. G. (2006). Measuring the relationship between managerial competencies and performance. *Journal of management*, 32(3), 360-380.

Luthans, F. (1988). Successful vs. effective real managers. *Academy of Management Perspectives*, 2(2), 127-132.

Mcclelland, D. (1973). “Testing for Competence Rather Than for Intelligence”, *American Psychologist*, Vol. 28, No. 1, s. 1-14.

Oliver, R.L. (1997). Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer. Singapur: McGraw-Hill International Editions

Pizam, A. ve Ellis, T. (1999). “Customer Satisfaction and Its Measurement in Hospitality Enterprises”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11/7, s. 326-339

Reisenger, Y. and Turner, L. (2003). Cross-Cultural Behaviour in Tourism, Concepts and Analysis, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Reşitoğlu, S. (2011). *Yetkinlik bazlı performans değerlendirme ve çalışan memnuniyeti-bir uygulama* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Robertson, I., Gibbons, P., Baron, H., Maciver, R., & Nyfield, G. (1999). Understanding management performance. *British journal of management*, 10(1), 5-12.

Russell, C.J. (2000). “A Longitudinal Study of Top Level Executive Performance”, *Journal of Applied Psychology*, 86, 560-573.

Sağır, H. (2006). *Yetkinlik bazlı insan kaynakları süreçleri ve bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi).

Sarıpek, S., & Gümüş, Ö. Ü. İ. Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Yetkinlik İnancı ile Performans İlişkisi: Alanya Otellerinde Bir Araştırma. *Bildiriler Kitabı-Proceeding Book*.

Scullen, S.E. Mount, M.K. Judge, T.A. (2003). “Evidence of Construct Validity of Developmental Ratings of Manageriel Performance”, *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 50-66

Schoonever, S.C, “Competency Based System”, 2001, [www.shoonover.com/Resource center/QA.htm](http://www.shoonover.com/Resource%20center/QA.htm)

Shanujas, V., & Ramanan, T. R. (2021). Do job competencies influence the satisfaction of customers? An investigation in the cooperative banking sector. *International Journal of Productivity and Performance Management*.

Spencer, L. and Spencer, S. (1993). "Competency at Work: Models for Superior Performance", John Wiley & Sons, Inc., New York. http://dengemerkezi.com/hazinemiz/index.php?route=blog/article&article_id=31

Şahin, A., & ŞEN, S. (2017). Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(52).

Şener, E., 2025'in iş dünyasında öne çıkacak yetkinlikler, <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yazarlar/ergisener/2025in-is-dunyasinda-one-cikacak-yetkinlikler-41662052>

Ünsar, S. (2009) "Yetkinliğe Dayalı Ücret Yönetiminin Genel Bir Değerlendirmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:1

Subject Area
Art Teaching, Fine Arts

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1802-1814

Arrival
10 April 2022

Published
30 May 2022

Article ID Number
62346

Article Serial Number
23

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62346>

How to Cite This Article

Çapar, M. (2022). "19. Yüzyıl Batı Resminde Fotoğrafın Etkisi"

International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1802-
1814

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

19. Yüzyıl Batı Resminde Fotoğrafın Etkisi

The Effect Of Photography On 19th Century Western Painting

Mustafa ÇAPAR ¹

¹ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Anabilim Dalı, Adana/Türkiye

ÖZET

Camera obscura, 1839'dan çok uzun zaman önce araştırmacılar ve ressamlar tarafından bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Fotoğrafın icadında camera obscura'nın payı büyüktü ve sonrasında yerini ona bıraktı. Fotoğrafın icadı, sanat tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ressamlar, fotoğraf makinesinin bulunmasıyla büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Çünkü fotoğraf, görünür dünyayı olduğu gibi yansıtmayı onlardan çok daha iyi yapıyordu. Bunun sonucunda bazı ressamlar işsiz kalacakları endişesine kapıldılar. Çok geçmeden, minyatür ressamlarının endişelenmekte haklı oldukları görüldü. Buna bağlı olarak bazı ressamlar fotoğraf makinesi ile rekabete girerken bazıları da onu, çalışmalarında yardımcı bir unsur olarak kullanmayı seçtiler. Eleştirmen Charles Baudelaire onu, sanatın yerine geçmeye çalışmakla suçladı. Bütün bunlara rağmen Delacroix'dan Courbet'ye, Degas'dan Eakins'e kadar pek çok ressam çalışmalarında fotoğrafı yardımcı bir unsur olarak kullandı. Bunu yaparken, fotoğrafları tuvale olduğu gibi aktarmamışlar, hem kompozisyonda bazı değişiklikler yapmışlar hem de kendi sanatsal üsluplarına bağlı kalmışlardır. Fotoğrafın bulunması, ressamların geçeceği fotoğrafik bir şekilde aktarmak yerine onu yorumlamaya yönelmelerini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Resim, fotoğraf, 19. yüzyıl, Batı

ABSTRACT

The camera obscura was known and used by researchers and painters long before 1839. The camera obscura played a large part in the invention of photography and was later replaced by it. The invention of photography is an important turning point in the history of art. The painters were shocked by the discovery of the camera. Because photography was much better at reflecting the visible world as it was. As a result, some painters were worried that they would be unemployed. It wasn't long before the painters of miniatures were right to be worried. Accordingly, some painters competed with the camera, while others chose to use it as an auxiliary element in their work. The critic Charles Baudelaire accused him of trying to replace art. Despite all this, many painters from Delacroix to Courbet, from Degas to Eakins used photography as an auxiliary element in their work. While doing this, they did not transfer the photographs to the canvas as they were, they both made some changes in the composition and adhered to their own artistic style. The discovery of the photograph enabled the painters to tend to interpret the reality rather than transfer it photographically.

Key words: Painting, photograph, 19th century, West

1. GİRİŞ

Fotoğraf makinesi, 1839'da bir anda ortaya çıkmadı. Bu icat, arkasında çok uzun bir teknolojik hazırlık sürecini kapsamaktaydı. Bu sürecin önemli unsurlarından biri camera obscura'dır. Camera obscura, "dışarıdaki cisimlerin resimlerinin lensten veya küçük bir delikten geçen bir ışık yoluyla duvara yansıtıldığı karanlık bir odadır. 17. yüzyılda, tepedeki buzlu bir cam aracılığıyla görülecek resmi almak için aynalı taşınabilir bir kutu olarak" (Fleming & Honour, 2016, s.939) geliştirilmiştir. Camera obscura'nın temel yöntemi, "en azından iki bin yıldan beri bilinmektedir. Öklid, Aristoteles, İbni Heysen, Roger Bacon, Leonardo ve Kepler gibi birbirinden çok uzak düşünürler bu fenomeni kaydetmişler ve bunun insanın görmesiyle koşutluk oluşturup oluşturmadığını sorgulamışlardır" (Crary, 2004, s.39,40). Farklı alanlardan bilim insanlarının katkılarıyla gelişen camera obscura, "on altıncı yüzyıldan beri sanatçılar ve bilim insanları için tanıdık bir araçtı" (Galassi, 1981, s.11). Özellikle "Rönesans dönemindeki sanatçılar, manzaralar, iç mekân resimleri, natüremortlar ve portreler oluşturmak için camera obscura gibi optik cihazlardan yardım aldılar. (...) Nesnelere titizlikle işlemek ve tuvalin düz yüzeyinde derinliği ve boyutu temsil" (Hannavy, 2013, s.1043) etmek için kullandılar. "Hollanda'da Fabritius, Vermeer, İspanya'da Velázquez, İtalya'da Canaletto gibi ressamlar desenlerini camera obscura ile hazırlamışlar, hatta fotoğrafik fluluğu olduğu gibi aktarmışlardır" (Bayhan, 1997, s.602).

Camera obscura, başlangıçta daha büyükken, zamanla küçülmüş ve "18. yüzyılda portatif bir model" (Frazier, 2000, s.110) olarak yaygınlaşmış, "on yedinci ve 18. yüzyıllar boyunca (...) insanın görmesini açıklamak için olduğu kadar, algılayan kişi ve bilen bir öznenin konumu ile dış dünya arasındaki ilişkiyi tanımlamak için de en fazla başvurulan model" (Crary, 2004, s.40) olmuştur.

2. FOTOĞRAFIN İCADI VE GELİŞİMİ

Fotoğraf makinesi ile sonuçlanan süreçte camera obscura "Fotoğrafın nedenlerinden yalnızca biriydi; asıl neden belki de kimyasal olan buluştu" (Barthes, 2011, s.45). Fransa ve İngiltere'de bu konuda önemli çalışmalar yapılmaktaydı. Fransız mucit Nicéphore Niépce, "bir mercekten geçen güneş ışığının desenini alıp, kimyasal

maddeyle kaplanmış bir tenekte levhaya yansıtı. Sonuç, ‘heliograf’ adını verdiği bir resimdi. Arazisindeki ahır damlarının sekiz saat boyunca ışıklanması sonucunda oluşan 1826 tarihli bu” (Bell, 2009, s.323) görüntü, fotoğrafın icadında önemli gelişmelerden biridir. “1829’da, girişimci bir ressam olan Louis Daguerre, deneylerinde Niépce’ye eşlik etmeye başladı” (Bell, 2009, s.323). Niépce’in ölümünden sonra Daguerre “tarafından 1837’de geliştirilen işlem *dagerreyotipi* denilen hassas bakır plaka üzerinde görüntüyü tespit etti. Bu görüntü, resim veya çizim gibi tek bir nesneydi ve portrelerde çok kullanıldı” (Fleming & Honour, 2016, s.8). Daguerre’in buluşu Paris’te “19 Ağustos 1839 tarihinde Bilimler Akademisi’nde yapılan bir toplantıyla” (Freund, 2016, s.27,28) halka duyuruldu. Ardından “bütün gazeteler konuyu büyük bir ilgiyle yorumladılar. (...) Paris, o güne kadar karşılaşmamış bir olayı yaşıyordu, ‘deneyleme’ hastalığına kapılmış bir şehir görüntüsü veriyordu. Parisliler, ellerinde yaklaşık beş kilo ağırlığındaki makineler, araç gereç ve aksesuarlarla yollara düşmüş fotoğrafını çekecek malzemeler arıyorlardı” (Freund, 2016, s.29). Fransa’da çalışan Daguerre ile aynı tarihlerde İngiltere’de sonuca yaklaşan “William Henry Fox Talbot ise 1839’dan önce negatif görüntüleri, ışık geçiren kâğıtlarda tespit etmeyi başardı. Bunlar daha sonra hassas mat kâğıtlara geçiriliyor ve pozitif baskılarının alınması için işığa tutuluyordu. Avantajı tek bir negatiften çok sayıda aynı baskının yapılabilmesiydi” (Fleming & Honour, 2016, s.8). Gerçeği yansıtmada, o zamana kadar yapılan resimlerden daha kusursuz bir sonuca ulaşılmıştı.

Bu teknik, Constable ve diğer birçok gözlemci sanatçının son zamanlarda, hatta Vermeer ve Wals’in daha önceleri ya da Holbein ve van Eyck’in çok daha önceleri yaptıkları gibi, taklit ediyordu. Ve bu çok doğaldı, çünkü fotoğraf Avrupa geleneğinde küçük fakat belirgin bir kol oluşturan karanlık oda kullanımının uzantısıydı (Bell, 2009, s.323).

Elde edilen görüntüler, sanatçıların iz bırakan gereçlerle yüzey üzerinde çalışmasına gerek duyulmadan, onların yaptıklarına benzer bir sonuç vermiştir. Bu imgeler ilk ortaya çıktıklarında, renk dışında gerçekliği doğrudan kopya etmişlerdir. Talbot, “1840 yılında (...) daha ileri bir sistem geliştirdi ve buna Yunanca güzellik anlamına gelen kalos sözcüğünden türeyen ‘kalotip’ adını verdi” (Hockney & Gayford, 2017, s.240).

Fotoğraf, her ne kadar büyük bir ilgiyle karşılanırsa da ilk önce “yönetici toplumsal sınıf tarafından benimsendi. Sanayiciler, fabrika sahipleri ve bankacılar, devlet adamları, edebiyatçılar ve bilim insanları ve Paris’in entelektüel ortamlarında bulunan kişiler yaşamlarında fotoğrafa yer ver diler. Sonra fotoğraf yavaş yavaş aşağı indi, orta ve küçük burjuvaziye doğru” (Freund, 2016, s.22,23) yayıldı. Fotoğrafa ihtiyaç duyan kitlenin çoğalmasıyla birlikte, üst toplumsal sınıflardaki portre yaptırma isteği, daha aşağıdaki toplumsal sınıflara doğru yaygınlaştı ve bunun sonucunda “portre sanatının tüm biçimleri, yağlıboya resim, minyatür ve orta burjuvazinin talebini karşılamak için üretilen gravür, neredeyse tümüyle yok olup gitti” (Freund, 2016, s.33). Yaptıkları işe olan talep ortan kalkınca sanatçılar da en iyi yapabildikleri işe, imge üretmeye devam ettiler. “Yeni mesleğe geçenlerin birçoğu bu sanatçılardan oluşuyordu” (Freund, 2016, s.33).

Fotoğraf teknolojisindeki gelişmeler poz süresini birkaç yıl içinde çok aza indirdi. Bu süre “1839 yılında, (...) on beş dakikaydı. Bir sene sonra, (...) on üç dakika yeterli oluyordu. 1841 yılında süre çoktan iki üç dakikaya indirilmişti ve 1842’de sadece yirmi ya da kırk saniye gerekir olmuştu” (Freund, 2016, s.31). Böylece insanlar, portreleri çekilirken uzun süre kıpırdamadan beklemek zorunda kalmadılar. Fotoğrafın bu şekilde, toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmesi, Amerika’da da erken tarihlerde gerçekleşti.

İlk dagerreyotipi atölyeler 1840’da açıldı ve 1853’de tek başına New York’ta 86 atölye vardı. Massachusetts’te 1854-55’te 12 ay zarfında 400.000 dagerreyotipi portre yapılmıştı. Portrecilik aniden, eskisine göre kıyas edilemeyecek kadar geniş bir kitlenin kullanımına sunulmuştu -2 dolar ve sonraları da 12 sent ödeyebilecek herkes yararlanabiliyordu ve bu da ressamlar tarafından talep edilen ücretin neredeyse binde biriydi” (Fleming & Honour, 2016, s.660).

Daguerre’in geliştirip ürettiği fotoğraf makinesinden yola çıkarak başka imalatçılar da tasarladıkları fotoğraf makineleriyle piyasaya girdiler. “1843 yılında Charles Chevalier kutuların yanlarına menteşe takarak fotoğraf makinesinin katlanmasına olanak sağladı; (...) 1851 yılında W. & W. H. Lewis, taşınabilen ve kullanıcının odağı ayarlamasına, perspektifi düzeltmesine olanak tanıyan, içten körüklü bir fotoğraf makinesi” (Silverman, 2019, s.109) üretti. “1858 yılında Thomas Skaife, yavaş hareket eden nesnelere kaydedecek kadar hızlı bir objektife sahip küçük bir fotoğraf makinesi tasarladı” (Silverman, 2019, s.111).

Görüntü kalitesinin artmasını sağlayan yenilikler de yapılıyordu. “1860 yılında ilk anastigmat makineler çıktı. Bu makineler, o güne dek görülmemiş bir netlik sağlıyor ve bu nedenle rötuş tekniklerinin geliştirilmesini gerekli kılıyordu. (...) Negatife rötuş yapma tekniğini Münihli fotoğrafçı Hampfständl icat etti” (Freund, 2016, s.62). Artık, portresini çektiren kişi, kendisinde kusurlu gördüğü yerleri yok etmek ya da daha güzel görünmek için fotoğrafında değişiklikler yaptırabiliyordu. Bu değişiklikleri yapmak için

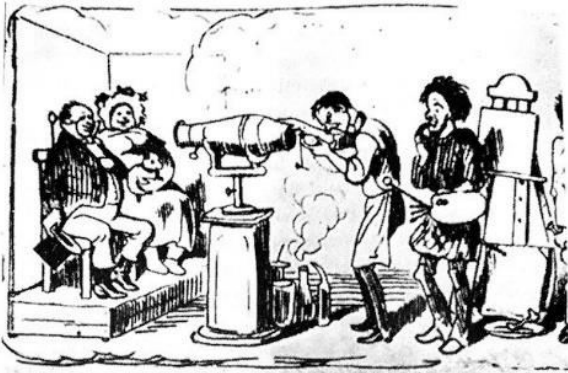
fotoğraf alanında çalışan kişiler arasında rötuşçular ve uzman ressamlar da bulunuyordu. Bu uzman ressamlar fotoğrafları boyayarak renklendiriyorlardı, çünkü renklendirilmiş fotoğraflar moda olmuştu. Fotoğrafçı modele poz verdirirken, diğeri de notlar alıyordu: ten rengi normal, gözler mavi ya da kahve, saçlar kestane ya da belki siyah vb. Birkaç gün sonra, renklendirilmiş, çerçevelenmiş ve kartona yapıştırılmış fotoğraf, müşteriye teslim ediliyordu (Freund, 2016, s.63).

Sonraki yıllarda fotoğraf makinesinin donanımında da bazı gelişmeler yaşandı. George Esatman, “1888’de Kodak marka kameraları, bir yıl sonra da ilk şeffaf rulo filmi piyasaya sürdü. (...) Filmin tamamı kullanıldıktan sonra kamera Kodak’a gönderiliyor ve yeniden filmle doldurulmuş olarak, bir önceki makaranın basılan fotoğraflarıyla birlikte geri dönüyordu” (Hacking, 2015, s.103). Fotoğrafla ilgili süreçteki bu yenilikler daha fazla insanın fotoğraf çekmesine olanak sağlamıştı.

Fotoğraf makinesi, icat edildiği ilk zamanlarda, küçük bir azınlık tarafından kullanılıyordu. Fakat “30 yıl (...) sonra fotoğraf polis dosya kayıtları, savaş muhabirliği, askeri istihbarat, pornografi, ansiklopedi belgeleri, aile albümleri, kartpostallar, antropolojik kayıtlar (...) olarak; estetik etkiler yaratmak, haber röportajcılığı ve vesikalık fotoğraf için kullanılmaya başlandı” (Berger, 1988, s.74).

2.1. Fotoğraf Makinesine Sanat Dünyasından İlk Tepkiler

Şair ve yazar Edgar Allan Poe 1840 tarihli bir gazeteye yazdığı yazıda fotoğraf için “modern bilimin en önemli ve belki de en olağanüstü zaferi olarak görülmelidir” <https://www.eapoe.org/works/misc/dgtypea.htm> demiştir. Bu olağanüstü zafere karşı, çok farklı tepkiler gelmiştir. Fotoğraf makinesinin bulunmasından sonra “matbaa makinesine benzer bir yeniden üretim aracı, sanatçılar tarafından, yararlı bulunduğu ölçüde sevinçle ya da kendi yeni üretimlerine meydan okuduğu ölçüde küçümseme ile karşılandı” (Price, 2014, s.39). Bazı sanatçılar için fotoğraf makinesiyle rekabet söz konusuydu. “Hemen hemen tüm sanatçılar, fotoğrafın sanat değeri taşıdığını reddetmiştir. Bu yargıya ulaşmalarında, hem sahip oldukları farklı estetik görüşlerin hem de belirli bir rekabet kaygısının etkisi olmuştur” (Freund, 2016, s.81). Fotoğraflar, sanatçılar tarafından “resimlere alternatif olarak görülmekteydi. Sadece portreler değil, binaların ve şehir panoramalarının manzaraları da çekilmekteydi” (Fleming & Honour, 2016, s.661). Sanatçıların bazıları fotoğrafların, “portrelerin ve manzaraların yerini alacağından korktular. 1839’da Daguerre’nin sürecini Amerika Birleşik Devletleri’ne getiren Samuel F. B. Morse (1791-1872), ‘Sanat, bu keşifle harika bir şekilde zenginleştirilmelidir. Bazılarının sanatın mahvolacağı şeklinde ifade ettikleri düşünce ne kadar da sığ ve aptalca’” (Hannavy, 2013, s.1043) demiştir. Aşağıda, Theodor Hosemann’ın 1843 tarihli karikatüründe, müşterileri ve dolayısıyla mesleği, fotoğrafçı tarafından elinden alınan bir ressam görülmektedir.

Şekil 1: Theodor Hosemann. 1843.

<https://www.semanticscholar.org/paper/Can-Computers-Create-Art-Hertzmann/97b308f2c18d2086316ee81e68e13f8b2f1b9699/figure/1>

Fotoğrafların, portrelerin yerini alacağından endişelenen ressamlar tamamen haksız da sayılmazlardı. “Fotoğrafın icadından sonraki ilk on yılda, portre minyatür resimleri bir sanat formu olarak neredeyse ortadan kayboldu ve yerini yeni teknoloji aldı” (Clarke, 1997, s.21). Bunun sonucunda işlerini kaybeden minyatürçüler, “daguerreotype ve calotye’leri” (Bayhan, 1997, s.604) boyamışlardır. Benjamin’in (2013, s.17) belirttiğine göre “1840 gibi erken bir tarihte bile sayısız minyatür ressamı -ilk başta yan bir uğraş olarak, fakat çok geçmeden sadece fotoğrafla iştigal ederek profesyonel fotoğrafçıya dönüşmüştür. Aynı zamanda bu kişilerin ilk uğraşlarında edindikleri tecrübenin kendilerine büyük yardımı” dokunmuştur.

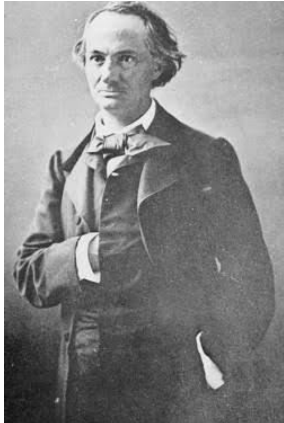
Portre resim yaptırınların sayısının azalması, bu işi fotoğrafçıların daha hızlı ve daha ucuza yapıyor olmalarından kaynaklanıyordu. Bu durumda “suçlu da fotoğrafçı elbette ve bu nedenle bu alanda çalışan tüm sanatçıların, özellikle de ortalama bir yeteneğe sahip olanlarının, fotoğrafa karşı oldukça düşmanca bir tavır takınmaları şaşırtıcı değildi” (Freund, 2016, s.80).

Şair ve sanat eleştirmeni Charles Baudelaire, çektiği fotoğraflarla çelişkili bir şekilde fotoğrafa karşı sert sözler dile getirmiştir. “İcat edildiği andan itibaren, ‘bizim iliklerine kadar Narsist sefil toplumumuz, bir metal parçası üstündeki değersiz tasvirine bakınma için koştu’ diye yazmaktaydı. (...) ‘Sanatın bazı işlevlerinin yerine fotoğrafın geçmesine izin verilirse kısa zamanda bütünüyle yerine geçecek ve bozacaktır’” (Fleming & Honour, 2016, s.662) demiştir. Fotoğrafa hakkında olumsuz görüş bildirenlerden biri olan “Ingres, fotoğraftan ve ‘sanatın kutsal mabedini’ yağmalayan modern sanattan nefret ediyordu. Ona göre fotoğraf da bu gelişmenin bir tezahürüydü” (Freund, 2016, s.74,75). Bu konuda yalnız değildi ve fotoğrafa “karşı tavır olarak fotoğrafın sanatla hiçbir bağlantısı olmadığını ileri süren bir grup sanatçının hazırladığı itiraz” (Freund, 2016, s.75) metnini imzalayanlardan biri de Ingres olmuştur. Şair ve sanat eleştirmeni John Ruskin de “fotoğrafın resimle hiçbir ilgisi yok ... ve asla da yerini alamayacak” (Hacking, 2015, s.11) diye belirtmiştir.

2.2. Fotoğrafın Resim Sanatı Üzerindeki Etkisi

Fotoğraf makinesinin icadından sonra ressam Paul Delaroche, “Bugünden itibaren resim sanatı ölmüştür” (Price, 2014, s.39) görüşünü dile getirmiştir. Fotoğrafçı, Oscar Gustave Rejlander 1863’te “Fotoğrafın ressamı daha iyi sanatçılar ve daha dikkatli çizimciler yapacağına inanıyorum” <https://cool.culturalheritage.org/albumen/library/c19/rejlander.html> diye yazmıştır. Sanat eleştirmeni John Ruskin “fotoğrafın güzel sanatlara nasıl doğruluk getirebileceğiyle ilgilendi. (...) Çalışmalarını savunduğu Ön Raffaellocular, resimlerini oluştururken fotoğrafları yardımcı olarak kullandılar. Ancak Ruskin’in yazıları, sanatçıları doğadan resim yapmaya ve fotoğrafları yalnızca çizim veya çalışma için kullanmaya teşvik etti” (Hannavy, 2013, s.1046).

On dokuzuncu yüzyılda, pek çok sanatçı fotoğrafa ilgi göstermiştir. “Corot, Gustave Courbet, Jean François Millet, Edgar Degas, Edvard Munch, Franz von Stuck (...) ve Edouard Vuillard bunların arasında fotoğraf toplayanlardı ve onları resimleri için referans olarak kullanmışlardı” (Facos, 2011, s.211; Hannavy, 2013, s.175). Edouard Manet, “1860’larda fotoğraf kullanan sanatçılarla tanıştı. Manet’in gravür olarak yaptığı Baudelaire portrelerinden biri, yazarın 1859’da yapay ışıkla çekilmiş bir Nadar fotoğrafından yapılmıştır” (Scharf, 1983, s.64). Sanatçı, 1868 yılında yaptığı İmparator Maximilian’ın İnfazı adlı resminde François Aubert’nin çektiği fotoğraflardan yararlanmış. Bir başka sanatçı, Edvard Munch, “düzenli olarak kompozisyona yardımcı olması için fotoğrafı kullanmakla kalmamış, aynı zamanda 1902’de bir kamera aldıktan sonra fotoğrafçılıkla radikal bir şekilde deneyler yapmıştır” (Kurczynski, 2006, s.135).

Şekil 2: Nadar. Charles Baudelaire’in Portresi. 1859.

Kaynak: <https://www.ebbroebello.net/2010/10/charles-baudelaire-ci-spiega-cosa-fare.html>

Şekil 3: Edouard Manet. Charles Baudelaire’in Portresi. 1863.

Kaynak: <https://risdmuseum.org/art-design/collection/portrait-charles-baudelaire-48034>

Sanatçılar, ilk şoku atlattıktan sonra fotoğraf makinesinin olanaklarını araştırmaya ve keşfetmeye başladılar. “Fotoğrafın icadı, sanatın geçireceği evrim için çok belirli bir gelişmeydi” (Freund, 2016, s.8). Bu icat, “figüratif sanatın amacı üzerine bir tartışma doğursa da, aynı zamanda sanatçılar için yeni” (Farthing, 2014, s.12) bir kaynağın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Hem Empresyonist hem de Realist sanatçılar, fotoğraf görüntülerini tuval üzerine kopyalamaya yardımcı olmak için tuvallerine kurşun kalemle ızgaralar çizdiler. Fransız sanatçı Jules-Meuener, ön çizimlerine cam fener slaytları yansıttı ve ardından tuvale aktardı. (...) Eakins de dâhil olmak üzere diğer sanatçılar, fotoğraf üzerinde izlenen çizgilerin tuval üzerine farklı bir ölçekte aktarılmasına izin veren bir pantograf kullandılar (Hannavy, 2013, s.1047).

Ressamlar, işlerine yarayan fotoğrafları kullandıkları gibi aynı zamanda bazı fotoğrafçılar, resimlerinde yardımcı olsun diye onlar için nü fotoğraflar üretiyorlardı. “Eugene Delacroix ve Gustave Courbet, 1850’lerin ortalarında

fotoğraflardan nü resimler çiziyor ve boyuyordu. Eugene Durieu ve Julien Vallou de Villeneuve, Fransa'da resamlara çıplak çalışmalar yapan birçok fotoğrafçı arasındaydı” (Hannavy, 2013, s.1046).

Bazı ressamlar, fotoğraf kullandıklarının bilinmesinden rahatsızlık duymasa da hepsi böyle düşünmüyordu. “Rönesans’tan beri” der Gayford “Profesyonel sanatçılar görsel aygıtlar kullandıklarını genelde açıklamadılar, ketum davrandılar” (Hockney & Gayford, 2017, s.236). Fotoğraf makinesi icat edildikten sonra da “ressamların çoğu, çalışmalarını yaratmada bir yardımcı olarak fotoğrafların bazı kullarımlarını bulmuş olsa da” (Hannavy, 2013, s.1047) bunu dile getirmekten kaçınmışlardır. Sözgelimi, “1880’lerde, Eakins ve Fransız Realist Pascal Aldolphe-Jean Dagan-Bouveret gibi sanatçılar, kendilerini canlı bir modelden resim yaparken gösteren fotoğraflar için poz verecek kadar ileri gittiler, ancak aslında resmi oluşturmak için büyük ölçüde fotoğrafları” (Hannavy, 2013, s.1047) dayanak olarak kullanmışlardır.

Şekil 4: Pascal Aldolphe-Jean Dagan-Bouveret’in The Pardon in Brittany adlı resmini yaparken modeli ile birlikte fotoğrafı. 1886.

https://en.wikipedia.org/wiki/Pascal_Dagnan-Bouveret#/media/File:Photograph_of_Pascal_Dagnan-Bouveret_painting_The_Pardon_in_Brittany_while_a_model_by_the_name_of_Walter_poses.jpg

Şekil 5: Pascal Aldolphe-Jean Dagan-Bouveret. The Pardon in Brittany. 1886.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/436076>

2.3. Edward Muybridge'in Anlık Fotoğrafları

Fotoğraf teknolojisi ilk yıllarında durağan görünümlere çevriliyordu. Zamanla, bazı insanlar hareketli görünümlerin fotoğrafta nasıl görüneceğini merak etmeye başladılar. Amerika’da yaşayan İngiltere doğumlu fotoğrafçı Eadweard Muybridge, Leland Stanford adlı zengin bir adamın mali desteğini de alarak fotoğraf deneylerine başladı. Muybridge, atlar “dört nala koşarken, ayaklarının dördü de yerden havalanıyor” (Bell, 2009, s.349) mu sorusunu çözmekle görevlendirildi. Uzun çalışmalardan sonra “Asurlulardan beri sanatın aşına olduğu uçarak koşan at imgesinin doğal gerçeklerle hiçbir ilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştı” (Bell, 2009, s.349). Fotoğraflar, atların dört nala koşarken “dört ayağın da aslında yerden ayrıldığını, ancak ressamların tasvir ettiği şekilde olmadığını ortaya koydu” (Hannavy, 2013, s.1047).

Muybridge'in çalışmaları, fotoğraf makinesinin, imgeleri kopyalamak yanında, insan gözünün fark edemeyeceği kadar hızlı hareketleri, bilimsel bir doğrulukla aktardığını göstermiş oldu. Bu da sanatçıları, sonraki çalışmalarında gerçekliği tasvir ederken eskisinden farklı bir yol izlemeye götürmüştür. Muybridge'in “dört nala koşan atların fotoğraflarının hiçbiri, onları dört nala uçan bir pozda göstermiyor ve Muybridge'in çalışmasına aşına olan sanatçıların çoğu, açıkça ‘hatalarını’ fark ettiler. Uçan dört nala at, dört nala koşan atların sanatsal tasvirlerinden hızla kayboldu, yerini Muybridge'in fotoğraflarından türetilen bir poz aldı. Edgar Degas'nın ilk resimlerinde uçan dört nala at kullanılmıştır, ancak sonraki çalışmalarında Muybridge'in fotoğraflarından ilham aldığı açıktır” (Mather, 2014, s.92,93). Şekil 6'da Muybridge'in konuyla ilgili fotoğraflarından biri, Şekil 7'de de Degas'nın koşan bir atı betimlediği bir heykeli görülmektedir.

Şekil 6: Eadweard Muybridge. Dörtnala Koşan Yarış Atı. 1878 ve 1887.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Muybridge_race_horse_gallop.jpg

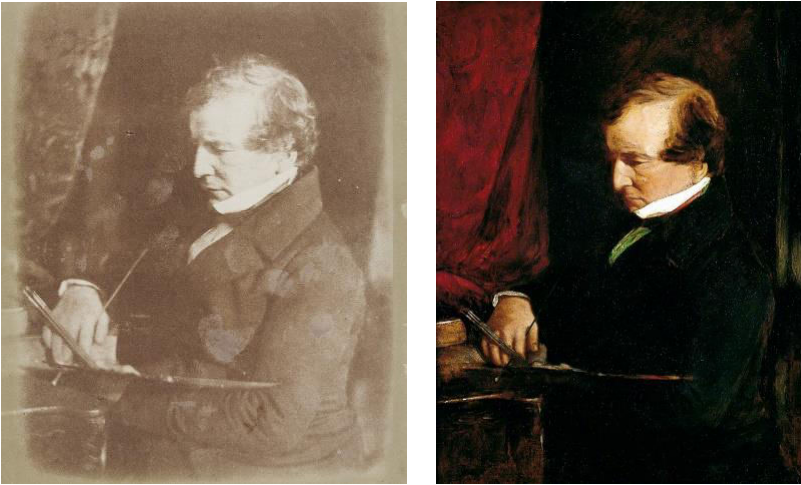
Şekil 7: Edgar Degas. Sağ Ayak Üzerinde Dörtnala Koşan At. 1880.

<https://www.nortonsimon.org/art/detail/M.1977.02.40.S>

Edward Muybridge'in insan ve hayvan hareketlerini görüntüleme deneyleri bazı sanatçıların ilgisini çekmiş hatta fotoğrafçı "1880'lerde hareket halindeki atların fotoğraflarını, atın hareketini tam olarak temsil etmediğini düşündüğü ünlü tablolarla karşılaştırmak için fener slaytları kullanarak dersler" (Hannavy, 2013, s.1047) vermiştir. Onun bu konuda başka fotoğraf çalışmaları da oldu. "Doğrudan negatiflerinden basılan fotoğrafları (...) *Animal Locomotion, an Electro Photographic Investigation of Successive Phases of Animal Movements* (1887) ismiyle satıldı. Daha sonra da canlı model derslerinde poz verenlerden çok daha fazlasını veren çıplak modeller, akademik resimlerde belirmeye başladı" (Fleming & Honour, 2016, s.684).

2.4. On Dokuzuncu Yüzyılda Resimlerinde Fotoğraf Kullanan Bazı Ressamlar

Fotoğrafın icat edilmesinden çok kısa bir süre sonra ressamlar, fotoğrafları resim yapma sürecinin bir parçası olarak kullanmaya başlamışlardır. David Octavius Hill ve Robert Adamson tarafından fotoğrafı çekilen ressam William Etty "kendi portresini, koyu boyalar ve zengin gölgelerle Rembrandt'ı hatırlatan bir resme dönüştürmüştür" (Hockney & Gayford, 2017, s.240).

Şekil 8: David Octavius Hill ve Robert Adamson. William Etty. 1844.

<https://www.moma.org/collection/works/83070>

Şekil 9: William Etty. Otoportre. 1844.

<https://artuk.org/discover/artworks/self-portrait-7945>

Eugène Delacroix (1798-1863)

Ressamlar fotoğrafa karşı çok farklı tepkiler vermişlerdir. Mesleklerinin ellerinden alındığını düşünenler, resim sanatının sonunu getirdiğini düşünenler olduğu gibi fotoğrafın resme yardımcı olacağını düşünenler de olmuştur. "1854 yılında büyük ressam Delacroix bu hayranlık uyandıran buluşun bu denli geç kalmasına çok hayıflandığını içtenlikle ilan etmiştir" (Sontag, 1999, s.135). Kendisi de "çıplak figürlerin fotoğraflarından desenler" (Fleming & Honour, 2016, s.662) yapan Delacroix, "fotoğrafi, desen eğitimini tamamlayacak çok değerli bir yardımcı olarak görüyordu; dagerotip de, belirli bir ölçüye kadar, doğanın sırlarının içine daha fazla girmemize olanak sağlayacak bir çevirmen olarak kabul edilebilirdi" (Freund, 2016, s.76,77).

Delacroix, fotoğrafın “gelişim süreciyle yakından ilgileniyordu ve ilk kurulan fotoğraf topluluğuna da üye olmuştu” (Freund, 2016, s.77). Sanatçı, “fotoğrafların yanı sıra grafik baskılar da yapan Eugène Durieu ile çalıştı” (Hannavy, 2013, s.402). Bununla ilgili olarak “günlüğüne şu satırları yazmış: ‘Saat 8’de Durieu’nün mekânına gittim. Saat neredeyse 5’i gösterdiğinde, modelin pozunu ayarlamak dışında hiçbir şey yapmamıştık” (Hacking, 2015, s.85). Delacroix’nın Odalık adlı resmini Eugène Durieu’nun çektiği bir “fotoğraftan esinlendiği tahmin ediliyor. Söz konusu tabloda, model nakış işlemeli bir örtüye doğru uzanır ve bir odalık edasıyla kendini yastığa bırakır” (Hacking, 2015, s.85).

Şekil 10: Eugène Durieu. Odalık. 1854.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Eug%C3%A8ne_Durieu#/media/Bestand:Durieu_5.jpg

Şekil 11: Eugène Delacroix. Odalık. 1857.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_Odalisque_-_WGA6225.jpg

Delacroix, fotoğraf teknolojisinin “göz alıcı doğallığından hoşlanmış, ama haddinden fazla detayından hoşlanmamıştır” <https://www.e-skop.com/skopbulten/delacroixdan-manetye-fotograf-ve-resim/4127> Odalık resminde fotoğraftaki kadını model olarak kullanmış, arka planı resmine dâhil etmemiştir. Ayrıca kendi resim tarzı içinde fotoğrafik özellikleri de neredeyse ortadan kaldırmıştır.

Delacroix'ya göre, ‘doğa engin bir sözlüktür. Hayal güçlerinin peşinden giden ressamlar, kavrayışlarına uygun öğeleri sözlükte ararlar... Hayal gücü olmayanlar sözlüğü kopyalarlar’. Delacroix, hızlı eskizlerini böyle bir sözlük oluşturmak için kullandı. Ama daha da hızlı olan fotoğrafçılık yeni ortaya çıkmıştı. Bilimsel ilerlemeyi genel olarak eleştiren Delacroix, ‘dagerreyotipi bir danışman, bir sözlük olarak desteklemeye’ istekliydi, ancak ondan ‘resmin kendisini’ yapmaya değil (Néret, 2004, s.64).

Gustave Courbet (1819-1877)

Gustave Courbet’nin fotoğrafla ilişkisi farklı amaçlar taşıyordu. Onları “resimleri için bir model olarak ve çalışmalarını tanıtmak için kullandı. Diğerlerinin aksine, Courbet bunu gizlemedi. (...) Otuz yıl boyunca Courbet’nin kadını figürleri için Vallou de Villeneuve’nin fotoğraflarını model olarak kullandığı biliniyordu” (Hannavy, 2013, s.341). Courbet “ve diğer gerçekçilerin eserlerine ısrarla yöneltilen bir eleştiri dagerreyotipi’lere benzedikleriydi” (Fleming & Honour, 2016, s.681).

Şekil 12: Julien Vallou de Villeneuve. Çıplak Çalışması. 1853.

https://en.wikipedia.org/wiki/Julien_Vallou_de_Villeneuve#/media/File:Study_naked_no1930_Villeneuve-165.jpg

Şekil 13: Gustave Courbet. Ressamın Atölyesi: Sanatsal ve Ahlaki Hayatının Yedi Yılıni Özetleyen Gerçek Bir Alegori. 1855.

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Painter%27s_Studio#/media/File:Courbet_LAtelier_du_peintre.jpg

Courbet, resimdeki kadın hakkında şunları dile getirmiş: “Sandalyemin arkasında çıplak bir kadın model var. Sandalyemin arkasına yaslanmış, bir süre boyamamı izliyor. Elbiseleri resmin önünde yerde.’ Bu figürün şimdi yaygın olarak, 1853 Salonunda sergilenen Courbet’in tartışmalı tablosu Yıkılanlar için poz vermiş bir model olan Henriette Bonnion’un Julien Vallou de Villeneuve’nin fotoğrafına dayandığı düşünülüyor” (Waller, 2016, s.73). Vallou, “1853-54’te, sanatçı modelleri olarak ve genel halka satılan bir dizi çıplak çalışma, Études d’après nature yayınladı. Birkaç tanesi Gustave Courbet’in iyi bilinen çalışmaları için kullanıldı” (Hannavy, 2013, s.1435).

Jean-Léon Gérôme (1824-1904)

Jean-Léon Gérôme’un Oryantalist resimleri “seyahatleri boyunca çektiği fotoğraflara ve yaptığı eskizlere dayanmaktadır. Tüm bu hayali sahneleri kurgulamak için gerçekçi bir üslup kullanan Gérôme, fırçasını gayet net ve sert kullanması, kusursuz rötuşları ile resimlerine neredeyse fotoğrafik bir yüzey kazandırmaktadır” (Farthing, 2014, s.289). Sanatçı, “1868’de Mısır’da hem resim yaparken hem de fotoğraf çekerken kendi fotoğraf makinesine sahipti” (Scharf, 1983, s.83). Gérôme’un, yaygınlaşmasından çok önce, bir fotoğraf makinesine sahip olması, sanatsal çalışmalarında önemli bir yeri olduğunun kanıtı olarak görülebilir. Onun “Fayum figürleri, ayar olarak uzak olsa da, büyük ölçüde fotoğrafa bağlıdır” (Scharf, 1983, s.242).

Gérôme, “1875’te İstanbul’a Abdullah Biraderler’in davetlisi olarak gelmiş ve onların Topkapı Sarayı’ndan çektiği iç mekân ve mermer avlu fotoğraflarını daha sonra *Köşkte Harem (...)*, *Sultan ve İki Muhafızı (...)*, *Sarayın Taraçası (...)*, *Nargile Yakan Kız (...)* gibi tablolarında fon olarak kullanmıştır” (İnankur, 1997, s.672).

Şekil 14: Jean-Léon Gérôme. Sarayı Terası. 1886.

<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/jean-leon-gerome-degisim-caginda-kulturel-etkilesimler/1548>

Edgar Degas (1834-1917)

Fotoğraf makinesinin icadından beş yıl önce doğan Edgar Degas, aynı zamanda bir fotoğrafçıydı. 1895 yılında çektiği Pierre-Auguste Renoir ve Stéphane Mallarmé fotoğrafı hakkında Paul Valéry, Degas’ın “onları dokuz gaz lambasının parlak ışıkları altında yaklaşık on beş dakika poz vermeye” (Hockney & Gayford, 2017, s.254) zorladığını ifade etmiştir. Degas, “fotoğrafa hayrandı. Şişsak fotoğraf kompozisyonlarındaki hareket ve kendiliğindenlik duygusunu yeniden yaratmak için, bilinçli olarak figürlerin tuvalin kenarıyla kesildiği asimetrik görüntüler yarattı” (Walisiewicz, Loxley, Murray, Donahue ve Seymour-Ure, 2018, s.227). Belirgin bir şekilde ilk kez fotoğrafçılar tarafından kullanılan bu, figürlerin bazılarının kesilerek bir kısmının çerçevenin dışında bırakılma işlemi Degas’ın pek çok resminde görülebilir. Fotoğrafçılık, “umulmadık açıları yakalayabilme ve gerçeklikten rastgele bir kare kesip alabilme becerisiyle ona ilham” (Powel-Jones, 2016, s.19) vermiştir. Degas’ın resimleri, Paris yaşamından kesitler sunan fotoğrafları çağrıştırmaktadır. Sanatçı, resimleriyle, “on dokuzuncu yüzyıldaki çağdaşlarına fotoğrafın dünyayı görme şekillerini zaten değiştirdiğini ve gelecekte daha da değiştireceğini gösteriyordu. Aynı zamanda Degas, fotoğrafın meydan okuyuşuna yanıt vermek istiyorsa resmin de bir değişim geçirmesi gerekeceği konusunda ikna olmuştu” (Thompson, 2014, s.34).

Degas, konuları arasında önemli bir yere sahip olan balerinlerin “nasıl hareket ettiklerini daha iyi anlamak için onları fotoğraflamıştır” (Hannavy, 2013, s.1047). Sanatçının “balerinleri betimlediği resmi, Eadweard Muybridge’in (1830-1904) hayvanların ve insanların nasıl hareket ettiğini gösteren fotoğraflarından etkilenerek yapılmıştı” (Farthing, 2014, s.317). Bale Sınıfı adlı resimde, “çarpıcı ve bir merkezi olmayan bu kompozisyonda balerinler ve anneleri, öğretmen Jules Perrot’nun etrafında toplanmıştı. Eserin asimetrik tasarımı, farklı bakış açısı ve birbirinden kopuk figürleri doğaçlama çekilmiş bir fotoğrafa” (Farthing, 2014, s.321) benzemektedir.

Şekil 15: Edgar Degas. Bale Sınıfı. 1871-1874

[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ballet_Class_\(Degas,_Mus%C3%A9_d%27Orsay\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ballet_Class_(Degas,_Mus%C3%A9_d%27Orsay))

Paul Cézanne (1839-1906)

Kendisini resim yapmaya adanmış Cézanne, “zamanının birçok akademik ressamının olduğu gibi, görünür dünyayı fotoğrafik doğrulukla yeniden üretmekle ilgilenmiyordu. Empresyonistlerin çağdaşları gibi, doğanın geçici etkilerini kaydetmekle de ilgilenmiyordu. Cézanne, doğal dünyada kalıcı formlar ve renkler ve bunlar arasında kalıcı ilişkiler olduğuna inanıyordu” (Murphy, 1968, s.7). Emile Bernard, Cézanne Üzerine Anılar’ında “Cézanne, bir ressamın fotoğrafiden yararlanmasına karşı değildi. (...) Ama ona göre, doğayı doğru biçimde yansıtan fotoğraf de, bir yorum gerektirmekteydi. Bu tarzda birkaç resim yaptığı da oldu” (Bernard, 1997, s.50) demektedir.

Şekil 16: Paul Cézanne’ın Portresi. 1861.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paul_cezanne_1861.jpg

Şekil 17: Paul Cézanne. Otoportre. 1864.

<https://www.wikiart.org/en/paul-cezanne/self-portrait-1864>

Cézanne 1861’de yukarıdaki fotoğrafı çektiğinde yirmili yaşlarının başlarında idi. Murphy’nin (1968, s.17) belirttiğine göre “zayıftı, kambur omuzluydu ve neredeyse bir buçuk metre boyundaydı. (...) Cézanne, bu fotoğraftan o sırada kendisiyle ilgili duygularını yansıtan bir otoportre resmetti. Resimde çenesini uzatmış, elmacık kemiklerini ve kaşlarını vurgulamış ve gözlerine neredeyse paranoyak bir sabitlik kazandırmıştır.”

Sanatçı, ayrıca 1885’te yaptığı Yıkılan (The Bather) adlı resminde “bir halının üzerinde duran statik bir pozdaki çıplak bir erkeğin fotoğrafik görüntüsünü bir manzarada yürüyen bir figüre” (Hannavy, 2013, s.1046,1047) dönüştürerek onu yeni bir bağlama yerleştirmiştir.

Thomas Eakins (1844-1916)

On dokuzuncu yüzyılın önemli Amerikan ressamlarından Thomas Eakins, “resimleri için çıplak modellerin fotoğraflarını çekti ve öğrencilerine kendisinin ve başkalarının çıplak çalışmalarını temin etti. 1883 Arcadia ve 1885 Yüzme resimlerindeki çıplak figürler, fotoğraflardan figürler kopyalanarak oluşturulmuştur” (Hannavy, 2013, s.1047). Gerçekçi tarzda resimler yapmasına rağmen araştırmalar sanatçının “zorlu perspektif sorunlarını çözmek için yalnızca bir ressam olarak kendi titiz ve üstün becerilerine güvenmediğini, resimlerini hazırlarken

fotoğraflardan geniş ölçüde yararlandığını, bazen bir konu hakkında kırk veya daha fazla fotoğraf çektiğini ortaya koymaktadır” (Kirkpatrick, 2006, s.13).

Şekil 18: Thomas Eakins. Korse Dantelli Elbiseli Kadın, Ayaklarının Dibinde Seterle Oturuyor. 1883.

<https://www.pafa.org/museum/collection/item/woman-laced-bodice-dress-sitting-setter-her-feet>

Şekil 19: Thomas Eakins. Sanatçının Eşi ve Seter Köpeği. 1884-1889.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10811>

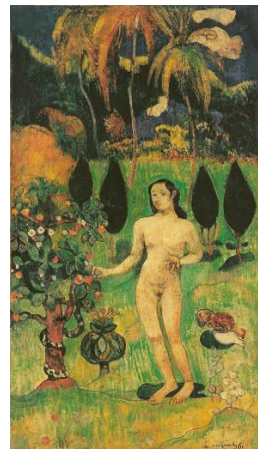
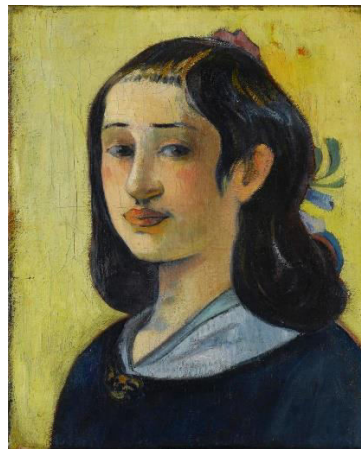
Eakins, Şekil 18'deki kendi çektiği fotoğrafı, Sanatçının Eşi ve Seter Köpeği resminde kullanmıştır. Fotoğrafi resimde kullanırken bazı değişiklikler yapmış, “figürü sağ yerine sola çevirmiş ve Susan'ı tamamen farklı bir elbiseyle giydirmiştir (...) Ancak görüntünün temel fikri değişmeden kalmıştır: kitabı ile Kraliçe Anne tarzı sandalyesinde oturan, ayaklarının dibinde bir köpek ile arkasında desenli örtü olan bir kadın” (Reason, 2005, s.86).

Eakins, Muybridge'in fotoğrafla ilgili deneysel çalışmalarının ardından “hayvan hareketine bilimsel bir ilgi duymuş ve Mayıs Sabahı Parkta” (Hannavy, 2013, s.1047) adlı resminde bu çalışmalardan etkilenmiştir. Eakins, Muybridge ile “bir süreliğine işbirliği yürüttü ve atölye modellerini hareket halinde fotoğraflamak için kendi sistemini geliştirdi. Ayrıca resim yaparken fotoğraf kayıtlarının yardımcı olarak sınırlı şekilde kullanılabileceğini değerlendiren ilk kişilerden de biriydi” (Fleming & Honour, 2016, s.684).

Thomas Eakins, resimleri için “eskiz yapmak yerine yüzlerce fotoğraf çekerek; hatta –söylentiye göre- bazen bunları tuval üzerine yansıtmıştı” (Hockney & Gayford, 2017, s.254). Sanatçı, “ilk fotoğraf makinesini 1880'de satın almıştır. Çağdaşlarının çoğunun aksine Eakins, fotoğraf ve resim arasında bir çatışma olduğunu düşünmüyordu. Güçlü klasik eğilimleri olan bir ‘Gerçekçi’ olarak sanatçı, fotoğrafa, nesnel görüntülerin anlaşılmasını sağlayan, kavramayı pekiştiren bir yöntem şeklinde yaklaştı” (Thompson, 2014, s.48).

Paul Gauguin (1848-1903)

Paul Gauguin, fotoğraf makinesinin icadından sonraki süreci “Makineler geldi, sanat gitti. ... Fotoğrafın işimize yarayacağını düşünmekten çok uzağım” (Scharf, 1983, s.250) diye ifade etse de bazı çalışmalarında fotoğrafları kullandığı bilinmektedir. Sanatçının “birkaç resim ve ağaç baskısına doğrudan ilham kaynağı olan” (Hannavy, 2013, s.1437) Isidore van Kinsbergen'in fotoğrafları, ölümünden sonra ortaya çıkmıştır.

Şekil 20: Aline Chazal (Aline Gauguin), yak. 15 yaşında. 1840.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aline_Chazal.jpg

Şekil 21: Paul Gauguin. Sanatçının Annesinin Portresi. 1890.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gauguin_La_m%C3%A8re_de_l'artiste.jpg

Şekil 22: Paul Gauguin. Egzotik Havva. 1890.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gauguin_1890_%C3%88ve_exotique.jpg

Gauguin, Şekil 21'deki resmi “annesinin bir fotoğrafından yola çıkarak yaptı, (...) Aline 1867'de ölmüştü; Gauguin, onun ölümünü, teğmen olduğu ticaret gemisi Hindistan'da durduğunda öğrendi” (Brettell, Cachin, Frèches-Thory, & Stuckey, 1988, s.186). Gauguin, Egzotik Havva resminde “annesinin fotoğrafına dayanarak konusunu bir tür duygusallıkla yeniden düzenlemiş gibi görünüyor. Tahiti Havvalarının öncüsü olan koyu tenli figür karma bir yapıya sahiptir. Vücudu, Gauguin'in Exposition Universelle'de gördüğü Borobudur tapınağı kabartmalarından, çevresi onun Martinique anılarından ve yüzü annesinin eski fotoğrafından” (Brettell, Cachin, Frèches-Thory, & Stuckey, 1988, s.186) alınmıştır.

Gauguin, bazı çalışmalarında fotoğrafı kullanmış olsa da amacı fotoğrafik bir gerçekliği betimlemek değildi. “Aurier 1891'de Gauguin'in, çağdaş ressamları yanıltan gerçekçilik ve fotoğrafik kişiliksizliğin küçük küçük uğraşlarının yararsızlığını ilk anlayan ve bu devrime çok kötü hazırlanmış olan toplumumuzda gerçek sanatı yeniden kurmaya girişen ilk kişilerden biri olduğunu” (Scharf, 1983, s.250,251) belirtmiştir.

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Lautrec, çalışmalarında “fotoğrafları kullanan en iyi bilinen yüzyıl başı sanatçısıydı. (...) 1891'de Lautrec'in yönetiminde Sescou, Maurice Guilbert'i ve bir kafe masasında oturan bir modeli fotoğrafladı. Bu resimden temel unsurlar. Lautrec'in resmi için A La Mie alındı. Kızın elbisesinin ve pozunun birçok detayı Sescou'nun fotoğrafından” (Coke, 1972, s.91) alınmıştır. Sanatçı, “1897'den sonra oyuncu ve aktris portrelerini geliştirmek için eskizlerden daha sık fotoğrafları kullanmaya başladı” (Castleman & Wittrock, 1985, s.94). Lautrec, etkilendiği sanatçılardan biri olan “Degas'nın çalışmasında meydana gelen şaşırtıcı kırpma ve görüntünün kenarı ile görüntünün olağandışı etkileşimini stiline entegre etti. Degas bir keresinde kendi kendine şöyle demişti: ‘Bir ressam çok fazla kesme yapmayı bilmelidir!’ Böyle bir yöntem temelde fotoğrafik ve hatta filmseldir” (Castleman & Wittrock, 1985, s.50).

Şekil 23: Paul Sescou. Kafede Adam ve Kadın. 1891.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lautrec_A_la_mie_foto.jpg

Şekil 24: Henri de Toulouse-Lautrec. La Mie Restoranında. 1891.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Henri_de_Toulouse-Lautrec_001.jpg

Şekil 23'deki fotoğrafta görünen adam Lautrec'in “arkadaşı, Maurice Guibert'di; kadın güzel bir modeldir (...) Lautrec, Paris'in hayatının kötü bir yönünü, serserileri ve fahişeleri, tasvir etmek istiyordu. Onun için bu genç ve güzel kadını yaşlı, sefil bir fahişe, kibar dostunu da sefih biri haline getirdi” (Venturi, 2018, 130). Sanatçı, resminde fotoğrafı olduğu gibi aktarmamış, hayal gücünü kullanarak bazı değişiklikler yapmıştır. Sözelimi,

soldaki figürü sağdaki bir şeyle dengelemek için bir şarap şişesi eklemiştir. Masayı gerçekçi hale getirmek ve tüm gruba bir temel oluşturması için yüzeyini hatalı bir perspektifle çizmiştir. Fotoğraftaki figürler duvardan uzaklaştırılmıştır. (...) Fotoğrafta oda, düz bir odadır. Resimde ise oda bir meyhane salonudur ve içindekiler gibi sefildir (Venturi, 2018, 130).

3. SONUÇ

Ressamlar, fotoğraf makinesinin icadına kadar, görünen gerçekliği aslına uygun bir şekilde resmetmenin yollarını aramışlardır. Bu amaçla, camera obscura gibi imge oluşturmaya yarayan araçlar kullanmışlardı. “Sanatı bir yansıtma olarak görmek yüzyıllar boyu devam etmiş ve zamanımıza kadar” (Moran, 1994, s.15) gelmiştir. “Ancak birçok gelişme (...) geçen yüzyılda sanatın taklit teorisini daha az inandırıcı hale getirdi. Resme, özellikle yeni bir başlangıç olan fotoğrafın gerçekçiliği meydan” (Freeland, 2001, s.35) okumuştur.

Fotoğraf makinesinin icadı, ressamlar arasında büyük bir şaşkınlık yarattı ve bazıları mesleklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Ressamların bir kısmı fotoğrafın, resmin yerini alacağını düşünürken bir kısmı fotoğrafları resimlerinde kullanabileceklerini düşündüler. Söz konusu ilk şaşkınlığın hemen ardından da fotoğraflar, ressamlar tarafından gizli ya da açık bir şekilde kullanılmaya başlandı.

Zamanla, bu alanda meydana gelen gelişmeler fotoğrafların hem kalitesini artırdı hem de toplumun daha büyük kesimlerince kullanılmasına olanak sağladı. Bazı ressamilar ilk başlarda fotoğrafçıların çektiği fotoğrafları kullanırken, sonraları kendi çektiği fotoğrafları kullananlar da oldu. Özellikle insan figürlerinin yer aldığı fotoğraflar en sık tercih edilenler arasındaydı. Ressamların ihtiyacını karşılamak amacıyla fotoğrafçıları tarafından nü fotoğraflar da çekildi. Ressamlar fotoğrafları kullandırlarken onları tuvale olduğu gibi aktarmamışlar, hem kompozisyonda bazı değişiklikler yapmışlar hem de kendi sanatsal üsluplarına bağlı kalmışlardır.

Fotoğraf, sadece onu kullanan ressamilar yoluyla resim sanatını etkilemedi, gerçekliğin tasvirini ressamiların hayal edebileceklerinin çok ötesine taşıyıp, en son aşamayı görmelerini sağladı. Artık resim sanatının binlerce yıldır hedeflediği amaçlardan biri olan gerçekliğin bir aynadaki kadar doğru bir şekilde görünür kılınması, ressamiların yüzlerini başka bir yöne çevirmelerine yol açmıştır. Sanatın bir değişikliğe, yeniliğe ihtiyacı vardı ve sanatçılar bu yeniliğin en azından fotoğrafik bir sanat olmadığını çok iyi biliyorlardı. Ressamlar, fotoğrafların gerçekliğe bağlı kalan imgeler oluşturmada kendilerinden daha iyi olduğunu gördüklerinde, “giderek fotoğrafın giremeyeceği alanları araştırmak zorunda kaldılar” (Gombrich, 1999, s.526). James Abbott McNeill Whistler’ın “Taklitçi, zavallı bir insan türüdür. Yalnızca önünde gördüğü ağacı, çiçeği veya başka bir yüzeyin resmini yapan kişi bir sanatçı olsaydı, sanatçıların kralı fotoğrafçı olurdu” (Vinet, 2017, s.184) sözü, Gombrich’i destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Barthes, R. (2011). Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler (Çev.: Reha Akçakaya), Altıkırkbeş Yayın, İstanbul.
- Bayhan, M. (1997). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Yayınları, YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), İstanbul.
- Bell, J. (2009). Sanatın Yeni Tarihi (Çev.: U. Ceren Ünlü, Nurçin İleri ve Rana Gürtuna), NTV Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, W. (2013). Fotoğrafın Kısa Tarihi (Çev.: Osman Akinhay), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Berger, J. (1988). O Ana Adanmış – John Berger’den Seçme Yazılar (Çev.: Yurdanur Salman, Müge Gürsoy, Semih Sökmen, İskender Savaşır ve Burak Boysan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Berger, J. (2015). Bir Fotoğrafi Anlamak (Çev.: Beril Eyüboğlu), Metis Yayınları, İstanbul.
- Bernard, E. (1997). Cézanne Üzerine Anılar (Çev.: Kaya Özsezgin), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Brettell, R., Cachin, F., Frèches-Thory, C., & Stuckey, C. F. (1988). The Art of Paul Gauguin, National Gallery of Art, Washington.
- Castleman, R. & Wittrock, W. (1985). Henri de Toulouse-Lautrec: Images of the 1890s, The Museum of Modern Art, New York.
- Clarke, G. (1997). The Photograph, Oxford University Press, Oxford – New York.
- Coke, V., D. (1972). The Painter and the Photograph from Delacroix to Warhol, University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Crary, J. (2004). Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine (Çev.: Elif Daldeniz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Erzen, J. N. (2015). Fotoğraf Notları, Say Yayınları, İstanbul.
- Facos, M. (2011). An Introduction to Nineteenth-Century Art, Routledge, New York.
- Farthing, S. (2014). Sanatın Tüm Öyküsü (Çev.: Gizem Aldoğan ve Firdevs Candil Çulcu), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Fleming, J. & Honour, H. (2016). Dünya Sanat Tarihi (Çev.: Hakan Abacı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Frazier, N. (2000). The Penguin Concise Dictionary of Art History, Penguin Reference, New York.
- Freeland, C. (2001). But Is It Art?: An Introduction to Art Theory, Oxford University Press, USA.
- Freund, G. (2016). Fotoğraf ve Toplum (Çev.: Şule Demirkol), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Galassi, P. (1981). Before Photography: Painting and the Invention of Photography, The Museum of Modern Art, New York.
- Gombrich, E. (1999). Sanatın Öyküsü (Çev.: Erol Erduran ve Ömer Erduran), Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Hacking, J. (2015) Fotoğrafın Tüm Öyküsü (Çev.: Abbas Bozkurt), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Hannavy, J. (2013). Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography, Routledge, New York.
- Hockney, D. & M. Gayford. (2017). Resmin Tarihi (Çev.: Mine Haydaroglu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnankur, Z. (1997). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Yayınları. YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), İstanbul.
- Kirkpatrick, S. D. (2006). The Revenge of Thomas Eakins, Yale University Press, New Haven & London.
- Kurczynski, K. (2006). Edvard Munch: The Modern Life of the Soul and Edvard Munch: Symbolism in Print, Nineteenth-Century Art Worldwide 5, no. 2 p. 125-139.
- Mather, G. (2014). The Psychology of Visual Art: Eye, Brain and Art, Cambridge University Press, New York.
- Moran, B. (1994). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Murphy, R. W. (1968). The World of Cézanne, 1839-1906, Time-Life Books, New York.
- Néret, G. (2004). Eugène Delacroix: 1798-1863: The Prince of Romanticism, Köln, Taschen.
- Powell-Jones, M. (2016). Empresyonizm (İzlenimcilik). (Çev.: Engin Süren), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Price, M.(2014). Fotoğraf Çerçevedeki Gizem (Çev.: Ayşenaz Koş ve Kubilay Koş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Reason, A. M. (2005). Beyond Realism: History in the Art of Thomas Eakins, University of Maryland, College Park.
- Scharf, A. (1974). Art and Photography. Pelican Books, USA.
- Silverman, K. (2019). Fotoğrafın Tarihi ya da Analoji Mucizesi (Çev.: Maide Meltem Aydemir), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Sontag, S. (1999). Fotoğraf Üzerine (Çev.: Reha Akçakaya), Altıkırkbeş Yayın, İstanbul.
- Thompson, J. (2014). Modern Resim Nasıl Okunur Modern Ustaları Anlamak (Çev.: Firdevs Candil Çulcu), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Venturi, L. (2018). Resme Nasıl Bakılır? Giotto'dan Chagall'a Resim ve Ressamlar (Çev.: Esra Ermert), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Vinet, A. M. (2017). James McNeill Whistler an Evolution of Painting from the Old Masters: Identified by Two Missing Masterpieces, Lulu Publishing.
- Walisiewicz, M., Loxley, D., Murray, J., Donahue, M. & Seymour-Ure, K. (2018). Sanatçılar: Yaşamları ve Eserleri (Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Waller, S. S. (2016). The Invention of the Model: Artists and Models in Paris, 1830-1870. Routledge, New York.

İnternet Kaynakları

<https://cool.culturalheritage.org/albumen/library/c19/rejlander.html>. Erişim Tarihi: 07.02.2022.

<https://www.eapoe.org/works/misc/dgtypea.htm>. Erişim Tarihi: 25.02.2022.

<https://www.e-skop.com/skopbulten/delacroixdan-manetye-fotograf-ve-resim/4127>. 08.02.2022.

Subject Area
Regional StudiesYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1815-1822Arrival
07 April 2022
Published30 May 2022
Article ID Number
62312Article Serial Number
24Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62312>**How to Cite This Article**

Kartal, M. & Çınaroğlu, M.S. (2022). "Şangay Beşlisi Ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğine Gelecekteki Etkisi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1815-1822

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.**Şangay Beşlisi Ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğine Gelecekteki Etkisi****The Shangai Five And Its Impact On Turkey's Strategic Security In The Future**Murat KARTAL¹ Mehmet Serkan ÇINAROĞLU² ¹ İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye² Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, Türkiye**ÖZET**

Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrupa'dan tüm Asya'ya kadar olan devletleri içeren bölgesel bir uluslararası örgüttür. ŞİÖ'de üye ülkeler olarak Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Kazakistan yer alırken, gözlemci ülkeler olarak Pakistan, İran, Moğolistan ve Hindistan bulunmaktadır. Örgütün tüm üye devletleri eşit haklara sahip olsada, Rusya ve Çin'in tüm örgütlenme politikalarına hakim olduğu da bir gerçektir. İki ülkenin ŞİÖ'ye hakim olmasının nedeni; ekonomik kapasite, nüfus ve askeri güç potansiyelleridir. Bu nedenle ŞİÖ'deki tüm faaliyet ve vizyonlar tamamen organizasyondaki büyük oyuncular tarafından yönetilmektedir. Türkiye'nin ŞİÖ üye ülkeleriyle ilişkileri son yıllarda hızla gelişmektedir. Bu süreç büyük olasılıkla iki ana nedenden dolayı artan bir ivme ile devam etmektedir. Birincisi, dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Amerika ve Avrupa'dan Asya'ya doğru kaymaya devam ettiği için Çin, şimdiden dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Hükümet, Türkiye'yi dünya siyasetinde merkezi bir ülke yapma iddiasını sürdürmek için başta Çin ve Hindistan olmak üzere yükselen Asya güçleri ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğinin de bilincindedir. Bu anlamda ŞİÖ, Türk politika yapıcıları tarafından bu iddialı hedefi gerçekleştirmenin bir amacı değil, bir aracı olarak algılanmaktadır. İkincisi, Avrupa'daki mali kriz yavaşlamış olsa da, tamamen kontrol altına alınmış olmaktan uzaktır. Bu da, Türkiye'nin zaten zor olan üyelik sürecini zorlaştıran bir diğer faktördür. Türk hükümeti ve halkı AB'ye olan inancını kaybetmeye devam ederse, ŞİÖ'nün sembolize ettiği Asya/Avrasya alternatifi Türk dış politika yapıcıları için daha umut verici görünebilir.

Anahtar Kelimeler: Şangay İşbirliği Örgütü, Avrasya, Stratejik Güvenlik, Türkiye, Rusya, Çin.**ABSTRACT**

Shanghai Cooperation Organization is a regional international organization that includes states from Europe to all of Asia. There are Russia, China, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and Kazakhstan as member countries in the SCO, and Pakistan, Iran, Mongolia and India as observer countries. Although all member states of the organization are equal, it is a fact that Russia and China dominate all organizational policies. The reason why the two countries dominate the SCO is economic capacity, population, military power etc. determined by their national powers. Therefore, their vision of cooperation and activities within the SCO is entirely driven by the major players in the organization. Turkey's relations with SCO member states have been developing rapidly in recent years. This process will most likely continue with increasing momentum for two main reasons. First, China has already become the world's second largest economy, as the center of gravity of the world economy continues to shift from the Americas and Europe to Asia. The government is also aware that it needs to develop its relations with the rising Asian powers, especially China and India, in order to maintain its claim to make Turkey a central country in world politics. In this sense, the SCO is perceived by Turkish policy makers as a tool, not an aim, to achieve this ambitious goal. Second, although the financial crisis in Europe has slowed down, it is far from fully contained. This is another factor that complicates Turkey's already difficult membership process. If the Turkish government and people continue to lose faith in the EU, the Asian/Eurasian alternative symbolized by the SCO may seem more promising to Turkish foreign policy makers.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, Eurasia, Strategic Security, Turkey, Russia, China.**1. GİRİŞ**

Şanghay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization-SCO), Orta Asya'da Doğu-Batı çatışması için yeni bir savaş alanını pekiştiren birçok çıkar ve güç oyununa hizmet eden geleneksel olmayan bir bölgesel örgüttür. Bu örgütün resmi amaçları; uluslararası terörizme, etnik ayrılmaklılığa ve dini aşırılıkçılığa karşı koymaktır. Bölgesel sorunları çözmek, ekonomi, ticaret, kültür ve eğitim alanındaki değişimleri kurumsallaştırmak da bu organizasyonun temel resmi amaçlarıdır. Ancak, ŞİÖ bölgesel bir organizasyondan daha fazlasıdır. 2001 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın Orta Asya (CA) devletlerinden liderler bu örgütü kurmaya karar verdiklerinde, başlangıçta bölgenin iç güvenlik sorunlarını hedef almıştır. Ancak uluslararası sistemde Rusya ve Çin'in yeniden canlanması ŞİÖ'nün vizyonunu değiştirmiştir. Bu çerçevede ŞİÖ, ABD'ye karşı yumuşak dengeleme politikaları izlemek için kurumsal bir araç haline gelmiştir (Deniz, 2013).

Rusya; ŞİÖ, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) dahil olmak üzere bölgeler arası etkileşimlerde kullanılabilir ve ortaya çıkan çok kutupluluğu yansıtan jeopolitik çoğulculuk yaratmaya çalışmaktadır. Yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla, hem ŞİÖ, hem de diğer Asya bölgesel örgütleri, ABD liderliğindeki dengesiz tek kutuplu dünyanın düzensizliğinin yerini alması için çok kutuplu bir dünyayı sınırlamıştır. Çin de ekonomik bir güç olmanın tüm avantajlarını kullanarak aynı politikayı izlemiştir. Çin, ASEAN gibi bölgesel entegrasyonlar yoluyla daha proaktif bir yaklaşım benimsemiştir. ŞİÖ, Çin'in Orta Asya'da

bu tür bir dış politika aktivizmini sürdürmesi için hayati bir başka araçtır. Çin, stratejik krediler sağlamanın yanı sıra ikili ve mega serbest ticaret anlaşmaları yoluyla CA ile bağlantısını artırmıştır (Kocamaz, 2019).

ŞİÖ'nün genişletilmiş vizyonunun bir diğer önemli yönü de Batı karşıtı normlar yaratmaktır. ŞİÖ aracılığıyla Rusya ve Çin, Batı'nın normatif tercihlerinden farklı olan kendi ortak normlarını yaratmıştır. Bu kimlik yaratma süreci, onların yeniden dirilen büyük güçler olduklarıyla ilgilidir. Küresel düzen Batı normları üzerine kurulmuştur ancak Çin ve Rusya; müdahale etmeme, devlet egemenliği, siyasi statükonun korunması, toprak bütünlüğü ve devlet güvenliği gibi diğer ortak normları paylaşmaktadır. Bu çerçevede, bu güçler Batı karşıtı bir kolektif kimlik yaratma, rejim istikrarı ve devlet egemenliği için normatif bir tercihi paylaşmaya çalışmışlardır. Müdahale etmeme konusundaki bu ortak tutum hem Kırım hem de Suriye örneğinde gözlemlenebilmektedir (Erol, 2016).

2. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULMASI

ŞİÖ, 1996 yılında Çin'in girişimiyle bağımsızlığını yeni kazanmış eski Sovyet Cumhuriyetleri Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile sınır anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla toplanan Şanghay Beşlisi forumundan doğmuştur. ŞİÖ'nün aksine, Şanghay Beşlisi, ilk hedeflerine ulaşan çok basit bir gruptu ve Nisan 1996'daki ilk Şanghay Beşli Zirvesinde, beş üye ülke, sınır sorunlarının nihai çözümünden önce sınır bölgelerinde güven artırıcı önlemler geliştirildi. Özellikle, askeri güçlerinin sınır bölgelerinde herhangi bir saldırı faaliyetinde bulunmayacakları konusunda anlaşıldılar, birbirlerine karşı askeri tatbikat yapmayacaklarını, sınır bölgelerindeki askeri tatbikatların ölçeğini, seviyesini ve sıklığını sınırlayacaklarını, sınırlardan yüz kilometre uzaklıktaki alanlardaki önemli askeri faaliyetleri hakkında birbirlerine bilgi vermek, birbirlerini planladıkları askeri tatbikatları gözlemlemeye davet etmek, sınır bölgelerinde tehlikeli askeri faaliyetleri önlemek ve sınır bölgeleri boyunca askeri güçler ve sınır devriye güçleri arasındaki dostane alışveriş geliştirilmiştir (Deniz, 2013).

Bu zirvenin ardından Çin ve Kırgızistan arasında Temmuz 1996'da imzalanan ve 1999'da onaylanan ve nihayet 2002 yılında Kırgız parlamentosu tarafından onaylanan bir sınır anlaşması imzalanarak aralarındaki 858 kilometrelik sınır boyunca sorunlar çözülmüştür. 2000 yılına gelindiğinde, Şanghay Beşlisi; bölgesel güvenlik, siyaset, ekonomi ve ticaret alanlarında çok taraflı işbirliğini derinleştirmeyi kabul etmiştir. Ayrıca Özbekistan'ın ilk kez gözlemci olarak katıldığı Duşanbe Zirvesi'nde Çin ve Rusya'nın çok kutuplu dünya üzerindeki tutumlarını onaylayan bir bildiriye, Anti Balistik Füze anlaşmasına imza atmışlar ve ABD'ye karşı çıkmışlardır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaç ve ilkelerini savunma sözü vermişler ve ülkelerin kendi ülkelerindeki koşullara göre siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınma modellerini seçme hakkına sahip olduklarını yinelemişlerdir. 2001 yılında Çin ve Tacikistan, ortak sınırları boyunca kalan anlaşmazlıkları kalıcı olarak çözen bir anlaşmayı başarıyla sonuçlandırmış ve Özbekistan ŞİÖ'ye üye olmuştur (Pehlivanoğlu ve Güneş, 2009).

ŞİÖ'nün, demokrasi, adalet ve rasyonaliteyi öne çıkaran yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzeni teşvik etmeye yönelik bir örgüt tipi olması bekleniyordu. Bununla birlikte, örgütün gizemi, çelişkileri ve tartışmaları devam etmektedir. Her yıl ŞİÖ, özellikle ABD'nin Afganistan müdahalesinin başlaması ve bölgedeki diğer ülkelerin katılmaya yönelik artan ilgileriyle birlikte Batı'dan daha fazla ilgi görmektedir. Gerçekten de ŞİÖ'nün şu anda Moğolistan, İran, Hindistan ve Pakistan'dan oluşan dört gözlemci devleti vardır. Ayrıca, ülke katılmak isterse, Türkmenistan'ın dahil edilmesi konusunda bazı görüşmeler yapılmıştır (Deniz, 2013).

Coğrafi yakınlığı ve diğer Orta Asya devletleriyle benzer kaygıları olan Türkmenistan'ın ŞİÖ'ye katılmamış olması, organizasyonda bazı sorunların çözümsüz kalmasına neden olmaktadır. Çin ile herhangi bir sınırı paylaşmamasına bağlı olarak Şanghay Beşlisi'nin bir parçası olmaması ve bağımsızlığından bu yana Türkmenistan'ın dış politikası tarafsızlık ve izolasyonu tercih etmesi Türkmenistan'ın birlikten uzak kalmasının nedenidir. Ayrıca Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un BDT mekanizmalarının zayıflığını eleştirmesi nedeniyle BDT çerçevesinde ekonomik anlaşmalar imzalamaktan çekinmektedir. Ancak, 2006 yılında Cumhurbaşkanı Niyazov'un ölümünden sonra bazı analistler bunun değişebileceğine inanmaktadır. Nitekim yeni Türkmen Devlet Başkanı Berdimuhamedov uluslararası ilişkilerle daha fazla ilgilenmiş ve 2007 ŞİÖ zirvesine onur konuğu olarak katılmıştır (Altundağ, 2016).

Özbekistan'ın Şanghay Beşlisi'ne katılmama nedeni ise; Özbekistan en başından beri bu foruma taraf olmaması, Çin ile herhangi bir sınırının bulunmaması ve 1996'da Özbek Devlet Başkanı Kerimov agresif bir egemenlik koruma politikası başlatarak ülkesini Bağımsız Devletler Topluluğundan (BDT), dolayısıyla Rusya'dan ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndan uzaklaştırmasıdır. Özbekistan, hükümetinin egemenliğini uluslararası BDT kurumlarına devretmeyeceğini söyleyerek BDT'nin merkezileşmesine de karşı olduğunu dile getirmiştir (Splidsboel-Hansen, 2000). Bunun yerine Kerimov, ABD ile daha yakın ilişkiler kurmayı umuyordu ve böylece Özbekistan 1994'te NATO Barış için Ortaklık (BİO) programına katılmış ve ABD 1999'da GUAM - Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü'nü desteklemiştir. Ancak Özbekistan Cumhurbaşkanı olarak ülkesindeki bölgesel seçkinler arasında artan anlaşmazlıklarla karşı karşıya kalan ve konumunu güçlendirmek için ABD'den istediği yardımı

alamayınca, 2001 yılında ŞİÖ'ye katılma davetini kabul etmiştir. Sonuç olarak, 2001 yılında Şanghay Beşlisi, Şanghay İşbirliği Örgütü oldu ve güvenlik, ekonomik, siyasi, bölgesel barış, eğitim, kültürel değişim ve çevre koruma ile ilgili konuları kapsayacak şekilde hedeflerini genişletmiştir (Erol, 2016).

Çin ve Rusya, yumuşak güç dengeleme stratejisi kullanarak ABD liderliğindeki tek kutuplu dünyaya karşı koymak için güçlerini birleştirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek taraflılığı ve yakınlaşan çıkarları, Çin ve Rusya'yı işbirliğini ilerletmeye ve stratejik ortak olmaya itmiştir. ŞİÖ, bu iki dev gücün ABD liderliğindeki uluslararası düzene karşı bir blok oluşturması için temel araçlardan biri olmuştur. ŞİÖ, kuruluşundan bu yana çok taraflı güvenlik tehditlerine karşı işbirliğini artırma, enerji ticaret hacmini genişletme, ekonomik zenginlik kazanma ve organizasyonu büyütme konularında büyük ilerlemeler kaydederek kayda değer başarılar elde etmiştir. Tüm bu iyileştirmeler, bu örgütün temel amaçları olan güvenli bir ortam elde etmek ve bölgesel işbirliğini artırmak, ancak en önemlisi yumuşak dengeleme araçlarıyla bölgedeki ABD egemenliğine ve hegemonyasına meydan okumak için birtakım ilkelere hizmet etmektedir (Kocamaz, 2019).

Rusya, Orta Asya'daki siyasi ve askeri önceliği ile ilgilenmektedir. Bu çerçevede ŞİÖ, Rusya tarafından çok taraflı bir güvenlik örgütü olarak yapılandırılmıştır. Bu dönemde komşu ülkeler arasındaki sınır sorunları çözülmüş ve terörle mücadele artırılmıştır. Bazı yaklaşımlar, bu örgütü başka bir bölgesel entegrasyon projesi olarak nitelendirirler de, en dikkat çekici özelliği ABD etkisine meydan okuma potansiyelidir ve bu konuda bazı dikkate değer başarılar elde edilmiştir. 2005 yılında Astana Zirvesi'nden başlayarak üye ülkeler bölgede ABD askeri üssü olmaması konusunda ısrar etmişlerdir. Ortak eğitim askeri operasyonları, işbirliğinin geliştirilmesi ve Kolektif Hızlı Müdahale Gücünün oluşturulması, askeri işbirliği alanında önemli gelişmelerdir. ŞİÖ, Rusya'nın siyaset ve güvenlik alanlarında hakim konuma gelmesine yardımcı olan önemli araçlardan biridir. Öte yandan, Orta Asya'da Çin-Rus stratejik yakınlaşmasını ve artan işbirliğini sembolize etmektedir (Nogayeva, 2011).

Çin ise ekonomik üstünlük stratejisini sürdürüyor ve Orta Asya siyaseti aracılığıyla enerjiye erişimi ve ekonomik genişlemeyi güvence altına almış, ekonomik kalkınmaya artan bir odaklanma ile ŞİÖ üye ülkeleri Tek Kuşak Tek Yol Projesi aracılığıyla karşılıklı bağımlılıklarını artırmış, çeşitli projeler ve daha büyük yatırımlar yoluyla ekonomik kalkınmayı desteklemiştir. Ayrıca Büyük Avrasya Projeleri adı altında kurumların bağımlılığı ile bölgesel bir entegrasyon süreci yaşanmıştır. Rusya ve Çin, AEB (Avrasya Ekonomik Birliği) ve Kuşak-Yol Projesi'nin inşasının koordinasyonuna ilişkin bir işbirliği bildirgesi imzalamış ve bu çerçevede ŞİÖ, bir şemsiye organizasyon olarak yapılandırılmıştır (Kocamaz, 2019).

2.1. Şangay Beşlisi ve Türkiye

Türkiye'nin Asya ile ilişkilerine dair yazılan hemen hemen her yazı, eski İpek Yolu'na atıfta bulunarak başlar. Türk devlet adamları Çinli dinleyicilere hitap ederken genellikle bu metaforu iki ülke arasındaki "bin yıllık kültürel alışverişlere ve komşuluk ilişkilerine" işaret etmek için kullanıyorlar. Ancak Türkiye'de çok az kişi bu anakronik ortak kimlik nosyonunu anlayabilir. Eski Çin-Türk bağları hakkında soru sorulduğunda, pek çoğu, Çinlilerin, modern Türklerin ataları olarak kabul edilen Orta Asya'nın göçebe kabilelerine karşı "Çin Seddi"ni nasıl inşa ettiğini hatırlayacaktır. Hem uzaklık hem de zaman açısından birbirine yakın olsa da benzer bir tarihsel husumet çizgisi Rusya için de belirgindir. Osmanlı İmparatorluğu, hanedanın son on yıllarında büyük göç dalgalarına ve travmalara neden olan toprak kayıplarıyla Rusya'ya karşı birkaç savaş yapmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya ile dostane anları olmasına rağmen, Türkiye'nin "Asya" bağları Soğuk Savaş döneminden sağ çıkamamıştır. Kore Savaşı dışında, Türk politikacıları Asya-Pasifik'e ilgi gösterememiş Kafkaslar ve Avrasya, Moskova yönetimi altında kalmış, kesinlikle bir NATO üyeliğine kapalı tutulmuştur (Seyidoğlu, 2015).

Türkiye'nin ihracata dayalı bir büyüme modeline yöneldiği ve ekonomik güdünün ülkenin Asya politikasını yeniden şekillendirmeye başladığı 1980'lerde işler ancak değişmeye başlamıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye'de yeni kurulan Orta Asya Cumhuriyetlerine rehberlik etme olasılığı konusunda yükselen bir iyimserlik oluşmuştur. Bu arada, reform sonrası Çin, ikili ticaret ve yatırım için yeni yollar açmıştır. 21. yüzyılın başlarında, Türkiye'nin Orta Asya'da kendi kendine üstlendiği liderliği pek az sonuç üretirken, Çin ve Rusya onun başlıca ticaret ortakları haline gelmiştir. Ancak büyüyen ekonomik bağlara ve seyahat fırsatlarına rağmen, Türk kamuoyunun gözünde Rusya ve Çin imajı yükselmiştir. Bu nedenle, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeleriyle Türkiye'nin "ortak kaderini" ilan ettiğinde Türkiye'de ayakta alkışlanmadığına inanmak için nedenler vardır. Ne olursa olsun, bu yorumlar Türkiye'nin Nisan 2013'te bir diyalog ortağı olarak ŞİÖ'ye katılımının imza törenine damgasını vurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

2.2. Türkiye'nin Yeni Asya Stratejisi

2001 yılında bölgesel bir güvenlik örgütü olarak kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü; Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan özgün üyelik yapısını korumuştur. Örgüt son on yılda Amerikan

karşıtı görüşlerin forumu olduğu için, Türkiye'nin üyelik olasılığı, ülkenin gelecekteki bir NATO üyesi ve AB adayı kimliğiyle ilgili soruları gündeme getirmiştir. Ocak 2013'te Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ŞİÖ'nün tam üye olarak kabul etmesi halinde, Türkiye'nin AB üyelik teklifini reddetmeyi düşünebileceğini söyleyerek Türkiye'nin "eksen kayması" tartışmasını yeniden alevlendirmiştir. Bu, pek çok kişiyi şaşırtsa da, tamamen yeni bir teklif değildi. On yıl önce, ŞİÖ savunuculuğu, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) ideolojik kutbunun karşıt kutbunda yer alan Türkiye'deki "Avrasyacı" çevreler arasında popülerdi. Kemalist Avrasyacılar, yüksek rütbeli generaller, solcu aydınlar ve Türkiye için NATO ile hiçbir bağı olmayan laik, milliyetçi bir yol tasavvur eden İşçi Partisi üyelerinden oluşan küçük ama etkili bir gruptu. Dış politika vizyonları, 2002'de iktidara geldiğinde Türkiye'nin küresel ekonomiye tam entegrasyonunu, AB üyeliğini ve ABD ile yakın bağlarını savunan AKP ile daha fazla çelişmezdi ancak Kemalistlerin aksine AKP, ülkenin İslami değerlerini ve Osmanlı mirasını bir yükümlülükten çok bir zenginlik olarak görmüştür (Erşen, 2013).

Mevcut hükümetin Türkiye'nin diplomasisini Soğuk Savaş'ın sıfır toplamlı zihniyetinin ötesine taşımaya çalıştığı açıktır. Bu, Türkiye'nin seçeneklerini ülkenin özellikle Ortadoğu'daki bölgesel komşularına yeniden odaklanarak Batı'nın ötesinde çeşitlendirmek anlamına geliyordu. Türkiye'nin "çok boyutlu" dış politika çizgisi, bugüne kadar çok çeşitli ve bazen çelişkili nedenlerle çeşitli çevrelerden eleştiriler almıştır. Liberaller, AKP'nin dış politikasını Doğu'ya kayması nedeniyle eleştirirken, Türkiye'deki milliyetçi ve sol çevreler, hükümetin Batı ile devam eden ittifakını sorun etmektedir (Kramer, 2010).

Türkiye'nin dış politikasındaki değişiminin arkasındaki önemli bir itici güç, ülkenin 21. yüzyılın ilk on yılındaki ekonomik büyümesi olmuştur. Yurtdışında yeni pazarlar ve yatırım fırsatları arayan iş lobileri ve dernekler, Türkiye'nin gözünü Asya ve Afrika'ya çekmiştir. ŞİÖ, Avrasya pazarlarına doğrudan erişim sözü veren bir ekonomik örgüt olsaydı, Türk iş dünyası seçkinleri Türkiye'nin tam üyeliğinin güçlü bir savunucusu olurdu. Ne yazık ki, ŞİÖ üyeleri, dış politika değerleri ve jeopolitik vizyon açısından Türkiye ile çok az ortak noktaya sahip olan bir güvenlik çerçevesidir (Üngör, 2013).

2.3. Ortak Değerler Çerçevesinde Türkiye ve ŞİÖ

Şanghay İşbirliği Örgütü; egemenliğe, bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı temel ilkeleri etrafında şekillenmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Çin ve Rusya, toprak parçalanması veya rejim değişikliği ile sonuçlandığını düşündükleri Batılı askeri müdahalelere karşı açıkça meydan okumasalar da şüpheli olmaya devam etmişlerdir. Türkiye ise Afganistan, Kosova ve Libya'da NATO'ya destek vermiştir. Bugün itibarıyla Suriye; Türkiye ile ŞİÖ'nün önde gelen üyeleri arasındaki en karmaşık meseledir. Türkiye, Suriye muhalefetine açıkça desteklerken, Çin ve Rusya, Esad rejimine karşı herhangi bir dış müdahaleye şiddetle karşı çıkmaktadır. Yerli ve yabancı eleştirilenler, Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği desteğin insan haklarından çok İslami dayanışmayla ilgili olduğuna dikkat çekmektedir. Mevcut Türk hükümetinin, büyük ölçüde Sünni Müslümanların şikayetlerine odaklanmaya devam eden insan hakları meselelerini gündeme alırken oldukça seçici davrandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Erdoğan'ın insani müdahaleye Westfalya'nın toprak egemenliği ilkesine öncelik veren ilk Türk hükümeti olmadığını da hatırlamak önemlidir. Bosna Hersek bu konuda önemli bir örnektir (Çiftçi, 2018).

Türk hükümetlerinin, ideolojileri ne olursa olsun, genellikle ülke sınırları dışındaki Müslümanları içeren krizlerle ilgili iç kamuoyuna yanıt vermesi gerekmektedir. 1990'larda, Türkiye; Çeçen ve Uygur ayrılıkçılığına verdiği desteği resmen reddetmesine rağmen bu durum Rusya ve Çin'i rahatsız etmiştir. "Arap Baharı" Türkiye'yi insanların taleplerini otoriter hükümetlere göre önceliklendirme konusunda geri dönüşü olmayan bir noktaya getirmiştir. Bu kayda dayanarak, Türkiye'nin ŞİÖ için bir kabus senaryosu olan gelecekteki bir "Orta Asya Baharı"na destekleyeceğini varsaymak olasıdır. Bu, elbette, Türkiye'nin Orta Asya'da rejim değişikliğini başlatma kapasitesi veya isteğine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun tersine, AKP hükümetinin Türkiye'yi bölgesel bir enerji merkezi haline getirme vizyonu, siyasi açıdan istikrarlı bir Orta Asya ile bağları sağlamlaştırmasına bağlıdır. Ancak uzun vadede, Türkiye'nin Avrasya'da demokratikleşmenin savunucusu olmaya devam etmesi gerçeği Çin ve Rusya ile sürüşmeye neden olması muhtemeldir (Davutoğlu, 2013).

Orta Asya Baharı uzak ve olası olmayan bir senaryo olabilir, ancak Türkiye'nin ŞİÖ'ye tam üye olup olmayacağı ve ne zaman olacağı konusunda acil ikilemler vardır. Öncelikle terörle mücadele konusunu ele alalım. ŞİÖ ortak bir terör örgütleri listesi üzerinde anlaşmaya varmamış olsa da (Weitz, 2012), terörle mücadele mekanizması, üye ülkelerin şüpheli terörist/aşırılıkçı örgüt üyelerini menşe ülkelerine iade etmelerini gerektirmektedir (İdiz, 2013). Bunun Türk hükümetine yol açabileceği bazı potansiyel zorluklar vardır:

...Ankara, Moskova ve Pekin, kimin "terörist", kimin "bölücü" olduğu konusunda her zaman aynı fikirde değillerdir. Türkiye'nin Suriye konusunda Rusya ve Çin ile farklı görüşleri, bu noktada güncel bir örnek teşkil ediyor. Yine, buna direnmeye kararlı diğer ŞİÖ üyeleri tarafından da büyük ölçüde paylaşılan bir anlayış olan

Rus ve Çin “aşırılıkçılık” anlayışı için de geçerlidir. “Aşırılık” onlar için genellikle “İslamcılık” anlamına gelir. Dolayısıyla İslamcı Erdoğan hükümetinin kimin “aşırılıkçı” olduğu konusunda ŞİÖ üyeleriyle aynı fikirde olması mümkün değildir (İdiz, 2013).

AKP'nin İslami dayanışmaya artan vurgusuyla ŞİÖ çerçevesindeki gelecekteki yükümlülükleri arasında gerçekten bir çelişki vardır. Daha da önemlisi, bu durum Türkiye'nin kendi mevzuatıyla ve uluslararası hukuktan doğan taahhütleriyle de çelişebilmektedir. Örneğin, ülkenin yeni Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası, kişinin menşe ülkesinde ölüm cezasına veya kötü muameleye maruz kalması durumunda iadeyi sınırlandırmaktadır. Türkiye geçmişte benzer iade yükümlülüklerini yerine getirmediğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından cezalandırılmıştır (Korkut, 2008). Ayrıca, Türkiye'deki uluslararası ve yerel insan hakları örgütleri son yıllarda terör zanlılarının Orta Asya ülkelerine iadesini protesto etmiştir (Mazlum-der, 2012).

2.4. AB Boyutu

Türk medyasında son dönemde popüler hale gelen “ŞİÖ'ye karşı AB” tartışması, ŞİÖ'nün ana hedefleri ve kurumsal yapısı itibarıyla AB'den ziyade NATO ile karşılaştırılması gerektiğinden oldukça yanıltıcı olabilir. En önemlisi, AB üye devletleri arasında daha fazla siyasi ve ekonomik entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlarken, ŞİÖ terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik gibi konularda eylemleri koordine eden bölgesel bir güvenlik mekanizmasıdır. AB'nin uluslararası nitelikleri de ŞİÖ mekanizmalarının hükümetler arası doğasına kıyasla çok daha belirgindir. Bu açık farklılıklara rağmen, Türkiye'deki bazı solcu ve neo-milliyetçi gruplar, Türk dış politikasında ŞİÖ'yü AB'ye bir alternatif olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki artan durgunluk, özellikle bu gruplar için Türkiye ile ŞİÖ arasındaki stratejik ilişkiyi savunmalarında sağlam bir argüman oluşturmuştur. Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakereleri Ekim 2005'ten bu yana devam etse de, tam üyelik sürecinin tamamlanması için müzakere edilmesi gereken fasılların çoğu, Fransa da dahil olmak üzere birçok AB üye ülkesi tarafından engellenmiştir. Daha da önemlisi, Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulunmaması, Ankara'nın Kıbrıs Rum hükümetiyle anlaşmayı reddetmesi nedeniyle Türkiye'nin üyeliği önünde büyük bir engel haline gelmiştir (Öz ve Erasa, 2013).

AB üyelik sürecindeki hayal kırıklığı, Erdoğan gibi üst düzey Türk yetkilileri, Brüksel'i Türkiye'ye yönelik çifte standardı ve “saygısız tavrı” nedeniyle sık sık sert bir şekilde eleştirmeye sevk etmiştir (Erşen, 2013). Bu aynı zamanda, ŞİÖ'nün Türkiye'yi tam üye olarak dahil etmesi halinde, Türk hükümetinin AB ile yollarını ayırmayı düşünebileceğine dair kamuoyuna çokça duyurulan açıklamasının ana nedeni olarak da kabul edilebilir. Erdoğan bu konuda şunları demiştir:

AB bizi unutmak istiyor ama tereddüt ediyor ve gerçekten unutamiyor. Ama gerçekten ne hissettiğini söyleseydi, sadece rahatlamış olurduk. Zamanımızı boşa harcamak yerine açık ve anlaşılır olmalı ki işimize bakalım. Onlarla oturup konuşursunuz, ancak gerçekten inandırıcı konuşamazlar. İşler bu kadar kötüye gittiğinde, kaçınılmaz olarak 75 milyon insanın başbakanı olarak başka yollar arıyorsunuz. Bu yüzden geçenlerde Bay [Vladimir] Putin'e şunları söyledim: “Bizi Şanghay Beşlisi'ne götürün; biz de AB'ye veda edelim, tamamen terk edelim. Bütün bu duraklamalar neden (Baydar, 2013)?”

Bunun AB'ye yönelik bir blöf mü yoksa gerçek bir uyarı mı olduğu konusunda farklı görüşler olsa da, Türk kamuoyunun da son dönemde ülkenin AB'ye üyelik mücadelesinden güçlü bir hayal kırıklığı belirtileri gösterdiği unutulmamalıdır. Örneğin Ocak 2013'te yapılan bir kamuoyu yoklaması, Türk halkının yalnızca yüzde 33'ünün Türkiye'nin önümüzdeki beş yıl içinde AB üyeliğini sürdürmesi gerektiğine inandığını göstermektedir. Türkiye'nin Rusya veya Çin ile ilişkilerine ilişkin genel kanaat AB'nin görüşünden daha olumlu olmasa da, alternatif bölgesel işbirliği planlarına Türkiye'de artan bir kamu ilgisi olduğunu belirtmek önemlidir (Erşen, 2013).

2.5. Türkiye'nin Yeni Dış Politikası

Türkiye'nin ŞİÖ'ye yeniden ilgi duyması, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin 2002 yılında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından uygulamaya konan “çok boyutlu ve çok yönlü dış politika” ile de uyumludur. En önemlisi, bu politika Türkiye'nin aynı zamanda NATO ve ŞİÖ ile stratejik ilişkilerini geliştirmesine olanak sağlamıştır. Ankara, yalnızca ŞİÖ değil, aynı zamanda ASEAN, Arap Ligi ve Afrika Birliği de dahil olmak üzere birçok bölgesel örgütle ilişkilerini geliştirdiğinden, Türk dış politikasında “eksen kayması” iddialarını reddetmek için de kullanılmıştır. Bu yeni kurulan kurumsal ilişkiler, AKP hükümetinin Türkiye'yi “merkez ülke, AKP'nin aktif diplomasisi ve nihai olarak 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'ye geçici olmayan bir sandalye kazanmasındaki başarısı, bu cesur hedefin tipik bir tezahürü olarak kabul edilebilir. Türkiye ayrıca 2012 yılında insani yardım açısından en büyük dördüncü bağışçı hükümet olarak yer almıştır (Kıraz, 2021).

Türkiye'nin çok boyutlu dış politika vizyonunun ayrılmaz bir unsuru, ülkenin geleneksel Batılı müttefikleri dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirmektir. Özellikle ŞİÖ ve üye ülkeleri Ankara için önemli bir odak noktası gibi görünüyor. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Türkiye'nin bölgedeki aktif katılımı nedeniyle Orta Asya

ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler zaten gelişmiştir. Ancak Rusya ve Çin'de ivme, çok boyutlu dış politikanın başlamasından sonra oluştuğu görünmektedir. Son on yılda, özellikle Türk-Rus ilişkileri, sözde “çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık” çerçevesinde dikkate değer bir şekilde gelişmiştir. Başlıca bölgesel ve küresel konularda daha yakın siyasi diyalogun yanı sıra, iki ülke aynı zamanda enerji ve ticaret alanında da samimi ilişkiler geliştirmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın şu anda Türkiye'nin en büyük enerji tedarikçisi ve Almanya'dan sonra ikinci en önemli ticaret ortağı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ayrıca her yıl milyonlarca Rus vatandaşı Türkiye'yi ziyaret etmekte ve birçok Türk şirketi Rusya'da yeni işler kurmaktadır. Artan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin açık bir göstergesi olarak, 2010 yılında Ankara ve Moskova, iki ülke arasındaki otuz güne kadar vize kısıtlamalarını kaldırmaya karar verdiler. Bu durum, Rusya'nın Türkiye büyükelçisi tarafından da belirtilmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın şu anda Türkiye'nin en büyük enerji tedarikçisi ve Almanya'dan sonra ikinci en önemli ticaret ortağı olduğunu belirtmekte fayda vardır (Koçak, 2017).

2.6. Ekonomik Güvenlik Kaygıları

2000'li yıllardaki Türk-Rus yakınlaşmasına kıyasla, Türkiye'nin Çin ile ilişkilerindeki iyileşme oldukça mütevazı olmuştur. Askeri işbirliği ve kültürel değişim alanlarındaki yeni ivmeye rağmen, Türk-Çin ilişkilerinin daha kat etmesi gereken uzun bir yol vardır. Aynı zamanda, iki ülke arasında hızla gelişen ticari ilişkiler de dikkate alınmalıdır. Türkiye'nin aleyhine işleyen dikkate değer ticaret dengesi açığına rağmen; Çin, 2012'de 24 milyar dolarlık toplam ticaret hacmiyle son zamanlarda üçüncü en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir. Bu durum, Ankara'nın ŞİÖ ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelik artan ekonomik kaygıların önemini açıkça ortaya koymaktadır (Temiz, 2017).

2007'den bu yana dünya ekonomisinde meydana gelen dramatik değişim, Türkiye'nin ŞİÖ'ye yönelik yeni görünümünü şekillendiren en önemli faktörlerden biridir. Dünyanın yükselen ekonomik güçlerinin en önemli grubu olarak kabul edilen BRIC'in üç üyesinin ŞİÖ'nün ya tam üyesi (Çin, Rusya) ya da (Hindistan) gözlemcisi olduğu düşünülürse, son yıllarda Ankara için ekonomik açıdan çok daha önemli gördüğü ŞİÖ'nün artık daha da önemli hale geldiği söylenebilmektedir. Özellikle Euro Bölgesi borç krizinin ardından Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle olan dış ticareti 2010'da 49 milyar dolardan 2012'de 63 milyar dolara yükselmiştir. AB ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı ise aynı dönemde gerilemiştir (Erşen, 2013).

ŞİÖ ülkelerinin Türkiye'nin toplam ticaret hacmindeki payı hala nispeten düşük olmasına ve AB ile ilişkiler, ihracat ve yatırımlar gibi kilit sektörlerde önemli bir rol oynamaya devam etse de Türk iş çevreleri Asya güçlerinin dünya ekonomisinde artan etkisini kabul etmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi etkili iş örgütleri ve Zorlu Holding gibi önde gelen Türk şirketleri, Türkiye'nin Rusya, Çin ve Hindistan ile ilişkilerini iyileştirme politikasına desteklerini ifade etmişlerdir. Dünyanın ekonomik ekseninin Batı'dan Doğu'ya kaydığı bir dönemde yeni ekonomik ortaklıkların ortaya çıkarılmasının gerekliliğini özellikle vurgulamışlardır (Temiz, 2017).

3. SONUÇ

Türk dış politikasında Şanghay İşbirliği Örgütü'nü AB veya NATO'ya güçlü bir alternatif olarak hayal etmek kolay değildir. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde hâlâ ciddi sorunlar olmasına rağmen hem Ankara hem de Brüksel üyelik müzakerelerini sonlandırmaktan dikkatle kaçınmıştır. AB'nin aksine, Türkiye'nin NATO ile ilişkileri son zamanlarda rayına oturmuştur. Geçen yıl NATO füze savunma sistemi çerçevesinde Doğu Türkiye'de erken uyarı radarının konuşlandırılmasına ek olarak, Ankara'nın Arap ayaklanmaları karşısındaki konumu da Rusya ve Çin'den çok NATO'ya daha yakın olmuştur. Türkiye hem NATO'nun Libya kampanyasına aktif olarak katılmış hem de Beşar Esad hükümetinin Suriye'deki muhalif gruplara yönelik baskısını kınamıştır. Şu anda Türkiye ile NATO arasında Ortadoğu meseleleri konusunda daha da yakın bir diplomatik ve askeri diyalog vardır (Erşen, 2013).

Türkiye'nin ŞİÖ'ye tam üyeliği, örgütün jeopolitik vizyon ve kimliğinin gelişimine ve Türkiye'nin kendi demokratikleşme sürecine bağlı olarak uzak bir senaryodur. Bu anlamda 2013 yılı Türkiye için kritik bir dönemeç olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye'nin uzun süredir devam eden Kürt sorununa ilişkin kırılgan “çözüm süreci” ve şiddetli siyasi kutuplaşmanın ortasında yeni bir anayasa taslağı ülkenin gündeminde üst sıralarda yer almaktadır. 2013 yazındaki Gezi Parkı protestoları sırasında, hükümete karşı muhalefet zirveye ulaşmış ve hükümeti son derece savunmacı bir pozisyona itmiştir. Türk yetkililerin, AB parlamentosu ve uluslararası medyaya yönelik sert eleştiriler de dahil olmak üzere, protestoları kışkırtmakla ilgili olarak yabancı güçlere ve onların yerli yan kuruluşlarına yönelik suçlamaları, Türkiye'nin küreselleşen dünyada mücadeleye hazırlığının sınırlarını göstermiştir. Kısa vadede Gezi Parkı olayı Türk yetkililerin Batı'ya yönelik şüphelerini artırmış görünmektedir. Bu yeni tavrın ülkenin jeopolitik vizyonu ve dış politika değerleri üzerinde uzun vadeli bir etkisinin olup olmayacağını tahmin etmek için henüz çok erken olsa da, Türk hükümeti hem yurtiçinde hem de yurtdışında demokratikleşme ve insan haklarının savunucusu olmaya devam etmesi halinde Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşmasının onu otomatik olarak ŞİÖ'ye yaklaştırmayacağı açıktır (Kiraz, 2021).

Haziran 2012’de ŞİÖ’nün Pekin Zirvesi’nde Türkiye “diyalog ortağı” olarak kabul edilmiştir. Bu karar, görünüşe göre gözlemci statüsünü tercih eden Türk hükümetini tam anlamıyla tatmin etmese de, Türkiye, ŞİÖ ile böylesine ayrıcalıklı bir kurumsal ilişkiye sahip ilk NATO üyesi ülke olduğu için derin bir anlam taşımaktadır. Bu yeni ilişki, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Ocak 2013’te bir televizyon röportajında ŞİÖ üyeliğinin Türkiye’nin durmuş AB üyelik sürecine bir alternatif olabileceğini açıklaması ışığında daha da önemli hale gelmiştir (Erşen, 2013).

Son olarak, Türkiye’nin ŞİÖ üye ülkeleriyle ilişkileri, son on yılda hızla gelişmektedir. Bu süreç büyük olasılıkla iki ana nedenden dolayı artan bir ivme ile devam edecektir. Birincisi, dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Amerika ve Avrupa’dan Asya’ya doğru kaymaya devam ettiği için Çin, şimdiden dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Hükümet, Türkiye’yi dünya siyasetinde merkezi bir ülke yapma iddiasını sürdürmek için başta Çin ve Hindistan olmak üzere yükselen Asya güçleri ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğinin de bilincindedir (Deniz, 2013). Bu anlamda ŞİÖ, Türk politika yapıcıları tarafından bu iddialı hedefi gerçekleştirmenin bir amacı değil, bir aracı olarak algılanmaktadır. İkincisi, Avrupa’daki mali kriz yavaşlamış olsa da tamamen kontrol altına alınmış olmaktan uzaktır. Bu, Türkiye’nin zaten zor olan üyelik sürecini zorlaştıran bir diğer faktördür (Erşen, 2013). Türk hükümeti ve halkı AB’ye olan inancını kaybetmeye devam ederse, ŞİÖ’nün sembolize ettiği Asya/Avrasya alternatifi Türk dış politika yapıcıları için daha umut verici görünebilir.

KAYNAKÇA

- Altundağ, Z. (2016). ‘Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü’. *Avrasya Etüdları*, 49 (1), 99-124.
- Baydar, Y. (2013). Turkey, Weary of the EU, Tiptoes Towards the Shanghai Five, https://www.huffpost.com/entry/turkey-shanghai-five_b_2566091, (Erişim tarihi: 25.03.2022).
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye’nin Ekonomik Bloklar ve Globalleşme Açısından Uyum İmkanlarının Kurumsal Dinamiği. *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV*, 108.
- Davutoğlu, A. (2013). *Turkic Republics since Independence: Towards a Common Future*, Center for Strategic Research(SAM), Vision Papers No.5
- Deniz, T. (2013). Mekansal Güç Asya’nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Eastern Geographical Review*, 18(30).
- Erol, M. S. (2016). "Özbekistan Cumhuriyeti". *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Türkistan Araştırmaları Masası*, 1002-1029. <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/01/%C3%96ZBEK%C4%B0STAN-CUMHUR%C4%B0YET%C4%B0.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.03.2022).
- Erşen, E. (2013). Eurasian Orientation in Turkish Foreign Policy and the Shanghai Cooperation Organization. *ORSAM Ortadoğu Analiz*, 5, 52. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/1emreersen.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Erşen, E. (2013). The Shanghai Cooperation Organization: A New Alternative for Turkish Foreign Policy? Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/shanghai-cooperation-organization-new-alternative-turkish-foreign-policy>, (Erişim tarihi: 15.03.2022).
- İdiz, S. (2013). Are Turks Being Shanghaied?, *Al-Monitor*, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/04/turkey-shanghai-cooperation-nato-eu.html>, (Erişim tarihi: 11.03.2022).
- Koçak, M. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri, *SETA Analiz*, 201, İstanbul. https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_201_.pdf, (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- Korkut, L. (2008). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının devletlerin sığınmacıları sınırdışı etme egemen yetkisine etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 20-35.
- Kramer, H. (2010). AKP’s ‘new’ foreign policy between vision and pragmatism. *German Institute for International and Security Affairs*, 2, 1-41.
- Mazlum-der, (2012). “Mültecilerin iade edilmesi Fatih’te protesto edildi” (Extradition of Refugees was Protested in Fatih, <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/01-ocak-2008-insan-haklari-ihlalleri-haberleri/multecilerin-iade-edilmesi-fatihte-protesto-e/8764>, (Erişim tarihi: 12.03.2022).
- Nogayeva, A. (2011). Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları, USAK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- Öz, E. ve Erasa, İ. (2013). Avrupa Birliği'ne Alternatif Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (1), 18-25.
- Kiraz, B.Ö. (2021). Türk Dış Politikasında Merkez Ülke Olma Yönelimi: Dönüşüm Mü, Devamlılık Mı?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12 (30), 501-519.
- Pehlivanoglu, F. ve Güneş, İ. (2008). Kırgızistan Ekonomisinin Yapısal Analizi. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Kocaeli, 781-797.
- Seyidoğlu, H. (2015). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama [Uluslararası iktisat teorisi politikası ve uygulaması]. Can Gzem Yayınları, İstanbul.
- Splidsboel-Hansen, F. (2000). GUUAM and the Future of CIS Military Cooperation. *European Security*, 9(4), 92-110.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2018). Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 20.03.2022).
- Temiz, K. (2017). Türkiye-Çin İlişkileri, SETA Analiz, 196. <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2022).
- Kocamaz, S.Ü. (2019). Dünya siyasetinde yeni güçlerin yükselişi: Rusya, Çin ve Şanghay İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16 (61), 127-141.
- Üngör, Ç. (2013). Turkey and the Shanghai Cooperation Organization: Few Shared Values and No Common Destiny, Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/turkey-and-shanghai-cooperation-organization-few-shared-values-and-no-common-destiny>, (Erişim tarihi: 17.03.2022).
- Weitz R. (2012). Uzbekistan: A Peek Inside an SCO Anti-Terrorism Center. <http://www.eurasianet.org/node/65960>, (Erişim tarihi: 31.03.2022).

Subject Area
EducationYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1823-1829Arrival
12 April 2022
Published
30 May 2022Article ID Number
62389Article Serial Number
25Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62389>

How to Cite This Article
Gündem, S.; Ceylan, R. & Kartal, M.S. (2022). "Okul Yöneticilerinin Covid-19 Pandemi Sürecinde Okul Yönetimi Hakkında Görüşlerinin Kriz Yönetimi Bağlamında İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1823-1829

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Okul Yöneticilerinin Covid-19 Pandemi Sürecinde Okul Yönetimi Hakkında Görüşlerinin Kriz Yönetimi Bağlamında İncelenmesi

Examination Of School Managers' Opinions On School Management In The Context Of Crisis Management During The Covid-19 Pandemic Process

Süleyman GÜNDEM¹ Rıdvan CEYLAN² Mehmet Salih KARTAL³

¹ MEB Öğretmen. Batman/Türkiye

² MEB Müdür Yardımcısı. Batman/Türkiye

³ MEB Okul Müdürü. Batman/Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde okul yönetim sürecini ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma paradigmasında durum çalışması temelinde tasarlanmıştır. Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu nedenle, Batman ilindeki çeşitli okul kademelerinde görev yapan, çeşitli yıllara dayanan deneyime sahip 15 okul müdürü araştırmaya dahil edilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından ilgili literatürde uzman görüşlerinde dayalı olarak oluşturulan 8 maddelik yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilmiştir. Veri analizinde içerik analiz kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre COVID-19 krizinin beraberinde getirdiği belirsizlik ve değişiklik durumları eğitim kurumlarını beklenmeyen sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Okul yöneticileri ise bu krizi yönetebilmek amacıyla hijyen güvenliği, öğretimsel önlemler ve düzenleyici önlemler almışlardır. Ancak her ne kadar önlem alsalar da altyapı eksikliği, bilgi eksikliği, cihaz eksikliği, koordinasyon eksikliği ve bürokrasi gibi sorunlarla karşılaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, COVID-19, Kriz Yönetimi, Okul Yönetimi

ABSTRACT

The main purpose of this research is to reveal the school management process during the COVID-19 pandemic. The research was designed on the basis of case study in the qualitative research paradigm. Maximum variation sampling was used in the study. For this reason, 15 school principals with years of experience working at various school levels in the province of Batman were included in the study. The data were obtained from an 8-item semi-structured interview form created by the researcher based on expert opinions in the relevant literature. Content analysis was used in data analysis. According to the results of the research, the uncertainty and changes brought about by the COVID-19 crisis have left educational institutions face to face with unexpected problems. School administrators, on the other hand, have taken hygiene safety, instructional measures and regulatory measures in order to manage this crisis. However, although they took precautions, they faced problems such as lack of infrastructure, lack of information, lack of equipment, lack of coordination and bureaucracy

Key Words: Pandemic, COVID-19, Crisis Management, School Management

1. GİRİŞ

Krizler ülkeleri, insanları ve örgütleri zor durumda bırakan olağan üstü durumlar olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 1996). İnsanlık tarihi savaş, doğal afet, kıtlık ve salgın hastalık gibi birçok kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Kamuoyuna duyurulan şiddetli kriz örnekleri, savunmasız modern toplumları krizlere karşı daha savunmasız hale getirdiğine dair artan inançla birleşince, politika yapıcılar ve yöneticiler açısından kriz yönetiminin önemini artırmaktadır. Krizler, karar vericilerin yönetim kapasitesini ciddi şekilde sınanan ve o kuruluş veya toplumun değer verdiği temel değerleri tehdit eden kuruluşların veya toplumların günlük rutinlerindeki dramatik kesintilerdir. Krizler, hükümetten özel sektöre, toplumun tüm sektörlerine özgüdür ve herhangi bir sorun alanında ortaya çıkabilir. Kriz yönetimi ise karar vericiler tarafından krizlere hazırlanırken, krizlere tepki verirken ve krizlerden kurtulurken alınan kararları ve eylemleri ifade etmektedir. Tüm krizler, sosyo-ekonomik ve politik manzarayı yeniden şekillendirme ve karar vericilerin bilişsel, ahlaki ve liderlik kapasitelerini test etme kapasitesine sahiptir. Kriz durumlarının başarılı bir şekilde yönetilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarında güven oluşturmaya ve liderliğe olan inancı pekiştirmeye yardımcı olur. Buna karşılık, bir krizi başarılı bir şekilde yönetememe, örgütsel parçalanma, kamu hoşnutsuzluğu ve hatta liderlik değişikliği ile sonuçlanabilir (Dayton & Bernhardsdottir, 2015). İnsanlık tarihinin yaşadığı son ve en önemli kriz ise COVID-19 krizidir. 2019 yılı Aralık ayı sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan yeni tip koronavirüs salgını önce Wuhan bölgesine ardından da tüm Çin'e yayılmış ve bu olayların ardından Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu virüsü bir COVID-19 olarak tanımlamıştır. Virüsün dünya çapında hızla yayılması ve buna bağlı vaka ve ölümlerdeki artış nedeniyle DSÖ 11 Mart 2020'de pandemi ilan etme kararı almıştır (DSÖ, 2020). COVID-19 pandemisi, çevredeki birçok kamu kurumu ve özel sektör kuruluşunun işleyişini olumsuz etkilemiş ve hükümetler virüsün yayımla hızını azaltmaya yönelik bir dizi önlem almıştır. Bu doğrultuda insanlar arasındaki yakın temasın bulaş riskini artırması nedeniyle halka açık toplantıların iptal

edilmesi, uzaktan çalışmaya geçilmesi, çevrimiçi sağlık hizmetlerinin sunulması ve okulların kapatılması gibi bir dizi halk sağlığı önlemleri hayata, hayat geçirilmiştir (Heymann ve Shindo, 2020).

COVID-19 sağlık krizi, toplumun hemen her düzeyinde dünya çapında bir etkiye sahip olarak kurumları etkilemiştir. Salgından en çok etkilenen kurumlardan biri de eğitim kurumları olmuştur. Ortaya çıkan bu yeni hastalık türü, dünyanın tüm ülkelerinde okulların kapanmasına neden olmuş ve öğretim süreçlerine bir süreliğine ara verilmiştir. Bu dönemde eğitim kurumları kapalı kalmış okul yönetimleri bir gecede köklü bir değişime uğrayarak yöneticilerin ve öğretmenlerin görevlerinin işlev ve sorumlulukları dönüştürülmüştür (del Arco vd., 2021). Sonuç olarak, 2019-2020 akademik yılı için eğitim kurumlarında başlatılan ve uygulanan akademik planlama süreci tamamen değiştirilmiş ve kısa vadeli bu durum üzerinden pedagojik eylemlerde bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bu eşi benzeri görülmemiş durum sırasında, okul müdürleri kişisel liderlik kaynaklarını yeni biçimlerde ve değişen derecelerde kullanmaya zorlanırken, aynı zamanda yüksek miktarda uyarılma ve değişikliğin yaşandığı krize uyum sağlamak zorunda kalmıştır (Ramos-Pla vd., 2022). Yaşanan belirsizlik ve değişiklik durumları eğitim kurumlarını beklenmeyen tehlikelerle ve fırsatlarla karşı karşıya bırakmıştır. Kurumların varlığını sürdürebilmesi için bu tehlikelerden korunması ve fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Ancak Covid-19 gibi daha önceden hissedilmeyen ve aniden ortaya çıkan sağlık krizleri kurumları değişikliğe mecbur bırakmıştır ve bu durum krize yol açmıştır (Dinçer, 2007). Yaşanan krizin üstesinden gelecek krizi yönetme ise genellikle okul liderlerin kriz liderliği yetenekleri ile ilişkilidir. Kriz liderleri kriz yönetimini kriz zamanında sergilediği etkili liderlik uygulamalarıyla yönetmektedir. Bu doğrultuda etkili kriz liderleri krizin sinyallerini önceden sezme, krize hazırlık, kriz durumunda eğitim kurumunu koruma, krizi denetim altına alma, normal duruma geçiş ve değerlendirme aşamalarıyla kriz sürecini yönetmektedir (Can, 2002). Kriz durumunda kriz liderlerinin başarılı olması için kriz sinyallerini doğru okuması, güven vermesi, güçlü iletişim yöntemleri kullanması, şeffaf olması, hızlı karar vermesi, geçmiş yaşantılarından ve tecrübelerinden dersler çıkarması, çalışanlara güven vermesi ve onların desteğini sağlaması oldukça önemlidir (Tıraş Sağlam vd., 2021). Kriz durumlarında ortaya çıkan belirsizlikler ve değişen ortamda ani, beklenmedik ve etkili olaylar nedeniyle eğitim kurumları zamanla daha hassas ve kırılğan hale gelmekte ve bu zorlukların üstesinden gelmek için uyum sağlayıcı kriz yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır (Karaköse vd., 2020).

Salgın nedeniyle eğitim sistemlerinin yetersiz kalması, eğitim-öğretim faaliyetlerinin hızla değişmesi ve eğitim paydaşlarının bu hızlı değişimlere hazırlıksız yakalanması ve uyum sorunları ile karşı karşıya kalması nedeniyle eğitim faaliyetlerinin uygulanmasında önemli rol oynayan okul müdürleri, kendilerinin ve liderliği altındakilerin bu değişime hızla uyum sağlaması, eğitim faaliyetlerini aksatmamak için uyum sağlamaları ve sürece öncülük etmeleri çok önemlidir. Eğitim sürecinin yerel lideri olan okul yöneticilerinin eğitim sürecinin paydaşları olan öğretmen, öğrenci ve velilerin beklentilerine karşılık vermek ve onları ortak bir hedef doğrultusunda yönlendirmek için okulun ihtiyaçlarını giderme konusunda kararlı ve istekli tavır sergilemesi salgın sürecinde oldukça önemli hale gelmiştir (Tıraş Sağlam vd., 2021). Ancak pandemi ile birlikte yüz yüze eğitime ara verilerek uzaktan eğitime geçilmesi okul müdürlerinin okul yönetim sürecini zorlaştırmış ve hem öğretmenler hem de öğrenciler ve veliler açısından bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu çalışma ise okul yöneticilerinin COVID-19 pandemi sürecinde okul yönetimi hakkında görüşlerinin kriz yönetimi bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Bu temel amaçtan hareketle çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

- ✓ Okul yöneticilerinin COVID-19 krizinde okul yönetim sürecini devam ettirmek için aldıkları önlemler nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerinin COVID-19 krizinde okul yönetim sürecini devam ettirmekte karşılaştıkları sorunlar neledir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma paradigmasını takip eden bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışmaları, sosyal bilimlerde karmaşık bir sosyal fenomeni ve örgütsel-yönetim süreçleri ve bireysel yaşam döngüsü gibi gerçek ve güncel yaşam olaylarını anlamak için kullanılır (Yin, 2003). Bir olgunun derinlemesine ve bütüncül bir şekilde anlaşılması için kullanılan durum çalışması, durumların bağlamı veya sınırları tam olarak bilinmediğinde tercih edilir (Creswell, 2013). Patton (2015) durum çalışmalarında araştırılacak durumların gruplar, bireyler, kültürler, kurumlar ve programlar olabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmanın odaklandığı durum ise okul yöneticilerinin COVID-19 pandemisi sırasında uyguladıkları okul yönetim süreçleridir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme tekniğinin amacı, belirli bir soruna taraf olan kişilerin

çeşitliliğini maksimum düzeyde yansıtmak ve bu çeşitlilikte ortak bazı olguların olup olmadığını ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Buna göre, araştırmaya Batman Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda farklı eğitim kademelerinde görev yapan ve farklı yıllara dayanan deneyime sahip okul müdürleri dahil edilmiştir. Çalışma grubunu farklı eğitim kademelerinde görev yapan 20 okul müdürü oluşturmaktadır. Çalışma grubunun özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

Demografik Değişken	Kategori	n
Cinsiyet	Kadın	10
	Erkek	10
Yaş	20-29	8
	30-39	7
	40-50	5
Eğitim	Lisans	16
	Yüksek Lisans	4

Çalışma grubunun demografik özelliklerine bakıldığında katılımcıların 10'u kadın 10'u erkektir. Katılımcıların sekizi 20-29, 7'si 30-39, 5'i 40-50 yaş aralığındadır. 16 katılımcı lisans dört katılımcı ise yüksek lisans düzeyinde eğitim görmüştür.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Veri toplama sürecinde katılımcıların COVID-19 pandemi sürecinde okul yönetimi hakkında görüşleri derinlemesine incelemek için yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle kriz yönetimi bilimsel literatür taraması yapılmış ve araştırma sorularının ilk versiyonu elde etmiştir. Görüşme formunun ilk versiyonu 2 alan uzmanına sunulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Daha sonra 20 okul müdürü ile sosyal mesafe kuralına uyarak görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 30-50 dakika sürmüştür. Görüşmeye gitmeden önce müdürlerden uygun bir süre için randevu alınmıştır. Görüşmeler kayıt altına alınmış ve daha sonra metin belgesine dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle benzer veriler düzenlenerek kodlar ve kategoriler oluşturulmuştur. Ayrıca kodlar, kategoriler ve temalar doğrultusunda testler yapılmış ve gerektiğinde alternatif açıklamalar kullanılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan alt kategori ve kodlara dayalı olarak araştırmanın teması, görüşmecilerin sıklıkla tekrarladığı ve altını çizdiği durumların en üst bileşeni olarak belirlenmiştir. Araştırmada inandırıcılığı artırmak için görüşmeci ifadelerine ve doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Böylece verilerin yorumlanması ile ifadeler arasındaki örtüşme düzeyi görünür hale gelmektedir.

3. BULGULAR

3.1. Okul Yöneticilerinin COVID-19 Krizinde Okul Yönetim Sürecini Sürdürmek İçin Aldıkları Önlemler

Verilerin analiziyle ortaya çıkan ilk bulgular, pandemi döneminde okul müdürlerinin aldığı tedbirlere ilişkindir. Okul yöneticilerinin pandemi krizinde okul yönetim sürecini sürdürmek için aldıkları tedbirlere ilişkin kategoriler ve kodlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Okul Yöneticilerinin Aldıkları Önlemler Hakkında Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Okul yöneticilerinin aldıkları önlemler	Hijyen güvenliği önlemleri	Yüzey ve sınıf temizliği	14
		Dezenfektan makinası	4
		Maske alma	1
		Tıbbi atık kovası	1
	Öğretimsel önlemler	Etkinlik takibi	10
		Dijital materyal temin etme	5
		Aile ile iletişim kurma	4
		Teknoloji sınıfı kurma	1
	Düzenleyici ve bilgilendirici önlemler	Bilgilendirme afişleri	13
		Takım kurma	4
Motive edici olma		3	

Araştırma kapsamında veri analizi sonucunda ortaya çıkan ilk bulgularda okul yöneticilerinin Pandemi krizinde okul yönetim sürecini sürdürmek amacıyla hijyen güvenliği önlemleri, öğretimsel önlemler ve düzenleyici ve bilgilendirici önlemler aldıkları görülmektedir. Okul yöneticileri hijyen güvenliği önlemleri kapsamında yüzey ve sınıf temizliği (f=14), dezenfektan makinası alma (f=4), maske alma (f=1) ve tıbbi atık kovası (f=1) alma gibi önlemlere başvurmuşlardır. Konuyla ilişkili katılımcı görüşlerinden elde edilen kesitler aşağıda sunulmaktadır:

- ✓ “İlk iş olarak bütün okulu genel bir temizliğe soktuk. Kapı kolları, korkuluklar, tuvaletler, masa ve sıraları detaylı şekilde temizledik.” (K3)
- ✓ “Dezenfektanın önleyici etkisinden dolayı koridorlara, sınıflara, öğretmenler odasına dezenfektan makinaları taktık.” (K7)
- ✓ “Okula maskesiz giriş yasak olduğu için her öğrenciye maske almasını söyledik. Ancak yine de maskesiz gelenler olması nedeniyle maske maske temin ettik.” (K15)
- ✓ “Okulumuzda kağıt atıkları ayrı bir çöp kovasında topluyorduk. Şimdi tıbbi atık için farklı bir çöp kovası aldık ve bunu okulun önemli yerlerine koyduk.” (K19)

Okul yöneticileri öğretimsel önlemler kapsamında etkinlik takibi yapma (f=10), dijital materyal temin etme (f=5), aileyle iletişim kurma (f=4) ve teknoloji sınıfı kurma (f=1) gibi önlemler almışlardır. Bununla ilişkili katılımcı görüşleri aşağıda sunulmaktadır:

- ✓ “Öğretmenlere ve öğrencilere yönelik öğretim programını takip etmeye yönelik bazı etkinlikler düzenledik. Bu sayede en azından süreci takip edebiliyoruz.” (K9)
- ✓ “Zorunlu olarak uzaktan eğitime geçtiğimiz için ders konularının dijital ortama aktarılması noktasında öğretmenlere yardımcı olduk.” (K11)
- ✓ “Ailelerle sık sık iletişim içerisinde olduk. Tabi yüzyüze iletişimde zorlandık ama sosyal medya özellikle WhatsApp üzerinden her an iletişim halinde kaldık.” (K16)
- ✓ “Bilgisayarı olmayan öğrenciler olduğu için temin edemediğim kadar bilgisayarla bir teknoloji sınıfı kurdum ve burada sosyal mesafe kurallarına uygun şekilde öğrencilerin uzaktan eğitim derslerine katılmasını sağladım.” (K20)

Okul yöneticileri COVID-19 Pandemisi sürecinde okul yönetimi sürecini sürdürmek amacıyla Düzenleyici ve bilgilendirici önlemler kapsamında bilgilendirme afişleri asma (f=13), takım kurma (f=4) ve motive edici olma (f=3) gibi önlemler almıştır. Konuyla ilişkili katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- ✓ “Pandemi koşulları ile ilgili bilgilerin yer aldığı bazı afişleri hem koridora hem de sınıfları astık. Ayrıca WhatsApp üzerinden velileri ve öğrencileri bilgilendirecek paylaşımlar yaptık.” (K4)
- ✓ “Uzaktan eğitime geçilse de yerine getirilmesi gereken işleri kategorilere ayırdık ve her kategoride takımlar kurduk.” (K6)
- ✓ “Sık sık öğrencilerimi ve hocalarımı motive etmeye çalışıyorum. Motivasyon bu süreçte çok önemli buna çok inanıyorum.” (K19)

3.2. Okul Yöneticilerinin COVID-19 Krizinde Okul Yönetim Sürecini Devam Ettirmekte Karşılaştıkları Sorunlar

Veri analizi sonucunda ortaya çıkan ikinci bulgu Pandemi döneminde okul müdürlerinin okul yönetim sürecini devam ettirirken karşılaştıkları sorunlara ilişkindir. Okul yöneticilerinin bu süreçte karşılaştıkları sorunlara ilişkin kod ve kategoriler tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Karşılaşılan sorunlar	Eğitimsel	Altyapı eksikliği	10
		Bilgi eksikliği	7
		Cihaz eksikliği	3
	Yönetimsel	Bürokrasi	8
		Yetki ve görev	7
		Koordinasyon	5

Okul yöneticilerinin Pandemi döneminde okul yönetim sürecini devam ettirirken karşılaştıkları sorunlar eğitimsel ve yönetimsel sorunlar olmak üzere iki kategori üzerinden sunulmuştur. Okul yöneticileri eğitimsel sorunlar kapsamında altyapı eksikliği (f=10), bilgi eksikliği (f=7) ve cihaz eksikliği (f=3) gibi sorunlarla karşılaştıklarını belirtmektedir. Konuyla ilişkili katılımcı görüşlerinden elde edilen kesitler aşağıda sunulmaktadır:

- ✓ “Bulduğumuz bölgede internet altyapısı sorunlu. Biz okulda bile çoğu zaman internet problemi yaşıyoruz. Öğrenciler de bağlantı sorunu yaşıyor. Yani en önemli sorunumuz altyapı eksikliği.” (K3)

- ✓ “Bugüne kadar Zoom programını ben de dahil hiçbirimiz kullanmamıştık. Şimdi mecburuz kullanmak için. Ancak henüz programın nasıl kullanılacağı konusunda tam bilgi sahibi değiliz. Bu da süreç içerisinde bir sorun olarak karşımıza çıkıyor.” (K11)
- ✓ “Ekonomik düzeyi kötü bir çok öğrencimiz var. Zaten bilgisayar alamıyorlar. Babalarının akıllı telefonuyla girmeye çalışıyorlar. Bir çok öğrencimizin babası maalesef eski telefon kullandığı için uzaktan eğitim derslerine katılamıyor.” (K13)

Okul yöneticileri yönetsel sorunlar kapsamında bürokrasi (f=8), yetki ve görevden kaynaklı sorunlar (f=7) ve koordinasyon (f=5) gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Bu konudaki katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- ✓ “Bürokratik işler en önemli sorunlarımızdan birisi. Çok ufak bazı işler için dahi yoğun bürokratik süreçler yürütüyoruz. Buda haliyle Pandemi koşullarında bir sorun oluyor.” (f=6)
- ✓ “Öğretmenlerden bazıları görevini yerine getirirken yetersiz kalıyor. Derslere gereken ilgiyi göstermiyor ve görevini yapmıyor” (K9)
- ✓ “Bütün öğrenciler Zoom dersine katılamıyor bazıları EBA üzerinden derslere katılıyor Buda dersleri koordine etmekte işimizi zorlaştırıyor.” (K15)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

COVID-19 pandemisi, tüm özel ve kamu kuruluşlarının yanı sıra eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Bir anda kriz durumuna dönüşen pandemi süreci, okul yöneticilerinin liderlik niteliklerini kullanarak kaotik durumlarla baş etme düzeylerini ortaya koymuştur. Bu çalışma ise COVID-19 pandemisi sürecinde okul yönetim sürecini ortaya koymayı ve okul yöneticilerinin COVID-19 pandemi sürecinde okul yönetimi hakkında görüşlerinin kriz yönetimi bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında öne çıkan ilk sonuçlar okul yöneticilerinin Pandemi döneminde okul yönetim sürecini devam ettirmek adına aldıkları tedbirleri ilişkindir. Okul yöneticileri bu doğrultuda hijyen güvenliği, öğretimsel önlemler ile düzenleyici ve bilgilendirici önlemler almışlardır. Hijyen önlemleri kapsamında genellikle yüzeyi ve sınıf temizliği, dezenfektan, maske ve tıbbi kova temin etme gibi önlemler almışlardır. Okul yöneticileri öğretim sürecini devam etmesi açısından etkinlik takibi yapma, dijital materyal temin etme, ailelerle iletişime geçme ve teknoloji sınıfı kurma gibi önlemler alırken, düzenleyici ve bilgilendirici önlemler kapsamında bilgilendirme afişi asma, takım kurma ve motive edici olma gibi önlemlere başvurmuşlardır. Bu durumda okul yöneticilerinin mevcut olanaklarını kullanarak virüsün bulaşıcı sonuçlarını azaltmaya, etkinlikler düzenleyerek her öğrenciye ulaşmaya ve virüsün bulaşıcı özelliklerini ve sonuçlarını okulun iç ve dış paydaşlarına aktarmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu bulgular sınırlı literatür bulgularıyla da örtüşmektedir. Kavrayıcı ve Kesim (2021) tarafında yapılan ve araştırmamız sonuçlarını destekler nitelikteki bir araştırmada okul yöneticilerinin Pandemi sürecinde fiziksel önlemler, bilgilendirici önlemler ve üretime katılma önlemleri aldıklarını fiziksel önlemlerin; dezenfektan otomatı, yüzey temizliği, kapı kolu ve korkuluk temizliğinden üretici önlemlerin; tıbbi atık kutusu, siperlik, dezenfektan ve maskeden oluştuğu, bilgilendirici önlemlerinin ise uygulamalı eğitim afişlerinden oluştuğu ortaya konulmuştur. Başka bir araştırmada ise Özer (2020) COVID-19 salgını ile birlikte mesleki ve teknik eğitim kurumları tarafından 10 milyon maske üretildiği, ayrıca dezenfektan ve siperli gibi koruyucu materyallerin de araştırma ve geliştirme çalışmalarının devam ettiği ortaya konulmuştur. Demirdağ (2022) ise Pandemi süreci ile ilgili okul yöneticilerinin görüşlerini ele aldığı araştırmasında okul yöneticilerinin alınan öğretimsel önlemler kapsamında öğrenci ve öğretmen mağduriyetini gidermeye çalıştıklarını, gerekli materyalleri sağlayarak öğrencileri takip ettiklerini ve onların başarı durumunu değerlendirdiklerini tespit etmiştir. Hatipoğlu ve Kavas (2016) ise bu tür önlemlerin çocukların kendisine önemli görmesine, ayrıca velilerin öğretmene ve okula karşı olumlu yaklaşımlar sergilemesine zemin hazırladığını dolayısıyla bu tarz yaklaşımların okul, öğretmen ve veli performansını arttırdığını belirtmektedir. Bu sonuçlardan hareketle okul yöneticilerinin COVID-19 krizinde mevcut koşullarına göre krize yönelik yeterli düzeyde önlem aldıkları söylenebilir. Nitekim Karakaş (2018) da okul yöneticilerinin kriz yönetim beceri düzeyini ele aldığı araştırmasında kriz döneminde krize yönelik yeterli düzeyde önlem aldıklarını ortaya koymuştur.

Salgın nedeniyle eğitim sistemlerinin yetersiz kalması, eğitim-öğretim faaliyetlerinin hızla değişmesi ve eğitim paydaşlarının bu hızlı değişimlere hazırlıksız yakalanması ve uyum sorunları ile karşı karşıya kalması nedeniyle eğitim faaliyetlerinin uygulanmasında önemli rol oynayan okul yöneticileri çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre okul yöneticileri Pandemi sürecinde eğitimsel ve yönetsel sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Okul yöneticileri eğitimsel sorunlar kapsamında altyapı eksikliği, bilgi eksikliği ve cihaz eksikliği yönetsel sorunlar olarak ise bürokrasi, yetki ve görev karmaşası ve koordinasyon sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu sonuçlar literatür bulgularıyla da desteklenmektedir. Araştırmamız sonuçlarını

destekler nitelikteki bir çalışmada Akyavuz ve Çakın (2020) COVID-19 Pandemisinin eğitime etkisi ile ilgili okul yöneticilerinin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında okul yöneticilerinin COVID-19 Pandemisinde iletişim eksikliği, bilgi eksikliği, teknik yetersizlik ve öğretmen ilgisizliği gibi sorunlarla karşılaştıklarını tespit etmiştir. Demirdağ (2022) da okul yöneticilerinin pandemi döneminde öğrencilere bilgisayar temin etmek suretiyle fırsat eşitsizliğinin önüne geçmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Gonzales ve Jackson (2020) ise kriz dönemlerinde okul yöneticilerinin görev ve sorumlulukların karmaşık olduğunu ve sürekli değiştiğini bu durumun önemli bir sorun alanı olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü gibi COVID-19 gibi daha önceden hissedilmeyen ve aniden ortaya çıkan sağlık krizleri eğitim kurumlarında belirsizliği neden olmuş ve kurumları değişikliğe mecbur bırakmıştır. COVID-19'un beraberinde getirdiği belirsizlik ve değişiklik durumları eğitim kurumlarını beklenmeyen sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Kurumların varlığını sürdürebilmesi için bu tehlikelerden korunması ve fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Bu noktada yöneticilerin öğrencilerin öğrenmesini geliştirebilmek için öğretim liderliği rolünün önem kazanmaktadır. Özellikle uzaktan eğitim sürecinin etkili şekilde uygulanması için okul yöneticilerinin teknoloji vizyonuna sahip olması gerekmektedir. Öğrencilerin internete erişim sorununu ortadan kaldırmak amacıyla okullara temin edilen internet desteği uzaktan eğitim boyunca öğrencilere sağlanabilir. Hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin Zoom gibi programları daha etkili şekilde kullanmalarını sağlamak amacıyla hizmet içi eğitimler verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyavuz, E. K., & Çakın, M. (2020). Covid-19 Salgınının Eğitime Etkisi Konusunda Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 723-737.
- Can, H. (2002). *Organizasyon ve yönetim* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 6. bs.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd edition). SAGE Publication.
- Dayton, B. W., & Bernhardsdottir, A. (2015). *Crisis management. International Encyclopedia of Peace*. Oxford University Press.
- Del Arco, I., Flores, Ö., & Ramos-Pla, A. (2021). Structural Model to Determine the Factors That Affect the Quality of Emergency Teaching, According to the Perception of the Student of the First University Courses. *Sustainability*, 13(5), 2945.
- Demirdağ, S. (2022). Okul Yöneticilerinin Covid-19 Pandemi Sürecine İlişkin Görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(1), 273-291.
- Dinçer, Ö. (2007). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dünya Sağlık Örgütü, (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation report-51. Erişim adresi: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200311-sitrep-51-covid-19.pdf?sfvrsn=1ba62e57_10.
- Erkan, S. (1996). *Krize müdahale planı*. Eğitim Yönetimi Dergisi, 2(4), 547-554.
- Gonzales, M., & Jackson, I. (2020). Going the distance: What school administrators can learn from one-to-one laptop schools. *Journal of School Administration Research and Development*, 5(S1), 55-60.
- Hatipoğlu, A., & Kavas, E. (2016). Veli yaklaşımlarının öğretmen performansına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 5(4), 1012-1034.
- Heymann, D. L., & Shindo, N. (2020). COVID-19: what is next for public health?. *The Lancet*, 395(10224), 542-545.
- Karaköse, M. A., İmamoğlu, S. Z., & İnce, H. (2020). Dönüşümcü ve Adaptif Liderlik Tarzlarının Örgütsel Dayanıklılık Kapasitesinin Geliştirilmesindeki Rolü: Kavramsal Bir Model Önerisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(1), 153-169.
- Karakuş, A. (2018). *Ortaokul yöneticilerinin okullarında yaşanan kriz durumlarını yönetme becerilerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Kavrayıcı, C., & Kesim, E. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde okul yönetimi: Nitel bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 27(1), 1005-1060.
- Özer, M. (2020). Vocational education and training as 'a friend in need' during coronavirus pandemic in Turkey. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 9 (2), 1-7.

- Patton, M.Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods. Integrating theory and practice*. Sage Publications.
- Ramos-Pla, A., Tintoré, M., & Del Arco, I. (2021). Leadership in times of crisis. School principals facing COVID-19. *Heliyon*, 7(11), e08443.
- Yıldırım, A., & Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R.K. (2003). *Case study methods: Design and methods* (3rd. Edition). Sage Publications.

Subject Area
MusicYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1830-1839Arrival
13 April 2022Published
30 May 2022Article ID Number
62414Article Serial Number
26Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.62414>

How to Cite This Article

Baloğlu, B.Ş. (2022).
“Meşru Beğeni”
Politikalarının Mağduru
Udi Kadri Şençalar”
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:98; pp:1830-
1839Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.**“Meşru Beğeni” Politikalarının Mağduru Udi Kadri Şençalar**

As The Victim Of The “Legitimated Taste” Policies Udi Kadri Sencalar

Bekir Şahin BALOĞLU ¹ ¹ Öğr. Gör.; Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye**ÖZET**

Cumhuriyet döneminde uygulanan hegemonik kültür politikaları, müzik gibi geçişken ve soyut bir mecrada bile belli bir yönelimi topluma dayatmıştır. Bunun sonucunda Türk müziği alanında bazı isimler ve temsil ettiği grup “meşru” görülmüş bazıları ise örtük bir ötekileştirmenin mağduru olmuşlardır. Bu ayrımcı anlayış, akademide halen büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Son yüzyıla udi, besteci ve daha birçok alanda hizmetleri bulunmuş olan Kadri Şençalar da meşruiyet hiyerarşisine tabi tutulduğu için Türk müziği tarihinde bir özne olarak ele alınmamış isimlerden biridir. Her konunun araştırma menziline girebildiği, akademinin imkanlarının olabildiğince geniş olduğu içinde bulunduğumuz zamanda, başarılı bir müzik kariyeri ortaya koyan Kadri Şençalar’a karşı ilgisizlik dikkat çekici düzeydedir. Şençalar hakkında yapılmış ciddi bir araştırma bulunmadığı için sanatçıya dair bilgiler dostları ve talebelerinin hatıratında incelenecektir. Bu noktada görülecektir ki sanatçı, esasen yaşadığı dönem boyunca meşruiyet terazisini tutan çevrelerle uyum içindedir. Hatta birçok durumda ortak hareket etmekte, kurucu bir konumda bulunmaktadır. Akademide Şençalar hakkında araştırma yapmaya mesafeli düşünün, şahsıyla ilgili olmayıp zaman içinde derinleşmiş bir sınıfsal ayrıma dayandığı tahmin edilebilir. Çalışmanın amacı, tarihi ve dönemselleri yargılamak değil ismi geçen sanatçıya ve temsil ettiği müziğe karşı sergilenen tutumun temel sebeplerini incelemek ve bugüne yansımalarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadri, Şençalar, Udi, Meyhane**ABSTRACT**

In the Republican era, the hegemonic policies of Turkish society imposed a certain orientation on society, even in a transitional and abstract medium such as music, and the academic medium saw some names and the group they represented as "legitimate". This understanding is still largely valid in academia. Kadri Şençalar, who has served in oud, composer and many other fields in the last century, is one of the names that has not been considered as a subject in the history of Turkish music, since it is subject to the hierarchy of legitimacy. If history makes a sharp distinction between the righteous and the unjust as a result of the interrogations, it means that it is not being scrutinized to illuminate the present. The aim of this study is not to find a definite right and wrong with historical inquiries, but to reveal the reflections of the attitude towards the mentioned artist and the music he represents. The steps taken by Şençalar throughout his life will be seen in the study that will be followed, and it will be seen that the artist is in a friendly and in some cases even a founding position with the circles that determine the legitimacy throughout his lifetime. It can be guessed that the distance from doing research on Şençalar in the academy is not related to the person but is based on a class distinction that has deepened over time. The aim of the study is not to judge historical and periodical actors, but to examine the main reasons of the attitude towards the mentioned artist and the music he represents and to reveal its reflections on today.

Key Words: Kadri, Sencalar, Oudist, Meyhane**1. GİRİŞ**

Sanat Nedir? isimli ünlü eserinde Tolstoy, sanatın çıkarsız, kişisel ve dünyevî haz yahut doğaya, mükemmele yahut Tanrı'ya ulaşmak gibi her ikisi de müphem bir ‘güzellik’ peşinde bir yolculuk olamayacağını söyler.¹ Güzelin göreceliği düşünüldüğünde bu görüşe katılmamak elbette mümkün değil. Ne var ki, hâkim grupların biçtiği değerle sanatın meşruiyetini sınırlandırmak teorik olarak ne kadar yanlış görünse de pratikte o kadar yaygın bir durum. Tolstoy’un ‘sanat nedir?’ sorusuna kendi verdiği cevap ise onun bir iletişim biçimi olduğudur.² Ancak diğer sanatlar içerisinde en soyut olma özelliğiyle müzik, iletişim kurmak için sanatçı ve toplum arasında en muğlak düzlemdir. Toplumsal-siyasal olaylar neticesinde insan hareketlerine ve müzikal beğenilere yön verilmesi bir yana sanat olarak müziğin sınır tanımayan ve herhangi bir insan topluluğuna temellük edilemeyen genişliği daha önemlidir. Müzik, ortaya çıktığı (icra edildiği) andan itibaren sanatçının ve alımlayıcının bir ya da birden fazla anlamlandırmasının ötesinde, sonsuz evrene bir sonsuzluk mesajı gönderir. Bu zaviyeden bakıldığında esasen değil bir müzik türünün ya da sanatçının, herhangi bir müzik eserinin dahi bir tasnife dahil edilmesinin güçlüğü anlaşılmaktadır.³

¹ L. N. Tolstoy, *Sanat Nedir?*, çev. Mazlum Beyhan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 39-40.² Tolstoy, 220.³ Pierre Bourdieu, 1979 Fransız toplumunda *meşru beğeni* dayatmaları hakkında yaptığı çalışmasında insanların sanatsal bilgi ve tercihlerini eğitim durumlarıyla ilişkilendiren geniş katılımlı bir anketin ne kadar yüzeysel sonuçlar verebileceğini, her bireyin tercihlerinde birçok parametreyle birlikte değerlendirmesinin zorluğuna vurgu yapmaktadır. Bkz. Pierre Bourdieu, *Ayrılm: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 33-37.

2. MÜZİĞE RAĞMEN AYRIM

Cumhuriyet, etkisini tesis etmek için toplumun önceki rejimle olan bağlarını koparmaya ihtiyaç duymuştu. Eskiye dair izlerin üzeri kapatılırken oluşturulan veya öne çıkarılan her yeni kültür hareketi, var olan diğer detay dokuları ya tamamen görünmez hale getirdi ya da arka plana itti. Müziği inkılabı, bu dönemdeki dramatik öteleyiş hikayelerinden biridir.⁴ Devletin politikaları, Türk müziğine karşılık Batı müziğini öne çıkarıyordu.⁵ Bu sebeple bunun için vaktinde tartışılan ıslah, reform yahut köklü, radikal değişimler gibi başlıkların uygun olup olmayışının bu noktada bir önemi yoktur. Politikacılar yeni burjuvaziye üst sınıfın Batı müziğine karşı pratikteki eğilimi karşısında Türk müziğinin kendi bünyesi dahilinde de bir ‘makbul’ ve ‘öteki’ hiyerarşisi oluşmuştu. Eski devrin seçkin dinleyicileri ve icracılarının yaşam profili, Cumhuriyet’in alaturka zemininde devam etti. Piramidin en üstündeki imtiyazlı zevkin oluşmasında Rauf Yekta Bey, -her ne kadar Batı yanlısı politikalarla barışık olsa da siyasî konumu itibarıyla- Mesud Cemil, Suphi Ezgi, Hüseyin Sadettin Arel, Münir Nurettin Selçuk, Nevzat Atlığ gibi isimlerin etkili olduğu söylenebilir. 1954 yılında Münir Nurettin Bey’in, Mesud Cemil riyasetindeki Radyo’nun sanatçıları arasından yaptığı tavrı ayıklaması böylesi bir ötekileştirme eylemidir.⁶

Kurucu otoritelerin, müziğin toplumsal beğeni seyrini yönlendirmek amacıyla attığı adımlar, müziklerin genel manada makbul ve öteki olarak ayrıştırıldığı bir genel kanıyla sonuçlandı. Öyle ki, cezalandırılan sadece sanatçılar değil bizzat müziğin kendisi de olabiliyordu. Müzikal tercihleriyle hitap ettiği halk kitlesini genişleten Zeki Müren sınıfsal olarak kendi konumunu da değiştiriyordu. Bu yönüyle Müren hakkında Alaeddin Yavaşca, şu sözleri söylemişti: “Benim anladığım musiki, halkın zevkine uyan değil, halkın zevkini inkişaf ettiren musikidir. Mesela ‘Ham meyveyi kopardılar dalından’, ‘Akşam olunca yârelerim sızlar’ kabilinden ‘Avare’ usulü şarkılara halk alıştırmamalıdır. Bu soysuz nağmeler, şarkı diye dinletilip halkın musiki zevki istismar edilmemelidir.”⁷ Bugünden geriye baktığımızda ne müzikal tercihleri bakımından Müren’i ne de onun tercihlerini eleştiren Yavaşca’yı tenkit edebiliriz. Burada üzerinde durmak istediğimiz konu, *soysuz nağmeler* ibaresi ile kastedilen şeyin müziğin kendisi olduğudur. Söz konusu hışımdan zaman zaman günahsız enstrümanlar da nasibini almıştır. Mahmut Ragıp Gazimihal’in cümbüş sazı hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Yakın zamanlarda ‘cümbüş’ adıyla parıltılı maden gövdelisinin icat edilip yayılması ud yapımını bizde kesin suretle durdurttu! ‘Her sazın düşmanı kendi cinsinden çıktığı’ düşüncesinin gözlerimiz önünde cereyan eden bir olaydır.”⁸ Tarihçi Yılmaz Öztuna’nın yorumu da benzer özelliktedir: “...Gövdesi ud biçiminde değil, banco’da olduğu gibi yuvarlaktır. [...] Bu şekilde teneke kaplanmış tanburlar (tanbur cümbüş) da görülmüştür. Yalnız gazino musikisine mahsus olan bu çok zevksiz aletin, gerçek musikide kullanılamayacağı ve kullanılmadığı tabiidir.”⁹

Gerek Gazimihal gerek Öztuna’nın yorumlarının esas menzili şüphesiz ki bu enstrümanların barındığı toplumsal anlam dünyasıdır. Yine Öztuna’nın kullandığı *gerçek musiki* ibaresi de *klasik* tabirinden yahut Yavaşca’nın *soysuz nağmeler* kastından daha az öteleyiçi değildir. Kanıksanan müzikal hiyerarşinin en altında, ekonomik olarak en altta bulunan grupların dinlediği-icra ettiği eğlence müziklerinin görüldüğü anlaşılıyor. Toplumsal şartların, bütün sınıflar nezdinde müziğin evrensel yönüne ve gücüne dikkat çekmeye elverişli olmadığı açıktır. Bu ahval içerisinde birçok konunun billurlaşmasını sağlayan yegâne unsur ise zamandır. Bir dönemin “muteber, soylu veya gerçek” müzikleri zaman sonra tam tersi bir algıyla değerlendirilebilmiş; nahoş addedilen birçok müzikal unsur da üstün sanatsal değerlere layık görülebilmıştır. Bu konudaki örneklerden ziyade bu ihtimal evreninin teoride bile yadsınamaz oluşu önemlidir.

Sanatçılar arasında geleneği korumak, bir geleneğe bağlı olmak bahse konu dönemler için en önemli meşruiyet kaynaklarından biridir.¹⁰ Ancak gelenekteki kesilmeden ortaya çıkan boşlukta nüfuz sahibi kimi sanatçılar kendi zevklerini ‘gelenek’ olarak dayatmış ve mevcut durumun karışıklığına sebep olmuştur. Esasen hangi gelenekten olduğu veya bir geleneğe bağlı olup olmayışından öte, her bir sanatçının sanatla olan ilişkisi pragmatiktir. Sanatçı, içinde yaşadığı iktidar alanının selameti uğruna ayırım yapmaya mecbur kalmışsa bile her sanatsal üründe, içsel olarak göz ardı edemeyeceği ‘öz’ler bulur. Kural koyucular ve kurallar zamanla değişir ancak sanatçının fitrî hususiyeti değişmez. Makbul müziğin konforlu noktasında dururken diğer türlere sızan üretimlerden kendini

⁴ Müziği inkılabı hakkında tafsilatlı bir çalışma için bkz. Onur Güneş Ayas, *Müziği İnkılabı’nın Sosyolojisi*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2020).

⁵ Cumhuriyet’in 1930’lu ve 1950’li yılları arasında kültür politikalarında belli bir paradigma değişimi olmuşsa da devlet nezdinde Batı müziğinin itibarı azalmamıştır. Devlet bünyesindeki orkestra/koro toplulukları ve müzik eğitim kurumları bugün dahi Batı müziğine ağırlık vermektedir.

⁶ Zamanla ilgili belgeler için bkz. Bedirhan Büyükduman, “Demokrat Parti döneminde uygulanan kültür politikalarının Türk makam müziğine yansımaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2011, s. 61. Böylesi bir konunun gündeme getirilmesi dahi çok despot bir yaklaşımdır. Birinci ve ikinci grup sanatçılar olarak tefrik edilen sanatçılardan biri olan Safiye Ayla, birinci sınıf sanatçı grubuna dahil edilmesine rağmen bu duruma şiddetle tepki göstermiş ve radyodan uzaklaşmıştır. Bkz. Murat Bardakçı, *Safiye*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018)

⁷ Derya Bengi, *50’li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük-“Şimdiki Zaman Beledir”* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 305-6.

⁸ Mahmut Ragıp Gazimihal, “UD”, içinde *Müziği Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961).

⁹ Yılmaz Öztuna, “Cümbüş”, içinde *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969).

¹⁰ Daha sonraları müziğin üretim ve tüketim alanları değiştiçe meşruiyet kaynakları değişecek veya çeşitlenecektir. Akademilerin, müziğin pratik alanındaki ustalardan ziyade zorunlu olarak kurumsal prosedürlere yönelik otoriteler üretmesi bu çeşitliliğe örnektir.

alı koyamaz. Alaeddin Yavaşca imzalı “Artık bu solan bahçede bülbüllere yer yok” ve “Kimseyi böyle perişan etme Allah’ım yeter” isimli Hicaz makamındaki iki eserin kompozisyon üslubundaki farklılığının sebebi budur. Buradaki üslup farklılığından kastımız “Kimseyi böyle perişan etme” isimli şarkının Türk müziğinin klasik repertuarının devamı gibi olma niteliğine karşın diğer eserin, bestelendiği dönemin Arap müziği etkisindeki şarkılarının nağme üslubuna yaklaşmış olmasıdır; özellikle aranağmede bu etki daha belirgindir. Bestekârın her iki eserinin de popüler derecede sevilmesi müziğin dönüşümüne işaretler. Ancak buradaki bağlamı itibariyle müziğin siyasi tercihleri aşan gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

3. MAKBUL BİR SANATKÂR OLARAK KADRİ ŞENÇALAR

İcra alışkanlıklarına sadık olarak yaşamış olan Kadri Şençalar, gündelik hayatın diğer birçok alanında hâkim değişim akımının sıradan bir mensubu gibi davranmıştır. Bu yönüyle yaşamı boyunca var olduğu üretim kültürünün aranan bir ismi olmuş, birçok başarıya imza atmış modern bir sanatçı izlenimi vermiştir. Yeni yıl şarkısından ilahilere, türkü formunda eserlerden film müziklerine kadar birçok formda eser vermiş mübit bir bestekârdır ve yaklaşık 1980’lere kadar altın çağını yaşayan gazino sahnelerinin aranan udî ve maestrolarından biridir.¹¹ Öte yandan Bestekârlar Cemiyeti¹², Türk Müziği Sendikası¹³, *Türk Musikisi Dergisi*¹⁴ gibi kurumların oluşumunda görev almış, Şençalar Plak isimli müzik yapım şirketini açmış, gece kulübü işletmiş¹⁵ girişimci ve modern bir kişiliktir.

Şençalar’ın besteleri, döneminde ve hatta bugün bile musikide makbul olanı belirlemek isteyen çevrelerin değer verdiği eserler içinde yer almıştır.¹⁶ Özellikle, Hicaz makamındaki “Görmedim ömrümün asude geçen bir demini”, “Ah edip inlerim gurbet elinde”, “Gönlüm yaralı bilmiyorum bana noldu” isimli şarkıları; Uşşak makamında “Sönmez artık yüreğimde yanan bu sonsuz ateş”, Hüzam makamında “Gezdiğim dikenli aşk yollarında” gibi şarkıları dillere pelesenk olmuş, plaklarda ve sahnelerde çokça icra edile gelmiştir. Aynı tevaccüh, udiliğine de gösterilmiş ve yaşadığı dönem boyunca gazino starlarının başlıca eşlikçilerinden olmuştur. Kendisiyle yakın ilişkide olduğu talebelerinden Hasan Şanlıtürk’ün aktardığı anekdota göre devrin büyük assolistlerinden Müzeyyen Senar’ın gazinolarla yaptığı mukavelelerde koştuğu şartlardan birisi de Kadri Şençalar’ın orkestrada maestro olarak bulunmasıdır.¹⁷

İcracı ve besteci kimliğiyle çevresiyle barışık bir portre çizen Şençalar, manevî dünyasında da eslafa ve ahlafa muhabbet ve hürmet dolu, yardımsever ve kadirşinas bir kişiliğe sahiptir. 1950’li yılların sonunda İstanbul’a gelen Neşet Ertaş’ı himaye eden Şençalar, kendi firmasının (Şençalar Plak) etiketiyle ona ilk plağını doldurtmuştur.¹⁸ 1961 yılında Zekai Dede’nin (1824-1897) harap haldeki kabrini yaptıran yine Kadri Şençalar’dır.¹⁹ Şair Vecdi Bingöl’e, ömrünün son yıllarında yalnızca Şençalar’ın vefa gösterdiğini, Şanlıtürk şu sözlerle dile getiriyor:

“Sayesinde birçok bestecinin onun sözlerinden ekmek yediği, şarkılarıyla birçok şarkıcının şöhretine şöhret kattığı Vecdi Bingöl’e, son zamanlarında kimse sahip çıkmıyordu. Maddî müşkülât çekiyordu ve yatağından çıkamayacak derecede hastaydı. Bir gün Kadri abi beni de aldı götürdü, beraber ziyaret ettik. O sırada öğrendim ki epey zamandır her hafta mutad olarak hocayı ziyaret ediyor, ihtiyacını karşılıyormuş. Hatta mahallesindeki bakkala, hocanın her istediği siparişin verilmesini tembih etmiş ve ziyaretine geldikçe, yazılan borçlarını kapatıyormuş.”²⁰

Türk Musikisi Dergisi’nin geçmiş sayılarına ulaşmak isteyen musiki meraklısı genç Hasan Şanlıtürk, derginin yayın ekibinden olduğunu bildiği Kadri Şençalar ile tanışma vesilesi olarak bu dileğini arz etmeyi fırsat bilir ve karşılaşmalarında şu soruyu yönelir: “Kadri Bey ben musiki meraklısı biriyim ve derginizi takip ediyorum. Lakin bende eksik sayılar var, siz de bu dergide yetkilisiniz, dergilere nasıl ulaşabilirim?”. Cevaben “Vereyim evladım, neredeyse getireyim” diye cevap veren Şençalar, derginin geçmiş sayılarını ciltli bir şekilde takdim edecek kadar yüce gönüllüdür. Yine Şanlıtürk’ün, hocasından naklettiğine göre -özellikle Arap coğrafyasında udun en büyük kutbu olarak addedilen- Şerif Muhiddin Targan, zevcesi Safiye Ayla’ya eşlik ettiği dönemde Kadri Bey’i bir gün evine davet eder. Targan, udlarının bulunduğu çalışma odasında misafirini ağırlar ve ondan bir ud seçmesini ve

¹¹ Şençalar, ömrünün neredeyse son demlerine kadar önemli isimlere refakat etmiştir. Vefatından iki sene evvel eşlik ettiği bir konser kaydı için bkz. *Kadri Şençalar - Gezdiğim Dikenli Aşk Yollarında 1987 / (Kendi Parçasını Canlı Okuyor)*, erişim 19 Mart 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=oySki0528Cc>.

¹² “Yeni Bir Dernek”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1957.

¹³ Mustafa Çetin, “Konyalı Kız”, erişim 29 Nisan 2016, <http://www.sunhaber.com/yazar/KONYALI-KIZ/2090/>.

¹⁴ Burhanettin Ökte, “Türk Musikisi Dergisi Nasıl Çıkıyor”, *Türk Musikisi Dergisi*, 01 Ekim 1948, 28.

¹⁵ Tercüman Gazetesi eki: İnci, 15 Şubat 1972, yıl 2, sayı 599.

¹⁶ Kadri Şençalar’ın 170 eserinin notasına bugün arşivlerde ulaşmak mümkün. Ailesinde henüz neşredilmemiş eserler olduğu söylenmektedir. (Mustafa Keser, Kadri Şençalar konulu görüşme Tepebaşı/İstanbul 31 Mart 2019) Film müzikleri de dahil olmak üzere 1960 yılında hazırlanmış bir eserdeki bestelerinin listesi için bkz. Mustafa Rona, *50 Yıllık Türk Musikisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960).

¹⁷ Hasan Şanlıtürk, Kadri Şençalar konulu röportaj, Sarıyer/İstanbul, 12 Haziran 2014.

¹⁸ Neşet Ertaş, deyim yerindeyse hayatına dokunan üstad Şençalar’ı anarken şu sözleri sarf ediyor: “Bir hava çaldım zaten. Ben bülbülü çalınca Kadri Şençalar ağladı. Türkü biter bitmez hemen yanıma geldi, dedi ki: ‘Evladım nereden gelip nereye gidiyorsun, nerelisin, necisin, nerde yatıp nerde kalkıyorsun, aç mısın, susuz musun?’ dedi. İsmail Şençalar da Kadri Şençalar’ın kardeşi, o demedi ‘aç mısın, susuz musun’ diye, Kadri Şençalar dedi. Nur içinde yatсын...” Hasibe Yamaner Yamacı, “Neşet Ertaş’ın Hayatı ve Eserleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi SBE, 2003), 9.

¹⁹ Şamil Kucur, “Dede Efendi’nin kabri ilgi bekliyor”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 26 Temmuz 2004.

²⁰ Şanlıtürk, Kadri Şençalar konulu görüşme.

biraz çalmasını rica eder. Şençalar'ın taksim icrasından sonra Targan'ın gözlerinden yaşlar süzülür, kendi icrası gibi kıvrak çalışları tahfif ederek kalbini işaret eder ve 'işte musiki bu, senin çaldığın buraya dokunuyor' der.²¹ Targan, Kadri Şençalar'ın da gönül dünyasında ünsiyet kurmak istediği büyük bir üdüdür. Nitekim, ud metodunun "Tanınmış Udi ve Bestekarlar" bölümünde üdilerin isim ve fotoğraflarına yer verirken en başa Şerif Bey'in büyük ebatta fotoğrafını ekler ve "Üstad Udi" sıfatını sadece bu ismin altına ekler.²²

Şençalar'ın Müzeyyen Senar ile birlikte gittikleri Mısır konserinde yaşananları Şanlıtürk şu şekilde naklediyor:

"Kahire'ye gittik. [Oradaki müzisyenler] Duymuşlar ki Türkiye'den Müzeyyen Senar gelmiş, sazı da gelmiş; yanında udi de var, bir dinleyelim filan demişler. Randevu aldılar buluşmak için ve toplandık, bir yere gittik diyor. Biraz sohbetten sonra, Kadri babaya sizi dinleyelim demişler. Önce siz çalın dedim, diyor. Biraz da bana öyle geliyor ki küçümseyen bir tavırları vardı, ben de biraz sinirlendim diyor. Ben udu elime aldım, on beş dakika filan çaldım. Çalarken 'Allah, ooff' diye sesler çıkarıyorlardı. Sonra biz de sizi dinleyelim demiş. Bundan sonra çalamayız demişler, sen Rabbü'l ud'sun demişler."²³

4. KANIKSANMIŞ TOPLUMSAL AYRIM

Şaşırtıcı olan gerçek ise bu kadar değer gören bir sanatçının kimi seçkinci çevrelerce yok sayılmasıdır. Örneğin; Öztuna için Kadri Şençalar maddesi, anlaşılıyor ki *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*'ne girmeye şayan bulunmamış. 'Gerçek musiki' tabirinin müellifi, Kadri Bey maddesinde şu bilgiyi verir: "Kadri Bey [Üdi Bursalı] (189x). Türk müzisyeni. Şu iki şarkı onundur: Neveser Curcuna 'Şemsim gurûb etti, bana dünya karardı, Güfte Edib Bey' ve Rast Türk Aksağı 'Kalbimde bu akşam yine bir gizli hüznün var, güfte kendisinin'."²⁴ Zikredilen Rast şarkının güftesi Kemal Şakir Yakar'a, bestesi ise Vecihi Bey'e aittir. Neveser şarkının elimizdeki notasının bestekâr hanesinde yazan "Udi Bursalı Kadri B." imzası, Kadri Şençalar dışında başka bir Kadri Bey olduğunu düşündürüyor. Ancak çocukluk yıllarının bir bölümü Bursa'da geçtiğinden olsa gerek Kadri Şençalar bazen "Bursalı Kadri Bey" olarak da anılmıştır (bkz. Şekil 2). Öte yandan eğer yazarın bahsettiği isim Kadri Şençalar ise *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nin basıldığı yıllarda hâlâ hayatta olan Kadri Bey hakkında bu kadar az bilgiye yer vermekle kifayet etmesi hayli ilginçtir.

Şekil 1. Kadri Şençalar'ın "Bursalı Udi Kadri Şençalar" ismi ile zikredilerek neşredilmiş 1937 tarihli bir bestesinden kesit

Kadri Şençalar'ın en kapsamlı biyografisi Mustafa Rona'nın *50 Yıllık Türk Musikisi*²⁵ ve *20. Yüzyıl Türk Musikisi*²⁶ isimli eserlerinde yer alır. Kendi ud metodunda geniş bir otobiyografisine yer vermiştir. 1971 yılında Doğan Ergin tarafından kaydedilen bir ses kaydında ise hayat hikayesini şu şekilde özetler:

"Bugün 4 Mart 1971 tarihi. Sevgili kardeşim Doğan Bey [Ergin], benden bugün bir şey arzu ettiler; bunu memnuniyetle, şerefle sizlere takdim etmek istedim. Bendeniz, Kadri Şençalar. 45-46 seneden beri musiki ile uğraşmaktayım. Bendeniz, aslında bir polis çocuğuyum; Allah rahmet eylesin babamdan bahsetmeden geçemeyeceğim, ondan bahsetmek isterim. İttihat Terakkî zamanında (Talat Paşa'nın) kendisi polis motorcusu idi. Orada bir kahra uğradı, Bursa'ya naklettik. Daha henüz mektepte okuyorduk. Yunan işgaline uğradık, çok müşkül durumlar geçirdik. Hatta emin olunuz ki başımda tatlı dahi sattım. Neticede keman çalmak suretiyle az çok hayatımızı kurtardık. Bilahare

²¹ Şanlıtürk.

²² Kadri Şençalar, *Ud Öğrenme Metodu* (İstanbul: Müzik Dünyası Yayınları, 1978), 70.

²³ Şanlıtürk, Kadri Şençalar konulu görüşme.

²⁴ Yılmaz Öztuna, "Kadri Bey [Üdi Bursalı]", içinde *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969).

²⁵ Rona, *50 Yıllık Türk Musikisi*, 380-85.

²⁶ Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1970), 573-75.

İstanbul'a naklettik, elhamdulillah. Bir gazinoda çalarken Eskişehir'e bir iş için gitmişim. Allah rahmet eylesin, büyük üstadlarımızdan Kemanî Bülbülî Salih, dedi ki 'oğlum, bize bir ud lazım, kemancı var, daima keman çalanlar ud çalarlar, bize lütfeder misin bu akşamlık'. Bendeniz de o akşam ilk defa ud çaldım. Allah razı olsun beni biraz beğenmiş dedi ki evladım 'Sen bu udu bırakma, gün gelecek sen bir udı olacaksın, bana dua edersin veyahut da kötü olursa beddua edersin.' Ben kendisine halen müteşekkirim, dua etmekteyim. Acizane, ufak udumla birkaç eser acizane yapmak suretiyle İstanbul'da eksik olmasın arkadaşlarım tarafından sevdim. Bana diyorlar ki sen iyi ud çaluyorsun. Kendilerinin teveccühlerine teşekkürler ederim. Onun için şimdi hayatımdan çok memnunum. Üç kızım var idi, sesleri bazıların güzel idi, evlendiler, mesutlar. Üç tane damadım var, bahtiyarım. Yalnız bir teessürüm varsa 32 yaşında bir evladımı kaybetmişim hala o tesir altındayım. Onun için daima udumda duyduğum his, çocuğumun ölümünden duyduğum hislerden ibarettir. İnşallah yakında Hac'ca gitmek istiyorum Allah nasip ederse. Bütün müzisyen arkadaşlarıma da hepsine nasip olmasını temenni ederim. Doğan Bey kardeşime de teşekkür etmeyi borç bilirim bana bu fırsatı vermiş olduğundan dolayı, sağ olsun, var olsun."²⁷

Şekil 2 Kadri Şençalar Hac Dönüşü

5. ÖTELENMİŞ BİR UD TAVRI VE MAKBUL GÖRÜLEN DİĞERLERİ

İçkili eğlence ortamlarının bir unsuru olarak müziğin kullanılması da kimi çevrelerce yadsınılmıştır. Esasen tercihe göre, her tür müzik bu tür bir aktivitenin parçası olabilir²⁸ de alaturka sazları ve repertuarı öteden beri meyhane müziğinin bir cüzünü oluşturuyordu. Bu gürültülü ve sadece eğlenceye yönelik icrada kaba bir sosyallik ve sanatın inceliklerinin kaybolması sebep görülerek 'meyhane üslubu' diye anılan bir üslup gelişmişti. Bu, dinleyicinin ilgisizliği neticesinde icracıların da birbirlerini dinlemeden, detaylara dikkat etmeden icra etmesi demek oluyordu. Bir veya iki enstrüman eşliğinde bir solist ile yapılan artistik icralarla mukayese edildiğinde elbette farklı beklentiler ve sonuçlar olduğu aşikardır. Ancak bütün bu elverişsiz durum, kendi sınırları içinde duyarlı bir sanat üretiminin oluşamayacağı anlamına gelmez. Nitekim bu kültür içerisinde -Selahattin Pınar, Ahmet Yatman, Artaki Candan, Kasım İnaltekin vb.- birçok besteci ve icracı bu kültürden beslenmiş ve Türk müzik kültürüne kendi alanlarında hizmet etmişlerdir. Kadri Şençalar da bu mekanlarda icra eden sanatçılardan biridir. Lakin hayatının ana hatlarına ve kimi açıklamalarına bakıldığında meyhanelerde icra etmek hususunda bir ikilemde olduğu anlaşılıyor. İlerleyen yaşlarında içki iptilasına tövbe eden Şençalar, Hacca gider (1972) ve dönüşünde ud çalmaya tövbe edeceğine dair açıklamalarda bulunur.²⁹ Yine bir başka röportajında ise bir musiki okulu açmak isteğini dile getirirken içkili mekanlarda icra etmeye yönelik şu sözleri sarf eder:

"...İnşaatım bittikten bir müddet sonra birinci katta bir musiki mektebi açmaya karar verdim. Bu emelimde muvaffak olduğum zaman derhal içkili yerlerde çalmayı bırakacağım. Emin olun böyle yerlerde çalmayı katiyen ve katiyen arzu etmiyorum. Yalnız bir arzum değil. Bütün arkadaşlarımdan düşündükleri böyledir. Hepimiz bu gibi yerlerde sadece

²⁷ Kadri Şençalar Sohbet, erişim 19 Mart 2022, https://www.youtube.com/watch?v=gx6XUL_0pes. Hayatına dair başka detayları paylaştığı bir röportajında ise şunları söyler: "...Bana gelince, ben doğma büyüme İstanbullu'yum... Fakat on yaşındayken Bursa'ya gittik... Ben daha o yaşta kemana başladım. -Ailede musikiyle uğraşanlar var mıydı? -Hayır. Babamın da anamın da musiki ile hiç alakaları yoktu. Daha çocuk denecek yaşta düğünlere gidip çaldım... Ardından gazinolar geldi. -Musiki dersleri aldınız mı? -Evet, ilk ve son hocam, Bursalı Kambur lakabıyla anılan Udi Tevfik'ti. Notayı ondan öğrendim. Allah rahmet eylesin, bana çok emeği geçti..."

Daha sonra kemanı bırakıp uda geçtim... Şimdi artık asıl sazım uddur. -Sizin güzel besteleriniz de var. İlk bestenizi hatırlıyor musunuz? -Elbette. 17 yaşındayken yapmışım... Uşşak makamından; 'Sönmez artık yüreğimde bu sonsuz ateş'tir. [...] -Beğendiğiniz bestekârlarımız? -Eskilerden Dede Efendi, Hacı Arif Bey, Şevki Bey, bunlar musikimizin gerçek üstadlardır... Yenilerden de başta Selâhattin Pınar, Yesârî Âsım, Zeki Arif Bey en çok beğenip takdir ettiğim değerli bestekârlarımızdır..." Sermet Sami Uysal, *Bâki Kalan Bu Kubbede...* (İstanbul: L&M Yayınları, 2005), 64-65.

²⁸ Resmî, makbul ve ötekileştirilmeyen müzisyenlerden Refik Fersan, Münir Nurettin Selçuk ve Mesud Cemil gibi isimlerin içkili ortamlarda icra ettiklerine bazı örnekler Fersan'ın hatıralarında bulunabilir. Bkz. Murat Bardakçı, *Refik Bey-Refik Fersan ve Hatıraları* (İstanbul: Pan Yayınları, 2012).

²⁹ Şemsi Silkim, "Kadri Şençalar Hac'dan Döndü", *Tercüman Gazetesi*, 15 Şubat 1972, blm. İnci.

zaruretten çalışıyoruz. Musiki mektebini açarsam ben de radyoda muntazam olarak çalışırım. Ne kazanırsam Allah'a şükür.”³⁰

Şençalar'ın bu itirafından açıkça anlaşılıyor ki meyhane ile iltisaklı müzisyenlik o dönemde genel olarak kabul görmeyen bir durum. Zira kendisi gibi 'bütün arkadaşlarının' da şikayetine yer vermesi, meyhane gibi içkili ortamlarda icra etmenin bir sınıfsal bir ayrıma işaret ettiğini de gösteriyor. Öte yandan Şençalar'ın ud çalmayı tamamen bırakmayı düşünmesi, müziği günaha yaklaşırcı bir unsur olarak yorumladığını düşündürmektedir. Bu bakımdan manevî yönünün kişisel olarak ziyade olduğu, meyhanede çalmayı bırakma isteğinin müzisyenler arasındaki genel anlayıştan farklı olduğu söylenebilir.

Dönemde yurt çapında Mevlevî Âyin'lerine gösterilen ilginin artmaya başlamasıyla Konya'da düzenlenen Mevlânâ ihtifallerine ilk davet edilen müzisyenler arasındadır (bkz. Şekil 3).

Şençalar'ın kimi çevrelerce ötelenmesindeki bir sebep de sanatçının ud icrasının hususiyetlerinde aranabilir. Mahdut çevrelerde bu öteleyişin sebebi etnik kökenle ilişkilendirilir. İstanbul Radyosu ud sanatçılarından olan Caner Altınbaş'ın, müzisyen aile büyüklerinden -ki dedesi İzzet Altınbaş ve büyük amcası Selahattin Altınbaş, Şençalar üslubunun en önemli temsilcilerindendir- aktardığı bir yorum şöyledir: “Yorgo Bacanos her ortamda çalamazmış, mesela, süpürde akort çalmacağı zaman ‘ben çalmam’ dermiş. Fakat büyükbabam her tondan çaldığı için daha çok tercih edilmiş. Ama büyükbabam Türk olduğu için adı anılmıyor, Yorgo ise Rum olduğu için hep öne çıkarılıyor.”³¹

Şekil 4 Konya'da Mevlânâ ihtifallerine uduyla katılan Şençalar (solda)

Zamanla artan bu reddedici tutum, başka alanlarda gördüğümüz gibi yine müzikal bir ögenin suçlanmasıyla alakalı olabilir mi? Kadri Şençalar'ın ud tavrının hangi hususiyetleri acaba *gerçek musiki* yanlılarını rahatsız etmiş olabilir? Kolay icra edilmesinin ve geçtiğimiz yüzyılın başında yaygın olarak kullanılmasının bir neticesi olarak ud, modern gereksinimler doğrultusunda yeniliklerin kolayca tatbik edildiği bir saz olagelmıştır. Metod yazılan ilk sazlarımızdan oluşu, Ali Rifat Çağatay ve Şerif Muhittin Targan, Refik Talat Alpman gibi udilerin gerek kendi icraları ve gerekse ud müziği için ürettikleri bestelerindeki Batılı nakışlar, yenilik arayışlarının ud üzerinde görünen ilk örneklerindedir.³² Son yüzyılın başlarından itibaren diğer sazlarda olduğu gibi udun büyük temsilcilerinin ses kayıtlarının alınmış olması, üslupların zaman içinde billurlaşmasına yardımcı nicelikte ve nitelikteki modern gelişmelerdir.

Kadri Şençalar'ın gerek taksimleri gerekse refakatlerindeki icrası, herhangi bir yapaylıktan uzaktır. Bu yönüyle bu tavır, Cumhuriyet'in reformist ve her şeye çeki düzen verme idealine uzaktır. Diğer ud tavrıları da tamamıyla yepyeni bir icat değildir, her ud ekolünün öncüllerinin izlerini belli ölçüde sürebilmek mümkündür. Fakat icracıların ud icra pratiğine kattıkları cesur yenilikler tavrıları geçmişten tamamen koparmasa da hâkim ideolojinin beklentisi yönünde bir hareket alanı açmış ve bu tavrıların meşru görünürlüklerini artırmışlardır. Ud müziğinin değişim rüzgarında sarsılmadan duran isimlerden biri olan Kadri Şençalar ve muhafaza ettiği ud icra üslubu³³,

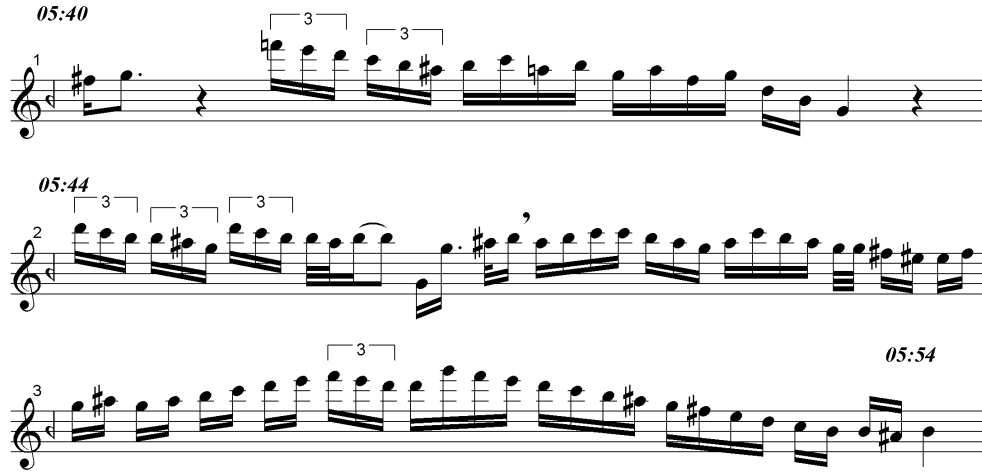
³⁰ Zeki Tükel, “Bestekâr Kadri Şençalar'ı Söylettik”, *Radyo Haftası*, 29 Temmuz 1950, 34.

³¹ Caner Altınbaş, Kadri Şençalar konulu görüşme, Acıbadem/İstanbul, 22 Ekim 2021.

³² Ud trio için beste yapan Ali Rifat Bey'in eserinin notaları için bkz. Nilgün Doğrusöz, ed., *Ölümünün 80. Yılında Arşivinden Ali Rifat Çağatay Besteleri* (İstanbul: OTMAG Yayınları, 2015), 50-66. Ud virtüözü Şerif Muhiddin Targan'ın besteleri için bkz. Bilen Işıktaş, *Peygamber'in Dahi Torunu Şerif Muhiddin Targan: Modernleşme, Bireyselleşme, Virtüözite* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 459-520.

³³ Bu durum, diğer üslupların tamamen yabancı unsurların güdümünde ilerlediği sonucuna götürmemelidir. 19. yüzyıldan bu yana ses kayıtları vasıtasıyla tebellür eden Türk ud icra üsluplarını kabaca şöyle sıralayabiliriz: Ali Rifat Çağatay, Udî Nevres Bey ve Şerif Muhittin Targan isimlerinin öncüsü olduğu

vibrato ve glissandoların kullanımı bol fakat Türk müziği vokal icrasına uyum gösterir ölçüdedir. Esasen bu üslubun bir isimle ortaya çıkmadığı, yaşayan bir geleneksel üslubun devamı niteliğinde olduğu anlaşılıyor; zira tüm ideolojik engellere rağmen halk tarafından sevilip takip edilmesi bunun en büyük göstergesidir. Şençalar'ın ud icrasındaki tercihi, Targan ekolü gibi siyasi konjonktüre uyumlu ve otoriter söylemin gerektirdiği yenilikçilikten yahut Cinuçen Tanrıkörur gibi geliştirdiği tavrı ezeli bir gelenekmişçesine benimsetmeyi başarabilen arkaik modernist bir yenilikçilik anlayışında değildir. Yine Şençalar üslubunda, Piyanist-udî Yorgo Bacanos'un ud icrasındaki, Batı'ya dönük Türkiye'nin Türk müziği geleceğine umut ihtar eden kıvraklığın yoğunluğu gözlenmez.³⁴ Targan'ın, Bacanos'un ve Şençalar'ın icralarının Cumhuriyet öncesine dayanan bir geçmişi vardır. Ancak geçmişten bugüne Türk udîlerin icra tavırlarında etkisi neredeyse hiç tebarüz etmeyen Şerif Muhiddin Bey, birçok udî tarafından meşru bir referans olarak zikredilir, ona bağlılığın bir nişanesi olarak eserleri konserlerde icra edilir.³⁵

Şekil 4 Kadri Şençalar'ın Uşşak Ud Taksiminden Kesit

Öteleyişlerin en bariz sonucu, akademik mecrada yapılan çalışmaların mahiyeti tarandığında gözlenebilir. Nitekim Cinuçen Tanrıkörur hakkında altı yüksek lisans tezi,³⁶ Targan hakkında bir yüksek lisans bir doktora tezi,³⁷ Udî Nevres Bey hakkında bir yüksek lisans bir doktora tezi,³⁸ Yorgo Bacanos hakkında bir doktora ve üç yüksek lisans tezi yapılmıştır.³⁹ Kadri Şençalar hakkında bugüne kadar bir lisansüstü tez çalışması yapılmadığı gibi dönemin genel müzikal durumunu değerlendiren çalışmalarda hatta akademik makalelerde dahi yer verilmemiştir.⁴⁰

sürekli mızrap ekolü; Şerif İçli ekolü, Yorgo Bacanos ekolü; Kadri Şençalar ekolü, Cinuçen Tanrıkörur ekolü ve bu ekollerin farklı oranlarda bulunduğu güncel ekoller. Bununla birlikte belirtmek isteriz ki bütün sınıflandırmalar indirgeyicidir ve aynı ekolden görülen isimler arasındaki mühim detayların okunmaması demektir.

³⁴ Şençalar'ın taksimlerindeki hareketli pasajlara bir örnek için bkz. Şekil 4. Örnek verilen taksimin tamamının ses kaydı için bkz. *Kadri Şençalar - Uşşak Taksim*, erişim 19 Mart 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=Qs7ml7kdKms>.

³⁵ Udda etkilendikleri, bestelerini icra ettikleri isimlerin kim olduğu gibi sorulara bugünün önde gelen bazı icracılarının verdikleri cevaplar için bkz. Alper Akdeniz, "Türkiye'nin Usta Ud İcralarının Ud Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2016), s. 98.

³⁶ Murat Can, "Geleneksel Türk Müziği Makamlarının Kanun Sazı İle İcrasında Kullanılan Mandal Sayılarının Cinuçen Tanrıkörur'un Bestelediği Seyr-i Nâtik ile Belirlenmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2004), A. Tolga Özdemir, "Cinuçen Tanrıkörur Taksimlerinin Makamsal ve Teknik Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2008), Pınar Öztürk, "Örneklerle Cinuçen Tanrıkörur'un Ud Taksimleri ve Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi SBE, 2008), Senem Arslan, "Cinuçen Tanrıkörur'un Müzik Anlayışı ve Türk Müziğine Katkısı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2017), Mehmet Uğur Özakalın, "Cinuçen Tanrıkörur'un Bestelediği Mevlevî Âyinlerinin Makam, Usûl ve Ezgisel Yönden İncelenmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2019) Mustafa Çay, "Cinuçen Tanrıkörur Bestelerinde Makam Kullanımı: Buselik, Kürdilihicazkar, Evcara ve Muhayyersünbüle Örnekleri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2021)

³⁷ "Şerif Muhittin Targan'ın Ud Tekniğine Katkısı: 6 Ud Taksimlerinin Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2011), Bilen Işıktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Modernleşme, Bireyselleşme ve Virtüozite İlişkisi: Şerif Muhiddin Targan" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2011)

³⁸ A. Sedat Başar, "Udi Nevres Bey'in Ud İcrasının Özellikleri", (Pınar Öztürk, "Örneklerle Cinuçen Tanrıkörur'un Ud Taksimleri ve Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 1995), Mehmet Gönül, "Nevres Bey'in Ud Taksimlerinin Analizi ve Ud Eğitime Yönelik Açıştırmaların Oluşturulması" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2010)

³⁹ Meral İncilli, "Yorgo Bacanos'un Taksimleri Üzerine Bir Çalışma" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 1994), Gülçin Yahya, "Yorgo Bacanos'un Ud Taksimleri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2000), Tuba Özhan, "Hacı Arif Bey, Bimen Şen, Tanbûri Cemil Bey ve Yorgo Bacanos'un Kürdilihicazkar Makamındaki Sözlü Eserlerinin Usûl ve Geçki Bakımından Karşılaştırmalı Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2019), Kıvanç Gülmez, "Yorgo Bacanos'un Taş Plaklardaki Gazel Eşliklerinin Teknik ve Makamsal Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2020).

⁴⁰ Ünlü bir udi olarak icracılık alanındaki veya önemli toplumsal aktör olma hususiyetleriyle içinde yer alması beklenen çalışmalarda ismi dahi geçmemiştir. Örnekler için bkz. Elia Khoury, "Türk ve Arap Ud İcra Üslupları Üzerine Bir İnceleme" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2002), Neva Özgen, "20. Yüzyılda Klasik Türk Müziği, Enstrümanları ve İcraları Hakkında Genel Bir Değerlendirme" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2001), Elif Senem Görçiz, "Ud'da Geleneksel İcra Tekniğinin Eğitimi Üzerine Bir Çalışma" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2002).

Kuşaklar arası kesintisiz bir ud üslubu aktarımını, Ali Rifat Çağatay-Refik Talat Alpman-Udî Nevres Bey ekolündeki (buna, Targan'ın taksim üslubu da dahildir) sürekli mızrap vurmak suretiyle çalınan üslupta takip etmek mümkündür. Fakat hoca talebe bağlantısına rağmen bu üslup bugün tamamen kaybolmuştur. Ekseri uzun taksim cümlelerinden oluşan, sürekli mızrapla beraber vibrato ve glissandoların çekingesiz olduğu Cevdet Kozanoğlu (1896-1986), Şerif İçli (1899-1956) gibi udîlerin üslubunun vibrato ve glissandoların daha belirgin olduğu Şençalar üslubuna yakın olduğu söylenebilir. Esasen Şençalar tavrının bir ekol olarak kabul edilmesi bile tartışmalı olabilir. Zira bireysel bir müzisyen gayretinden ziyade halk arasında benimsenen ve devam eden bir gelenektir. Kolektif bir zevk olarak bu tavır, birçok udî namzedinin sevk-i tabii ile yönelmesinden ötürü her an canlılığını korumaktadır. Yaygın olması sebebiyle, bir hocadan meşk etmemiş takipçileri çoğunluktadır. Bu üslubun Şençalar ile birlikte zikredilmesinin sebebi, bu üsluptaki icracılardan en parlak olanı yahut en şöhretlisi olmasıdır.⁴¹ Bu üsluba dahil olan diğer udîler arasında Hrant Emre Kenküllüyan (1901-1978), İzzet Altınbaş (1919-1993), Selahattin Erköse (1929-2013), Baki Duyarlar (1935-2003), Selahattin Altınbaş (1938-2003), Vedat Gençtürk, Fahri Demircioğlu, Nuri Karademirli (1950-2013), Musa Kumral, Coşkun Sabah (d.1952), Ergin Kızılay, Sedat Oytun, İsmail Hakkı Fencioğlu, Ruşen Yılmaz (d. 1966), Fatih Ahıskalı, Caner Altınbaş, Yıldırım Güz, Gürsel Torun (d.), Gürcan Yaman gibi isimler sayılabilir.

6. SONUÇ

Burada konu edilen Kadri Şençalar ve ud üslubunun ötekileştirilmesi, sadece mezkûr sanatçının şahsında değil aynı toplumsal sınıfa mensup diğer sanatçılar için de geçerlidir. Bu anlamda kanunî Ahmet Yatman, İsmail Şençalar; kemençeci Anastas ve Paraşko gibi sanatçılar da Şençalar'la aynı kaderi paylaşmaktadır. Benzer bir ayırım bugün hayatta ve aktif icracılar arasında da geçerlidir. Kültürel politikaların bu ayırım için rahat bir zemin sağladığı açıktır. Ancak daha önemli sebep yetkili ve söz sahibi kimselerin, kişisel tercihlerini bu siyasî zemine uygun bir şekilde kullanmalarıdır. Akademinin geleneğinin ne olduğunu ortaya koyabilmesinin birinci şartı onu olduğu gibi kabul etmesi ve dinî, lâdinî tüm unsurlarını mercek altına almasıdır. Diğer sanatçıların icralarının tahlil edildiği gibi Kadri Şençalar üslubunun da taksim, refakat gibi hususiyetleri incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, Alper. 2016. "Türkiye'nin Usta Ud İcraçılarının Ud Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE.
- Altınbaş, Caner. Kadri Şençalar konulu görüşme. Acıbadem/İstanbul, 21 Ekim 2021.
- Arslan, Senem. 2017. "Cinuçen Tanrıkorur'un Müzik Anlayışı ve Türk Müziğine Katkısı". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE
- Ayas, Onur Güneş. 2020. *Musiki İnkılabı'nın Sosyolojisi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bardakçı, Murat. *Refik Bey-Refik Fersan ve Hatıraları*. İstanbul: Pan Yayınları, 2012.
- Başar, A. Sedat. "Udî Nevres Bey'in Ud İcrasının Özellikleri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 1995.
- Bengi, Derya. 2020. *50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük-"Şimdiki Zaman Beledir"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, Pierre. 2015. *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Büyükduman, Bedirhan. 2020. "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Kültür Politikalarının Türk Makam Müziğine Yansımaları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.
- Can, Murat. 2004. "Geleneksel Türk Müziği Makamlarının Kanun Sazı ile İcrasında Kullanılan Mandal Sayılarının Cinuçen Tanrıkorur'un Bestelediği Seyr-i Nâtik ile Belirlenmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE.
- Çay, Mustafa. 2021. "Cinuçen Tanrıkorur Bestelerinde Makam Kullanımı: Buselik, Kürdilihicazkar, Evcara ve Muhayyersünbüle Örnekleri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE.

⁴¹ Kadri Şençalar, efsanevi bir unvan olan *rab'ül-üd* (udu terbiye eden) sıfatı yakıştırılan udîler arasındadır. Hüseyin Top, Kadri Şençalar konulu görüşme, Eyüp/İstanbul, 28 Aralık 2021. Udi İzzet Bey (1872-1907) için bu tabiri kullanan İbnülemin Bey'in ifadeleri için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ-Son Asır Türk Musikîşinasları* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1958), 209. Aynı tabiri Şerif Muhiddin Bey için kullananlardan biri de Udi Nevres Bey'dir. Bkz. Doğan Hızlan, "Şerif Muhittin Targan'ın bestelerini dinlerken" erişim 19 Mart 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/serif-muhittin-targan-in-bestelerini-dinlerken-6455540>.

- Çetin, Mustafa. 2016. “Konyalı Kız”. <http://www.sunhaber.com/yazar/KONYALI-KIZ/2090/> (Erişim tarihi 19 Mart 2022).
- Doğrusöz, Nilgün, ed. *Ölümünün 80. Yılında Arşivinden Ali Rifat Çağatay Besteleri*. İstanbul: OTMAG Yayınları, 2015.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp. 1961. “Ud”. *Musiki Sözlüğü*: 260.
- Görçiz, Elif Senem. 2002. “Ud’da Geleneksel İcra Tekniğinin Eğitimi Üzerine Bir Çalışma”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.
- Gönül, Mehmet. 2010. “Nevres Bey’in Ud Taksimlerinin Analizi ve Ud Eğitimine Yönelik Alıştırmaların Oluşturulması”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Hızlan, Doğan. 2007. “Şerif Muhittin Targan’ın bestelerini dinlerken”. *Hürriyet Gazetesi*. <https://www.hurriyet.com.tr/serif-muhittin-targan-in-bestelerini-dinlerken-6455540> (Erişim tarihi 19 Mart 2022).
- Gülmez, Kıvanç. 2020. “Yorgo Bacanos'un Taş Plaklardaki Gazel Eşliklerinin Teknik ve Makamsal Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.
- İşıktaş, Bilen. *Peygamber'in Dahi Torunu Şerif Muhiddin Targan: Modernleşme, Bireyselleşme, Virtüozite*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- . “Şerif Muhittin Targan’ın Ud Tekniğine Katkısı; 6 Ud Taksimlerinin Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2011.
- . “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Modernleşme, Bireyselleşme ve Virtüozite İlişkisi: Şerif Muhiddin Targan”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2016.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. 1958. *Hoş Sadâ-Son Asır Türk Musikînasları*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- İncilli, Meral. 1994. “Yorgo Bacanos'un Taksimleri Üzerine Bir Çalışma”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.
- Kadri Şençalar - Gezdiğim Dikenli Aşk Yollarında 1987 / (Kendi Parçasını Canlı Okuyor)*. <https://www.youtube.com/watch?v=oySki0528Cc> (Erişim tarihi 19 Mart 2022).
- Kadri Şençalar Sohbet*. https://www.youtube.com/watch?v=gx6XUL_0pes (Erişim tarihi 19 Mart 2022).
- Kadri Şençalar - Uşşak Taksim*. <https://www.youtube.com/watch?v=Qs7ml7kdKms> (Erişim tarihi 19 Mart 2022).
- Keser, Mustafa. Kadri Şençalar konulu görüşme. Tepebaşı/İstanbul, 31 Mart 2019.
- Khoury, Elia. 2002. “Türk ve Arap Ud İcra Üslupları Üzerine Bir İnceleme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.
- Kucur, Şamil. 2004. “Dede Efendi’nin kabri ilgi bekliyor”. *Yeni Şafak Gazetesi*.
- Ökte, Burhanettin. “Türk Musikisi Dergisi Nasıl Çıkıyor”. *Türk Musikisi Dergisi*, 01 Ekim 1948.
- Özakalın, Mehmet Uğur. 2019. “Cinuçen Tanrıkörur’un Bestelediği Mevlevî Âyinlerinin Makam, Usûl ve Ezgisel Yönden İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE.
- Özdemir, A. Tolga. 2008. “Cinuçen Tanrıkörur Taksimlerinin Makamsal ve Teknik Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi SBE.
- Özgen, Neva. 2001. “20. Yüzyılda Klasik Türk Müziği, Enstrümanları ve İcraçıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi SBE.
- Özhan, Tuba. 2019. “Hacı Arif Bey, Bimen Şen, Tanbûri Cemil Bey ve Yorgo Bacanos'un Kürdilihicazkâr Makamındaki Sözlü Eserlerinin Usûl ve Geçki Bakımından Karşılaştırmalı Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE.
- Öztuna, Yılmaz. 1969a. “Cünbüş”. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi* 1.
- . 1969b. “Kadri Bey [Ûdî Bursalı]”. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi* 1: 320.
- Öztürk, Pınar. 2008. “Örneklerle Cinuçen Tanrıkörur'un Ud Taksimleri ve Analizi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi SBE.
- Rona, Mustafa. 1960. *50 Yıllık Türk Musikisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- . 1970. *20. Yüzyıl Türk Musikisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Sılkım, Şemsi. 1972. “Kadri Şençalar Hac’dan Döndü”. *Tercüman Gazetesi*: 1.
- Şanlıtürk, Hasan. Kadri Şençalar konulu görüşme. Sarıyer/İstanbul, 12 Haziran 2014.
- Şençalar, Kadri. 1978. *Ud Öğrenme Metodu*. İstanbul: Müzik Dünyası Yayınları.
- Tolstoy, L. N. *Sanat Nedir? Çeviren Mazlum Beyhan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Top, Hüseyin. Kadri Şençalar konulu görüşme. Eyüp/İstanbul 28 Aralık 2021.
- Uysal, Sermet Sami. 2005. *Bâki Kalan Bu Kubbede...* İstanbul: L&M Yayınları.
- Yahya, Gülçin. 2000. “Yorgo Bacanos’un Ud Taksimleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi SBE.
- Yamaner Yamak, Hasibe. 2003. “Neşet Ertaş’ın Hayatı ve Eserleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi SBE.
- “Yeni Bir Dernek”. 1957. *Milliyet Gazetesi*.

Subject Area
FinanceYear: 2022
Vol: 8 Issue: 98
PP: 1840-1846Arrival
14 April 2022
Published
30 May 2022
Article ID Number
62437Article Serial Number
27Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.62437>

How to Cite This Article
Ulusoy, T. & Saeed, M. (2022). "İklim Girişimciliği Nedir?: Yeşil Girişimcilik İle Benzerlikler Ve Farklılıklar Açısından Teorik Bir Değerlendirme"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:98; pp:1840-1846

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İklim Girişimciliği Nedir?: Yeşil Girişimcilik İle Benzerlikler Ve Farklılıklar Açısından Teorik Bir Değerlendirme

What Is Climate Entrepreneurship?: A Theoretical Evaluation In Terms Of Its Similarities And Differences With Green Entrepreneurship

Tolga ULUSOY¹ Mohammed SAEED²

¹ Prof.Dr. Kastamonu Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans Ve Bankacılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye
² Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye

ÖZET

Günümüz koşullarında rekabet artışı ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler üretim zincirinin köklü bir şekilde değişmesine neden olmuş ve bu değişimler ekolojik çevre üzerinde olumsuz sorunlar yaratmıştır. Bu çalışma ile küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliğinin dünyayı tehdit eden çevresel sorunlara bürünmesi sonucu sürdürülebilir dinamiklik için işletmelerin görev ve etkilerinin neler olması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ekonomik ve çevresel bozulmaların önlenmesi amacıyla girişimcilik faktörleri yardımcı unsurlar arasında yer almaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve çevreyi korumak için girişimciliğin çevresel yeniliklerle bütünleşmiş olması işletme ve kuruluşlarda ana amaç; çevreye öncelik verilerek faaliyetlerin gerçekleşmesi olmalıdır. İşletmelerin faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştirip sürdürülebilir performans için temel unsur olarak sosyal sorumluluk bilinciyle çevreye verilen zararın en aza indirilmesi amaçlanmalıdır. Bu çalışmanın ana amacı Türkçe literatürde neredeyse değinilmeyen "iklim girişimciliği" kavramını açıklamak, iklim girişimciliği ve yeşil girişimcilik kavramları arasındaki temel benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmanın ana hedefi ise iklim girişimciliği tanımını Türkçe literatürde daha çok anılır olmasını sağlamak ve bu konuda bundan sonra yapılacak olan çalışmalara temel teşkil etmektir.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, İklim girişimciliği, Yeşil girişimcilik,

ABSTRACT

In today's conditions, the increase in competition and the developments in information technology have caused a radical change in the production chain and these changes have created negative problems on the ecological environment. In this study, it has been tried to determine what the duties and effects of enterprises should be for sustainable dynamism as a result of the climate change that arises due to global warming, as a result of the environmental problems that threaten the world. Entrepreneurship factors have started to take place among the auxiliary elements in order to prevent economic and environmental deterioration. The main purpose of enterprises and organizations is to integrate entrepreneurship with environmental innovations in order to protect the environment and sustainable development; The activities should be carried out by giving priority to the environment. It should be aimed to minimize the damage to the environment with the awareness of social responsibility as the basic element for the sustainable performance of the businesses by performing their activities effectively. The main purpose of this study is to explain the concept of "climate entrepreneurship", which is almost not mentioned in the Turkish literature, and to reveal the basic similarities and differences between the concepts of climate entrepreneurship and green entrepreneurship. The main goal of the study is to make the definition of climate entrepreneurship more popular in the Turkish literature and to form the basis for future studies on this subject.

Key Words: Entrepreneurship, Climate entrepreneurship, Green entrepreneurship

1. GİRİŞ

İşletmelerin faaliyet alanları genişledikçe sektörde tutunabilmek bilmek için firmaları rekabet avantajı kazandıracak değerler arayışına sürüklemiştir. Bu değer arayışı içerisinde işletmeler ekonomik anlamda büyürken doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi sonucu bio çevre üzerinde tarif edilemez sonuçlara yol açmışlardır. Bu durum ekolojik dengesizlik ve ekonominin birbirinden etkilendiğini göstermiş dolayısıyla birlikte ele alınması gerekliliğini ortaya koyarken çevrede sürdürülebilirlik ve yaratıcılık faaliyetleri ile sonuçlanmıştır. Bu duruma paralel olarak yapılandırılmamış organizasyon ve bireylerde çevre ile ilgili endişeleri artırmış ve bu endişeler doğrultusunda küresel pazarlarda çevreye zarar vermeyen ürünlerin tercih edilmesi ile iklim değişikliğine karşı direniş gösteren çevrenin korunması ve iyileştirilmesini esas alan yaklaşım yeşil girişimcileri ön plana çıkarmıştır. Girişimcilik ilkelerini kullanarak çevrenin koruma altına alınması için sosyal değer yaratan çevresel eksenleri işinde birleştiren girişimciler ekonomik kalkınma için önemli faaliyetler arasında yer edinmeye başlamışlardır.

Küresel ısınmaya bağlı olarak atmosferde meydana gelen olumsuz değişimlere bu değişimler ise iklim değişikliğine sebep olmuştur. İklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan sera gazı emisyon etkilerinin hafifletilmesi ve azaltılması düşüncesiyle karbon ticaretine konu olan mevcut kaynakların en az maliyetle elde edilmesi evrensel bir problem haline gelmiş ve karbon piyasalar oluşturulmuştur. Emisyon ticareti kapsamında Kyoto protokolü ile birlikte ulusal düzeyde programlar oluşturulmuş ve programlarla yüksek oranda karbon kullanan işletmelere sınırlamalar getirilirken aynı zamanda bu birimleri fiyatlandırarak temiz teknoloji kullanmaya teşvik etmede yönlendirmiştir.

İktisadi büyüme ve iklim değişikliğiyle birlikte bireylerin ve firmaların faaliyetleri sonucu meydana gelen karbon gazının yarattığı salınımları azaltmak ve denkleştirmek amacıyla karbon piyasaların oluşturulması gerekli kılınmıştır. Karbon piyasalar küresel bir tehdit olan iklim değişikliği sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Gelişmiş toplumlar fosil yakıtların kullanılması sonucu atmosferde oluşan sera etkisini azaltmak için doğaya daha duyarlı enerji üretim sistemleri ile çevresel hedeflere yönelmektedir. Üretim sistemlerinde çevreye duyarlı olabilmek için Kyoto protokolü ile ortaya çıkan emisyon ticaretinden doğan piyasa temelli mekanizmaların kullanılması gerekli kılınmıştır.

Bu çalışmanın ana amacı Türkçe literatürde neredeyse değinilmeyen “iklim girişimciliği” kavramını açıklamak, iklim girişimciliği ve yeşil girişimcilik kavramları arasındaki temel benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmanın ana hedefi ise iklim girişimciliği tanımını Türkçe literatürde daha çok anılır olmasını sağlamak ve bu konuda bundan sonra yapılacak olan çalışmalara temel teşkil etmektir.

İklim girişimciliği ile ilgili olarak Türkçe kaynak azlığı nedeniyle tartışmalar yapılırken İklim girişimciliğinin ne olduğu, yeşil girişimcilik ile farkları, girişimcilik kavramı açısından değerlendirmeler konuya yakın olan araştırmalar okunmuş değerlendirilmiş olup burada yazılanlar, araştırmacıların konuyla ilgili okudukları yurt dışı çalışmalar sonucunda elde edip literatüre kazandırmak istedikleri değerlendirmeler ile sınırlı kalmıştır. Araştırmacılar bu çalışmanın diğer araştırmacılar tarafından okunarak değerlendirmesini ve tartışmaya açarak iklim girişimciliği kavramını daha da geliştirmesini, bu konuyla ilgili pratik değerlendirmelerini yazarlar ile de paylaşmasını beklemektedirler.

2. İKLİM GİRİŞİMCİLİĞİ İLE YEŞİL GİRİŞİMCİLİK

İklim girişimciliği, teknoloji ve inovasyon ile beslendiği zaman büyüyen bir kavramdır. İklim ve çevre girişimciliği denildiği zaman aslında yeşil finanslama dan ya da diğer geniş adıyla yeşil girişimcilikten farklı olarak çevresel zorlukları avantaja çeviren bir girişimcilik türü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. **Yeşil girişimcilik** kavramında; taban yeşiline, gökyüzü mavisine, suyun berraklığına ve toprağın duruluğuna duyarlı, bunlar başarılırken enerji verimliliğini ön plana alan bir çevresel girişimcilikten bahsedilmektedir. **İklim girişimciliği**, yeşil girişimciliği de kapsamakla birlikte ileride daha temiz bir geleceği planlayan Yeşil Girişimcilik ve Yeşil Finansman faaliyetlerine temel olarak; hali hazırda geçmişin kirlettiği, kirli hava, kirli toprak ya da kirli suyun hem çevreden temizlenmesi hem de bu temizlikle elde edilen faaliyetlerden para kazanılmasından bahsetmektedir. Bunları avantaj haline getirerek hem doğayı temizlerken gelir elde eden, kirliliği temizlerken tabiatın atıklarından servet edinerek, yeşil finanslama mekanizmalarına geçişi kolaylaştıran, diğer taraftan da finanslamanın çevresel faktörler arasında bir katalizör görevi kurması ile karşımıza çıkmaktadır. İş kurarken **yeşil girişimciler**; girişimi kurduklarında çevreye duyarlı birtakım teorik ve pratik uygulamalardan faydalanarak; havayı kirletmeyen, suyu bozmayan, toprağın verimini düşürmeyen yan ürün ve hizmetlerin ortaya çıkarılması ile ilgilenirler. **İklim girişimcileri** ise kirli havanın temizlenmesi için uygulanabilecek pratik çözümler, kirli suyun temizlenmesi ile ortaya çıkan atıkların tabiata yeniden kazandırılması, kirli toprağın temizlenmesinde uygulanabilecek çevre dostu fakat kimyasal çözümlerin üretimi ile ilgilenmektedirler. Kirliliğin nasıl ve ne şekilde avantaja çevrilebileceği ve bundan nasıl para kazanabileceği hususlarında ortaya fikir atar ve uygulamaya koyarlar.

Yenilenebilir enerji, döngüsel ekonomi, atık yönetimi, sürdürülebilir tarım, su ürünleri yetiştiriciliği çerçevesinden baktığımız zaman hepsinin temelinde olan şey “sürdürülebilir çevresel yönetimidir”. Yönetim kavramında yeşil girişimciler, iklim girişimcilerinden farklı olarak ölçeklendirme ve projelerini proje yaptıkları tarihten sonraki çevreyi kirletmemek üzerine kurarlar. İklim girişimcileri ise projelerinin sürdürülebilirlik etkisini de kaybetmeden çalışılacak olan bölgede bilinçlendirme çalışmalarının yapılmasından ve kirliliğin durdurulmasından önce o bölgeye maruz kalınan kirliliğin temizlenmesi çalışmalarını yürütmektedirler. Dolayısıyla sürdürülebilir etkiye kavuşturmak için **yeşil girişimciler** çok da destekleyici olmayan ve yavaş kalan düzenleyici çerçevelerle, pandemi sonrası oluşan ve kontrolü güç mali piyasaların görmezden geldiği mali kaynak yetersizlikleri ve kapasite sınırlamaları ile uğraşırken **iklim girişimcileri** bu üç sınırlamayı da avantaj haline getirmeye çalışır.

İklim girişimciliğinin de iklim odaklı iş modellerinin yeşil iş modellerinden daha geniş olanaklar sunduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat nedense bu konu hakkında yapılan araştırmaların sayıca azlığı söz konusudur. Yeşil girişimciliğe bakıldığında, uygulamada neyin yeterli olduğunu, yeşil uygulamayı çevreleyen kriterlerin neler olduğunu, yeşil uygulama şemsiyesi altında bir firmanın sürdürülebilirliğine gerçekten yeşil finansmanın katkısının olup olmadığı ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. İklim girişimciliği olarak adlandırılan kavramın ise literatüre bakıldığında henüz gerekli değeri göremediği görülmektedir. Firmanın sürdürülebilirliğine gerçekten katkıda bulunup bulunmadığı ile ilgili olarak çerçevesi tam olarak çizilememiştir. Var olan “kötü çevresel yıkımdan” faydalanarak kar edilmeye çalışıldığı için yeşil yıkama olup olmadığı gibi üzücü eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. **Yeşil yıkama** olarak adlandırılan, gerçekte sürdürülebilir girişimcilik gibi

görünüp de çevreyi kirletmeye devam eden ama yeşil finansman uygulamalarının avantajlarından faydalanan bir konumda bulunup bulunmadığı gibi şüpheler hali hazırda sürdürülebilirlik, girişimcilik, iklim, kavramları ile girişimcilik kavramlarının bir arada tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Yeşil yıkama kavramının sınırları ise bir çok çalışmada farklı farklı çizildiğinden dolayı ise iklim girişimciliğini yeşil finans'tan ayıran, iklim girişimciliğinin sınırlarını belirlemeyi zorlaştıran bir durum karşımıza çıkıyor gibi görünmektedir.

Birçok ülkenin yeşil finansman ve sürdürülebilirlik noktasında işletmelerle ilgili düzenlemelerinin olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Paris iklim Anlaşması ile birlikte ortaya çıkan yeşil finanslama, karbon fonlaması, sürdürülebilir mal ve hizmet, çevreye duyarlılık gibi kavramlara bakıldığında sosyal etki yaratmayı amaçlayan işletmelerin bu konulara daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir. Sosyal amaçlar, iklim girişimciliğini engelleyici bir etkiye sahip olup olmadığı sorusunun cevabı henüz araştırılmaktadır. Kadın girişimciliği, sosyal girişimcilik gibi dezavantajlı kavramların anlatıldığı bakış açısı ile yola çıkıldığında iklim girişimciliğinin ilgilendiği konularda aslında eşit olmayan erişim ve fırsatlarla anılmak anlamına gelmektedir. İklim girişimciliği denildiğinde literatürde **yeşil yıkama** olarak geçen ve biraz önce tanımını yapılan Sürdürülebilir-miş gibi görünen ama sürdürülebilirlikten çok uzak hususlar haneleri ilgili şirketlerden soğutmak da kurumları ilgili şirketlere destek çıkmaya göre etmekten alıkoymak da ve toplum içerisinde iklim girişimciliği kavramının yeşil finans'ta birlikte anılmasına yol açmaktadır. İklim kırılganlığının da olduğu gerçeğinden hareketle iklim konusunda ve çevresel çözümler konusunda iklim girişimciliği ile eşit finansman konularının temel olarak birbirinden nasıl ayırt edilmesi gerektiği ile ilgili hususlar bu çalışmanın alanına girmektedir. Bu manada iklim girişimciliğinin konu hatlarının daha da belirginleşmesi ve anlaşılması için yapısal, örgütsel modellere ihtiyaç var gibi gözükmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çelikkol (2015) çalışmada Atmosferdeki sera gazı emisyonu artışına bağlı olarak küresel ısınmanın da arttığı, bu durumun iklim değişikliklerine, bazı alışılmadık çevresel olaylara ve dolayısıyla büyüme ve kalkınma üzerinde olumsuz etkileri üzerine çalışmıştır. *Çıtak (2016)* çalışmada sera gazı salınımlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadelede piyasa temelli iktisadi bir çözüm olan ve karbon salınımı azaltım finansmanına rasyonel bir zemin yaratan karbon piyasaları üzerine çalışmıştır. *Keskin (2016)* çalışmada çevresel bozulmayı durdurmaya katkı verecek unsurlardan biri olan yeşil girişimcilik faaliyetleri üzerine çalışmıştır. *Efeoğlu (2014)* çalışmada çevresel sorunlara girişimci bir perspektiften bakan yeni bakış açısı eko-girişimcilik faaliyetleri üzerine çalışmıştır. *Habip (2020)* çalışmada çevrenin korunması ve iyileştirilmesini esas alan sürdürülebilirliği ön planda tutarak faaliyet gösteren yeşil girişimcilik stratejileri üzerine çalışmıştır. *Tunahan (2010)* çalışmada küresel İklim Değişikliğini Azaltmanın Bir Yolu Olarak Karbon piyasalarının yapısını açıklamaya çalışmıştır. *Uyar (2011)* çalışmada küresel iklim değişikliğini önlemede bir araç olarak ortaya çıkan karbon piyasaları ve bu sistemin muhasebe uygulamalarında meydana getireceği değişimler üzerinde çalışmıştır. *George (2021)* çalışmada iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için büyük zorlukların ele alınmasına yardımcı olan sürdürülebilirliğin toplum üzerinde olumlu etki potansiyeli olan girişimcilik, yenilikçilik ve strateji üzerine çalışmıştır. *Demirel vd (2019)* çalışmada acil çözümler gerektiren çevre sorunlarına yanıt olarak dünya çapında yeşil start-up'ların sayısı istikrarlı bir şekilde artarken, bu tür girişimlerin davranışları ve performansı hakkında çalışmıştır. *Stephan (2012)* çalışmada karbon piyasası planlarının oluşturulduğu süreçlere ve karbon piyasalarının yaratılmasında belirli aktörlerin rolü üzerine çalışmıştır. *Stephan (2015)* çalışmada küresel girişimlerin merkezinde yer almaya devam eden sera gazı artımlarının ekolojik pazarlar, iklim değişikliği ve çevre politikaları üzerindeki etkilerine değinmiştir. *Seymen (2017)* çalışmada öğrenen organizasyon ve iç girişimcilik anlayışı arasında ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır.

4. İKLİM GİRİŞİMCİLİĞİ ALT YAPISI

İklim girişimciliği, yeşil girişimcilik kavramlarına temelde daha önceki kısımlarda açıklık getirilmiştir. Bu kısımda daha geniş bakış açısıyla iklim girişimciliği ek bir takım kavramlar ile birleştirilecek ve literatür de sıkça karşılaşılmayan bir kavram girişimciliğin diğer alt başlıklarıyla birleştirilmeye çalışılacaktır. Toprak, gıda ve hayat için temel teşkil eden iklim için yeni yatırım ve kaynak alanların açılması ile ek unsurlar klasik girişimcilik iklimi içinde ele alınabilir duruma gelmiştir. İklim girişimciliği denildiğinde özellikle iklim değişikliğini fırsata çevirmek isteyen ayrıca çevrenin daha da çok kirletilmesini engelleyici bir takım yenilikleri ortaya çıkarmak, daha önceden ortaya çıkarılmış olan yenilikleri takip ederek doğru stratejilerle çevreye uygun şekilde ayakta kalabilmeyi ve böylece nitelikli çalışmaları desteklemek adına çalışmalarda bulunmak anlaşılmaktadır.

Buldukları örgüt içinde ve dışında iklim ile ilgili yenilik faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamak, örgüt içi ve dışında girişimcilerin algıladıkları girişimcilik ortamına çevreye duyarlı ve katkı sağlayıcı hale getirmek iklim girişimciliğinin ana amacını oluşturmaktadır. İklim girişimcileri diğerlerinden farklı olarak yeşil finanslama

stratejilerinin altında fırsatları paraya dönüştürerek hem servet yaratma fonksiyonunu hem de servet yaratma faaliyeti ile birlikte çevreye duyarlı yenilikçi faaliyetlerde bulunma faaliyetlerin açıklanmıştır. i kapsamaktadır.

İklim girişimciliği ile ilgili girişimcilik ortamının dinamikleri Tablo 1 'de açıklanmıştır.

Tablo 1: İklim Girişimciliği Öğeleri

Girişimcilik Ortamı Öğeleri	Öğelere Ait Olası Faaliyetler
Proje Geliştirme Desteği	: İklim girişimcileri Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü başta olmak üzere ilgili genel müdürlükler ile iştişare halinde olarak proje önerileri sunabilir.
Adil Ödüllendirme Sistemini Korumak	: İklim girişimciliği konusunda çalışacak olan tüzel kişilikler iç ve dış paydaş ayırt etmeksizin her türlü ödül sisteminde iklim girişimcisi lideri pozisyonu ile ödül sisteminde adil davranmalı ve yapılan etkinliklerde çevre konusunda yapılan faaliyetlerin önder isimlerinin yazınlarında/projelerde yer almasını sağlamalıdır.
Riske Tolerans Tanımak	: İklim girişimcileri her türlü riski girişimcilik iklimine de uygun olarak tolere edebilir olmalıdırlar
Fikir Geliştirme Desteğinde Bulunmak	: İklim girişimcileri sektörün önde gelen temsilcileri ile “bir sektörün masaya yatırarak” düzenli toplantılar icra etmelidir
Bağımsız fikirlerin birbirini etkilemesine izin vermeyen bir özerklik anlayışı içinde olmak	: İklim konusunda her fikrin temel amacının birbiriyle bağlantılı olduğunu unutmadan bağımsız çalışma gruplarının desteklemesine dikkat edilmeli ve iklim girişimci lider bu noktada ekibi vasıtası ile gruba fikrini geliştirme konusunda iç ve dış destek vermelidir
Örgüt içi ve Dışı Etkileri Avantaja Çevirmek	: Alanında uzman kişilerin yanında fikir sahibi herkesin katılımıyla, oluşması muhtemel olumsuz bir etkinin işletme tarafından olumlu bir hale nasıl getirileceği konusunda danışma kurulunun işler halde tutulması gerekmektedir.

İklim Girişimcisi girişimci kişilik nitelikleri ise Tablo 2’de anlatılmıştır.

Tablo 2: İklim Girişimcisi Nitelikleri

Girişimci Nitelikleri	
Yenilikçi bakış açısı	: İklim girişimcileri var olan çevresel olumsuzluktan servet edinme ve bu serveti tekrar temiz çevrenin kullanımına sunma gayretinde olan kişilerdir.
Risk Alabilme Yeteneği	: İklim girişimcileri sosyal amaç ve kar amacı da göttüklerinden değişen kanun/ yönetmelik/ toplum yapısı/ hızla değişen mali yapı/ vergilendirme unsurları konusunda hareket yeteneğine sahip olan ve risk havuzu oluşturarak bunlar hakkında öncesinde önlem alabilen kişilerdir.
Başarı Arzusu	: İklim girişimcilerin ana beklentisi hem servet edinmek hem de işletmelerine katacakları değer ve kar kavramlarıdır. Faaliyet sonuçları çevresel kötü etkilerden kurtulmak olduğu için sosyal sorumluluk bilinciyle başarı arzusunu bir araya getirmiş kişilerdir.
Bağımsızlık Arzusu	: İklim girişimcileri çevreye duyarlılık kapsamında iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için korunamamış olanı temizlemek veya tekrar çevreye kazandırmak faaliyetlerini yerine getirirken faaliyet ve fikirlerinde girişimci bağımsız düşüncüyü bağımsız duyarlı düşüncüyü taşıyan kişilerdir.
Yetki Devrine Sıcak Bakmak	: İklim girişimcileri girişimcilik ekosisteminin bir gereği olarak nihai hedefe ulaşmada astlarına yetki devri yapabilen lider kişilerdir.
Birlikte İş yapma ve Uyum kapasitesi	: İklim girişimcileri yukarıda sayılan iki amacı da yerine getirmek için kanun ve yönetmelikler ile devletin gözetimi ve denetiminden çıkmamak koşulu ile birlikte iş yapma ve uyum kapasitesine sahip olan iç ve dış paydaşları ile sorunsuz çalışan kişilerdir.

Girişimci davranış şekli bilindiği haliyle kapitalist üretim şeklinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve teknoloji ile birlikte hız kazanmıştır. Smith ve Cantillon tarafından tanımlandığı şekliyle günümüze kadar gelen girişimcilik tanımı içerisinde İklim girişimcisi tanımlanacak olursa;

“İklim girişimcisi, dünyada ki gelişen sanayi kültürü çerçevesinde, çevre kirliliği yaratma potansiyeli olan (çevre kirliliği yaratan) üretim çıktılarının değerlendirilerek/ birleştirilerek çevreye duyarlı bir malı/hizmeti üreten ve bu amaçla risk üstlenen bunun yanında bu konu ile ilgili kurulan işletmeye liderlik eden kişi olarak tanımlanmaktadır.”

İklim girişimcisi, iklim değişikliğinden faydalanarak iş yaratma potansiyeline sahip olan kişilerdir. İklim girişimcisi çevre kirliliğinin önlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca hali hazırda kirlenmiş olan çevresel atıklar ile ilgilendiğinden dolayı sosyal, ekonomik ve psikolojik kimi çevresel risklerin önlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Yeşil girişimciler tarafından fark edilen fakat girmeye cesaret edilemeyen alanlarda fırsatları yakalayarak değerlendiren kişiler olarak da görülmektedir.

İklim girişimcileri yeşil çevresel faktörlerin oluşturduğu piyasanın ekonomikliğini arttırması açısından önem arz etmektedir. Ekonomik gelişmenin sağlanmasında ana oyuncu olan girişimciler aynı zamanda mevcut atıkların kaynak olarak nasıl değerlendirileceği konusuna kafa yormaktadırlar. Fırsatların azami ölçüde olduğu alanlarda çevresel riskleri elimine ederek, kendisi çevresel konularda ölçülü risk alan kişi konumundadır. İklim girişimcileri, iklim değişikliğine neden olan fakat insan ihtiyacı olduğundan dolayı geri adım atılmayan sektörlerde finansal fiziksel ve sosyal riskleri üstlenerek topluma faydalı hale nasıl getirilebileceği sorusunu sorarak iş potansiyelini

arttırmaktadır. Girişimciliğin mükemmel insan ekolünü “mükemmel çevre” ile birleştirmek, sosyolojik ve psikolojik olarak daha yaşanılabilir bir dünyada kalabilmenin mümkün olduğunu göstermek, belirsiz atıklardan fırsat çıkararak çevreye duyarlılığı en çoklayan davranışa sahip olmak iklim girişimciliğinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Yönetim ekolü değil liderlik ekolüne daha yakındırlar. Hem kendi işletmelerinde hem de çevrelerinde yaptıklarıyla iç ve dış liderlik anlayışlarını yerleştirmiş kişilerdir. Bu manada çevreye duyarlılıkta “kirlenmiş temizleyen”, “bozulmuşu iyileştiren kişiler olarak” görülmektedirler.

5. NEDEN EKO-GİRİŞİMCİLİK

Ekogirişimcilik kavramı da geniş perspektifte ele alınmış ve tam olarak yeşil girişimcilikle olan farkı ortaya henüz konamamıştır. Mal ve hizmet üretirken pozitif çevresel çıktılar elde eden faaliyetlerden oluşan eko-girişimcilik kavramı birey, toplum ve dolayısıyla piyasalara yön veren yeni bir itici güç olarak görülmektedir (Balci,2012) . 1990’ların başında ortaya çıkan eko girişimcilik kavramı literatürde ilk kez Steven Bennett’in 1991 yılında, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında oluşan çevre gündemi neticesinde ortaya çıkan iş fırsatları olarak ele aldığı eko-girişimcilik ile ilgili ilk temel eserlerden birisini yayınlamasıyla yerini almıştır (Efeoğlu,2014). Çevreye ilişkin sorunları çözüme adına yenilikler yapılarak ekoloji dostu ürünlerin elde edilmesi ya da üretim sistemlerinin oluşturulması esasına dayalı bir girişim türüdür (Aydın ve Çakar, 2013: 58) (aktaran Ertürk vd.,2017). Yeşil girişimciyi geleneksel girişimciden ayıran ana fark, yeşil girişimci ekonomik açıdan karlı, çevreye duyarlı ve sosyal değer yaratan bir iş modeli oluşturmak ister. Yeşil girişimciler faaliyetlerinde ve büyüme stratejilerinde çevre dostudur. Yeşil girişimcilik yeni ürün tasarımı, yeni teknolojiler ve yeni örgütsel düzenlemeler yoluyla gerçekleştirilir (Keskin,2016). Yeşil Girişimcilik; Bir girişimcinin, hedeflerini gerçekleştirdiği sırada işyerinin topluma olumlu şekilde katkı sağlaması ve insanlar ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini minimize edecek şekilde uygulayabilmenin yollarını aramasıdır. Yeşil girişimcilik, işlerinin odak noktasına çevreyi koruma ve iyileştirme hedefini yerleştiren girişimcilerin faaliyetleri olarak tanımlanabilir (Göktaş ve Yıldırım,2019). Ekogirişimcilik ya da yeşil girişimcilik olarak adlandırılan çevreyi korumaya yönelik faaliyetler, işletmelerin kendisi dışında tüm paydaşlarını da ilgilendirmektedir ve karşılıklı etkileşimi ve iletişimi gerekli kılmaktadır (Schaper, 2002:12) (aktaran Kapsuz ve Çavuş, 2017). Eko-girişimcilik, Schuyler (1998) tarafından ‘kârlılık güdüsünün yanı sıra çevreyi koruma güdüsüyle hareketlerini şekillendiren girişimciler’ tarafından yapılan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Linnanen, 2002: 38-39) (aktaran Celep, 2017). Ortakarpuz (2020) yılında yaptığı yayınlarda “*Top (2012) ve Cingöz (2013) ’e göre; ekoloji ve girişimcilik kavramlarının birleşiminden oluşan eko girişimcilik, gelir ve pozitif çevresel çıktılar elde etmek veya çevreye verilen zararı azaltmak için yeni iş fırsatlarının araştırıldığı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte hem işletmecilik faaliyetleri gerçekleştirilmekte hem de bu faaliyetlerin doğal çevre ve paydaşlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çevresel sorunlara çözüm bularak sorunların içindeki fırsatları ortaya çıkaran bir girişimcilik türüdür (Karaca, 2015: 45)*” ifadesini kullanmıştır. Buradan şu sonuca rahatlıkla ulaşılabilir: Ekogirişimcilik asla iklim girişimciliği ile bir tutulamaz. Yeni iş fırsatlarının araştırılması aslında çevreye duyarlı yeni iş fırsatlarının ortaya atılması olacaksa iklim girişimciliğinde buradaki tanımlarımızın dışında bir tanım olarak ortaya çıkacaktır. Burada iklim girişimciliği ile kavramsal çerçevede aslanan “var olan çevre kirliliğinin tüm paydaşlar üzerindeki etkisini hem azaltmak hem de ekonomiye kazandırmak üzere yapılacak olan çalışmalar” olmalıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İklim girişimciliğinin daha iyi anlaşılması için daha kapsamlı yapısal modelleri ihtiyaç vardır. Örneğin atık yönetimi yapılması iklim girişimciliği altında mı yoksa yeşil girişimcilik altında mı incelenmelidir? Atığın denizden toplanması ve denizden toplanan atığın çevreyi kirletmeyecek şekilde imha edilmesi bir iştir. İmha edilmeden topluma yeniden kazandırılması faaliyeti de imha işlemi ile birlikte mi değerlendirilmelidir? İklim girişimciliği olarak ayırmak bütün yeşil Sistem içerisinde kafa karışıklığına mı sebep olmaktadır. Yoksa sürdürülebilirlik konu başlığının bütünü anlamak zor olduğu için daha küçük parçalara ayırarak birbirleri ile bağlantılı fakat daha sınırları belli parçaların olması anlamayı ve çalışmayı daha da kolaylaştırır mı sorularını çoğaltmak mümkündür. Bu sorulara cevap verilmesi için konuyla ilgili araştırma yapan diğer araştırmacıların bu araştırmayı masaya yatırması ve burada yazılan iklim girişimciliği tanımı ile ilgili olarak bir değerlendirme yapması gerekmektedir. Literatürün konuyu sindirmesi, tartışmaya açılacak olan yeni konuları da beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak tanımda şu şekilde bir farklılık göze çarpmaktadır.

- ✓ Eko girişimcilik asla iklim girişimciliği ile bir tutulmamalıdır. Eko girişimcilik iklim girişimciliğini kapsayıcı niteliktedir.
- ✓ İklim girişimciliği var olan çevre kirliliğinin tüm paydaşlar üzerindeki etkisini hem azaltmak hem de ekonomiye kazandırmak üzere yapılacak olan çalışmalar şeklinde sınırlanmalıdır.

- ✓ Yeşil Girişimciler girişimi kurduklarında çevreye duyarlı birtakım teorik ve pratik uygulamalardan faydalanarak; havayı kirletmeyen, suyu bozmayan, toprağın verimini düşürmeyen yan ürün ve hizmetlerin ortaya çıkarılması ile ilgilenirler.
- ✓ Eko girişimcilik eğer tanımlanacaksa ve ekonomik girişimcilik ya da ekolojik girişimcilik olacaksa o zaman hem var olan kirliliği temizlemek ile ilgili uygulamaları hem de bundan sonra çevreyi kirletmeyen iyi uygulamaları birlikte kapsayan toplu bir tanımlama ile sınırlandırılabilir.

Giriş kısmında da özetlendiği gibi bir noktayı burada tekrar tartışmaya açmakta fayda vardır. İklim girişimciliği ile ilgili olarak Türkçe kaynak azlığı nedeniyle tartışmalar yapılırken İklim girişimciliğinin ne olduğu, yeşil girişimcilik ile farkları, girişimcilik kavramı açısından değerlendirmeler konuya yakın olan araştırmalar okunmuş değerlendirilmiş olup burada yazılanlar, araştırmacıların konuyla ilgili okudukları yurt dışı çalışmalar sonucunda elde edip literatüre kazandırmak istedikleri değerlendirmeler ile sınırlı kalmıştır. Araştırmacılar bu çalışmanın diğer araştırmacılar tarafından okunarak değerlendirilmesini ve tartışmaya açarak iklim girişimciliği kavramını daha da geliştirmesini, bu konuyla ilgili pratik değerlendirmelerini yazarlar ile de paylaşmasını beklemektedirler.

KAYNAKÇA

- Celep, S. (2017). Girişimcilik Türleri: Genel Bir Çerçeve. Maliye Finans Yazıları, 71–93.
- Cingöz, A. (2013). Eko girişimcilik. H. Karadal (Ed.) Girişimcilik (1. Baskı). İstanbul:Beta Yayınları.
- Çelikkol, H. & Özkan, N. (2015). Karbon Piyasaları ve Türkiye Perspektifi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (31) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4773/65710>
- Çıtak, O. S. (2016). Karbon Ayak İzi'nin Ne Kadarı Finansal Piyasalarda: Karbon Piyasalarının Performansı ve Karbon Merkez Bankasının Kurulması. Maliye ve Finans Yazıları, 0 (105) , 31-46 . DOI: 10.33203/mfy.312131
- Demirel, P., Li, Q. C., Rentocchini, F., & Tamvada, J. P. (2019). Born to be green: new insights into the economics and management of green entrepreneurship. Small Business Economics, 52(4), 759-771.
- Habip, E. & Doğan, E. (2020). Girişimcilikte Yeşil Boyut. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9 (4), 307-318. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/57659/827995>
- Efeoğlu, E. (2014). Çevreci Açından Girişim; Eko-Girişimcilik. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (1) , 103-118 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/32277/353224>
- George, G., Merrill, R. K., & Schillebeeckx, S. J. (2021). Digital sustainability and entrepreneurship: How digital innovations are helping tackle climate change and sustainable development. Entrepreneurship Theory and Practice, 45(5), 999-1027.
- Göktaş, P. & Yıldırım, G. (2019). Kırsal Bölgelerde Kadın Girişimciliğinin Artırılmasına Yönelik Yeşil Girişimcilik Uygulamaları-. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (28) , 284-294 . DOI: 10.20875/Makusobed.501750
- İnce Balcı, F. (2012). Girişimciliğe Ekolojik Yaklaşım: Eko-Girişimcilik Teorik Çerçeve. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 1 (1), 187-206. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/nevsosbilen/issue/19732/211075>
- İsmail Ertan Ertürk; Mehmet Uçar; Mehmet Nuri Yıldırım, Abdurrahman Karaman; Sabır Ertekin (2017). Öğrencilerin Çevre Duyarlılığının Eko-Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Etkisi. The Journal Of Academic Social Sciences
- Kapusuz, A.G., Çavuş, M. F. (2017) Geçmişten Yeni Bir Kavram: Yeşil (Eko) Girişimcilik. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52(4), 104 - 119.
- Karaca, M. (2015). Girişimciliği belirleyen kişilik özellikleri. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Keskin, S. (2016). Yeşil Girişimcilik. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12) , 285-294 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/27392/234202>
- Linnanen, L. 2002. An Insider's Experiences with Environmental Entrepreneurship. Greenleaf Publishing: 71-80. (Çevrimiçi) , <http://www.greenprof.org/wp-content/uploads/2010/06/An-Insiders-Experience-with-Environmental-Entrepreneurship.pdf> , 05.06.2017.

Ortakarpuz, M. & Aydın, Ö. (2020). İhracat Performansı ile İşletmelerin Girişimcilik Özellikleri İlişkisi: Türkiye Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 413-429 .Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/55299/683139>

Top, S. (2006). Girişimcilik keşif süresi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş

Seymen, S., & Kaygın, E. (2017). Öğrenen Organizasyon Algısı Ve İç Girişimcilik İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi, 2(2), 135-151.

Schaper, Michael (2010), Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship, Ashgate Publishing Group, 2nd Edition.

Stephan, B., & Paterson, M. (2012). The politics of carbon markets: an introduction. Environmental Politics, 21(4), 545-562.

Stephan, B., & Lane, R. (Eds.). (2015). The politics of carbon markets. Abingdon, England: Routledge.

Tunahan, H. (2010). Küresel İklim Değişikliğini Azaltmanın Bir Yolu Olarak Karbon Finansmanı. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (46) , 199-215 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35625/395955>

Uyar, S., & Cengiz, E. (2011). Karbon (Sera Gazı) Muhasebesi. Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis, (106).